زورەۋن سابىر گەسەرلىرى

ئىزدىنىش

1

قىممەتلىك ياشلىق

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : ھەمەت ئاۋۇت

سۆزلىشىش

قىسمەتلىك ياشلىق

ISBN 978-7-228-09934-4
9 787228 099344 >
（民文）定价：36.00 元

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئۇزۇنىش

1 قىممەتلىك باشلىق

(رومان)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

探索.1/祖尔东·萨比尔著.—乌鲁木齐:新疆人民出版社,20006.3(2009.3 重印)
ISBN 978—7—228—09934—4

Ⅰ.探… Ⅱ.①祖…②Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 023550 号

著　　者　祖尔东·萨比尔
责任编辑　帕提古丽·米吉提
责任校对　赛娜瓦尔·再米拉
封面设计　买买提·努巴提
作者像提供　阿迪勒·司马义
出版发行　新疆人民出版社
地　　址　乌鲁木齐市解放南路 348 号
电　　话　0991—2827472
邮　　编　830001
经　　销　新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷　新疆新华印刷厂
开　　本　880×1230 毫米　1/32
印　　张　17.5
插　　页　2
版　　次　2006 年 3 月第 2 版
印　　次　2009 年 3 月第 3 次印刷
印　　数　3001—6000 册
定　　价　36.00 元

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب خەير ، دوستلار 1
ئىككىنچى باب بىلىم كويىدا 92
ئۈچىنچى باب كەلگۈسى ئۈچۈن 286
تۆتىنچى باب ئايرىلىش 411

图书在版编目(CIP)数据

探索.1/祖尔东·萨比尔著.—乌鲁木齐:新疆人民出版社,20006.3(2009.3重印)

ISBN 978—7—228—09934—4

Ⅰ.探… Ⅱ.①祖…② Ⅲ.长篇小说—中国—当代—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2007)第023550号

著　　者　祖尔东·萨比尔
责任编辑　帕提古丽·米吉提
责任校对　赛娜瓦尔,再米拉
封面设计　买买提·努巴提
作者像提供　阿迪勒·司马义
出版发行　新疆人民出版社
地　　址　乌鲁木齐市解放南路348号
电　　话　0991—2827472
邮　　编　830001
经　　销　新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷　新疆新华印刷厂
开　　本　880×1230毫米　1/32
印　　张　17.5
插　　页　2
版　　次　2006年3月第2版
印　　次　2009年3月第3次印刷
印　　数　3001—6000册
定　　价　36.00元

بىرىنچى باب خەير ، دوستلار

1

ماشىنىلار ئۆزۈپ بارار ،
توزانى توزۇپ بارار .

ھەم خۇشاللىق ، ھەم جۇدالىق ئۇچۇن بۇ بېيىت تەكرار ئېيتىلماقتا...

ئوسمان ناخشىسىنى توختىتىپ ، ماشىنا كوزۇپىغا يۆلەكلىك يۇك ـ تاق ئۇستىدە تىزلىنىپ ئولتۇردى ـ دە ، قوللىرىنى شىلتىپ ، قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ ، ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىنى ئوينىتىپ سۆزلەپ كەتتى :

— نېمە خىيال سۇرىسەن ، ھاشىر تۆگە ، ساڭا نېمە بولدى ، قۇرماش چۈشى ، ھەي ئەلا ئاۋاق ، تاش مۆرىمەس ، نېمىشقا ناخشا ئېيتمايسىلەر دەيمەن ؟ ئېيتايلى ، بىلگەن ناخشىلىرىمىزنى قويماي ئېيتايلى ، تۇنجى قېتىم سەپەرگە چىققانلار تۇرساق ، ئۇنى ئاز دەپ ئۆمرىمىزدە كۆرمىگەن چۆللەردە كېتىۋاتساق ، قانداقمۇ ناخشىسىز ماڭالايمىز . بۇ دۇنيادا بىزدەك خۇشال ، ھاياجانلانغان ھېچكىم يوق . قاراڭلار ، بەزىلەر خىيال بىلەن ، بەزىلەر ئۇيقۇ بىلەن ئۇزۇن يولنى قىسقارتماقچىكەن ، ئۇنىڭ نېمە لەززىتى ؟ بىز كىم ؟ بىز گۇزەل شەھىرىمىز ، قويىنى ئىللىق يېزىلىرىمىز ، ئاتا ـ ئانا ، قوۋم ـ قېرىنداش ، يار ـ دوست ، قىزلىرىمىزنى تاشلاپ كېتىۋاتقان پىدائىيلار بىز ! يەنچۇ ؟ مەنىلىك كەلگۈسىمىزنى ، توپىغا

مىلىنىپ شان ـ شەرەپ تاپمىز دېگەن بىرلا ئارزۇغا تېگىشىۋەتـ كەن مەردانىلەر بىز . ئېيتايلى ، ئۇنلىرىمىز پۇتكۈچە ، خۇماردىن چىققۇچە ئېيتايلى !

ئۇ هاياجان ۋە خۇشاللىق بىلەن ۋارقىراپ سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ قول هەرىكىتى ، قاشلىرىنى ئۇچۇرۇشلىرى ، ئاۋازىدىكى هېسسـيات ، ئۇنى دېكلاماتسىيە قىلىۋاتقان ئارتىسقا ئوخشىتىپ قويغانـدى . ماشىنىدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى ئۇنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭـلايتتى ، بەزىلەر بولسا شېرىن خىياللىرىغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقان بۇ يىگـىرمە ياشـلار چامىسىدىـكى يىگىتـكە نارازى بولـۇپ غودۇڭشىيتتى :

— هېلىمۇ قارا ماشىنىغا چۈشكىنى ، ئايروپىلانغا چۈشكەن بولسا ، يەنە نېمىلەرنى ئېيتارىدىكى...

— مەردانىدىن جاق تويغىنىم مۇشۇ سەپەر بولدى ـ دە ! مانا بۇلار خىيالپەرەسلەرنىڭ زارلىنىپ ئېيتقان سۆزلىرى . مەن هاشىرنىڭ جەينىكىگە تۈرتۈپ قويۇپ دېدىم :

— ئېيتقىنا ئاداش ، ئوسمانىنىڭ گېپىدىن زېرىككەنلەر سېـنىڭ ناخشاڭ بىلەن رازى بولۇپ قالار ، قېـنى ئەمدـسە ، مـەن باشلىدىم .

تەلكىنىڭ داۋانىدىن...

بىز ئالتىمىز بىر ئاۋازىمىز بىلەن «بۇلۇكەي» ناخشىسىنى ئېيتتۇق . هەممىمىزلا هاۋاسى ساپ يېزىلاردا ئۆسكەن يىگىتلەر بولغاچقا ، ئاۋازىمىز يېقىملىق ۋە جاراڭلىق ئىدى . مەن ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىنى پۈتتۈرۈپ ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىنى كۆزلەپ كېتىۋاتقان دوستلىرىمنى ، شۇ تاپتا چىن دىلىمدىن ياخشى كۆرۈپ قىلىۋاتاتتىم . ساۋاقداش بولۇپ يۈرگىنىمىزدە بۇنچىلا ئە-

مەس ئىدىمغۇ ، مېنىڭ بىلەن مەقسەتداش بولغىنى ئۇچۇن ، ئۇلار ماڭا شۇنچە ياراپ كەتكەن بولسا كېرەك ـ دە ! شۇنداق ، ئۆزىنىڭ نىيىتىگە جان پىدالىق بىلەن ئاۋاز قوشقۇچىنى ياخشى كۆرمەيدىغان كىم بار ؟ بىز بىر سىنىپتا قىرىق بىر بالا ئوچ يىل ئوقۇدۇق . هازىر بۇ دوستلار تەرەپ ـ تەرەپكە كېتىشتى . ئۇلار هەرقەيەرگە كەتكەن بولسىمۇ ، قىلىدىغان ئىشى ئوخشاش — ئوقۇتقۇچىلىق . بىز مۇشۇ ئىش ئۇچۇن ئۆز ئۆيىمىزدىن بىر مىڭ نەچچە يۇز كىلومېتىر يىراق يەرلەرگە كېتىۋاتىمىز . بىز ئۇ يەرلەرگە بېرىپ ناتونۇش بالىلارنى مېهرىمىز ، بىلىم ـ كۇچىمىز بىلەن تەربىيەلەپ ، جەمئىيەتكە يارامليق ئادەملەردىن قىلىپ چىقىمىز . بىز ئۆزىمىزنىڭ ياشلىق باهارىمىزنى ئەنە شۇ ئىشقا سەرپ قىلىشقا بەل باغلىغان ئۇمىدۋار ، مەردانە ياشلارمىز . بايىقى ئادەمنىڭ : «مەردانە دىدىن جاق تويغىنىم مۇشۇ سەپەر بولدى» دېگىنى نېمىسى ؟ ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ تۆت ئېغىز گەپ قىلىدىغان يېرى كەلگەنىدى ، كۆڭۈلسىزلىك بولمىسۇن دەدىم . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئوسمانىنىڭ قېنى قىزىق ، مەن دائىم ئۇنىڭ مىجەزىدىن ئېهتىيات قىلىمەن ، مانا شۇنىڭ ئۈچۇنلا هاشىرنىڭ جەينىكىنى تۇرتتۇم ۋە ئۇنىڭ ناخشا باشلىشىنى كۇتمەيلا ئۆزۇم باشلۇەتتىم .

ناخشىمىز سەپەرداشلىرىمىزغا ياقتان چېغى ، خۇشال چىرايلار ، قىزىقىپ : «هوي ـ هوي !» دەپ جور بولۇشلار پەيدا بولۇپ قالدى .

بىزنىڭ تەلكە توغرىسىدىكى قوشاقلىرىمىز تېخى ئاخىرلاشمايلا داۋاندىن ئاشتۇق ـ دە ، ئالدىمىزدا ئاسمانىنىڭ بىر پارچىسىدەك كۆپكۆك كۆل كۆرۈندى . بۇ ، سايرام كۆلى ئىكەن . ئادەملەر قىزىقىپ كۆلگە قاراشتى . بىز — ماشىنىنىڭ ئالدىنى ئىگىلىگەن ئالتە يىگىت ناخشىمىزنى توختاتتۇق .

— هە ، ناخشىمۇ ئېيتىلىپ تۇرسۇن ، ئەجەب كۆڭۈللۈك

سەپەر بولدى ـ دە ! — دېدى ماشىنىنىڭ كەينىدە ئۆرە تۇرۇۋالغان دېھقان . ئۇنىڭ قوللاقلىرى ئاپئاق توپا بىلەن پۈتۈپ كەتكەنىدى . مەن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدىم . ئۇ ئادەم بېشىنى ئىرغىتىپ قويۇپ :

— مۇنداق يەردە ئېيتمىغان ناخشىنى نەدە ئېيتقۇلۇق ! — دېدى ـ دە ، قىزىل مانچېستېر بۆكسىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ ناخشا باشلىۋەتتى .

سايرامنىڭ كۆلى دەيدۇ ،
بىز يانغۇچە توڭلايدۇ !...

بىزمۇ ئۇنىڭ ناخشىسىغا جور بولدۇق...

قارا ماشىنا چاڭ توزۇتۇپ ئۇچۇپ كەتتى ، ئەمدى ناخشىدا مەززە قالمىدى . ماشىنىدا بەش ـ ئالتە سائەتتىن بېرى قىستىلىـ شىپ ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئېزىلگەن ، هارغان . ئۇلارنىڭ بىرلىـ رى قىستىۋەتتىڭ دەپ كايىپ قويۇاتتى ، بىرلىرى بېشىنى ساڭگىـ لىتىپ ئۇخلايتتى ؛ يەنە بىرلىرى بولسا يېنىدىكى سەپەردىشى بىلەن پاراڭلىشاتتى...

مەن دوستلىرىمغا مېهرىم بىلەن قاراپ چىقتىم . بىز ئۇرۇمـ چىگە بارغاندىن كېيىن سالغا تېشىدەك نە ـ نەلەرگە بېرىپ چۈـ شەرمىز ، بىر ـ بىرىمىز بىلەن بەلكى قەرەللىك كۆرۈشەلمەسمىز . بىزنى ناتونۇش جايلاردا نېمىلەر كۈتۈۋاتىدىكىن تېخى ! بىز ئالتە ساۋاقداش — هەممىمىزلا ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى . مەن مەكتەپ ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى[1] بولغانلىقىم ،

① شۇجى — سېكرېتار . بۇ يەردە شۇ چاغدىكى تىل ئادىتى بويىچە ئېلىندى — ت .

ئۇنىڭ ئۇستىگە مەكتەپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرگەنلىكىم ، يەنىمۇ مۇھىمى ، مېنى ئۆز ناھىيىمىزنىڭ ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئىلمىي مۇدىر قىلىپ بەلگىلىگەن بولسىمۇ ، ئۆزلۈكۈمدىن بۇ ئىشتىن سورىنىپ ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىغا بېرىپ ئىشلەشنى تالىلىۋالغانلىقىم ، دوستلىرىمنىڭ ئىشەنچ ـ ھۆرمىتىنى قوزغىغان . ئۇلارنىڭ ھەممىسلا مېنىڭ گېپىمنى يېرمايدۇ ، بۇلارنىڭ خىزمەت ، ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسىلىق تونۇشتۇرۇشلىرىمۇ مېنىڭ يانچۇقۇمدا . ئەمەلىيەتتە ، مەن ئۇلارنىڭ گۈرۈپپا باشلىقى بولۇپ قالدىم . مەن شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دوستلىرىمغا ئالاھىدە كۆيۈنىمەن ، ئۇلارنىڭ بىر ئامال قىلىپ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشنى ، روھىنى ئۆستۈرۈشنى ئويلايمەن…

ماشىنا تاشلىق چۆلگە چىقتى . ئەتراپتا كۆزگە چېلىققۇدەك مەنزىرە يوق . قارىسام ھەممە دېگۈدەك ئۇيقۇغا كەتكەن ، يالغۇز ئوسمانلا قىمىرلاپ ئولتۇرالمايۋاتىدۇ . ئۇ تولىمۇ خۇشخۇي ، تولىمۇ گەپدان بولۇپ كەتتى . مەن بۇنداق بولۇشنىڭ سەۋەبىنى بىلمەن : ئوسماننىڭ بىرەر قىزغا ئۆزىنى كۆرسەتكۈسى كېلىۋاتقىنى ناھايىتى ئېنىق . مەن تۇيدۇرماي ئۇنىڭغا زەن قويدۇم : ئۇ چىرايلىق ۋە كۆلۈپلا تۇرىدىغان كۆزلىرىنى ئۆزىدىن بەش ـ ئالتە ئورۇن نېرىدا ئولتۇرغان ئوقۇغۇچى قىزدىن ئۇزمەيتتى . قارىسام ، قىز راستتىنلا چىرايلىق ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ سارغۇچ ، دولقۇنلىنىپ تۇرىدىغان قويۇق چاچلىرى ، خۇمار كۆزلىرى كىشىنى جەلپ قىلاتتى .

قىز بىردە كۆزىنى يۇمۇپ ئۇخلىغان بولۇۋالاتتى ، يەنە پات ـ پاتلا ئوسمان تەرەپكە قاراپ قويىاتتى . ئۇ مېنىڭ قاراپ تۇرغىنىمدىن خەۋەرسىز بولغاچقا ، ئوسمان بىلەن كۆز ئۇچراشتۇرۇپمۇ قويىاتتى . مەن ئوسمانغا قارىدىم . ئۇنىڭ كۆزلىرى بەختتىن خۇمارلاشقان ، دومىلاق ، چىرايلىق يۇزىدە ياش مۇھەببەتنىڭ شادلىقى جەۋلان قىلاتتى . مەن دوستۇمغا بەخت تىلىدىم ۋە دەرھال

كۆزۈمنى باشقا دوستلىرىمغا يۆتكىدىم .

ئوسمانىنىڭ مۇرىسىگە بېشىنى قويۇپ ، تاش ئىسىملىك كەم سۆز ، خۇشخۇي يىگىت ئۇخلىماقتا .مەن ئۇنىڭ خىيالغا بېرىلگىنىنى بىلدىم . ئۇ ئۆزىنىڭ يېزىسىدىكى ھېلىقى پەرەڭ ياغلىقلىق قىزنى خىيال قىلىۋاتامدىكىن ؟ تاشنىڭ ھېكايىسى يادىمغا كەلدى ۋە كۆز ئالدىمدا ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ئۇچرىشىشى سۈرەت بولۇپ گەۋدىلەندى : بىزنىڭ تاشپولات خوشلاشقىلى كىچىك ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە باردى . كىچىك ئاپىسىنىڭ يوللۇق خالتىسىنى قولتۇقىغا قىسىپ تۇرۇپ قورۇنىڭ ئۈجۈر - بۇجۇرىنى قاراشتۇردى . لېكىن ، زىننەت ئىسىملىك كېيىك كۆزلۈك قىز كۆزىگە چېلىقمىدى . كىچىك ئاپىسى ئۇنىڭغا : «يۇگۇر ، ئارقىغا — خامانغا چىقىپ ، كىچىك داداڭلار بىلەن خوشلىشىپ قوي» دېدى . تاشپولات ئارقىغا چىقتى . پەرەڭ ياغلىقنى چېكىلەپ تېكىۋالغان قىز تۇلۇق ھەيدەۋاتاتتى . تاش ھەممىسى بىلەن خوشلىشىپ بولغاندىن كېيىنمۇ غارامنىڭ يېنىدىن كەتمىدى . قىز ھەر ئايلىنىپ ئۇنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە ، يەر ئاستىدىن قاراپ قويياتتى . تاشپولات يەنىلا ئۇن - تىنسىز تۇرىۋەردى . ئاخىر قىز ئەتەي ئۇنىڭ ئۈدۈلىغا كەلگەندە قامچىسىنى چۇشۇرۇۋەتتى . تاش ئۇنىڭغا قامچىنى ئېلىپ بېرىۋېتىپ : «مەن كېتىدىغان بولدۇم» دېدى . قىز لەيلىدەك قىزىرىپ : «قاچان كېلىسىز ؟» دېدى . يىگىت : «يەنە ئۇچ يىلدا» دېيىلىدى . ئۇلارنىڭ بىرنەچچە ئاي بىر - بىرىگە تەقەززا بولۇپ ئېيتىشقان تۇنجى ۋە ئاخىرقى سۆزلىرى شۇ بولدى . بىزنىڭ تاشپولات ھازىر خىيالىدا بەلكى شۇ سۆھبىتىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدىغاندۇ . ئۇ پات - پاتلا كۆزىنى ئاچاتتى ۋە يانچۇقىدىن گۈل چېكىلگەن ياغلىقىنى ئېلىپ كۆزلىرىگە تەگكۈزۈپ قويياتتى . ئۇنىڭ كۆڭلى راستىنلا بۇزۇلۇۋاتامدۇ نېمە ؟... ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىش ، كەلگۈسىنىڭ ئۈمىدلىك ۋە گۈزەل ئىكەنلىكىنى ئېيتىش

لازىم . مەن ئۇنىڭ بىرىسىدا ئولتۇرغان نامەتكە قارىدىم . ئۇ قاپىقى سېلىنغان ھالدا تۇرۇلۇپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلىش قىيىن ، ئۇ سىر بەرمەيدۇ ، ھەربىر ئېغىز گەپنى ئاۋايلاپ ، ئېھتىيات بىلەن قىلىدۇ . ئۇنىڭ ئوتتۇرا ھال ، لېكىن سوغۇق چىراي يۇزىدە كەمدىن - كەم كۈلكە كۆرۈنىدۇ . ئۇ ئارزۇمىزدا ، ھاشىردىن قالسا ، ياشقىمۇ چوڭ . ئۇنىڭ يىگىرمە تۆت ياشقا كىرىدىم دەپ ئانكېت تولدۇرغىنى ، ئايالى ۋە بىر بالىسى بار ئىكەنلىكى يادىمدا . ئۇ ئايالىنى قويۇۋېتىپ بىز بىلەن ماڭدى . بىز ئۇنى قېلىپ قېلىشقا قانچە نەسىھەت قىلساقمۇ ئۇنىمىدى . ئوسماننىڭ دېيىشىچە ، ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلمىغۇدەك ، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقى تېپىشماقتەك يېشىكسىز . مەن نامەت بىلەن كەمدىن - كەم سىردىشىمەن ، ئۇمۇ مېنىڭ بىلەن سۆزلىشىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ .

مەن نامەت توغرۇلۇق ئويلاشتىن تېزلا يالتايدىم - دە ، ئۇنىڭ يېنىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئۇخلاۋاتقان قۇرماش ئىسىملىك قازاق يىگىتكە قارىدىم . ئۇنىڭ : «مەن قازاق ، لېكىن ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ ئەڭ قىيىن جايلارغا بېرىدىغان چاقىرىقى ئۇچۇنلا ، خوتەنىنىڭ ئەڭ يىراق يېزىلىرىغا بېرىپ مۇئەللىم بولۇشنى تاللىۋالدىم» دېگەن سۆزى يادىمدا . مەن ئۇنىڭغا قازاق رايونلىرىغە-مۇ ئوقۇنقۇچى زۆرۈر ، سەن شۇ يەرلەرگە بارغىن ، دېسەم ، ئۇ : «بىز ئۆز يۇرتىمىزدا بەلكى گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈكەرەك تۇرمۇش كەچۈرگەنمۇ بولار ئىدۇق ، لېكىن غايىنىڭ قۇربانى بولۇپ كۆرگۈم كېلىدۇ ، ئاداش . قىيىن جايلارغا بېرىپ ياشلىق كۈچىمىزنى سىناپ كۆرەيلى . يول تېپىپ ماڭالايمىزمۇ ، مۇشكۈلچىلىكلەرنى يېڭىپ شان - شەرەپنىڭ چوققىسىغا قاراپ ئۆرلىيەلەيمىزمۇ ، سىناپ كۆرمەمدۇق !» دېدى . ئۇ ئۇيغۇر سىنىپتا ئوقۇغان ، سىنىپ ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان . ئۇنىڭ مالچىلارغا

خاس پىششىق گەۋدىسى ھەرقانداق قىيىنچىلىققا بەرداشلىق بېرە-لەيتتى . ئۇ قىيىن ئەھۋالدىمۇ كىچىك ۋە كۆكۈش كۆزلىرىنى پۇرۇشتۇروپ كۈلۈپلا تۇراتتى . مەن ئۇنى سەپداشلىرىم ئىچىدىكى ئۈمىدۋار ، قەيسەر يىگىتلەردىن بىرى ھېسابلايتتىم . خىيالىم شۇ يەرگە كەلگەندە ، يېنىمدا ئۇخلاۋاتقان ھاشىر ئويغاندى . مەن ئۇنىڭ-غا پىچىرلىدىم :

— چۈشۈڭنى ئېيتە ، چۈشۈڭدە رازىيە نېمىلەرنى دېدى ؟

ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە ئالدىرىماي موخوركا بۇرىدى . ئۇ مېنىڭدىن بەش ياش چوڭ ، بۇ يىل يىگىرمە بەش ياشقا كىرگە-نىگە قارىماي ، ئىككىمىز يېقىن دوست ، دوست بولغاندىمۇ ئۇچ يىللىق مەكتەپ ھاياتى بىزنى ھېسسىيات ، ئارزۇ ۋە ھاياتقا باھا بېرىشتە بىر ئادەمدەك قىلىپ چىققان . بىز بىر - بىرىمىزنىڭ چىرايىغا قاراپلا قانداق ھېسسىياتلاردا بولۇۋاتقىنىمىزنى چۈشىنە-دىغانلاردىن . مەن ھاشىرنى ياخشى كۆرىمەن . ئۇنىڭ ئېغىر - بېسىق مىجەزىمۇ ، پىكرى چوڭقۇرلۇقىمۇ ، ھەتتا ئۇنىڭ كەڭ پېشا-نىسى ، ئويچان ، يوغان كۆزلىرى ۋە چاقچاق ، ناخشىلىرىمۇ ماڭا ياقىدۇ . مەن ئۇنى ئوقۇغان رومانلىرىمدىكى ياش قەھرىمانلارغا ئوخشىتىمەن . ئۇنىڭغا ھەرقانچە زوقۇم كەلسىمۇ ، لېكىن ئۇنى پەقەت يۇزمۇيۇز ماختىمايمەن . ئۇنىڭ بىلەن سىلىق ۋە قىزغىن مۇئامىلە قىلىمەن . ئۇنىڭدىن ئىنچىكە سىرلىرىنىمۇ ئېيتىپ بې-رىشنى تەلەپ قىلىمەن . ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ، ئۇنىڭ بىلىدىغا-نى ، مېنىڭ بىلىدىغىنىم بولۇپ كەتكەن ، دېمەك بىزنىڭ ئارىمىزدا بىر - بىرىمىزگە ئېيتقۇدەك يېڭىلىق يوق .

شۇنداق بولسىمۇ مەن ئۇنى سۆزلەشكە قىستىدىم :

— چۈشۈڭدە سەن چوقۇم رازىيە بىلەن تالاش - تارتىش قىلدىڭ ، مېنىڭدىن قورقۇپ چۈشۈڭنى ئېيتالمايۋاتسەن !

ئۇ كۈلۈمسىرىدى ۋە موخوركىسىنى شوراپ بولۇپ ، كەڭ

قوشۇما قاشلىرىنى پۇرۇشتۇردى :

— داداڭ سېنىڭ ئېتىڭنى ئويلاشماي قويۇپ قويغان . ساڭا ئەلا ئەمەس ، بەلا دەپ نام قويغان بولسا بوپتىكەن . ئەمدى ئادەمنىڭ چۈشىگىمۇ چېتىلىۋالامسەن ؟ بۇ چۈشۈمنى ساڭا ئېيتمايمەن !

بۇ ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ چاقچىقى ۋە باشلىماقچى بولغان سۆھبەتنىڭ باشلانمىسى ئىكەنلىكى ماڭا چۈشىنىشلىك .

— ئېيتە ، يەنە ئون مىنۇتلا ئېيتمايلا تۇرۇۋالساڭ ئىچىڭگە...

مەن ئۇنىڭغا يۆلەندىم ۋە ئۇنىڭ سالماق ، كۆچلۈك ئاۋازىنى بېرىلىپ ئاڭلىدىم .

— مەن ئۇخلىمىدىم ، لېكىن ئويلىدىم . خىيالىمدا خوتەننىڭ بىر يىراق يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلدىم . سەن بېرىپلا ئىلمىي مۇدىر ھەم ئىككىنچى سىنىپنىڭ تەربىيىچىسى بولدۇڭ . مەن بىرىنچى سىنىپلارنى كۆتۈرۈۋالدىم . ئالدىمدا ئۇششاق بالىلار مۆلدۈرلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ . مەن ئىشنى ئۇلار بىلەن تونۇشۇشتىن باشلىدىم . دېمەك ، بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق تۇرمۇشىمىز باشلاندى . تۇرمۇش دېگەننىڭ قانۇنىيىتى بولىدىغۇ : ئەتىگەن تۇرۇپ تەنتەربىيە ئويناىمىز . مەسىلەن ئېيتايلى ، ئۇ يەردە ۋالىبول يوق . بىز ھېچ ئىش تاپالمىساق يۈگۈرۈپ بولغاندىن كېيىن توپلىق يەرنى ياكى چىمەنلىكنى تېپىۋېلىپ چېلىشىشىمىز مۇمكىنغۇ ! سەن كىچىك بولغىنىڭ بىلەن چېلىشچى ئەمەسمۇ . شۇنداق قىلىپ ، ئوبدان چارچىغاندىن كېيىن يۇيۇنىمىز ، ئاندىن كېيىن چاي قاينىتىمىز...

— ئوتۇن تېرىشنىمۇ قىستۇرۇپ قوي !

— ھە ، بوپتۇ ، ئۇنىمۇ قىلايلى ، ئاندىن كېيىن ئەتكەنچاي ئورنىغا قارىچاي ، سۈت قۇيغان يوغان ئاق نانلار ئورنىغا زاغرا بىلەن ناشتا قىلىمىز . دەرس تەييارلاش دېگەن گەپ يوق بولىدۇ .

ئالگىبرا ، گېئومېتىرىيە ، فىزىكا ، خىمىيە ، تارىخ ، جۇغراپىيە ، فىزىئولوگىيە ، ئاناتومىيە ، پېداگوگىكا ، پسىخولوگىيە دېگەن پەن-لەر تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويۇلىدۇ . ئىچىڭ تىت ـ تىت بولىدۇ . ئامال قانچە ؟ ئېلىپبە ، گرامماتىكا ، ئەڭ يۇقىرىسى تۆت ئەمەلدىن نېرى بارالمايسەن . خوش ، سېنىڭ ھېلىقى يالاڭ ئاياغ بالىلىرىڭ ئۆيلىرىگە كېتىدۇ . ئىككىمىز گاڭگىراپ قالىمىز ـ دە ، ئۆگ-ىنىشكە ياكى باشقا بىرەر ئىشقا تۇتۇش قىلىمىز . لېكىن ، قىزغىن-لىقىمىز ئۇزاققا بارمايدۇ . يىللار ئۆتۈپ ، سېنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئىشتىن رايىمىز قايتىپمۇ قالار ، شۇنداق قىلىپ ، بىز يۇرتىمىزغا قايتىشنى تەلەپ قىلىدىغان ھالغا چۈشىمىز !

— سەن خىيال قىلغانچىلىك بولسا ، تۇرمۇشنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ ، لېكىن سەن بۇنىڭدىنمۇ قىيىنراق مەنزىرىنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ باق . مەسىلەن ، بىرلا ئوقۇتقۇچىسى بار كىچىك يېزا دەيلى . سىنىپىڭمۇ ، ئىشخاناڭمۇ بىرلا ئېغىز ئۆي . بالىلارنى ئۆيمۇئۆي كىرىپ چاقىرىپ كېلىسەن تېخى !

— بۇمۇ مۇمكىن ، — دېدى ھاشىر كۇلۇمسىرەپ ، — ئاشۇ تۇرمۇشتىنمۇ چەكسىز خۇشاللىق تېپىشنى بىل دېمەكچىمۇ سەن . يەنە شۇ غايە !

— ئەلۋەتتە ، — دېدىم مەن ، — بىزنى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئەنە شۇ غايە . بىلمەيدىغان كىشىدەك سۆزلەيسىنا ! ياخشى بولدى ، بىكار ماڭغۇچە پەرەز قىلغاچ ماڭايلى ! ئىككىمىز ئىككى كىچىك يېزىدا دەيلى ، ئارىلىقى خېلى يىراق بولسۇن . لېكىن ، پۇتۇن ئىشلىرىمىز مۇسابىقە شەرتلىرى بويىچە ئېلىپ بېرىلسۇن . ھەر ئىككىلىمىز ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويايلى ، ھەر كۈنلۈك ئىشىمىزدىن : «سەن خەلققە پايدىلىق نېمىلەرنى قىلدىڭ ؟» ، «ھا-ياتىڭ قانداق ئۆتۈۋاتىدۇ ؟» دېگەن سوئاللار بويىچە ھېساب ئالايلى ۋە ھەر كۈنلۈك ئىشىمىزنى خاتىرىلەپ بارايلى .

— هەر ئايدا بىر قېتىم خاتىرە ئالماشتۇرىمىز ۋە سېلىشتۇرۇپ باھالايمىز ، شۇنداقمۇ ؟ — دېدى هاشىر قىزىقىپ .

— شۇنداق ! مانا مۇشۇ يول بىلەن ئىشلەيمىز ، ئۆز كۈچىمىزنى بالىلارغا سەرپ قىلىشنى هاياتىمىزنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلىمىز . شۇ چاغدا ، بىزگە كۆڭۈلسىزلىككە ئورۇن قالمايدۇ ، بالىلار بولسىلا كۈنلەر كۆڭۈللۈك ئۆتۈۋېرىدۇ . ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىنى كۆزىتىپ بارىمىز . كۆزىتىش جەريانىمىز هەرقانداق كىنودىنمۇ ، هەرقانداق رومانىنمۇ قىزىقارلىق بولىدۇ !

— ئۇنداقتا هەربىر بالىغا ئايرىم - ئايرىم خاتىرە تۇتىمىزمۇ ؟— دېدى هاشىر مېنىڭ تەكلىپىمگە ئەجەبلىنىپ .

— ئىككى مەكتەپنى سېلىشتۇرغاندا ، ئىككىمىزلا سېلىشتۇرىمىز . مۇهىم شەرت ، ئارزۇنى ئەمەلىيەت قىلىپ يېزىشقا بولمايدۇ ، بىزنىڭ خاتىرىمىز بىر تۈركۈم ياشلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىنىڭ مۇكەممەل گۇۋاهنامىسى ۋە يالدامىسى بولۇپ قالسۇن .

بىز كەلگۈسىدە بولىدىغان مۇسابىقىمىزنىڭ شەرتلىرىنى تەپسىلىي كېلىشۋالدۇق .

ماشىنا ژۇتەيگە كېلىپ توختىدى . شوپۇر بۇگۈن مۇشۇ يەردە قونىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتى .

2

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى . كەچكى قۇياش شېغىللىق چۆلنى ئوتتەك قىزىتقان ، قاقاس تاغ تەرەپتىن هۆلۈلدەپ يالقۇن كېلەتتى . سۇسىز ، شامالسىز بۇ چۆلنىڭ ئىسسىق هاۋاسى بېنزىن پۇرىقى بىلەن ئارىلىشىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى . يولوچىلار ياتاقلىرىدىن چىقىشىپ ، سالقىن ۋە شامالللىق جايلارنى ئىزدىشىپ

يۈرەتتى . بىز ئالته دوست تاۋۇزلىرىمىزنى قولتۇقلىشىپ تاغ باغ-رىغا قاراپ ماڭدۇق ۋە ئاخىر تاشلىققا بېرىپ چۆرىدەپ ئولتۇرۇشتۇق ، بۇ يەر خېلى سالقىن ئىدى . شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر بىز ئۈچۈن يېڭى ۋە سىرلىق تۇيۇلدى .

— مەن ئەرەب سەھراسىغا بېرىپ قالغاندەك بولۇپ قالدىم ،— دېدى ئوسمان زېرىككەنلىكىنى بايان قىلىپ ، — تاشلىقتا تانسا قىلساق قانداق بولىدىكىن !

— بولمامدىغان ،— دېدى ئامەت دەرھال قۇرماشنى نوقۇپ ،— ئال گارموشكاڭنى ، قېنى ۋالىسقا ئوينىتقىنا ، هەي ، بىزنى ئۈزىتىش كېچىسىدىكى تانسىدا گارمونۇڭنى قالتىس چېلىپ ۋەتتىڭ - دە . مەن سېنىڭ گارموشكاڭ بىلەن گارمونۇڭنى دەپلا كېتىپ بارىمەن جۇمۇ ، قۇرماش ، سەن نەگە بۆلۈنسەڭ ، مەن شۇ يەرگە ! بىلىپ قوي ، مەن سېنىڭ سايەڭ !

— ئوسمان بىلەن نامەتكە تانسا بولسىلا بولدى ،— دېدى تاشپولات ،— جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىدا بارمىدۇ دېگىنە .

— بولمىسا مەيلى ، — دېدى نامەت يەنە ، — قىزلار بىلەن قۇرماش بولسىلا ، تانسا دېگەننىڭ پېرى بىز !

— مۇنداق دە ، ساڭا قىزلار بىلەن تانسا بولسىلا بولىدىكەن - دە ، — دېدى قۇرماش نامەتكە قاراپ ، — ئۇنداق بولسا ، مەن بۇنداق سايەمدىن قاچىمەن !

بىز هەممىمىز كۈلۈشتۇق .

بىز تاۋۇز يېگەچ ، ئانا مەكتىپىمىزنى ئەسلەشتۇق ، ساۋاقداشلىرىمىزنى بىرمۇبىر تىلغا ئېلىشتۇق . مەكتەپنىڭ ئۈزىتىش زىياپىتىنى ، ئاخىرقى تانسىنى ، ئالبوم يېزىشلارنى ، ياشلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى ، مۇھەببەتلىرى··· قىسقىسى ، هېچ نەرسىنى قويماي سۆزلەشتۇق . بۇ ، ئەلۋەتته ، تېخى ئايرىلغىنىمىزغا بىر كۈنلا بولغان ، لېكىن ئېگىز تاغلارنىڭ نېرىسىدا قالغان ئانا يۈرتىمىزنى

سېغىنغانلىقىمىزنىڭ ئالامىتى ئىدى . نۆۋەتتىكى دوستلىرىمىزنىڭ دىققىتىنى يەنىلا كەلگۈسىگە قارىتىش ئۈچۈن سۆز باشلىدىم :

— يۇرتىمىزنىڭ بوسۇغىسىدىن چىقا ـ چىقمايلا ئەجەب مىسكىنلىشىپ كەتتۇقۇ ، ئۇنىڭدىن كۆرە كۆڭۈللۈكرەك بىر تېمىدا سۆزلىشەيلىلا !

— غايە توغرىسىدىمۇ ! — دەپ كۈلۈمسىرىدى هاشىر ، — ساڭا ياقىدىغان تېما شۇغۇ ! هەي ئەلا ، سەن تولا شەخسىيەتچىلىك قىلما ، باشقىلارغا ياقىدىغان تېمىلارغىمۇ يول قوي !

— هەبەللى ، — دېدى نامەت دەرهال ، — مەسىلەن ، مۇهەببەت تېممىسىنى ئالايلى ، بۇ كىمگە ياقمايدۇ !

— مۇهەببەت تېمىسى دەمسىنا ! — دېدى ئوسمان ئۇلاشتۇروپ ، — بۇنداق تومتاق تېمىنى ئەلا يەنىلا غايىگە بىرلەشتۈرۈڭلىدۇ . ئەڭ ياخشىسى ، قىزلار توغرىسىدىكى تېمىدا سۆزلىشەيلى . بۇ تېمىغا غايىنىمۇ ، مۇهەببەتنىمۇ ، كۈندىلىك تۇرمۇشنىمۇ ، هەتتا بۇگۈنكى بىر كۈنلۈك سەپەرنىمۇ بىرلەشتۈرۈشكە بولىدۇ !

— مانا ، تېتىقسىزلىققا قاراپ ماڭدۇق ، — دېدى قۇرماش ، — مېنىڭچە بولغاندا ، تېمىنى تاشپولات بەلگىلىسۇن .

— قېنى ئېيتقىنا ، قايسى تېمىدا سۆزلىشەيلى ؟

— تېما ـ پېماڭنى قوي ، — دېدى تاشپولات بىردەم جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن ، — مۇشۇ تاشلىقتا بىر تانسا قىلايلى ، مېنىڭ ئۆمرۈمدە ئويىنغان تانسام شۇ بولۇپ قالسۇن .

ئۇنىڭ گېپىگە تۇگىمەيلا ، قۇرماش ئېغىز گارموشكىسىنى ۋالىسقا چالدى . ئوسمان تاشقا تەزىم قىلىپ : «ئاق تانسا» دەپ قويدى ۋە تاشنى ۋالىسقا پىرقىرىتىشقا باشلىدى . هاشىر بوم ۋە يېقىملىق ئاۋازى بىلەن شوخ ۋالىس پەدىسگە كەلتۈرۈپ ناخشا باشلىۋەتتى . بىز هەممىمىز قوشۇلدۇق :

تۇغۇلغان جاي ، ئەي گۈزەل جاي ،
قالدىڭ بىزدىن يىراقتا .
قالساڭمۇ بىزدىن يىراقتا...

ھاشىر ئۇلارغا قاراپ قوشۇمىسىنى تۇردى ـ دە :
— ئېرىپ يېلىم بولۇپ كېتىشىمگىن يەنە ! — دېدى .
قىزلار قولتۇقلىشىپ يۇقىرىلاپ كەلمەكتە ئىدى . بىزنىڭ شوخ يىگىت ئوسمان ئورنىدىن تۇرۇۋېلىپ شەپكىسىنى پۇلاڭلاتتى ، كەينىدىن بارماقلىرىنى ئاغزىغا تىقىپ ئۇشقىرتتى ۋە :
— سايىرات ، گارموشكاڭنى قۇرماش ! — دەپ دوستىنى ئالدىراتتى . قۇرماش گارموشكىسىنى ئوينىتىۋەتتى ، ئوسمان ۋالىس پەدىسىگە ئۇنىنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى :

ئېلىمدە باھار ، دىلىمدە باھار ،
باھار ئىلھامى كۆكسۈمدە يانار !...
.....
ئەجەب چىرايلىق ئىلى باغلىرى ،
بۇلبۇل ماكانى گۈزەل تاغلىرى...

بېلىق كۈنجۈرگە ، كەكلىك دانغا ئالدانغاندەك ، غۇلجا قىزلىرى ساز ۋە ناخشىغا ئالدىنىدۇ ، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتقا ۋە ئارزۇغا باي قەلبى يېقىملىق ساز بىلەن ناخشىنى ئاڭلىغاندا ، تىنىق سۇ بېتىدىن قۇياشقا ئىنتىلگەن شوخ بېلىقتەك ئۇرغۇيدۇ . مانا قىزلار چاقچاق ۋە كۈلكە بىلەن يىگىتلەر تەرەپكە قاراپ كېلىشمەكتە .
ئوسمان بۇنداق چاغلاردا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدۇ . ئۇ چىرايلىق كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ ، بۇدۇر چاچلىرىنى چىرايلىق سىلكىپ قويۇپ ، قىزلارغا چاقچاق قىلىشقا باشلىدى :

— كۆلۈبمىز كەك ، دەرۋازىسى ئوچۇق ، ېيلەتسىز تانسا ! كېلەيلى ، كېلەيلى قىزلار ، كېلەيلى ! قەدىمكىلارغا رەھمەت !

ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلىماي تۇرۇپلا ، بىزنىڭ نامەت دىققاق گەۋدىسىنى مىدىرلىتىپ قاقاقلاپ كۈلدى . ئۇنىڭ ئورۇنسىز ۋە يارىشىمسىز كۈلكىسى ئاۋۋال تاشپولات بىلەن قۇرماشنى ، ئاندىن قىزلارنى قاتتىق كۈلدۈردى . ھاشىر قوشۇمىسىنى تۇرۇپ تەنە قىلدى :

— رەھمەت ، نامەت ، يولۋاسىنىمۇ كۈلدۈرەلەيدىكەنسەن جۇمۇ ، ئاداش !

كۆپچىلىك تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى . نامەت ئۆزىنى خىجالەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن گەپ تالىلىماي چاقچاق قىلىشقا باشلىدى :

— يولۋاسىمۇ ئۇن ئىككى يىلدا بىر قېتىم تۇغىدىكەن ، مەنمۇ ئەر ئۆمرۈمدە بىر قېتىم ئادەم كۈلدۈرۈشكە يارايمەن ـ دە ، خى... خى... خى !...

قىزلار يەرگە قاراشتى ، تەتۈر قاراشتى . قۇرماش ئېغىز گارموشكىسىنى چىرايلىق بىر پائۇزىغا ئويناتتى ، ئوسمان قېشىنى ئوينىتىپ قويۇپ ئۈشقىرتتى ـ دە :

— يارايسەن ، نامەت ، سەنلا بىز بىلەن بولساڭ ، جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقى چاقچاققا راسا تېلىققىدىكەن ـ دە !— دېدى .

مەن تۇرۇپ قىزلارغا ئورۇن كۆرسەتتىم :

— قېنى ئولتۇرۇڭلار ، قىزلار ، بىر ماشىنىدا كەلدۇق ، لېكىن تونۇشالمىدۇق ، مۇنۇ تاشلىقتا تونۇشۇۋالايلى . چوڭ شەھەرلەردە بەلكىم بىزگە ۋاقىتسىزلار تەگمەس .

ھاشىر كۈلۈپ قويدى :

— تەقدىرگە رەھمەت دېيىشكە توغرا كېلىدۇ ، تەقدىر بەزىدە قوناق شېخىغا لاچىنىنى قوندۇرىدۇ ، بەزىدە شوخ مارالنى كىگىز

ئۆيده ئۇخلىتىدۇ . بۇگۈن تەقدىر بۇ قىزلار بىلەن سەپەرداش قىلىپ قويۇپتۇ ، تەقدىرگە رەھمەت !

ھاشىرنىڭ گېپى تۆت قىزدا تۆت خىل تەسىرات قوزغىدى .

— تەقدىر مانا سىلەردەك خۇش چاقچاق يىگىتلەرنى سەپەرداش قىلغانىكەن ، تەقدىرگە راستىنلا رەھمەت !— دېدى ھېلىقى ماشىنىدا ئوسمان بىلەن كۆز بېقىشىپ ئولتۇرغان دولقۇن چاچلىق قىز كۈلۈپ تۇرۇپ . ئۇنى قولتۇقلىۋالغان زىلۇا ، ئوماق قىز بولسا ، ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ ، لەۋلىرىنى يېنىك چىشلەپ ، پىخىلداپ كۈلدى . قالغان ئىككى قىزدىن بىرى — يېشىل پوپايكا كىيگەن سېرىق چاچ قىز — ناھايىتى سىپايىگەرلىك بىلەن بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەسلا لىڭشىتىپ قويدى . ئۇنى قولتۇقلىۋالغان تولىمۇ چىرايلىق ، تولىمۇ ياسانچۇق قىز بولسا ، بىزگە قىيا كۆزىنى سالماستىن ، تاغلارغا ، كەچكى شەپەققە ۋە ئاق قىزغۇچ بۇلۇتلارغا قاراپ تۇراتتى ، گويا ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچقانداق ياش يىگىتلەر يوقتەك ، ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە ، ھەتتا چىرايلىق كۆزلىرىنى بوستانىدەك ئوراپ تۇرغان كىرپىكلىرىنىڭ ھەرىكىتىگە زەن قويۇپ ئولتۇرغان مۇنۇ ئالتە يىگىت گويا كى مۇشۇ قاپتالىنىڭ كىچىكسىز تاشلىرىدەك··· ئۇ بىپەرۋا قارىماقتا . ھاشىرنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى ـ دە ، ئالدىراپ موخوركا بۇرىدى . مەن ئۇنىڭ قاتتىق گەپ قىلىۋېتىشىدىن قورقۇپ :

— ئوسمان ، ناخشا ئېيت ، قېنى قۇرماش ، گارموشكاڭنى ئال ! — دېدىم . گارموشكا بىلەن ناخشا قاقاس قاپتالغا جان كىرگۈزدى . تاغلاردىن سادا ياندى ، تاشلار ئارىسىدا قىزلارنىڭ زىل ئاۋازلىرى جاراڭلىدى . ئوسمان بىلەن كۆز بېقىشقان ھېلىقى قىز ئاجايىپ ناخشىچى ئىكەن . بىز توپلىشىپ ، تاغ قاپتىلى بويلاپ ئاستا مېڭىشتۇق . بىزنىڭ ئوسمان ھاياجان بىلەن شوخ مۇھەببەت قوشاقلىرىنى ئېيتماقتا ، ئۇنىڭغا ماسلاشقان شوخ گارموشكا يۇرەكـ

لەرنى ئوينىتاتتى . ئوسمان قۇرماشنى قولتۇقلىۋالغان ، قۇرماش-
نىڭ ئۇ چېتىدە بىزنىڭ تاشپولاتمۇ ئوسمانغا ئەگىشىپ ۋارقىرىماق-
تا ئىدى . تەمبۇر بۇلبۇلنى مەست قىلغاندەك ، يىگىتلەرنىڭ ناخ-
شىسى قىزلارنى بارغانچە جەلپ قىلدى . دولقۇن چاچلىق قىز
ياندىشىپ كېلىپ بىزنىڭ ئوسمانىنى قولتۇقلىۋالدى . گارموشكا
تاتار جىرلىرىغا ئوينالغىلى تۇرغاندا ، يېشىل پوپايكىلىق سېرىق
قىز هاياجانلىنىپ دولقۇن چاچلىق قىزنى قولتۇقلىۋالدى . زىلۋا
قىز بولسا ، هېلىدىن - هېلىغا ئاغزىنى ياغلىق بىلەن تورتۇپلىپ ،
قىزىرىپ كۈلۈپ قويۇپ ئۆزى يالغۇز ماڭماقتا . مەن ئۇنىڭغا ياندە-
شىپ خىيال بىلەن كېتىپ باراتتىم . نامەت بولسا ، دىققاق گەۋدە-
سىنى پات - پات ئوينىتىپ قويۇپ ، بىردە تاتار قىزنىڭ يېنىغا ،
بىردە زىلۋا قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ سۇركىلىپ قويماتتى ، كۆزىنى
بولسا هېلىقى چىرايلىق تەكەببۇر قىزدىن ئالمايتتى . تەكەببۇر قىز
قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ، كىشىنى مەست قىلىدىغان چىرايلىق كۆك-
رىكىنى ئالدىغا چىقىرىپ ، گۈزەل لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ، يىراق-
لارغا قاراپ ماڭاتتى . بىزنىڭ هاشىر بىر قولىنى شىمىنىڭ يانچۇ-
قىغا سېلىپ ، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، تاماكىسىنى غەزەپ بىلەن
شوراپ كەينىمىزدىن ئاستا كەلمەكتە . مەن قەدىمىنى ئاس-
تىلاتتىم - دە ، ئۇنىڭغا يانداشتىم .

— ئېچىل ، نېمىگە تۇتۇلۇپ كەتتىڭ ؟ — دېدىم ئۇنى ئاستا نوقۇپ . ئۇ چىرايىنى ئاچماي :

— ئاۋۇ بۇرژۇيغا[1] نېمانچە خۇشامەت قىلىسىلەر ؟ — دېدى كۆزى بىلەن چىرايلىق قىزنى شەرەت قىلىپ .

— دۇنيادىكى هەممىلا ئادەم ئىككىمىزنىڭ ئىرادىمىزگە قاراپ يارالغان بولسىدى ، دۇنيادا خاپىچىلىق بولمىغان بولاتتى !

---

① بۇرژۇي — بۇرژۇئاز دېگەن مەنىدە — ت .

— ماڭا تاپا قىلمايال قوي . مۇنۇنىڭدەك گۇلىنى كۆر- سەم تىكەنگە ئايلىنىمەن . ماڭا يۇگۇر ، خۇشامىتىڭنى ۋايىغا يەتكۇز !...

مانا شۇ چاغدا ، بىزنىڭ نامەت چىرايلىق قىزنىڭ يېنىغا كەل- دى . قىز ئۇنىڭ كەلگىنىنى سەزمىدى . نامەت قىزنىڭ جەينىكىگە قول تەگكۇزۇپ بىرنېمە دېدى . قىز خۇددى كېيىكتەك قاتتىق چۆچۇپ يېنىچە داجىدى - دە ،ئوت چاقنىغان كۆزلىرى بىلەن نامەتكە يالت قىلىپ قارىدى . نامەت كەينىگە داجىپ تاشقا پۇتلە- شىپ كەتتى ۋە بىر مۇدۇرۇپ توختىدى...

— تۇفى !— دەپ يەرگە تۇكۇردى هاشىر تەتۇر قازاپ ،— مانا خۇشامەتگۇيغا مۇكاپات !

چىرايلىق قىز ئىتتىك مېڭىپ تاتار قىزغا يانداشتى - دە ، سائىتىنى كۆرسىتىپ نېمىنىدۇر دېدى . بىزنىڭ نامەت يەنە ئۇنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى - دە ، بىرنېمىلەرنى دەپ كالچىيىپ كۇلدى . تاتار قىز مەنسىتمەسلىك بىلەن مىيىقىدا كۇلۇپ قويدى ، چىرايلىق قىز بولسا نامەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، تاتار قىزنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتتى . نامەت ئۇلارنىڭ كەينىدىن قىزنىڭ چاچلىرىغا ، ئىنچىكە بەللىرىگە ، تۇز ۋە تولۇق پاقالچاقلىرىغا ئاچ كۆزلۇك بىلەن قاراپ ماڭماقتا ئىدى . هاشىر قەدىمىنى توختاتتى - دە ، مېنى سىلكىپ :

— كېتەمسەن - يوق ؟ ! — دەپ قوپاللىق قىلدى .

— بىللە كېتىمىز ، نېمانچە قىلىسەن ؟

بىز كەڭ سەيناغا كېلىپ توختىدۇق . هاياجانلانغان دولقۇن چاچلىق قىز قىزلارنى تونۇشتۇردى : ئۆزىنىڭ ئىسمى زۇلخۇمار ئىكەن ، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ - جۇغراپىيە فاكۇلتە- تىدا ئوقۇيدىكەن . زىلۇا قىزنىڭ ئىسمى ئەلانۇر ئىكەن ، ئۇ قىز تەنتەربىيە مەكتىپىگە ئىمتىهان بېرىپ كەپتۇ . تاتار قىز زۇلپىيە تېببىي تېخنىكومنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىكەن . چىرايلىق قىزنىڭ

ئىسمى گۈزەللىگاي ئىكەن ، ئۇ قىز غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىنىڭ سەنئەت سىنىپىغا ئوقۇشقا مېڭىپتۇ . بىز جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوقۇنقۇچىلىق قىلىش ئۈچۈن ماڭغان ئالتە پىدائىيمۇ قىزلارغا تونۇشتۇرۇلدۇق . شۇ چاغدا بىر ئادەم تۈيۈقسىز ئۆزىنى تونۇشتۇردى .

— ھەممىڭلار ئوقۇمۇشلۇق ئىكەنسىلەر ! — دېدى ھېلىقى ماشىنىنىڭ كەينىدە تۇرۇپ ناخشا ئېيتقان دېھقان قىزىل مانچىستىر بۆكىنى قولىغا ئېلىپ ، — مەنمۇ ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇپ قوياي ، ئىسىم زۇلىيا ، ئوقۇغىنىم ئارانلا قۇلىيا !

كۆپچىلىك پاراققىدە كۈلۈشتى . گۈزەللىگايمۇ پىسكىڭىدە كۈلدى . شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن چىشى بار ئىكەنلىكى بايقالدى .

— ناخشا خۇمارىمەن ،— دېدى زۇلىيا ئاكا ھەييارلىق بىلەن ،— بىر ناخشىغا بىر خامان بۇغداينى تېگىشۈېتىمەن دەڭلار ، مۇنۇ ئېغىز گارموشكاڭ خانلىيلۇنغا كەلمەيدۇ ـ دە ، بولمىسا قۇلىقىمنى تۇتۇپ بىر ئېيتىۋالاتتىمكەن ، ئىسىت . ئەما لېكىن ، سىلەر بىلەن بىر ئولتۇرۇشتا بولۇپ قالسام ، ئارانلا چىراغپايلىققا يارايدىكەنمەن !

ياشلار يەنە بىرپەس كۈلۈشتى .

ھاشىر پىشىنى قېقىپ كېتىپ قالدى . ئەمدى ياشلار ئۆزئارا گەپكە ئۆتكەنىدى . مەن ھېلىقى زىلۋا بويلۇق ئەلانۇر دېگەن قىز بىلەن سۆھبەتلەشتىم .

قىز تولىمۇ يېقىملىق ، ئوماق ئىدى . قوللىرىدىكى بىلەزۈك ، بوينىدىكى كەھرىۋا ، تىرناقلىرىدىكى سۇس خېنە ، لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىشى ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بېقىپ گەپ قىلىشى ، غىجىملاپ تۇتۇۋالغان چۈچىلىق گاز ياغلىقى بىلەن پات ـ پات ئۇ يەر ، بۇ يېرىنى سۈرتۈپ قويۇشى — مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى

ساددا دېھقان قىزىنىڭ نازۇك ۋە گۈزەل قىلىقلىرى ئىدى .

— سىزنىڭ ئېتىڭىز ئەلا نۇرمۇ ؟ — دەپ سورىدى قىز بىردىنلا . مەن كۈلۈپ كەتتىم :

— شۇنداق ، دادامنىڭ ئېتىنى قوشۇپ ئېيتسا ، مېنىڭ ئىسمىم قىزلارنىڭ ئىسمى بولۇپ قالىدۇ . ئەسلىدە دادامنىڭ ئېتى نۇرمۇھەممەت .ئەلا نۇرمۇھەممەت دېسىمۇ ، بەربىر مۇھەممەتنىڭ قىزى ئەلانۇر دېگەن مەنە چىقىپ قالىدىكەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن فامىلەمنى نۇراخۇن دەپ قوللىنىمەن .

قىز پىخىلداپ كۈلدى ۋە :

— ئىسمىڭىز راست مېنىڭ ئىسمىمغا ئوخشاپ كېتىدىكەن ، — دېدى يەرگە قاراپ تۇرۇپ ، — مەن سىزنى بىر قېتىم ئىلغار ئېتىپاق ئەزالىرى يىغىنىدا كۆرگەن . سىز سۆز قىلدىڭىز ، كېيىن «مېنىڭ غايەم» دېگەن شېئىرىڭىزنى ئوقۇپ بەردىڭىز . شۇ چاغدا سىزنى ئەلا نۇر دەپ تونۇشتۇرغانىدى .

— سىز بۇ يىل تولۇقسىزنى پۈتتۈرۈپ ئوقۇشقا ماڭغان ئوخشايسىز ـ ھە ؟ قايسى مەكتەپتە ئوقۇغان ؟

— ئۇمىد مەكتىپىدە ، — دېدى قىز ، — تەنتەربىيە مەكتىپىدىگە ئوقۇشقا كېتىپ بارىمەن .

— ئاجايىپ كەسپىنى تاللىۋاپسىزغۇ ؟

— تەقسىماتقا بويسۇندۇم . ئەسلىدە مەن تېببىي تېخنىكومدا ئوقۇشنى تاللىغان ، تەنتەربىيىگە بۆلۈپ قويۇپتۇ . ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى دۆلەتنىڭ تەقسىماتىغا ئاڭلىق بويسۇنۇشى لازىم دېگەچكە ، ئۇن ـ تىنسىزلا كېتىپ بارىمەن .

قىز ماڭا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىدى . ئۇنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرى لالىرەڭ مەڭزىگە شولا چۈشۈرۈپ تۇرغاچقا ، يوغان قارا كۆزلىرى تولىمۇ گۈزەل كۆرۈنەتتى .

— ياخشى قىپسىز ، سىڭلىم ، بىز ئىتتىپاق ئەزالىرى جاپا-

لىق جاينى تاللاشتا ، دۆلەتنىڭ تەقسىماتىغا بويسۇنۇشتا نەمۇنىلىك رول ئويناشىمىز لازىم . بىز ئالتىمىزمۇ ياشلار ئىتتىپاقى ئەزا-سى ، ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا ئوقۇت-قۇچىلىق قىلىشقا كېتىپ بارىمىز . قاراڭ ، بىزنىڭ پىدائىيلىرى-مىزنىڭ خۇشال - خۇراملىقىنى !

مەن ماختىنىپ قويدۇم . قىز بارا - بارا تارتىنىشنى قويۇپ ، ئېچىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇ ئىشىڭلارغۇ ياخشى بوپتۇ ، بىراق ئۇ تەرەپلەرگە بار-ماي ، ئۆز جايىدا تۇرۇپمۇ شان - شەرەپ قازانغىلى بولىدىغۇ !

— بۇ گەپنى خېلى جىقلاردىن ئاڭلىدۇق . لېكىن ، باشقىلار قىلىپ باقمىغان ئىشلارنىمۇ قىلىپ كۆرۈش كېرەك . ئەڭ قىيىن شارائىتتا يول تېپىپ مېڭىشنى ئۆگىنىش كېرەك . ئادەم ياش ۋاقتىدا مۇشۇنداق ئېغىر سىناقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزمىسە ، ياش-لىقنىڭ ئەستە قالغۇدەك نېمە لەززىتى بولسۇن ؟

قىز يەرگە قارىدى . ئاندا - ساندا يۇلغۇن ، سۆكسۆك ۋە ئاق شۇاق كۆتەكلىرى ئۇچراپ قالىدىغان بۇ تاشلىق كېچىسىمۇ قىزىق ئىدى . جەنۇب تەرەپتىكى تاغدىن جانغا ئارام بېغىشلايدىغان سالقىن شامال ئۇرۇپ تۇراتتى . يولۇچىلار ئاشۇ شامالنى دەپ كەچتە بۇ تاغ تاپىنىنى سەيلە قىلىشاتتى . مانا شوخ تاغ شامىلى قىزىنىڭ غىجىم چاچلىرىنى يەلپۈدى ، گاز ياغلىقىنى تىترەتتى . قىز مەڭزە-گە چېچىلغان چاچلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن تۇزەشتۇرۇپ ئاستا پىچىرلىدى :

— رازىيە سىلەردىن بەك نارازىكەن . بۇلارنى سىز باشلاپ مېڭىپسىزغۇ ، بايىقى ئاچچىقى يامان يېگىت هاشىرمۇ ؟ رازىيە هاشىر ئىككىڭلار توغرۇلۇق جىق سۆزلىدى ، سىلەرنىڭ كەتكە-نىڭلارغا جىق ئاچچىقى باركەن...

— سىز رازىيەنى ياخشى تونۇمسىز ؟

— بىز باشلانغۇچ مەكتەپنى بىر پارتىدا ئوقۇپ تۈگەتكەن . بىزنى دوست دېيىشكىمۇ بولىدۇ . ئۇچ كۈن بۇرۇن بىز بىللە قوندۇق ، كېچىچە مۇڭداشتۇق...

— رازىيەنىڭ نېمە ئاچچىقى بارکەن ؟ — مەن ئالدىراپ سورىدىم .

ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىدى ، سىرى ئېچىلىپ قالغان ئىپپەتلىك قىزدەك قىزاردى . شەپەقتەك قىزىللىق ئۇنىڭ نومۇسچان يۈزىنى شۇنداق زىننەتلىدىكى ، ھال رەڭ مەڭزى ئانار دانىسىدەك سۈزۈلگەن ، نۇرلۇق كۆزلىرىدىن ھېلىلا ئۇنچىلەر تورۇكلاپ چۈشىدىغاندەك كۆرۈنەتتى . خېلى جىملىقتىن كېيىن قىز تۆۋەن لېۋىنى چىشلەپ كۈلۈمسىرىدى :

— ھاشىر غەلىتە مىجەز يىگىت ئوخشايدۇ . رازىيە تولاراق ئاشۇ ھاشىرنىڭ گېپىنىنى قىلدى...

— نېمىلەرنى دېدى ؟

— سىر ساقلىغىن دېگەن ، سىزگە ئېيتسام ، دوستۇمغا خىيانەت قىلغان بولىمەن .

— بۇ خىيانەت ھېسابىغا ئىككى ياشنى بەختلىك قىلىپ قويىسىڭىز ھېچ گەپ ئەمەس ، — دېدىم مەن ھاياجانلىنىپ . قىز ئاغزىنى ياغلىقى بىلەن توسۇپ كۈلدى .

ئۇ بىلىكىنىڭ ماڭا تېگىپ كېتىشىدىن ئېھتىيات قىلىپ ، ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئاستا ماڭاتتى . مەن سۆزۈمنى داۋام قىلدىم :

— بۇ سىردىن ئاز ـ تولا خەۋىرىم بار ، لېكىن مېنىڭ بىلىدىغىنىمۇ بىر سىر . ئۆزۈمدىن باشقا ھەتتا رازىيەمۇ ، ھاشىرمۇ بىلمەيدۇ ، سىز ئېيتىشقا پېتىنالمايۋاتىسىز . مەن بېشىنى باشلاپ بېرەي : رازىيە ھاشىرنى ياخشى كۆرىدۇ ، سىز كۈلمەڭ ، نەدىن بىلىسىز دەمسىزا ؟ مېنىڭ سەزگۈلىرىم ماڭا خەۋەر قىلغان . رازىيە ھەر قېتىم ھاشىرنى كۆرگەندە قىزىرىپ ـ تاتىرىپ ، شۇڭ

بولۇپ كېتىدۇ . ھاشىر بار يەردە ئۇزاق تۇرالمايدۇ ، مېنىڭ بىلەن ھاشىر توغرىسىدا سۆزلىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ . لېكىن ، ھاشىر بىلەن بىللە بولغاندا لام ـ جىم دېمەيدۇ . تانسىلاردا ھاشىردىن قاچىدۇ ، ئەمما سەزدۈرمەستىن ناھايىتى ئېپىنى تېپىپ ئۇنىڭغا قارىۋالىدۇ...

— بولدى ، بولدى ، راست كۆزىتىپسىز !...

ئەلانۇرنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى . قىز خۇددى ئۆزىنىڭ سىرى ئاشكارىلىنىپ قالغاندەك ئوڭايسىزلاندى ، يۈزلىرى قىزىرىپ ، لەۋلىرى تىترىدى .

تاشلىقتىن ھۆپۈلدەپ ئىسسىق كۆتۈرۈلمەكتە . ئاۋغۇست ئېيىنىڭ بۇ كۈنى مانا ئاخىرقى يورۇقلۇق بىلەن خوشلاشتى ، ئەتراپ غۇۋالاشتى . قاقاس تاغ باغرىدىن بېغىرتاقىنىڭ ئەنسىز ئاۋازى كەلدى . قىز پۈتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ جىمجىت كېتىپ بارىدۇ ، ئۇ گويا ئۆزىنىڭ تۇنجى مۇھەببىتىنى بۇگۈن كۆڭلىدىكى يىگىتىگە ئاشكارىلىغاندەك قاتتىق ھاياجانلانغان . ئۇ مېنىڭدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ يىراق ئۇپۇق قىرلىرىغا قارىماقتا ئىدى .

— ئىككىمىز ئىككى ساپ يۈرەكنىڭ ئەلچىسى ، — دېدىم مەن قىزغا ئاستا پىچىرلاپ .

— ئاستا گەپ قىلىڭ ! — دېدى قىز ئېھتىيات بىلەن ئەتراپقا قاراپ ، — رازىيە ماڭا سىرىنى ئېيتىپ بولۇپ بوينۇمغا ئېسىلىپ قاتتىق يىغلىدى ... — سۆزلەۋېتىپ ئەلانۇرنىڭ ئاۋازى تىترىدى ، تەتۇر قاراپ تۇرۇپ چۈچىلىق ياغلىقى بىلەن كۆزىنى ۋە لەۋلىرى ئەتراپىنى سۈرتتى ، — رازىيەنىڭ ھاشىرغا ئۆز سىرىنى بىلدۈرەلمىگىنىگە ئارمىنى كۆپ . كىم بىلىدۇ ، دوستۇمنىڭ بۇ ساپ مۇھەببىتى خاراب بولۇپ كېتەمدۇ تېخى... توۋا ، ھاشىر ئەجەبكىنە ، ئۆچ بولۇپ قالدىم . سىز بايقىغانمۇ ئېمىشقا بايقىمىدى ، قوپال ، بىپەرۋا بالىمۇ ئېمە ؟ خۇدايىم ئاشۇنداق بالىلارغا ئۇچراپ

قېلىشتىن ساقلىسۇن... ئازاب ، قىز بالا ئۇچۇن ئازاب...

— ھاشىر بىچارە ئەمەس ! — دېدىم مەن قىزغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ ، — ئۇ تولىمۇ تەلەپچان يىگىت ، ئالدى بىلەن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدۇ . ئۇنىڭ قارىشىچە ، ئۇلۇغ مەقسەتنى كۆزلەگەن ئادەم ئۇچۇن ، ھېسسىياتقا ، شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىش ئىرادىسىزلىك سانىلىدىكەن . ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭ قارىشى بىر تەرەپلىمە بولۇشى مۇمكىن . ئۇ يەنە قاتتىق مىجەزلىك ، ئوڭايلىقچە قىزلارغا ئۆز سىرىنى ئاشكارىلىمايدۇ ، لېكىن ياشلاردا بولىدىغان نازۇك ھېسسىياتلارنى ، شۇ قاتاردا مۇھەببەت تۇيغۇسىنى قەدىرلەيدۇ . ئۇ قارىماققا تاشتەك قاتتىق ، لېكىن باشقا بىرىنىڭ كۆڭۈل ئاغرىقى تارتقىنىنى كۆرسە ، دەرھال مومدەك يۇمشاپ كېتىدۇ ، تولىمۇ تۇز كۆڭۈل يىگىت !...

سۆھبەت داۋاملاشقان بولار ئىدى ، بىزنىڭ نامەت پايپاسلاپ يېتىپ كەلدى ـ دە ، ھەسەتخورلۇق بىلەن قوپاللىق قىلدى :

— بازار ئوسمان ئىككىڭلارنىڭ بولدى . ئوسمانمۇ بۇغا ئاتتى ، ئۇمۇ قولتۇقلاپ يۇرىدۇ . ناكەس ، ھاشىر توك ئىككىمىز بولدۇق !...

قىز خىجىل بولدىمۇ ، قىزىرىپ كەتتى ۋە لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىدى . مەن نامەتكە قاراپ تەنە قىلدىم :

— گۈلنىڭ سايىسى بىلەن بۇيىنىڭ سايىسى ئوخشاشلا قارا كۆرۈنگەندەك ، ساڭا ھەممىلا نەرسە قارا كۆرۈنىدۇ ـ دە . دۇنيادا دوستلۇق ، بۇرادەرلىك ، قېرىنداشلىق دېگەندەك گۈزەل چۈشەنچىلەرمۇ بار !

— ھەممىلا ئىش چىرايلىق گەپتىن باشلىنىدۇ ! — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى قىزغا تىكىپ ئوينىتىپ .

بىز ياتاقلارغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدۇق .

ياتاق تىنجىق ، مەن زادىلا ئۇخلىيالمىدىم . ئاخىر ھاشىرنى

ئويغىتىپ ، تاشيولغا چىقتۇق . تاشلىق يولنى ياقىلاپ خېلىغىچە جىمجىت ماڭدۇق . قىزنىڭ رازىيە توغرىسىدىكى سۆزى بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالغانىدى .

مەن پاراڭ ۋە مۇلاھىزىدىنمۇ كۆرە ، شۇ تاپتا رازىيە بىلەن ئاخىرقى قېتىم قىلغان كوچا سەيلىسىنى ئەسلەشنى دوستۇمغا ئارام بېغىشلايدۇ ، دەپ ئويلىدىم . مەن ئۇنى قولتۇقلاپ كېتىپ بارىمەن . كەچكى تاغ شامىلى بىزنىڭ چاچلىرىمىزنى يەلپۈيدۇ ، ئارىلاپ - ئارىلاپ يىراق - يىراق يەرلەردىن ۋال - ۋۇل قىلىپ ماشىنا چىراغلىرى كۆرۈنىدۇ . بىز يۈرتىمىزدىن ئىككى يۈز نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا . تۇنجى قېتىم يۈرتتىن ئايرىلىشىمىز . مەن ئۆزۈمنى ئۇچ دەرۋازىنىڭ بۇك تېرەكلىك كوچىسىدا كېتىپ بارغانەك ھېس قىلماقتىمەن . مېنىڭ خىيالىم بۇنىڭدىن ئىككى كۈن ئاۋۋالقى كېچىگە قايتتى .

بىز ياسداق سارايدا ئۆمەر ئەپەندىنىڭ سالماقلىق بىلەن ئېيتقان سۆزلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلىماقتىمىز . بۇگۈن ئۆمەر ئەپەندى ھاشىر ئىككىمىزنى ئۆزىتىش ئۈچۈن چايغا چاقىرغان . ئۇ بىزنى ئۇنىمىغىنىمىزغا قارىماي ئۇستەلنىڭ يۇقىرىسىغا ئولتۇرغۇزدى . ئۇ سىم كارىۋاتقا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ھاشىرغا قاراپ سۆزلىدى :

— سەن ، ھاشىر ، تارتىنما ، مېنىڭ ئۆيۈمدە ئۆزۈڭنى ئازادە تۇت . ئەلا تەبىئىي ئولتۇرۇۋاتىدۇ ، سەن نېمىشقىدۇر قورۇنۇۋاتىسەن . مەن سىلەرگە ئۇچ يىل تىل - ئەدەبىيات دەرسى بەردىم . كۆپ تەرىپىم سىلەرگە ياققان ۋە ئىنسان بولۇشنىڭ بىر نەمۇنىسى بولغان بولۇشۇممۇ مۇمكىن . بۇ مېنىڭ ماختانغىنىم ئەمەس ، بۇنى سىلەر بىلىسىلەر . بۇ ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماڭا قالدۇرغان يادىكار سۆزلىرىدىن بىر كۆچۈرمە . لېكىن ، راست گەپنى دېيىشكە توغرا كېلىدۇ ، مېنىڭ بىلىمىم چولتا ، ئەتراپلىق بىلىم ئالالمىغانمەن . بۇ جەھەتتە مەن سىلەردىن نۇرغۇن ئارقىدا . تىل - ئەدەبىياتنى

تاتىلاشتۇرۇپ يۇرۇپ سىلەرگە دەرس بېرەلىگۈدەك بولۇپ قالدىم . لېكىن ، گەپنى ئازايتساق ، مېنى ئۇلگە قىلساڭلار خاتالىق بولىدۇ . مەن سىلەردىن يەنە ئون يىل ، يىگىرمە يىل ئۆتكەندە ، كامالەتكە يەتكەن ئادەملەرنىڭ چىقىشىغا ئىشەنچ قىلالايمەن ! شۇڭا ، هاشىر ، سەن كەلگۈسىنىڭ ئىگىسى ، بىزنىڭ ئۈمىدىمىزنىڭ ئاق-لىغۇچىسى بولغىنىڭ ئۈچۈن پەخىرلەن ، ئۆزۈڭنى ئازادە ، مەغرۇر تۇتقىن . مۇناسىپ ئىنسانىي غۇرۇرى بولمىغان ئادەملەرنى مەن ياقتۇرمايمەن !

چاي تارتىلدى ، تاتلىق ئۈزۈم ، مېۋىلەر بىلەن مېهمان بول-دۇق . مۇئەللىم بىزنى ناهايىتى ياخشى كۆرىدۇ . ئۇ بىزدىن ئايرى-لىشنى خالىمايدۇ . ئۇ بىزنى تاماق تەييار بولغۇچە زېرىكىپ قالمى-سۇن دەپ قىرائەتخانىسىغا باشلاپ كىردى . ئىشكاپلار كىتابلار بىلەن تولغان ، هەر خىل يېزىقلاردا بېسىلغان ئىلىم ـ پەنگە ، بولۇپمۇ تارىخ ۋە تىل ـ ئەدەبىيات بىلىملىرىگە دائىر كىتابلار ، رومانلار ، رېتى بىلەن تۇپلەنگەن سەككىز خىل ژۇرنال ۋە ئىككى نۇسخىدىن قىلىپ تۇپلەنگەن ئوتتۇز يەتتىنچى يىلدىن بۇيانقى گې-زىتلەر ، تۇرلۇك رەسىملەر ، يەرلىك رەسساملار تەرىپىدىن سىزىل-غان هەر خىل كۆرۈنۈشلەر ، ۋەرەقلەر··· مەن بۇ ئۆيگە بىرنەچچە قېتىم كىرگەن ۋە هەر قېتىمدا ئالدىراش بولغىنىمغا قارىماي بىرنەچچە سائەتلەپ كىتابلارنى ۋاراقلاش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزگەنى-دىم . بۇ قېتىممۇ كىتابلارنى سۈغۇرۇۋېلىپ ۋاراقلاشقا باشلىدىم . مېنىڭ مەيلىمچە بولغاندا ، شۇ تاپتا هېچقانداق سۆهبەتمۇ ، تاماق ۋە ئىچىملىكمۇ ئارتۇقچە ، پەقەت كىتابلار بىلەن يالغۇز قالساملا بولاتتى . مەن ئاچ كۆز بالا مول يېمەكلىكلەر تولغان شىرەگە ئۆزىنى ئاتقاندەك ، قايسىسىنى ئېلىپ ، قايسىسىنى ئوقۇشۇمنى بىلمەي ، قىزىقىش ۋە قىزغىنىش بىلەن كىتابلارنى ۋاراقلايتتىم ، ئىچ ـ ئىچىمدىن هاياجانلىناتتىم ، كىتابلارنىڭ مەزمۇنلىرىنى بىر

يولىلا ئۆزۈمنىڭ قىلىۋېلىش ئىستىكى بىلەن ھەسرەتلىنەتتىم .

— سەن ئەلا ، بۇگۈنچە ئۆزۈڭنى بىزنىڭ مەيلىمىزگە تاپشۇر- غىن ، — دېدى ئۆمەر ئەپەندى كۈلۈمسىرەپ ، — خاتالاشمىسام ، بىرنەچچە كىتابىمنى سورايدىغاندەك قىلىسەن ، مەن ساڭا ئېيتىپ قويماي ، مەن ھېچكىمگە كىتاب بەرمىگەنمەن .

— ۋاي - ۋۇي ، بۇ كىتابلار ئۇنىڭ جېنى ، — دېدى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئانىسى باياتىن دەرپەردە سىرتىدىن قاراپ تۇرۇپ گەپنى ئاڭلىۋېلىپ ، — بالىلارغا ئاياغ ئالىدىغان پۇل بارمۇ ، گۆش ، چاي ، قەنت - گېزەك ئالىدىغان پۇل بارمۇ ، ھەممىسىگىلا كىتاب ئالدى . بىر قېتىم تېخى قارا قىشتا بۆكچان قېلىۋىدى ، قۇلاقچا ئال دەپ پۇل بەرسەم ، شۇنىڭغىمۇ كىتاب ئاپتۇ !— مومای ئوغلى- نىڭ قىلىقلىرىنى زوقمەنلىك ۋە پەخىرلىنىش بىلەن سۆزلەپ ، قاپاقلىرىنى سوزۇپ قويدى . ئۆمەر ئەپەندى :

— راست گەپنى ئېيتسام ، بۇ كىتابلارنى نېمىگە يىغىۋاتقى- نىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن . تەنقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەن يارىمايمەن . قىزىم بۇ ئىشنى قىلالىسا ، دېمەك ئەمگىكىم بىكار كەتمىگەن بولىدۇ . ناۋادا ، بىرەر نەۋرەم قىلالىسىمۇ ، مەن بىھۇدە ئىش قىلمىغان بولىمەن . مېنىڭ بايلىقىم ، خۇشاللىقىم ، جەمئى- يەتكە كۆرسەتكەن ئەڭ چوڭ خىزمىتىممۇ مۇشۇ كىتابخانام دەپ قارايمەن . مانا بۇلار ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرلىرى توغرىسىدا يېزى- ۋاتقان ماقالەم . يەنە ل . مۇتەللىپ ، ئەنۋەر ناسىرى ، بىلال ئەزى- زى ، نۇر بوساقوفلارنىڭ شېئىرلىرىنى نەشرگە تەييارلىماقچىمەن . ناۋادا قولۇمدىن كەلسە ، ھاياتىمنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ يۈسۈپ خاس ھاجىپنىن تارتىپ مۇتەللىپكىچە بولغان شائىرلارنىڭ ھاياتىغا ۋە ئىجادىيىتىگە دائىر بىر رىسالە ئىشلىمەكچىمەن .

— كىتابلار توغرىسىدا گەپ بولسا ، دادام ھەممىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ ، — دېدى رازىيە كۈلۈمسىرەپ ، — دادا ، ھازىرمۇ ئۇنتۇپ

قالدىڭىز ! مۇنۇ مېھمانلارنى گەپ بىلەنلا كۆتۈشكە بولمايدۇ ، قېنى سارايغا چىقايلى ، غىزا سوۋۇپ قالمىسۇن .

ئۆمەر ئەپەندى كىتاب جاۋىنىنىڭ ئالدىدا زېرىكمەي كۆرگەزمە چۈشەندۈرگۈچىسىدەك ھامان سۆزلەيتتى :

— ئۆي كىچىكلىك قىلىۋاتىدۇ . مەن يېڭى جاۋەن ، ئىشكاپ-لارنى ، رەسىملەر ئۇچۇن رامكىلارنى بۇيرۇتۇپ قويدۇم . ھازىرقى سارايغا كىتابخانامنى كۆچۈرىمەن ، يەنە ئون - يىگىرمە يىلدىن كېيىن قانداق كىتابلار چىقار تېخى ! ھەي ، ئىنسان دېگەنىنىڭ ئۆمرى قىسقا ، ھېچبولمىسا سەكسەن ياشقا كىرسەمىدىم دەيمەن ، يەنە قىرىق يىل كىتاب يىغالايتتىم . مېنىڭ كىتابلىرىم كەلگۈسىدە كۆچكە ، جەمئىيەتنىڭ چاقىنى ئىلگىرىلىتىدىغان قۇۋۋەتكە ئايلىنىدۇ . شۇ چاغدا ، قىزىم ، دادىڭىزنى بۇنداق ئەيىبلىمەيدىغان بولىسىز .

مەن كىتاب ۋە بىلىم توغرىسىدىكى گەپ بىلەن ئۆز ھاياتىغا خۇشاللىق تاپالايدىغان ئادەمگە تىكلىپ قارىدىم . ئۇنىڭ قاشقار-لىق چىرايلىق بۇرنى ، خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان مېھرىبان كۆزلە-رى ، يۇمىلاق يۈزىگە ياراشقان كۆتمەك قارا بۇرۇتى··· ئۇنى شۇنداق تەبىئىي يېقىملىق قىلىپ كۆرسەتتىمىكىن ياكى كىتاب - ئىلىم توغرىسىدىكى گەپلىرى مەندە مۇھەببەت قوزغىدىمىكىن ، ئەيتاۋۇر ئۇ ماڭا تولىمۇ گۈزەل بىر ئادەم بولۇپ تۇيۇلدى··· مەن ئۇنىڭدىن كىتاب سورىماقچىدىم ، لېكىن ئۇنىڭ كېيىنكى گەپلىرىنى ئاڭلاپ يالتايدىم .

ئۇ بىزنى يەنە سارايغا تەكلىپ قىلدى ، مەن ئاياغلىرىمنى تەسلىكتە تاپسىدىن يۆتكىدىم .

بىز مۇئەللىمنىڭ زورى بىلەن ئاز - تولىدىن ئىچىشتۇق ، سېخىي ساھىبخانىنىڭ مول داستىخىنى بىلەن تەستە خوشلاشتۇق . ئۆمەر ئەپەندى ئىچىملىكنىڭ كۆچى بىلەن ھاياجانلىنىپ ، بىزنى

قۇچاقلاپ ، پىشانىلىرىمىزدىن سۆيدى ، ھەتتا كۆزىگە ياش ئالدى...

بىز كوچىغا چىققاندىلا ، ئۆمەر ئەپەندى بىزنى دەرۋازا ئالدىدا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۇزاتتى . رازىيە بىز بىلەن بىللە قايتتى .

بىز كېچىسى مەكتىپىمىزگە قايتتۇق . ئىككى قاسىنقى بۇك تېرەكلىك ئۇچ دەرۋازا كوچىلىرىنىڭ بىرىدە كېتىپ بارىمىز . تېرەكلەرنىڭ تۇۋىدىكى ئېرىقلاردا شوخ سۇ چۇرۇقلايدۇ . شاخلىرى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن تېرەكلەرنىڭ كۈمۈش رەڭ يوپۇرماقلىرى ئاي يورۇقىدا ئاق كېپىنەكتەك غىلىلداپ ، گويا ئاسماندىن كۈمۈش تەڭگە تۆكۈلۈۋاتقاندەك بىلىنىدۇ . ئاشۇ تىنىمسىز چاۋاك چېلىپ ، پىچىرلىشىپ تۇرىدىغان شوخ يوپۇرماقلار سەيلىمىزگە ھەۋەسلەنمەكتە . ئۇلار گويا : «ھە ، تېرەكلەر دالدىسىدا تۇرۇۋېلىڭلار ، بىز سىلەرگە سايىۋەن» دېيىشىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ... ھاۋاسى ساپ ، جىمجىت كېچىدە ئاللىقەيرلەردىن گارمون بىلەن ناخشا ، نەلەردىندۇر مەست ئادەمنىڭ قوپال ۋارقىراپ دەرۋازا ئۇرۇشى ، چوڭ كوچىدىن ئۆتكەن خادىكنىڭ قوڭغۇرىقى ، باغلاردىن شوخ قىز - يىگىتلەرنىڭ جاراڭلىق كۈلكىلىرى ئاڭلىنىدۇ... ئوڭ يېنىمدىن رازىيە ، سول يېنىمدىن ھاشىر قولتۇقلىۋالغان . بىز كەلگۈسى ھاياتىمىز توغرىسىدا ، بولغۇسى ئۇچرىشىلار توغرىسىدا سۆزلىشىپ كېتىپ بارىمىز .

— ئىلىم - پەن بويىچە تۆھپە يارىتقانلارنىڭ باش قوشۇش يىغىنىدا ئۇچرىشىپ قالساق ، — دېدى ھاشىر ھاياجان بىلەن ، — ئەلا چوقۇم سەھنىدە ، بىز پەگادا بولىمىز - دە ! بۇ ئەلا ئۆزىنىڭ ئەدەبىياتشۇناسلىقى بىلەن جەزمەن تېزلا تونۇلىدۇ . لېكىن ، فىزىكا ، خىمىيە ، ماتېماتىكىدا تونۇلماق يوق گەپ . باشقىلار ئاتوم ، ئېنېرگىيە ، ئېلېكتر نۇرلىرى توغرىسىدا سۆزلىشىدۇ ، بىز تېخى ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بوسۇغىسىنى كۆرمىدۇق . قىسقىسى ، بىز

كەشپىيات ئەمەس ، دورامچىلىقنىمۇ قاملاشتۇرالمايمىز . مەن دا-ئىم دەيمەن ، ئەلادا لومونوسوفنىڭ كاللىسى بار ئىدى ، لېكىن ئۇ لۇشۇننىڭ يولىنى تاللىۋالدى...

ئۇ مېنى گەپ بىلەن چېقىپ بولۇپ ، رازىيەگە ھۇجۇمغا ئۆتتى .

— ئەمما مىندىلىق ھايات بولغان بولسا ، جەزمەن مۇشۇ رازىيەنى شاگىرتلىققا ئالاتتى جۇمۇ . نېمىشقا دېگەندە ، ئاڭلىسام ، رازىيە تەجرىبىخانىدىن چىقمايدىكەن ئەمەسمۇ ؟ نوبېلمۇ تەجرىبە قىلىۋېرىپ ئاخىر پارتلاتقۇچ دورىنى تاپقان . رازىيە جەزمەن خىمى-يىدە نەتىجە قازىنىدۇ . مىندىلىق ئاق قالدۇرغان ئېلېمېنتلاردىن بىرنەچچىنى تاپامدۇ ، تېخى !

— تولا شاڭخو قىلماڭ جۇمۇڭ ، — دېدى رازىيە كۈلۈپ ،— سىزچۇ ، ئۇيغۇرلاردىن دىرىژابىل ياسىغان تۇنجى ئالىم سىز بولامسىز تېخى !

— جەمئىيەت چاقىنى كەينىگە پىرقىرىتىدىغان دېمەكچىمۇ-سىز ، — دېدى ھاشىر كۈلۈپ ، — ئىنسانىيەت راكېتاغا قەدەم قويسۇنۇ ، مەن دىرىژابىل ياسىغۇدەكمەن ، لەگلەك ياساپ دېمىدە-كىز ياخشى .

— بىزنى دېسە دىرىژابىلمۇ بىر يېڭىلىق ، — دېدى رازىيە كۈلۈپ ، — ھە بوپتۇ . ئىشقىلىپ ، يېڭىلىقلارنى يارىتىپ يېغىنغا قاتناشتۇقمۇ دەيلى ، يەنىلا سىز سەھىنىدە ، بىز پەگادا ئولتۇرۇپ قالارمىزمىكىن !

— نەدە ئولتۇرسامۇ ، سىلەرنى كۆرۈپ قالسام-لا ۋار-قىرايمەن ، — دېدى ھاشىر ، — سىلەرگە قاراپ ئۆزۈمنى ئاتىمەن .

— «بېرلىننىڭ تەسلىم بولۇشى» دېگەن كىنودىكى ئالىيۇش-كىدەكمۇ ؟ رازىيەنى «ناتاشا» دەپ ۋارقىراپ يۇرمىگىن يەنە ، — دەۋەتتىم مەن چاقچاققا يۆلەپ تۇرۇپ .

بىردىنلا رازىيەنىڭ مېنى قولتۇقلاپ تۇرغان قوللىرى تىترەپ كەتتى ـ دە ، بىلىكىمدىن ئاجرىدى . مەن ئۇلارغا چاقچاق قىلدىم :

— پاھ ، نازۇكلۇقىنى ! توگادەك سىلىقلار بىر مېڭىۋىلىڭلار ئەمىسە !

مەن ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەپ كەتتىم .

رازىيە ماڭا يېتىشۋالدى ـ دە ، ھاسىراپ تۇرۇپ :

— بۇنداق قىلىسىڭىز رەنجىيمەن . قورقمەن ، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە مېڭىشتىن قورقمەن ، — دېدى . ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى .

— ئۇ سىز بىلەن يالغۇز ئايلىنىشنى چىن كۆڭلىدىن خالايدۇ . ئۇ پاك كۆڭۈل يىگىتقۇ ، نېمىسى قورقۇنچلۇقكەن ؟

— پاك كۆڭۈل ئادەمۇ بەزىدە قورقۇنچلۇق بولىدۇ...

— ئەتىدىن باشلاپ بىز ئايرىلمىز ، بىر ـ بىرىمىزگە زار بولىمىزغۇ ، رازىيە ؟

— ئامال قانچە ؟— دېدى قىز ئازاب بىلەن ئۇھ تارتىپ ،— ئىنسان يىراقتا تۇرۇپ ئۇن ـ تىنسىز سىرداشسا ، بىر ـ بىرىگە قەدرى ئۆتۈلىدۇ .

شۇ چاغدا ھاشىر يېقىنلاپ كەلدى . رازىيە يالغاندىن قاقاقلاپ كۈلدى . ئۇ گەپنى چاقچاققا ئۆرۈدى :

— سىز ئەلا ، مېھمانلىق سۈپىتىڭىزنى ساقلاڭ جۇمۇڭ ، ھازىرچە مەن ساھىبخانىمەن . بىلىپ قويۇڭ ، مېھمان دېگەن قويدىن ياۋاش دەيدىغان ، سىز قوي ئەمەس ، شۇ تاپتا تولكە... ۋىيەي...

قىز قوپال ئوخشىتىشتىن نومۇس قىلىپ ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى ياپتى ـ دە ، مېنىڭ قوللىرىمغا ئېسىلىپ :

— ئەپۇ قىلىڭ ، قوپاللىق قىلىپ قويدۇم ! — دېدى .

— پاھ ، نەدىن ئۆگەندىڭىز بۇنچىلىك رەھىمدىللىقنى...

مەن هاشىرغا ئاڭلىتىپ سۆزلىدىم . شۇ چاغدا ، هاشىر مېنىڭ سول بىلىكىمدىن قولتۇقلاپ :

— رەھىمدىللىق ؟ بۇنى ئۆگىنىشنىڭ هاجىتى يوق ، — دېدى نېمىگىدۇر تەنە قىلىپ ، — رەھىمدىللىق ، كۆڭۈلچەكلىك ئىرادىنى بوشاشتۇرىدۇ . بۇنى پىسخولوگىيە ئىسپاتلىغان . كۆڭۈلچەكلىك ئادەمنى سىر ساقلىماس قىلىپ قويىدۇ...

— سىر دېگەن هامان ئېچىلمايدىغان ساندۇقتىكى بايلىق ئەمەسقۇ ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىپ .

— گۈلنىڭ ئېچىلىدىغان ۋاقتى بولىدۇ . ۋايىغا يەتكۈزمەي ئۇنى مەجبۇرەن ئېچىلدۇرىمەن دېسەڭ ، ئۆلتۈرىسەن . سىرمۇ خۇددى شۇنداق . قېنى ئەمىسە ، بايىقى كوچىنى يەنە بىر قېتىم ئايلىنىشنى تەكلىپ قىلسام ، كىم قارشى چىقىدۇ ؟

— مەن ئىككى قولۇمنى كۆتۈرۈپ قوللايمەن ، بەرىبىر مۇنازىرە بولىدىغان ئوخشايدىغۇ ، — دېدى رازىيە بىردىنلا مەيۈسلىنىپ .

تولۇن ئاي ئۇنىڭ يۈزىنى تولۇق يورۇتتى . مەن ئۇنىڭ غەمكىن كۆزلىرىگە قارىدىم . ئۇنىڭ چىرايلىق قوي كۆزلىرىدە ياش يالتىرىغاندەك بىلىنىدۇ . لېكىن ، غەمكىنلىك ئۇنى تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ كۆرسەتمەكتە : زىنغىر رەڭ كۆڭلەك ، ئاق ياقا ، ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈم چېچى ، زىلۋا بويى ، ئىلىپتەك تۇز ، قاڭشارلىق بۇرنى ئاستىدىكى گۈدەكلىك كۈلكىسى ئويناپ تۇرىدىغان ئوماق لەۋلىرى... ئۇيغۇر گۈزەللىكىنىڭ هەممە بەلگىلىرى توپلانغان بۇ قىزنى تولىمۇ يېقىملىق قىلىپ كۆرسەتمەكتە ئىدى .

«بەختلىك دوستۇم هاشىر ، مۇنداق قىزنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن يۇمشاق ۋە قىزغىن بولۇشۇڭ لازىم ئىدىغۇ ، لېكىن سەن قاتتىق ۋە قوپالسەن . بۇ ئەيىبىڭ بىلەن مۇنۇ ئوماق قىزنى ۋە ئۆزۈڭنى بەختسىز قىلساڭ ، بۇ ئازابقا مېنىڭ يۈرىكىم چىدىمايدۇ... » دەپ

ئويلىدىم .

— نېمىشقا مەيۇسلىنىسىز ، رازىيە ؟ بىز ۋاقىتلىق ئايرىلىدىغان ، لېكىن مەڭگۈ...

— مەڭگۈ كۆرۈشمەيمىز دېمەكچىمۇ ؟— دېدى قىز زورىغا كۈلۈپ .

— ياق... مەن...

— ياق دېمە ، شۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن !...— هاشىر يەنە قوپال گەپ قىلدى .

«ياشلىق نازۇكلۇقنى تەلەپ قىلىدۇ . ئۆتكۈزگەن بىر قوپال-لىقىڭ ، بىر خاتالىقىڭ ئۈچۈن ، ئۆمۈر بويى پۇشايمان قىلىشىڭ ، ئۆزۈڭگە كايىشىڭ مۇمكىن ، ۋاقتى ئۆتكەندىن كېيىن خاتانى تۈزىتەلمەيسەن ، پەقەت كۆڭلۈڭدە بىر ئۆچمەس داغلا قالىدۇ... » مەن ئاشۇنداق ئويلىدىم ـ دە ، هاشىرنىڭ ئەيىبىنى تۈزەتمەكچى بولۇپ ، ئىلاج بار ئۇلارنى كۆپرەك سۆزلىتىشكە ، ئۆزۈم ئازراق سۆزلەشكە قارار قىلدىم .

بىز يەنە كوچا ئايلاندۇق . ئۇلار ئىككىسى يەنە مېنى قولتۇقلىۋالدى . بىز بۇ قېتىم جاپالىق جايغا بارماستىنمۇ شان ـ شەرەپ قازانغىلى بولامدۇ دېگەن تېمىدا راستىنلا تالاشتۇق . بۇ مەسىلىدە هاشىر ئىككىمىزنىڭ پىكرى ئوخشاش ئىدى . مەن قىزنىڭ روهىي ئىنتىلىشلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ، ئەتەي ئۇنى كۆپرەك سۆزلەتتىم .

— قاراپ تۇرۇڭلار ، بۇ مەسىلىدە پۈتۈن مەكتەپ بويىچە مۇنازىرە قوزغايمەن ، — دېدى قىز قوللىرىنى هاۋادا ئوينىتىپ تۇرۇپ ، — شان ـ شەرەپ قازىنىمەن دەپ نەدە قېينىچىلىق بار يەرنى ئىزدەپ يۈرۈش تەۋەككۈلچىلىك ، خىيالپەرەسلىك . هەرقانداق ئوڭۇشلۇق ، بىرقەدەر شارائىتى ياخشى جايلاردىمۇ شان ـ شەرەپنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققىلى بولىدۇ . مۇنداق جايدىمۇ قېينىچىلىق ئۆز ـ ئۆزىدىن پەيدا بولۇۋېرىدۇ . گەپ سىزنىڭ

ئۇنىڭدىن قېچىش ـ قاچماسلىقىڭىزدا . مەسىلەن ئالايلى ، كورچا-
گىن ، ۋۇيۇندۇلار جىسمانىي ئاجىزلىقى بولمىغان تەقدىردىمۇ ،
بەربىر سۆيۈملۈك ئادەملەر بولىۋەرگەن بولاتتى ، چۈنكى ئۇلار
ھامان باشقىلاردىن ئۆزلىرىنىڭ ئالىيجاناب ئىكەنلىكىنى باشقا يول-
لار بىلەنمۇ ئىسپاتلايتتى ـ دە !

— بۇ دېگىنىڭىزگە قارشى ئەمەسمەن . لېكىن ، قىيىن شارا-
ئىت ئىنسان ئىرادىسىنى سىنايدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم . بۇنى مەن
ئاددىي مىسالالار بىلەن سىزگە ئىسپاتلاپ بېرىمەن !

دوستۇم ھاشىر قىسقا ، لېكىن قايىل قىلارلىق قىلىپ سۆز-
لەيتتى . ئۇنىڭ تەمكىن ئاۋازى ، جانلىق مىساللىرى ، شۇ تاپتا
مېنىمۇ چوڭقۇر ئويغا سالغانىدى . رازىيە ئاخىر ياتاقنىڭ ئالدىغا
كەلگەندە بىز بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلاشتى ، ماڭار ۋاقتىدا :

— مەن سىلەرنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئەڭ مۇشەققەتلىك
يېزىلىرىغا بارىمىز دېگەن نىيىتىڭلاردىن قايتىشىڭلارنى ئۈمىد قى-
لىمەن . مەن ئىسپاتلاپ بېرەلمىدىم ، ئەمما ئۆز يۇرتىمىزدا بول-
ساڭلار ، كىشىلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقمىساقمۇ ، كۆڭۈللۈك ، بەخت-
لىك ۋە شان ـ شەرەپ ئىگىسى بولۇپ ھايات كەچۈرگەن بولاتتۇق .
خەير ، مەن سىلەرنى قايىل قىلىشقا ئاجىزلىق قىلدىم ! — دېدى .

مەن قىزنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش ئاققىنىنى كۆر-
دۈم . ئۇ يۈزىنى ئالقانلىرى بىلەن توسغىنىچە ياتىقىغا قاراپ
يۈگۈردى .

بىز رازىيە بىلەن ئەنە شۇنداق خوشلاشقانىدۇق…

بىز ۋۇنەي تاشيولىدا ئۇزاققىچە جىمجىت ماڭدۇق . ئاي بىر-
دە ئاپئاق بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىۋېلىپ بىزگە يېنىچە قارايتتى ، بىر-
دە يۇزىدىن چۈمپەردىسىنى ئېلىۋېتىپ كۈلۈپ قارايتتى . سالقىن تاغ
شامىلى چاچلىرىمىزنى يەلپۈيتتى ، جانغا ئارام بولاتتى .

مەن خىيالدىن سەگىپ ھاشىرغا بۇرۇلدۇم :

— خوشلاشقان ئاخشىمى رازىيەنىڭ كۆزىدىن نېمىشقا ياش قۇيۇلدى؟ سېنىڭچە، ئۇ مۇھەببەتنىڭ بەلگىسى ئەمەسمۇ؟

— دۇنيادا مۇھەببەتتىنمۇ كۈچلۈك نەرسىلەر بارغۇ. مەسىلەن، مەغرۇرلۇق! — دېدى هاشىر قوپالراق ئاۋازدا، — كۆز يېشى — ئۇنىڭ مەغرۇرلۇقىنىڭ ئالامىتى. ئۇ بىزنى قايىل قىلالماي قالغىنىغا يىغلىدى.

— ئەخمەق!

— مېنى ياخشى كۆرىدۇ دەپمۇ ئويلايلى. بەربىر ئۇنىڭ مۇھەببىتى جۇدۇن كۆرمىگەن مايسىغا ئوخشايدۇ. مەن ئۇنىڭدىنمۇ كۈچلۈكرەك نەرسىنى تەلەپ قىلىمەن!

— بۇ سېنىڭ ئەخمەقلىقىڭ! — دېدىم مەن خاپا بولۇپ، — مېنىڭچە سەن ئاشۇ قىزنىڭ كۆڭلىنى دەپ بولسىمۇ قېلىشىڭ لازىم ئىدى، ئىككىڭلارلا بەختلىك بولغان بولاتتىڭلار!

— ئەخمەق، — دېدى هاشىرمۇ قوشۇمسىنى تۇرۇپ، — مەن ئۆز خاهىشىمنىڭ توغرىلىقىنى، مەسىلەن، خەلقنىڭ ئېهتىياجى، مېنىڭ خاهىشىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىققان ئادەممەن! يولۇمدىن قېيىقالسام، مەن ئۇ چاغدا قىزنىڭ ئالدىدا قەدىر-قىممىتى يوق بىرنېمىگە ئايلىنىپ قالمامدىمەن. مەن ئۆزۈمنىڭ ئىرادىلىك ۋە قەتئىي ئادەم ئىكەنلىكىمنى بۇنىڭدىن كېيىنكى هايات-تىم بىلەن ئىسپاتلايمەن. ناۋادا، رازىيە مەن ئويلىغاندەك ئىرادىلىك ۋە پەزىلەتلىك قىز بولسا، هايات بىزنى سىنايدۇ تېخى!

بىز يولدىن سىرتقا چىقىپ قالدۇق، ماشىنىلارنىڭ دالدىسىدا ئىككى گەۋدە بىر-بىرىگە يېقىن تۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتاتتى. هاشىر ئۆز خىيالى بىلەن، مەنمۇ پەرۋا قىلمايلا قويدۇم. ئىككىمىز كۆتەكنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردۇق. هېلىقى گەۋدىلەر قولتۇقلىشىپ بىزنىڭ يېنىمىزدىكى بىر ماشىنىنىڭ دالدىسىغا ئۆتتى.

— سىز مېنى تولا قىستىماڭ، — دېدى قىز. بىز قىزنى

تونۇدۇق ، ئۇ زۇلخۇمار ئىدى ، — مېنىڭ يەنە ئىككى يىللىق ئوقۇشۇم بار تېخى . بىز خەت ئارقىلىق قالغان گەپلەرنى سۆزلەشەيلى !

— سىزلا ھەئە دېسىڭىز ، مەن بىر ئامال قىلىپ ئۇرۇمچىدە قالىمەن . مېنىڭ مۇھىم ئورۇنلاردا تۇغقانلىرىم بار ، ئۇلارنىڭ قولى نەگە سۇنسا شۇ يەرگە يېتىدۇ . مەن جەزمەن ئۇرۇمچىدە قالالايمەن ! — دېدى ئوسمان ئالدىراپ سۆزلەپ .

— سىز بايانتىن ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ، ئەڭ قىيىن جايلارغا بېرىپ خەلققە خىزمەت كۆرسىتىشكە ماڭدۇق دەۋاتاتتىڭىز . سىز ئۇرۇمچىدە قالىمەن دېسىڭىز ، دوستلىرىڭىز نېمىدەپ ئويلايدۇ . ئىرادىسىز ، شەخسىيەتچى دېسە قانداق قىلىسىز ؟

— نېمە دېسە مەيلى . مەن سىز بىلەن تونۇشقىنىم ئۈچۈن ، چەكسىز بەختلىكمەن . كەلگۈسىدە تېخىمۇ بەختلىك بولۇشىمىز ئۈچۈن ، مېنىڭ ئۇرۇمچىدە قېلىشىمغا ماقۇل دەڭ . زۇلخۇمار ، بىلەمسىز ، مەن شۇ تاپتا سىزدىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلالمايمەن . بىر كىچىك ، توپلىق يېزىدا قانداقمۇ ئىككى ـ ئۈچ يىلنى ئۆتكۈزەلەيمەن ؟ سىزدىن ئايرىلىپ ياشاش قانچىلىك ئېغىر ، بىلەمسىز ؟

— نېمە دەۋاتىسىز ؟ !— دېدى قىز ئۇنلۇك قىلىپ ،— بۇنداق دېسىڭىز مەن دوست بولۇشتىن يالتىيىمەن . بىلىپ قويۇڭ ، مەن تېخى سىزنى ياخشى كۆرگىنىم يوق . مېنىڭدىكى ھېسسىيات — دوستلۇق ھېسسىياتى . مەن سىزنىڭ ماشىنىدا تۇرۇپ سۆزلىگەن سۆزلىرىڭىزگە قاراپ ، دوست بولۇشقا بولىدىغان ئوت يۈرەك يەگىتكەن دەپ ، سىز بىلەن تونۇشتۇم . بايانتىن كەلگۈسى ئارزۇلار توغرىسىدا پىكىرلەشتۇق . بۇنداق ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلىسىڭىز ، خەير ، كۆرۈشكىنىمىز شۇ بولسۇن !

— زۇلخۇمار ! مەن ، مەن سىزنىڭ ھەرقانداق شەرتىڭىزگە

كۆنىمەن . بايانىن ئېيتقانلىرىم ئىناۋەتسىز ، ھەممە ئىش سىز دېگەندەك بولسۇن !

قىز گەپ قىلمىدى . ئىشىنىڭ يامىنىغا ئۆرۈلمەسلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ بىز ئورنىمىزدىن تۇردۇق ۋە ئۇلارنى كۆرمىگەنگە سېلىپ ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ ، ياتاقتا قايتتۇق .

بىردەمدىن كېيىن ئوسمانمۇ قايتىپ كىردى . ئۇ كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپ ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چەكتى .

مەن ئوڭدا يېتىپ ھاشىرنىڭ رازىيە توغرىسىدىكى سۆزلىرى بىلەن ئوسماننىڭ يالۇرۇشلىرىنى سېلىشتۇردۇم ، ئوسمان ئۇ-چۇن خىجىل بولۇپ ئوڭ يېنىمغا ئۆرۈلۈۋالدىم . ئوڭ يېنىمدا ھاشىرمۇ ئوڭدا يېتىپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى . «ھاشىر جەزمەن رازىيە توغرىسىدا ئويلاۋاتىدۇ . ئۇ رازىيەنى ياخشى كۆرىدۇ ، لېكىن ئۇ ئارتۇقچە تەلەپچان ، قىزدىن ئۆز ۋۇجۇدىدا تېخى يېتىلمىگەن نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ . بۇ ، ئۇنىڭ خاتاسى . ياق ، كىم بىلە-دۇ ، ئۇنىڭ توغرىمۇ تېخى ! ئوسمانچۇ ؟ ئۇنىڭغا قىزنىڭ تەلىپى ئېغىر كېلىۋاتىدۇ . ئۇ شۇ تۇرقىدا جەزمەن ئۇرۇمچىدە قېلىشنىڭ باشقا ئامالىلىرىنى ، زۇلخۇمارنى كۆندۈرۈشنى ئويلاۋاتىدۇ . ئۇنىڭ نېمىگە ئىنتىلىۋاتقىنى ناھايىتى روشەن··· » دەپ ئويلىدىم .

3

بىز ئالتىمىز ئۈچ كۈندىن بېرى تەقسىمات كۈتۈپ ياتماقتە-مىز ، زېرىكسەك نەنلياڭ كىتابخانىسىنىڭ بوسۇغىسىدىكى پەلەم-پەيدە ئولتۇرۇپ كۈن ئۆتكۈزىمىز . ئۇرۇمچىگە كەلگەندىن بېرى ئاۋات شەھەرنىڭ ھەممىلا جايلىرىنى كۆرۈپمۇ بولدۇق . شەھەر بىزگە ناھايىتى ياقتى ، بولۇپمۇ شەھەردە ئىلىم ـ مەرىپەت ، مەدە-نىيەت ۋە يېڭىلىققا ئىنتىلىش يۈكسەك ئىدى . كەچقۇرۇنلۇقى ھەر

خىل مەكتەپ ئىزناكلىرىنى تاقىغان ئوقۇغۇچىلار ، ھەر خىل ياساڭ-غان قىز - يىگىتلەر ، پەن ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ئەربابلىرى توپ - توپى بىلەن سەيلە قىلىشاتتى . دوقمۇش - دوقمۇشلاردا سۆھبەت ۋە چاقچاقلار قىزاتتى...

ئوسمان بىلەن نامەت پات - پاتلا كەچقۇرۇنلىرى يوقاپ كېتىد-ىغان بولۇۋالدى . بىز ھاشىر ، قۇرماش ، تاش تۆتىمىز ، بىر توخۇنىڭ چوجىلىرىدەك بىللىلا يۇرۇشەتتۇق . بىز ئوچۇن قىزىق تاماشا ، پەلەمپەيدە ئولىتۇرۇپ كوچىدىن ئۆتكەنلەرنى كۆرۈش ئىدى .

بۇگۈنمۇ كەچكى تاماقتىن كېيىن كۈندىكى جايىمىزدا ئولتۇ-رۇشتۇق .

— تېزرەك جەنۇبىي شىنجاڭغا ماڭساق بولاتتى ، — دېدى قۇرماش ئىچى پۈشقانلىقىنى بىلدۈرۈپ ، — مەن يېزىدا يەنە ئون يىل ئىشلەپ ، ئاندىن كېيىن بۇ شەھەرگە كېلىمەن . ئۇ چاغدا ، ئاۋۇ ئادەمدەك ئوتتۇز ياشلىق ، راسا قۇرامىغا يەتكەن مائارىپچى بولىمەن !

ئۇ قولىنى بېگىز قىلىپ ، كۈل رەڭ كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن ، سەل تاقىر باش بولسىمۇ ، چېچى ئۆزىگە ياراشقان ، قارا گالستۇك تاقىغان ئادەمنى كۆرسەتتى . مەن ئاستا ئۇنىڭ قولىنى چۈشۈرۈشكە شەرەت قىلدىم . ھېلىقى ئادەم يالىت قىلىپ قار-دى - دە ، بىزنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى ۋە بىز تەرەپكە قاراپ كەلدى .

— ساۋۇتوف ! — دېدى ھاشىر ئورنىدىن تۇرۇپ . بىز ھەم-مىمىز شۇ چاغدىلا ئۇنى تونۇدۇق . بۇ ئادەم بىزگە پېداگوگىكا ۋە پسىخولوگىيە دەرسلىرىگە يېرىم يىل كىرگەن ، كېيىن تۈيۇقسىزلا يوقاپ كەتكەن ساۋۇتوف ئىدى . مۇئەللىملەر ئۇنى بىلىمى چوڭ-قۇر ، سۆزگە چېۋەر دەپ ماختىشاتتى .

— قانداق ئەھۋالىڭلار ؟ بەللى ، ئەلا ، ھاشىر ، قۇرماش ، ھە ، تاشپولات !— ئۇ بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىشىپ ئىسسىلىرىسىزنى ئاتاپ چىقتى ـ دە ، — تۇنۇگۈن ئوسمان بىلەن نامەتنى تانسىدا كۆرۈپ قالدىم . ئوسمان سىلەرنىڭ كەلگەنلىكىڭلارنى ئېيتتى . مەن سىلەر بىلەن كۆرۈشمەن دەپ ئەتەي بۇ ياقتا كەلگەنىدىم . قېنى يۈرۈڭلار ، بىللە ماڭغاچ پاراڭلىشايلى ،— دېدى .

بىز ئۇنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككىدىن بولۇپ يانداشتۇق . ئۇ ناھايىتى قىزغىن ، خۇش چاقچاق ئىدى . بىردىنلا ئۇ ھاشىر ئىككىسىزنى قولتۇقلىۋالدى ـ دە :

— بۇ كۆك چاپانلارنى كاستۇمغا ئالماشتۇرىدىغان ۋاخ كەلدى ، — دېدى مەكتەپ يادىكار ئۇچۇن ئېلىپ بەرگەن ، ھەممىمىز پار بولۇپ كىيىۋالغان تۆت يانچۇقلۇق كۆك خادانى چاپانلارنى شەرەت قىلىپ ، — ئۇرۇمچىنى ئون ـ ئون بىرىنچى ئەسىرلەردىكى قاراخانىيلار مەركىزى قەشقەر ، نەۋائى ياشىغان ئون بەشىنچى ئەسىردىكى بۇخارا دېيىش مۇمكىن . بۇ يەر ئىلىم ـ پەن ئوچىقىغا ، ئىلىم ئەھلى يېتىلىدىغان ئانا بۆشۈككە ئايلانماقتا . مەن سىلەرنىڭ بۇ ئىلىم ـ پەن گۈلزارىغا كىرگىنىڭلارغا ناھايىتى خۇشالمەن . بۇ شەھەردە ئەمدى ياشلىقنى مەنىلىك ئىشقا بېغىشلىغىلى بولىدۇ . ھەربىرىمىز مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى گۈللەندۈرۈش يولىدا ئايماي تەر تۆكۈپ ، بىر كىشىلىك ھەسسە قوشساق ، نەچچە ئەسىرلەپ خورلانغان مەدەنىيىتىمىز قايتىدىن نوتا چىقىرىپ پورەكلەيدۇ !

ئۇ ھاياجان بىلەن قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ سۆزلىرى خۇددى ھېسسىياتلىق شېئىر مىسرالىرىدەك ئاددەمگە تەسىر قىلاتتى . ئۇنىڭ نە ئاۋازىدا ، نە ھەرىكىتىدە ياسالمىلىق يوق ئىدى . ئۇ بىزنى ئۆز دوستىدەك ، كىچىكىدە بىللە ئوسكەن قۇردىشىدەك ئۆز كۆرۈپ ، ھاياجان بىلەن توختىماي سۆزلىمەكتە :

— ئىنسان دۇنياغا ياشىغىلى تۇغۇلمايدۇ ، ياراتقىلى تۇغۇلـ
ـدۇ . بىر كىشىك ياراتىلىشىغا ئىنسانىسەن ، بىر كۆچەت تىكسەڭمۇ
ئىنسانىسەن . لېكىن ، باشقىلارنىڭ ياراتقىنىنى بىكار يېتىپ يەۋەر ـ
سەڭ ، يايرىغان ، سەمرىگەن ، نام ـ ئاتاق تاپقان بىلەنمۇ ھايۋان ـ
سەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار تەييارتاپ بايلارغا ئۆچ . كۆك
قۇرتتىن پىلغىچە بولغان ھايۋانات ، ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسىلا خا ـ
راب قىلغۇچىلار . ئۇلار ياراتمايدۇ ، تەييارنى يەيدۇ ، تەبىئەتنى
غاجايدۇ . لېكىن ، ئۇكىلىرىم ، ئۇلار بەلكىم يەنە يىگىرمە ئەسىر ـ
دىن كېيىن دۇنيـادا تېپىلمـايدىغان بـولىدۇ . پەقەتلا ياراتقۇچى
كۇچ — ئىنسانلار دۇنياغا خوجىلىق قىلىدىغان بولىدۇ ! دېمەك ،
بىز ئىنسان — ياراتقۇچى بولغىنىمىز ئۈچۈن پەخىرلىنىمىز .

ئۇ بىزنى چۆچۈرىخانىغا باشلاپ كىردى . چۆچۈرىخانىدا ئادەم
كۆپ ئىدى . ساۋۇتوف بىزگە ئىسمىنى ئاڭلىغان ، لېكىن كۆرمـ
ـگەن كىشىلەرنى تونۇشتۇردى . بىزنى ئۇلارغا :

— بىز قىلالىغانىنى ۋە بىز قىلالمىغانىنى قىلىشقا بەل باغلىغان
ئەزىمەتلەر ! — دەپ تونۇشتۇردى .

ساۋۇتوف ئىچىۋالغانىكەن ، بىزنى تاماق ۋە ھاراقتا زورلىدى ،
بىزمۇ ئارتۇق تۇزۇت قىلىشمىدۇق .

ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ، ئىلىم ـ پەنگە دائىر
يېڭىلىقلارنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى .

ساۋۇتوفنىڭ چوڭ بوۋىلىرى خوتەن قارىقاشتىن بولۇپ ،
1759 ـ يىلىدىن بۇرۇن ، جۇڭغار خانلىرىدىن گالدانىنىڭ ۋاقتىدا ،
ئىلى دەرياسى بويىغا سۇرگۈن ھېسابىدا چىققان ئۇيغۇرلاردىن ئـ
ـكەن . بوۋىسى 1882 ـ يىلى ئىلى ئۇيغۇرلىرى يەتتە سۇغا كۆچـ
ـكەندە ، رۇسىيە تۇپرىقىغا كۆچۈپ بارغان ، دادىسى شۇ ياقتا چوڭ
بولۇپ ، 1918 ـ يىلى ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋاقتىدىكى قالايمىقانچـ
ـىلىقتا يەنە ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ تۇپرىقىغا قايتىپ كەلگەن . ساۋۇتوف

ئىلى دەريا‌سى بويىدىكى بىر يېزىدا 1919 ـ يىلى تۇغۇلۇپتۇ . 1934 ـ يىلى بىر سودىگەر تۇغقىنىنىڭ ياردىمى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇپتۇ ، 1942 ـ يىلى تارىخ ۋە تىل ئەدەبىيات پەنلىرىدىن خېلى مەلۇماتلىق بولۇپ يەنە شىنجاڭغا كەپتۇ ، كېلىپلا شېڭ شىسەينىڭ تۇرمىسىگە چۈشۈپتۇ . 1944 ـ يىلى ۋۇجۇڭشىن شېڭ شىسەينىڭ ئورنىغا كەلگەندىن كېيىن ، تۇرمىدىن قويۇپ بېرىلىپ ، غۇلجىغا بېرىپتۇ . غۇلجىدا دەسلەپ گېزىتخانىدا ، ئاندىن مائارىپ ئورۇنلىرىدا ئىشلەپتۇ . 1953 ـ يىلى «تارىخىي ئەسىلئىنقىلابچى» دېگەن بەتنام بىلەن قولغا ئېلىنىپتۇ . 1955 ـ يىلى ئاقلىنىپ چىقىپ بىزگە مۇئەللىم بولغانىكەن...

مەيلى ئوقۇشتا بولسۇن ياكى تۇرمىدە بولسۇن ، ئۇ ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىنى تەنقىد قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ . ئۇ رۇس ، خەنزۇ ، ئىنگلىز تىللىرىنى پۇختا بىلىدىكەن ، ئەرەب ، پارس ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىللىرىدىنمۇ ياخشى خەۋەردار ئىكەن . ئۇ هازىر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى تەنقىد قىلىش ئورنىدا ئىشلەۋېتىپتۇ .

— بۇ يىل ئوتتۇز توققۇزغا چىقتىم ، — دېدى ساۋۇتوف قولىدىكى قىزىل هاراق تولدۇرۇلغان رومكىغا قاراپ تۇرۇپ مەيۈس ئاهاڭ بىلەن ، — تېخىچە ئۆيلەنمىدىم ، بىرەر قىز بىلەن يۈرۈپمۇ باقمىدىم ، تۇزۇك بايلىقمۇ توپلىمىدىم . قىسقىسى ، مەن ئۆزىمىزنىڭ مىڭ نەچچە يۈز يىللىق يازما ئەدەبىيات بايلىقىمىزنى ئۆز بايلىقىم ، هاياتىمدىكى خۇشاللىقىم دەپ قاراپ كەلدىم . مەن تېخى بىرەر ئىلمىي ماقالىمۇ كۆتۈرۈپ چىقمىدىم . بىلىمسىزلىكىمدىن ئەمەس ، شارائىت بولمىدى . ئەمدىلا بىر ئىشنىڭ پىشىنى تۇتسام ، تۇيۇقسىز تۇرمىگە چۈشىمەن ياكى خىزمەتتىن هەيدىلەمەن . مەهمۇد قەشقەرىدىن موللا بىلالغىچە بولغان مىڭ يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە قالدۇرۇلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كاتالوگىنى تۈ-

زۇپ چىقتىم . «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» بىلەن «قۇتادغۇبىلىك»كە ئىزاھات يېزىۋاتىمەن . قولۇمدىن ئۇنچىلىك چوڭ ئىش كېلىشىگە ئىشەنمەيمەن ، مەن كلاسسىك ئەدەبىياتىمىز باغرىدىن بىرەر تال تاشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ، خەلقىمىزگە تەقدىم قىلالىسام ، ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن !

ئۇنىڭ كۆزلىرى نەملەشتى . مېنىڭ بۇ ئادەمگە بارغانسېرى ھۆرمىتىم ئاشتى . ئۇ پارسچە ، رۇسچە شېئىرلارنى ئۆز تىلى بىلەن ئوقۇپ ، شۇنچىلىك ئۇقۇشلۇق تەرجىمە قىلىپ بېرەتتى . مەن ھازىرغىچە بۇنداق تىل ئۇستىسىنى كۆرمىگەنىدىم . ھاشىرنىڭ بولسا ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى . ئۇ ئالىقىنىغا ئېڭىكىنى قويۇۋېلىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تىڭشىماقتا ، تاش بىلەن قۇرماش بولسا ، ئاغزىنى يۇمالماي ھاڭۋېقىپ قېلىشقانىدى .

— ئۇلۇغ نەۋائىنىڭ مۇنداق بىر شېئىرى بار ، — دېدى ئۇ چوڭ ـ چوڭ تىنىپ قويۇپ ، — بۇ ئەلۋەتتە ، جەمئىيەتكە نارازى لىق قىلغىنىم ئەمەس .

ئوفتا دەست دەر جاھان بىسار ،
بىتەمىز ئەرجىمەندۇر ئەقىل خار .

ئەقىللىق ، ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر خار بولۇپ ، جاھىللار ئەزىز بولغىنى ، دۇنيادا كۆپ كۆرۈلگەن ھادىسىدۇر ، مەنسى مانا شۇنداق . دېمەك ، ئۇكىلىرىم ، خورلانمايمەن دەپ مەيدەمگە ئۇرالمايمەن . زەرىنىڭ دوستى تولا ، زەرگەرنىڭ دۇشمىنى دېگەندەك ، بىلىم ئەھلىنىڭ دۇشمىنى كۆپ ۋە قەبىھ بولىدۇ . مەن چېقىمچىلار سەۋەبىدىن ئۈچ قېتىم تۇرمىگە كىردىم . چاققۇچىلارمۇ بىزدەك قىزىل يۈز ئادەم ، ھەتتا ئاغىنە ، لېكىن سىزنىڭ ياخشى نىيىتىڭىز ، ياخشى ئارزۇيىڭىز ئۇنىڭغا دۇشمەنلىك بولۇپ تۇيۇلىدىكەن ،

گەرچە ، سىز ئۇنىڭ بىلەن ئۇستۇنلۇك تالىشىشنى ئويلىمىسىڭىز ـ مۇ ، ئۇ ھامان سىزنى يوقىتىشنىلا ئويلايدىكەن . لېكىن ، ياشلارغا ھەۋەسلىنىمەن ، سىلەر ساپ ، غايىگە باي ، سىلەر بىلەن بولسام گۈل سەيلىسى قىلغاندەك راھەتلىنىپ قالىمەن . ئۇلۇغ پارس شائىـ ری خوجا ھاپىز شىرازىنىڭ مۇنداق بىر شېئىرى بار :

ھازاران خى شىنا قابىل ئەگەر مىرافت چىغەم دارەم ،
ۋەلى تەرسەمكى ، يەك بىگانەئى ئاقىل رەۋەد ئەزدەست .

مەنىسى ، ئەقىلسىز ـ نادان تۇغقىنىم ئۆلۈپ كەتسە ، ئۇنىڭغا پەرۋا قىلمايمەن ، لېكىن بىلىم ئەھلى بولغان يات بىرى ئۇچۇن ياقامنى يىرتىپ زار يىغلايمەن ، دېگەنلىك بولىدۇ . مەن مانا شۇنـ داق . بىلىمگە ئىنتىلگەن ھەربىر قەلب ئىگىسى ماڭا قېرىنداش . مەيلى ئۇ قايسى مىللەت ، قانداق ئادەم بولسا بولىۋەرسۇن ، مانا قاراڭلار ، قىن ـ قىنىمغا پاتمايۋاتىمەن ، سەۋەبى ، سىلەر بىلەن كۆرۈشكىنىمگە تولىمۇ خۇشالمەن . ياشلار بىلەن سۆھبەتلىشىشنى ياخشى كۆرىمەن . بولۇپمۇ ، سىلەردەك ئىلىم ـ مەرىپەت ئۇچۇن ھېچ نەرسىسىنى ئايمايدىغان ياشلارنى قەدىرلەيمەن . مەن جىقلا ۋالاقلىۋەتتىم ، ئەمـدى سىلەرنىڭ ئاغـزىڭلارغا قارايـمەن . خوش ، قېـنى ھاشىرداـن باشلايلى ، بىرىنچى قەدەمـنى نېمىدىن باشلىماقچىسىز ؟

— بىرىنچى قەدىمىمىزمۇ ، ئاخىرقى قەدىمىمىزمۇ ئوقۇتقۇچىـ لىق بولىدۇ ـ دە ، — دېدى قۇرماش گەپنى بۆلۈپ ، — ئوچۇقراق ئېيتساق ، ھەممىمىزلا ئىشنى ئالتە ـ يەتتە ياشلىق بالىلارغا ئېلىپـ بە ئۆگىتىشتىن باشلىماقچى .

ساۋۇتوف سالماقلىق بىلەن سورىدى :

— سىلەرنى تەقسىم قىلىپ بولدىمۇ ؟

— ياق ، تېخى تەقسىم قىلىنمىدۇق ، — دېدى هاشىر كۈلۈمسىرەپ ، — قۇرماشنىڭ دېگىنى ، بىزنىڭ خىيالىمىز . بىز شۇنداق ئارزۇ بىلەن غۇلجىدىن ئۇرۇمچىگە كەلدۇق .

— باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇئەللىم بولۇش ئۇچۇن ، شۇنچە يىراقتا بېرىش زۆرۈرمۇ ، — دېدى ساۋۇتوف سوغۇقلا قىلىپ ، — دۇرۇس ، جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدا باشلانغۇچ مەكتەپ ماڭارىپىنى راۋاجلاندۇرۇش ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مۇهىم . ئۇ يەرگە نۇرغۇن ئوقۇتقۇچى لازىم ، لېكىن سىلەرنى بۇ ئىشقا زايە قىلىشىنىڭ هاجىتى قانچىلىك ؟ سىلەردەك قابىلىيەتلىك ياشلار ناهايىتى كەم . سىلەر هازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىغا مۇئەللىم بولالايسىلەر . تەتقىقات ، تەهرىرلىك ، مۇخبىرلىق قاتارلىق مۇهىم ئىشلارنىڭ هۆددىسىدىن چىقالايسىلەر . مەن سىلەردىن كەلگۈسىدە يارىملىق ئادەملەرنىڭ چىقىشىغا تولۇق ئىشىنىمەن . مەن ئەلا بىلەن هاشىر ئىككىڭلارنى بىزنىڭ تەتقىقات ئورنىمىزغا ئىشقا ئورۇنلىشىشقا تەكلىپ قىلىمەن . سىلەر ماقۇل دېسەڭلار ، مەن سىلەرنى ئىشقا ئېلىشقا هەرىكەت قىلىمەن ! قۇرماش بىلەن تاشپولاتنى ، خالىسا ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە ، بولمىسا باشقا مۇۋاپىق ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا بولىدۇ .

بىز جىم بولۇپ قالدۇق . بۇ ، ئەلۋەتتە بىزنى ئويلاندۇرىدىغان يېڭىلىق ئىدى .

— بىزگە هازىر ئىلىم ـ پەندە ، ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە تالانتلىق ۋە يارىملىق ئادەملەر ئىنتايىن زۆرۈر . گۆھەرنى تاشقا ئۇرۇشنىڭ هاجىتى نېمە ؟ سىلەرنىڭ بىلىمىڭلار تېخىمۇ بېيىشى لازىم . سىلەر هازىر يېگىرمە ياش ئۆپچۆرىسىدىكى ئوت يۈرەك ياشلار . يەنە يېگىرمە يىل باش چۆكۈرۈپ بىلىم تەهسىل قىلىڭلار . قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىگە بارغاندا ، سىلەردىن ئالىملار ، يازغۇچىلار چىقمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدىكەن ؟

— لېكىن بىز بارلىق ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىلەن ياشلارغا ئەڭ قىيىن ۋە ئەڭ ئېھتىياجلىق يەرلەرگە بېرىپ ، خەلققە خىزمەت قىلىشنىڭ ئۈلگىسى بولۇشقا ۋەدە بەرگەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، بىز باسقان قەدىمىمىزدىن يالتىيالمايمىز ! — دېدىم مەن دوستلىرىمغا قاراپ قويۇپ .

ساۋۇتوف كۈلۈمسىرەپ قويدى :

— ئۈلگە بولۇشنىڭ يولى كەڭ . قىيىن جايغا بېرىپ دۆلەتنىڭ ، خەلقنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقىش ئۈچۈنمۇ ئۈلگە لازىم ، شۇنداقلا ، ئىلىم ـ پەننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلەپ ، مۇشۇ يول بىلەن خىزمەت كۆرسىتىش ئۈچۈنمۇ ئۈلگە لازىم . مېنىڭچە ، ئالدىنقىسىدىن كېيىنكىسى زۆرۈر .

— دۇرۇس ، كېيىنكىسى زۆرۈر ،— دېدى هاشىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، — بۇ ، ئەلۋەتتە ، دەۋرنىڭ تەلىپى . لېكىن ، بىز ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى ، شۇنداقلا جاپالىق جايلارغا بېرىشنى ئەڭ جىق تەشەببۇس قىلغۇچىلار . گەرچە سىز ئېيتقان يول بىلەن جىقراق پايدا يەتكۈزۈش قولىمىزدىن كەلگەن تەقدىردىمۇ ، بىز بۇ يولدا ماڭمالمايمىز . بىزنى پارتىيە خەلق ئوقۇتقۇچىسى بولدىسىلەر دەپ تەربىيىلىدى . بىز پارتىيىنىڭ مۇشۇ ۋەزىپىسىنى جان پىدالىق بىلەن ئورۇنلاشنىڭ ئۈلگىسى بولۇشقىلا هەقلىق . باشقا يول قانچىلىك قىزىقارلىق ۋە شەرەپلىك بولسىمۇ ، بىز ئۇنى باشقىلارغا ئۆتۈنىمىز !

ساۋۇتوف جىم بولۇپ قالدى . ئۇ تىرىنقى بىلەن ئۇستەلنى چېكىپ ئۇزاق جىم تۇردى ـ دە :

— ناۋادا ، پارتىيە سىلەرنى يەنە ئىلىم ـ پەنگە يۇرۇش قىلىڭلار دەپ چاقىرسىچۇ ؟

— جان ـ دىل بىلەن ئاۋاز قوشىمىز ! — دېدى قۇرماش دەرهال ، — ئالىم بولۇشنى ، ئىنژېنېر بولۇشنى ، يازغۇچى بو-

لۇشنى كىم خالىمايدۇ ؟ مېنى دېسىڭىز ، تازا خالايمەن ، قالتىس ئارزۇ قىلمەن . لېكىن ، قوماندانلىق شتاب — پارتىيە بىزنى بۇ فرونتقا ئەمەس ، ئىلىم ـ مەرىپەت ئۇرۇقىنى خەلقنىڭ ئارىسىغا چېچىش فرونتىغا بېرىشقا بۇيرۇغان . بىز مۇشۇ فرونتنىڭ جېڭىدە خەلققە خىزمەت كۆرسىتىشنىلا ئويلايمىز . مۇئەللىم ، سىزنىڭ غەمخورلۇقىڭىزغا ئىنتايىن چوڭ رەھمەت . بىز جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا تېزرەك بېرىشتىن باشقىنى راستىنلا ئويلىمايمىز !

ساۋۇتوف ماڭا قاردى . مەن كۇلۇمسىرەپ قۇرماشنىڭ سۆزلىرىنى ماقۇللاپ ، بېشىمنى ئىرغىتىپ قويدۇم .

بىز ئۇزاق كوچا ئايلىنىپ ، ياتقىمىزغا كەچ قايتتۇق . ياتاقتا ئوسمان بىلەن نامەت نېمىنىدۇر تالىشىۋاتقانىكەن . ئۇلار ھەر ئىككىسىلا يېڭى كاستۇم ـ بۇرۇلكا ۋە يېڭى كۆڭلەك سېتىۋاپتۇ . مەن ئۇلارغا چاقچاق قىلدىم :

— مانا ئەمدى بىزگە كۆڭۇل ئېچىشقا باھانە تېپىلدى . ئىككى كاستۇم ـ بۇرۇلكىنىڭ چېيىمۇ بىز كەتكۈچە يېتىدۇ . قېنى ئاغىنىلەر ، قايسىڭلاردىن باشلايمىز ؟

— ئەلۋەتتە ، ئوسماندىن بولىدۇ ـ دە ، — دېدى نامەت كۇلۇپ ، — خۇش خەۋەرنىڭ چوڭىنى ئەمدى ئاڭلايسىلەر تېخى ! ئوسمان گېزىت مۇخبىرى بولدى !

بىز ھاڭ ـ تاڭ بولدۇق . مەن ھاشىرغا قاردىم . ھاشىر ئوسماننىڭ يېنىغا ئولتۇردى ـ دە :

— بۇ قانداق يېڭىلىق ، دوستۇم ! — دېدى .

— شۇنداق بولۇپ قالدى . ئەمدى ئەلا ، مېنىڭ خىزمەت تونۇشتۇرۇشۇم بىلەن ئىتتىپاق تونۇشتۇرۇشۇمنى قولۇمغا بەرگىن .

مەن گەپمۇ قىلمىدىم . يۇرىكىمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئۇنىڭغا يوشۇرۇن غەزەپ ئوتى يانماقتا ئىدى . قۇرماش مېنىڭ ئۇچۇن گەپ

قىلدى :

— بىز بىر كوللېكتىپ ، خىزمەت ئىزدەپ خۇسۇسىي يول مېڭىشقا يول قويۇلمايدۇ دەپ ، باشتا كېلىشۋالغانمىز . سەن نېمە ئۈچۈن مەسلىھەت قىلمايلا ئۆز ئالدىڭغا ئىش قىلىسەن ؟

— مېنىڭ ئىستىقبالىم ئۈچۈن يول تاللاش ھوقۇقۇم بار . مەن بۇ يەرگە كېلىپ شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم : ئوقۇتقۇچى ئوسمانغا قارىغاندا ، گېزىت مۇخبىرى ئوسمان شان ـ شەرەپنىڭ چوققىسىغا تېزرەك ئۆرلىيەلەيدىكەن !

— بىز ئوقۇتقۇچى دېگەن نام شەرەپلىك ئىكەنلىكىنى نۇرغۇن قېتىم ئىسپاتلاپ بولغان ! — دېدى ھاشىر غەزەپ بىلەن ، — سەن ئۆزۈڭمۇ نۇرغۇن دەلىللەر بىلەن بۇنى ئىسپاتلىغانغۇ ! يەنە نېمە ئۈچۈن ئۆز تەشەببۇسۇڭنى شۇنچە تېز ئۆزگەرتتىڭ . تۇتۇرۇقسىز ـ لىق خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نامىغا يات . چۈنكى ، بىر تۇتۇرۇقسىز ئوقۇتقۇچى ، نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇغۇچىنى تۇتۇرۇقسىز قىلىۋېتە ـ شى مۇمكىن !

— دېمەك ، مەن ئوقۇتقۇچىلىققا لايىقەتسىز ! — دېدى ئوسمان يەرگە قاراپ ، — تۇتۇرۇقسىزلىقىمنى ئەمدى بىلىۋاتىمەن !

— ئۇنداق بولسا ، بىز سېنى غۇلجىغا قايتۇرىمىز ! — دېدىم مەن قەتئىي قىلىپ ، — ئوقۇتقۇچىلىققا لايىقەتسىزلىكىڭنى ، بىز ـ نىڭ پۈتۈن ياشلىرىمىز بىلىسۇن ۋە سېنىڭدىن ئىبرەت ئالسۇن !

— مەن نېمە جىنايەت ئۆتكۈزۈپتىمەن شۇنچە ! — دەپ سەكرە ـ دى ئوسمان ، — مۇخبىرلىقتىن ئىمتىھان ئالدى . مەن ئوڭچىلار ـ نى ئەيىبلەپ بىر پارچە ماقالە يېزىپ بەردىم . تەھرىر بۆلۈمى ماقالەمنى كۆرۈپ چىقىپ ، مېنى مۇخبىرلىققا تەكلىپ قىلىشتى . بۇ ، ئەلۋەتتە مېنىڭ ئەركىنلىكىم دائىرىسىدىكى ئىش !

— سەن رەسمىيەت يولى بىلەن بىزنى توسما ! — دېدى ھاشىر ، — سەن خەلق ئوقۇتقۇچىسى دېگەن شەرەپلىك نامىنى

خورلاۋاتامسەن - يوق؟

ئوسمان لەۋلىرىنى مىدىرلاتتىيۇ، زۇۋان سۇرەلمىدى. بىز تەرەپ - تەرەپتىن ئۇنى ئەيىبلەشكە باشلىدۇق، بىرلا نامەت گەپ قىلمىدى.

ھاشىر، قۇرماش، تاش تۆتىمىز تالاغا چىقىپ ئۇزاق مەسلەھەتلەشتۇق. بىز مۇنداق تونۇشقا كەلدۇق: ناۋادا، ئوسمان ئۇرۇمچىدە قالىدىغان بولسا، بۇ ئىش باشقىلارنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ۋە بۇ كىچىك كوللېكتىپنىڭ ئىززەت - ئابرۇيىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوسمانغا خىزمەت ئىشلەش ۋە باشقا ئاماللارنى قىلىپ، ئۇنىڭ قېلىپ قېلىشىغا يول قويماسلىق لازىم.

... ھەممە ساۋاقداشلىرىم ئۇخلىماقتا. ماڭارىپ نازارىتىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىر سىنىپىنى ياتاق قىلىپ ياتقاندۇق، ئوچۇق دېرىزىلەردىن سالقىن شامال كىرەتتى. پارتىلارنى جۈپلەپ ياسىۋالغان ۋاقىتلىق كارىۋاتلارغا ئورۇن - كۆرپىسىنى سېلىپ ئۇخلاۋاتقان سەپداشلىرىم، مېنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ قەدىرلىك بىلىنىشكە باشلىدى. «ياق، بىز ئالتىمىز بىر گەۋدە. بۇ گەۋدىنىڭ بىرەر ئەزاسى يوق بولۇپ قېلىشقا زادىلا بولمايدۇ» دېدىم ئىچىمدە. نەق شۇ چاغدا تاش ئويغاندى - دە، مېنىڭ ئويغاق ياتقىنىمنى بىلىپ، پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئەلا، بۇ شەھەر ماڭا ناھايىتى ياقتى. ساۋۇتوفنىڭ سۆزىگە كىرىپ مۇشۇ شەھەردە ئىشلىسەك قانداق ياخشى بولاتتى - ھە!— دېدى. مەن بېشىمدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ كەتتىم:

— راستتىنلا جەنۇبقا بېرىشنى خالىمامسىنا؟

— بۇرۇن ناھايىتى خالايتتىم. جاپالىق جايلاردا ئىشلەپ ئۆزۈمنى بىر كۆرسىتەي دەپ ئويلايتتىم. مۇشۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئويلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. بىزگە ئوخشاش ياشلار بۇ شە-

ھەردە كۈنلىرىنى ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ۋە مەنىلىك ئۆتكۈزىدىكەن . بىز نېمىشقا قاملاشتۇرالمايمىزكەن ؟

— ئۇخلا ، تاش ، ئۇخلا ، مەن سېنىڭ بۇنداق گەپلەرنى قىلىشىڭنى كۈتمىگەنىدىم ، بەلكىم مېنىڭ خاتادۇر ، سىلەر ھەقلىق بولۇشۇڭلارمۇ مۇمكىن . ئۇخلىغىنا ، ساڭا جاۋاب بەرگۈدەك ھالىم قالمىدى ، گاڭگىراپلا قالدىم .

ئۇ ئۇياقتا ئۆرۈلدى ـ دە ، ئۇخلاپ قالدى .

ئوسمان جۆيلۈشكە باشلىدى : «نېمىشقا ئىشەنمەيسىز ، زۇلـ خۇمار ، مېنى تەشكىل تەقسىم قىلدى !... »

دېمەك ، ئوسمان قىزنىمۇ ئىشەندۈرۈپ بولغان . ناۋادا ، تەشـ كىل راستتىنلا بىرنەچچىمىزنى ئۇرۇمچىگە تەقسىم قىلىپ قويسـ چۇ ؟ تەقسىماتنى بۇزۇش لازىممۇ ؟ بۇ مەسىلىگە يالغۇز ئۆزۈم جاۋاب بېرەلمىدىم .

ئەتىسى ئوسماننى قالدۇرۇپ قويماسلىقنىڭ ئاسانلا بىر يولـ نى تاپتۇق . ھاشىر ئىككىمىز پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا كىرىپ زۇلخۇمارنى تاپتۇق ۋە ئوسماننى جەنۇبىي شىنجاڭغا يولغا سېلىش ئۈچۈن يارەمگە تەكلىپ قىلدۇق .

— ئۇ مېنى ئالداپتۇ . دېمەك ، ئۇ يالغانچىكەن . بىزنى تەشـ كىل تەقسىم قىلىپ بولدى ، مېنى گېزىتخانىغا تەقسىم قىلدى دېسە ئىشىنىپتىمەن ، نامەتمۇ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى ، ئۇمۇ يالغانچـ كەن ، مېنى ئۇرۇمچىنىڭ بىر ئوتتۇرا مەكتىپىگە بۆلدى دەيدۇ تېخى ! سىلەرنىڭ ئۇرۇمچىدە قېلىش تەلىپىڭلار شۇنچە كۈچلۈك بولغاندىكىن ، جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىمىز دېگەن بايراقنى كۆتۇرۇـ ۋېلىشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟ مائارىپ نازارىتىنىڭ ئىختىيارىغىلا كەلـ سەڭلار بولماسمىدى !...

قىز بىزنىمۇ قوشۇپ ئەيىبلەشكە باشلىدى .

ھاشىر مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ سۆز ئالدى :

— هەممىزلا ئوسماندەك بۇ شەھەرگە خۇشتار بولغان بولساق ، بىز سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كەلمىگەن بولاتتۇق ، سىڭلىم . هازىرمۇ بىز جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا بېرىشىمىز كېرەك دەپ تۇرۇۋاتىمىز !

زۇلخۇمار قىزىرىپ كەتتى ۋە يەرگە قاراپ :

— مەن ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشمەيمەن ! — دېدى .

— دېمەك ، بىزگە ياردەم قىلمايدىكەنسىز ـ دە !

قىز كۈلۈپ كەتتى ۋە :

— ئۇنى ماڭغۇزۇشقا ياردەم قىلالايمەن . ياردەمگە كۆنمىسە ، دوستۇڭلار ئەمدى مېنى ئىزدىمەسۇن ! — دېدى گەپنى ئۇزۇپ .

— ئالدىرىماڭ ، — دېدىم مەن ، — پەزىلەتلىك ئادەملەرنىڭمۇ ئەيىبى بولىدۇ . يېقىن دوستىنىڭ بىرلا ئەمەس ، بىرنەچچە ئەيىبىنىمۇ كەچۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ .

— مەسىلەن ، مەن ئەلانى ھەر كۈنى بىر قېتىم كەچۈرۈپ تۇرىمەن ! — دېدى ھاشىر چاقچاق قىلىپ .

بىز قىز بىلەن خوشلاشتۇق . بىزنىڭ كەلگىنىمىزنى زۇلخۇمار ئوسمانغا ئېيتمايدىغان بولدى .

چۈشتىن كېيىن ئوسمان روھى چۈشكۈن ھالدا پەيدا بولدى . ئۇ بىر خۇرجۇن سېتىۋالغانىدى .

— باردىغان بولغاندىكىن ، پاتراق ماڭايلى ، — دېدى ئۇ كارىۋىتىغا ئۆزىنى تاشلاپ ، — مەن تەقسىم قىلسىمۇ ، قىلمىسىمۇ ئۆگۈنلۈككە بېلەت ئالىمەن !

نامەت ئۇنىڭغا قاراپ قويدى ـ دە :

— جانابىي مۇخبىر ، يەنە بىر يېڭى خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭىزغۇ ؟ — دېدى ئۇنى زاڭلىق قىلىپ .

— سەن ، نامەت نېمە دېمەكچى ؟ ئۇرۇمچىدە قېلىشقا يەنە ھەربىكەت قىل دېمەكچىمۇسەن . رەھمەت ، سېنىڭ غەمخورلۇقۇڭغا

ئاداش . ئويلىسام ، تۇتۇرۇقسىز دېگەن نامنى ئالغىنىمدىن كۆرە ، ياش ۋاقتىمدا ئۆزۈمنى ئېغىر ئىش بىلەن بىر سىناپ كۆرگىنىم توغرىكەن ، مەن يېڭىلىپتىمەن . يېڭىلگەنلىكىنى ئىقرار قىلغۇچىنى مازاق قىلىش ۋىجدانسىزلىق بولىدۇ ، سەن بۇنى بىلىپ قوي جۇمۇ ؟

ئۇ ئۆزىنىڭ ئېگىز ، ئورۇق قەددىنى تۇزەشتۇرۇپ ئورنىدىن تۇردى . پاكار ، دىققاق نامەت خورسىنىشتىن كىرپىدەك تۇگۇلۇپ قويدى ـ دە ، غودۇڭشىدى :

— ئەمدى تېخىمۇ تۇتۇرۇقسىزلاشتىڭ ، بىردەمدىلا ئىنقىلابچى ، بىردەمدىلا ئاغمىچى !

قېنى قىزىق ئوسمان ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ـ دە :

— نامەت !— دەپ ۋارقىرىدى . نامەت تېخىمۇ ئەدىدى :

— دېمەك ، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىن دەرس ئېلىپ كەپسەن ـ دە !

— ئاغزىڭنى يۇم ! — دېدى ئوسمان ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ ، — نېمە بولساموۇ ، ساڭا ئوخشاش ئىپلاس ئەمەسمەن ! ياشلار ئىتتىپاقىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان لۇكچەك !

ئۇ غەزەپتىن كۆكىرىپ كەتكەندى ، هاشىر ئۇنى تۇتۇۋالمىغان بولسا ، نامەتنىڭ بۇرنى قانىغانمۇ بولاتتى . بىز ئۇلارنى بېسىپ قويدۇق ۋە ياراشتۇرۇپمۇ قويدۇق .

ئەتىسى ماۋارىپ نازارىتىدىن بىزنى تەقسىم قىلىش توغرىسىدا خەۋەر كەلدى .

بىز هاياجان بىلەن كادىرلار بۆلۈمىنىڭ كىچىك زالىدا ئولتۇرۇشتۇق .

بىز هەر كۈنى ئالاقىلىشىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن تۇرا ، پەۋاز قاپاق ، پاخمۇاش ئادەم بىر تۇتام قەغەزلىرى بىلەن كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ كۆلگەندە سەل مايماق چىقىپ كېتىدىغان ئېغىزى

بۇگۈن كۈلكىدىن قىيسايغانىدى .

ئۇ بىزگە قارىمۇقارشى ئۇستەلگە ئولتۇردى ـ دە :

— سىلەر ئالتىگلار ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىنى تۈگىتىپ ، ماـ ئارىپ نازارىتىنىڭ ئىختىيارىغا يوللانغان ! — دېدى ئۇ بىزگە ئىتتىك ـ ئىتتىك قاراپ قويۇپ ، — سىلەرنى قانداق ۋە قەيەرلەرـ گە تەقسىم قىلىش مائارىپ نازارىتىنىڭ ھوقۇقى دائىرىسىدىكى ئىش . سىلەرگە قويۇلىدىغان تەلەپ پەقەتلا بىر : تەقسىماتقا شەرتـ سىز بويسۇنۇش !

— رۇخسەتمىكىن ! — دەپ قولىنى كۆتۈردى ئوسمان ، — بىر ئېغىز گېپىم بار ئىدى ، سورىۋالسام ؟

— خوش ، قېنى !

— بىز سىلەرگە يوللانغانمۇ ياكى ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن پىدائىي بولۇپ كەلگەنمۇ ؟

— يوللانغان بىلەن كەلگەنىڭ قانداق پەرقى بار ؟ — كادىر قاپىقىنى تۈرۈپ سورىدى .

— يوللانغان دېگەن سۆزدە ، بىزنىڭ يۈكسەك پەزىلىتىمىز گەۋدىلەنمەيدىكەن . بىزنىڭ ئۆز قىزغىنلىقىمىز بىلەن جاپالىق جايلارغا ماڭغانلىقىمىزنى ئېسىڭىزدىن چىقارماڭ !

— خوش ، شۇنداقمۇ بولسۇن ، نېمە دېمەكچى سىز زادى ؟

— دېمەكچى بولغىنىم !— دېدى ئوسمان قىزىققانلىق بىلەن ،— بىزنى ئەۋەتىۋاتقىلا ئۇنتۇپ قالماڭ ، دېمەكچىمەن !

— ھىم ! — دېدى كادىر پىشانىسىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ، — بىزنى تېز ئۆستۇرۇڭ ، ئىككى ـ ئۈچ يىل ئىچىدىلا ئۇرۇمچىگە قايتۇرۇپ ئەكېلىڭ ، دېمەكچىغۇسىز . جەنۇبقا ماڭغان قايسىبىر شىمالىلىق بۇ تەلەپنى قويمىدى دەيسىز ! مەن سىزنىڭ يەنە نېمىلەرـ نى دېمەكچى بولغىنىڭىزنىمۇ ، ھەتتا مۇخبىرلىق قىلىمەن دەپ بىسوراق ماڭغانلىرىڭىزنىمۇ بىلىمەن . بىلىپ قويۇڭ ، سىز جەنۇـ

بىي شىنجاڭغا مېھمانغا بارمايسىز . ئېلان چىققاندىن باشلاپ ، سىز ئۆزىڭىزنى غۇلجىلىق ھېسابلىماڭ !

تۇيۇقسىزلا ھاشىر قولىنى كۆتۈردى .

— ھە ! — دېدى كادىر ھاشىرنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ ، — سىزمۇ يېڭى بىر شەرت ھازىرلاپ قويدىڭىزمۇ ؟

— مەن سىزنىڭ بۇ خىل مۇئامىلىڭىزگە نارازى ، — دېدى ھاشىر ئاچچىقى بىلەن ، — بىرىنچىدىن ، بىز سىزدىن ئالاھىدە ئىلتىپات تەلەپ قىلمايمىز ! ئىككىنچىدىن ، بىز جەنۇبىي شىنجاڭ-نىڭ ئەڭ قىيىن جايلىرىغا بېرىپ ، ئۆمۈر بويى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشنى ئاللىقاچان قارار قىلىپ بولغان . سىز بىزنىڭ جەنۇبقا ماڭغىنىمىزنى بىر خىل كەمسىتىش مەنىسىدە ، بىر خىل جازا مەنىسىدە چۈشىنىدىغان بولسىڭىز ، سىزنىڭ تەقسىماتىڭىزنى بە-رىنچى بولۇپ مەن بۇزىمەن . مەن سىزنىڭ ساۋاقداشلىرىمىزنىڭ قىيىن جايلارغا ئىنتىلىشتەك ئالىيجاناب روھىنى قەدىرلىشىڭىزنى تەلەپ قىلىمەن !

كادىر ھاشىرنىڭ قامەتلىك بەستىگە قاراپ خېلىغىچە جىم تۇردى - دە ، بېشىنى ئىرغىتىپ كۈلۈپ كەتتى :

— ياخشى ، تەنقىدىڭىز ئورۇنلۇق . مەن سىلەرگە قوپاللىق قىلغان بولسام ، كەچۈرۈڭلار !

بىز ھەممىمىز لاسسىدە بوشاشتۇق .

كادىر ئالدىراپ ئوقۇشقا باشلىدى :

— ھاشىر داۋۇت ، قۇرماش بوكەن ، نامەت تالىپ بۇ ئۇچ يولداش خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىخ-تىيارىغا يوللاندى ، مانا ئالاقەڭلار . ئوسمان كېرىم بىلەن تاشپولات غېنى قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىخ-تىيارىغا يوللاندى ، مانا ئالاقەڭلار . سىلەر بەشڭلار ھازىرلا مالىيە بۆلۈمىگە چىقىپ ، يول خىراجەتلىرىڭلارنى ئالساڭلار بولىدۇ .

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم :
— مەنچۇ ؟
كادىر كۈلۈمسىرىدى ـ دە :
— ئەلا نۇراخۇن ماڭارىپ نازارىتىنىڭ ئىختىيارىدا قالىدۇ !
— مەن يولداشلىرىم بىلەن كېتىشنى تەلەپ قىلىمەن ! — دېدىم خۇددى قىممەتلىك بىر نەرسەمنى يوقىتىپ قويغاندەك مەيۇسلىنىپ ، — مەنمۇ ۋەتەنىنىڭ ئەڭ ئېھتىياجلىق جايلىرىغا بېرىش ، قىيىنچىلىقى ئەڭ ئېغىر جايلىرىدا ئىشلەش ئۈچۈن ، يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كەلگەن...
— سىز بارىدىغان جايدا قىيىنچىلىق يېنىك دەپ كىم ئېيتىپ-تۇ ؟ — دېدى كادىر ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئادەتتىكى ئوقۇغۇچىلار ئىككى يىلدا ئوقۇيدىغان دەرسنى بىر يىلدا ئوقۇيسىز . ئۇچ يىلدا ئالىي مەكتەپكە دەرس ئۆتەلەيدىغان بولىسىز ، مېنىڭچە ، سىز بارىدىغان جايىنىڭ قىيىنچىلىقى باشقا ھەرقانداق جايدىنمۇ ئېغىر ، بۇ يەرمۇ ۋەتەنىنىڭ ئەڭ ئېھتىياجلىق جايى !
دوستلىرىمغا قارىدىم . كۆڭلۈمدە ئۇلار مېنىڭ ئۈچۈن گەپ قىلىدۇ دەپ ئويلىغانىدىم ، لېكىن ئۇلار كادىرنىڭ يوللۇق گېپىنى قوللاپ ، مېنىڭ يېڭى خىزمەت ئورنۇمنى تەبرىكلەشكە باشلىدى .
— مېنى تاشلاپ كېتەمسىلەر ؟ — كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ سورىدىم .
— سەن ئۆز بۇرچۇڭنى ياخشى ئادا قىلالىساڭ ، بىز ئۈچۈن شان ـ شەرەپ كەلتۈرگەن بولىسەن ، — دېدى ھاشىر مۇرەمگە قولىنى قويۇپ ، — مېنىڭ ئويلىغىنىمنى رەھبەرلىكىمۇ ئويلاپتۇ .
— چۈشىنىشلىك ، — دېدى يالغۇز نامەتلا غودۇڭشىپ ، — تەشۋىقاتچىلار تەشۋىقاتنى باشقىلارغا قىلىدۇ ، ئۆزلىرى تەشۋىقاتىنىڭ تەتۈرىنى قىلىدۇ . ماڭارىپ نازارىتى بىلەن ياتاق ئارىلىقىدا ئاز قاتارىمىدىڭ ، تاپان ھەققىڭ ئۈچۈن ياخشى جايغا تەقسىم قىلىنـ

دىك ، ئاداش !...

هاشىر ئۇنىڭغا ئالىيىپ قاردى ، قالغان دوستلىرىم بىر - بىردىن كېلىپ ، مېنىڭ قوللىرىمنى سىقىشتى . ئۇلارنىڭ قول سىقىشلىرىدا رەسمىيەتچىلىك ، تەسەللى بېرىش ، ھەسەتخورلۇقتىن قىلچە ئەسەر يوق ئىدى . ئۇلارنىڭ ماڭا تىكىلگەن قىزغىن كۆزلىرىدە ، تەسىرلىك سۆزلىرىدە ، خۇشاللىقتىن ئوت چاقنىغان يۈزلىرىدە سەمىمىي قوللاش ، ھېسداشلىق ۋە شان - شەرەپ ئۈچۈن ئۇندەش ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى .

بىز ئاخىرقى ئاخشامنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ياتاقلىرىمىزغا قايتىشتۇق .

4

سەپداشلار خېلىلا پۇللۇق بولۇپ قېلىشتى . يول خىراجەتلىرىدىن باشقا ھەممىمىزگە تۇنجى مائاش — سەككىزىنچى ئايلىق ئىش ھەققىمىز تارقىتىپ بېرىلدى . ئەتىسى خېلى ياخشى تەييارلىق قىلىپ ، كەچلىكى زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇلدى ، زىياپەتكە ئوسمان زۇلۇخۇمارنى دوستلىرى بىلەن تەكلىپ قىلدى . مەن ئەلانۇرنى دوستلىرى بىلەن چاقىردىم . شۇنداق قىلىپ ، بىزنىڭ كەچكى ئولتۇرۇشىمىز خېلى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈلدى . تاماقتىن كېيىن تانسا ئويناشتۇق ، ناخشا ئېيتىشتۇق ، سىرداشتۇق... كەچ سائەت ئون ئىككى بولغاندا ، بىز قىزلارنى ياتاقلىرىغا ئاپىرىپ قويدۇق . ئۇلار ئەتىگەنلىككە قاتناش بېكىتىگە بېرىپ جەنۇبقا ماڭىدىغانلارنى ئۇزىتىپ قويىدىغان بولۇشتى . بىز ئالتىمىز قايتىپ كەلگەندىن كېيىن باشقىدىن ئولتۇرۇش قىلدۇق ، خېلىلا جىق ئىچىشتۇق ، قورساقلىرىمىز گەپلەر چىقىشقا باشلىدى .

— مەن ساڭا ئوچۇق ئېيتىپ قوياي ، — دېدى ئوسمان مەست

كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ ، — ساڭا بولغان ئىشەنچىم بۇگۈن ، يەنى 1957 ـ يىلىنىڭ 26 ـ ئاۋغۇست كۈنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتى . سەن ھېيلە ئىشلىتىپ بىزنى يولغا ساپسەن . سېنىڭ مېنى يولغا سېلىشتىكى غەرىزىڭ ، ماڭا بۇگۈن ئاخشام ئايدىڭ بولدى . نېمە ئۈچۈن زۇلخۇمار ھە دېسىلا سېنى تانسىغا تارتىدۇ ؟ بۇ ، ئەلۋەتتە چۈشىنىشلىك !

— بۇنداق مەسىلىلەر توغرىسىدا ساق ۋاقتىڭدا سۆزلەش ، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن ، — بىز ئەتە خوشلىشىمىزغۇ ، باشقا كۆڭۈللۈكرەك گەپلەرنى قىلساڭچۇ ، ئوسمان !

— مەن پۇشايمان قىلىۋاتىمەن ، سېنىڭ گېپىڭگە كىرىپ ، ئۆز يۇرتۇمنى تاشلاپ چىقىپتىمەن . ئىسىت ، ئىسىت ! سەن بىزنى ئۆزۈڭنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن قۇربان قىلدىڭ ، بىز سېنىڭدىن بۇ ھېسابنى ئالىمىز !

ئۇ ئۇستەل مۇشتلاشقا باشلىدى . ماڭا ئۇ بىھۇدە ئازار بېرىۋاتاتتى . ئۇرۇمچىدە قېلىش نىيىتى ئىشقا ئاشمىغاندىن كېيىن ، ئۇ باھانە قىلىپ بىز بىلەن دېيىشمەكچى بولۇپ يۈرەتتى . مەن ئارتۇق ئاھانەتكە چىدالمىدىم ـ دە :

— يەنىچۇ ؟ — دېدىم مەن ئۆزۈمنى تەستە تۇتۇپ كۈلۈمسىرەپ .

— زۇلخۇمار نېمە ئۈچۈن سېنى ئالاھىدە تەبرىكلىدى ، ئالاھىدە تانسىغا تارتتى ، بۇنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېرىسەن ؟

مېنىڭ غەزىپىم ئۆرلەشكە باشلىدى ، دەل شۇ چاغدا ھاشىر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە :

— سەن ، ئوسمان ، تىلىڭنى سەل يىغىۋال ، — دېدى قەتئىي قىلىپ ، — ھەرقانچە گېپىڭ بولسا ، يولدا بارغۇچە مەن ساڭا جاۋاب بېرەلەيمەن !

— مەن ئەلادىن جاۋاب ئالىمەن !

— مېنىڭ ئەلا ئۇچۇن جاۋاب بېرەلىشىمگە ئىشەنمەمسەن؟
ئوسمان ئۇنچىقمىدى . مېنىڭ ئۇنىڭغا بىر دىنلا ئىچىم ئاغرى-
دى . ئۇنىڭ شۇنچە خاپا بولۇشىنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي —
زۇلخۇمار ئاخشامقى ئولتۇرۇش تۈگىگۈچە ئۇنىڭغا پەرۋاسىز قارى-
غانىدى . ئوسمانغا ئەلەم قىلغىنى ، قىزىنىڭ ئۇنى جەنۇبىي شىنجاڭ-
غا بېرىشقا ماقۇل قىلىپ بولۇپلا ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرغىنى
ئىدى . ئەلۋەتتە ، ئوسمان زۇلخۇمارنىڭ نېمە ئۈچۈن خاپا ئىكەنلى-
كىنى بىلمەيتتى . مەن ئىچىمدە ، نېمىلا بولمىسۇن قىزغا خىزمەت
ئىشلەپ ، ئوسماننىڭ خاتىرجەم ئىشلىشىگە يارىدەم بېرىشنى قور-
سىقىمغا پۈكۈپ قويدۇم . دوستۇمغا يارىدەم قىلىش غەرىزى كۆڭ-
لۈمگە كېلىش بىلەن ئۇنىڭغا بولغان غەزىپىم بىر دىنلا يوقالدى ۋە
مەن ھېچ نەرسە بولمىغاندەك ئوسماننىڭ ھوينىغا گىرە سالدىم —
دە ، ئۇنى بەزلەشكە باشلىدىم :
— خاتىرجەم بول ، زۇلخۇمار ساڭا خەت يازىدۇ . بىلەمسەن ،
قىزلار بىر يىگىت بىلەن دوستلاشقاندا ناھايىتى يېقىن بولىدۇ ،
قاچانكى ئۇنىڭ دوستلۇقى مۇھەببەتكە ئۆزگىرىدىكەن ، يىگىتكە ئۇ
سالقىن مۇئامىلە قىلىشقا باشلايدۇ . دېمەك ، زۇلخۇماردا ئۆزگە-
رىش بار ، ئۇ ساڭا خېتى ئارقىلىق بۇنى بايان قىلىدۇ !...
ئوسمان مۆلدۈرلەپ تۇرغان ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ماڭا
ئۇزاق قارىدى — دە ، بىر دىنلا ئېسىلدى ۋە يۈزىنى يۇزۇمگە ياقتى .
شۇ پېتى ئوسمان ئۇخلاپ قالدى . بىز ئۇنى كارىۋىتىغا ياتقۇزدۇق .
ئۇنىڭ سولغۇن چىرايىدا يوشۇرۇن خۇشاللىقنىڭ بەلگىلىرى خىرە
بىلىنىپ تۇراتتى .
مەن مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلىدىم .
كېچە ، جىمجىت... ئوچۇق دېرىزىلەردىن سالقىن شامال كى-
رىپ تۇرىدۇ . شامال بىرده ئۇستەل ئۈستىدىكى قەغەزلەرنى شىل-
دىرلىتىدۇ ، بىرده دوستلىرىمنىڭ يۈزلىرىنى سىيپاپ ، چاچلىرى-

نى يەلپۈيدۇ . لېكىن ، دوستلىرىم بۇنى سەزمەيدۇ ، ئۇلار قانتتىق ئۇيقۇدا . يالغۇز مەنلا ، ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرىمەن ، مېنىڭ بۇ ئۆزۈن يىللىق سەپداشلىرىم ئەتىگەنلىككە مېنى تاشلاپ كېتىشىدۇ . پەقەت مەنلا بىرمۇ دوستۇم بولمىغان شەھەردە قالىمەن . جەمئىيەت شۇنچە ئاۋات ، ئادەملەر شۇنچە تولا بولسىمۇ ، كۆڭلۈڭدىكى دوستلىرىڭدىن بىرەرى يېنىڭدا بولمىسا ، بەربىر چۆلدە ياشىغاندەك كۆن ئۆتكۈزىسەن . مەن ئەتىگەنلىككە يالغۇزلۇقۇمنى باشلايمەن . كۈنلەرنىغۇ باش چۆكۈرۈپ كىتاب ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزەرمەن ، لېكىن دوستلارسىز مېنىڭ خۇشاللىقىم بولارمۇ ؟ خۇشاللىقسىز ھايات ، بىراۋنىڭ يۈكىنى بىھۇدە دۇمبەڭگە ئارتىۋالغاندەك ، ئاۋارىچىلىك تۈيۈلماسمۇ ؟

مەن ھاشىرنىڭ يېنىغا كەلدىم . ئۇ سالام بېرىۋاتقاندەك قولىرىنى كۆكرىكىگە ئېلىپ ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇنىڭ چىڭ يۇمۇلغان لەۋلىرىدە قانداقتۇ يوشۇرۇن كۈلكە جىلۋىلىنەتتى . ئۇ بەلكىم ئۇخلاش ئالدىدا قىلغان خىيالىدا ، خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىگە يەنىلا ئەڭ يىراق ، ئەڭ قىيىن يېزىلارغا بېرىش توغرىسىدا تەلەپ قويغان ۋە ئۆزىنىڭ قەيسەر ئىرادىسىنى بايان قىلغان بولۇشى مۇمكىن . مەن ئۇنىڭ كۆكرىكىگە قويۇۋالغان قوللىرىنى يېنىغا چۈشۈرۈپ قويدۇم . ئۇنىڭ قاۋۇل ، قاتمال قوللىرى ، ئۆز ھاياتىنى مۆجىزە يارىتىشقا بېغىشلىغان ئادەملەرنىڭ قەسەم ئۈستىدىكى قوللىرىدەك مۇستەھكەم ئىدى .

ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا قۇرماش ، سول يېنىدا تاش ياتاتتى . ئۇلار گەۋدىلىك ھاشىرنىڭ يېنىدا كۈچلۈك قوغدىغۇچىسى بار ياش بالىلاردەك خاتىرجەم ئۇخلىماقتا ئىدى . مەن ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا تولغان ئىككى دوستۇمنىڭ يۈزىگە كۆز ياشلىرىمنى تېمىتىپ ، يۈزۈمنى ياقتىم . مەن نۆۋەتتىدە ئوسمانغا ، ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ ، يالاڭلا تۆگۈلۈپ يېتىۋالغان نامەتكە قارىدىم . گەرچە نامەت

ئاخشامقى ئولتۇرۇشتىمۇ قىزلارغا ئەدەپسىز قىلىقلارنى قىلىپ ، غەزىپىمنى ئۆرلەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ شۇ تاپتا ماڭا قەدىرلىك ۋە بەختلىك كۆرۈنمەكتە ئىدى . چۈنكى ، ئۇ نېمىلا بولمىسۇن ، كۆزلىگەن يېرىگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ . جەمئىيەت ئۇنى ئۆز ئېقىمىدا لەيلىتىپ يۈرۈپ پاراسەتلىك ، جۈرئەتلىك ۋە قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەردىن قىلىپ چىقىشى مۇمكىنغۇ ! مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ يوتقىنىنى يېپىپ قويدۇم ، ئۇ ئۆزىنىڭ يۈك - تاقىنى تېڭىۋەتكەنىدى .

مەن دوستلىرىمنى قانچىلىك ئايلانغىنىمنى بىلمەيمەن . ئىشقىلىپ ، ئۇلارنىڭ جامالىغا تويغۇچە قارىدىم ، قايتا - قايتىلاپ ئۇلار بىلەن خوشلاشتىم . «كۆرۈشەرمىز يەنە» دېگەن سۆزنى ئېيتماق ئاسان ، لېكىن پۈرسەت كەلمىكى ناھايىتى قىيىن ، دوستلىرىمنىڭ بەزىلىرى بىلەن مۇشۇ كۆرۈشكىنىم ئاخىرقىسى بولۇپ قالامدۇ تېخى ! ئايلار ، يىللار بىزنىڭ ھاياتىمىزنى قەدەممۇقەدەم ئۆزگەرتىپ ، ھازىرقى جۇشقۇن ياشلارنى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىغان بوۋايلاردىن قىلىپ چىققۇچە ، بىر - بىرىمىز-نى قانچە - قانچىلەپ سېغىنارمىز ، ياد ئېتەرمىز ، «بىر كۆرۈشسەم ئىدى - ھە !» دەپ ئارمان قىلىشارمىز . لېكىن ، يىللار بىزنىڭ يۈزلىرىمىزگە قورۇقلارنى ، چاچلىرىمىزغا ئاپئاق قىرولارنى قوندۇرۇپ ، بىزنى گۈزەللىك ، شوخلۇق ، مەنمەنلىك ، ھاۋايى - ھەۋەسلەردىن مەھرۇم قىلىشى مۇمكىنغۇ ؟... لېكىن ھېچقانداق كۈچ قەدىردان دوستلارنى بىر - بىرىنى سېغىنىشتىن ، ياد ئېتىشتىن مەھرۇم قىلالمايدۇ . سەن بەختتىن خۇشال بولغىنىڭدىمۇ ، بېشىڭغا كۈن چۈشۈپ سارغايغىنىڭدىمۇ ، دوستلىرىڭنى سېغىنىسەن ، ئۇلارنىڭ بەدىنىدىن كېلىدىغان پۇراقنى ھەممە نېمىدىن قىممەتلىك ھېسابلايسەن...

مەن دوستلىرىم توغرىسىدا خىيال قىلىپ زادىلا ئۇخلىيالمى-

مدىم ، ئاخىر يۇرەك دولقۇنلىرىمنى بېسىش ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم ـ دە ، ئۇلارغا ئاتاپ شېئىر يازدىم . مانا ھېسسىياتلىق سۆزلەرنى ئىزدىمەكتىمەن ، توختىماي قۇيۇلۇۋاتقان كۆز ياشلىرىمـ نى سۈرتمەكتىمەن . شۇنداق قىلىپ ، ھاياجان ۋە كۆز يېشىم بىلەن يازغان شېئىرىمنى پۈتتى . شېئىرىمغا «خەير ، دوستلار» دەپ مـاۋزۇ قويـدۇم . مېـكسپ يۇرۇپ ، «خەير ، دوستلار»نى يادا ئوقۇدۇم :

مەن يالغۇز بوتىدەك قالدىم ، دوستلىرىم ،
ئارمىنىم سىلەرگە بولدى سەپەرداش .
مۇھەببەت رىشتىسى دائىم ئۇزۇلمەي ،
جۇدالىق دەردىگە بېرەرمۇ بەرداش ؟
قەدىردان قەيسىرىم ، تەلەيچان ھاشىر ،
قوزىدەك مۇلايىم تاش بىلەن قۇرماش .
گېپى توك ، كۆڭلى تۇز ئوسمان ۋە نامەت ،
سىلەرگە قارايمەن ، كۆزلىرىمدە ياش .
بۇ تەقدىر نەلەرگە تاشلايدۇ بىزنى ،
بىز گويا سالمىدا ئېتىلغان بىر تاش .
دوستلىرىم ، ئەسلەيمەن ، ھەر ئاخشام ، سەھەر ـ
ھەر سۇبھى شەرقتىن بالقىسا قۇياش...

شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ ھاشىرنىڭ يېنىغا تاشنى قۇچاقلاپ قىيسايدىم .

يەرگە يورۇق چۈشۈش بىلەن يۈك ـ تاقىمىزنى كۆتۈرۈشۈپ بېكەتكە يۈگۈردۇق... مەن دوستلىرىم بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقـ لىشىپ خوشلاشتىم ، ماشىنىلار قوزغىلىشى بىلەن قىزلار خوشـ لاشقىلى يېتىپ كېلىشتى . ئۇلار ياغلىقلىرىنى پۇلاڭلىتىشتى ،

زۇلخۇمارنىڭ كۆزلىرى خىيالچان ، لەۋلىرى سەل تاتارغان . دې-
مەك ، قىز ھىجران ئازابىنى باشلىغان... مېنىڭ بەش نەپەر دوس-
تۇم بىر ماشىنىغا چۈشۈۋالغاندى . ئۇلار ماشىنا دەرۋازىدىن چې-
قىشى بىلەن تەڭ ناخشا باشلىدى . ماشىنا ناخشا ئاۋازىنى بارغانسې-
رى بىزدىن يىراقلاشتۇرماقتا . لېكىن ، ناخشىنىڭ تېكىستى دائىم
مېنىڭ قۇلىقىمنىڭ يېنىدىلا جارانلايدۇ :

مەن كېتەر بولدۇم ياردىم ،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي .
مېھرىبان يار قالدى دەپ ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي !...

مېنىڭ كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ ، كۆزلىرىمگە يىغا ياماشقىلى تۇر-
دى . مەن ئۇيات كۈچى بىلەنلا يىغىدىن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالىدىم .
— سىزگە قىيىن بولدى ! — دېدى زۇلخۇمارمۇ ئارانلا ،
لەۋلىرىنى تىترىتىپ ، — لېكىن بىز سىزنى زېرىكتۈرمەيمىز .
كىم بىلىدۇ ، سىزمۇ ئۇچ ـ تۆت كۈندىن كېيىن : «مەن كېتەر
بولدۇم»نى ئېيتىپ ماڭامسىز تېخى !
— نەگىمۇ ماڭارمەن ! — دېدىم مەن گېپىمنى چاقچاققا
ئۆرۈپ ، — مېنىڭدىن بۇرۇن سىز ماڭىدىغاندەك تۇرىسىز ، بولدى
كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ ! ئۇ بۇگۈن توقسۇنغا بېرىپلا سىزگە خەت
يازىدۇ !
زۇلخۇمار مېنى ناز بىلەن ئاستا ئۇرۇپ قويدى ، مەنمۇ قىزىق-
سىنىپ ئۇنىڭغا قارىدىم .
— بىچارە ، نېمىلا بولمىسۇن ، مېنىڭ گېپىمنى ئالدى ، —
دېدى قىز پىچىرلاپ .
— دېمەك ، ئىشىنى «بىچارە»دىن باشلاپسىز ـ دە ، نېمە-

لىكى بولسا ، رەھىم ـ شەپقەت بىلەن باشلاپسىز . ئۇنى روھلاندۇ-رۇپ پات ـ پات خەت يېزىپ تۇرۇڭ ، شۇ چاغدا «بىچارە»دىن «سۆيۈملۈك»كە تېز ئۆتىسىز .

زۇلخۇمار قىزىرىپ كەتتى ـ دە :

— ئۇ بوينىنى باغلىغاندەكلا ماڭدى . سىزمۇ ئۇلارغا خەت يازارسىز ؟ — دېدى .

— مېنىڭ خېتىم ئوسمانىڭ قەلبىگە يەلپۇگۈچلۈك رول ئويناپدۇ ، ئەمما سىزنىڭ خېتىڭىز ئۇنىڭ قەلبىدە يالقۇن پەيدا قىلىدۇ...

— قويسىڭىزا ، گەپ قىلمىسام خېلىلا كۆچىگىلى تۇردىڭىز-غۇ ، ئۆزىڭىزنى نەدە ئوقۇتىدىكەن ؟

— ھازىرچە ماڭا ئۇرۇمچى كۇتۇپخانىسىنىڭ ئىشىكى ئوچۇق ، خالىغان ۋاقتىڭىزدا مېنى شۇ يەردىن تاپالايسىز .

— يانىقىڭىزچۇ ؟

— ئەمدى بېرىپ سوراپ باقىمەن .

مېنىڭ كۇنلىرىم راستىنلا كۇتۇپخانىدا ئۆتۈشكە باشلىدى . مەن كۇتۇپخانا ئېچىلىش بىلەن كىرىمەن ـ دە ، كەچ كىرگۈچە كىتاب ئوقۇيمەن ، خاتىرە يازىمەن ، يانتەممۇ كىتاب بىلەن تولغان بىر ئۆي ئىدى ، مېنى ۋاقتىنچە بىر ماتېرىيال بۆلۈمىگە جايلاشتۇ-رۇپ قويغانىدى . مەن ئۇ يەردىن لېنىنىڭ «پەلسەپە خاتىرىلىرى» نىڭ ئۆزىبىكچە نەشرىنى تېپىۋالدىم ـ دە ، ئاچ بالا ئانىسىغا چاپلاش-قاندەك كىتابقا چاپلىشىۋالدىم . كۇنلەر ئۆتۈپ ، مېنىڭ پەلسەپە ئۇچۇن تۇتقان خاتىرەم قېلىنلاشتى ، تارىخ بىلىملىرى ئۇچۇن تۇت-قان خاتىرەمگە يېڭى يىلنامە ۋە بىلىملەر يېزىلدى . رومانلاردىن تەسىرلىك جۇملىلەرنى كۆچۈرۈپ يازىدىغان خاتىرەمۇ خېلىلا جىق يېڭى گەپلەر بىلەن توشقانىدى . مېنى كىتابلار ۋە خاتىرە يېزىش جەلپ قىلىۋالغان ، كۇنلەرنىڭ قانداق تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنى

بىلىنمەيتتى . ھە ـ ھۇ دېگۈچە بىر ھەپتە ئۆتۈپتۇ ، بىر ھەپتىدىن بېرى بىر ئىنسان بىلەن پاراڭلاشماپتىمەن . دېمەك ، كىتابلارمۇ ئادەمگە دوست بولالايدىكەن .

چۈشلۈك تاماققا چىقىش ئۈچۈن نەنلياڭ كىتابخانىسىنىڭ پەلەمپىيىدىن چۈشۈۋاتسام ، ئەلانۇر كېلىپ قالدى . بىر ھەپتىدىن بېرى مېنى بىرىنچى بولۇپ يوقلاپ كەلگەن ئادەم مۇشۇ قىز بولغىنى ئۈچۈن ناھايىتى خۇشال ئىدىم . مەن قىزنى ياتقىمغا باشلاپ كىردىم . قىز ياتقىمنى كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلدى :

— پاھ ، سىزگە قالتىس ئېتىبار بېرىپتۇ . قاراڭە ، ھەممىلا يېقىڭىز كىتاب . مۇنداق ئۆيدە سىز تۇرماق ، توخۇمۇ ئالىم بولۇپ چىقىشى مۇمكىن .

مەن ئاددىي بىر قىزنىڭ ئوبرازلىق تىل ئىشلىتىشىدىن ھۇزۇرلىنىپ زوق بىلەن كۈلدۈم :

— سىز ئەدەبىي كىتابلارنى جىق ئوقۇيدىكەنسىز ـ ھە ؟

— قانداق ؟— قىز چىمەلتەك قولىنى لېۋىگە تەگكۈزۈپ تۇرۇپ سورىدى .

— بايىقى بىر جۈملە سۆزىڭىز كىتابىي تىل .

قىز قىزىرىپ كەتتى :

— رازىيە ئىككىمىز رازىيەلەرنىڭ ئۆيىدە يازلىق تەتىل تۇگىگۈچە رومان ئوقۇيتتۇق .

— رازىيەدىن خەت كەلدىمۇ ؟

— ھەئە .

— ناھايىتى ياخشى . ئاۋۇال تائام ، ئاندىن كالام . مەن تاماق ئەكىرەي ، سىز خاپا بولماي ئىككى مىنۇت «بىلىم ئاشۇرغاچ» تۇرۇڭ .

مەن قىزغا كىتابلارنى شەرەت قىلدىم ـ دە ، قاچا ـ قومۇچلىرىنى كۆتۈرۈپ تاماققا ماڭدىم .

مەن تاماقنى ئېلىپ تېزلا قايتىپ كىردىم . ياتاقتا ئەلانۇر

يوق ، ئۇستەلدە بىر پارچە خەت تۇراتتى . ئۇستىگە بىر جۇپ گۈل ۋە كېپىنەك ، ئىككى بۇرجىكىگە ئىككى يۇرەك سۇرىتى ياسالغان هال رەڭ كونۋېرت يېنىدا بىر پارچە قەغەز تۇراتتى . قەغەزگە قېرىنداش بىلەن مۇنۇ گەپلەر يېزىلغانىدى :

«ئەلا ئاكا ، كۆپ ئويلاندىم . ئاخىر دوستۇمغا ‹خىيانەت› قىلدىم . ئۇنىڭ ماڭا يازغان خېتىنى ، ياق خېتىنى ئەمەس ، يۇرەك سىرلىرىنى سىزگە ئاشكارىلىدىم . ‹خىيانەت› قىلىشىمدىكى مەقسەت ، دوستۇمنى ۋە سىزنىڭ دوستىڭىزنى بەختلىك قىلىش . ناۋادا ، مەقسىتىمگە يېتەلمىسەم ، بۇ تۆھپىنىڭ يېرىمى سىزنىڭ بولىدۇ . ئىشىنىمەن : ‹دوستلىرىنىڭ بەختلىك بولۇشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرگەن خالىسلارمۇ بەختسىز بولمايدۇ› .

هۆرمەت بىلەن : ئەلانۇر
1957 ـ يىلى 2 ـ سېنتەبىر»

خەتنى ئۇچ قېتىم ئوقۇدۇم . ئەمدىلا ئون يەتتە ـ ئون سەككىز ياشقا كىرگەن ئەلانۇرنىڭ نۇرغۇن كىتاب ئوقۇغان ، هېسسىياتلىق ۋە پەزىلەتلىك قىز ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . قولىدىن خېنە كەتمىگەن ، بىرىگە تىكىلىپ قاراش ئۇچۇن پېشانە تېرىنى چۇچىلىق ياغلىقى بىلەن نەچچە قېتىم سۇرتىدىغان ساددا قىز ، بۇنداق مەنىلىك گەپلەرنى يازالايدۇ دەپ ئويلىمىغانىدىم . مەندە بىردىنلا ئەلانۇرغا هۆرمەت ۋە ئىخلاس پەيدا بولدى ـ دە ، ئۆيدىن يۇگۇرۇپ چىقىپ ، ئۇنى ئىزدىدىم ، لېكىن هېچ نەدىن تاپالمىدىم . تامىقىمنىڭ مۇزلاپ كېتىشىگە پىسەنت قىلماي هال رەڭ كونۋېرتىنى ئاچتىم ۋە رازىيەنىڭ تونۇش پوچېركىسىنى كۆرۈپ ، ئانا مەكتىپىمنى بىردىنلا سېغىندىم ، كۆڭلۈم بۇزۇلدى ، يىغا ياماشتى . چۇنكى ، بۇ كۇنلەردە دوستلارسىز مىسكىنلىشىپ قالغانىدىم .

مەن خەتكە كۆز تاشلىدىم :

«قىممەتلىك دوستۇم ، ئەلانۇر ! قانداق ئەھۋالىڭ ؟ ئۇ-رۇمچىنىڭ ساپ ھاۋالىق ، سۇزۇك سۇلۇق ، گۈل ۋە كېپە-نەكلەرگە باي ، ئاۋات ، بايلىقات قوينىدا شادلىنىپ يۇرۇۋاتام-سەن ؟ مېنى ئويلاپمۇ قويامسەن ؟ ھېلىقى كېچىسى بىردەم كۈلۈپ ، بىردەم يىغلىتىپ ئۇخلاتمىغىنىم ئېسىڭدىن چىقىپ كەتمىگەندۇ - ھە ؟ يېرىم كېچىدە مامۇق ياستۇقنى قۇچاقلاپ سىم كارىۋاتتىن يەرگە دومىلاپ چۈشكىنىڭچۇ تېخى ؟

ئەتىگەنلىكى سەھەر تۇرۇپ ئوغلاقتەك سەكرەپ يۇرەم-سەن ؟ ‹ئوش ، بويۇم ئۆسمىسە بولاتتى › دەپ تولا قاقشايت-تىڭ ، ئۇرۇمچىگە بېرىپ كۆڭلۈڭ كۆتۈرۈلۈپ ، بويۇڭ ھېچ-بولمىغاندا يەنە بىر - ئىككى سانتىمېتىر ئۆسكەندۇ ؟ بىلىپ تۇرىمەن ، سەن ھازىر بىر مېتىر سەكسەن سانتىغا قاراپ ئۆرلەۋاتسەن (چاقچاق) .

مەندىن ئەھۋال سورىساڭ سالامەت ئوقۇۋاتىمەن ، لېكىن مىجەزىم ئۆزگەرمەكتە . دادامنىڭ كىتابخانىسىدا يالغۇز ئول-تۇرۇپ سائەت - سائەتلەپ خىيال سۈرىمەن ، بەزىدە ئۆزۈمنى خۇشال تۇتۇش ئۈچۈن ناخشىمۇ ئېيتىپ باقىمەن ، نېمىشقە-دۇر ناخشىنىڭ ئاخىرى يىغا بىلەن ئاخىرلىشىدۇ . شەنبە ئاخشاملىرى تانسا بولىدۇ . تانسىدىنمۇ كۆرە مۇتەللىپ باغچە-سىنى ياكى بىزنىڭ مەكتەپنىڭ كەينىدىكى (شەرقىدىكى) شەڭگەن باغنى يالغۇز ئايلىنىشنى ياخشى كۆرىمەن . بۇنى ئەلۋەتتە ساڭا ئېيتقان ، سەۋەبىنى بىلىسەن . قىممەتلىك دوس-تۇم ، ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ، كەڭ پېشانىلىك ، سۇر-لۇك ، لېكىن كېلىشكەن چىرايى بىر مىنۇتمۇ خىيالىمدىن كەتمەيدۇ ، ئۇنىڭغا زادى نېمىشقا بۇنچىلىك بېرىلدىم ، بۇنى

بىلمەيمەن . مەن ئۇنىڭ بىلەن ، بىر يىللىق ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىمدا پەقەت بىرلا قېتىم يالغۇز پاراڭلاشقان . ئۇ چاغدا مەن ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايتتىم . ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغىنى ۋە مېنى ياشلار ئىتتىپاقىغا تونۇشتۇرغىنى ئۈچۈنلا ئەلا بىلەن يېقىنچىلىق قىلاتتىم . ئوننىچى سىنىپنىڭ بالىلىرى بىز سەككىزىنچى سىنىپنىڭ قىزلىرىنىڭ كەينىگە كىرىۋالاتتى ، مۇھەببەت خەتلىرى ، تەكلىپلەر ئۈزۈلمەيتتى . ماڭا توققۇزىنچى ۋە ئوننىچى سىنىپلاردىكى ئوقۇغۇچىلاردىن خەت يازمىغىنى ، تەكلىپ قويمىغىنى ناھايىتى ئاز . مەن ئۇلارنى يامان كۆرەتتىم ، ھېچقايسىسىغا قاپاق ئاچمايتتىم... شۇنچىلىك نەزىرىم ئۇستۇن ۋە قاتتىق مىجەزلىك ئىدىم . يالغۇز ئەلالا ماڭا خەت يازمىغان ، تەكلىپمۇ قويمىغان . مەن ئۇنىڭ ئالاھىدە ئۆتكۈرلۈكىگە ھەيران قالاتتىم . ھەر قېتىملىق ئىمتىھان ـ سىناقلاردا ئون ـ ئون بەش مىنۇتتىلا قەغەز تاپشۇرۇپ چىقاتتى ۋە ئىتتىپاق خىزمىتىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىشلەيتتى . مەن ئۇنىڭ دەرس تەكرارلىغىنىنى كەمـ ـدىن ـ كەم كۆرەتتىم . پۈتۈن ئوقۇتقۇچى ، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئۇنىڭغا قايىل بولمايدىغان ۋە ئۇنى ھۆرمەت قىلمايـ ـدىغان بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى . دادام دائىم ئۇنىڭ توغرىسىدا بىزنىڭ ئۆيدىمۇ سۆزلەپ ، ‹قىزىم ، ئەلادەك بول ، مەن مۇنـ ـداق سەگەك كاللىنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەن ، ‹لېنىن › پوئېـ ـمىسىنى ئۇچ قېتىم ئوقۇپلا يادلىۋالغىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم . ئۇ ئوننىچى سىنىپنى پۈتتۈرگىنى بىلەن ئەمەلىيەتـ ـتە ئالىي مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن كېم ئەمەس ، دەيتـ ـتى . لېكىن ، دوستۇم ، ئاشۇ ئەلامۇ مېنىڭدە مۇھەببەت ھېسـ ـسىياتى پەيدا قىلغان ئەمەس . ئۇنىڭ نېمىسى مېنى جەلپ قىلىۋالدى ؟ مەن بۇنى ھازىرمۇ بىلمەيمەن ، ئەقىل ـ پارا ـ

سەت ، تالانت ، ھەتتا چىرايىدىمۇ ئۇ ئەلادىن تۆۋەن ، ئەلا قانداق ئاجايىپ ـ ھە ! ئاشىق بولسا ، مانا شۇنىڭغا بولسا بولىدۇ . لېكىن ، مەن ئۇنى ھازىرمۇ دوست ۋە ئۇلگە سۈپىتىدىلا ئويلايمەن . لېكىن ، ئۇنىڭ ھېلىقى تومبالقا دوستىچۇ ؟ قىمەتلىك دوستۇم ، ھالىمنى ساڭا ئېيتماي كىمگە ئېيتىمەن ؟ ئەمدى بىلىۋاتىمەن ، ئۇ مېنىڭ جېنىم بىلەن باراۋەركەن ، ئۇنىڭسىز ياشىغىنىمدىن ئۆلگىنىم ياخشىكەن . ساڭا قېلىنلىق قىلىمەن ، چۈنكى سەن ئۆزۈمگە ئوخشاش ، سېنىڭدىن ھېچ نەرسىنى ئايىمايمەن . مەن ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن . تۇنۇگۈن ئۇلار ئوقۇغان سىنىپقا ھېچكىم يوق ۋاقىتدا كىرىدىم ، پارتىلارغا قەلەمتىراچ بىلەن ھەر خىل ئىسىملار ئويۇلغانكەن ، بىرمۇبىر قاراپ چىقتىم . ئەڭ ئاخىرقى پارتىلارنى قاراشتۇرغىنىمدا ، دېرىزە تەرەپتىكى ئورۇندا ئۇنىڭ ئىسمى تېپىلدى . مەن پارتا قاپقىسىنىڭ ئىچىگە ئويۇلغان ئىسمىنى قايتا ـ قايتا سىلىدىم ، پۈتۈن بەدىنىم جۇغۇلداپ كەتتى ، تىترەپ تۇرۇپ يۇزۇمنى ياقتىم ، تۇنجى ۋە ئەڭ ساپ مۇھەببىتىم بىلەن سۆيدۇم…

قىممەتلىك ئەلانۇر ، مانا مۇشۇ گەپلەرنى يېزىۋاتقىنىمدا ، يۈزلىرىم لازا سۇرتۇۋالغاندەك ۋىلىلداپ ئېچىشماقتا ، كۆزلىرىمدىن تارامىلاپ ياشلار قۇيۇلماقتا . بىلمىدىم ، تۇنجى مۇھەببەت ھەممىلا قىزلارنى شۇنداق ئازابلامدىكىن ؟…

كەچتە تانسا بولدى . ھېلىقى بەھرام مۇئەللىم كاستۇمىغا سەپكەن ئەتىر پۇرىقى بىلەن كۆڭلۈمنى ئاينىتىپ يېنىمدا ئايلىنىۋەردى ، مۇزىكا چېلىنار ـ چېلىنمايلا پارقىراق چاچىلىق بېشىنى ئېگىپ ئالدىمدا تەزىم قىلىپ تۇرۇۋالدۇ . خۇمۇ تويدۇم بۇ مۇئەللىمدىن . نېمىشقا مېنى يالغۇز خىيال قىلغىلى ، تالاغا چىقىپ ئوننىچى سىنىپنىڭ بالىلىرى تەككەن

سۇئادان تېرەكلەرنى قۇچاقلىغىلى ، ئۇلار ئۆستۇرگەن گۈل-لۇكلەردە ئايلانغىلى قويمايدىكەنتاڭ؟ مەن سۇئادان تېرەك-لەرنىڭ يوپۇرماقلىرى شىلدىرلىسا ، گۈللەر ئارىسىدا چېكەت-كە گىزىلدىسا ، خۇددى ئوننچى سىنىپنىڭ بالىلىرى شوخ-لۇق بىلەن ياتاق دېرىزىلىرىدىن باشلىرىنى چىقىرىپ ناخشا ئېيتىۋاتقاندەك ياكى كوچىلاردىن ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە ۋار-قىراپ چاقچاق قىلىشىۋاتقاندەك يېقىملىق ۋە قايتا تەكرارلا-نمايدىغان مەنزىرە كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ . توۋا ، بەھرام مۇئەل-لىم نېمىشقا مېنى خىيال بىلەن بولسىمۇ خۇشال بولغىلى قويمايدىغاندۇ؟ ئۇ ئادەمگە ئۆچ بولۇپ قالدىم...

دونياي ۋالىسى چېلىنسىلا ئۆپكەم ئۆرۈلىدۇ ، چۈنكى مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم دونياي ۋالىسىغا شۇنداق كۆڭۈللۈك پىرقىرىغان ، توختىماستىن زالنى تولۇق ئايلىنىپ چىققان . ئۇ كۈنى يېڭى يىل ئىدى . بىز ئارچا ئەتراپىدا شۇنچىلىك ئايلاندۇقكى ، بىزگە چېچىلغان يالتىراق قەغەزلەردىن قىلىن-غان يالغان قار ، بويۇنلىرىمىزغا تاشلانغان قەغەز لېنتىلار ، گۈللەر شۇنچىلىك جەلكى ، ۋالىس توختىغاندىلا مەن نومۇس قىلىپ چاچلىرىمنى قاقتىم . ئوننچى سىنىپنىڭ بالىلىرى قوپال چاقچاق قىلىشتى : «يارايسەن ، هاشىر تۆگە ، نەچچە يۈز كۆزدىن ئوت چىقىرىۋەتتىڭ ! » ، «ئادەم چاقمىغان هە-سەل هەرىسىنى قولغا ئۆگەتتىڭ»... قالغانلىرىنى ئېيتمايلا قويايي ، مەن بۇ قوپال گەپلەرنى ئاڭلاپمۇ خاپا بولمىدىم ، دېرىزىگە قارىۋېلىپ ، ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان يۈزۈمنى ئالقا-نلىرىم بىلەن سىيپاپ ، ئىچ - ئىچىمدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان خۇشاللىق كۈلكەمنى ئارانلا باسالىدىم...

دونياي ۋالىسى چېلىنىش بىلەن بەھرام مۇئەللىم ئالدىمغا كېلىپ تەزىم قىلدى ، ناھايىتى تەستە ئورنۇمدىن تۇردۇم ،

پۇتلىرىم دىرىلداپ تىترىدى . مەن قوپال ۋە ئېغىر ئايلىنىشقا باشلىدىم .

— يېنىك ئايلىناتتىڭىز ، سىزگە نېمە بولدى ، رازىيە ؟

— ھېچنېمە ! — مەن ئۇنىڭ ھېچبولمىسا گەپ قىلماسلىقىنى خالايتتىم . قېرىشقاندەك ئۇنىڭ سوئالى كۆپەيىپ كەتتى :

— بۇ يىل سىزدە بىر كۆڭۈلسىزلىك بارغۇ ، رازىيە ؟

— بەلكىم...

— بىلىشكە بولارمۇ ؟

مەن بىردىنلا ئۆپكىدەپ يىغلىۋەتتىم ۋە ئۇنىڭ قولىدىن بوشىنىپ تالاغا قاراپ يۈگۈردۈم .

... سېنتەبىر — ئىلھام ۋە مۇھەببەت ئاخشاملىرىغا باي سېنتەبىر . سالقىن شامال ، سۈزۈك ھاۋا ، يوپۇرماقلارنىڭ پىچىرلاشلىرى ، تىنىق سۈلارنىڭ ناخشىلىرى جانغا ئەجەبمۇ ئارام...

مەن دەرەخلەر ئارىسىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇققا تاشلاندىم . شەرقتىن ، ئاشۇلار ۋە سەن دوستۇم كەتكەن شەرقتىن كېلىۋاتقان سالقىن شامال يۈزۈمدىن سۆيمەكتە ، چاچلىرىمنى سىلىماقتا ، مېنىڭ چېچىلغان ، پەرىشان بولغان خىياللىرىمنى ئېلىپ كېتىپ ، ماڭا خۇشاللىق ۋە ئارام بېغىشلىغۇچى ئەسلىمىلەرنى بۇرنۇمغا پۇراتماقتا...

1956 ـ يىلى ، كەچ كۈز . ئەتراپىنى ئالتۇن رەڭ يوپۇرماقلار قاپلىغان . مەن كەچقۇرۇن پۇتبول مەيدانىنىڭ سىرتىدىكى ئورۇندۇقتا يالغۇز ئولتۇرۇپ دەرس تەكرارلاۋاتاتتىم ، نەدىندۇر بىر توپ ئۇچۇپ كېلىپ مۇرەمگە تەگدى . مەن قىيسىيىپ ، ئورۇندۇقنى قۇچاقلاپ توختاپ قالدىم . يىراقتا بالىلار قىقاس ـ چۇقان بىلەن كۈلۈشتى . شۇ چاغدا ، مېنىڭ

دىن خېلى يىراقتا ئولتۇرۇپ دەرس تەييارلاۋاتقان ئوقۇغۇچى ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، توپقا قاراپ ماڭدى . بىردەمدىن كېيىن ھېلىقى ئوقۇغۇچى يەنە بىر پاكار ، دىققاق ئوقۇغۇچىنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ ئالدىمغا كەلدى . ئۇ ، دىققاق بالىغا قاراپ :

— ئەپۇ سورا ، نامەت ، ئەپۇ سورىمىساڭ ، مەن سېنى مەجبۇر قىلىمەن ! — دېدى . مەن شۇ چاغدىلا ھېلىقى ئېگىز ئوقۇغۇچىغا قارىدىم . ئۇ كەڭ پېشانە ، قاپقى تۇرۇلۇپ تۇرىدىغان ، قوشۇما قاش ، يوغان قوي كۆزلىرى تولىمۇ ئوتلۇق ، يېشى يېگىرمىلەردىن ئاشقان بالا ئىكەن . ئۇنىڭ سۆزى كەسكىن ۋە تەمكىن ئىدى . ھېلىقى دىققاق بالا دۇدۇقلاپ تۇرۇپ ئەپۇ سورىدى :

— سىزنى چۆچۈتۈپ قويايى دەپ ئورۇندۇقنى كۆزلەپ تەپكەنىدىم ، — دېدى تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ، — تېگىپ كەتتى ، ئەپۇ قىلىڭ ؟

— چۆچۈتۈش نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى ؟ — ئېگىز ئوقۇغۇچى يەنە سورىدى .

— ... قاراپمۇ قويمايدۇ... ھاكاۋۇر قىزكەن...

— ماڭ ، نامەت ! — دېدى ھېلىقى ئېگىز ئوقۇغۇچى ئۇنى كېتىشكە شەرەت قىلىپ . نامەت ئىسىملىك بالا كەتكەندىن كېيىن ئېگىز بالا ماڭا تىك قاراپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— ئاڭلىدىڭىزمۇ ، رازىيە ، سىزدىكى مەغرۇرلۇقنى قارا كۈچ بىلەن يېقىتماقچى بولغان قارامىلارمۇ بار ئىكەن . ھەرھالدا ئېھتىيات قىلىڭ ، بۇ سەھرالىقلاردىن سىزنىڭ تەكەببۇرلۇقىڭىز بىلەن ئۆچلىشىدىغانلار چىقىدىغان ئوخشايدۇ .

— نېمە ئۈچۈن ئۆچلىشىدۇ ؟

— چۈنكى ، ئۇلار سىز بىلەن ساۋاقداش . ساۋاقداشلىقتا ئەڭ قىممەتلىك پەزىلەت سەمىمىيلىك ۋە مېھرىبانلىق .

— مەنـده بۇ پەزىـلەت يوق دەپ قانـداق ھۆكۈم قىلا-لايسىز ؟

— ئارتۇقچە مەغرۇرلۇق ئادەمنىڭ باشقا پەزىلەتلىرىنى خىرەلەشتۈرۈپ قويىدۇ . سىزدىكى سەمىمىيلىك ، مېھرىبان-لىق ، تۇمان ئاستىدا قالغان تاغ گۈلىدەك خىرە كۆرۈنىدۇ ، ئۇنى كۆرۈش ئۈچۈن ئالاھىدە ئۆتكۈر كۆز لازىم !

— ماڭا بۇنى چۈشەندۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق ! — دېدىم ئاستا يەرگە قاراپ ، — غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت !

— بىر يۈرتنىڭ ھاۋاسى ، بىر ئۆستەڭنىڭ سۇيى بىلەن ئوزۇقلىنىمىز ، لېكىن بەدىنىمىزدە ھەر خىل خىسلەتلەر يېتىلمەكتە . بەزىدە مەغرۇرلۇقمۇ كىشىگە قانات بولىدۇ . لېكىن ، ئۇنتۇماڭ ، بۇنداق قانات بىلەن ئۈچۈش ئۈچۈن ئالا-ھىدە سۇزۇك ۋە ئىللىق ھاۋا كېرەك ، رېئال تۇرمۇشتا بۇ قىيىن !

ئۇ كەتتى ، مەن ئارقىسىدىن قاراپ قالدىم . ئېنىقكى ، ئۇ مېنى تەنقىد قىلماقتا ، مېنى ساۋاقداشلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈشكە ئۇندىمەكتە .

— ئۇ نېمە دەيدۇ ، قىزىم ؟ — مېنىڭ يېنىمغا قولىنى كەينىگە قىلىپ دادام كەلدى ۋە يېنىمدا ئولتۇردى ، — ئۇنى تونۇمسىز ، قىزىم ؟ ئۇنىڭ ئىسمى ھاشىر ، ئونىنچى سىنىپ-نىڭ سىنىپ باشلىقى ، كاللىسىمۇ ، كۆزىمۇ ئۆتكۈر بالا . مەن ھاشىرلارغا بۇ يىلنى قوشقاندا ئۈچ يىل تىل ـ ئەدەبىيات دەرسى بەردىم ، بىر يىل سىنىپ تەربىيىچىسى بولدۇم . قانچە قەدىرلىسە ئەرزىيدۇ ، ھەرگىز ئۇلارنى رەنجىتىپ قويماڭ ، قىزىم !

دادام ماڭا ئۆيگە كەلگۈچىمۇ ئەلا بىلەن ھاشىر توغرىسىدا سۆزلەپ بەردى . مەن دادامنى ئىنسانىي خىسلەتىنىڭ گۈل

تاجى ھېسابلايمەن . ئۇنىڭ سۆزلىرى بايىقى ھاشىر ئىسمىلىك ئوقۇغۇچىغا بولغان ئۆچمەنلىكىمنى كۆڭلۈمدىن ھەيدەپ ، ھۆرمەت ۋە دوستلۇق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنىڭغا دىققەت قىلىدىغان بولدۇم . ئۇ كەم سۆز ، ناخشىغا ئامراق ، ناھايىتى تەلەپچان بالا ئىكەن ، ئۇچراپ قالسا لېۋىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ كۈلۈمسىرەپ قويياتتى ۋە ماڭا بىر قېتىممۇ تىكىلىپ قارىمايتتى . ئۇ پات - پاتلا پۈشتەكنى چىشلەپ ئاشخانا ئالدىدىكى پەلەمپەيدە پەيدا بولاتتى ، ئاشخانىغا كىرىشكە ئالدىراۋاتقان بەش - ئالتە يۈز ئوقۇغۇچىغا قوشۇلىسىنى تۇرۇپ قاراپ جىمجىت تۇراتتى ، ئاندىن پۈشتەكنى بىرلا چالاتتى - دە : «قايسى سىنىپ رەتلىك تىزىلسا ، شۇ كىرىدۇ !» دېگەن ئاددىيلا سۆزنى ئېيتىپ قويۇپ خاتىرجەم تۇرىۋېرەتتى . ئوقۇغۇچىلار ئۇنى ھۆرمەت قىلغاچقا ، ئۆزلۈكىدىن تىزىلىپ ئاشخانىغا كىرەتتى . ئۇششاق ئوقۇغۇچىلار ، بولۇپمۇ قىزلار ئۇنىڭدىن قورقاتتى . مەنچۇ ؟ نېمىشقىدۇر ئۇنىڭغا بالىلار ئارىسىدا تۇرۇپ تىكىلىپ قارايتتىم ۋە ئۇنى ئۆزاق كۆرۈشنى خالايتتىم . بۇ خالاشنىڭ مېنى بۈگۈنكى ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇشىنى بىلگەن بولسام ، بۈگۈنكى ئازابلار ئەنە شۇ خالاشنىڭ داۋامى ئىكەنلىكىنى سەزگەن بولسام ، خۇدا ھەققى ئاشخانىدا تاماق يېمىگەن بولاتتىم··· ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش ئىستىكى يوشۇرۇن كۈچ بولۇپ ئىچىمنى تاتىلاپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، مەن ئۇنى دەرەخلەر ئارىسىدىكى ھېلىقى ئورۇندۇقتا خىيالچان ئولتۇرغان ھالدا كۆردۈم . بۇ 1957 - يىلى ماي ئېيىنىڭ ئاخىرلىرى — باغلار چېچەك بىلەن تولغان ، بۇلبۇللار راسا سايرىشىۋاتقان ، پۈتۈن شەھەرنى چېچەك ۋە سىرىنگۇل پۇرىقى قاپلىغان چاغ ئىدى . مەن قەيسەرلىك قىلىپ ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇردۇم . ئۇ چۆ-

چۈپ ، ئاجايىپ ئوتلۇق نەزەر بىلەن يالت قىلىپ قارىدى ـ ده ، ئـۆز تەبىئـىتىگە يـات ھالـدا مۇلايىم ۋە ئىللىق كۈـ لۈمسىرىدى .

— كېلىڭ ، رازىيـە ، بـۇ كۈتـۈلمىگەن خۇشاللىق بولدى ، — دېدى ئۇ مىدىرلاپ قويۇپ ، — مەن ھازىرلا سىزنى ئويلاپ ئولتۇراتتىم !

قايسى مەنىدە دېگەنلىكىنى سۈرۈشتۈرمەيلا ، مەن ھودۇـ قۇپ كەتتىم ۋە يۈزلىرىم ھۆپۈلدەپ يېنىشقا باشلىدى :

— سىزما ؟...

— ئىشەنمەمسىز ؟ تۆتىنچى مايدا ياشلار ئىتتىپاقىغا ئۆتـ تىڭىز ، مەۋسۇملۇق ، چارەكلىك ئىمتىھانلاردا ئەلاچى بولدىـ ڭىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بايا تام گېزىتتىن سىزنىڭ ئاجايىپ شېئىرىڭىزنى ئوقۇدۇم ، سىزگە كىم قايىل بولمايدۇ !

ماڭا لازىمى بۇ سۆزلەر ئەمەس ئىدى . مېنىڭ دەرھال رايىم قايتتى ـ ده :

— سىزنى ئەدەبىياتقا بەك ياخشى دەيدۇ ، ماڭا پۈگاچىق ئوبرازىنى تەھلىل قىلىپ بېرىڭە ، بىز يېقىندا پۈشكىنىنىڭ ‹كاپىتان قىزى›نى تەھلىل قىلىش كېچىلىكى ئۆتكۈزمەكـ چى ، ماڭا پۈگاچىفنى تەھلىل قىلىش يۈكلەندى .

ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى ـ ده ، پۈگاچىفنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى شېئىر ئوقۇغاندەك يادقا ئوقۇدى : ‹لاچىن قۇشلارنى تۇتۇپ ، قېنى مۇزلىماستا يەيدۇ ، ئارانلا ئۇچ يىل ياشايدۇ ؛ قۇزغۇن چىرىندىلارنى يەيدۇ ، نەچچە يۈز يىل ياشايـ دۇ ، مەن لاچىن بولۇشنى خالايمەن ، ھەرگىز قۇزغۇن بوـ لۇشنى خالىمايمەن ! › ، ئۇ بۇ سۆزنى دەپ بولۇپ مېنىڭ كۆـ زۈمگە يالت قىلىپ قاراپ قويدى ـ ده ، ئالدىرىماي سۆزلەپ كەتتى :

— مانا بۇ سۆز ، پۈگاچىف ئوبرازىنىڭ ئىخچام خاراكـ
تېرلىنىشى...

ئۇنىڭ پىكىرلىرى شۇنچىلىك ئېنىق ، ئوبرازلىق ، تىلى شۇنچىلىك ئىخچام ، ھېسسىياتلىق ، ئاۋازى شۇنچىلىك مۇلايىم ۋە يېقىملىق . مەن ئۇنىڭ بىلەن كىتاب ۋە «ئوبراز»دىن ھالقىپ چىقىپ ئىنسان خاراكتېرى ، پەزىلەت ، غايە ، ئىدىئـ لىم ـ پەن قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدا تاكى تەكرارغا قوڭغۇراق چېلىنغۇچە پاراڭلاشتىم . مەن ھېچقاچان شۇ كۈنـ دىكىدەك روھلانمىغان ، ھېچقاچان شۇ كۈندىكىدەك ئىلھام ۋە تەسىراتقا ئىگە بولمىغانىدىم . ئۇ كىتابلاردىن ، تۇرمۇشتىن ھايات توغرىسىدا ، ياشاشنىڭ مەنىسى توغرىسىدا شۇنچىلىك كۆپ ۋە كۈچلۈك سۆزلەرنى نەقىل كەلتۈرۈپ سۆزلىدىكى ، ئاغزىم ئېچىلىپلا قالدى . مەن ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇھ تارتـ مەن ، ۋۇجۇدۇم بىر خىل چۈشىنىپ بولمايدىغان ئىللىق تەۋرىنىش بىلەن شۇنچە مەست بولدىكى ، ئۇنىڭغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇش ، قۇچىقىغا تاشلىنىشتىن ئۆزۈمنى ئارانلا تۇتۇپ قالالىدىم...

جېنىم ئەلانۇر ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ مېنىڭ خىيالىمـ غا ، ئۇيقۇمغا ، پۈتۈن ھەرىكىتىمگە ئارىلىشۋالىدىغان بولـ دى . دەرس تەكشاۋېتىپمۇ ، تاماق يەۋېتىپمۇ شۇنىلا ئويلايدىـ غان ، شۇنىڭ بىلەنلا سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالدىم . مەن شۇ كۈنلەردە ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنى كۈندىلىك تۇرمۇشۇمـ دىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش ھېسابلىنىدىم . مەسىلەن ، ئوـ غۇللار ياتقىدىن ئوقۇغۇچىلار ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ بىلەن ئاشخاـ نىغا ماڭىدۇ . مەن ئۇنىڭ ناخشىسى ياكى ئاۋازى ئاڭلانغۇچە ياتاق دېرىزىسىدە ياكى كارىدوردا يوقىلاڭ باھانىلەر بىلەن تۇرۇۋالىمەن . ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغاندىن كېيىنلا پەلەمپەيـ

دىن ئىككى بالداقنى بىر بېسىپ ئالدىراپ چۈشىمەن ، ئۇنى كۆرىمەن ، ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويىدۇ . مەن دەرھال يەرگە قارايمەن ۋە ماغدۇرسىزلىنىۋاتقان ئاياغلىرىمنى ئېھتىيات بىلەن يۆتكەيمەن . مانا بۇ مېنىڭ ئۈچۈن چوڭ راھەت ، ھەتتا بەخت ! مەن سىرتتىن كۆزىتىپ ، ئۇنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرىنى بايقاپ بولدۇم . ئالتىنچى سائەتتىن كېيىن ئۇ ۋالىبول مەيدانىدا بىر سائەت ۋالىبول ئوينايدۇ . مەن ئۇ چاغدا دەرەخلەر ئارىسىدا كىتاب ئوقۇغان بولۇپ ، بەتلەر ئارىسىدىن ئۇنىڭغا قارايمەن . تاماققا بىر سائەت قالغاندا ، ئۇ قىرائەتخانىغا كىرىدۇ . مەن ئۇنىڭدىن بەش مىنۇت بۇرۇن كىرىپ ژۇرنال كۆرىمەن . ئۇ قوشۇمىسىنى تۇرۇۋېلىپ كىتابقا قاتتىق قادىلىدۇ ، خاتىرە يازىدۇ ، مەن بولسام ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىمەن... ئويلىغىنا ، ئەلانۇر ، مەن نېمانچە بىچارە ، نېمىشقا باشقا قىزلاردەك ئەركىن مۇھەببەتلىشەلمەيمەن ! ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى ئازابلاۋاتقان نەرسىنى بىلدۈرۈشۈم ، ئۇنىڭ مۇھەببەت تۇيغۇسىنى قوزغىشىم ، باشقا قىزلاردەك شەنبىلەردە بىللە سىرتقا چىقىشىم ، قانغۇچە سۆزلىشىشىم ، ناخشا ئېيتىشىم ۋە بىللە يۈرۈشۈم مۇمكىنغۇ ! لېكىن ، قىزلىق ئار - نومۇسۇم ، ئىنسانىي غۇرۇرۇم بۇنىڭغا يول قويمىدى ، ئوچۇق پاراڭلىشىدىغان نۇرغۇن پۇرسەتلەر كەلگەن بولسىمۇ ، مەن ئۆز ھاياتىمنى سۈنئىي يول بىلەن يېپىپ ، ئۇنىڭغا سوغۇق ۋە قوپال مۇئامىلە قىلدىم . دوستۇم ، بىز قىزلار ئەنە شۇ ياسالمىلىق ، قىزلىق ئىپپەت - نومۇسىنىڭ ئازابى ھېسابىغا تېز قېرىپ ، تېز تۇگىشىپ كېتىمىزكەن...

ئاخشام ھېلىقى ئورۇندۇقتا ئۇزاق ئولتۇردۇم . مېنى مۇشۇنچە خىيالچان قىلىۋەتكەن ، ئاخىر مېنىڭ يوشۇرۇن ۋە

ئاشكارا قىلغان تەلەپلىرىمگە پىسەنت قىلماي شۇنچە يىراق يەرلەرگە شان ـ شەرەپ ئىزدەپ كەتكەن رەھىمسىز ، تاش يۈرەكنىڭ ئولتۇرغان جايىغا ئۆزۈمنى تاشلاپ ، ئىچىم بوشـ غۇچە يىغلىدىم . مانا بۇگۈن ساڭا بۇ خەتنى يېزىۋاتىمەن ، ئاخشامقى ياشلارنىڭ ساقىندىسى تېخىچىلا كۆزلىرىمدىن تۆـ كۈلمەكتە . قىممەتلىك ، بەختلىك دوستۇم ئەلانۇر ، ساڭا بۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپ ، ئاخىرىغا نەۋائىنىڭ شېئىرىنى قىستۇـ رۇپ قويدۇم :

كۆرگىلى ھۆسنۈڭنى زارۇ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا ،
نە بالالىق كۈن ئىدىكى ، ئاشىنا بولدۇم ساڭا .

قىممەتلىك دوستۇم ، ناۋادا ئىلى دارىلمۇئەللىمىندىن كەتكەن ئالتە ئوقۇغۇچى بىلەن ئۇچرىشىپ قالساڭ ، ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈش ، مېنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن ئېگىز ، ھەممىدىن قاپىقى يامىنىنىڭ قولىنى چىڭراق سىقىپ قوي .

سىرىمنى شۇنداق بىر ساندۇققا سالغىنكى ، قۇلۇپى ئېـ چىلمايدىغان بولسۇن ، ئۇنى ئاچىدىغان ئاچقۇچ پەقەت مېنىڭ قولۇمدىلا بولسۇن . شۇنداق قىلمىساڭ ، دوستۇڭغا خىيانەت قىلغان بولىسەن ، نۇرغۇن ئىنسانلار ناھايىتى گۈزەل ئارزۇـ لىرىنى گۆرىگە ئېلىپ كېتىدىغۇ . مەنمۇ بۇ سىرىمنى ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتمەكچىمەن .

سېنى قۇچاقلاپ سۆيىمەن .
بەختسىز دوستۇڭ : رازىيە
1957 ـ يىلى 24 ـ ئاۋغۇست »

خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ئورۇندۇقتا ئۇزاققىچە بىھوش ئادەمدەك ئولتۇرۇپ قالدىم ، خۇددى ئالدىمدا ھېلىلا بىر چوڭ پاجىئە بولۇپ ئۆتكەندەك ، مەن گويا شۇ پاجىئەنىڭ گۇۋاھچىسىدەك كۆڭلۈم غەش . بۇنچىلىك بولارنى بىلگەن بولساق ، رازىيەنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن ھاشىرنى غۇلجىدا قالدۇرغان بولاتتۇق . مېنىڭ رەھىمدىل دوستۇم رازىيەنىڭ ئۆزى ئۈچۈن بۇنچىلىك ئازاب تارتقىنىنى بىلگەن بولسا ، جەزمەن رازىيەنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بولاتتى .

خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇردۇم - دە ، ئورنۇمدىن تەستە تۇرۇپ ، ئالبومۇمنى ئالدىم . ئالبومدا پۈتۈن ساۋاقداشلارنىڭ رەسىملىرى ۋە يېزىپ قالدۇرغان خاتىرە سۆزلىرى بار ئىدى . خەتنى ھاشىر بىلەن رازىيەنىڭ سۈرىتى بار يەرگە قىستۇرۇپ قويدۇم .

ھاشىرنىڭ سۈرىتىگە قارىدىم : ئۇنىڭ ھېلىلا تىللىۋېتىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان چىرايىدىن مېھىر - شەپقەت ۋە چوڭقۇر دوستلۇق مۇھەببىتىنى سەزدىم . رازىيەنىڭ مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرغان چىرايىدىن بولسا ، بىر خىل يوشۇرۇن مىسكىنلىك ۋە كۆڭلى يېرىملىقنى سەزدىم . قىزنىڭ كۈلكە ئوينىاپ تۇرغان لەۋلىرى ھازىرلا ئېچىلىپ : «سېنىڭ نەرىڭ ئەقىللىق ، مەن شۇنچە دەردنى ئىچىمگە يۇتۇپ خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك سىلەر بىلەن خۇشال - خۇرام چاقچاق قىلىشتىم ، سەن ھېچ نەرسىنى سەزمىدىڭمۇ ؟ ناۋادا سەزگەن بولساڭ ، دوستۇڭغا خەۋەر قىلغان بولاتتىڭ ، بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ئازابلىرىمنى يەڭگىللەتكەن بولاتتىڭ» دەۋېتىدىغاندەك قىلىپ تۇراتتى .

چۈشتىن كېيىنكى پۈتۈن ۋاقتىم رازىيە بىلەن ھاشىرنى ئويلاش بىلەن ئۆتتى ، پەقەت ئاخشىملا كىتاب ئوقۇشقا ئولتۇرالىدىم...

ئەتىسىدىن باشلاپ ئۈچ كۈنگىچە مىدىرلىماي كىتاب ئوقۇ-

دۇم ، تۆتىنچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتتى .

— بەش مىنۇت كۈتۈپ تۇرۇڭ ، — دېدى ھېلىقى كادىر سىرتقا مېڭىپ ، — مۇھىم بىر ئىش بار ، چىقىپ كەتمەڭ .

مەن گېزىت ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتىم ، قىسقا ماقالىلەر قىزىقارلىق تۈيۈلدى . ماقالىلەر ئارىسىدا بەزىلەرنىڭ تەكلىپلىرىمۇ بار ئىدى . مەن بۇ ھۆكۈمەت خىزمىتىگە بېرىلگەن تەكلىپلەر ئارىسىدا : «يازما بايلىقلارنى يىغىش ـ تەتقىق قىلىش خىزمىتى تاشلىنىپ قالدى» دېگەن ماۋزۇلۇق بىر ماقالىنى ئوقۇدۇم . تەكـ لىپ بەرگۈچىنىڭ فامىلىسى ساۋۇتوف ئىدى . «بىزنىڭ مۇئەللىمـ مۇ نېمە ؟» دەپ ئويلاپ تۇرۇشۇمغىلا ، ئىشىكتىن ساۋۇتوف كـ ىرىپ كەلدى . ئۇ قىزغىنلىق بىلەن قوللىرىمنى سىقىپ :

— مەن ئويلىغاندەك بوپتۇ ، ئەلا ، تەبرىكـلەيمەن ، بۇ تازىمۇ كەلـگەن يېرى ، كەلـگەن يېرى !— دېـدى سائىتىـگە قاراپ قويۇپ ،— ھە ، بىرەر ئادەمنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتامسىز ؟

— سورىۋالمىدىغان بىر ئىش چىقىپ قالدى .

— يۇرۇڭ ، بۇ يەردە سورىغۇدەك ھېچ ئىش يوق . مائارىپ نازارىتىدىن بىزنىڭ ئىدارىگە ئالماشتۇرۇشنى ئۆزىمىز توغرىلىۋا ـ لىمىز . ھاشىرنىڭ كېتىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان ، راسا تەتقىقات خادىمى چىقاتتى ئۇنىڭدىن . ھەي ئىستەي ! ئۇ ئاز سۆزلىگەن بىلەن كۆپ ئويلايدۇ ، جىق گەپ قىلمىدىغان ، بىرمۇ گېپىگە ئىگە بولمايدىغان ئادەملەر جىق . ئۇنداقلار تۆمۈرنىمۇ سۆز بىلەن سۈيۈق ـ لاشتۇرۇپ شاتىراق لاي قىلىۋېتىدۇ . دۇنيادا ئەڭ زېرىكىشلىك ئىش — مانا مۇشۇنداقلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاش !

ئۇ مېنى قىزغىنلىق بىلەن قولتۇقلاپ تالاغا تارتتى . مەن ھېلىقى كادىرنى كۈتۈشكە قارىغاندا ساۋۇتوفنىڭ سۆزىنى ئاڭلۇۋ ـ لىش پايدىلىق دەپ قارىدىم ـ دە ، قارشىلىق بىلدۈرمەستىن ئۇنىڭ بىلەن ماڭدىم . مەن بۇ ئادەمگە قاتتىق ئېتىقاد باغلاشقا باشلىدىم .

ئۇنىڭ سۆزلىرى مېنىڭ ئۇچۇن باھاسىز بىلىم ۋە بايلىق بولۇپ تۇيۇلدى . ئۇ نېمىلا دېمىسۇن ، مەن كۆڭلۈمدە : «ھەقىقىتى مۇشۇنداق بولۇشى لازىم» دەپ ئويلايدىغان بولدۇم . خۇددى يېڭى تىلى چىققان بالىغا ئانىنىڭ سۆزى بىردىنبىر ھەقىقەت بولۇپ تۇيۇلغىنىدەك ، ساۋۇتوفنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆز مېنىڭ ئۇچۇن قانۇندەك بىلىندى . مەن ئۇنىڭ تەسىرى بىلەن ئۆمۇر بويى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى تەتقىق قىلىش ، توپا بېسىپ يانقان «دىۋان» ، «قامۇس» ، «توپلام» لىرىمىزنى تېزرەك خەلقىمىز بىلەن يۈز كۆرۈشتۇرۇش ، ئۇنتۇلۇشقا باشلىغان باي مىراسلىرىمىزنى خەلقىمىزگە كۆرسىتىش ئارقىلىق ، خەلقتە ئىلھام ، ئىشەنچ پەيدا قىلىش تولىمۇ مەنىلىك دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن ۋە ئۆز ھاياتىمنى مۇشۇ ئىشقا سەرپ قىلىشقا بەل باغلىغانىدىم .

مەن ساۋۇتوفتىن سورىدىم :

— ساۋۇتوف ئەپەندى ، مەن بۇ يىل ئون توققۇزدىن يىگىرمىگە ماڭدىم . ئەگەردە يىگىرمە - ئوتتۇز يىل تىرىشسام ، ئەرەب - پارس تىللىرىنى ، خەنزۇ ، رۇس تىل - ئەدەبىياتىنى ئۆگەنسەم ، ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن ئېچىشسام ، بىرەر نەتىجىگە ئىگە بولالارمەنمۇ ؟

ئۇ ماڭا بۇرۇلۇپ قارىدى ، ئۇنىڭ يوغان ، خىيالچان كۆزلىرىدە مېھىر - مۇھەببەت ئۇچقۇنلىرى كۆرۈلدى .

— پۈتۈنلەي مۇمكىن ، — دېدى ئۇ قىزغىنلىق بىلەن ، — بەلكى ئۇنچىلىك ۋاقىتمۇ كەتمەس ، سىز ئون يىلغا قالمايلا خېلى تەمىلىك مېۋە بېرەلەيسىز . ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭ تولىسى ئوتتۇز ياش بىلەن قىرىق ياش ئارىلىقىدىلا چوڭ - چوڭ ئىشلارنى قىلىۋەتكەنغۇ . مەن سىزنى يۈزمۇيۈز ماختاپ خۇشال قىلىشنى زىيانلىق ھېسابلايمەن ، جاپالىق ئەمگەكسىز تالانت دەرىخىنىڭ مېۋە بەرمەيدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن . مەن سىزگە بىكارلا ئىخلاس قىلىپ چۆرگە-

لەپ يۇرگىنىم يوق ، سىزدىن نەتىجە كۈتۈشكە بولىدۇ . مەن سە-
لەرگە پىسخولوگىيە ئۆتكەندە ھاشىر ئىككىڭلارغا دىققەت قىلغان .
سىز ئەمدى ئۇزۇن ۋاقىت مېنىڭ بىلەن بىللە بولىسىز ، بىللە
ئۆگىنىمىز ، بىللە ئىزدىنىمىز ، ئىنىم . كاللىسى جاراڭلاپ تۇرد-
ىغان بىرنەچچە يۇز ئادەم ئىزدەنگەندىلا ، بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز
نىمجان ھالەتتىن جانلىق ھالەتكە ئۆزگىرەلەيدۇ . بىلىپ قويۇڭ ،
بۇ نىمجان ئەدەبىياتنى قۇتقۇزۇش بىر دوستىڭىزنى ئۆلۈمدىن قۇت-
قۇزغاندىنمۇ مۇھىم !...

ساۋۇتوف ئىككىمىز ئۇزاققىچە كوچا ئايلاندۇق . ئۇ داڭلىق
ئالىملار ، ئەدىبلەر توغرىسىدا قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى سۆزلەپ
بەردى . ئۇنىڭ ھېكايىلىرى مېنىڭ ئۇچۇن يېڭىلىق — بىلىم
ئىدى . مەن كۆڭلۈمدە ساۋۇتوفچىلىك بىلىم ئىگىسى بولۇشنى
شان ـ شەرەپ دەپ ئويلىدىم ـ دە :

— ساۋۇتوف ئەپەندى ، قانداق قىلسام تېزرەك ئىلگىرىلىيە-
لەيمەن ، بىلىم ئۆگىنىشتە قىسقا يول بولامدۇ زادى ؟ — دەپ
سورىدىم .

ساۋۇتوف كۈلۈپ قويدى ۋە بېشىنى ئاستا ئىرغىتىپ :

— بىلىم خۇددى كىيىمگە قونغان چاڭدەك كۆرۈنمەي قوند-
ۇ ، ئاستا ـ ئاستا قېلىنلىشىدۇ . بىر كېچىدىلا بىلىملىك بولۇ-
ۋالغان بىرەرمۇ ئادەم بولمىسا كېرەك . ئۇزلۇكسىز تىرىشچانلىق ،
بىلىمگە بولغان كۈچلۈك تەشنالىق بولسىلا ، كۈنلەر ، يىللار ئۆتە-
ۋېرىدۇ ـ دە ، سىز بىلىدىغان نەرسىلەر كۆپىيىۋېرىدۇ . بىر ئاتال-
غۇ ، بىر رەقەم ، بىر كۈپلېت شېئىر ، بىر جۈملە سۆز ، بىر
تەرجىمىھال ، بىر يىلنامە ، بىر كىتابنىڭ ماۋزۇسى ، بىر مەشھۇر
ئادەمنىڭ ئىسمى... مانا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىلا بىلىم ، ئىجتىما-
ئىي پەن مانا مۇشۇنداق نەرسىلەرنىڭ يىغىندىسىغۇ ، شۇنداقتىمۇ
بىلىم ئۆگىنىشتە پۈختا ، ئىزچىل ۋە باسقۇچلۇق بىر جەريان

بولۇشى لازىم . مېنىڭچە ، سىز يېقىندىن يىراقتا مېڭىڭ . مەسىلەن ، بىزنىڭ يازما ئەدەبىياتنى ئۆگىنىشىتە موللا بىلالنىڭ «غەزەلىيات» ، «غازات دەر مۇلكى چىن» ، «چاڭموزا يۇسۇپخان» ، «نۇزۇگۇم»لىرىدىن ، موللا شاكىرنىڭ «زەپەرنامە» سىدىن باشلاڭ . بۇ ئەسەرلەرنىڭ تىلى هازىرقى تىلغا يېقىنراق ، ئەرەب ـ پارس ئاتالغۇلىرى ئازراق . بۇلارنى پۇختا ئۆگەنگەندىن كېيىن نىزارى ، زەلىلى قاتارلىقلارغا ئۆتۈڭ . دېمەك ، مەخسۇس ئەرەب ـ پارس تىلى ئۆگىنىپ ، ئاندىن كېيىن بۇ ئەسەرلەرنى ئوقۇيمەن دېيىشنىڭ هاجىتى يوق . «چاغاتاي تىلى» دېيىلمىدىغان تىلنىڭ ئالاهىدىلىكى سىزگە مۇشۇ يول بىلەن ئۆزلىشىۋېرىدۇ . ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن پارس تىلى ئۆگىنىشكە ، بەش ـ ئالتە يىلدىن كېيىن ئەرەب تىلى ئۆگىنىشكە ئۆتسىڭىزمۇ بولىدۇ . مانا بۇ باسقۇچتا ئومۇمىي ئەسەرلەر بىلەن تونۇشۇڭ . ئىككىنچى قەدەمدە ئەسەرلەرنى بىرمۇبىر تۈتۈپ تەتقىق قىلىشقا ، ئىلمىي يەكۈن چىقىرىش يولىدا ئىزدىنىشكە ئۆتسىڭىز بولىدۇ . خەنزۇ ، رۇس تىللىرىنى هەر كۈنى مەلۇم ۋاقىت چىقىرىپ ، پىلانلىق هالدا پۇختا ئۆگىنىڭ . ياشلىق — ئۆگىنىش ، ئىزدىنىش دەۋرى . بۇ چاغدا ئىگىلىگەن بىلىم ، بويىقى ئۆڭمەس ، غولى چىرىماس چوكا ئالتۇندەك بىلىم بولالايدۇ . ئىشىنىمەن ، سىز تۇرمە ، جازا ، قېقىلىش ـ سوقۇلۇشلارنى بەلكى كۆرمەيسىز . بىز ئون چامدىغان يەرنى سىز بىر چامدايسىز ، ئەگرى يولنى ئاز باسىسىز ، قەدەمنى پۇختا ، ئاۋايلاپ بېسىڭ ، تەمەننا ، ئالدىراقسانلىقتىن ، ئىلىم ئەھىلىگە يات قىلىقلاردىن نېرى بولۇڭ... هاياجانلىنىپ قالدىم ، قېنى ، يۇرۇڭە ، ئاز ـ تولىدىن ئىچەيلى ...— دېدى .

مەن ئۇنىڭ سۆھبىتى ۋە قىزغىن تەكلىپىنىڭ كۈچى بىلەن خىيالا ئىچىپ قويدۇم . ئۇ ماڭا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى ئاساسلىق ئەسەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئالاهىدىلىكلىرى ، تۇرمۇش توغ-

ر ۇلۇق قىزىقارلىق ۋە ئەھمىيەتلىك ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەردى . ئۇ تۇرمۇش توغرۇلۇق سۆزلىگەندە ، جۇڭگو ۋە چەت ئەل يازغۇچىلىرىدىن شۇنچىلىك قىزىقارلىق مىساللارنى ئېلىپ سۆزلىدىكى ، مەن بۇ گەپلەرنى ئون يىللىق مەكتەپ ھاياتىدا ، ئوقۇتقۇچىلار بىلەن قىلىشقان سۆھبەتلىرىمدە ئاڭلاپ باقمىغان . مەن ئالدىمدا ئولتۇرغان مۇنۇ قارىقۇمچاق ، شالاڭ چاچ ، خىيالچان كۆزلىرى كۆپىنچە بىر نۇقتىغا قادىلىپ تۇرغان ئادەمنى تەڭداشسىز ئىلىم ئىگىسىكەن دەپ قاريدىم . ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم تېخىمۇ ئاشتى . ئۇ مېنى مائارىپ نازارىتىگىچە ئۇزىتىپ كەلدى...

مەن يەنە كادىرلار بۆلۈمىگە كىردىم :

— ياخشى قىلمىدىڭىز ، — دېدى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ھېلىقى خادىمى خاپا بولۇپ ، — ئىككى - ئۈچ مىنۇت كۈتۈپ تۇرۇڭ دېگەنتىمغۇ ؟ سىز توپتوغرا ئۈچ سائەت كۈتكۈزدىڭىز !

مەن ساۋۇتوف توغرۇلۇق ئېيتىپ بېرىۋىدىم ، ئۇ قوشۇمىسىنى تۇردى :

— ئۇنىڭ گېزىتتىكى تەكلىپىنى ئوقۇدىڭىزمۇ ؟ ناھايىتى زەھەرلىك !

— پايدىلىق تەكلىپقۇ ئۇ ؟

— نېمە ؟ — ئۇ ماڭا خۇددى بېشىغا سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك چۆچۈپ قاريدى .

— يازما بايلىقلارنىڭ تاشلىنىپ قالغىنى راستقۇ ؟

ئۇ ماڭا ئالايدى :

— گېزىتكە بېسىلسىلا راست بولامدۇ ؟ خەتەرلىك ، خەتەرلىك ، ساۋۇتوفنىڭ قېنىغا سىڭگەن زەھەر سىلەرنىڭكىگە سىڭمىگىنى تۇزۇك . لېكىن ، ئۆزۈڭلار پۇراپ يۇرۇپ تاپساڭلار ، بۇنىڭغىمۇ مەيلى . ساۋۇتوف ھەققىدە ئىزاھات بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق . ئۆزىڭىز بەلكى كېيىنچە نەق مۇشۇ گېزىتتىن ئوقۇۋالارسىز . ئۇ-

كام ئەلا ، يۇرۇڭ ، مەن سىزنى مېھمانخانىغا ئاپىرىپ ما جۇرىن[1] بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويىمەن . كىم دەمسىزا ؟ سىز باردىغان ئالىي مەكتەپنىڭ بىر مەسئۇلى . ئۇ كىشى بىر ھەپتە تالىشىپ يۇرۇپ سىزنى بىزدىن تارتىۋالدى . ئۇچ يىل ئوقۇتقۇدەك ، ئاندىن كېيىن ئالىي مەكتەپكە دەرس بەرگۈدەكسىز .

— نېمىدىن دەرس بەرگۈدەكمەن ؟

— ئاشۇ ساۋۇتوف ئېيتقان «كۆمۈلۈپ قالغان ئەدەبىيات» تىن ، خۇشالمۇسىز ؟

ئۇ مېنىڭ كۆزۈمگە قارىدى . مەن خۇشاللىقىمنى يوشۇرالمىدىم :

— رەھمەت ، سىزگە !

ئۇ گەپ قىلمايلا مېنى سىرتقا باشلاپ ماڭدى .

ئىككى كۈندىن كېيىن ئىچكىرىگە ماڭىدىغان بولۇپ مېھمانخانىدىن قايتىپ كەلدىم . ئەتىسى ئەتىگەنلىكى رەسمىيەت ئۆتىدىم ، يول خىراجىتى ئۈچۈن خوجىلىق بۆلۈمىدىن ماڭا بىر يۈز سەكسەن ئۇچ يۈەن پۇل بەردى . شۇ كۈنىلا مېنى لاۋىا ئۆزى تۇرغان مېھمانخانىغا كۆچۈرۈپ كەتتى .

لاۋىانىڭ ئۇيغۇرچە ئىسمى كامال ئىدى . ئۇ كەم سۆز ، ئوتتۇرا بوي ، قوش ئېگىك ، ئاق يۈزلۈك ، سۆلەتلىك ئادەم ئىكەن . ئۇ گەپ قىلغاندا پاراقسىراپ تۇرىدىغان (مايلىغانلىقىتىن) قاپقارا ، شالاڭ چېچىنى ئالقىنى بىلەن سىلاپ تۇراتتى . ئۇ ئۆزىنى ماڭا تونۇشتۇردى .

لاۋىا 1935 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا — تاشكەنتكە ئوقۇشقا چىقىپ ، تارىخ فاكۇلتېتىدا ئوقۇپتۇ . 1937 ـ يىلى شىنجاڭغا

---

① جۇرىن — مۇدىر ، بۇ ئاتالغۇ شۇ دەۋردىكى تىل ئالاھىدىلىكى بويىچە ئېلىندى — ت .

قايتىپ كېلىپ ئىلى گىمنازىيە ، ئۇرۇمچى ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچى ، ئىلمىي مۇدىر بوپتۇ . 1942 ـ يىلى شېكى شىسەينىكى تۇرمىسىگە كىرىپتۇ . 1943 ـ يىلى تۇرمىدىن چىقىپ تەرجىمان ، تەھرىر ۋە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەپتۇ . 1951 ـ يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ئەزا بوپتۇ . ئۇ ئۇيغۇر ۋە رۇس تىللىرىنى بىلىدىكەن ، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى جىق ئوقۇغانىكەن . غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ، ئۇ لەنجۇغا بېرىپ ، بۇ مەكتەپنىڭ تىل فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەۋېتىپتۇ . ئۇ تەلەپچان ، سەمىمىي ئادەم ئىكەن .

— ئوتتۇرا مەكتەپنى تۇگىتىش بىز مىللىيلار ئۈچۈن چوڭ ئىش ، — دېدى ئۇ چېچىنى سىلاپ تۇرۇپ ، — لېكىن مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر ئۈچۈن ، بۇ ھەربىر پۇقرانىڭ بۇرچى . دېمەك ، ئۇكام ، سەن ھەقىقىي بىلىم ئۆيىگە ئەمدى كىرىسەن . دېھقان بالىسى ئىكەنسەن ، ھەۋەسىنىڭ كەينىگە كىرمەپسەن ، بۇ تەرىپىڭ ياخشى . دائىم شۇنداق بول . بىلىم ئەھلى ھالاۋەتكە ئىنتىلمەيدۇ ، ئۆمۇر بويى جاپا تارتىدۇ . بۇ تەرىپى دېھقانغا ئوخشايدۇ .

ئۇ مېنى ئىچكىرىگە ماڭدىغان قىرىق نەچچە ئوقۇغۇچىغا مەسئۇل قىلىپ قويدى .

ئەتىگەنلىكى لاۋما مېنى ئوقۇغۇچىلارغا تونۇشتۇردى . مەن ئوقۇغۇچىلار بىلەن تونۇشتۇم . ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى مەندىن خېلىلا چوڭ ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىپ قېتىۋالغان يىگىتلەر ، شەپكىسىنىڭ ئالدىدىن پورەك چاچلىرىنى چىقىرىۋالغان مەن دېمەتلىك بالىلار ، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان ، يۇزلىرىگە گىرىم قىلغان چوڭ ـ چوڭ قىزلارمۇ ئولتۇرۇشاتتى . مەن ھودۇقۇپ ئۇلاردىن كۆزۈمنى قاچۇردۇم ، بىردىنلا ئارقا ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئىككى چىرايلىق قىزنى كۆرۈپ قالدىم . ئۇلاردىن بىرى مېنى كۆرسىتىپ ، يېنىدىكى قىزنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى .

قىز چىرايلىق لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، مېنى كەمستىش مەنە-سىدە ئىشارە بىلدۈردى . مەن ئۇ قىزنى دەرھال تونۇدۇم ، ئۇ ۋۇتەيدە بىز كۆرگەن گۈزەللىك ئىسسىلىك تەكەببۇر قىز ئىدى . ھاشىرنىڭ ئۇنى كۆرسىتىپ «بۇرژۇي» دېگىنى دەرھال يادىمغا كەلدى .

— ئەلا سىلەرنىڭ باشلىقىكلار ! — دېدى لاۋما تونۇشتۈرۈپ بولغاندىن كېيىن ، — سىرتقا چىقساڭلار ئەلادىن رۇخسەت سورايسىلەر ، كەچ سائەت توققۇز يېرىمدا يوقلىما قىلىنىدۇ ، كېچىككەنلەر سۈرۈشتۈرۈلىدۇ . سىلەر ئەمدى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ، بىلدىڭلارمۇ ؟ كىمدەكىم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى دېگەن نامغا لايىق ئىش قىلمىسا ، بىزنىڭ ئۇنى بۇ نامدىن مەھرۇم قالدۇرۇش ھوقۇقىمىز بار !

لاۋما چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بىز ئۆگىنىش قىلدۇق . مەن پات - پات ھېلىقى چىرايلىق ، تەكەببۇر قىزغا قاراپ قويىمەن . بۇ قاراش قىزىقىشتىن ئەمەس ، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن بولۇۋاتقان ئىچكى كۈرەشنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى . قىز بىر قېتىممۇ ماڭا قاراپ قويمىدى . ئۆگىنىش ئاخىرلاشقاندا ئوقۇغۇچىلار مېنى قورشىۋالدى . گۈزەللىك بولسا بېشىنى تىك تۇتۇپ ، قايرىلىپمۇ قويماستىن ، دوستىنى قولتۇقلاپ ئالدىمدىن ئۆتۈپ كەتتى . يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە مۇنۇ بىھۇدە خىرىس قىلغۇچىغا نەپرەت پەيدا بولدى . بۇ نەپرەت ئوتىمۇ ، خۇددى مۇھەببەت ئوتىدەك مېنى قىزىتماقتا ئىدى .

ئەمدى مېنىڭ تۇرمۇشۇمغا يېڭى بىر مەزمۇن كېلىپ قوشۇلىدى . ئۇ بولسىمۇ ، مۇنۇ تەكەببۇر قىزنىڭ كەمستىشلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئىستىكى ئىدى .

مەن ئۆگىنىشتىن كېيىن ئالدىراپ ماڭارىپ نازارىتىگە ساۋۇتوف بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ماڭدىم . ساۋۇتوف ماڭا ئېلىپ

كەلگەن كىتاب ۋە لۇغەتلىرىنى كادىرلار بۆلۈمىدىكى ھېلىقى خادىمغا قالدۇرۇپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ .

— بۇ كىتابلارنى ئالماي دېۋىدىم ، ساۋۇتوف چىڭ تۇرۇۋالدى . قارىسام خېلى چوڭقۇر دوستلۇق مۇناسىۋىتىڭلار بار ئوخشايدۇ ، ئۇكام ، — دېدى كادىر ، — ئەمدى ئوچۇقىنى ئېيتىپ قويماي . ئۇنىڭدىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ . ئۇنىڭ نۇرغۇن ئۆمرى تۇرمىدە ئۆتتى . بۇنىڭدىن كېيىن يەنە تۇرمىگە كىرىشى مۇمكىن . بىلەمسىز ، ئۇ سېپى ئۆزىدىن پانتۇركىست !

— بۇ گەپلەرنىڭ ماڭا ئالاقىسى يوق ، — دېدىم مەن ئېتىراز بىلدۈرۈپ ، — مەن ئۇنىڭ بىلەن سىياسىي مەسىلىلەر توغرىسىدا سۆزلەشكىنىم يوق ، مەن ئۇنىڭ ئەدەبىيات ۋە تارىخ ئىلمىلىرى ساھەسىدىكى مول بىلىمىگە قىزىقىمەن . ئۇنى مۇشۇ ساھەدە ھۆرمەتلىك ئۇستاز ھېسابلايمەن !

ئۇ ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېڭىكىنى قويۇۋېلىپ ، مېنىڭ كۆزۈمگە قارىدى .

— ئەقىللىق ئادەملەر نادان بولىدۇ ، دېگەن سۆز راست ئوخشايدۇ ، — دېدى ئۇ جىددىي قىلىپ ، — ئۇنىڭ ئاشۇ ئەدەبىيات ، تارىخ توغرىسىدىكى بىلىملىرى ئىچىگە سىياسىي كۆزقاراش تولغان ئەمەسمىكەن ؟

— چۈشەنمىدىم ، — دېدىم خاپا بولۇپ ، — ئېيتايلۇق ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيىتىنى بېيىتىش رولىلا بار ، ئۇنىڭ سىز دېگەن سىياسىي مەسىلىگە قىلچە ئالاقىسى يوق . ئىلىم ـ پەن ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە راۋاجلىنىشى لازىم . ۋەھالەنكى ، ئىزدىنىش ، سېلىشتۇرۇش ، تەتقىق قىلىش — پەننى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىر قانۇنىيىتى . بۇ قانۇنىيەتنى قورقۇنچلۇق بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋېلىش ناھايىتىمۇ زىيانلىق !

— نادان بالا ! — كادىر قوللىرىنى شىلتىدى ، — بۇرنىغا سۇ كىرمىگەن گۆدەك . سىلەرنى ئاياشنىڭ يولى ئەلۋەتتە ئەسھەت قىلىشلا ئەمەس ، ئانچە ـ مۇنچە بۇرنۇڭلارغا سۇ كىرگىنىمۇ تۈـ زۈك . گەپ شۇ ، سىزنىڭ بىز بىلەن قىلىدىغان ئىشىڭىز تۈگىدى . ساۋۇتوف بىلەن ئەمدى بۇ يەردە كۆرۈشۈشنىڭ ئورنى قالمىدى . ئادرېسى دەمسىز ؟ ماڭا ئېيتىپ بەرمىدى...

مەن ساۋۇتوف توغرىسىدا ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم . بايىقى كادىر ئېيتقاندەك ئىش بولسا ، ناۋادا ساۋۇتوف ئىلىم توغرىسىدا قىلغان سۆزلىرى ، ئەدەبىيات ـ تارىخ تەتقىقاتى ئۇستىدىكى كۆزقاـ راشلىرى ئۈچۈن سىياسىي جاۋابكارلىققا تارتىلسا ، ئۇنىڭغا ئۇۋال بولىدۇ ـ دە .

مەن بۇ گەپلەرنى ما جۇرىنغا ئېيتتىم . ما جۇرىن كۈلۈپ كەتتى :

— مەن سېنى قوللايمەن . ناۋادا بىزنىڭ ئىلىم ـ پەن ئىشـ ىزنىڭ تەقدىرى بايىقى كادىرغا ئوخشىغانلارنىڭ قولىغا قالسا ، يول تارلىشىدۇ ، ھەتتا بوغۇلىدۇ ، ئىلىم ـ پەن گۈلزارى قۇرۇيدۇ . بۇنىڭ خەلىقە ، دۆلەتكە زىيىنى ناھايىتى زور بولىدۇ !— دېدى ئۇ سالماقلىق بىلەن .

مەن ھەرقانچە قىلىپمۇ ساۋۇتوف بىلەن كۆرۈشەلمىدىم .

بىز ئەتە ئەتىگەندە ماڭماقچى بولدۇق . مەن ما جۇرىنغا مائاـ رىپ نازارىتى يول خىراجىتى ئۈچۈن بەرگەن بىر يۈز سەكسەن ئۈچ يۈەن پۇلنى تەڭلىدىم :

— يول خىراجىتى ۋە قاتناش پۇلى ئىدى ، — دېدىم مەن ، — ئەمدى بۇنى سىزگە تاپشۇرمىسام ، كىمگە تاپشۇرىمەن !

— ئالغان يېرىڭگە تاپشۇر ،— دېدى لاۋما ،— بۇ پۇل بىزنىڭ ھېسابىمىزدا يوق .

مەن مائارىپ نازارىتىنىڭ مالىيە بۆلۈمىگە كىردىم ، ئەھۋالنى

چۈشەندۇرۈپ پۈلنى ئۈستەلگە قويدۇم .

— بۇنداق رەسمىيەت بىزدە يوق ! — دېدى ئاق چاچ بوغالتىر خاپا بولۇپ ، — چىقىم قىلمىسىپ بولىدۇ ، بولدى . كىمگە بەرسەڭ شۇنىڭغا بەرگىن ، مەن بۇ پۈلنى ئالمايمەن !

— مەن بېلەت ئالمايدىغان بولدۇم . ماڭا بۇ پۈلنىڭ لازىمى قالمىدى !

— لازىمى قالمىسىمۇ ، بۇ سېنىڭ پۈلۈڭ !

— مەن بۇ پۈلنى ئالالمايمەن !

بوغالتىر ماڭا تىكىلىپ قارىدى ـ دە :

— راستتىنلا ئالمامسەن ؟ — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ، — ئۇنداق بولسا ، ئەكەلگىن پۈلنى . ئۆمرۈمدە ساڭا ئوخشاش ئەخمەقنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم . ماڭ ، مۇشۇنداق ئەخمەق بولىدىغان بولساڭ ، ئاخىر دۇنيا بولىسەن !

ئۇ پۈلنى تارتمىسىغا سالدى . مەن يېنىكلەپ قالدىم ، چۈنكى بۇ «ھۆكۈمەت پۈلى» خېلىدىن بېرى يانچۇقۇمدا چوغدەك قورقۇنچلۇق بولۇپ تۇرماقتا ئىدى .

ئەتىسى بىز ماشىنا بىلەن ئۇرۇمچىدىن يۇرۇپ كەتتۇق . دوستلىرىم ، يۇرتۇم بارغانسېرى يىراقلاشماقتا . ماشىنا داۋانچىڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن مېنى يالغۇزلۇق چىرمىۋالدى . مەن جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتكەن دوستلىرىمنى ، پات ـ پات خىيالىمغا ئالىلىشۇالىدىغان رازىيەنى ، ئىلىم ـ پەن چوققىسىغا دەۋەت قىلغۇچى ساۋۇتوفنى ناھايىتى قاتتىق سېغىنىش بىلەن ئەسلىدىم .

مەن ماشىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى يالغۇز ئورۇندا بالىلارغا قاراپ ئولتۇرىمەن ، پات ـ پات ھېلىقى «تەكەببۇر» قىزغا قاراپ ـ قاراپ قويىمەن . ئاخشام ، ئۇرۇمچىدىن كېتىدىغان ئاخشىمى ، ئۇنىڭ بىلەن ئاشكارا دېيىشىپ قالدۇق : پۇتۇن ئوقۇغۇچىلار رەسمىيەت قەغەزلىرىنى ماڭا تاپشۇرۇپ بولدى . يالغۇز ئاشۇ قىزلا

قالغاندى . مەن كەچ سائەت ئونغچە كۈتتۈم ، ئۇ قىز كەلمىدى . مەن ئۇنى قالدۇرۇپ قويۇشنى ئېيتتىش ئۈچۈن ما جۇرىنىڭ ياتقىغا ماڭدىم . شۇ چاغدا چامادان ، مېۋە - چېۋە كۆتۈرۈشكەن ئىككى قىز ۋە ئۆزىگە ئوخشاش چىرايلىق بىر يىگىت بىلەن گۈزەل-ئاي كىرىپ كەلدى . ئۇ ماڭا قاراپمۇ قويماي ياتقىغا ماڭدى . مەن ئۇنى چىشىمنى چىڭ چىشلەپ سەۋرچانلىق بىلەن كۈتتۈم ، ئۇ مېھمانلىرىنى ئۇزىتىپ بولۇپ ، بىر سائەتتىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ كىرىپ كەلدى .

— گۈزەلئاي ! — ئۇ چۆچۈپ ، قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ماڭا قارىدى ، — ياشلار ئىتتىپاقى تونۇشتۇرۇشلىرىڭىزنى ماڭا بېرەمسىز ؟— ئۇ گەپمۇ قىلماي ياتقىغا كىرىپ كەتتى - دە ، بىردەمدىن كېيىن چىقىپ ، مېنىڭ ئالدىمدىكى ئۇستەلگە ئۇ نەرسىلەرنى تاشلىدى . مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم :

— مېنى ھۆرمەت قىلمىسىڭىز مەيلى ، مەن بۇنىڭغا موھتاج ئەمەسمەن ، لېكىن مۇنۇ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى دېگەن خەت يېزىلغان ئالاقىنى ھۆرمەت قىلىڭ ، سىڭلىم !

— نېمىنى ھۆرمەت قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن !

— سىز ئۇدا ئۈچ ئاخشام سائەت ئوندىن كېيىن كەلدىڭىز ، بىر قېتىممۇ رۇخسەت سورىمىدىڭىز ، لېكىن مەن بۇ نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرمىدىم . نېمىگە شۇنچە رەنجىيسىز ؟

— نېمىدەپ رەنجىپتىمەن ؟ — ئۇ ماڭا ئالىيىپ قويۇپ ، قوپال جاۋاب بەردى .

— ئاۋازىڭىز چىرايىڭىزنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسىچە !— دېدىم مەن غەزىپىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ ،— ئوقۇغۇچىلار قائىدىسى بويىچە ئىش قىلىشنى ماڭا تاپشۇرمىغان بولسا ، راستىنلا مېنىڭ سىز بىلەن پاراڭلىشىشقا مەيلىم يوق ئىدى . شۇنچە قوپال مۇئامىلە قىلىشقا ، مېنىڭ قايسى ئەيىبىم مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ ؟

— يارىمغان بولسام قالدۇرۇپ قويۇڭلار ! — دېدى قىز تېخىمۇ قوپاللىق بىلەن ، — مەنمۇ بۇنداق ئوقۇشقا خۇشتار ئەمەسمەن !

— بۇ تەلىپىڭىزنىڭ ماڭا ھېچ ئالاقىسى يوق ! — دېدىم مەن سوغۇقلا قىلىپ ،— ياخشى چۈش كۆرۈڭ ، قاتتىق گەپ قىلىپ قويغان بولسام ، ئەپۇ قىلىڭ !

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم . قىز بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ماڭا «يالت» قىلىپ قارىدى .

مانا ھازىر ماشىنىدا كېتىپ بېرىپ يەنە دوستلىرىم — رازىيە ، ساۋۇتوف ۋە نە ـ نەلەرگە كېتىشكەن ساۋاقداشلىرىم ، بارغانسېرى يىراقتا قېلىۋاتقان يۇرتۇم توغرىسىدا خىيال سۈرىمەن ، بەزىدە ئالدىمدىكى بالىلارغا ۋە تۇغما چىرايلىق بولسىمۇ ، ماڭا ھەممىدىن تەكەببۇر كۆرۈنىدىغان گۈزەلئايغا قاراپ ـ قاراپ قويىمەن . قىز بىر جەينىكىنى يۆلەنچۈككە قويۇپ ، يەلپۇنۇپ تۇرغان قارا بۇدۇر چاچلىرى ئارىسىدىكى بېشىنى سەل ئېگىپ خىيال بىلەن كېتىۋاتاتتى . مەن ئويلىدىم : «بوپتۇ ، سىزنى كەچۈرەي ، بەلكى سىزمۇ رازىيەدەك بىر يىگىتكە كۆڭۈل بەرگەنسىز ، ئۇنىڭ ئەلىمى سىزنى قوپال ، تېرىككەك ۋە خىيالچان قىلىپ قويغاندۇ . ئەي ياشلىق ، ئەجەب گۈزەل سەن ـ دە ! خۇشاللىقىڭمۇ ، خاپىلىقىڭمۇ ئەجەب يارىشىملىق ! بىزنى نە ـ نەلەرگە ئېلىپ كېتىۋاتقانمۇ ، ئاللىنېمىلەر توغرىسىدا خىيال قىلىشقا مەجبۇر قىلىۋاتقانمۇ مۇشۇ ياشلىققۇ ! مەن ئۆز ھېسسىياتلىرىمنى قەدىرلىگىنىمەك ، باشقىلارنىڭ نازۇك ھېسسىيات ، يوشۇرۇن سىرلىرىنىمۇ ھۆرمەت قىلىشىم لازىم ئەمەسمۇ ؟ قىزدىن ھۆرمەت ۋە يېقىنچىلىق تەلەپ قىلىشقا نېمە ھەققىم بار ؟ بەلكى ئۆز قاراشلىرىم بىلەن ئۇنىڭ شېرىن خىيالىلىرىغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقاندىمەن . ئۇنىڭغا قارىماي··· » . مەن كۆزۈمنى چۆچەك ۋە غۇلجىدىن كەلگەن شوخ

يىگىتلەرگە يۆتكىدىم :

— راپىق ، تۇرسۇن ، كامىلە ! جىرلاڭلار ، قېنى بىر جىرلاڭ-لارا ، بۇ ئۇزۇن سەپەرنى ناخشا ، جىر بىلەن تۇگەتمىسەك ، خىيال بىلەن بېشىمىز قېتىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ .

راستىنى ئېيتسام ، مەن بۇ گەپنى ئۆزۈمگە قارىتىپ ئېيت-تىم . شوخ كامىلە ناخشا باشلىدى . ناخشىغا ھەممىمىز دېگۈدەك قوشۇلدۇق ، شوپۇرمۇ جانلىنىپ ۋارقىراپ قويدى ، يالغۇز گۈزەل-ئايلا بېشىنى چاڭگاللاپ خىيال بىلەن كېتىۋاتاتتى…

ئىككىنچى باب بىلىم كويىدا

1

بۇ تاغنىڭ ئىسمى لۇڭۇپيشەن ، مەنسى ئەجدىها قۇيرۇقى ئىكەن . تاغ تاقىر بولۇپ ، توپىسى سېرىق كېلىدىكەن ، ئۇنىڭدا يانتاق ، سۆكسۆك قاتارلىق چۆل دەرەخلىرى ئۆسىدىكەن . ماڭا مانا شۇ تاغنىڭ قاپتىلىدىن ياتاق تەگدى . تاغ قاپتىلىدىن تۆۋەنگە قاراسام ، پۇتۇن لەنجۇ شەھىرى ۋە خۇاڭخې دەريـاسى كۆرۈنـۈپ تۇرىدۇ .

كېچە . كېچە مەنزىرىسى گۈزەل ، مېنىڭدە ئىلھام قوزغالدى . شۇ ئىلھامنىڭ غىدىقلىشى بىلەن يىراقتىكى دوستۇم ھاشىرغا خەت يازدىم :

«دوستۇم ھاشىر !

ساڭا سېغىنىشلىق سالام . قۇرماش بىلەن نامەتكە ئالاھىدە سـالام . يېڭىدىن تـونۇشقـان دوستلىرىڭـغا قىزغىن سالام .

قارا ، ھاشىر ، مەن بۇگۈن رازىيەدىن خەت ئېلىپ ، تەقەززا بولۇپ كۈتكەن مۇبارەك كۈننى كۆرگەندەك خۇشال بولدۇم ، خۇشاللىق ياشلىرى مەڭزىمنى يۇدى . بۇ ياشلار مۇساپىرلىقتىن پەيدا بولغان ياشلارمۇ ياكى قاتتىق سېغىنىشنىڭ ئالامىتىمۇ ، بۇ ماڭا نامەلۇم .

مانا ، لەنجۇغا كەلگىنىمگە ھەش ـ پەش دېگۈچە ئىككى

ئاي بولۇپ قاپتۇ . بۇ ۋاقىت ئىچىدىكى ئەھۋاللىرىمنى ساڭا بىرمۇبىر ئېيتىپ بەرمەكچىمەن . ئاڭلىغىن ، مەن ساڭا سۆز-لەۋاتىمەن :

سىلەر كەتكەندىن كېيىن مەن ئۇرۇمچىدە يەنە ئون نەچچە كۈن تۇردۇم ، كۆپ ۋاقتىم كۈتۈپخانىدا ئۆتتى . ساۋۇتوفنىڭ دىلغا تامغا بولۇپ بېسىلىدىغان سۆزلىرىنى ئاڭلىدىم . بۇنىڭ-دىن باشقا يۇرەكسىنى تىترىتىدىغان بىرلا ئىش بولىدى . ئۇ ئىش — ئەلانۇرنىڭ خېتى . بۇ خەت ساڭا بەخت تىلەيدىغان ، شۇنىڭ بىلەن سېنىڭ كالتە پەم ئادەم ئىكەنلىكىڭنى ئېچىپ بېرىدىغان خەت . سەن ئۇ خەتنى كۆرۈشكە ئالدىرىغىنىڭ بىلەن ، مەن ئالدىرىمايمەن . قىسقىسى ، خەتنى ساڭا ئەۋەتىش ياكى ئەۋەتمەسلىك ئۈستىدە تېخى بىر قارارغا كېلەلمىدىم .

بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن . ئەمدى مەن ئۆز ئەھۋالىمغا كېلەي : قارا ماشىنىدا يەتتە كۈن ، پويىزدا بىر سوتكا مېڭىپ ، ئاخىر لەنجۇ شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق . يولدا كەلگۈچە خېلى ياخشى قىلىپ سەپەر خاتىرىسى يازدىم ، كۆچۈ-رۇپ ساڭا ئەۋەتىپ بېرىمەن . سەنمۇ سەپەر خاتىرەڭنى ماڭا ئەۋەتكىن...

ھازىر لەنجۇدا كەچ كۈز ، ۋېتېلداپ ئاچچىق شامال ئۇ-رۇپ تۇرىدۇ . مەن شامالغا توغرا تۇرۇۋېلىپ شەھەرگە قارا-دىم . شەھەر ھەرىكەتتە ، گويا پۈتۈن شەھەر مېنىڭ ئاستىمدا يالت - يۇلت قىلىپ تۇرىدۇ . رەڭگارەڭ چىراغلار بىلەن بېزەلگەن شەھەر كېچىسى سېنىڭدە يۇلتۇزلار بىلەن تولغان ئاسمان پارچىسى يەرگە چۈشۈپ قالغانمىكىن دېگەن تۇيغۇ قالدۇرىدۇ . خۇاڭخې دەرياسى خۇددى يۇلتۇزلارنى ئارىلاپ سوزۇلغان سامانيولىدەك ئاقىرىپ تۇرىدۇ . مەن دېرىزەمدىن شەھەر كېچىسىنى تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرىمەن . شەھەر

توغرىسىدا ھازىرچە مۇشۇنچىلىكلا يېزىپ تۇراي .

مەن تۇرۇۋاتقان بۇ تاغ باغرىدىكى جاي ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى دەپ ئاتىلىدۇ . بۇ يەرنىڭ ھەممىلا نېمىسى ماڭا ياقىدۇ . غەربىي شىمال ئۆلكىلىرىدىن كەلگەن يېگىرمە نەچچە مىللەت پەرزەنتلىرىنىڭ بىر ئائىلىگە جەم بولۇپ ئىناق ھايات كەچۈرۈشىمۇ ، ئۇلارنىڭ خىلمۇخىل كىيىنىشلىرى ، خىلمۇخىل تىللاردا ناخشا ئېيتىشلىرىمۇ ؛ مەكتەپنىڭ ساپ ھاۋالىق ، گۈزەل ۋە ئازادە بىنالار بىلەن تولغان قوينىمۇ ، تاغ قاپتىلىدىكى مېۋىلىك باغلىرى ، ھاۋالىق شىپاڭلىرى ، سۈنئىي تاغ ۋە كۆللىرى ، ھەشەمەتلىك كۇلۇب ، كىتابخانىلىرىمۇ ، قىسقىسى ، ھەممىلا نېمىسى ماڭا ياقىدۇ . مەن بۇ بىلىم سارىيىدا ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ بەخت ۋە دوستلۇق بىلەن تولغان ئىللىق قوينىنىڭ ئانىلىق تەپتىنى سېزىمەن . ئاشۇ ئانا مېھرىدىن نەپ ئېلىۋاتقىنىم ئۈچۈن ، ئىچ - ئىچىمدىن خۇشالمەن .

داغدۇغىلىق سۆزلەردىن كۆرە ، كۈندىلىك تۇرمۇشۇم ، شېرىن ئارزۇ - خىياللىرىم توغرىسىدا يازاي . بۇنداق خەت ماڭىمۇ ، ساڭىمۇ ياقىدۇ .

سېرىق غازاڭغا پۈركەنگەن ئىلھامبەخش كەچ كۈزنىڭ بىر يەكشەنبىسى ، بىزنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىمىزنىڭ مۇئاۋىن جۇرنى رەقىپ مېنى ۋۇجۇدنىشەنگە — دەم ئېلىش ئورنىغا ئېلىپ باردى . ئۇ ھاراق ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ . سەن بىلىسەن ، مەن بۇ ئىشتا تازا يېتىلمىگەن . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇنىڭ رايىغا بېقىپ ھە - ھۇ دېيىشىپ بېرىمەن . چۈنكى ، ئۇ ھازىر مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىم ، ئۇ مېنىڭ غېمىمنى كۆپ يەيدۇ . ئۇنىڭ بىلەن بالىلىق چاغلاردا بىللە بولغىنىم توغرىسىدا مەن ساڭا سۆزلەپ بەرگەنغۇ ، ھە-

لىقى مېنىڭدىن مۇشت يەپ ، مېنى سولىتىپ قويغان رەقىپ شۇ . ئۇ ھازىرمۇ باي ، غۇلجا شەھىرىدىكى دادىسىدىن مىراس قالغان جايىنى سېتىپ پۇللۇق بولۇۋاپتۇ ، پۇلنى قەغەزنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىدۇ . ئۇ نام چىقىرىش ، ياسىنىش ، ھۇزۇرلىنىشقا ئامراق ، بولۇپمۇ چىرايلىق قىزلارنى كۆرسە تۇرالمايدۇ ، قىزلار توغرىسىدا سۆزلەشنى ياخشى كۆرىدۇ ... قىسقىسى ، ئۇنىڭ ئەيىبىمۇ بار ، لېكىن ئۇنىڭ ئەيىبلىرى دوست بولۇشىمىز ئۈچۈن دەخلىسىز . بىز كىچىكىمىزدىن قاش دەرياسىنىڭ سۈيىنى بىللە ئىچىپ چوڭ بولغانلار ، شۇڭا بەزى ئوخشاپ كېتىدىغان تەرەپلىرىمىزمۇ بار . مەسىلەن ، ئىككىمىزلا پۇلنى دوست تۇتمايمىز ، ناخشا ، كۈلكە ـ چاقچاقنى ياخشى كۆرىمىز ، ۋەھاكازالار... نېمىلا بولمىسۇن ، ماڭا دوست ـ سىرداش لازىمغۇ ، رەقىپنىڭ زېرىكىشلىك سۆزلىرىنى سەۋر ـ تاقەت بىلەن ئاڭلاپ ئۆتكۈزۈۋەتسەملا ، ئۇ ماڭا زىيانلىق ئادەم ئەمەستەك قىلىدۇ . ئەلۋەتتە ، ئۇ كىچىكىدىنلا ئارزۇلۇق بولۇپ ئۆسكەن . ئۇنىڭ دادىسى ناھايىتى پۇللۇق بولىدىغان . ئۇلارنىڭ شەھەردىمۇ ، يېزىدىمۇ قورۇ ـ جايلىرى ، قورۇ ـ قورۇ قويلىرى ، ئۆيىر ـ ئۆيىر يىلقىلىرى ، سوپۇن زاۋۇتى ، گەزمال ، يېمەك ـ ئىچمەك دۇكانلىرى بار ئىدى . شۇنچە جىق بايلىق ئەتىۋارلىق بالىنى تەمەخور ، ھاكاۋۇر قىلىپ ئۆستۈرۈشى ئېنىققۇ . ئۇ گەرچە ھازىر كومپارتىيە ئەزاسى بولسىمۇ ، بەدىنىدىكى ماڭا ۋە باشقىلارغا ياقمايدىغان نەرسىلەردىن بىزار بولغىنى يوق . ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشكەندە ھامان ئىچىم پۇشۇپلا ئولتۇرىمەن : «ئون يىل تىرىش ، باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ ، بۇرنىدىن چىق ، باشلىق بولالمىساڭ ، مەن كېپىل ! » دەيدۇ ئۇ . مەن بىزار بولۇپ : «بۇنىڭ نېمىگە زۆرۈرىيىتى بار ؟ » دەپ سورايمەن .

مەن . ئۇ قاپىقىنى سۇزۇپ : «دۇنياغا قانچە قېتىم تۇغۇلاتـ
تىڭ؟ ئادەمدەك ياشايمەن دېسەڭ ، باشقىلارنى ئۆز ئىشىڭغا
سال ، باشقىلارنىڭ قولى ، پۇتى ئەمەس ، بېشى ، مېڭىسى
بول . مېنىڭ هازىرقى ئورنۇم هاكىم دەرىجىلىك ، ئوتتۇز
ياشقا بارغاندا ۋالىي دەرىجىلىك بولىمەن . يەنە ئـون بەش
يىلدا شىنجاڭغـا يۆتكىلىمەن ـ دە ، هېچبولمىغاندا بىر نازاـ
رەتىڭ نازىرى بولالايمەن ! » دەيدۇ . بۇ گەپلىرى ماڭا تولىمۇ
ئۇياتلىق تۇيۇلىدۇ . لېكىن ، نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇنىڭ بىلەن
بولغان دوستلۇقنى تاشلىۋەتمىدىم .

رەقىپ خەنزۇ تىلىنى ئوبدان بىلىدۇ ، پەلسەپە ، سىياـ
سىي ئىقتىسادتىن ساۋاتلىق ، ئەدەبىياتقىمۇ خېلى قىزىقىدۇ ،
بولۇپمۇ قىزلار بىلەن سۆزلەشكەندە رومانلاردىن نەقىل ئېلىپ
سۆزلەيدۇ ، ئۇلارنى رومانلاردىكى داڭلىق قىزلارنىڭ نامى
بىلەن ئاتاپمۇ قويىدۇ . ئۇ بىر ئاخشىمى ياتقىمغا كىردى ،
مېنىڭ ئۆگىنىش پىلانىمنى كۆرۈپ ، كۈنىگە ئون سائەت
ئۆگىنەمسىنا ؟ سارىڭ ، قىز تاپمامسەن ؟ بىر ئادەم ياخشىراق
ئورۇنغا ئىگە بولۇۋالسىلا بىلىملىك بولغىنى شۇ . مەنسىپىڭ
بولسىلا باشقىلار سېنى بىلىملىك دەپ تونۇۋېرىدۇ . ئورۇن
ئۆگىنىش بىلەن قولغا كەلمەيدۇ ، ئەخمەق . «كاپىتال» ،
«پەلسەپە خاتىرىلىرى»نى ئوقۇمايمۇ پەيلاسوپ ، ئىقتىسادشۇناس بولغىلى بولىدۇ . قايسىبىر باشلىق كەچكىچە كىتاب
ئوقۇيدۇ دەيسەن ؟ خەنزۇچە ئۆگىنىشمۇ شۇنداق . بۇنچە تەر
تۆكمىسەڭمۇ يەنە ئۇچ يىلدا «رىنمىن رىباۋ»نى ئوقۇيالمىغۇدەك بولسەن !... دەپ مېنى ئەيىبلىدى ، لېكىن مېنىڭ
پەلسەپە خاتىرىلىرىمنى كۆرۈپ قىزىقىپ قالدى ، «دوستلۇق
يالدامىسى ئۇچۇن بۇ خاتىرەڭنى ماڭا بەرگىن ! » دېدى .
«مەن ساڭا كۆچۈرۈپ بېرەي » دېدىم .

يېقىندا كادىرلارنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىدىن قىلىنغان كۆرگەزمىدە مەن قوليازمىلىرىمنى كۆرۈپ قالدىم . بۇ قول-يازمىغا بېرىلگەن چۈشەندۈرۈشكە : ‹تىل - ئەدەبىيات فاكۇل-تېتىنىڭ مۇئاۋىن جۇرىنى ، ئىلغار كومپارتىيە ئەزاسى پول-داش رەقىپنىڭ پەلسەپە خاتىرىسى › دەپ يېزىپ قويۇلۇپتۇ . رەقىپ ئۇچۇن مېنىڭ يۇزۇم لازا سۇركىگەندەك ۋىلىلداپ ئېچىشتى : ‹بۇ نېمە قىلغىنىڭ ، رەقىپ ؟ › دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن . رەقىپ : ‹ماركسىزم - لېنىنىزمنى مۇشۇنداق ئۆگىنىمەن . سېنىڭ قەلبىڭ بىلەن يېزىلغان گەپلەر مېنىڭ قېنىمغا سىڭگىلى نىكەم . بۇنىڭغا ئالىيىش كەتمەيدۇ . مېنىڭ مېڭەمدىكىنى سەن كۆچۈرۈپ يازدىڭغۇ ! › دېدى .

مەن قاقاقلاپ كۇلۇش بىلەن بۇ ئىشنى ئۆتكۇزۇۋەتتىم . بىزنىڭ دوستلۇقىمىز بۇنىڭ بىلەن بۇزۇلغىنى يوق . بىز ۋۇچۇەنشەن باغچىسىدا چۈشكىچە ئويىنىدۇق ، سەيلى قىلدۇق . بۇ تاغ باغرىدىكى باغچە ماڭا ناھايىتى ياقتى ، رەقىپ مەست بولۇۋېلىپ ، قىزلارغا قوپال مۇئامىلە قىلىشقا باشلىدى . چۈشتىن كېيىن بىز يەنتەن ئارىلىغا بېرىش ئۇچۇن تۆمۇر ئاسما كۆۋرۈك يېنىغا باردۇق ، تۇلۇملاردىن ياسالغان كىچىك قولۇاققا چۈشۈپ سېرىق سۇلۇق دەريادا ئاقتۇق . ئەجەب كۆڭ-لۇم ئېچىلدى ، دەريادا كېتىۋېتىپ تازا ۋارقىراپ ناخشا ئېيە-تىشتۇق . لېكىن ، تۇلۇم قولۇاق بىلەن ئىككى - ئۇچ كىلو-مېتىر ئېقىپ ، قويۇق دەرەخلىك يەنتەن ئارىلىغا چىققاندا خۇشاللىق خاپىلىققا ئالماشتى . ھاراقنىڭ كۇچى بىلەن رە-قىپنىڭ چالا كۆرەڭلىكى ئەدەپ كەتتى . ئۇ مېنى قېرى كىل-يۇن دەرىخى ئاستىدىكى قاتلىما ئۇستەلگە ئولىشۋېلىپ شاھ-مات ئويناۋاتقان چەت ئەللىكلەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى ، ئاندىن خەنزۇ تىلىدا بىرنېمىلەرنى دېدى . مەن ھېچ نەرسە

ئۇقالمىدىم . چەت ئەللىكلەر كۆلۈشۈپ مېنىڭ قولۇمنى قىسـ
تى ۋە شاھمات جوزىسىغا ئولتۇرغۇزۇشتى . مەن رەقىپكە خاپا
بولۇپ : «سەن مېنى ئۇيغۇرلارنىڭ شاھماتچىسى دەپ تونۇشـ
تۇردۇڭمۇ نېمە ؟ » دەپ سوردىم . ئۇ : «ھە ، نېمە بوپتۇ ،
ئۇيغۇرلارنىڭمۇ شاھماتتا بوش كەلمەيدىغانلىقىنى بۇ خەققە بىر
كۆرسىتىپ قويمامسەن » دېدى .

ئۇلاردىن بىرى كۆلۈپ تۇرۇپ : «قېنى سىز ئاقنى تەـ
زىلىڭ ؟ » دېدى رۇسچە سۆزلەپ . مەن رۇس تىلىنى بۇزۇپ
سۆزلەپ : «ياق ، مەن قارىسىنى تىزاي » دېدىم .

مەن ئۇدا ئۇچ تاختا ئۇتۇرۇپ قويدۇم . بىر قېتىم پېشكا
مات بولدۇم تېخى . چەت ئەللىكلەر بىر ـ بىرىگە قارىشىپ
كۆلۈشۈۋېدى ، كۆلكىلىرى بەدىنىمگە نەشتەردەك سانجىلدى ،
ئىچ ـ ئىچىمدىن خورلاندىم . رەقىپ ئۇلارنىڭ ئۇتۇۋالغىنىغا
چىدىمىدىمۇ ، بىر چاغدا ئاغزىنى بۇزۇپ مېنى تىللىدى .
شۇنىڭ بىلەن مەن كەچ كىرگۈچە رەقىپكە قاپاق ئاچمىدىم .
بىر چاغدا ئۇ مەست بولۇۋېلىپ مېنىڭدىن ئەپۇ سورىدى .
مېنىڭ ئاغىنەم مانا مۇشۇنچىلىك ، سېنى خۇشال قىلىشنىمۇ ،
ئۇياتقا قويۇشنىمۇ بىلىدۇ .

شۇ چاغدا ، ھاشىر ، سېنىڭ بولمىغىنىڭغا قاتتىق ئېـ
چىندىم . ئىككىمىز بىر بولغان بولساق ، بەلكى بىرەر تاختا
بولسىمۇ ئۇتۇپ چىققان بولار ئىدۇق . ئاشۇ كۆڭۈلسىزلىك
بىلەن مەن ياتقىمغا قايتىپ كەلدىم . ئەسلىدە يەكشەنبە كۈنى
ھېچ ئىش قىلماسلىقنى بەلگىلىگەن بولساممۇ ، كۆڭۈل غەشـ
لىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا رومان ئوقۇشقا تۇتۇش قىلدىم .
شېكىسپىر دراملىرىنىڭ ئۆزىبىكچە نەشرىنى چەت ئەل كىتابـ
خانىسىدىن سېتىۋالغانىدىم ، ئەنە شۇ توپلامدىن «خاملېت»
نى ئوقۇشقا ئولتۇرۇۋېدىم ، كۆڭۈل غەشلىكىم كۆتۈرۈلۈپ

كەتتى .

هاشىر ، خەنزۇچە ئۆگىنىش هازىر مېنىڭ بىرىنچى ۋە-زىپەم ، قاچانمۇ خەنزۇ تىلىدىكى رومانلارنى ئوقۇغۇدەك بولار-مەن دېسەملا ، رەللى بولىمەن . مەن ئۆز تىلىمىز ۋە ئۆزبېك ، قازاق تىللىرىدىكى رومانلارنىمۇ ئىزدەپ تېپىپ ئوقۇۋاتە-مەن ، كىتاب ، ژۇرناللاردىن يازغان خاتىرىلىرىم بىرنەچچە دەپتەر بولدى . رەقىپ مېنىڭ بۇ خاتىرىلىرىمنى ‹ئەخمەقلىق-نىڭ بەلگىسى › دەيدۇ . ئۇنىڭ قارىشىچە ، رومان دېگەننى ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا ئوقۇش لازىمكەن . مەن ئۇنىڭغا ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭ بۇ توغرىدىكى گەپلىرىنى ئوقۇپ بەرسەم ، ئۇ : ‹بۇ گەپلەر سىياسىي يېتەكچىلىك يۈزىسىدىنلا ئېيتىل-غان ، ئىشەنمىسەڭ ، داهىيلارنىڭ هاياتىنى ئۆگىنىپ باق ، ئۇلارمۇ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا رومان ئوقۇغان › دەيدۇ . مەن لېنىن توغرىسىدىكى هېكايىلەرنى بىرنەچچە كۈن بېرىلىپ ئوقۇدۇم . ياق ، لېنىن رومانلاردىن ئالغان بىلىملە-رىنى ئۆزىنىڭ جەمئىيەت توغرىسىدىكى بىلىملىرىنىڭ بىر-قىسمى ۋە مۇهىم ماتېرىيالى قىلغان . ماركسمۇ بالزاك روما-نلىرىدىن جەمئىيەتنى بىلىشتە نۇرغۇن پايدىلانغانىكەن...

ئاداش ، مەن ساڭا كۈندىلىك مەشغۇلات جەدۋىلىمنى قىسقىچىلا تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي ، پىكىر ـ مەسلىهەتلىرىڭنى بەر ! ئەتىگەنلىكى سائەت بەشتە ئورنۇمدىن تۇرىمەن ، يېرىم سائەت تەنهەرىكەت قىلىمەن ، سوغۇق سۇدا بەدىنىمنى سۈرتىمەن ، ئاندىن سائەت يەتتىگىچە خەنزۇچە يادلايمەن (هازىر ئاددىي جۈملىلەرنى يادلاۋاتىمەن) ، سائەت يەتتىدە غىزالىنىمەن (قوشۇمچە دەپ قويای ، تامىقىمىز ناهايىتى ياخشى) . نەق سائەت يەتتە يېرىمدا مېنىڭ مۇئەللىمىم جاڭ شيۇيىڭ كۇلگەن پېتى كىرىپ كېلىدۇ ۋە ئادەمنىڭ زوقى كەلگۈدەك يۈمشاق

ئاۋاز بىلەن : ‹نى خاۋ؟› دەيدۇ . مەنمۇ شۇ تەلەپپۇزدا جاۋاب قايتۇرىمەن . مەن ساڭا جاڭ شيۇيىڭ لاۋشى[1] توغرىسىدا قىسقىچىلا يازماقچىمەن : يېشى يىگىرمە ئۇچتە ، چىرايلىق كىيىنىشنى ياخشى كۆرىدۇ ، دۇگىلەك يۈزلۈك ، مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدۇ . خۇمار كۆز ، قاڭشارلىق ، بويى زىلۋا ئايال ، بۇرۇلكىسىنىڭ قىرى بۇزۇلمايدۇ ، قۇرۇق سۆزنى ئاز قىلىدۇ ، ماڭا ھەر كۈنى ئىككى سائەت دەرس بېرىدۇ ، قالغان ئىككى سائەتنىڭ بىر سائىتىدە مېنىڭدىن سىناق ئالىدۇ ، يادلىغان جۈملىلىرىمدە ھەتتا ئازراق ئاۋاز خاتالىقى بولۇشىغا يول قويمايدۇ . ئومۇمەن ، ھەر كۈنى ئۇچ سائەت ئەتراپىدا مەشغۇلات ئۆتكۈزىدۇ . مەن بەزى جۈملىلەرنى بېيجىڭ تەلەپپۇزىدا توغرا ئوقۇسام ، جاڭ لاۋشى خۇددى بالىسىنىڭ تىلى چىققىنىغا ئامراقلىقى كەلگەن ئانىدەك خۇشال بولۇپ كېتىدۇ . مەن ئۇنىڭ تاپشۇرمىلىرىنى ھەرقاچان يۈزدەيۈز ئورۇنلايمەن . ھازىرغىچە مەن ئۇنى بىر قېتىممۇ خاپا قىلمىدىم ، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ زادى خاپا قىلمايمەن . ھاشىر ، نېمىشقىدۇر ئەتىگەنلىكى جاڭ لاۋشىنىڭ پاتراق كىرىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتىمەن . ئۇ كىرىشى بىلەنلا مەن جانلىنىپ ۋە روھلىنىپ كېتىمەن . جاڭ لاۋشى گۈلنى ياخشى كۆرىدىكەن . مەن ئىككى قاچا گۈل سېتىۋېلىپ دېرىزىگە قويۇپ قويدۇم . ئۇ كىرگۈچە يەنە پول ۋە ئۇستىلىمنى سۈرتۈپ پارقىرىتىۋېتىمەن . ئۇ مېنىڭ ھەم ياتقىم ، ھەم دەرسخانام بولغان بۇ ئۆيدىن ناھايىتى رازى بولۇپ : ‹مەن سىزنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭىزنى ياقتۇرىمەن ! › دەپ قويىدۇ . بۇ سۆز ، ئەلۋەتتە ،

---

① لاۋشى — مۇئەللىم دېگەن مەنىدە . بۇ يەردە شۇ دەۋردىكى تىل ئادىتى بويىچە ئېلىندى — ت .

ئىلىم ئېلىش كويىدىكى ھەدە بىلەن ئىنسانىڭ سۈيۈشمەنچىلىكىگىلا دەلىل بولالايدۇ !

مەن جاڭ لاۋشى توغرىسىدا شۇنچىلىك يېزىپ تۇراي .

ئەمدى ۋاقىت جەدۋىلىمگە كېلەي : شۇنداق قىلىپ ، جاڭ لاۋشى سائەت ئون بىردىن ئاشقاندا چىقىپ كېتىدۇ . مەن خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشنى توختىتىپ قويۇپ تاماققىچە بولغان بىر سائەتلىك ۋاقىت ئىچىدە تىل ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە دائىر كىتابلارنى ئوقۇپ ، خاتىرە يازىمەن .

چۈشلۈك تاماقنى ياخشى يەيمەن ، تاماقتىن كېيىن ياتىقىمغا ھېچكىمنىڭ كىرمەسلىكىنى تىلەيمەن . چۈنكى ، مەن ئىككى سائەت ئەتراپىدا ئۇخلىۋېلىشقا ئادەتلىنىۋاتىمەن . شۇنداق قىلىپ ، سائەت ئىككى يېرىمدا چۈشتىن كېيىنكى مەشغۇلاتىمنى باشلايمەن . سائەت ئىككى يېرىمدا دۇەن لاۋشى ماڭا دەرس بېرىشكە كېلىدۇ . دۇەن لاۋشى ئۇيغۇر ، ئەرەب ، پارس تىللىرىنى خېلىلا ياخشى بىلىدۇ ، يېشى قېرىقتىن ئاشقان ، بىلىمى چوڭقۇر ، بولۇپمۇ تارىخ ـ ئەدەبىيات ساھەسىدە نۇرغۇن بىلىم ئىگىلىگەن . بۇ ئادەم چەت ئەل ئەدەبىياتى ۋە جۇڭگو كلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئەتراپلىق بىلىدىكەن . ئۇ مېنىڭ خاتىرىلىرىمنى ئوقۇپ چىقتى ۋە نۇرغۇن يەرلىرىگە تۈزىتىش كىرگۈزدى . دۇەن لاۋشى — تىل ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى ، تەلەپچان ۋە تىرىشچان ئادەم ، ھازىر ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىۋاتىدۇ .

دۇەن لاۋشى ماڭا ئەدەبىياتشۇناسلىقتىن دەرس بېرىدۇ . مەن ئۇنىڭ دەرسىنى ئىخلاس بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايمەن . لېكىن ، ئاداش ، بىزدە خەنزۇ تىلىنى بىلمەي تۇرۇپ بىلىم ساھەسىدە ئىزدىنىشتىن گەپ ئاچقىلى بولمايدىكەن جۇمۇ ! مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە بەش ـ ئالتە ئايغىچە بولغان ۋاقىت

ئىچىدە ئاددىي ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يازالايدىغان بولۇشقا ۋەدە بەردىم . جاڭ لاۋشى ھەر كۈنى يېگىرمىدىن ئوتتۇزغىچە يېڭى خەت بىلىشىمنى تاپىلىدى ، ئەمەلىيەتتە مەن ھەر كۈنى قىرىق-ئىللىككىچە يېڭى خەت ئۆگىنىۋاتىمەن . ئاداش ، ئالدىرا-ۋاتىمەن ، ئالدىمدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان كىتابلار ، ئۆزىگە ماگ-نىتتەك تارتىپ تۇرغان ئىلىم - پەن مېنى تىل ئۆگىنىشكە ، تېزرەك ۋە ياخشىراق ئۆگىنىشكە ئالدىراتماقتا . مەن ھازىر كۈندىلىك خاتىرەمدىكى : «بۈگۈن سەن بىر كۈننى قانداقراق ئۆتكۈزدۈڭ ! » دېگەن سوئالغا رازىمەنلىك بىلەن ، تىل بىلىم-ىنى ئىگىلەش ئۈچۈن يەنە ئەللىك يېڭى خەت ۋە ئاز - تولا نەزەرىيىۋى بىلىم ئىگىلىدىم دەپ يازىدىغان بولۇپ قالدىم .

ھاشىر ، نۆۋەتتىدە شۇنى دەپ قويايي . مەن تولۇق ئوتتۇ-رىنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرۈپ ، ئۆزۈمنى بىلىم ئەھلى ھېسابا-لاپ يۈرگەنىدىم . بۇ مېنىڭ ياشلىق غۇرۇرۇمدىن پەيدا بولـ-غان يۈزەكى ھېسسىياتىم ئىكەن . مەن ئەمدى ئۆزۈمنى خېلى تولۇق مۇلچەرلىدىم : مەن بىلىم كويىدا ئەمدىلا ئىزدىنىشكە باشلاپتىمەن . مېنىڭ بىلىم ئەھلى قاتارىغا ئۆتۈپ ، جەمئىيەت-كە خىزمەت كۆرسىتىشىم كەلگۈسىدىكى ئىش ئىكەن . مەن ئاشۇ يىراق كەلگۈسىنى يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ، بارلىق كۈ-چۈم ۋە ئىدراكىمنى سەرپ قىلالىسام ، ئۆزۈمنى بىرقەدەر ئىرادىلىك ھېسابلىغان بولاتتىم !

دۈەن لاۋشىنىڭ پەزىلىتىگە ئەتراپلىق باھا بېرىشكە سەل بالدۇرلۇق قىلىدۇ . ئومۇمەن ، بىلىم ۋە ھاياتنى قىزغىن سۆيىدىغان ، جەمئىيەتكە بايلىق يارىتىپ بېرىشكە بارلىق كۈ-چى بىلەن ئىنتىلىدىغان ، ئىلىم - پەن چوققىسىغا يەككە - يېگانە ئەمەس ، قىقاس - چۈقان بىلەن توپ - توپ بولۇپ ئۆرلەشنى ھاياتىدىكى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ئادەملەرنى

مەن ئەمدى كۆردۇم . مانا شۇلارنىڭ بىرى دۇەن لاۋشى . ئۇ تۇنۇگۇن مېنىڭدىن سىناق ئالدى ، مەن ئۇنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتىم . ئۇ : ‹سىزنىڭ ئەسته قالدۇرۇش قابىلىيىتىڭىز مېنىڭدىن ئۈستۇن ئىكەن . سىز يادلاشنى قانداق مەشىق قىلغان ؟ › دەپ سورىدى . مەن : ‹بىر يىل قۇرئان يادلىغانمەن ! › دەپ جاۋاب بەردىم . ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە : ‹شېئىرلارنى كۆپ يادلىغانمۇسىز ؟ › دېدى . ‹كونا ، يېڭى شېئىرلاردىن تاپالىغانلىرىمنى يادلىغان › . ‹مەسىلەن ، «لېنىن» داستانىنى نەچچە قېتىم ئوقۇپ يادلىيالىغانسىز ؟ › ، ‹ئون قېتىمچە › .

‹ناھايىتى ياخشى ، — دېدى دۇەن لاۋشى ، — سىزنىڭ ئەسته قالدۇرۇش قابىلىيىتىڭىز ۋە سەۋر ، چىدام بىلەن بېرىلىپ ئۆگىنىشىڭىز ، بىر پەن خادىمىغا لايىق خىسلەت ، يەنە سىز ئەتراپلىق بىلىم ئېلىشقىمۇ ئىنتىلىسىز . مەسىلەن ، فىزىكا ، خىمىيە ، تېرىگونومېتىرىيە فورمۇللىرىنى پات - پات يادلاپ قويىدىكەنسىز . بۇ نەرسىلەرمۇ بىر ئىجتىمائىي پەن ئالىمى ئۈچۈن زۆرۈر . لېكىن ، ھەرگىز مەقسەتسىزلا ، ئۆزىڭىزنى ئۇستۇن كۆرسىتىش ئۈچۈنلا بۇ ئىشنى قىلىپ يۈرگەن بولماڭ . بىر ئالىم ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پەزىلەت ، بىرىنچىدىن ، ۋەتەن ۋە خەلقنى قىزغىن سۆيۈش ، ئەنە شۇ مۇھەببەتنى ئۆزىنىڭ كۈچ مەنبەسى قىلىش . ئىككىنچىدىن ، قىلچىمۇ ساختىلىق ۋە قۇۋلۇق قىلماسلىق ، ئەمەلىيەتچى بولۇش . سىز مانا بۇ جەھەتلەردە ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇڭ ! ›

مەن ئۇنىڭ كۆزەينەك ئىچىدىكى تەلەپچان كۆزلىرىدىن كۆزۈمنى ئالالماي قالدىم . ئۇ پۈتۈنلەي ماڭا پەزىلەت توغرىسىدا دەرس بېرەتتى .

دۇەن لاۋشىنىڭ مەشغۇلاتى سائەت توّت يېرىمدا ئاخىرلىشىدۇ . مەن سائەت ئالتىگىچە پەلسەپە ئوّگىنىشكە ئولتۇرىدىمەن . كەچكى تاماقتىن كېيىن بولسا ، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ كۇلۇبىغا كىرىپ ، ئىككى سائەت چامىسىدا بىلىيارت ياكى شاھمات ئويناىمەن . كەچ سائەت سەككىزدىن ئونغىچە بولسا ، تارىخ ۋە نەزەرىيە بىلىملىرىگە دائىر كىتابلارنى ياكى رومان ئوقۇيمەن .

مېنىڭ كۇنلىرىم مانا شۇنداق ئوّتىدۇ . بۇ يەردە شىنجاڭدىن كەلگەن كادىر ، ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار بەش يۇزدىن ئاشىدۇ . مەن پەقەت شەنبە كۇنىلا تانسىغا ياكى كىنوغا بارىمەن ، ياتىقىمغا مېھمانلار كەمدىن ـ كەم كېلىدۇ . رەقىپ مېنى ئىچىشكە ۋە ئويۇنغا كوّپرەك تارتىدۇ . مەن قاتتىق تىرەجەپ تۇرۇۋېلىۋاتىمەن ، ئۇ ھەتتا مېنىڭ ياتىقىمغا شوخ ۋە چىرايلىق قىزلارنىمۇ باشلاپ كەلدى . مەن ئۇلارغا بېرىلمىگەن بولسام كېرەك ، ئۇلارمۇ ئاستا ـ ئاستا يىراقلاشتى . ئاخىلسام ياش ئوقۇتقۇچىلار بىلەن غەربىي شىمال سەنئەت ئوّمىكىنىڭ ئارتىسلىرى بىرلىشىپ ماڭا : ‹غىلاپ ئىچىدىكى بەندە› دېگەن لەقەمنى قويۇۋاپتۇ . مەن ئۇنىڭغا خاپا بولمىدىم ، نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇ قىزلارنىڭ نىيىتى ياخشى . مېنى ئوّزلىرىگە ئارىلاشسىكەن دەيدۇ ، لېكىن ئاداش ، پارتىيە ، ھوّكۇمەت مېنى ئالىي مەكتەپنىڭ ياخشى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ يېتىشسۇن دەۋاتسا ، مەن كىتاب ۋە كۇندىلىك مەشغۇلاتىمنى قايىرىپ قويۇپ ، قانداقمۇ ئۇلار بىلەن قويۇق ئارىلىشالايمەن ؟ مەن ئۇلارنىڭ قويغان لەقىمىدىن ھەتتا رازى بولۇپ قالدىم . بىرنەچچە يىل شۇ ‹غىلاپ›تىن چىقماسلىققا قارار قىلدىم .

مەن ساڭا كۇندىلىك تۇرمۇشۇمنىڭ قانداق ئوّتىدىغانلىقىنى يازدىم . رەقىپ مېنى : ‹بۇ خىل جىددىيىلىكنى ئوّز-

گەرتكىن ، بولمىسا ، يىگىرمە بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا قېرى مىجەز بولۇپ قالىسەن ، دەيدۇ . مەن تېخى مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايە كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن ، ئويلىساملا ئالغا باسمايۋاتقاندەك ، بىلىملىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقاندەك بىلىنىدۇ . مەن بۇ يەردىكى ئىلىم - پەنگە بېرىلگەن پروفېسسورلار ، ئوقۇتقۇچىلار ۋە رەھبەرلەر بىلەن سۆھبەتلىشىشنى ياخشى كۆرىمەن . ئۇلارنىڭ دائىملا ئالدىراپ كىتاب كۆرۈۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى بارا - بارا بىلىشكە باشلىدىم : تەنقىق قىلىپ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار راستىنلا ئىنتايىن جىقكەن ، بىر ئالىم بىر مەسىلىنى ھەل قىلغاندىمۇ ، نەچچە مىڭلىغان ئالىم بۇ ئىشلارنىڭ ئازانلا بىر قىسمىنى ھەل قىلالايدىكەن...

شۇنداق قىلىپ ، ھاشىر ، مەن بىر تەنقىداتچى بولۇشنى شەرەپلىك ئىشكەن دەپ ھېس قىلىپ قالدىم . مېنىڭ ۋەزىپەم — ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىش ، بۇ ناھايىتى ئېنىق . مەن يۇزلىگەن (بەلكى مىڭلىغان) تەنقىداتچىلارنىڭ بىزدەك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قولىدىن چىقىدىغانلىقىنى ئويلىساملا ، خۇشاللىق ھېس قىلىمەن ۋە ئۆزۈمنى ياراملىق ئادەملەر قاتارىغا دادىل قويالايمەن . بۇ يەردىمۇ جاپالىق كۆرەشلەرنىڭ بارلىقىنى بىلگەنلىكىم ئۈچۈن ، ئۆز - ئۆزۈمگە ئۈمىد بىلەن قارايمەن . بىزنىڭ ئۆزئارا ، ياشاشتىن مەقسەتسىز — ئىنسانلارغا پايدا يەتكۈزۈش ۋە شان - شەرەپ ئۈچۈن ئۆمۈر بويى ئىنتىلىش ، دېيىشكەنلىرىمىز ھېلىمۇ ئېسىمدە . جاپا - مۇشەققەتنى بولمىغان شان - شەرەپ يالغان ۋە قەدىرسىز بولىدۇ . ھالال تەرىڭ بەدىلىگە كەلگەن شان - شەرەپ ، ھاياتىڭدەك قەدىرلىك ۋە قىممەتلىك بولىدۇ . بۇ

گەپلەرنى كۆپ دېيىشتۇق ، لېكىن بۇنداق جاپانىڭمۇ ، شان ـ شەرەپنىڭمۇ تەمىنى تېخى تېتىمىدۇق . ئاداش ، مېنىڭچە ، هاياتىمىزنى قەدىرلەيدىغان پەيت كەلىدى ، چۈنكى بىز ھەر ئىككىسىنىڭلا تەمىنى تېتىش ئۈچۈن قەدەم تاشلاۋاتىمىز .

هاشىر ، خېتىمنى مۇشۇ يەردە توختىتاي ، مەن سېنىڭ بىلەن تېخى نازۇك ئىشلار ئۈستىدە سۆزلىشىمەن ، ئىشىك قېقىلىۋاتىدۇ ، هازىر سائەت ئون ئىككى يېرىم بولۇپ قاپتۇ . مەن قالغىنىنى ئەتە يازىمەن ، هازىرچە مېھمانىنى كۈتۈۋالاي··· »

مېنىڭ ئويلىغىنىم بولدى . ياتقىمغا رەقىپ كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ پەۋاز قاپاقلىرى قىزارغان ، بوينىدىكى گالستۇكى قىڭغىر چىققان ، ئەمما روهى كۆتۈرەڭگۈ ئىدى . ئۇ بىر چىرايلىق قىزنى باشلاپ كەپتۇ . ئۇ ئەتىر ۋە ئۇپا ـ ئەڭلىك پۇرىقى بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىپ تۇرغان چىرايلىق قىزنى ماڭا تونۇشتۇردى :

— قولۇڭنى بەرگىن ، ئەلا ، قىزلارنىڭ قولىنى تۇنجى تۇتۇشۇڭ شۇ بولۇپ قالسۇن . بۇ قىزنىڭ ئىسمى ئادىلە ، سەنئەت فاكۇلتېتىغا تېخى يېڭىلا كەلدى !

قىز نازۇك قوللىرىنىڭ ئۇچىنى قوللىرىمغا تەگكۈزدى ۋە قىزىل بىلەن بويالغان لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ كۈلۈمسىرەپ قويدى . قىزنىڭ يۈمشاق قوللىرى ئۆلۈكنىڭ قولىدەك سوغۇق ئىدى .

— قېنى ، ئولتۇرۇڭ ! — دېدىم مەن قىزغا كارىۋىتىمدىن جاي كۆرسىتىپ .

— قانداق ، ئادىلە ، مەن دېگەندەك چىرايلىقمىكەن بىزنىڭ ئەلا ! — دېدى رەقىپ لاۋزىلىشىپ ، — ئېيتىڭە ، ئەلادەك بەرنا يىگىتكە قانداق قىز ياق دېيەلىسۇن ، سىز ئۇنىڭ كاستۇم كىيىمـ

گىنىگە ھەيران بولماڭ ، ئاشۇ كۆك چاپىنى بىلەنمۇ مەن - مەن دېگەن قىزلارنى جەلپ قىلالايدۇ !

مەن رەقىپىنىڭ مەستلىكىنى بىلدىم . مۇنۇ گۈزەل قىز قانداق-مۇ ئۇنىڭ بۇ لاۋزىلىقلىرىغا چىدىغاندۇ دەپ ئويلىدىم ، لېكىن ئۇنى خاپا قىلىشنى ھەرگىز خالىمايمەن . ئۇنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن قىزغا قاراپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدۇم :

جامالىڭ ۋەسىپىنى قىلدىم چەمەندە ،
قىزاردى گۈل ئۇياتتىن ئەنجۈمەندە...

رەقىپ چۈشەنمەيلا قاقاقلاپ كۈلدى ۋە مېنىڭ مۇرەمنى قۇ-چاقلاپ :

— ئادىلە ئۇقسۇن ، ئۆرۈپ بەرگىنە ، ئاداش ! — دېدى .

— چىمەندە جامالىڭ تەرىپىنى قىلىۋىدىم ، بەزمىدە گۈل ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كەتتى ، دېگەن سۆز . ئون بەشىنچى ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ شائىرىمىز ئاتايىنىڭ شېئىرى ، — دېدىم مەن ئىزا-ھات بېرىپ .

ئادىلە قىزىرىپ كەتتى . ئۇ نېپىز ياغلىقى بىلەن قىزارغان يۈزىنى سۈرتۈۋېتىپ ، ماڭا قىزىقىش بىلەن قارىدى . رەقىپ بۇ قىزىقىشنى دەرھال چۈشەندى بولغاي ، دەرھال چىرايىنى ئۆزگەر-تىپ ، قوپال چاقچاق قىلدى :

— قارا ، كىرە - كىرمەيلا ئادىلەگە ھۇجۇم قىلغىنىڭنى ، كۆزۈڭ ئېچىلىۋاتىدۇ جۇمۇ ، ئاۋاق ، ئەمدى يارايسەن ، يارايسەن ! راسا تۇۋلىگەن قارچىغا بوپسەن !

قىز خىجىل بولۇپ غىجىملاپ تۇتۇۋالغان ياغلىقى بىلەن پېشا-نىسىنى سۈرتتى . مەن قىزلار توغرىسىدا ھېچ نەرسە بىلمەيمەن ، لېكىن ئادىلەنىڭ بۇ ھالىتىدىن بىر خىل خىجالەت ، قورۇنۇش

بەلگىسىنى كۆردۇم . «رەقىپىنىڭ نېمىسىكىن ، ئەجەب بۇ قىزنىڭ يېنىدا قانتتىق ـ يىرتىق سۆزلىگىلى تۇردىغۇ !» مەن قىزغا سىنچىلاپ قارىدىم . رەقىپ كۈنچىلىكىنى يوشۇرالماي قالدى :

— ئادىلە مېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ ، تۇغقانلار ئىچىدە مۇناقىمۇ قىزلار بار جۈملىدۇ ، بىراق بالېتچى ، شۇمۇ ئىشمۇ ، سەن ئادىلە ،— دېدى ئۇ بىردىنلا قىزنى «سەنلەپ» ، — ھە ، نېمە ئالىيىسەن ، ئەلا ، قىزلارنى «سەنلەش» مەدەنىيەتسىزلىك دەمسىنا ، كۆتۈر ئۇ ياسالما مەدەنىيلىكىڭنى ! مەن ھەرقانداق قىزنى «سەن» دەيمەن . قىز بىلەن ئوغۇلنىڭ پەرقى نېمىدە ، بىلەمسەن ؟ گۈزەللىكتە . قىزلارغا خۇدايىم ئادەملەر تويماستىن قاراشسۇن دەپ گۈزەللىك بەخش قىلغان ، قارىغىنا ، ئادىلەگە يەۋېتىدىغاندەك قارا-ۋاتسەن !

— قويسىڭىزا ، رەقىپكا ! — ئادىلە خاپا بولدى .

— غودۇكشما ، سەن ئۇ «بالېت»نى قوي ، سىڭلىم ، ھېچ-بولمىسا رويالچى بول ، بولمىسا ، سىياسىي قانۇن ياكى تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئالمىشۋال ، مەن سېنى ئالماشتۇرۇۋالمەن . نېمە ، «بالېت» دېگەن بىر ئادەمگە ئۆمۈرلۈك ئاش ـ نان بولالايتتىمۇ ؟

— مەن ئۆزۈم «بالېت»نى ياخشى كۆرىمەن ، رەقىپكا !

— سەن ئۆزۈڭ ئۇچۇن ياشايتتىڭمۇ ، بۇ دۇنيادا ؟ ئۇرۇق ـ ئەۋلادىڭ ، يېقىنلىرىڭ سېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭ بىلەن مەغرۇر-لىنالمىسا ھېساب . سىڭلىم ئادىلە چېكەتكىدەك سەكرەپ «بالېت» ئويناپدۇ دېسەم ، يۈزۈم ھۆپۈلدەپدۇ مېنىڭ !

قىز قاقاقلاپ كۈلۈۋېتىپ ، ئاۋازى كۈموش قوڭغۇراقتەك ئاڭ-لاندى . مەن ئۇلارغا چاي قۇيۇۋېتىپ :

— بۇ گېپىڭ توغرا بولمىدى ، ئادىلە بالېتقا ھەۋەس باغلىغا-نىكەن ، ئەلۋەتتە بۇ قىزنى بالېتنى ياخشى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۇ-

رۇشۇڭ كېرەك . بىزدىن ھەر خىل كەسىپلەرنىڭ داڭلىق ئادەملەرى چىقىشى لازىم . بۇ دەۋردە چىقمىسا ، قايسى دەۋردە چىقىدۇ . بالىت بىز ئۇچۇن يېڭىلىق ، سېنىڭ ئارتىسلار توغرىسىدىكى كۆزقارىشىڭ بولسا كونىلىق ، تازا كونىلىق !

رەقىپ مۇرەمگە ئۇرۇپ قويدى :

— قالتىس ئۇمىدۋار ـ دە ، سەن ئەلا ، ھەر خىل ساھەدە داڭلىق ئادەملىرىمىز چىقىپ بىزنىڭ مىللىتىمىزنى دۇنياغا تونۇتسۇن دەيسەن ـ دە ، مېنىڭ مىللەتپەرۋەر دوستۇم !

قىز جانلىنىپ كەتتى ۋە ئىنچىكە قاشلىرىنى ئۇچۇرۇپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— ئاڭلىسام ، بۇياق... بۇياق دېگىنىم نېمىسى... ئەلاكام ئالىم بولۇشقا تىرىشۇۋاتىپتۇ . مەخسۇس ئىككى مۇئەللىم ئەلاكامنى تەربىيىلەۋاتىپتۇ . بىزمۇ بىر كەم ئورۇننى تولدۇرايلى ، بالىت باشقا مىللەتلەرنىڭ بولغىنى بىلەن ، ئۆزلەشتۇرۇۋالساق بىز ئۇچۇن خىزمەت قىلىۋېرىدۇ . سىز رەقىپكا ، راستتىنلا كونا كۆزقاراشتا ئىكەنسىز ، ئارتىس دېسىلا ئەخلاقى يامان دەپ قارايدىكەنسىز !...

قىز تېخىمۇ قىزىرىپ كەتتى . ئۇ پات ـ پات يەر ئاستىدىن ماڭا قاراپ قوياتتى . مەن رەقىپنىڭ قىزنىڭ نازۇك بەللىرى ، ئاق ، سۇزۇك بويۇنلىرى ، ھەتتا كۈلگەندە پەيدا بولىدىغان زىنىخلىرىغچە سەپسېلىپ ، شەھۋانە كۆزلىرىنى ئۇزمەستىن قاراپ تۇرغىنىنى سېزىپ قالدىم ـ دە : «پاك قىز كۆرۈنىدۇ ، مۇنۇ رەقىپ ئۇ قىزنى قانداق قىلىپ ئەگەشتۇرۇۋالغاندۇ ـ ھە ؟» دەپ ئويلىدىم .

— سەن ، ئەلا ، ئادىلەنى تۇزۇكرەك مېھمان قىل ، ئادىلە سېنىڭ ياتقىڭغا مېھمان باشلاپ كېلىدۇ . بىلىپ قوي ، سەن ئامەتلىك ئادەم جۇمۇ ؟ باشقىلار سېنى «غىلاپ بەندىسى» دەپ تۇرسىمۇ ، پۈتۈن ئىنستىتۇتنىڭ كۆزى چۇشكەن قىزلىرى سېنى

ئىزدەپ ، غىلاپ ئىچىگىمۇ كىرمەكچى بولۇۋاتىدۇ . بىلىپ قوي ، ئەلا ، يېگىت دېگەنگە ئامەت بىر ياكى ئىشىپ كەتسە ئۇچلا قېتىم كېلىدۇ . سەن ئەخمەق بولۇپ يەنە ئۆيۈڭگە كىرگەن قارلىغاچنى سۈپۈرگە ئېلىپ قوغلاپ يۈرمىگىن ! مەن ساڭا دەپ قويماي ، ئادىلە ئۆزىنىڭ دوستىنى باشلاپ كېلىدۇ . ئۇ قىزنى كۆرسەڭ ئاغزىڭ ئېچىلىپلا قالىدۇ .

— راست ،— دېدى قىز ماڭا قاراپ قويۇپ ،— سىز ئۇ قىزنى بىلمىسىز . ھازىر ئۇ سىز توغرۇلۇق ياخشى پىكىردە !

— ئاڭلىدىڭمۇ ، ئاۋاق ، ئامەت قۇشى مۇنۇ خاپان بېشىڭنى ئەگمەكتە !

— ئۇ سىز بىلەن دوست بولۇشنى خالايدۇ ، — دېدى ئادىلە رەقىپىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، — رەقىپىكام سىزنى ھەممىلا جايدا ماختاپ يۈرۈپ ، بىزدە قىزىقىش پەيدا قىلىپ قويدى . بۈگۈن سىزنى كۆرۈش ئۈچۈنلا كىردىم . بىزدەك ئەرزىمەس يۈرتلۇقلىرى- ڭىزغا ئازراق ۋاقىتىڭىزنى چىقىرىپ قويۇڭ . كېلەر شەنبىدە دوس- تۇم گۈزەلئايىنى باشلاپ مېھمانغا كېلىمەن ، قارشى ئالالامسىز ؟

— قولۇم كۆكسۈمدە ، — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — ئەمما ، مېنىڭ مۇساپىرخانامدا ياخشى كۈتۈلمەي قالارسىلەرمىكىن ؟

— پارىڭىڭىزنى ئايىمىسىڭىز بولدى ، — دېدى ئادىلە ، — بىز پاراڭخۇمارى . بىزنى كۈتمەن دەپ جۇۋىماڭ !

قىز ئورنىدىن تۇردى ، دېمەك مەن رازى بولدۇم دېگەن سۆز .

«مەن گۈزەلئايىنى يامان كۆرمەنغۇ ، يەنە نېمىشقا رازى بول- دۇم ! » دەپ ئويلاپ قالدىم . مېھمانلار كەلسە تۆت ـ بەش سائەت ھەتتا يەتتە ـ سەككىز سائەت ۋاقتىم قۇرۇق گەپ بىلەن ئۆتۈپ كېتىدىغۇ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بۇ قىزلار بىلەن نېمىنىمۇ سۆزلەش- كىلى بولسۇن . ئۇلار بىلەن ئورتاق تىلغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ، مەن خىيالىمنى چىرمىۋالغان كىتابلار ، ئۇقۇملار ، چۈشەنچىلەرنى

بىر يولىلا تاشلىۋېتىپ ، ئۇلارنىڭ تىلەكلىرىگە ئۇيغۇن نەرسىلەرنى ئۆزلەشتۇرۇشۇم لازىم ! ياق ، مەن بۇنى قىلالمايمەن ! لېكىن ، مېھمانغا كېلىمسىز دېگۈچىلەرنى چەتكە قېقىشنىڭ ئۆزى تازا قوپال-لىق ! مەن ياق دېيىشكە ئىلاجسىز تۇرغاندا ، مېنىڭ ئورنۇمغا رەقىپ جاۋاب بەردى :

— بولدى ، بولدى ، ئادىلە ، سەن گۈزەلئايىنى باشلاپ كېلە-ۋەر ، كەچكى تاماق مۇشۇ يەردە يېيىلىدۇ ، شۇ كۈنكى ئولتۇرۇش-نىڭ مەزمۇنىنى بىز بەلگىلەيمىز . نېمىشقا دېسەڭ ، بۇ ساھىبخا-نىمىز ئىشى ! ئەمىسە كېلىشتۇق ! يۈر ، مەن سېنى ئۇزىتىپ قويىمەن !

ئادىلە ماڭا قارىدى :

— مېنى رەقىپكام بىلەن بىللە ئاپىرىپ قويالمامسىز ؟

مەن ئىلاجسىز ئۇلار بىلەن ماڭدىم .

بىز خېلىدىن كېيىن ياتاقتا قايتىپ كىردۇق . رەقىپ خاپا ئىدى .

— سېنىڭ ئۇچۇن مەن خىجىل ! — دېدى ئۇ جەينىكى بىلەن ئۇستەلگە تايىنىپ ، — ھايانتا يېگىلا كۆز ئاچقان ئون سەككىز ياشلىق قىزغىنمۇ تۇزۇك ئىلتىپات قىلمىدىڭ . ئۇلار شەنبە كۈنى كەلسە ، زېرىكتۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۇن ئۆزۈڭنى خۇشخۇي تۇت . قىزلار كۆيۈپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرىمە ، ئۆزۈڭ كۆيۈپ قالمە-ساڭلا بولدى ، سەن دونكىخوتنىڭ بىرىگە ئاشىق بولغىنىنى كۆر-گۈم كېلىدۇ . سەن گۈزەلئاي دېگەن قىزغا جەزمەن بېرىلىسەن . مېنىڭ مەقسىتىم ، ئۇ قىزنى ساڭا باغلاپ قويۇش . نېمىشقا دې-سەڭ ، ئۇنىڭ يېنىگە چۈشكەنلەر جىق ، ياش ئوقۇتقۇچىلار ، مەن ، مەن دەپ يۈرگەن يۇقىرى سىنىپ ئوغۇللىرى — ھەممىسىلا ئۇنىڭغا ئېچ ـ پەش تارتىپ يۈرىدۇ . قىز مېنىڭ بىر ئەشەددىي دۈشمىنىم بىلەن سەل يېقىنىدەك قىلىدۇ . قىزنى ئۇنىڭدىن يۇلۇۋې-

لىش كېرەك ، ئۇقتۇڭمۇ ! ئۇ دۇشمىنىم چۆچەكلىك . بىز بىر گۈزەل قىزنى چۆچەكلىككە تاشلاپ بېرەلمەيمىز ! نېمىشقا دېسەڭ ، بىز غۇلجىلىق ! ئۇنى تارتىۋېلىشقا يالغۇز سەنلا يارايسەن ! مەن سېنى قىزلار ئىچىدە ماختاپ يۇرۇپ ئاسمانغا چىقىرىۋېتىپتىمەن ، مانا ئەمدى ئۆزۈمنىڭمۇ قولۇم يەتمەس بولۇپ قالدىڭ .

— مۇنداق دېگىنە ، — دېدىم مەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنمەپ ، — ئۇنداق غەرىزىڭ بولسا ، بۇ مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشتىن باش تارتىمەن .

— سارىڭ ، بىغەرەز ،— دەپ ۋارقىرىدى ئۇ كۆزلىرىنى قىزارتىپ ،— باش تارتسىڭ ، دىدارىڭغا قارىمايمەن ، ئۆمۈر بويى رازى ئەمەسمەن !

ئۇ ئىشىكنى جالاقلىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى . مېنىڭچە ، ئۇ-نىڭ قىز ئۇچۇن قىلىۋاتقان بۇ قىتىغۇرلۇقى يىرگىنچلىك ئىدى . بۇ ھال ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا ناچار ئىللەت بارلىقىنى بىلدۇرەتتى . لېكىن ، بۇنىڭلىق بىلەن ئۇنى رەنجىتىش يارىماسلىقىقۇ ، رازى بولايمۇيا ؟ يامان يېرى ، مەن گۈزەلئاي بىلەن يېقىنلىشىشنى ھەرگىز خالىمايمەن . ئۇ باشقىلارغا چىرايلىق كۆرۈنگىنى بىلەن ، ماڭا سەت ۋە يېقىمسىز كۆرۈنىدۇ . ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇق يېغىپ تۇرغان چىرايى يادىمغا كەلسىلا بەدەنلىرىم تىكەنلىشىدۇ . لېكىن ، رەقىپنى رايىدىن قانداق قايتۇرغىلى بولىدۇ ؟ ئادىلەنىڭ سىلىق ، سەمىمىي مۇئامىلىسىگە قانداقلارچە قوپال جاۋاب قايتۇرغىلى بولىدۇ ؟ مەغرۇر قىزغا ئەمدى ئوچۇق چىراي ئاچسام ، يېگىتلىك غۇرۇرۇم نەدە قالىدۇ ؟

مەن خېلى ئويلاندىم . ئاخىر باشقىلارنىڭ كۆڭلى ئۇچۇن ئاز - تولا قۇربان بېرىشكە ، يەنى نەپرىتىمنى مەجبۇرىي ئىچىمگە يۇتۇپ ، ماڭا زېرىكىشلىك بولغان بۇ مېھمانلارغا قاپاق ئېچىشقا ، ئۇلارنى زېرىكتۇرمەسلىك ئۇچۇن بىرنەچچە سائەتلەپ

ئەسنىمەي ، خۇشخۇي ساھىبخانلىق رولىنى ئارتقۇرۇشقا رازى بولدۇم .

خالىمىغان مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشقا رازى بولغان شۇ مىنۇتتا ھاشىرنىڭ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ : «ھەقىقىي ئىنسان ئىرادىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ ، تەمەخور ئادەملەرلا قاپاق تۇرىدىغان يەردە قەستەن ھېجىيىدۇ !» دەۋاتقانلىقى كۆڭلۈمدىن كەچتى . مەن ئىختىيارسىز تارتىنىپ ئاچتىم ـ دە ، ھاشىر بىلەن رازىيەنىڭ سۆزىنى بار ئالبومنى ئالدىم . ھاشىر قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ، رازىيە كۈلۈمسىرەپ ، مېنى ئەيىبلىشىۋاتقاندەك كۆزۈمگە قارىشىپ تۇراتتى . رازىيە : «بىزنى كۆرمەيدۇ دەپ ، يىراق شەھەرگە بېرىۋېلىپ ئېچ ـ سىر ئېلىشمىغان قىزلارنى خۇشال قىلغىلى تۇردىڭىز مۇ ؟» دېسە ، ھاشىر : «ھەيدە ، ماۋۇ بۇرژۇيلارنى ! مۇنۇ رەقىپ دېگىنىڭ بىر مىكروب ، مۇنۇ قىزلىرىڭ بىر مىتە ، ئىستىقبالىڭنى شاكالغا ئايلاندۇرىدىغان بۇ زىياندىشلارغا ھېجىيىش ساڭا نومۇس ئەمەسمۇ ، ھەي ئاۋاق !» دەۋاتقاندەك كۆرۈندى .

مەن ئۇلارنىڭ سۆزىتىگە قاراپ تۇرۇپ تۇرمۇشتا ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدىغان بۇ بىر جۈپ ياش توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىدىم : مەن ياشلار ئىتتىپاقى مەكتەپ كومىتېتىنىڭ كەچكى يىغىنىدىن چىقىپ ، ئوقۇغۇچىلار ئۈيۈشمىسىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىگە قاراپ ماڭدىم . بۇ كىچىك بۆلۈمدىن رويال ئاۋازى كېلەتتى . بۇ ئاۋاز يېقىملىق ئىدى . پۈتۈمىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ بۆلۈم بوسۇغىسىغا كېلىپ رويال تىڭشىدىم . رويال چېلىۋاتقان رازىيە ئىدى . ئۇ مېنىڭ تاپسىدا تۇرغىنىمنى تۇيمىدى ، ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ ، بېشىنى ئالقىنىغا قويۇپ ، بىردەم رويال ئۇستىدە تىنىۋالدى ـ دە ، ئاندىن رويالنى يېپىپ قويۇپ ، دېرىزىنى ئاغزى بىلەن ھوردىدى ، قىرو ئېرىمىدى . قىز قىرونى تىرنىقى بىلەن قىردى ـ دە ، قارشى دېرىزىدىكى ئوغۇللار ياتقىغا قارىدى . خېلى

ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن ، دېرىزىگە تىرىنىقى بىلەن «ھاشىر» دې-گەن خەتنى يازدى . قىزنى نازۇك سىرىنى ئاشكارىلاشقا مەجبۇر قىلغان كۈچ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا خۇددى توك تۇتۇۋالغىنىمدەك تېز تەسىر قىلدى . قىز كۆرۈپ قالسا ئۇڭايسىزلانمىسۇن دەپ ئاستا كەينىمگە داجىدىم...

مەكتەپ قورۇسى ئايدىڭدا ئاپئاق لىباس ئىچىدە ئۇخلايتتى . دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدىكى كۈمۈش رەڭ يۇمشاق قىرولار خۇددى : «بىز خۇشال ، چۈنكى جىمغۇر قىزنىڭ سىرىنى ئاشكارىلىدۇق» دېيىشۈاتقاندەك كۆرۈنەتتى . ھەممىلا ياق قىرو بىلەن چۈمكەلگەن ئاق كېچە ، مەڭگۈ مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ . چۈنكى ، بۇ كېچە — مېنىڭ دوستۇمغا بەخت ئىشىكىنى قىيا ئاچقان كېچە . دوستۇڭنىڭ تۇنجى قېتىم سۆيۈملۈك قىزنىڭ يۈرىكىدىن ئورۇن ئېلىشى قانچىلىك خۇشاللىق ، پەخىرلىك ئىش ـ ھە ! مەن ئايدىڭ كېچىگە ، كۆرۈمسىز دەرەخلەرگە زىننەت بولۇپ ، تەبىئەتكە گۈزەللىك ئاتا قىلغان كۈمۈش ئۇۋۇندىسىدەك ياللىراق قىرولارغا رەھمەت ئېيتتىم ـ دە ، ئۇخلاۋاتقان ھاشىرنىڭ ياتقىغا كىردىم ، ئۆز بەختىدىن قىلچە خەۋىرى يوق دوستۇمنى مەھكەم قۇچاقلىدىم ، ئۇ مىدىرلىمىدى . مەن يۈزۈمنى يۈزىگە يېقىپ :

— بىلەمسەن ، ھەي تۆگە ، شۇ تۇرقىدا بىر ئاجايىپ قىز سېنىڭ ئۈچۈن تولغىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ !— دېدىم .

— نېمىدەپ غىڭشىيدۇ ، ماۋۇ ئاۋاق پاشا !

— ساڭا بەخت تىلەۋاتىمەن .

— دېگىنىڭ كەلسۇن ، بار ، يوقال ! — ئۇ مېنى ئىتتىردى .

— ھەي سارالڭ ، ئاجايىپ ئىش كۆردۈم ، قىز راستىنلا سېنى...

— رازىيەمۇ ؟ — دېدى ئۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن ، — بىلمەن ، ئۇنىڭغا مېنىڭ خۇدايىم بەرگەن قامىتىم ، ناخشام ياكى كەڭ پېشا-

نەم ، قويۇق قېشىم يانقاندۇ ، بەلكىم ، مېنىڭ يۈرىكىم ئۇنى جەلپ قىلغان بولسىدى ، مەن ئۇنى خۇددى پەرھات شېرىنىنى ئېتى بىلەن قوشۇپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگىنىدەك دەس كۆتۈرۈپ ، فەرھادۇن پادىشاھنىڭ تاجى قىلىۋالاتتىم .

— يۈرىكىڭ مۇشۇ كېلەڭسىز قامىتىڭگە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتماي ، ساندۇقتا ساقلاقلىقمىدى ، گالۇڭ تۆگە ، بېشىڭغا بەخت قۇشى قونسا ، ھۇۋقۇش قوندى دەپ سەكرەپ يۈرمىگىن يەنە !

ئۇ مېنىڭ مەيدەمدىن ئىتتىردى :

— ماڭ ، ئۇخلا ، قانداق قۇشلىقىنى كەلگۈسىدە كۆرىمىز . سەن نېمىنى بىلەتتىڭ !؟ ساڭا ئوخشاش ئىرادىسىز ئادەملەر قىزلار مىيىقىدا كۈلۈپ قويسىلا شامدەك ئېرىپ كېتىدۇ . بىلىپ قوي ، مېشچان قىزلارنىڭ مۇھەببىتى يوپۇرماقتىكى قىروغا ئوخشايدۇ . كىچىككىنە ئىسسىقنى كۆرسىلا ئېرىپ تۆگەيدۇ ياكى سەرەڭگە ئوتىدەك ۋاق قىلىدۇ ـ دە ، پۈۋلىسەڭلا ئۆچىدۇ . ماڭا يالقۇن كېرەك ، جاڭگاللارنى ئۆرتىۋېتىدىغان يالقۇنلۇق ئوت كېرەك !

— سەن بىر مۇز ! — دېدىم مەن خاپا بولۇپ ، — ئىسىت ، ساڭا كۆڭلى چۈشكەن قىزنىڭ ھالىغا ۋاي ، سەن مۇز ، ھەرقانداق يالقۇننىمۇ ئۆچۈرىدىغان مۇز سەن !

— ماڭ ، يوقال !— دېدى ئۇ تامغا ئۆرۈلۈپ يېتىۋېلىپ ،— قىزلارغا ۋاقىت ئاجراتقان ئادەم ، ئۆز ـ ئۆزىنى خاراب قىلىدىغان ئادەم . قىز — ھاياتىڭغا چۈشكەن ئېكەك ...

شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ سۆھبىتىمىز ئاخىرلاشقانىدى .

مانا بۇگۈن ناتونۇش قىزلار ياتقىمغا كېلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەندىن كېيىن ، بۇ بىر جۈپ دوستۇمنى يەنە ئەسلىدىم . مەن ئۇلارغا چىن يۈرىكىمدىن بەخت تىلەيتتىم ، لېكىن ھاشىرنىڭ بىپەرۋالىقى ، پاك قىزنىڭ تۇنجى مۇھەببىتى ئالدىدا تۇزەتكىلى

بولمايدىغان خاتالىققا يول قويۇۋاتقىنىنى ئويلىساملا ، ئىچ ـ ئىچىم-دىن ئۆرتىنىمەن .

مەن ئۇزاق ئويلاندىم ـ دە ، قولۇمغا قەلەم ئالدىم . ھاشىرغا رازىيەنلىك خېتىنى ، ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى يېزىپ ئۇنىڭ غۇلجىغا قايتىپ كېتىشىنى قايتا ـ قايتا جېكىمەكچى بولدۇم .

خەت يېزىشتىن بۇرۇن فرانسۇز يازغۇچىسى بالزاكنىڭ تەر-جىمھالىنى كۆرۈپ باقماقچى بولدۇم . تۇرمۇشىدا بەختسىز بولغان بۇ يازغۇچى ، مۇشۇنداق ئىشلارنى قانداق ھەل قىلىۋىدىكىن ؟ ئۇ ئۆمۈر بويى پولشىلىق بارىنەگە ئاشىق بولغانىدىغۇ ، مانا ئالدىمدا بەختسىز يازغۇچىنىڭ ھاياتىدىن ئېلىنغان پارچىلار تۇرۇپتۇ .

مەن ئوقۇشقا باشلىدىم : «··· ئۇ ھايات ۋاقتىدا ، دۆلەت ئىلمىي جەمئىيىتى ئۇنى قوبۇل قىلمىغان ، چۈنكى ئۇ قەرزدار يازغۇچى ئىدى ، مەرتىۋىلىكلەر ئۇنى كەمسىتىكەن ، چۈنكى ئۇ قەرزدار يازغۇچى ئىدى . 1848 ـ يىلقى ئىنقىلابىي پارلامېنت ئۇنى قوبۇل قىلمىغان ، چۈنكى ئۇ بىر ئەكسىيەتچى ، كاردىن چىققان يازغۇچى ئىدى··· ئۇ ھاياتىدا ئون يەتتە يىل ئاشىق بولۇپ ئارقىسىدا يۈرگەن پولشىلىق ئاقسۆڭەك خېنىم ، ئۇ ۋاپات بولۇش ئالدىدا مۇھەببەت يۈزىسىدىن ئەمەس ، بەلكى ئىچ ئاغرىتىش يۈزى-سىدىنلا ئۇنىڭغا تەگكەن··· لېكىن يازغۇچى تويى بولۇپ ئۈچ يىلدىن كېيىن ۋاپات بولغان··· »

بالزاكنىڭ ئۆمۈر بويى ئاشىق بولغان ئايالغا بېغىشلاپ يازغان رومانى «يېۋگېنې گراندې»نىڭ ئېپىگرافىنى ئوقۇدۇم : «سۈرىتى-ڭىز ئەسىرىم ئۈچۈن ئەڭ گۈزەل زىننەت . ئىسمىڭىز گويا بەخت قۇشى قونغان بىر شاخقا ئوخشايدۇ ، كىم بۇ شاخنى زىننەت بۇيۇمى قىلىش ئۈچۈن كېسىپ كەلدىكىن ؟ دىنىمىزنىڭ خاسىيىتى ، بىر سادىق قولنىڭ پەرۋىشى بىلەن مەڭگۈ كۆكلەپ قېلىشىڭىزغا چىن قەلبىمدىن تىلەكداشمەن··· » .

شۇنچە ئۇلۇغ ، ئۆلمەس ئەسەرلەرنى قالدۇرغان يازغۇچى ، شەخسىي تۇرمۇشىدا بەختسىز ئۆتكەن . ھاشىر ، رازىيە يەنە بىزگە ئوخشاش ئادەملەرنىڭ بەختسىز بولۇشى ، بۇنىڭ ئالدىدا قانچىلىك بىر ئىش دەيسىز... لېكىن ئۆلۈمگە يۈزلىنىۋاتقان بىر ئادەم كىچىككىنە بىر سەۋەب بىلەن ئۆلۈمدىن ئامان قالغىنىدەك ، بەختسىزلىككە يۈزلەنگەن بىر ئادەممۇ ، ماڭا ئوخشاش بىر خالىسىنىڭ قولى بىلەن بەختسىزلىكتىن قۇتۇلۇپ قېلىشى مۇمكىنغۇ !

مەن ھاشىرغا رازىيە توغرىسىدىكى گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى يازماقچى بولدۇم . شۇ چاغدا ، رازىيەنىڭ ئەلانۇرغا بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقنى تاپىلىغانلىقى ، ھاشىرنىڭ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ تۇرۇپ ، مېنىڭ يازغانلىرىمنى ئىشەنچسىز ۋە ئازاب بىلەن ئوقۇۋاتقانلىقى كۆز ئالدىمغا كەلدى ـ دە ، بىر مەزگىل ئويلىنىش ۋە ياخشىراق بىر چارە تېپىش ئۈچۈن قەغەز ـ قەلەمنى يەنە قويۇپ قويدۇم . نېمىلا قىلماي ، مەن ئۇلار توغرىسىدىكى خىيالدىن قۇتۇلالمىدىم . ناۋادا ، رازىيەنى ھاشىرنىڭ يېنىغا بېرىشقا دەۋەت قىلسامچۇ ؟ گەپ ئۆتكۈزەلەرمەنمۇ ؟ ئۆمەر ئەپەندىگە گەپنى ئوچۇق ئېيتىپ خەت يازسام ، ئاشۇ ئادەم قىزىنى ھاشىرنىڭ يېنىغا ئەۋەت مەسمۇ ؟ بۇ بولمىغاندا ، ھاشىرغا غۇلجىغا قايتىش توغرىسىدا خەت يازسامچۇ ! ياق ، ئۇ ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ . غايە ۋە شان ـ شەرەپ ئۈچۈن ئۇ يەرگە بارغان ئادەم ھەرگىزمۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي ئائىلە ئىشى ئۈچۈن ، ھاياتىنىڭ باھاسى بولغان ئىشنى قۇربان قىلمايدۇ... مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدىم . گاڭگىراپ قالغىنىم ئۈچۈن ، ئىككى ياشنى بىر يەرگە كەلتۈرۈش ئۈستىدە ئۆز ـ ئۆزۈم بىلەن سۆزلىشىۋىدىم ، ھەر خىل بىمەنە سوئاللار تۇغۇلۇشقا باشلىدى . مەن كىتابنى يېپىپ قويدۇم ـ دە ، ئۇلۇغ لېنىن توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى قولۇمغا ئالدىم . مانا ، «لېنىن قانداق ئۆگىنەتتى ۋە يازاتتى» دېگەن ماقالە . مەن ئىرادە «پۈرژۇ-

نام»نى چىكتىدىغان ئاچقۇچنى تاپتىم . كىتابنى ئوقۇغانسېرى ، مېنىڭدە غەيرەت ۋە ئۆز ئىشىمغا ھەۋەس كۈچىيىپ باراتتى .

مېنىڭ كۈنلىرىم جىددىي ئۆگىنىش بىلەن ئۆتمەكتە ، ياتقىمىغا جاڭ لاۋشى بىلەن دوەن لاۋشىدىن باشقا ھېچكىم كىرمەيدۇ . مەن پۈتۈن زېھنىم بىلەن ئۆز ئىشلىرىمغا بېرىلىپ كەتتىم ، كۈنلىرىم ھەرھالدا بىمەنە ئۆتمىدى . مەن ئۆز تۇرمۇشۇمدىن تولۇق رازىمەن . بەزەن - بەزەن مېنى چىرمىۋالىدىغان يىگىتلىك ھەۋىسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، كەمچىل نەرسەم يوق . ياخشى تاماق ، ياخشى ئۆي ، ياخشى ئۆگىنىش شارائىتى بىلەن تەمىنلەنگەنمەن . ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ چېنىقىپ تۇرىمەن ، تەنلىرىمگە خىلىلا ئەت قونۇپ ، سەمرىپمۇ قالدىم . مەن بازارغا كەمدىن - كەم چىققاچقا ، ھەر ئايدا ئالىدىغان ئەللىك نەچچە يۈەن پۇلۇم ئېشىپمۇ قالىدىغان بولدى . ھازىر تارتمامدا پۇلۇممۇ بار . ئومۇمەن ، مېنى ھەممە نېمىسى تەلتۆكۈس ، تۇرمۇشتا خاتىرجەم ئادەم دېيىشكە بولىدۇ . لېكىن ، شەخسىي تۇرمۇشۇم توغرىسىدا ناھايىتى كەم باش قاتۇرىمەن . بۇگۈن چۈشتە كىيىم يۇغۇچى ئايال كىرىپ ، بىر بوپا كىر كىيىملىرىمنى ئېلىپ ماڭغاندىلا ، جاڭ لاۋشىنىڭ جېكىشلىرىنى ئۇنتۇپ قالغىنىم يادىمغا كەلدى . ئۇ : «بىلمىگە بېرىلىڭ ، لېكىن ئۆزىڭىزنى چەبدەس تۇتۇڭ ، ناپولېئوننىڭ پاسكىنا كىيىمىڭنى ئۆيگە مۆكۈنۈۋېلىپ يۇغىن دېگەن سۆزى ، ئۆز ئەيىبىڭنى سازايى قىلما دېگەن مەنىدە ئېيتىلغان» دېگەندى . مەن شۇنىڭدىن كېيىن قاتتىق دىققەت قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدىم . مانا ، يەنىلا بىر بوپا كىر ، بۇ كىچىك ئىش ، لېكىن ئۇ مېنىڭ ئۆزۈمگە قويغان تەلەپلىرىم ئالدىدا بوشاڭ ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىدىغان ئىش . كىچىك تەلەپكە جاۋاب بېرەلمىگەن ئادەم ، چوڭ تەلەپ ئالدىدا قانداق مۇ مەيدىسىگە ئۇرالىسۇن ؟

يېقىندا مەن ئىزادە تاۋلاش توغرىسىدا خېلى ئىزدەندىم ، پسە-

خولوگىيىدىن ئاساس ۋە ئۇسۇل ، تارىختىن جانلىق مىسال ئىزدىدىم . ئۇلۇغ ئىشقا بەل باغلىغان بىر ياش تەلەپچان ۋە قەتئىي بولمىسا ، ھەرقانچە ئەقىللىق بولغىنى بىلەنمۇ يېرىم يولدا توختاپ قالىدۇ . ئەقىل — سېنى غايە يولىدا ئۇچۇرىدىغان قانات ، تەلەپچانلىق بىلەن قەتئىيلىك — شۇ قاناتقا ھەربىكەت بېرىدىغان كۈچنىڭ مەنبەسى . مەن يېقىندا دوختۇر لاۋشى بىلەن مۇشۇ توغرىسىدا سۆزلەشتىم .

— دوختۇر لاۋشى ، سىزمۇ يىگىرمە ياش ۋاقىتلىرىڭىزدا ، ئۆزىڭىزنىڭ بەزى ئاجىزلىقلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ يول قويىاتتىڭىزمۇ ؟

ئۇ كۈلۈمسىرىدى ۋە كۆزەينىكىنى سۈرتۈۋېتىپ ماڭا تىكىلىپ قارىدى :

— ياخشى سوئال . ئومۇمەن ئېيتقاندا ، مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۇچۇن ، ئۆزىدە كۆرۈلگەن ئاجىزلىقلارغا رەھىم ـ شەپقەت قىلماسلىق لازىم . لېكىن ، بىز ئۆز ئەيىبلىرىمىزنى يېڭىشكە كۈچسىز ۋە ئىلاجسىز ئىدۇق . بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىي : بىزنى تەربىيىلىگەن ھۆكۈمەت بىزنىڭ شەخسىي پەزىلىتىمىزنى ھېچنېمىگە ئۆلچەم قىلمايتتى . لېكىن ھازىرچۇ ؟ ئىنسانىي پەزىلەت جەمئىيەتنىڭ بىر بايلىقى بولماقتا . سىز مېنى ئۆزىڭىزنىڭ ھايات يولىڭىزغا ئۈلگە قىلمايسىز ، خاتالىشىسىز . نېمىشقا دېگەندە ، مەن كونا جەمئىيەتنىڭ زاۋۇتىدىن چىققان ، سىز بولسىڭىز ، ھەقىقىي ئىنسانىي خىسلەت زاۋۇتىدا ئىشلىنىۋاتىسىز ، سىز ئۆزىڭىزگە قاسىراقچىلىكمۇ سۈنئىي نەرسە بىلەن پەرداز بەرمەك ، قاتتىق تەلەپ قويۇڭ ، تاللىغان يولىڭىز توغرا ، سىز ئەتراپلىق بىلىم ئېلىشقا دىققەت قىلىسىز . پەلسەپە ، تارىخ ، ئارخېئولوگىيە قاتارلىق بىلىملەرگىمۇ ھەۋەس قىلىسىز . يەنە سىز پىئونېر ئەترىتى ۋە ياشلار ئىتتىپاقى تەربىيىسىنى كۆردىڭىز . مانا بۇ نەرسىلەر بىزدە يوق ئىدى . دەرەخكە يوپۇرماق قانچىلىك زۆرۈر بولسا ، ئىنسانغا پەزدە-

لەت شۇنچىلىك زۆرۇر . خۇددى نەچچە كىشىنىڭ غۇلىچى يەتمەيدىغان دەرەخنى ، ئادەمنىڭ كۆزىچىلىك يوپۇرماقلار ياشىناقتىنىغا ئوخشاش ، ئىنساندىكى ئەخلاق ـ پەزىلەتنىمۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ئۇششاق ـ چۇششەك نەرسىلەر تەمىنلەپ تۇرىدۇ .

مېنىڭ يادىمغا رەقىپىنىڭ ، «كاپىتال» نى ئوقۇماي تۇرۇپمۇ «ماركسىزمچى» بولغىلى بولىدۇ ، دېگەن سۆزى كەلدى ـ دە ، دۇەن لاۋشىغا :

— تۇرمۇشتا ساختىلىقنى پەزىلەت دەيدىغانلارمۇ بولىدىغۇ . ئۇلارنى تېخى بەزى يەرلەردە ئەتىۋارلىشىدۇ ! — دېدىم .

— بېلىق كۆزىنى مەرۋايىت قىلىپ باشقىلارنى ئالدايدىغانلار هامان ساختا نەرسىنى هەقىقەت دەپ قارايدۇ ، بۇ قاراشقا ئۇلار ئادەتلەنگەن . ئۇلارمۇ بىزنىڭ جەمئىيەتتە پايدا تاپالايدۇ ، لېكىن زىيانىنىڭ چوڭىنى تارتىدىغانلارمۇ يەنە ئاشۇلار !

مېنى ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنىغا چاقىرىپ ياچېيكا شۇجىسى كىردى . دېمەك ، بۇگۈن هەپتىگە بەش . ئەتە كەچ مېنىڭ ياتقىمغا مېهمانلار كېلىدۇ .

2

بىزارمەن ، بۇ بىر جانغا تېگىدىغان ئاۋارچىلىك ! پۈتۈن بىر ئاخشام قىزلار بىلەن قۇرۇق گەپ سېتىشىپ ، ئۇلارنىڭ سۆنئىي كۈلكىلىرى ، ناز قىلىپ قاپىقىنى سۇزۇپ ، لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرۈشلىرىنى كۆرۈپ ئولتۇرىمەن . بۇ ئىش مېنىڭ ئۇچۇن زېرىكىشلىك ۋە ئازابلىق . مەن ئۆزۈمنىڭ ئەزىز ياشلىقىمنىڭ هەربىر سائىتىگە جاۋابكار ، قۇرۇق ۋە مەنىسىز ئىشقا ۋاقىت سەرپ قىلىسام ، هېلىقى «ئىرادە چىڭىتىش» توغرىسىدا بەرگەن ۋەدەمگە ئەمەل قىلمىغان بولىمەن . بولۇپمۇ ، بۇگۈن هېلىقى گۈزەلئاي

دېگەن تەكەببۇر قىز مېنىڭكىگە مېھمانغا كېلىدۇ . ئۇ مەيلى ئۆز چىرايى بىلەن قانچىلىك شۆھرەت قازانسا قازىنىۋەرسۇن ، ماڭا بەربىر ، مېنىڭ ئۇچۇن ئۇ سەت ۋە يېقىمسىز . ئۇنىڭ چىرايى مەيلى باشقا يىگىتلەرنى جەلپ قىلىۋەرسۇن ، ئۇ مېنىڭ ئۇچۇن ئەرزىمەس ۋە زېرىكىشلىك قىز . قىسقىسى ، مېنىڭ بۇ «گۈزەل» نى كۆرەرگە كۆزۈم يوق . ئەلەم قىلمىدىغىنى ، مۇشۇ مەنىسىز ئىشنى دەپ ، دوستۇمنىڭ كۆڭلى ئۇچۇنلا ، چۈشتىن كېيىنكى ئالتە ـ يەتتە سائەتلىك ۋاقتىم يېمەك ـ ئىچمەك سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىندى . چۈشىنىڭ ئالدىدىمۇ رەقىپ ياتقىمنى بېزەيمەن دەپ مەززەمنى قويمىدى . ئۇ تامغا گىلەم ئاستى ، كىيىم ئاسقۇچقا ئىككى قۇر كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى بىلەن يازلىق پەلتوسىنى ئەكېلىپ ئاستى ، ئورۇن ـ كۆرپە ، ئەدىياللارغا ئەتىر چاچتى .

— بۇلىرىڭ ئارتۇقچە ، رەقىپ !

— ئارىلاشما ، قىزلارنى بىلمىگەندىكىن...

مەن كىتابىمنى ئوقۇپ بىر چەتتە ئولتۇردۇم ، ھەتتا داستىخان تۈزەشكىمۇ قول تىقمىدىم . ئۇ كونسېرۋا ، قاسقاندا پىشۇرۇلغان قوي گۆشى ، مايدا پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ، كاۋاپ ، سامسا ، شاكىلات ، تاتلىق ـ تۇرۇم ، مېۋە ـ چېۋە ، نان ـ تۇقاچ ، پېچىنە ـ پىرەنىكلەرنى ھەر خىل تەخسە ـ قەندەللەرگە ئەپلەشتۈرۈپ تىزدى .

— كۆردۈڭمۇ ، — دېدى ئۇ ھەتتا ئېغىز سۈرتمىدىغان كىچىك چاسا ياغلىقلارنىمۇ قويۇپ بولغاندىن كېيىن ، — چەت ئەل مەلىكىسىنى كۈتۈشكە يارايدىغان يىگىتمەن . قىزلارنىڭ غىزاسىغىلا يەتمىش يۈەن خەجلەندى ، ھاڭ ـ تاڭ قالسۇن ، قىزلارنى باغلايدىغان يىپ مۇشۇ پۇل ، بىلەمسەن ، پۇل . پۇل بىلەن ھەرقانداق قىزنىڭ كۆڭلىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ . ئاخشاملىققا پىكاپ يالليمىز ، ئىككى يۈز سوم كەتسىمۇ مەيلى . غۇلجا يىگىتلىرىنىڭ مەردلىكىنى

كۆرسىتىش ئۈچۈن ، دادامدىن قالغان دۇنيانىڭ ھەممىسىنى خەجلەشكە رازىمەن . بۇنىڭ ھەممىسىنى سېنىڭ ئۈچۈن قىلىمەن ، ئەلا !

— مېنى ئاۋارە قىلىش ئۈچۈن بۇنچە پۇل خەجلەش ئەخمەقلىقتىن تولۇق ئىسپاتلاپ تۇرسىمۇ...

— قويە ، قويە ! — دېدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ ، — قىزغا سېنىڭ كۆيۈشۈڭ ياكى توڭلىشىڭ ماڭا بەربىر ، ماڭا لازىمى قىزلارنى ساڭا باغلاپ قويۇش . سەن ئىشەنچلىك بىر موما ياغاچ . ئاساۋ ئاتىنى ساڭا باغلاپ قويىمەن ـ دە ، ئېپىنى تېپىپ لىككىدە مىنىۋالىمەن .

مەن كۈلۈپ قويدۇم . ئۇ يەنە ۋالاقلىدى :

— گۈزەلئاي ساڭا ئۇمىد باغلاپ ، باشقىلار بىلەن يۇرمىسىلا بولدى . بىلەمسەن ، ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن يۇرگىنىنى ئاڭلىسام يۈرىكىم قېپىدىن چىقىپ كېتىدۇ . مەن ئۇ قىزغا ئۆلگۈدەك كۆيدىمەن ، قىز مېنى ياراتمايدۇ . بەزى كېچىلىرى ئۇخلىماي خۇدايىمغا ، مېنى نېمىشقا بۇنداق پەۋاز قاپاق ، يوغان بۇرۇن ، پىت كۆز ، ئات يۈز ، دورداي كالپۇك قىلىپ ياراتتىڭ ، دەپ دەۋا قىلىمەن !

— پۇلۇڭچۇ ؟ نېمىشقا پۇلۇڭنىڭ ئۇنىڭ كۆڭلىنى سېتىۋېلىشقا قۇربى يەتمەي قالدى ؟

— تۇفى ! ساڭا ئوخشاشلارنىڭ چىرايى ، ناخشا ، شېئىر ، بىلىم دېگەنلىرى ، مېنىڭ پۇلۇمنىڭ بازىرىنى ئۆلتۇرۇۋاتامدۇ ؟ ئەينەككە قارىغىنا ، سېنىڭ قېشىڭ قاش ئەمەس ، قىزنىڭ يۈرىكىگە تېگىدىغان ئوق . سېنىڭ بۇرنۇڭچۇ ؟ لىبرمونتوف كۆرگەن بولسا ، پىچورىنىڭ بۇرنىنى سېنىڭكىگە ئوخشاتقان بولاتتى . ھەممىدىن يامىنى ، سېنىڭ مۇنۇ خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان چىرايلىق ، لېكىن دۆت كۆزۈڭ . قىزلار ساڭا ئوخشاشلارنى كۆرسە ، ئۇھ تارتىپ ، ماڭا ئوخشاشلارنى كۆرسە ، چوكا مۇزدەك توڭلۇۋالىدىكەن

ئەمەسمۇ !

— پۇل بىلەن شىمالىي مۇز ئوكيانىدەك كۆڭۈلنى تۇرپاننىڭ يەتتىنچى ـ سەككىزىنچى ئايلىرىدەك قىلىۋەتكىلى بولىدۇ ، دەيتـتىڭغۇ دائىم !

مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلىدىم .

— راست ، بولىدۇ ، — دېدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ ، — مۇز كۆڭۈللۈك قىزلارنى چوغ ـ كاۋاپ قىلغانمۇ پۇل ، قوزىدەك مۆمىن يىگىتنى خاراب قىلغانمۇ پۇل ! ۋاقتى كەلگەندە شۇنداق بولىدۇ . بىلىپ قوي ، قىزلار دەسلەپ چىرايىنى تاللايدۇ ، ئاخىر پۇلنى خالايدۇ . مەن قىزنىڭ چىرايىغا ئەمەس ، سېنىڭ چىرايىڭغا پۇل خەجلەۋاتىمەن . چىرايىڭنى ماڭا ساتتىڭ ، بىلەمسەن ، ئاۋاق . قىز ساڭا كۆڭۈل بېرىدۇ ، ئاخىرىدا مېنىڭ ئالىقىنىمغا چۈشىدۇ ! قېنى ئەمىسە ، سەنمۇ شېخىڭنى تۇزە ، قىزلارنى جەلپ قىلىدىغان لىرىكىلىق شېئىرلارنى ، تەسىرلىك سۆزلەرنى تەييارلاۋەرگىن ، مەن كەتتىم .

مانا ، ئۇنىڭ كەتكىنىگە يېرىم سائەت بولدى ، مېنى غەم باسقىلىمۇ يېرىم سائەت بولدى . خـەت يازىدىغان ئۇستىلىمىدە يېـمەك ـ ئىچمەك ، كىتابلىرىم ئاق قەغەزلەر بىلەن چۈمكەلگەن . مەن مانا ھۆكۈم كۈتۈپ تۇرغان جىنايەتچىدەك دەككە ـ دۈككىدە قىزلارنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىمەن .

يېنىڭ توپلەي ئاۋازلىرى ، كۈموش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىدەك كۈلكىلەر... مانا ، مېھمانلار كېلىشتى .

«ئۇ راستتىنلا گۈزەلكەن ، لېكىن مېنىڭ ئۇنى گۈزەل دېگۈم كەلمەيدۇ ، ئۇ ماڭا كۆرۈمسىز ، سوغۇق كۆرۈنىدۇ ، ئۇنىڭ كۈلكـسىمۇ سەتكىنا !... » مەن گۈزەلئايغا قارىدىم . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن سەت نەرسىلەرنى ئىزدىدىم . مېنىڭ ساقچى ئاپشاركىلىرىدەك سەز ـ گۈر كۆزلىرىم ، ئۇنىڭ بەدىنىنى تىنتىشقا باشلىدى ، سـەزگۈلـ

رىم ئاللىقاچانلا ئۇنى : «بىلىمسىز ، ھېسسىياتسىز ، قەدىرسىز قىز !» دەپ ھۆكۈم چىقىرىپ بولدى . مەن كۆزلىرىمنىڭ قوماندا-لىق شتابىغا — مېڭەمگە بېرىدىغان خەۋەرلىرىنى كۈتمەكتىمەن ، كۆزلىرىم تېخىچىلا قاراشتۇرماقتا . مەن ئوقۇرمەنلەرگە قىزنىڭ شۇ ئاخشامقى سۆزىتىنى سۆز بىلەن سىزىپ بېرەي . ماڭا ئۇنىڭ ئەينىنى ئوقۇرمەنلەر ئېيتىپ بېرىپ ، مېنىڭ رەھمىتىمگە ئېرىش-سۇن . ئۇ زىلۋا ، ئوتتۇرا بوي ، ئىككى ئۆرۈم توم چېچى تۇرمەك-لەنمىگەن ، ئېغىز تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، ئەگرى تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرىدۇ . بۇ چاچلار قۇندۇز تۈكىدەك تۇم قارا ۋە يالتىراق . ئۇنىڭ قول ، بويۇن ، تاماقلىرى سۈتتەك ئاق ۋە سۈزۈك ؛ ئەۋرىشىم گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان پۇتلىرى تۇز ۋە ئۇزۇن ؛ قىرلىق بۇرنى چىمدىپ قويغاندەك يارىشىملىق ؛ يوغان ، نۇرلۇق ، خۇمار كۆزلىرى كېيىك بالىسىنىڭ سەزگۈر كۆزلىرىنى ئەسلىتىدۇ ؛ ئىنچىكە قاشلىرى ، ئانار سۈيىدىن ھەل بېرىلگەندەك سۈزۈك لەۋ-لىرى ئۇستا رەسسامنىڭ قولى بىلەن پۈتكەندەك نەپىس ۋە چىرايـ-لىق . ئۇ تولۇق يۈزىگە زىننىخ پەيدا قىلىپ كۈلگەندە ، خۇددى شەبنەم بىلەن يالتىرىغان بىر تال غۇنچە ئېچىلغاندەك بىلىنىدۇ . ئۇنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق ، ئۇششاق چىشلىرى ھال رەڭ لەۋلىرى ئارىسىدا يالتىرىغاندا گويا كى ئانار دانىلىرى ئورنىغا سەدەپتەك يالتىراق ئونچىلەر پاتۇرۇپ قويۇلغاندەك تۇيۇلىدۇ··· نېمىشقا ماڭا سەت كۆرۈنىدىغان بۇ قىزدىن ئەيىب تاپالمىدىكىن ، دەپ كۆزلـ-رىمگە كايىدىم ، ئۇنى ئاز دەپ مېنىڭ كۆزلىرىم قىزنىڭ كىيىنـ-شىگىمۇ زوقلاندى . ئۇ بېشىغا ھال رەڭ زەر ياغلىق سالغان . بۇ ياغلىق يالت ـ يۇلت قىلغاندا ، قۇلىقىدىكى ھال رەڭ ياقۇت كۆز-لۈك ئالتۇن ھالقىسىدىن چىققان شولا بىلەن قوشۇلۇپ ، ئۇنىڭ سۈتتەك يۇزىدە ئانار سۈيىدىن ھەل بەرگەندەك يۇپقا قىزىللىق پەيدا قىلىدۇ . قارا گۈللۈك شىپۇن دۇخاۋا كۆڭلىكى ، ئەمدىلا كۆتۈرۈل-

گەن كۆكرەكلىرى ئارىلىقىدىكى ئالتۇن بۇلاپكىسى ۋە ئۇنىڭ بويـ
نىدىكى كەھرىۋا مارجان بىلەن قوللىرىدىكى ئۇزۈكلىرى ، ئالتۇن
ساپلىق كىچىككىنە قول سائىتى ، كۆڭلىكى سىرتىدىن كىيگەن
سۇس يېشىل ، قايرىما ياقىلىق پوپايكىسى ئۇنى تېخىمۇ گۈزەللەشـ
تۈرگەن . كۆزلىرىم قىزنى «گۈزەل» دەپ قارارلاشتۇردى ، لېـ
كىن «گۈزەل»مۇ سەت بولىدىغۇ ، بەزىدە ھەسەلمۇ ئەمەن تېتىغانغا
ئوخشاش ، ئېۋەنسىز بىر گۈزەلمۇ جېنىڭغا تەگكىنى ئۈچۈن ئۆز
گۈزەللىكىنى يوقىتىدىغۇ . مانا بۇ گۈزەلئايمۇ خۇددى شۇنداق .
ئۇنىڭ پۈتۈن گۈزەللىكى باشقىلارنى ئۆزىگە تارتقىنى بىلەن ، مېنى
ھەرگىز تارتالمايدۇ . بەربىر ، ئۇ تامدىكى سۈرەت ، ئۇ مېنىڭدە
مۇھەببەت پەيدا قىلالمايدۇ...

قىز ماڭا قاراپ تۇنجى قېتىم كۈلدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن
چىققان ئادەمنى بىھوش قىلىدىغان نۇرلار مېنىڭ يۈرىكىمگە تەگـ
دى ، يۈرىكىم تىترىگەندەك ، بىرى مېنى غىدىقلىغاندەك ، بەدىنىمـ
دە يوشۇرۇن بىر ۋەھىمىلىك تەۋرىنىش پەيدا بولدى . «نېمە ،
ئىرادەم شۇنچىلىكمۇ ، ياق ، مەن بەدىنىمدە ھەۋەس سۈيىنىڭ قـ
مىرلىشىغا يول قويمايمەن !» دەپ ئويلىدىم . لېكىن ، كۆزلىرىم
ئىرادەمگە بويسۇنمىدى ، ئۇلار قىزنىڭ بىرلا تەبەسسۇمى بىلەن
بارلىق ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەتىنى قايرىپ قويۇپ ، شىرنىگە تەلپۈنـ
گەن ھەرىدەك قىزغا قاراپ ئىنتىلدى . مېنىڭ كۆزلىرىم ، ھېلىقى
چاغدا قىزنىڭ مېنى كەمسىتىپ كالپۇكىنى پۈرۈشتۈرگىنىنى ،
ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇقىنى كۆرگەن ، مېنىڭدە غەزەپ ۋە نەپرەت پەيدا
قىلغان كۆزلىرىم ، بۇگۈن بىرىنچى بولۇپ ئىرادەمگە بويسۇنمىغـ
لى تۇردى . دېمەك ، ھەممىدىن يامىنى كۆز ئىكەن ، بۇ كۆزلىرىم
مېنى بالاغا قويمىسا بولاتتىغۇ ، قىزنىڭ بەدىنىدىن ئەيىب تاپ
دېسەم ، تەتۈرچە ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن كۆز ـ
لىرىم ، بۇگۈن بىرىنچى بولۇپ تەسلىمچى بولۇپ چىقتى ، مـاڭـا

قىزغا قادىلىۋېلىپ مېنى بىئارام قىلىشقا باشلىدى...

— هوشۇڭدىن كەتمە يەنە ، هوي دەرۋىش ، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال !

رەقىپ مېنىڭ بىلىكىمنى چىمدىپ تۇرۇپ قۇلىقىمغا پىچىرلىدى .

— پىچىرلاشقا رۇخسەت يوق ! — دېدى بۇگۇن ئالاھىدە خۇشخۇيلىشىپ كەتكەن ئادىلە سەزگۈرلۈك بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ ، — رەقىپكا ، نېمىدەپ كۆسۈرلىدىڭىز ، ئوچۇق ئېيتىسىز !

— ماقۇل ، ئادىلە ،— دېدى رەقىپ قىزنىڭ جەينىكىدىن يېنىك تۇتۇپ ، كۆزلىرىنى ئوينىتىپ ،— راستىنى ئېيتسام ، بۇ-گۈنكى ئولتۇرۇش چىرايلىقلارنىڭ ئۇچرىشىش مەيدانى بولدى . مەنمۇ ئۆزۈمنى گۈزەل يىگىت ھېس قىلىۋاتىمەن . نېمىشقا دېگەن-دە ، گۈزەللەرنىلا كۆرۈپ ، ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىلا مۇشۇنداق گۈزەل بولغاندىكىن ، مەنمۇ بىر گۈزەلكەنمەن دەپ ئويلىشىم تەبىئىيغۇ ؟ بۇگۈن ناھايىتى خۇشالمەن ، ھاياجان ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى بىسوراق سەكرەپ چىقىپ ، ئەلاڭىڭ قۇلىقىغا تېگىپ كەتتى ، ھا... ھا... ھا...

ئۇ نەلەردىدۇر ئىچىپ ئولگۈرۈپتۇ . بىز ئونىڭغا ئەگىشىپ كۈلۈشتۇق .

مەن قىزلارنى ئوستەلگە تەكلىپ قىلدىم . ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن ئادىلە ئارتىسلارغا خاس ھېسسىياتچانلىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ :

— جانجىگەر دوستۇم ، گۈزەلئاي ، — دېدى ئۇ ئۇسسۇل ئوينىغاندەك يېقىملىق ھەرىكەت بىلەن دوستىنىڭ بوينىدىن يېنىك قۇچاقلاپ ، — ئىسمىمۇ ، جىسمىمۇ گۈزەل . باشتا ئېيتىپ قويماي ، تىكىلىپ قاراۋېرىشكە بولمايدۇ . ئېچىڭلار كىرىپ قالسا ، بۇ يەردە ئاشچى موماي يوق . لېكىن ، بولۇپمۇ رەقىپكا ، كۆزىڭىزگە ئىگە بولۇڭ ، ئەگەر كۆزىڭىزنى باشقۇرالمىسىڭىز بىزگە قويۇپ بېرىڭ ،

بىراقلا تېڭىپ قويىمىز !

— شۇنداق قىلساڭلاركەن ! — دېدى رەقىپ ھەييارلىق قىلىپ ، — بۇ كۆزۈمدىن ئۆزۈممۇ توپدۇم . بىرىنچىدىن ، كۆرۈمسىز ، ئىككىنچىدىن ، ئاچ كۆز...

— ئىككىنچى ئەيىبى خەتەرلىك ئىكەن ! — دېدى ئادىلە كۈلۈپ تۇرۇپ ، — قېنى ئەلا ، ئەكېلىڭ قولىڭىزنى ، گۈزەلئاي بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈڭ ، رەنجىشلەر بولغان بولسا ئۇنتۇڭلار ، ئەمدى دوست بولۇڭلار . ھازىردىن باشلاپ ، سىز بىزنىڭ كومپانىيىنىڭ ئەزاسى ، ھەر شەنبە بىز بىللە بولىمىز . ئەكەلگىنە گۈزەل ، ئوماق قولۇڭنى ، ئەلانىڭ ئالىقىنىغا قوي !

گۈزەلئاي ماڭا يالت قىلىپ قارىدى ـ دە ، يۈزىگە شەپەق ئۇرۇلغاندەك قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى . ئادىلە ئۇنىڭ نازۇك قولىنى نېمىشقىدۇر مېنىڭ سۇس تىترەۋاتقان ئالىقىنىمغا قويدى :

— ھەي گۈزەل ، ئەلانى ئوقۇتقۇچى دېسىمۇ ، ساۋاقداش دېسىمۇ بولىۋېرىدۇ ، ھەي ئادەم ، دېسەڭمۇ ، ھەي بالا ، دېسەڭمۇ قاملىشىۋېرىدۇ ، قېنى ئەمىسە ، دوست بولۇڭلار ! دوست ـ دوست ، چىمەن دوست ، ئاداش ـ ئاداش بولايلى ، تاپقان نانىنى تەڭ يەيلى ، سېنىڭ ، مېنىڭ دېمەيلى !...

— يىغلىمايلى ، كۈلمەيلى ، جىڭ تاۋاردەك ئۆڭمەيلى ، — قالغىنىنى رەقىپ داۋام قىلدى ، — چىنار ئوخشاش كۆكلەيلى ، ئەتىرگۈلدەك گۈللەيلى ، قېرىساقمۇ ئۆلمەيلى !...

— ھا... ھا... ھا...

چاي تارتىلدى ، بىز غىزاغا تۇتۇندۇق . گۈزەلئاي بىردىنلا ئېچىلىپ ، تەبىئىيلىشىپ قالدى . ئۇ ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇپ تاماقلانماقتا ، بۇ مىجەزى بىلەن ئۇ مېنىڭ زوقۇمنى قوزغىماقتا .

— كىچىك قىزغا ئوخشايدىكەنسىز ! — دېدىم مەن ئۇنىڭ ئەركىلەپ ، ئەركىن تاماق يېيىشىگە قاراپ ، — يالغۇز قىزمۇ ،

تۇنجى قىزمۇ ؟

— ھەر ئىككىلىسى .

— دادىڭىز پۇللۇقمۇ ؟

— رەقىپكامنىڭكىدىن كەمبەغەلرەك !

— ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ، نېمىشقا ئالىي مەكتەپكە تەييارلىق قىلمىدىڭىز ؟

— ناخشىچى ئۇچۇن جىق ئوقۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى قانچىلىك ؟ — دېدى ئادىلە ، — جىق كىتاب ئوقۇغان ئادەم سىزدەك يىگىرمە ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئاتمىش ياشلىق بوۋايدەك ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ كېتىدۇ . گۈزەل بىلەن بىز كېپىنەك ، ھەرىدەك ئۇچۇپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرىمىز . ئەلاغا باھا بېرىپ باقاي : نامى ئوقۇتقۇچى ، ئىسمى ئوقۇغۇچى . ئۆزى بالا ، روھى بوۋاي ، قانداق رەقىپكا ، ھاراقنى ئوغرىلىقچە ئىچىۋېرەمسىز ؟ نېمە دەردىڭىز بارـ كىنتاك !

رەقىپ قىزىشقا باشلىدى :

— ئەلا ، قىزلارغا قىزىلىنى ، ئۆزىمىزگە ئېقىنى قۇي ، نېمە دېدىڭ ، ئادىلە ؟ ئۆزى بالا ، روھى بوۋاي دەمسىنا ؟ توغرا ئېيتتىڭ ، مېنىڭ دوستۇم يىگىرمە ياشلىق بوۋاي ، ئەقلى كاللىسىغا پاتماي ساندۇقتا زاپاس ساقلىنىدۇ ، ئوقۇغان كىتابى ئۆمرىدىن يۇز ھەسسە كۆپ . بۇنىڭ غەلىتە ئىشلىرىمۇ جىق ، بازارغا بىللە چىقساق ئوڭايـ لا چۈشۈپ قالىدۇ . مەن بۇنىڭغا سۆزلەپ ماڭمەن ، بىر كەمدە سوئال سورىسام ، جىم ، قارىسام يوق . ئاپلا دەپ ئارقامغا يېنىپ ئىزدەيمەن ، قارىسامكى كىتابپۇرۇشنىڭ ئالدىدا غېمىدە يوق كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغان··· يەنچۇ تېخى ، ھە دېسلا ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى ئىچىدە ئۇنتۇپ قېلىپ ، سىرتىدىن قۇلۇپ سالىدۇ ، يەتتە قېتىم قۇلۇپ يەڭگۈشلىدى ، پۈتۈن بىر كىتابنى بىرلا ئوقۇپ بىلىۋالغىنى بىلەن ، شەپكىسىنى نەگە ئېسىشنى تېخىچە بىلەلمىدى ، بەزى كۈنـ

لىرى ئاشخانىغا شەپكىسىنى تەتۇر كىيىپ بارىدۇ . بىر كۈنى قارىسام ، مۇرىسىگە لۆڭگىسىنى ئارتىپ قىرائەتخانىغا كىرىپ كېتىۋاتىدۇ . «نەگە ؟» دېسەم ، «مۇنچىغا دەيدۇ تېخى ! »...

قىزلار كۈلگەنسىرى ئۇ قىزىپ سۆزلىدى .

— بولدىلا ! — دېدىم مەن ئۇنىڭدىن رەنجىپ ،— ئاغزىڭ بىكار بولسا ، هارىقىڭنى ئىچكىنە !

— مەن بىر كىتابتا بىر ياشنى ئوقۇغان !— دېدى گۈزەلئاي قىزىرىپ سۆزلەپ ،— ئۆزى يىگىرمە ياشقا كىرگەن بىلەن ، قارىماققا ئوتتۇز ياشتەك كۆرۈنىدىكەن ، بۇنىڭ سەۋەبى ، ئۇ پۈتۈن ۋاقتىنى كىتابقا سەرپ قىلىدىكەن .

— «هارپا»دىمۇ ؟ — دېدىم مەن دەرهال .

— هەئە ! — قىز ماڭا قىزىقىپ قارىدى ، — سىز ئوقۇمىغان كىتاب قالمىغانمۇ نېمە ؟

— ئىنجىل بىلەن تەۋراتتىن باشقا هەممە كىتابنى ئوقۇغان نېمە بۇ ، — دېدى رەقىپ چاقچاق قىلىپ ، — ئادىمى سەيپۈللا ، نوهى نەبىيۇللا ، ئىبراهىم خەلىلۇللا ، ئىسمايىل زەبىيۇللا ، مۇسا كەلىمۇللا ، ئەيسا روهىللا ، مۇهەممەت روسۇلىللا ، يەتتە «يۇللا» نىڭ تەلىملىرىدىن تارتىپ ، ئەللىكىنچى يىللارغىچە چىققان بارلىق «ئىزم»لارنى بىلىۋېلىشقا بەل باغلىغان يىگىت بۇ ! ئەمما لېكىن ، يىگىرمىنچى ئەسىردە يىگىرمە ئالتىنچى پەيغەمبەر تۇغۇلىدىغان بولسا ، ئۇ تۇغۇلۇپ بولدى ، ئۇ ، مانا مۇشۇ ئەلا !

بىز كۈلۈشتۇق . مەن ئۇنىڭ بۇ مازاق قىلىشلىرىدىن زادىلا رەنجىمىدىم . ئۇنىڭ مەقسىتى ئېنىق ، ئۇ مېنىڭ ئاغزىمنى تاتىلىماقتا ئىدى :

— شېئىر ئوقۇغىنا ، ئەلا ، سەن شېئىر ئوقۇساڭ ، مەن شەرۇەت ئىچكەندەك هۇزۇرلىنىمەن . سېنىڭ بىلەن بىللە يۇرۇپ ئالىي مەكتەپنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى ئوقۇيالا پۈتتۈرىدىغان بول-

دۇم . ئولتۇرۇش شېئىر بىلەن باشلانسۇن ، ئەمما ئاخىرى تانسا بىلەن ئاخىرلاشسۇن !

رەقىپ بۇگۈن ئالاھىدە سۆزمەن ، خۇش چاقچاق بولۇپ كەت-كەن ، ئالاھىدە ياسىنۇئالغانىدى : قوڭۇر كاستۇم ، قارا بۇرۇلكا كىيگەن ، پاخما چاچلىرىنى مايلاپ ، سىلىق تارىغان ، ھاۋا رەڭ يېپەك كۆڭلەككە تۇز سۇرەتلىك ھال رەڭ گالستۇك تاقىغان··· ساقال - بۇرۇتى پاكىز قىرىلىپ ئەتىر چېچىلغان بول-سىمۇ ، ئۇنىڭ يېگىرمە ئالتە ياشلىق يېگىتلەردە بولىدىغان تەبىئىي جەلپ قىلىش كۈچىدىن خالىي يۈزى ھامان تېگى - تېگىدىن سېرىق ۋە كۆكۈش كۆرۈنەتتى . قىزلارنىڭ سالامەتلىكى ۋە بەختى ئۈچۈن كۆتۈرۈلگەن رومكىلار ، ئۇنىڭ كەيپىنى ياخشىلاش ئورنىغا تەتۈرىچە يامانلاشتۇرۇۋەتتى . ئۇ ئەمدى مەست بولۇشقا ئۆتتى ، ماڭا زورلاپ يۈرۈپ خېلىلا جىق ئىچۈرۈپ قويدى . قىزلارمۇ قىزىل ھاراقىنى ئىچىپ ئېچىلغان . گۈزەلئاي ماڭا يېقىن ئولتۇرۇۋېلىپ ، ھېلىدىن - ھېلىغا كۈلەتتى ، پات - پاتلا ئۇنىڭ قولى قولۇمغا ، تىزى تىزىمغا تېگىپ كېتەتتى . بۇنداق چاغلاردا ، مېنىڭ ئىچىملىك بىلەن ئويغانغان ھېسلىرىم يېگىتلىك ھەۋىسىمنى قوزغايتتى . ئىچىمدىن خۇددى بىر نەرسە كەينى - كەينىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك ئارقا - ئارقىدىن : «ئۇھ ! » دەيتتىم . بۇ ھال دوستۇمنى ئەنسىزچىلىككە سالماقتا . ئۇ بىئارام بولۇپ ھەدەپ هاراق ئىچمەكتە ئىدى .

— سىزنى گارموننى ياخشى چالىدۇ دەپ ئاڭلىدۇق ،— دېدى گۈزەلئاي بىتاقەت بولۇپ ، — ھازىر راسا تانسا قىزىدى ، بەشىنچى قەۋەتتىكى زالىدا تۇمۇريول فاكۇلتېتى بىلەن سىياسىي قانۇن فا-كۇلتېتى بىرلىشىپ تانسا ئۇيۇشتۇرۇپتۇ ، بېرىپ گارمون چېلىپ بەرسىڭىز ياخشى بولاتتى !

— مەن سىزگە دېدىمغۇ ، — دېدى رەقىپ كەيپىتىن ۋە شەھ-

ۋەت ئىشتىهاسىدىن يۇمۇلغان كۆزلىرىنى ئويناتىپ ، — تانسىدىن كوچا سەيلىسى ئەلا . بىز ھازىر تۆتىمىز خۇاڭخې بويىغا بارىمىز ، خۇاڭخې دەريا سىنىڭ كەچكى مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل !

— ساھىبخانا ئەلا بىزنى تەكلىپ قىلسا ، بىز بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلىمىز ، — دېدى ئادىلە رەقىپكە قاراپ قويۇپ .

مەن گۈزەللىگە قارىدىم . قىز مېنىڭ گېپىمنى كۈتۈپ تۇراتتى . مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم ـ دە ، ئويلانمايلا :

— گۈزەللىگىنىڭ رايى بويىچە بولسۇن ،— دەۋەتتىم .

گۈزەللىگې شوخلۇق بىلەن چاۋاك چېلىپ قويدى .

— ئۇنداق بولسا تانسىغا ،— دېدى گۈزەللىگې بارماقلىرىنى بىلىمگە تەگكۈزۈپ ،— قېنى ئەلا ، ئەمىسە يۈرۈڭ !

مەن مېھماندوستلۇق كۆرسەتتىم :

— مەشھەدە كۆڭۈل ئاچايلى ، نەۋائىنىڭ مۇنداق بىر شېئىرى بار :

بەزم ئارا گەر يوق نەي بىلەن دەف ،
ھەم يامان ئىرمەس ئۇن بىلەن كەف .

— بۇ يەردىكى ئۇن دېگىنى ناخشا ، كەف دېگىنى چاۋاك . بۇگۈن ساز يوق . شۇنداق بولسىمۇ ، ھازىرقى شېئىردا ئېيتىلغاندەك ، نەي بىلەن داپ بولمىسىمۇ ناخشا بىلەن چاۋاك بار ، قىزىتىۋېتىمىز . مەن چارچىماي چاۋاك چالالايمەن .

بۇ گېپىم رەقىپكە ياقمىدى . ئۇ ماڭا ئالىيىپ قويدى . مەن راستتىنلا شۇ تاپتا ، كېچىدە قىزلار بىلەن دەريا بويىنى ئايلىنىشنى خالىمايتتىم . مەن ھېلىھەم بولسىمۇ ، بۇ ئويۇننى ئاخىرلاشتۇرۇشنى خالايمەن . چۈنكى ، مەن سېزىۋاتىمەن ، مېنىڭ بەدىنىمدە بىر خەتەرلىك تۇيغۇ پەيدا بولدى . مەن بۇ تۇيغۇنىڭ ئۇلغىيىشىنى

خالىمايمەن . ئىرادە كۈچى بىلەن ئۇنى بىخ ۋاقتىدىلا يوقىتىشىم كېرەك . ھاشىرىنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، بۇ تۈيغۇ بىر ئېكەك . بۇ ئېكەك ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدۇ . مەن نۇرغۇن ۋاقتىم ، ئەقلىم ، يۈرەك قېنىمنى سەرپ قىلىۋېتىمەن . ۋاقىت مېنىڭ ھاياتىمنىڭ دەسمايىسىغۇ ! مېنىڭ شەخسىي تۇرمۇشۇمغا بۆسۈپ كىرىۋاتقان مۇنۇ قىزدىن تېزرەك قۇتۇلاي . كىتاب كۆرۈش ، يېزىش ، ئويلاش مېنىڭ تۇرمۇشۇمنىڭ مەزمۇنى ئەمەسمىدى ؟ مانا ، باشقىلارغا زېرىكىشلىك تۇيۇلىدىغان مۇشۇ نەرسىلەر ، مەن ئۈچۈن تانسا بىلەن سەيلىدىن كۆڭۈللۈك ، چۈنكى مەن ئاشۇلار بىلەن ئۆز مۇرادىمغا يېتەلەيمەن .

— مەن تانسىغا كىرىشكە قارشى ! — دېدى رەقىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، — تانسا دېگەن دائىم بار نەرسە ، مەن مۇنۇ ئۇنتۇلغۇسىز شەنبىنى سەيلە بىلەن ئۆتكۈزۈشنى يەنە تەكلىپ قىلىمەن . پىكاپ يالليمىز ـ دە ، شەھەرنىڭ سىرتىغا — چىلانلىقىقا چىقىپ كېتىمىز !

قىزلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويدى . مەن ئەمدى رەقىپ بىلەن كېلىشەلمەيدىغىنىمنى چۈشەندىم :

— مەن بۇ تەكلىپكە قېتىلالمايمەن ! چىلانلىققا سەيلە قىلىشىنى كۈندۈزگە ئورۇنلاشتۇرۇشقىمۇ بولىدۇ .

رەقىپ ماڭا ئالايدى . ئادىلەمۇ نارازى بولۇپ :

— يالغۇز بىزلا ئەمەسقۇ ، ئۇ يەرگە چىقىدىغانلار ، ھەتتا قونۇپ قالىدىغانلارمۇ بارغۇ ، بىز نېمىدۇق ، بىرەر سائەت ئايلىنىپ ماشىنا بىلەن قايتىپ كەلسەك...

— شۇنچىلا خىجىل بولۇش كەتمەيدۇ ، — دېدى گۈزەلئاي ماڭا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ ، — ئاۋازغا سالايلى ، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنىدۇ ، مەن سەيلىگە قول كۆتۈردۈم ، قېنى ، ماڭا قوشۇلىدىغانلار قول كۆتۈرۈڭلار !

مەن يالغۇز قالدىم ، قارىسام ئۇلار ئىككىدىن ئالتە قولىنى كۆتۈرۈۋاپتۇ .

مەن ئۇلار بىلەن بىللە كوچىغا چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم . ئىككى قىز ئوتتۇرىدا ، بىز رەقىپ ئىككىمىز ئىككى ياندا ، رەقىپ ئادىلەنى قولتۇقلاپ ، مەن بولسام گۈزەلئاينى يانداپ كېتىپ باردۇق . تۆمۈرىولدىن ئۆتۈشمىزگىلا ، ئالدىمىزدىن ئۇچ يىگىت چىقىپ كەلدى . ئۇلاردىن بىرى — ئېگىز بوي ، بۇدۇر چاچلىق يىگىت — بىزنىڭ ئالدىمىزغا كېلىپ يېرىم ئۇيغۇرچە ، يېرىم قازاقچىلاپ :

— رەقىپ ئاغايى ! سىزگە ئىككى ئېغىز گەپىم بار ، — دېدى .

رەقىپ بىزدىن ئاجراپ چىقىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى . ئۇلار گۇدۇڭلاشتى . رەقىپ بىزگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپلا :

— ئوغۇل بالىچىلىقىمۇ شۇ . قىزىنىڭ ئىختىيارى···— دېدى .

ئىككى قىز مېنىڭ ئىككى قولۇمغا چىڭ ئېسىلىۋالغانىدى . گۈزەلئاي قۇلىقىمغا لەۋلىرىنى يېقىپ دېگۈدەك :

— خۇدا ھەققى ، تېزرەك كېتەيلى . مەن ئۇنىڭدىن قورقىمەن ، مېنى كۆرسە يەيدىغاندەك قارايدۇ ، مەست بولۇۋېلىپ كېچىچە دېرىزە تۈۋىدە جىرلاپ ، سەت گەپ قىلىپ چىقىدۇ ! — دېدى .

مېنىڭ قۇلىقىمغا تۇنجى قېتىم قىزنىڭ ئىسسىق تىنىقى تەگكەندە ، بىلەكلىرىمنى بولسا مەن ھازىرغىچە كىتابلاردىلا كۆرۈپ كەلگەن بىر گۈزەلنىڭ نازۇك قولى ئۆمىد بىلەن ۋە ياردەم تەلەپ قىلىپ تۇتماقتا . مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ئوتتەك قىزىدى . مانا شۇ چاغدىلا ، مەن كىتابتىكى قىزلارغا تاقابىل تۇرۇپ كەلگىنىمنى ، ھەقىقىي تۇرمۇشتىكى مەن تاقابىل تۇرۇشقا ، ئۆز - ئۆزۈمنى قوغداشقا ۋەدە قىلغان قىزلارغا مانا ئەمدىلا دۇچ كەلگىنىمنى بىلدىم . ۋۇجۇدۇمغا ئوت ياققان قىزغا خىرە يورۇقتا قايرىلىپ قارىدىم .

ئۇنىڭ شادلىقتىن تېخىمۇ خۇمارلاشقان كۆزلىرى قوللىرىدىنمۇ ئوتلۇق ، مەن ھازىرغىچە كۆرگەن ۋە ئوقۇغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدىنمۇ قۇدرەتلىك بولۇپ بىلىندى . مەن بۇنداق قۇدرەتلىك كۆزلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغىنىمنى بىلدىم ـ دە ، ئۇنىڭدىن كۆزلىرىمنى قاچۇردۇم . بولۇپمۇ ، ئوتلۇق مۇھەببەتكە ئىنتىزار بولغان قىز كۆزىنىڭ ھۇجۇمى مېنى گاڭگىرىتىپ قويدى . نەۋائىنىڭ شېئىرلىرىدىن يادلىۋالغان مۇنۇ مىسرالار دەرھال يادىمغا كەلدى :

سەيد ئۆلدى كۆڭۈل كۆزلەرنگە ۋەھ قۇتۇلۇرمۇ ،
بىر قۇشكى ئانىڭ قەسىدىدە بولغاي ئىكى سەييياد .

(كۆزلىرىڭ كۆڭلۈمنىڭ پېيىگە چۈشتى ، ئىككى ئوۋچى قوغلاپ كېلىۋاتقان قۇش قانداقمۇ قۇتۇلار) .

— سىز ئۇنىڭدىن مېنى ھىمايە قىلالمامسىز ؟ — قىز بىلىكىمنى چىڭ مۇجۇپ شۇنداق دېدى ـ دە ، كۆزلىرىمگە تەلمۈردى . مەن ئىرادە ، قەتئىيلىك توغرىسىدىكى ئۆزۈمگە قىلغان ۋەدىلىرىمنى بىردىنلا ئۇنتۇپ :

— قايسىبىر ۋىجدانلىق يىگىت قىزلار ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلماپتىكەن ، — دەۋەتتىم قەيسەرلىك بىلەن .

— رەھمەت ، سىزگە !...

ئاشۇ «رەھمەت»نىڭ كۈچى بىلەن رەقىپلەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتىم ـ دە ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا توختاپ :

— ئەپسىز ۋاقىتتا مۇنازىرە باشلىۋالغان دوستلىرىم ، سەپرىمىزنى داۋاملاشتۇرىۋەرسەك قانداق ؟ — دېدىم .

ھېلىقى ئېگىز يىگىت رەقىپكە شىلتىپ سۆزلەۋاتقان قوللىرىنى بىردىنلا مېنىڭ بۇرنۇمغا ئەكەلدى ۋە قوللىرى بىلەن ھاۋادا

دائىرە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن :

— ساڭا ئەپسىز بولغىنى بىلەن ، بىزگە ئەپلىك ۋاقىت ! سەنلەر ئوقۇتقۇچىلىقىڭدىن پايدىلىنىپ قىزلارنى ئازدۇرۇپ !... — دېدى .

— قوللىرىڭىزنى جايىدىراق ئىشلىتىڭ ! — دېدىم مەن ئۇنىڭ زوراۋانلىقىغا قاتتىق غەزەپلىنىپ ،— يۈر ، رەقىپ ، بۇلار بىلەن سۆزلەشكۈدەك ئىشىمىز يوق !— مەن رەقىپنىڭ قولىدىن تارتتىم . ئېگىز يىگىت ئاغزىنى بۇزدى . رەقىپ ئۇنىڭغا گۆلەيدى...

جېدەل بولۇش ئالدىدا ، مەن ئېگىز يىگىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن :

— جېدەل قىلغۇچە ، بىز بىلەن بىللە سەيلىگە بېرىڭلارچۇ ، يۈرۈڭلار ، بىللە ئويناپ كېلەيلى ! — دېدىم . مېنىڭ سەمىمىي گېپىم ئېگىز مەستنى يۇمشاتتى . ئۇ ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ ، تەنە ئارىلاش رەھمەت ئېيتتى :

— سېخىي يىگىت ! سىلەرسىزمۇ تاماشىمىز جايىدا ، ئوغۇل بالىچىلىقىڭغا رەھمەت ، قولۇڭدىن كەلسە گۈل قىس دېمەكچىمۇ-سەن ؟ ناھايىتى ياخشى ، رەۋىل ، كەرىم ، يۈر ، كەتتۇق !

ئۇلار قىقاس ـ چۇقان بىلەن كۈلۈشتى ـ دە ، ئاندىن بىرى ئۇشقىرتىپ جىر باشلىدى ، قالغانلىرى ئاغىل ـ تاغىل ئاۋاز بىلەن جىرلىشىپ ، بىزدىن يىراقلاشتى .

بىراق ، بىزنىڭ رەقىپ تۇتۇلۇپ قالدى ، ئۇ قىزلارنىڭ يېنىغا كېلىپ :

— ماقۇل ، بىللە ئوينايلى دېسە قانداق قىلاتتىڭ ؟ — دېدى ئۇ ماڭا خاپا بولۇپ ، — تازا ئاشقا قۇم ئارىلاشقان بولاتتى !

— مەيلى ئەمەسمۇ ! — دېدى ئادىلە نارازى بولۇپ ، — ھەر كىم ئۆز پۇتى بىلەن ماڭىدۇ ، ئۆز ئاغزى بىلەن سۆزلەيدۇ !

— كۆڭۈلسىزلىك بولمامدۇ؟ — دېدى رەقىپ خاپا بولۇپ، — بۇ دارازا بار يەردە جېدەل بولماي قالمايدۇ!

— ئۇنىڭ جاجىسى سىلىق گەپكەنغۇ! — دېدى ئادىلە كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۇ بار يەردە جېدەل بولماي قالمىسا، بىزنىڭ ئەلا بار يەردە ھەرقانداق جېدەل بېسىقمىدىكەنغۇ!

... خۇاڭخې شاۋقۇنسىز، ئاستا ئاقماقتا. ئاي نۇرىدا ئاقىرىپ ياتقان كەڭ دەريا، بىرلا قارىماققا ئۈيۈپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ. كەچ كۈزنىڭ كەچكى سوغۇق شامىلى سېرىق يوپۇرماقلىرىنىمۇ ساقلاپ قالالمىغان چىلان شاخلىرىنى ئۇشتەك چالغۇزىدۇ. دەريا بويىدىكى قورام تاشلار ئارىسىدا ئولتۇرۇۋاتقىنىمىزغا ئىككى سائەتتەك بولدى، سومكىلىرىمىز بوشاپ قالدى، ئۆيدە يېيىلمىگەن گۆش، سوغۇق سامسىلارمۇ قالمىدى. بىزنىڭ رەقىپ ئوبدانلا مەست بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ھە دېسىلا گۈزەلئاينىڭ بېقىنىغا كىرىۋالاتتى. ئادىلەنىڭ قىزىل ھاراقنىڭ كۈچىدىن پەيدا بولغان قىزغىنلىقى ئەمدى تۈگىگەن؛ ئۇنىڭ ئاجايىپ دولقۇنلۇق ئاۋاز بىلەن ئېيتقان ناخشىلىرىمۇ، چاقچاق، كۈلكىلىرىمۇ تۈگىگەن، ئۇ خاپا ۋە پەرىشان ھالدا تاش ئۈستىدە دەريانىڭ قارىغا ئولتۇراتتى. رەقىپنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كارى يوق، ھە دېسىلا گۈزەلئاينى چۆرگىلەيتتى. بۇ ھال مېنىڭ ھېسداشلىقىمنى قوزغىدى. ناۋادا، قىز دەخلى ـ تەرۈزغا ئۇچرىمىغان بولسىدى، مەن بەلكىم قىزغا بۇنچىلىك ھېسداشلىق قىلمىغان بولاردىم. مانا رەقىپ گۈزەلئايىنىڭ ئالدىغا بىر رومكا ئاق ھاراقنى ئېلىپ كەلدى.

— مۇشۇنى ئىچىسىز!— دېدى ئۇ سەنتۈرۈلۈپ تۇرۇپ، — ئىچمىسىڭىز قاتتىق خاپا بولىمەن! — ئۇ قىزغا شۇنچىلىك يېقىن كەلدىكى، قىز ئىختىيارسىز مېنىڭ دالدامغا ئۆتتى.

— ئىچمەيمەن، رەقىپ ئاكا! — دېدى قىز تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — سىز بولسىڭىز، باشلىق، بىز بولساق، ئوقۇغۇچى،

بىزنى هاراققا زورلىسىڭىز قانداق بولغىنى !؟

— باشلىق ، ئوقۇغۇچى دېگەن سۆزلەر مەكتەپتە قالدى . بىز خۇاڭخې بويىدا ، بىز هازىر باراۋەر دوستلارمىز ! ئەكېلىڭە ، قولـ ڭىزنى !

— ۋاي ئەلا ، ئۇنى تۇتۇۋېلىڭ ! — قىز يىغلايدىغاندەك قىلىپ ماڭا يېپىشماقتا ئىدى . مەن رەقىپىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇۋالدىم ۋە غەزىپىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ يالغاندىن كۈلدۈم :

— ماڭا تۇت ، مەن ئىچىمەن !

— ياق ، گۈزەلئاي ئىچىدۇ !

— مېنىڭ ئۈچۈن ئەلا ئىچىدۇ ! — دېدى قىزمۇ روهلىنىپ .

— راستمۇ ؟ شۇنداقمۇ ؟ ئەلانى ئۆزىڭىزنىڭ ۋەكىلى دەپ تونۇمسىزا ؟ مانا خۇشاللىق ، ئەكەل ، ئۆزۈم ئىچىمەن ، خۇشاللىق ئۈچۈن ، دوستۇمنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن ئىچىمەن !

ئۇ بىرلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى ، ئىككىنچى رومكىنى يەنە ئىچـ مەكچى بولۇۋىدى ، مەن رومكىنى تۇتۇۋالدىم :

— ماڭا بەرگىن ، مەن ئىچىمەن !

— ئەمىسە ، شېئىر ئوقۇ !

— ماقۇل ! — مەن نەۋائىنىڭ شېئىرىنى ئوقۇدۇم :

ساقىيا ، مەن يۇتماغان خۇنابى هىجران قالدىمۇ ؟
بەرمەسەڭ مەي ، ئەمدى قان يۇتماققا ئىمكان قالدىمۇ !

— مەنىسىنى ئېيت !

— ئەي ساقىي ، مەن يۇتمىغان هىجران خۇنى قالدىمۇ ، مەي بەرمىسەڭ ، مەندە يەنە قان يۇتۇش ئىمكانى قالدىمۇ ؟

— يارايسەن ! — دېدى مۇرەمگە ئۇرۇپ رەقىپ ، — جايىغا تەگكۈزدۇڭ ، مانا ئىچ ، قان يۇتقۇدەك هالغا كەلمىدىڭ تېخى ،

ئەمدى كېلىسەن ، جەزمەن كېلىسەن ، قانداق دېدىم ، گۈزەلئاي ؟

— مەست بولۇپ قالىمەن ، ئىچەلمەيمەن !— دېدىم مەن قىزلاردىن خجىل بولۇپ .

— ئىچىڭ ! — دېدى گۈزەلئاي ئاجايىپ نۇرلانغان كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ . ئاي يورۇقىدا ئۇنىڭ يۈزى شۇنچىلىك گۈزەللەشكەنىدىكى ، مەن راستىنلا قىزدىن كۆزۈمنى ئۈزەلمەي قالدىم .

— گۈزەلئايىنى تەسۋىرلەپ شېئىر ئوقۇ ! — دېدى رەقىپ ئەمدى ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي .

مەن تولدۇرۇلغان رومكىنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتىم . ئىچىمگە چوغ چۈشكەندەك ، پۈتۈن ئەزايىم قىزىپ ، شېرىن تۇيغۇلىرىم يۈزۈمگە ۋە كۆزلىرىمگە قان بىلەن ئۇرغۇپ چىقتى . ماڭا بۇ كېچە تولىمۇ گۈزەل كۆرۈندى . ئاقىرىپ ياتقان دەريا ، يىراقتىكى ئاسمان كۆۋرۈك ئۈستىدىن چۈشكەن شولا ، قىرغاقتىكى يوپۇرماقسىز دەرەخلەردىن تاشلانغان ، ئىزغىرىن كۈز شامىلىدا نازغىپ تۇرغان ، ئاق خەسىگە چۈشۈرۈلگەن قارا كەشتىدەك كۆرۈنىدىغان ئالا كۆلەڭگىلەر ؛ قىرغاقتىكى قورام تاشلارغا ئاستا ۋە رىتىملىق ئۇرۇلۇۋاتقان سارغۇچ سۇنىڭ : «بۇلدۇق ، بۇلدۇق» ، «گاژ ـ گۇژ !» قىلغان غەلىتە ئاۋازلىرى ، نېرىقى قىرغاقتىكى ئېدىر قاپتاللىرىدىن غىل ـ پال كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تاغلىقلارنىڭ چىراغلىرى ؛ دەريادا تەمكىن ئېقىپ كېلىۋاتقان تۇلۇم قولۇاق ئۈستىدىكى دېھقانلىنىڭ چۈشىنىكسىز ناخشىسى ۋە ناخشىنىڭ ئۇرۇلۇۋاتقان پالاق ئاۋازىغا ماسلىشىشى... قىسقىسى ، دەريا بويىنىڭ ھەممىلا نېمىسى ماڭا گۈزەل ۋە سىرلىق بىلىنىشكە باشلىدى .

مەن ئىچىملىكتىن ۋە گۈزەلئايىنىڭ ماڭا ئىنئام قىلغان چۈشىنىكسىز سىرلىق خۇشاللىقىنىڭ كۈچىدىن رەقىپنىڭ تەلىپىگە ئوڭايلا ماقۇل بولدۇم . ساۋۇتوف تەقدىم قىلغان شېئىرلاردىن

گۈزەللىككە بېغىشلانغان مىسرالار بىرمۇنبەر يادىمغا كېلىشكە باشلىدى .

— مەن كلاسسىك شائىرلاردىن بىرنەچچىسىنىڭ گۈزەللەرگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرەي . تۆۋەندىكى مىسرالار سەككاكىنىڭ :

بويۇڭتەك بۇتمەدى بوستان ئارا سەۋرى راۋان ، ئى جان .
يۈزۈڭتەك ھەم ئاچىلمادى چەمەندە گۈلىستان ، ئى جان .

بۇ شېئىرنىڭ مەنىسى مۇنداق : ئەي سۆيۈملۈك يار ، بوستاندا بىرەر سەرۋى دەرىخى بويۇڭدەك گۈزەل يارالغىنى يوق ، چىمەنزار-لىقتا ھېچقانداق گۈل سېنىڭ يۈزۈڭدەك چىرايلىق ئېچىلغىنى يوق .

— پاھ ، يارايسەن ، ئەلا ! ئېچتىم ئەمىسە ! توختا ، يەنە بىرنى ئېچىۋېتىپ ، ئاندىن كېيىن ئوقۇ ، — ئۇ رومكىنى ئۆز قولى بىلەن لېۋىمگە تەگكۈزدى . مەن گۈزەلئايغا قارىدىم . قىز ماختاشتىن مەست بولۇپ ھازىرلا ماڭا تاشلىنىدىغاندەك كۆرۈنەتتى :

— ئوقۇڭە . ھەي ئادىلە ، ئاڭلىغىنا ، ئاجايىپ شېئىرلار — ھە !

— مەن ئەمدى ئۇلۇغ شائىرلىرىمىزدىن لۇتپىنىڭ مۇشۇ مەزمۇندىكى شېئىرىدىن بىرنەچچە مىسرا ئوقۇپ بېرەي :

ھەق ئول كۈنكىم جامالىڭ بار ئېتىبدۇر ،
جاھان ھۆسن بارىن سىزگە بېرىبدۇر .
پەرىيۇ ئادەمى مۇنداق خوپ ئېرمەس ،
پەرىشتە گۈيىيا كوكتۇن ئېنىبدۇر .
قۇياش ئايدەك يۈزۈڭنىڭ خجلەتىدىن ،
قاچىپ تۆرتۈنچى كۆك ئۆزرە چىقىبدۇر .

مەن سۆزلەرنى دانمۇدانە قىلىپ ، چۈشىنىشلىك ئوقۇدۇم . مەستلىكتىن كېيىپ چىققان ھېسسىيات ۋە ياشلىق تەلپۈنۈشلىرى قوشۇلۇپ شېئىرنى تەسىرلىك ئوقۇپتىمەن . قىز بىردىنلا يۇزلىرىنى ئالىقانلىرى بىلەن تورىۋالدى ۋە :

— ۋىيىيەي ، ئاشۇرۇۋەتتىڭىز ! — دېدى .

رەقىپ نەق مۇشۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك ، مېنىڭ قۇلىقىمغا ئالدىراپ پىچىرلىدى :

— ھەرىكەت قىل··· ئەمدى قىز سېنىڭ قۇچاقلىشىڭغا تەقەززا··· بۇگۈن بۇلارنى قوندۇرىمىز···

مەن بىرى بېشىمغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكتىم . مەن گەپ قىلغۇچە ، رەقىپ ئادىلەنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە ، ئۇنىڭغا ھاراق زورلىدى :

— ئىچ ، بىرلا رومكا !

— ئەكېلىڭ ، ئۆزۈم قۇيۇپ ئىچىمەن !

رەقىپ ھاراق بىلەن رومكىنى ئادىلەگە بەردى . ئادىلە چۈڭۈلغان چاچلىرىنى كەينىگە سىلكىپ قويۇپ دەريا بويىغا كەلدى ـ دە ، ئاۋازلىق قىلىپ :

— مەنمۇ شېئىر ئوقۇيالايمەن ، ئاڭلاپ تۇرۇڭلار ـ ھە ! — ئۇ غۇلىچىنى كەردى ـ دە ، سۆزىنى داۋام قىلدى ، — ئىچ خۇاڭخې ! سەنمۇ مەست بولغىن ، ماۋۇ بىزنىڭ مۇدىرىدەك تەلۈە بول ، ماۋۇ ياش ئالىم ئەلادەك ھېسسىياتلىق بول ، ئىچ ، مە ، بوتۇلكىسى بىلەنلا ئىچ !

ئۇ ھاراق بىلەن رومكىنى دەريانىڭ قارىتىپ ئاتتى .

بىزنىڭ تاماشىمىز سوغۇق ۋە كۆڭۈلسىز ئاخىرلاشتى···

ئادەملەر قايتىشۇاتقانىكەن ، بىزمۇ ماشىنا يالىلاش بېكىتىگە كېلىپ ماشىنا يالىدۇق ، خېلىغىچە جىم مېڭىشتۇق . بىر كەمدە شوپۇرنىڭ يېنىدا بىر ئۇخلاپ ، بىر ئويغىنىپ ئولتۇرغان رەقىپ

بىردىنلا بېشىنى كەينىگە بۇرىدى :

— تاشلىۋەتكىنىڭ نېمىسى ، ئادىلە ؟

— بىزنى مەست قىلىپ قوندۇرۇپ قېلىپ ، نېمە قىلماقچىدىڭىز ، ئەقىپكا ؟

— كۆڭۈل دېگەن نازۇك ، كۆڭۈل ئەينەككە ئوخشاش قاداق تۇتمايدىغان نەرسە !

— سۇنغان نەرسىنى قاداشنىڭ ھاجىتى يوق ! — ئادىلە غودۇڭشىدى . گۈزەلئاي خىيال بىلەن كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ بەدىنىدىن ماڭا ئىسسىق ئۆتۈپ تۇراتتى ، ھەتتا ئۇنىڭ ھاياجان بىلەن تۇيدۇرماستىن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشلىرىمۇ ماڭا ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

ئەتىسىدىن باشلاپ مەن ئۆزۈمنى قىزلاردىن قاچۇرىدىغان بولدۇم . مەن گۈزەلئاي بىلەن مۇھەببەتلىشىشتىن قورقاتتىم . چۈنكى ، بۇ خىل گۈزەل ، ھېسسىياتچان قىز بىلەن مۇھەببەتلىشىش ھېسابىغا مەن نۇرغۇن ئۆگىنىش ۋاقتىمنى ، قىزغىنلىقىمنى قۇربان قىلىۋەتكەن بولاتتىم . ئازابلىق كۈنلەرنى تارتسامۇ ، مەن كىتابلىرىم ۋە قەدىردان ئۇستىلىم بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈشنى خالايتتىم . قىز مېنى كۆرسە يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ، ماڭا سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇۋالدى . ئۇ ئەلۋەتتە مېنىڭ تەلەپقويۇشۇمنى ، مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىمنى كۈتۈۋاتقاندۇ . مەن بۇ تەقەززالىقىنى سەزدىم ، لېكىن مەن بۇنداق قىلىشقا پېتىنالمايتتىم...

شەنبە كۈنى ، كىنودىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن . ھاۋا سوغۇق ، ئىسسىق ياتقىمغا ئالدىرايمەن . كۈلۈب جايلاشقان تۆپىلىكتىن ئالدىراپ تۆۋەنلەپ كېلىۋاتسام ، بىر قىز پاكار ئارچىلارنى يانداپ ئاستا مېڭىپ كېتىۋېتىپتۇ . ئۇ كەينىگە بۇرۇلدى ، مېنى كۆردى ۋە قەدىمىنى ئاستىلاتتى . مەن ئۇنىڭغا ياندىشىپ كەلدىم . ۋۇجۇدۇم ئوت بولۇپ ياندى ، پۈتلىرىم تىتىرىدى . «يېگىت ـ قىزلار

جۇپ - جۇپ بولۇشۇپ سىرتقا مېڭىشتىغۇ ، ماڭا نېمىشقا مۇمكىن ئەمەسكەن ! »... قەدەملىرىم ئاستىلىدى ، لېكىن شۇ چاغدا مېنىڭ ئىشكاپتىكى كىتابلىرىم مېنى چاقىرىۋاتقاندەك بىلىندى . مەن دەر-هال قىزىنى كۆرمەسكە سېلىپ قەدىمىمنى تېزلەتتىم... لېكىن ، ياتاقتا كېلىپ كارىۋاتقا ئۆزۈمنى تاشلىدىم - دە ، ئىچىمدىكى ئوتنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن شۇنچە تېپىرلىدىم ، ھېچ ئامال بولمىدى ، ئاخىر ئۆيدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ يەنە ھېلىقى پاكار ئارچىلارنىڭ يېنىغا باردىم . غۇۋا چىراغ يورۇقىدا ئارچىلارنىڭ غەمكىن سايىلىرىلا تۇراتتى . مەن گۇللۈكلەرنى ، سۇنئىي تاغنى ئارىلىدىم . تۆكۈلگەن يوپۇرماق ، سولاشقان گۈللەر ، يوپۇرماقسىز مەجنۇنتاللار ماڭا ئوخشاش مىسكىن ۋە پەرىشان كۆرۈندى . تۆمۈرىول بويىدىكى سې-مونت يولنى بويلاپ تەنتەربىيە مەيدانىغا ، ئاندىن كېيىن كۇلۇبنىڭ ئالدى بىلەن بايا قايتقان يولۇمغا باردىم . ئادەمسىز يوللاردا ، مې-نىڭ يۈرەك دولقۇنلىرىمنى باسالىغۇدەك ھېچ نەرسە ئۇچرىمىدى . مەن قىزلار ياتقىنىڭ ئاستىدىكى مەيداندا — قارىغاي دالدىسىدا ئۇزاق تۇردۇم . گۈزەلئاينىڭ ياتقى بىرىنچى قەۋەتتە ئىدى . ياتاق غۇۋا يورۇق ، دېرىزىگە پەردە تارتىلغان ، نېپىز پەردە ئىچىدە بىر تال تۇم چېچىنى ئالدىغا چۈشۈرۈۋالغان گۈزەلئاي دۇگلەك ئەي-نەككە قاراپ ، ئېڭىكىنى ئىككى جەينىكىگە تىرەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى . مەن راستىنلا كۆردۇمۇ ياكى تەسەۋۋۇرۇممۇ ، بۇ تەرىپى مۇھىم ئەمەس...

... كېچىلەر خىيال بىلەن ئۇيقۇسىز ئۆتمەكتە . مېنىڭ تەر-تىپلىك تۇرمۇشۇم ئۆزگەردى . كېچىسى ، ئەل ياتقۇدىن كېيىن مەكتەپ قورۇسىنى ئايلىنىش ، قىزلار ياتقىغا قاراش ، كۇندۇزلە-رى بىكاردىنلا نۇرغۇن ۋاقىتنى قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش مېنىڭ مەشغۇلاتىمغا كېلىپ قوشۇلدى . مېنىڭدىكى ئۆزگىرىشنى بىرىنچى بولۇپ جاڭ لاۋشى سېزىپتۇ . ئۇ بۇ ئەھۋالنى ما جۇرىنغا

مەلۇم قىلىشىمدىن ، مانا جۇرئەت مېنى بىر كۈنى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى :

— قىزغا ئاشىق بولدۇڭمۇ ؟

— ھەئە !... — مەن گۇناھكار ئادەمدەك يەرگە قارىدىم ۋە بولغان ئىشنى تولۇق ئېيتىپ بەردىم . ئۇ دىققەت بىلەن تىڭشىدى ۋە مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى . ئۇ مەزمۇنلۇك چاي قۇيدى ـ دە :

— ياشلىقتا بولىدىغان ئىش . كىم بۇ ئىشتىن خالىي بولالىغان . ئىرادەڭ بىلەن ھېسسىياتىڭ كۈرەش قىلىدىغان پەيت كەلىتۇ ، — دېدى ئۇ ئالمىنى بىلەن چاچلىرىنى سىيپاپ قويۇپ ، — ياكى ئىرادەڭ بىلەن ئۆزۈڭنى قاتتىق ئىدارە قىلىپ ھېچقانداق يىگىتلىك ھەۋەسكە يول قويمايسەن ، ياكى بولمىسا ، شۇ قىزغا ئۆيلىنىسەن . ئالدىنقىسى قىيىن ، لېكىن پايدىلىق ، كېيىنكىسى ئوڭاي ، بىراق ساڭا زىيانلىق ! قايسىسىنى قىلىمىز ؟

— بىرىنچىسىنى ، — دېدىم مەن تەستە غودۇڭشىپ ، — بۇ ئىشتا ئۆزۈم كەتكۈزۈپ قويدۇم . قىزلارنى مېھمانغا چاقىرىشقا يول قويمىساملا بولاتتى .

— ئىرادەڭ چىڭ ئەمەس ، — دېدى ما جۇرئەت گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتىپ ، — بەرىبىر باشقا جايدا ئۇچرىشاتتىڭ . سېنىڭ ئۇ قىزغا بىكاردىنلا ئۆچ بولۇپ قېلىشىڭ چاتاقنىڭ باشلانغىنى . مېنىڭچە ، سەن بىرنەچچە يىل باش چۆكۈرۈپ ئىشلىسەڭ بولاتتى . قىزلار دېگەن يىگىتلەرنىڭ خىيالىنى ئوڭايلا بەند قىلىۋالىدۇ . بۇنداق بولغاندا ، ھېچ ئىشنىڭ مەزمۇنى بولمايدۇ . ماقۇل ، ئۆزۈڭنى بىر سىناپ باق ، ئازابلانساڭمۇ قىزنى خىيالىڭدىن چىقىرىۋېتىشكە تىرىشىپ باق . ھازىر ، مۇنۇ ئەپتىڭدىن قارىغاندا ، كۆپ ۋاقتىڭنى قىزغا ، ئاز ۋاقتىڭنى ئۆگىنىشكە ئاجرىتىۋاتقان ئوخشايسەن ، راستمۇ ؟

مەن يەرگە قارىدىم . راست ئەمەسمۇ ؟ قايسى مىنۇتتا گۇزەل-

ئاينى ئويلىمىدىم ؟...

مەن ئەھدىنامە يازدىم . يالغۇز ئۆيدە يازغان بۇ «نامە»نى ئىرادەمنى سىناشنىڭ ئۆلچىمى قىلدىم . «نامە»نىڭ بىرىنچى مادىدىسى رەقىپتىن ئۆزۈمنى تارتىش ، ئاندىن كېيىن قىزنى كۆرمەسكە تىرىشىش...

مانا بۇگۈن كەچتە رەقىپكە ئوچۇق ئېيتتىم :

— ئاغىنىدارچىلىقنى يەتكۈزىمەن دېسەڭ ، كۆپ كەلمىگىن ، كۆرگۈم كەلسە ، مەن بارايى . ئۇچراشقاندا قىزلار توغرىسىدا سۆزلىمە .

— ما جۇرىن دېگەن تۆڭگانىنىڭ ئەقلىمۇ بۇ ؟ ئۇ مېنىمۇ ھارغۇچە تەنقىد قىلدى . ئەمدى دەرۋىش بولاي دەپسەن ـ دە ، خەير ، ئەمىسە !

... ئازابلىق كۈنلەر ، قىيىن ھەپتىلەر ، كۆڭۈلسىز ئايلار ئۆتىۋەردى . قىش ، باھار پەسىللىرىنى قىرائەتخانا بىلەن ياتاق ئارىلىقىدا مېڭىپ ئۆتكۈزۈۋەتتىم . مانا ھازىر مەكتەپكە كەلگىنىمگە بىر يىل بولۇپ قاپتۇ . مەن خىلىدىن بېرى ھېلىقى يېگىتلىك بەڭۇاشلىقلىرىمنى يېڭىپ كېلىۋاتىمەن . ھازىر قىز توغرىسىدا كەمدىن ـ كەم ئويلايمەن . بىرنەچچە قېتىملىق ئاڭلىق تەتۇر قاراشتىن كېيىن قىزلارمۇ مېنى تاشلىدى . رەقىپىمۇ بۇ توغرىسىدا گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدى . يازلىق تەتىلدە ئېكسكۇرسىيىگە ماڭىدۇق . بۇرناكۇن ئېكسكۇرسىيىدىن قايتىپ كەلدۇق . دېڭىز سۈيىدە يۈيۇنۇش ، تاغلارغا يامىشىش ، پويىزدا تەرلەپ ـ پىشىپ سەپەر قىلىشلار بىلەن چارچىغانىكەنىمەن ، بىر كۈن مىدىرلىمايلا ياتتىم ـ دە ، بۇگۈن مانا قەدىردان ئۇستىلىمىدە يەنە مۇكچىيىپ ئولتۇردۇم ، كىتابلىرىم بىلەن كۆرۈشتۇم . ئالدىمدا خەنزۇچە يېزىلغان كىتابلار تۇرىدۇ . مەن بىر يىلدىن كېيىن ، مانا ھازىر

خەنزۇ تىلىدا خېلىلا ياخشى سۆزلىيەلەيدىغان ، شېئىرلارنى دېكلاماتسىيە قىلالايدىغان بولۇپ قالدىم ، گېزىت تۈرماق رومانىنىمۇ ئوقۇيالايمەن . «ئائىلە»نى باشلىۋەتكىنىمگە ئىككى ھەپتە بولۇپ قالدى . كىتابتا ئۇچرىغان ناتونۇش سۆزلەر بىلەن تەبىئەت تەسۋىرى ، ھېكىمەتلىك سۆزلەر ، خەنزۇچە ماقال - ئىدىئوملارغا ئايرىم - ئايرىم دەپتەرلەرنى تۈتتۈم . ئۇلارنى زېرىكمەي ، رەتلىك قىلىپ يېزىپ چىقىمەن . ۋاقىتتىنمۇ ياخشى تەقسىم قىلىۋالدىم ، خەنزۇچە ئۆگىنىش بىلەن بىللە يازما ئەدەبىي بايلىقلارنىمۇ ئوقۇماقتىمەن . ساۋۇتوفنىڭ پىكرى بويىچە ، مەن ئەدەبىي بايلىقلارنى ئوقۇشنى موللا بىلالدىن باشلىدىم . بىزنىڭ كافېدرانىڭ ماتېرىيال بۆلۈمى ئۆزبېكچە «موللا بىلال شېئىرلىرىنىڭ توپلىمى»نى ئالدۇردى . مەن بۇ كىتابنى ئۆگىنىش ماتېرىيالى قىلدىم . ئۆزۈمچە ساۋۇتوف ئۆزى تۈزۈپ چىققان «چاغاتاي تىلى ئاتالغۇلىرىغا ئىزاھات» ناملىق كىتابنىڭ قولىيازمىسىدىن پايدىلىنىۋاتىمەن (بۇ كىتاب نەشر قىلىنمىغان) ، «نۇزۇگۇم» بىلەن «غەزەلىيات»نى تۇغەتتىم . «چاڭموزا يۈسۈپخان»نى ئەمدى باشلايمەن . يازما ئەدەبىياتىمىزنى ئۆگەنگەندىن سىرت ، ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ، پەلسەپە ئۆگىنىشكىمۇ مەخسۇس ۋاقىت ئاجراتتىم . بۇ بىلىملەردىن تۇنۇقان خاتىرەمۇ بارغانچە قېلىنلاشماقتا...

دۇمەن جياۋشۇ[1] بۇگۈن مېنى ماختىدى :

— ئەمدى خەنزۇ تىلى بىلەن پىكىر قىلىشنى مەشىق قىلىڭ ، شۇ چاغدا تىل ئۆتكىلىدىن تېزرەك ئۆتەلەيسىز . «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى توغرىسىدا» قىسقىچە ماقالە يېزىپ چىقىڭ . ئۇيغۇرچە يېزىۋېلىپ تەرجىمە قىلىسىڭىز ھېساب ئەمەس ، بىۋاستە خەنزۇ تىلىدا يېزىڭ . لېكىنمۇ تىل ئۆگىنىشتە دائىم باشقا مىللەت تىلى

① جياۋشۇ — پروفېسسور .

بىلەن ماقاله يېزىشنى ئەڭ ياخشى مەشىق دەپ قارىغان .

مەن ماقاله يېزىشقا ئەمدىلا ئولتۇرۇۋىدىم ، پوچتىكەش خەت-لەرنى ئەكېلىپ ئۇستەلگە قويدى : هاشىر ، تاشپولات ، قۇرماش ، ئوسمان ، ساۋۇتوفلارنىڭ خېتى كۆزۈمگە چۈشتى .

— ئۇچ ئاي بولدى ! — دېدى پوچتىكەش ، — سىز خەت ئالمىغىلى ، خەتلىرىڭىزنى يىغىپ قويغانتىم .

مەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتىم ـ ده ، ئالدىراپ هاشىرنىڭ خېتىنى ئاچتىم .

«سالام ، ئەلا .

ئېكسكۇرسىيىگه مېڭىشتىن بۇرۇن يازغان خېتىڭنى تاپ-شۇرۇۋېلىپ هەيران قالدىم . سەن هازىر هەقىقىي ‹تالىپ› بولۇپ قاپسەن ، خېتىڭ گويا باشقا بىرىنىڭ نامىدىن يېزىلغان-دەك تەسىر قىلدى . خېتىڭدە قىلچىمۇ سىياسىي ئىنتىلىش يوق ، ساپلا ئەهمەد يۈكنەكى ، نەۋائى ، زەلىلى ، نىزارىلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ . تېخى ماڭا مال زاكاز قىلىپ ، ‹دە-ۋان›لار ئۇچرىسا ، قانچه قىممەت بولسىمۇ ئېلىپ ئەۋەت دېگىنىڭگه ئۆلمەيمەنمۇ ؟ ‹گوگۇلغا خەت›نى يادلاپ ياخشى قىپتىكەنمىز ، ساڭا بىلىنىسكىينىڭ بىرلا سۆزىنى قول-لىنىپ قويىاي : ‹سېنى لەنجۇدەكى خۇدايىڭ ئۆزى كەچۈر-سۇن ›... بىلەمسەن ، هازىر پۇتۇن جۇڭگولۇق نېمىلەر توغرا-سىدا سۆزلەۋاتىدۇ : خەلق گۇڭشېسى ، سەكرەپ ئىلگىرى-لەش ، پولات تاۋلاش ، جۇڭگو تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىشلار... ساۋۇتوفنىڭ هېلىقى ئاشخانىدا ئېيتقان سۆزلىرى-نىڭ مەنىسىگه ئەمدى چۈشەندىم . ئاڭلىغانسەن ، ئۇ قانچىلىك خەتەرلىك ئادەم ئىكەن ؟ ئۇنتۇما ، سەن ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان ، پارتىيىنىڭ زاپاس ئارمىيە-

سى . بۇلتۇردىن بېرىقى سىياسىي ھەرىكەت سېنىكدىكى سد-
ياسىي ئىنتىلىشنى ئۆستۇرۇشنىڭ ئورنىغا ، تۆۋەنلىتىۋەتكد-
نىگە ھەيرانمەن . بۇنىڭدىن كېيىن رازىيە توغرىسىدا ماڭا
ھېچنېمە يازما . ئاڭلىغانسەن ، ئۆمەر ئەپەندى ‹ئوڭچى›
بولۇپ چىقىپتۇ . ساڭا بىرلا خۇش خەۋەرنى يازمەن .
مەن پارتىيىگە كىردىم . ئەمدى مەن پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى
كومۇنىزم ئىشلىرىغا بېغىشلىغان پارتىيىنىڭ بىر ئەزا-
سىمەن··· » .

مەن ھەم خۇشال ، ھەم ھەيران بولدۇم . خۇشال بولغىنىم ،
ھاشىر پارتىيە ئەزاسى بوپتۇ . بىز ئونىنچى سىنىپنى پۈتتۈرگۈچە
مانا مۇشۇ ئىشنى ھاياتىمىزدىكى ئەڭ زور ئىشلارنىڭ بىرى دەپ
قارىغان ۋە «گۈزەل غايە» ئۈستىدە سۆزلىگەندە ، «پارتىيە ئەزاسى
بولۇش»نى ئەڭ زوق بىلەن سۆزلەشكەن . بىر يىلغا بارمايلا ، بۇ
«غايە»نى بىرىنچى بولۇپ ھاشىر ئىشقا ئاشۇرۇپتۇ . مەن بۇنىڭغا
ئىچ ـ ئىچىمدىن خۇشال بولدۇم ، لېكىن خۇشاللىقىمنى ھەيرانلىق
ۋە تېڭىرقاش بېسىپ كەتتى . ساۋۇتوفنىڭ «ھېلىقى ئاشخانىدا
ئېيتقان سۆزلىرى» ، «خەتەرلىك ئادەمكەن» ، «رازىيە توغرىسىدا
ماڭا ھېچنېمە يازما» ، «ئۆمەر ئەپەندى ‹ئوڭچى› بولۇپ چد-
قىپتۇ»··· ساۋۇتوف ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى ، ئۇيغۇر تارىخى ،
دۇنيا ئەدەبىياتى توغرىسىدا سۆزلىدىغۇ ، بۇ سۆزلەرنى بىر ئىلىم
ئەھلى ئەلۋەتتە سۆزلىشى لازىمغۇ ؟ ياكى مەن راستىنلا ۋەزىيەتتىن
ئارقىدا قېلىپ ، بۇ تارىخ توغرىسىدىكى سۆزلەرنىڭ كەينىدە يوشۇ-
رۇن مەنە بارلىقىنى سېزەلمەيۋاتىمەنمۇ ؟ مەن كۆڭلۈمدە ، رازىيە-
نىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتى توغرىسىدا قىسقىلا قىلىپ خەت يازدىم ،
ھاشىر ھاياجان بىلەن جاۋاب يازىدۇ ، دەپ ئويلىغان ئەمەسمىدىم .
«خەت يازما ، سەۋەبى ، دادىسى ئوڭچى بولۇپ چىقىپتۇ» دېگەن

سۆزنى مېنىڭ سالماقلىق ، ئەقىللىق ۋە قىزغىن دوستۇم ھاشىر يازىدۇ دەپ ئويلىمىغانىدىمغۇ ! رازىيەنىڭ ساپ مۇھەببىتى دادىسى-نىڭ ئوڭچى بولۇپ قېلىشى بىلەن «جىنايەت»كە ئۆزگىرىپ قالـ-غانمىدۇ ـ ھە ؟...

مەن ئۆمەر ئەپەندى بىلەن رازىيە توغرىسىدا ، ئۇلاردىن نەپرەت-لىنىۋاتقان دوستۇم ھاشىر توغرىسىدا ئۇزاق ئويلاندىم . مېنىڭ بۇ دۇنيادىكى بىردىنبىر سىردىشىدىغان دوستۇم ، «ئىككى گەۋدە ، بىر يۈرەك» دېيىشىدىغان ئادىمىم ، بۇگۈن مېنىڭ قەدىرلەيدىغان ئادەملىرىم ۋە قاراشلىرىمغا نەپرەت بىلەن قارىماقتا . مەن خاتا قىلىۋاتىمەنمۇ ياكى ھاشىرمۇ ؟...

مەن ساۋۇتوفنىڭ خېتىنى ئاچتىم .

«ئىنىم ئەلا ، ئىشىنىمەن ، سىز مەندىن نەپرەتلەنمەيـ-سىز . مەن بۇلتۇرقى يىلنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ پولات زاۋۇـ-تىغا ئەمگەككە چۈشۈرۈلدۇم . ‹تارىخ تەتقىقاتى سىياسىي غەـ-رەز بىلەن بولۇۋاتقان ئىش › دېيىلسە ، بەلكىم سىزمۇ ئىشەنـ-مەسسىز . ئاخىر ، بىر پارچە ئۇستىخاننىڭمۇ تارىخى بولىدىـ-غۇ . بىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ نېمىشقا تا-رىخى بولمايدىكەن ؟ تارىخى بولىدىكەن ، بۇ توغرۇلۇق نېمىشقا ئىزدىنىشكە ، گەپ قىلىشقا بولمايدىكەن ؟ مەن كوممۇنىستىك پارتىيىگە ئىشىنىمەن ، پارتىيىمىز — ئادىل ، ھەققانىي پار-تىيە . مۇنۇ ۋاقىتلىق ئۇقۇشماسلىق ئاخىر تۈزۈلىدۇ . بىزنى قارا بوياق بىلەن بوياپ ئاچىقىپ ئۇر ـ ئۇرغا سالغۇچى ئاخىر ئاشكارىلىنىدۇ ۋە ھالاك بولىدۇ . قولىيازمىلىرىمنى ، قىسمەن كىتابلىرىمنى سىزگە ئەۋەتتىم ، ساقلاپ قويۇڭ . ناۋادا ، ئۆـ-لۈپ كەتسەم ، سىزگە مېنىڭدىن قالغان قىممەتلىك سوۋغا بولار ، ئۆلمەي قالسام ، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشەرمىز . ئىقتىـ-

سادتىن قىينالدىم ، ناۋادا ھالىڭىز ياخشى بولسا ، موخوركا پۇلى ئەۋەتىپ تۇرارسىز··· »

قوللىرىم غالىلداپ تىترىدى ، كۆزلىرىم تۇمانلاشتى ، يادىمغا مېنى تەقسىم قىلغۇچى كادىرنىڭ : «بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ساۋۇتوف تېخى تۇرمىگە كىرىشى مۇمكىن» دېگەن سۆزى كەلدى . ساۋۇتوف-نىڭ يېشى ئەللىككە قاراپ كېتىۋاتىدۇ ، تېخىچە ئۆيلەنمىدى . نە ئۆي ، نە شەخسىي ھالاۋەت بىلەن ھېسابلاشماستىن ، خەلقىمىزنىڭ كەلگۈسى ، مەدەنىيىتى توغرۇلۇقلا ئويلايدۇ ، پۈتۈن ھاياتىنى ئەدە-بىيات ۋە تارىخ تەتقىقاتىغا بېغىشلىغان بىر ئادەم نېمىشقا قەدىرلەن-مەيدۇيۇ ، مۇنۇ رەقىپتەك ھەممىلا كىيىم ، تاماق ، قىز ، ئويۇن - كۆلكە ، مەنسەپ - ئاتاق توغرىسىدىلا ئويلايدىغان ئادەملەر قەدىرلىنىدۇ - ھە ؟ مېنىڭ ھاياتىمدا ، دۇنيانى تونۇشۇمدا ئۆزگە-رىش بولۇۋاتامدۇ ياكى شارائىتتا ، ئادەملەرنىڭ ئېڭىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتامدۇ ؟

مەن نۇرغۇن ئويلاندىم ، قالغان خەتلەرنى يۇزەلا ئوقۇپ چىق-تىم . ئوسمان زۇلخۇمار بىلەن ئاخىر چىقىشىپ قاپتۇ . ئۇ ھازىر ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىش ئۈستىدە ئىزدىنىۋېتىپتۇ . تاشپولات كېچىك ئاپىسىنىڭ قىزىنى كېلەر يىلى ئېلىپ كەلگۈدەك ، ئۇ ھازىر ھەدەپ پۇل يىغىۋېتىپتۇ . قۇرماش گۈلزار ئىسىملىك بىر ئۇيغۇر قىز بىلەن يۇرۇۋېتىپتۇ . ئوسماننىڭ يېزىشچە ، نامەت ھازىر ئو-قۇتقۇچىلىقنى تاشلاپ قويۇپ ، مەكتەپنىڭ خوجىلىق ئىشى بىلەن بولۇۋېتىپتۇ . يېقىندا بىر سودىگەر ئايال بىلەن توي قىلىۋاپتۇ ، ئايالنىڭ يېشى نامەتتىن ئون ياش چوڭ ئىكەن···

دوستلىرىم ئۆزگەرمەكتە . ھايات ئۆزگەرمەكتە . بىز مەكتەپ-تىن يېڭى چىققاندا «غايە» بىلەن دوست ئىدۇق . ھازىر مېنىڭ دوستلىرىم بۇ توغرىسىدا ئاز سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى . خىيالدىن

ئەمەلىيەتكە كۆچمىگەن يالغۇز مەنلا ئوخشايمەن . مەن قۇرۇق خىيال ھېسابىغا گۇزەلئايدىن ، كۆرۈشكە تېگىشلىك راھەت ـ پاراغەتلىك قۇرۇق قېلىۋاتمەنمۇ ؟ دوستلىرىم قىزلار بىلەن تېپىشقانلىرى ، ئۇلارنىڭ خۇش خەۋەر ، ھاياتىدىكى چوڭ ئۆزگىرىش قىلىپ بېرىشىۋاتقانلىرى . مەن نېمىشقا بۇ ھايات ئىنئام قىلىۋاتقان خۇشاللىقلىق تىن بەھرىمەن بولالمايمەن ؟ ماڭا ھېچ توسقۇنلۇق ۋە قارشىلىق يوققۇ...

بىردىنلا يادىمغا رازىيە كەلدى . ئۇنىڭ خېتىدىكى ئوتلۇق سۆزلەر قۇلىقىم يېنىدىلا جاراڭلىدى . مەن ھاشىر ئۇچۇن ، ئۇنىڭ رازىيەگە قىلىۋاتقان قوپاللىقى ۋە خەتلىرىدىكى رەسمىيەتچىلىكى ئۇچۇن قىزاردىم . رازىيەنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ھاشىرغا ئىشەنىپ ئېيتقانلىقىم ، شۇنچە نازۇك ئىشقا ھاشىرنىڭ سوغۇق مۇئامىلە قىلىشى ، بۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ خورلىنىشى... كەچۇرگۇسىز گۇناھتەك بىلىنىشكە باشلىدى .

مەن مەقسەتسىزلا لۇڭۇبيشەن تېغىنىڭ ئەگرى يوللىرى بىلەن شىپاڭغا قاراپ يۇقىرى كۆتۇرۇلدۇم . پۇتۇن يول بوي ئۆزۈم جاۋاب بېرەلمەيدىغان سوئاللارنى ئويلاپ ماڭدىم . چۇشتىن بۇرۇنقى ۋاقىتنىم باش ـ ئۇچى يوق خىياللار بىلەن شىپاڭدا ئۆتتى .

چۇشلۇك ئۇيقۇدىن كېيىنلا غەشلىكتىن قۇتۇلالىدىم . خەنزۇ تىلىدا ماقاله يېزىش ئۇچۇن مەكتەپ قىرائەتخانىسىغا باردىم . مەن ژۇرنال كۆرۈۋاتاتتىم ، ژۇرنىلىم بىردىنلا يېپىلىپ كەتتى . بۇ قوپال چاقچاققا تېرىكىپ ، بېشىمنى ئىتتىك كۆتۇرۇپ قارىسام ، بىر جۇپ قىز كۇلۇپ تۇرۇپتۇ . قىزلار چاچلىرىنى بۇدۇر قىلدۇرغان ، سۇس يېشىل رەختتىن پار قىلىپ شىم ـ پىلاتى كىيىشكەن ، ئۇلاردىن گۇپۇلدەپ خۇشبۇي ئەتىر پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى . بۇلار مەن يېرىم يىلغا يېقىن كۆرۈشمىگەن ئادىله بىلەن گۇزەلئاي ئىدى .

— ھەرقانچە ئالدىراش بولسىڭىزمۇ ، بىزگە بىر سائەت ۋاقىت

كۆنزنى سەرپ قىلىسىز ، — دېدى ئادىلە كۆلۈپ تۇرۇپ ، — بىز پاراڭلاشمىغىلى يېرىم يىل بوپتۇ . قاراڭە ، يېرىم يىل ئىچىدە بىز قانداق ئۆزگەردۇق : سىز كۆسەيدەك قاردىاپ كېتىپسىز ، مەن بەش قېتىم ئاغرىپ ساقايدىم . گۈزەلچۇ ؟ بىچارە دوستۇم ئورۇقلاپ يىكتەك بولۇپ قالدى ، گەپمۇ قىلمايدۇ ، ناخشىمۇ ئېيتمايدۇ ، كەچ كىرگۈچە رومانلا ئوقۇيدۇ . ئاتىمىش ياشلىق مومايدەك كاك بوغۇزدىن تۇرمايدىغان بولۇپ قالدۇق . نېمانچە ئۆزىكنزنى قاچۇرىسىز ؟ بىز سىزنى شۇنچىلىك قاتتىق رەنجىتىتۇقمۇ ؟ دوختۇرخانىدا ياتقىنىمنى رەقىپكام سىزگە ئېيتمىدىمۇ ، يوقلاپ قويايمۇ دېمىدىكنزا ؟...

مەن جاۋاب بېرىش ئورنىغا گۈزەلئايغا قاردىم . قىز ماڭا لاپ قىلىپ نەزەر تاشلىدى ـ دە ، قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى . قىز راستىنلا ئورۇقلىغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، يۈزى كىچىكىلەپ ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى . يېرىم يىلدىن بېرى بىر كۈنمۇ خىيالىمدىن كەتمىگەن مۇنۇ چىرايغا قانداقمۇ تىكىلمەي تۇرالايمەن ؟ بىرلا تىكىلىش بىلەن ۋۇجۇدۇمنى يەنە قىزغىن بىر ئىنتىلىش ، كۈچلۈك هارارەت چۈلغىۋالدى . مەن مانا شۇ چاغدىلا بۇ قىزنى ئۇنتۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ، مۇھەببەت هېسسىنى سۈنئىي يول بىلەن يوقىتىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدىم .

— دېكنز سۈيدە يۈيۇنۇپ ، قۇمدا يېتىپ —... دېدىم قىزلارغا .

— قارا قۇمدا ياتقان ئوخشىمامسىز ؟ شاكىراب ئۆرتىۋەتتىمۇ يا ؟— ئادىلە چاقچاق قىلىشقا باشلىدى .

— بىزدەك ئالىيۇمىن مىجەز يىگىتنى ئۆرتىمەك ئاسان گەپمىكەن ، — مەن ئاستا جاۋاب بەردىم . گۈزەلئاي يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى . ئادىلە بۇنداق پەيتنى بوش قويامتىمۇ ؟

— ۋاي ـ ۋۇي ، دەپ كەتكىنىنى تېخى ، ئالىيۇمىن مىجەز

بولامسىز ، سىز بىر چويۇن ، تازا قارا چويۇن ، شۇنچە ئوتقا قاقلىسىمۇ تەستە قىزىيسىز . گۇزەلئايچۇ ؟ قاراڭە ، جۇدەپ كەتكىنىنى ، ھا... ھا... ھا... ۋاي نازۇكلارەي ، سۆزلىشۈپلىكلار...

... بىز جىمجىت كېتىۋاتىمىز . مېنىڭ يالىڭاچ بىلەكلىرىم ئارىلاپ ـ ئارىلاپ قىزىنىڭ سىلىق بىلەكلىرىگە تېگىپ كېتىدۇ . مەن ئۇنىڭغا كۆز قىرىم بىلەن قاراپ قويىمەن ، قىز غىجىملاپ تۇتۇۋالغان قولياغلىقى بىلەن پات ـ پاتلا يۈزىنى سۈرتۈپ قويىدۇ .

— ... سىز رەنجىپ قالدىڭىزمۇ ؟...— گۇزەلئاي تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن مېنىڭدىن سورىدى ، — بىزدىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرۇپلا يۈرىسىز ؟

بۇ ، جاۋاب بېرىش قىيىن بىر سوئال ئىدى . راستى بىلەن جاۋاب بەرسەم ، ئەلۋەتتە ، قىز بىلەن بۇنىڭدىن كېيىن قىلىنىدىغان مۇناسىۋەت پۈتۈنلەيلا باشقىچە بولۇشى تۇرغان گەپ ، قىزمۇ بۇنى چۈشىنىدۇ . ئۇ مېنىڭدىن مانا مۇشۇ راست جاۋابنى كۈتەتتى ، لېكىن مەن مىجەزىمگە يات بولسىمۇ ، يالغان جاۋاب بېرىشنى لايىق كۆردۈم .

— ئۆزۈمنى قاچۇرمىدىم ، ۋاقىت چىقىرالمىدىم...

— رەقىپكامنىڭ دېيىشىچە ، سىز دوستلاردىن كۆرە كىتابنى ياخشى كۆرىدىكەنسىز ، راستمۇ ؟

— بۇ ، رەقىپنىڭ كۆزقارىشى . مەن ھەقىقىي دوستلۇقنى قەدىرلەيمەن...

— بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا ھەقىقىي دوستلۇق ئورنىتىلمىدى ـ دە ، لېكىن مەن سىز بىلەن دوست بولۇشنى خالايمەن...

قىز بۇ گەپنى خۇددى ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك ئاستا ۋە يەرگە قاراپ تۇرۇپ ئېيتتى . مېنىڭ دەرھاللا : «مەنمۇ خالايمەن ، بەلكى دوستلۇقتىنمۇ چوڭراقىنى خالايمەن ! » دەپ ۋارقىرىغۇم كەلدى ، لېكىن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم . خۇددى مۇھەببەت مېنى خاراب قىلىـ

دىغاندەك ، مېنىڭ ئارزۇلىرىم ، ئىزدىنىش ۋە ئەمگەكلىرىم مۇشۇ «مۇھەببەت» دېگەن بىرلا سۆزنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىدىغاندەك بىلىندى ـ دە ، گەپنى باشقا تېمىغا يۆتكىدىم :

— رادىئودىن سىزنىڭ ناخشىڭىزنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم ، ئاۋازىڭىز ئەجەب يېقىملىق ، ساپ ئىكەن . گۈزەلئاي ، سىز خالىسىڭىزمۇ ، خالىمىسىڭىزمۇ ، بىز ھازىر دوستقۇ ، سىز بۇنىڭغا ئىشەنمەمسىز ؟

مېنىڭ ھېسسىياتسىز گەپلىرىم قىزنى رەنجىتتىمۇ ئۇ ئۈلۈغ ـ كىچىك بىر تىندى ـ دە ، يىراقلارغا قاراپ ، ئۆزىنىڭ مەغرۇر ، بىپەرۋا ھالىتىنى دەرھال ئەسلىگە كەلتۈردى . مەن ئۇنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشنى بايقىدىم : ئۇ ئۆز سىرىنى بىمەھەل ئېيتىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ، ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىمەكتە ، ئازابلانماقتا ۋە خورلۇق ھېس قىلماقتا ئىدى . مەن ئۇنى بۇ ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇۋالالايمەنغۇ ، لېكىن بۇنىڭ ھېسابىغا ئۆزۈمگە ناھايىتى چوڭ ئازاب تېپىۋالىمەن . گەرچە مەن ئۇنى شۇنچىلىك ياخشى كۆرسەممۇ ، ئۇنىڭغا مۇھەببەت ئىزھار قىلىشقا ئاجىزمەن . مەن شۇ تاپتا ئۇنىڭ مېنى مەنسىتمەسلىكىنى ، ماڭا ۋۇجۇدىدىكى بارلىق تەكەببۇرلۇقى بىلەن ھەيۋە ۋە بېسىم كۆرسىتىشىنى خالايمەن . دېمەك ، مەن ئۇنىڭدىن سەمىمىيلىكنى ئەمەس ، ساختىلىقنى ، ئالدامچىلىقنى تەلەپ قىلىمەن··· لېكىن بۇ چاغدا خىيالىمدىن نەۋائىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرى ئۆتتى :

سۇبھىدەك ھەردەمدە گەردۇن قويماغاي ئاسارىنى ،
ناگا ئەھلى سىدقى كۆڭلى مېھرىن ئىپشا ئەيلەسە .

(چىن ئاشىقلار ئۆز ئىشقىنى ئىزھار قىلماقچى بولسا ، پەلەك قاچان بولمىسۇن ، ئۇنىڭ سۇبھىدەك ئوچۇق ـ ئاشكارا قىلىپ

تاشلايدۇ) .

مانا شۇ تاپتا ، ھەر ئىككىلا كۆڭۈلدە بىر ئازرۇ ئوت بولۇپ يانماقتا . ئۇلارنىڭ بەدىنى ماگنىتتەك بىر - بىرىنى تارتىشىدۇ . ئۇلارنىڭ ئەڭ شىرىن ، لەززەتلىك ياشلىق تۇيغۇلىرى بىر - بىرىگە سۇبھىدەك ئوچۇق - ئاشكارا ، لېكىن قىزدىكى ئىپپەت - نومۇس ، ئىنسانىي غۇرۇر ؛ يىگىتتىكى دۇنيادا مۇھەببەتتىنمۇ لەززەتلىك نەرسە بار ، ئۇ ، غايە يولىدا ئىزدىنىش ، مۇھەببەت بۇ ئىزدىنىشكە توسالغۇ بولىدىغان نەرسە بولغاچقا ، مەن ئۇنى ئۆزۈمدىن نېرىگە ھەيدەيمەن دەيدىغان سۇئنئىي ئېتىقاد ، بۇ مۇناسىپ بەدەنلەرنى بىر - بىرىدىن يىراقلاشتۇرماقتا . ئۇلارنىڭ يۇرىكىدىكى ساپ نەرسىلەرنى يالغان نەرسىلەر بىلەن ئالماشتۇرماقتا... مەن مانا بۇلارنى بىلىمەن ، لېكىن مېنىڭمۇ ساختىلىق قىلماسلىققا ئامالىم يوق...

شۇنداق قىلىپ ، ئون مىنۇتلۇق ھودۇقۇشتىن ، ھاياجاندىن كېيىن ، بىز بىر - بىرىگە قارىمايدىغان ، ھەتتا بىر - بىرىگە دۇشمەنده‌ك قارىشىدىغان ئىككى ئادەمگە ئايلىنىپ قالدۇق .

— مەن بېيجىڭغا ئوقۇشقا بارىدىغان بولدۇم ،— دېدى گۇزەلىئاي سوغۇق ئاۋاز بىلەن ، — سىز بىلەن خوشلىشىپ قويايي دېۋىدىم .

— رەھمەت سىزگە ، قاچان ماڭىسىز ؟

— بۇگۈن ، كەچلىك پويىز بىلەن .

— مەن ئۇزاتقىلى بارىمەن .

— رەقىپكام بىلەن ئادىلە بارسا بولدى ، سىز ئاۋارە بولمىسىڭىزمۇ بولىدۇ .

بىز يەنە جىم بولۇپ قېلىشتۇق...

... شۇنىڭدىن كېيىن گۇزەلئاي بىلەن يەنە خىيالىمدا مۇڭدىشىدىغان بولۇپ قالدىم ، ھامان ئۇنىڭ گۇزەل چىرايى كۆز ئالدىم-

دىن كەتمەيتتى . مەن ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىشنى خالىمايتتىم . رەقىپ پات - پات كىرەتتى ، ھە دېسىلا گۈزەلئاي توغرىسىدىلا سۆزلەيتتى ، مەن قاتتىق تېرىكەتتىم . بىر كۈنى ئۇنىڭغا :

— مەقسىتىڭ ھەل بولدى . مەن ئۇ قىزنى ھازىرغىچە ساقلاپ كەلدىم . ئۇ ھېلىقى چۆچەكلىك يىگىت بىلەن يۈرمىدىغۇ ، ئەمدى مېنى ئاۋارە قىلما ، مېنى تولا ئويۇن - تاماشىغا تارتما ، ئۇچ يىلدىن كېيىن مەن سېنىڭ بىلەن مۇھەببەت توغرىسىدا سۆزلىشىدىغان بولىمەن ! — دېدىم .

— لېكىن ، گۈزەلئاي سېنى ياخشى كۆرىدۇ ، — دېدى ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ ، — پويىز ئىستانسىسىدا مەلۇم بولدى . ئادىلە ئىككىمىز ئۇزىتىپ بارغانىدۇق ، ئۇنىڭ كۆزلىرى تىنىمسىز ھالدا بىرىنى ئىزدىدى ، كۆزىنى مۇشۇ ياقتىن ئۇزمىدى . پويىز مېڭىشقا گۈدۈك بەرگەندىن كېيىن ، ئۇ ئادىلەنى قۇچاقلاپ ئۆپكىدەپ يىغلىدى . بىلىپ تۇردۇم ، ئۇ سېنىڭ كەلمىگىنىگە يىغلىدى . بەلكىم يول بويى — بېيجىڭغا بارغۇچە يېشى قۇرۇمىغاندۇ . سەن بەختلىك جۇمۇ ، ئەلا . قىزلارنى بەختسىز قىلغان يىگىتلەر ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلىسا بولىۋېرىدۇ !

— ئۇنداق بولسا ، مەن ئەڭ بەختلىك ! — دېدىم ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ ، — سەن نۇرغۇن قىزلارنى بەختسىز قىلىشىڭ مۇمكىن ، باشقىلارنى بەختسىزلىككە ئۇچرىتىشىڭ ئۆزى ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك !...

— ئۇنداق بولسا ، سەن بەختسىز ، ئاۋاق...

— ئەمما ، ئۇنىڭ ئورنىنى مۇنۇ كىتابلار بىلەن تولدۇرۇۋالىمەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ياتقىمغا كەمرەك كەلگىن .

شۇنىڭدىن باشلاپ يالغۇز ياتاقتا ئېغىر ئەمگەك بىلەن ، ئازابلىنىپ ، سېغىنىشتىن ئۆزۈمنى قۇتۇلدۇرماقچى بولدۇم . كىتاب

ئوقۇش ، يېزىش ، كىتابلار توغرىسىدا ئويلاش ، شېئىر يادلاش — ھەر كۈنى توققۇز ـ ئون سائەت مۇشۇنداق مەشىق ئېلىپ بېرىش ، مېنى ئاستا ـ ئاستا قۇرۇق خىيالدىن ئازاد قىلدى . لېكىن ، كوچىغا چىقسام ، تاماق يېسەم خىيالىم بېيجىڭغا — گۈزەلئاينىڭ يېنىغا كېتەتتى . بۇنداق چاغلاردا كلاسسىك شېئىرلاردىن ئىختىيارسىز يادقا ئوقۇيمەن :

يەنە سەنسىزىن مۇنسىم غەم بولۇپتۇر ،
كۆزۈمگە يۇرەك قانى ھەمدەم بولۇپتۇر .
(سەنسىز مېنىڭ ئۇلپىتىم غەم بولدى ،
كۆز ياشلىرىمغا يۇرەك قېنىم ھەمدەم بولدى)
قارايىپ كۆزۈم دەم ـ بەدەم زار يىغلار ،
ئاڭا شامى ھەجرىڭدە ماتەم بولۇپتۇر .
(كۆزۈم قاراڭغۇلىشىپ ، تىنماي زار يىغلايدۇ ،
ھىجران ئوتۇڭ ئۈنۈڭ ئۈچۈن ماتەم بولدى)
—— نەۋائى .

شېئىرلارنى ئوقۇپ ئۆز ھالىمنى سۈرەتلەيمەن ۋە ئۆز ـ ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىمەن . غەمدىن ، ھىجران ئوتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يەنە قىرائەتخانىغا بارىمەن...

مەن بۇگۈن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى ماقالەمنى پۈتتۈرۈپ دۇمن جياڭشۇغا بەردىم . شۇنىڭدىن كېيىن ئۆز ئىشلىرىمغا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتتىمكى ، دوستلىرىمغا خەت يېزىشقىمۇ ۋاقىت ئاجرىتالمايدىغان بولۇپ قالدىم . خەنزۇ تىلىدا يازغان تۇنجى ماقالەمدىن ئۆزۈمچە رازى بولدۇم . چۈنكى ، مەن بۇ ماقالەمدە ، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ پەيدا بولۇش ، تەرەققىي قىلىش جەريانىنى ، شۇ ئاساستا يازما ئەدەبىياتنىڭ شەكىللىنىشىنى

خېلى يورۇتۇپ بېرەلىدىم . بۇ ماقالىنى يېزىش ئۈچۈن تولۇق ئۇچ ئاي تەييارلىق قىلغان ، نۇرغۇن قوشاقلارنى ئۈستازلارنىڭ ، بولۇپ- مۇ لى لاۋشىنىڭ ياردىمى بىلەن خەنزۇ تىلىغا ئوڭۇشلۇق تەرجىمە قىلغانىدىم . ئەلۋەتتە ، ئۆزىنىڭ تۇنجى ئەمگەك مېۋىسى ئادەم ئۈ- چۈن تولىمۇ لەززەتلىك تۇيۇلىدۇ . دۇەن جياۋشۇ ئوقۇپ چىقىپ مۇرەمگە قولىنى قويدى ـ دە :

— مۆجىزە ، بىر يىل ئىچىدە مۇشۇ دەرىجىگە يەتمەك راست- تىنلا مۆجىزە . ھازىرقى تىل بىلەن ئېيتقاندا ، بۇمۇ بىر سەكرەپ ئىلگىرىلەش ، سۈنئىي ھەمراھ قويۇپ بەرگەنلىك ، — دېدى .

مەن ئۇنىڭ سەممىي ماختاشلىرىنى ئاڭلاپ ، خۇشاللىقتىن كۆز ياشلىرىمنى سۈرتتۈم .

— ئەمدى ئۇيغۇر تىلىدا بىر پارچە ماقالە يېزىڭ ، — دېدى ئۇ مېنى ئىلھاملاندۇرۇپ ، — سادىر پالۋان توغرىسىدا يېزىڭ . سىزنىڭ پىكرىڭىز توغرا ، شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىت بويىچە «ئىلى سۇلتانلىقى»نى تەھلىل قىلىش كېرەك . سىز قورقماي ئۆز كۆزقارىشىڭىزنى قويۇۋېرىڭ . «غازات دەر مۇلكى چىن»نى دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى قىلىشقا بولىدۇ . سىزگە قىيىن چۈشىدىغىنى ، ئۆزىڭىز يازىسىز ، ھەرپلىرىنى ئۆزىڭىز تىزىسىز ، ئاندىن كېيىن بېسىپ تارقىتىمىز...

شۇنىڭدىن كېيىن مەن يېڭى ئىزدىنىشكە كىرىشىپ كەتتىم . بۇگۈن كەچ كىتاب كۆرۈۋېتىپ ئۆزۈمچىلا ھاياجانلاندىم ـ دە ، قولۇمغا قەلەم ئېلىپ ئۇيغۇر تىلىدا شېئىر يازدىم : مىسرالار ، كۆپلېتلار پەيدا بولدى . لېكىن ، تازا ئۇسسىغاندا ئۇنى ئىچسىمۇ ، بۇنى ئىچسىمۇ ئۇسسۇزلۇق قانمىغاندەك بىر خىل سېزىم ھېس قىلدىم . قاينام تاشقان ھېسسىياتلىرىم مىسرالارغا جايلاشمايۋاتقان- دەك ، ھاياجانلىنىۋاتقىنىم بىلەن شېئىر يېزىۋاتقان باشقا بىر ئا- دەمدەك ، يۈرىكىمدە قايناۋاتقان ھاياجان مىسرالارغا تىزغاندا تارقاپ

كېتىۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى . مەن جىلە بولۇپ قەلبىمنى قويۇپ قويدۇم ۋە «تاڭ شېئىرلىرى»نى جاڭ لاۋشى ئۆگەتكەن بېيجىڭ تەلەپپۇزى بىلەن ئۇنلۇك ئوقۇشقا باشلىدىم .

ئاي نۇرى تالانى يورۇتقان ، سەككىزىنچى ئاي ئاسمىنى شۇنچىلىك سۈزۈك ۋە كۆكۈللۈك ئىدى . مەن دېرىزەمنى ئېچىپ قويۇپ ئاستىمدىكى شەھەرگە قارىدىم . سانسىزلىغان يۇلتۇزلار ھەر خىل رەڭلەردە يالت ـ يۇلت قىلاتتى ، خۇاڭخې دەرياسى بىر ئىزدا توختاپ قالغاندەك ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى . شەھەرنىڭ ، تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشىنى شېئىرىي پىكىر بىلەن بايان قىلسا ، قانداق جانلىق بولاتتى ـ ھە ؟ مەن نېمىشقا تاڭ شائىرلىرىدەك پىكىرلەرنى ئېيتالمايمەن ـ ھە ؟

مەن ئۇستازلارنىڭ ياردىمى بىلەن تاڭ شېئىرلىرىنى چۈشىنىشكە باشلىغاندىن كېيىن ، ئۆزۈمنىڭ پىكىر ۋە شېئىرىي تەپەككۇرىدا قانچىلىك كەمبەغەل ئىكەنلىكىمنى چوڭقۇرلاپ بىلىشكە باشلىدىم . ئۆزۈمنىڭ كەمبەغەللىكىمنى بىلگەنسېرى ، مېنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىم ئاشتى . مەن تاڭ شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن ئەللىك نەچچىسىنى يادلاپ بولغانىدىم ، ئەمدى قالغانلىرىنى يادلىۋېلىش ئۈچۈن تىرىشماقتىمەن .

... ھازىرقى ياتقىم ئىككى ئېغىز ، يەنە شۇ لۆكۈبېشەن تېغىنىڭ قاپتىلىدا . ياتقىمنىڭ ئارقا تەرىپى باغ ، نېرىسىدا گۈللۈك ، تۆت تۈۋرۈكلۈك شىپاڭ ۋە فونتان كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ . خىلمۇخىل گۈللەر ، پىشقان ئالما ـ شاپتۇللار مەززىلىك پۇراق چېچىپ تۇرىدۇ . كېچىنىڭ سالقىن تاغ شامىلى بۇ مەززىلىك پۇراقلارنى بۇرنۇمغا پۇرتىپ ، يۈمشاق قوللىرى بىلەن چاچلىرىمنى سىيپايدۇ . تاغ قۇشلىرى خۇددى مېنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۈيقۇسىدىن ۋاز كېچىشكەن ، ئۇلار ھەر خىل مۇقامدا تىنىمسىز چۇرۇلدىشىدۇ ، بۇلار تەبىئەتنىڭ سېخىي ، ئارامبەخش مۆجىزاتلىرى

رى بىلەن بىرلىشىۋېلىپ ، لۇڭۇپيشەن تېغىنى ماڭا بۆشۈك قىلىپ بەرگەندەك ۋە مۇشۇ بۆشۈكتە مېنى ئۇخلىتىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ...

ئىشكىمنى ئېچىپ قويدۇم . مەن قاپتالدا بولغاچقا ، ئۆزۈمنى ئاستىمدىكى بەش قەۋەت بىنانىڭ يېشىل كاھىشلىق دۇمبىسىگە دەسسەپ تۇرغاندەك ھېس قىلىمەن . ئاستىمدىكى شەھەر بولسا بىر خىلدا جىمىرلاپ تۇرىدۇ ، گويا يۇلتۇزلۇق ئاسمان ، ھاۋالىق قاپ-تال ، ئۇيقۇسىز شەھەر ، سەگەك دەريا ... ئومۇمەن ، تەبىئەتنىڭ ھەممىلا گۈزەللىكى ماڭا مەدەت بېرىۋاتقاندەك ، «ئوقۇ ، ئوغلۇم !» دەۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ . خەنزۇ تىلىدا شېئىر يادلاۋاتا-مەن . بىلمىگەن خەتلەرنى يوغان قىلىپ يېزىپ چىقىمەن - دە ، مەخسۇس قىلىپ ئورنىتىلغان ئىلغۇچلىرىمغا ئىلىپ قويىمەن ، تېگىگە ئاھاڭ بەلگىلىرىنى ئېنىق ۋە توغرا يېزىپ قويۇپ ، قايتا - قايتا ئوقۇپ تىلىمنى كۆندۈرىمەن . تىلىم ياخشى كۆنگەندىن كېيىنلا ئىنتوناتسىيە بىلەن شېئىرلارنى ئوقۇيمەن . مەن شېئىر يادلاشقا بېرىلگەندە كۆزلىرىمنى بىر ئېچىپ ، بىر يۇمۇۋېلىشقا ئادەتلەنگەن ، پەقەت ئارىلاپ دەم ئالغانلىرىمدىلا كېچە مەنزىرىسى-نىڭ گۈزەل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمەن .

— ياخشى ، ياخشى !

مەن چۆچۈپ قاردىم . بوسۇغامدا ئاپئاق چاچلىرىنى كەينىگە قارىتىپ تارىغان ، ئالدى ئوچۇق ئاق كۆڭلەك ، پۇتىغا خەي كىيگەن پېشقەدەم ئادەم كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى .

— شۇي شۇجى ! — دېدىم مەن ھەيران بولۇپ .

— ياخشى ئوقۇدىڭىز ، مەن خېلى بولدى كەلگىلى ، ھېچ قاراي دېمەيسىز ، ياخشى ، ئۆگىنىش روھىڭىز راستىنلا ياخشى-كەن . مەن ئاڭلىغان ، لېكىن كۆرمىگەنىدىم !

شۇي شۇجى — مەكتەپ پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ،

ئۇزۇن يىللىق ، تەجرىبىلىك مائارىپچى . ئۇ يەنئەندىمۇ بولغان ، ئازادلىقتىن بۇرۇن ، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا پارتىيىگە كىرگەن ، دۆلىتىمىزنىڭ ئىلىم ـ پەن ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشـ تا ھارماي ـ تالماي ئىشلەۋاتقان رەھبەر . شۇي شۇجى پۈتۈن مەكتەپتە چوڭ ھۆرمەت ۋە ئىناۋەتكە ئىگە . ئۇ ئادەمنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلىم ـ پەن خادىملىرىنى يېتىشتۇرۇش يولىدا سىڭـ دۈرگەن ئەجرى كۆپ . كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا ھېكايە بولۇپ يۈرـ گەن نۇرغۇن تەسىرلىك ئىشلىرىنى ، شۇ قاتاردا مېنى ئورۇنلاشتۇـ رۇش ، تەربىيىلەش توغرىسىدا بەرگەن يوليورۇق ۋە غەمخورلۇقلىـ رىنى مەن ئاڭلىغان . شۇي شۇجىنىڭ ياتقىمغا كىرىپ قېلىشىنى مەن ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم . شۇي شۇجى مېنىڭ بىلەن قول ئېلىـ شىپ كۆرۈشتى ، ئاندىن كېيىن مېنىڭ كارىۋىتىمنى تۈتۈپ باقتى .

— ماتراس سالمىدىكىزمۇ ؟

— ياق ، مەن تېگىمنى قاتتىقراق قىلىپ يېتىشقا ئادەتلەنگەن !

— ياخشى ئادەت ! سوتكىسىغا نەچچە سائەت ئۇخلايسىز ؟ — دەپ سورىدى شۇي شۇجى .

— كېچىسى بەش ـ ئالتە سائەت ، كۈندۈزى بىرەر سائەت .

— ئازلىق قىلىدۇ . كېچىسى يەتتە ـ سەككىز سائەت ، كۈندۈـ زى ئىككى سائەت ئەتراپىدا ئۇخلىسىڭىز مۇۋاپىق بولىدۇ .

— ۋاقىت يېتىشمەيدۇ ! — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — مانا بۇ مېنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىم .

شۇي شۇجى مېنىڭ خەنزۇچە يېزىلغان جەدۋىلىمنى سىنچىلاپ قاراپ چىقتى ـ دە ، كۈلۈمسىرەپ :

— بۇ خەتلەرنى ئۆزىڭىز يازدىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— ھەئە .

شۇجى بوۋاق بالىسىنىڭ بىر يېڭى تاتلىق قىلىقىدىن زوقلانـ

غان ئاتىمەك خۇشال بولۇپ سورىدى :

— سىز بېرىلىپ ئۆگەنگىلى نەچچە ۋاقىت بولدى ؟

— بۇلتۇر توققۇزىنچى ئايدىن ھېسابلىغاندا ، بىر يىل بولۇشقا ئاز قالدى ، — دېدىم خىجىل بولۇپ .

— ياق ، — دېدى شۇجى ئېتىراز بىلدۈرۈپ ، — مەن سىزنى بۇلتۇر ئۆكتەبىردىن كېيىن ، يېڭى ئوقۇتقۇچىلارغا بېرىلگەن زىيا-پەتتە كۆرگىنىم ئېسىمدە . ئۇنداقتا ئارانلا ئون ئاي بولدى .

مەن قارشىلىق قىلمىدىم . شۇجىنىڭ مېنىڭ قاچان كەلگىنىم ۋە نېمىلەرنى قىلىپ يۈرگىنىمگە كۆڭۈل بۆلگىنىگە ھەيران قالدىم . مەكتەپتە ھەر مىللەتتىن مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى ، ئۇچ مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى بار . پارتكوم شۇجىسى ھەممىلا ئادەمنىڭ ئۇششاق - چۈششەك ئىشلىرىنىمۇ بىلەمدىغاندۇ - ھە ؟ ھازىر پۈتۈن مەكتەپ ئۇيقۇدا ، شۇي شۇجى بولسا كادىرلار ھەم ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەھۋاللىرى بىلەن تونۇشۇپ يۈرىدۇ . شۇي شۇجى بۇ ئىشلىرى بىلەن نېمىگە يەتمەكچى ؟ ئۇ ئادەم مۇشۇ يول بىلەن يەنىمۇ يۇقىرى ئورۇنغا ئېرىشىشنى تەمە قىلارمۇ ؟ ياق ، ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەت ، سىياسەت كادىرلىرىنى يېتىشتۇرۇش ئۈچۈنلا ئىشلەيدۇ . مەن خۇددى ھەربىر يېڭى خەتنى ئۆزلەشتۈرگىنىمدە قانچىلىك خۇشال بولغان بولسام ، شۇي شۇجىمۇ بىزنىڭ ئالغا قاراپ باسقان ھەربىر قەدىمىمىزدىن شۇنچىلىك خۇشال بولىدۇ . چۈنكى ، ئۇ بىزنىڭ پارتىيىمىز تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنى ئۆزىنىڭ مۇقەددەس بۇرچى ۋە ھاياتىدىكى خۇشاللىق ، شان - شەرەپ دەپ بىلىدۇ !

— قېنى ، سىز تاڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇڭ !— دېدى شۇي شۇجى كىتابنى قولىغا ئېلىپ ،— مەن كىتابقا قاراپ تۇراي .

مەن بۇ «ئىمتىھان»دىن ياخشى ئۆتۈش ئۈچۈن «تاڭ شائىر-

لىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۇچ يۇز پارچە »نىڭ بىر بېشىدىن يادقا ئوقۇشقا باشلىدىم . مەن ھەربىر شېئىرنى توغرا ئاھاڭ بىلەن ئوقۇغاندا ، شۇجى خۇشال بولۇپ ، قوشۇلۇپ ئوقۇپ كېتەتتى . بەزىدە مېنىڭ مۇرەمگە قولىنى قويۇۋېلىپ خىيال بىلەن شەھەرگە قاراپ تۇرۇپ قالاتتى ، بەزىدە بولسا مېنىڭدىن شېئىرنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلاتتى . مەن تارتىنماستىن ، ھەربىر سۆزنى ئۇقۇشلۇق ۋە توغرا تەلەپپۇزدا ئىزاھلاپ بېرەتتىم . شۇجى مېنىڭ شېئىرلىرىمنى بىر سائەت ئەتراپىدا تىڭشىدى . مەن يادلىغان شېئىرلار تېخى تۈگىمىگەنىدى ، ئۇ مېنىڭ مۇرەمگە ئۇرۇپ :

— ئولتۇرۇڭ !— دېدى ۋە ئۆزىمۇ ئولتۇردى .

— سىز بۇرۇن خەنزۇچە بىلەتتىڭىزمۇ ؟

— ياق .

— دېمەك ، ئون ئايدا ساۋاتسىز ھالەتتىن بۈگۈنكى ھالەتكە يېتىپسىز ـ دە !

مەن گەپ قىلمىدىم . شۇي شۇجى ئورنىدىن تۇردى ۋە قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ مېڭىپ يۇرۇپ سۆزلىدى :

— بۇ سىناق نەتىجىلىك بولدى . دېمەك ، سىز بىزگە ، پارلامېنتلىك ياشلارنى تاللاپ ئوقۇتۇپ ، تېز پۇرسەت ئىچىدە يارىملىق ئادەملەرنى يېتىشتۈرۈشكە بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردىڭىز ! بۇ ، پەنگە يۈرۈش قىلىش ، دۆلىتىمىزنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ، قانلاقلىق ۋە كەمبەغەلچىلىكتىن تېز قۇتۇلۇش ئۈچۈن پايدىلىنىشقا بولىدىغان بىر قىممەتلىك تەجرىبە . ئەلا ، سىزنىڭ بۇ ئىشىڭىزمۇ بىر سەكرەپ ئىلگىرىلىگەنلىك . ئاڭلىسام ، بەزىلەر مۇشۇ خىل بېرىلىپ ئۆگىنىشنى «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا ماڭغانلىق دەپتۇ ، بۇ توغرا ئەمەس ! مەن بايىاتىن ، خېتىنى بىلمىسەممۇ ، سىز ئۆگىنىۋاتقان پەلسەپىۋى ۋە سىياسىي كىتابلارنى كۆردۈم ، خاتىرە

يېزىپسىز ، كىتابلارنىڭ ئىچىگە شۇنچە جىق بەلگىلەرنى قويۇپسىز ، بېرىلىپ ئۆگىنىۋېتىپسىز ، بىزنىڭ ئالىملىرىمىز ، ئىنژېنېر ، يازغۇچى ، دوختۇر ، ئوقۇتقۇچىلىرىمىز مارکسىزم ـ لېنىنىزمنى ئۆگىنىشى لازىم . بۇ ، ئەلۋەتتە كەم بولسا بولمايدىغان بىر ئىلىم . ئۇلار پارتىيە رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشى ، سوتسىيالىستىك ۋەتەنىمىزنى قىزغىن سۆيۈشى لازىم . بۇ ، ئۇلارنىڭ يۈرەك قېنى بىلەن پۈتىدىغان ئەمگەكلىرىدە كۆرۈلۈشى كېرەك . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مەن زىيالىيلىرىمىزنىڭ ئۆز كەسپىنى پۇختا بىلىشىنى ، ئۆز كەسپى بويىچە چوڭ نەتىجە ئۇچۇن ئىنتىلىشىنى ۋەتەننى سۆيگەنلىكىنىڭ بىر بەلگىسى دەپ قارايمەن…

كۆڭلۈمدىكى نۇرغۇن گۇمانلار يوقالدى ، نۇرغۇن تۇگۇچلەر يېشىلدى . دېمەك ، مەن خاتا قىلمىغانمەن . مەن : «ھاشىرنىڭ كۆزقارىشىدا خاتالىق بار ، كاللىسى تولىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ » دەپ ئويلىدىم .

مەن پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئالدىدا قىلچە قورۇنمىدىم ، بەلكى ئۇنى ئۆز ئاتامدەك ياخشى كۆرۈپ قالدىم . ئۇنىڭدىن ئىچىمنى تاتىلاپ ئارام بەرمەيۋاتقان مەسىلىلەرنى سوراپ ئۇقۇۋالماقچى بولدۇم .

— شۇي شۇجى ، مەسىلەن ، بىر ئادەم ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى سەرپ قىلىپ تارىخ ۋە ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانسا ، ئۇنداق ئادەم قەدىرلىنىشى لازىممۇ ، جازالىنىشى لازىممۇ ؟ — دەپ سورىدىم . شۇجى كۇلۇپ كەتتى ، ئاپئاق چېچىنى ئالقىنى بىلەن سىلاپ قويۇپ تاپسا بىلەن كارىۋات ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ماڭدى ـ دە ، سورىدى :

— مەسىلەن ، كىمنى دېمەكچىسىز ؟

مەن ساۋۇتوفنىڭ ئەھۋالى ۋە تارىخى توغرىسىدا بىلگەنلىرىمنى سۆزلەپ بەردىم . شۇي شۇجى مېنىڭ ئۇدۇلىمغا كېلىپ

ئولتۇردى .

— ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ، مەدەنىيىتى توغرىسىدا ئاز - تولا بىلىمەن ، — دېدى ۋە ئۇ ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ،— مەسىلەن ، مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 72 - ، 85 - ، 88 - يىللىرى دىڭلىڭلار (ئۇيغۇرلار) ئۇخشاش ، ئۇسۇڭلار بىلەن بىرلىشىپ ، ھونلارنىڭ ئەسكەرلىرىدىن نەچچە تۈمەننى يوقاتقانلىقى ، ھونلارنىڭ بۇ ھۇجۇملاردىن قورقۇپ ئورخۇن دەرياسىنىڭ غەربىگە يۆتكەلگەنلىكى ، ئۇنىڭ ئەسىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قارخانىيلار پادىشاھى بۇغراخاننىڭ بۇخارا شەھىرىنى ئىگىلەپ ، قەشقەر شەھىرىنى ئىككىنچى پايتەخت قىلغانلىقى ، 964 - ، 965 - يىللىرى ئۇيغۇرلار سۇئ سۇلالىسىگە نۇرغۇن ئات ، ئېگەر ، ماتا - چەكمەن ، كالا قۇيرۇقى ، تېرە ماللار ، يۇئ سېتىپ بەرگەنلىكى ، 11 - ئەسىرنىڭ بېشىدا قاراخانىيلار خانى يۈسۈپ قىدىرخاننىڭ چىرىيىگە ھۇجۇم قىلغانلىقى ، چىڭگىزخاننىڭ شىنجاڭنى بېسىۋېلىشى ، ھەتتا 1370 - يىللىرى تۆمۈرنىڭ بەلخ شەھىرىنى پايتەخت قىلغانلىقى[1]... مانا مۇشۇنداق يىلنامىلەرنى ئانچە - مۇنچە بىلىمەن ، لېكىن ئەدەبىيات تارىخى توغرىسىدا ماتېرىيال كۆرمىدىم ، ئۆگەنمەكچىمەن . سىز ماڭا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىغا دائىر قىسقىچە بىر ماتېرىيال يېزىپ بېرىڭ ، مەن كۆرۈپ چىقاي . تەنقىداتچىلارنى قەدىرلەش لازىم . قەدىرلەشلا كۇپايە قىلمايدۇ ، تەربىيىلەش ، ئۆستۇرۇش ، ئۇلارغا مەدەت بېرىش لازىم . مانا بۇ ، بىزنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتىشتا قىلىشقا تېگىشلىك بىر مۇھىم ئىشىمىز .

مەن شۇي شۇجىغا ئەدەبىيات تارىخىمىزنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇدۇم . شۇجى ياتاقتىن چىقىدىغان چاغدا ، مېنىڭ قوللىرىمنى چىڭ

---

① قېنى جاشىن قاتارلىقلار تۈزگەن «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» ، خەنزۇچە نەشرى ، 163 - بەتتىكى جەدۋەلگە قارالسۇن .

قىسىپ خوشلاشتى...

مەن ئەتىسىلا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە كاتالوگىنى تۈزدۈم. ئىسلام دىنى كىرىشتىن بۇرۇنقى ئەدەبىيات توغرىسىدا، مەسىلەن، ئابدىلەر، ئالتۇن يارۇق، ئوغۇزنامە قاتارلىقلار ئۇستىدە دۇمەن جياۋشۇ قىسقىچە مەلۇمات يازدى. مەن قاراخانىيلار دەۋرىدىن تارتىپ موللا بىلال، موللا شاكىرلارغىچە بولغان ئەدىبلىرىمىز ئۇستىدە بىلگىنىمچە يېزىپ چىقتىم. ئەلۋەتتە، مېنىڭ يېزىپ چىقالىشىمدا ساۋۇتوف ئەۋەتكەن كىتابلار بىلەن قوليازمىلار يېتەكچىلىك قىلدى.

ئارىدىن ئون كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، ما جۇرىن مېنىڭ بېيجىڭغا — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى تارىخىدىن بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئوقۇشقا بارىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردى.

3

يولىنىڭ ئىككى قاسىنقىدا ھەر خىل مىللىي كىيىملەرنى كىيىپ، ناخشا ـ ئۇسسۇل، سازلار بىلەن تۇرۇۋاتقىنىمىزغا ئىككى سائەتتەك بولدى. ھېچكىم بۇ تۇرۇشتىن ۋە كۈتۈنىڭ تەپتىدىن ناھەق قىلمايدۇ. تەرلىگەن ئادەملەر مەكتەپ قورۇسىنىڭ دەرۋازىسى تەرەپكە كۆز ئۈزمەستىن قاراپ تۇرىدۇ. بىزگە بىرلا ئىش ئېنىق: مەركەزدىن مۇھىم رەھبەرلەردىن بىرى كەلگەن. بىز ئاشۇ رەھبەرنى كۈتۈۋېلىشقا تۇرۇۋاتىمىز. باشقىلار ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ. مەن بولسام ئۆز ـ ئۆزۈم بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن: «ئەلا، مانا دۆلەت رەھبەرلىرىنى كۆرىدىغان بولدۇڭ، سەن كۆزلىگەن مەقسەتلىرىڭگە قەدەممۇقەدەم يېقىنلىشىۋاتىسەن. ئارانلا ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن بولساڭمۇ، ئۆزۈڭنى ھەرىكىم بىلەن سېلىشتۇرۇشتىن يانمايدىغان مەغرۇر يىگىت ئىدىڭ، خەنزۇ تىلىنى ئۆگىنىپ

ىنىپ جۇڭگو ۋە چەت ئەل كىتابلىرىنى ئوقۇيالايدىغان بولدۇڭ ، ئوقۇغىنىڭنى چۈشىنەلەيدىغان بولغاندىن كېيىن ، ئۆزۈڭنىڭ نەقەدەر بىلىمسىز ئىكەنلىكىڭنى بىلدىڭ ! سەن ھازىر بىلىملىك بولۇش كويىدا تىرىشىۋاتىسەن . سەن قاپقارا پاچاقلىرىڭنى ئەتىيازنىڭ سېرىق شامىلىدىن قوغداش ئۈچۈن ، چىغ ۋە تېۋىلغا دالدىلىرىدىن پاناھ ئىزدەيدىغان قويچى ئىدىڭ ، شۇ چاغلاردا مۇپەتتىش كەپتۇدېسە ، ئوقۇمۇشلۇق ئادەمنىڭ مىنگەن ئېتى قانداق بولىدىكىن ، ئېتىنى بولسىمۇ كۆرۈۋالاي دەپ ، باغ ئارىلاپ ، شورا ئاتلاپ ، سۇڭگۇچلەردىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ ، ئۆگزە ياكى سوكال تاملارنىڭ كەينىدىن مارايدىغان ، جۇل ـ جۇل كىيىملىك يېتىمەك ئىدىڭ . مانا بۇگۈن داھىيلارنى كۆرىدىغان بولدۇڭ... سەن ئەلا... » .

مېنىڭ خىيالىم ئۇزۇلۇپ قالدى ، پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ جۇرىنى بىزگە : «باش قوماندان جۇدې كېلىدۇ ، قىزغىن قارشى ئالايلى ! » دەپ ۋارقىرىدى . بىز شوئار توۋلاشقا باشلىدۇق . مەن ھاياجان بىلەن باش قوماندان كېلىۋاتقان ياققا قاراپ تەلپۈندۈم . مانا ، باش قوماندان كۆرۈندى . مەن ھەيران قالدىم . مېنىڭ تەسەۋۇرۇمدىن پۈتۈنلەيلا باشقىچە بىر ئادەم كەلمەكتە ئىدى . مەن ئۆز خىيالىمدا باش قوماندان جۇدېنى سۈرىتىدىكىدەك ئالىي ئۇنۋانلىرى ، مارشاللىق كىيىملىرى بىلەن كېلىدۇ ، دەپ ئويلىغانىدىم . ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ كېلىۋاتقان كىشى ئاددىي بىر دېھقانغا ئوخشايتتى . ئۇنىڭ ئۇچىسىدا ئاق خەسە كۆڭلەك ، كۆڭلەكنىڭ يەڭلىرى تۇرۇلمىگەن ، كۈل رەڭ خادانى ئىشتان ، پۇتىدا خەي ، بېشىدا چىغ قالپاق ، ئۆزى كۈلۈپلا تۇراتتى ، كەڭ غوللۇق ، ئوتتۇرا بوي گەۋدىسىنى سەل ـ پەل ئېگىپ ، بىردەم بىرى بىلەن ، بىردەم يەنە بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قويىاتتى . كۆپچىلىك تەرىپىدىن قىلىنغان ھۆرمەت ۋە مۇھەببەتنىڭ بەلگىسى بولغان شوئارلارغا قولىنى كۆتۈرۈپ ئىشارە بىلەن جاۋاب قايتۇراتتى .

كۈتۈلمىگەندە ، باش قوماندان مېنىڭ ئالدىمغا كەلدى ـ دە ، ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ۋە ئوڭ قولىنى سۇندى . مەن هودۇققان هالدا ئۇنىڭ قولىنى ئىككى قولۇم بىلەن چىڭ تۇتتۇم . باش قوماندان مېنىڭ چىمەندوپپامنى ئىشارە قىلىپ :

— سىز ئۇيغۇرمۇ ؟ — دېدى .

— هەئە ! — دېدىم هاياجانلىنىپ .

— نەچچە ياش ؟

— يىگىرمە ئۈچ !

— قايسى كەسپتە ئوقۇۋاتىسىز ؟

— مەن ئوقۇتقۇچى ! — دېدىم ئىپتىخار بىلەن .

— ناهايىتى ياخشى ، ناهايىتى ياخشى ! — دېدى باش قوماندان قولۇمنى چىڭ سىقىپ ، — ئىلىم ـ پەننى ياخشى ئۆگىنىڭلار ، پارتىيىمىز سىلەردىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇ !

كۆزلىرىمدىن تارامىلاپ ياش ئاقتى . مېنىڭ بۇ مېهرىبان ۋە قەهرىمان قولىنى قويۇۋەتكۈم كەلمەيتتى ، لېكىن باش قوماندان باشقىلار بىلەن كۆرۈشۈشى لازىم . مەن قوللىرىمنى سۇنغىنىمچە تۇرۇپ قالدىم . كەينىمدىكى ئوقۇغۇچىلار : «باش قوماندان بىلەن كۆرۈشكەن قول ! » دېيىشىپ ، مېنىڭ قولۇمنى تەرەپ ـ تەرەپ ـ تىن سىقىشقا باشلىدى . مەن تېخىچىلا هاياجاندىن ئۆزۈمگە كەلمىگەنىدىم .

نەنچاڭ قوزغىلىڭىدىن كېيىن ، خەلق قوراللىق كۈچلىرىنى باشلاپ جىڭگاڭشەنگە بارغان ، ئۇ يەردە ماۋجۇشى بىلەن بىللە جۇڭ ـ گو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قۇرغان قەهرىمان قولنى تۇتۇپ بېقىش ، يېڭى دەۋرنى چىن يۈرىكىدىن سۆيىدىغان بىر ياش ئۇچۇن هەقىقەتەنمۇ خۇشاللىنارلىق ئىش ! مەن قانداقمۇ هاياجانلانماي تۇ ـ رالايمەن .

باش قوماندان مېنىڭ ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكىمنى بىلدى ، پار ـ

تىيىمىزنىڭ ئۇمىدىنى ئۆز ئېغىزى بىلەن يەتكۈزدى . مەن بۇ ئۇمىدنى ئاقلىيالارمەنمۇ ؟ «ئىلىم - پەننى ياخشى ئۆگىنىش» پارتىيىمىزنىڭ ئۇمىدىكەنغۇ ، نېمىشقا بەزىلەر مېنى : «قۇرۇق كىتابقىلا بېرىلىدۇ ، ئۇلۇغۋار غايىسى يوق» دەپ ئەيىبلىشىدۇ ؟ بولۇپمۇ ، مېنى شۇي شۇجى چوڭ يىغىندا بىر قېتىم ماختاپ قويغاندىن كېيىن ، مېنى بىكاردىنلا : «زېھنى ئۆتكۈر» ، «كاللىسى بار» دەپ ماختايدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى . يېقىندا مەكتەپ گېزىتىدە بىرى ماقالە يېزىپ مېنى ماختاپتۇ ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە مېنى قارىلايدىغانلارمۇ ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى . زادى مەن ماختىلىشقا لايىقمۇ ؟ مەن راستىنلا ئالاھىدە زېھنىلىك تۇغۇلغانمۇ ؟

مەن بۇ سوئاللارغا ئۇزاققىچە جاۋاب ئىزدىدىم ، لېكىن جاۋاب تاپالمىدىم ، چۈنكى ياشلارغا خاس بولغان بىر خىل ياشلىق غۇرۇرى ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالغانىدى .

مەن بۇگۈن ئاخشام كەينى - كەينىدىن كېلىۋاتقان خۇشاللىقىتىن ھاياجانلىنىپ ئۆگىنىشكىمۇ ئولتۇرالماي قالدىم ، چۈنكى چۈشتىن كېيىن گەنسۇ ئۆلكىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان ئىلىم - پەن يېڭىلىقلىرى كۆرگەزمىسىگە باردۇق . كۆرگەزمىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر بۆلۈمىگە مېنىڭ ھېلىقى «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە» دېگەن ماقالەم قويۇلۇپتۇ . بۇ ماقالەمنىڭ قېشىغا : «بۇ ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ يېگىرمە نەچچە ياشلىق ئوقۇتقۇچىسى يولداش ئەلانىڭ ئىلمىي ماقالىسى . ئۇ بۇ ماقالىسىنى خەنزۇ تىلىدا يېزىپ چىققان» دەپ يېزىپ قويۇپتۇ . مەن ئۇ يەردە خىجالەت بولغىنىم بىلەن ، مانا ھازىر ياتقىمدا ئېچ - ئىچىمدىن خۇشال بولماقتىمەن . قىلغان ئىشىم كىچىككىنە ئىش ، لېكىن ئېلىۋاتقان ھاياتى يۇقىرى

ئىدى . مەن بۇ غەلىبىدىن ھاياجانلىنىپ ئورۇندۇقۇمدا ئولتۇرالمىدىم ، خېلىغىچە ياتاقتا مېڭىپ كەتتىم . ئاخىر ئۆز ھاياجانلىرىمنى بېسىش ۋە ئىرادەمنى تېخىمۇ چىڭىتىش ئۈچۈن ، مەن ئۆزۈمنىڭ ئوقۇش تارىخىمنى خاتىرىلەپ قويۇشقا ئولتۇردۇم - دە ، ئېڭىكىمىنى ئالىقانلىرىمغا قويۇپ ، يۇرىكىمگە دەرد بولۇپ ئورناشقان مۇھىم خاتىرىلەرنى بىر - بىردىن ئەسلىدىم...

قورساق ئاچ ، كۆزلەر قاراڭغۇلاشقان ، مەھەللە مەدرىسىسى چاڭ بىلەن تولغان . بىز زىنغىر پاخىلىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ، ئاغزىمىز ئاغرىغۇچە ۋارقىراپ «خەندەك» ئوقۇيمىز . پۈتۈن ئۆتۈلگەن سۇرىلەرنى باشتىن تەكرارلاپ چىقىشنى خەندەك دەپ ئاتايدۇ . كۈن ئولتۇرۇش بىلەن بىز خېنىدەكنى تۈگىتىپ بولدۇق . ئەمدىلا : «ئۇھ !» دەپ تۇرۇشمىزغا ، تۇرتەك موللام مەيدىسىگە چۈشكەن چار ساقىلىنى تىترىتىپ كىرىپ كەلدى - دە ، بىز تۆت ئوقۇغۇچىغا : «ئاخشاملىققا تەراۋىھگە كېلىپ تەسبىھ ئوقۇيسىلەر» — دېدى . بىز سەككىز - توققۇز ياشلىق بالىلار يازنىڭ قىسقا تۈنلىرىدە قانغۇچە ئۇخلىمىغاچقا ، خۇپتەن تۈگىگۈچىلا مۈگدەشكە باشلايتتۇق ، چوڭلارغا ئوخشاش يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقا چىدىمايتتۇق ، ئەمما ئامال يوق ئىدى .

«سۇبۇھانەزىل ئىززەتى ۋەل...» دەپ ئاۋازىمىزنىڭ بارىچە ۋارقىراپ تەسبىھ ئوقۇيمىز . بالىلار ۋە ئاياللار چاقماق پەنجىرىلەردىن مارىشىدۇ ۋە بىزگە قاراپ كۈلۈشىدۇ . ھەر قېتىم : «سۇببۇھۇن ، قۇددۇسۇن رەببىل مالائىكەتى ۋەررۇ !» دەپ تەسبىھنى ئاخىرلاشتۇرۇش بىلەن تەڭ كۆزلىرىمىز يۇمۇلۇپ كېتىدۇ . ئوتتۇز كۈن روزا توشقۇچە ، بىز ھەر كۈنى تەسبىھ ئوقۇشىمىز ۋە ئۇيقۇسىزلىق ئازابىنى تارتىشىمىز لازىم .

قانداقمۇ قۇتۇلارمەن ، مەن قۇراملىق بالىلار شۇ تاپتا تاتلىق

ئۇيقۇدا... » ، مەن ئەمدىلا شۇنى ئويلاۋاتاتتىم ، يېنىمدىكى بالا «غىڭ !» قىلىپ سوزۇپ قويۇپ بەردى ، مەسچىتتە پىخىلداپ كۇلگۇچىلەرمۇ بولدى ، لېكىن قاقاقلاپ كۇلگۇچىلەر بىز بولدۇق . تەسىبھ ئوقۇيدىغان ۋاقىت كەلگەندى ، بىز ئورنىمىزدىن تۇردۇق . مەن ئەمدى : «سۇبھان... » دەپ باشلىشىمغىلا ، يېنىمدىكى راززاق يەنە «غىڭ» قىلىپ قويۇۋەتتى ، بىز قاقاقلىشىپ كۇلۇشتۇق .

— ۋۇي ، بەتبەختلەر ! — موللام ۋارقىرىدى . بىز تېخىمۇ بەتتەر كۇلۇشتۇق . تۇرتەك موللام ئۆزىنى تۇتالمىدى ـ دە ، مەرەپ- كە قويۇپ قويغان كەشىسىنى بىزگە ئاتتى . بىرىنچى بولۇپ مەن ئۆزۇمنى ئىشىككە ئاتتىم !

ئەمدى ماڭا مەدرىسگە كىرىش يوق ئىدى . دادام خاپا بولۇپ :

— مەھەللىنىڭ مەزبىنى بولۇپ قالساڭمۇ ، بالام ، بىر پارچە نان ئۇچۇن يەر تاتىلاپ يۇرمەستىڭ ، ئەمدى بۇ ئاش بېرىدىغان تاۋاقنىمۇ چاقتىڭ ، قوي باقامسەن ؟— دېدى .

— ياق ، دادا ، مەن ئوقۇيمەن !

— يەنە نېمىنى ئوقۇيتتىڭ ، تېرەڭنى سويۇپ بەرسەممۇ مول- لام ئەمدى سېنى ئالمايدۇ !

— مەن يېڭىچە مەكتەپتە ئوقۇيمەن ، — دېدىم دادامغا يالۇۇ- رۇپ .

— نەدىكەن ئۇ مەكتەپ ؟

— يۇقىرىقى مەھەللىدىكەن !

— ۋاي ـ ۋۇي ، نە ئۇ ؟ ئۇ يەر بىر بەيگىلىك يىراقلىقتىكى يەر تۇرسا !

— مەيلى ، مەن بېرىپ ـ كېلىپ ئوقۇيمەن !

دادام بېشىنى تاتىلاپ ئۇزاق ئويلاندى ـ دە :

— ئەمىسە ، مەن سېنى ئاپىرىپ باقاي ، مەھەللىلەرنى ئارىلاپ ماڭالمايسەن ، ئىتلار يامان ، مەن ساڭا چىغىر يوللارنى كۆرسىتىپ

قويماي ،— دېدى .

ئەتىسى دادام مېنى ئېتىز ئارىلاپ كەتكەن ، بىردە يوقىلىپ ، بىردە پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان يوللار بىلەن يېڭىچە مەكتەپ ئېچىلغان يېراق يېزىغا ئېلىپ باردى .

ئېگىز ، چوقۇر مۇئەللىم مېنىڭ بېشىمنى سىلاپ :

— توۋا ، ماقۇل ، كەلگەن بولغاندىكىن ئوقۇغىن ،— دېدى ۋە ماڭا ئاق سۈت قەغەزدىن بىر تاختا بەردى .

ھەر كۈنى بامدادتا ئەزان ئېيتىقاندا دادام بىلەن تەڭ تۇرىمەن ـ دە ، ئاشۇ مەكتەپكە ئېتىز ئارىلاپ يۈگۈرەيمەن ، ئىككى چوڭ ئۆستەڭنى كېچىپ ئۆتىمەن . ئەتىگەنلىكى سوغۇق سۇ جان ـ جېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ ، لېكىن مەن يېڭىچە مەكتەپتە ئوقۇۋاتقىنىمنى ئويلىساملا ، پۈتۈن بەدىنىمگە ئىسسىق يۈگۈرەيدۇ . چۈشلۈكى ئېرىقتىكى سۇغا نان چىلاپ يەيمەن ، كالا پادىسى بىلەن تەڭ ئۆيگە يېتىپ كېلىمەن .

بىر ئاي قاتىرىغاندىن كېيىن دادام بىر كۈنى كېچىسى بېشىمنى سىلاپ :

— بالام ، ھېلىقى ئىككى ئۆستەڭگە لاپاستىكى لىملارنى ئاپىرىپ يالغۇز ئاياغ كۆۋرۈك سېلىپ قويدۇم . ئەمدى سۇ كەچمەيسەن ! — دېدى .

مەن يەرگە قىرو چۈشكەن مەھەلدە ئىككىنچى سىنىپقا چىقتىم··· مەن بىر كۈنى مۇئەللىمنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن دادامنى باشلاپ باردىم . مۇئەللىم دادامغا :

— بالىنىڭ ئىدراكى بار ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدى . بىرىنچى سىنىپ ئۇنىڭغا ئوڭايلىق قىلىۋىدى ، ئىككىنچى سىنىپقا ئاچقىپ قويدۇم . ئەمدى ئىككىنچى سىنىپمۇ بۇنىڭغا يېنىكلىك قىلىۋاتىدۇ . مەن بۇنى ئۇچىنچى سىنىپقا ئاچقىپ باقماقچى ، لېكىن قىش كېلىۋاتىدۇ ، ئۆي يىراق . قارىغىنا ، بالا قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ

قالدى . ئوقۇمىغىن دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ ، بەش بالام بولمىسا-
غۇ ، ئاغىنە ، بالاڭنى ئۆزۈملا ئوقۇتاتتىم ، قولۇم قىسقا ، بىرلا
ئېغىز ئۆي ، ئارانلا بىر يوتقان ، بالاڭ سغقۇدەك بىر بۇلۇڭنى
تاپالمىدىم . قانداق قىلارمىز ؟ — دېدى .

دادام بېشىنى سىلاپ ئۇزاق تۇرغاندىن كېيىن :

— خىجىل بولماڭ ، مۇئەللىم ، مەن بالامنى ئوقۇتۇش ئۇچۇن-
لا مۇشۇ مەھەللىدىكى بىرىگە بىر قىش قورۇ خىزمەتچىسى بولۇپ
ياللىنىمەن . بىكارغا ئىشلىسەممۇ مەيلى ، ئۇچ بالام بىلەن سغقۇ-
دەك بىر ھۇجرا بەرسىلا بولدى ، قىشچە مېلىنى بورداي ، كۆمۈر-
نى توشۇي ، بېدە توغراي ، ھارۋىسىنى ھەيدەي ، قانداق دەيسىز ؟

— قېنى ، بۇنىڭمۇ بىر ھالاۋىتى بولۇپ قالار . سېنىڭ بىلەن
بىزنىڭ بولىدىغىنىمىز بولۇپ بولدى ، ئەمما بىر ئامال قىلىپ ،
سېنىڭ مۇنۇ ئەلارنىڭنى بىر ئوقۇتۇپ كۆرەيلى !...

ئۇلار كەچقۇرۇن قايتىپ كېلىشتى . دادام داۋۇت ھاجىلارغا
چاكار بولۇپ ياللانغانىدى .

مېھرىبان دادام مېنى ئوقۇتۇش ئۇچۇنلا قەھرىتان قىشتا دا-
ۋۇت ھاجىلارغا كۆمۈر ئەكېلىش ئۇچۇن ئۇچ كۇنلۇك يولغا بېرىپ
كېلەتتى . ئۇ ھەر قېتىم كەلگىنىدە ، مورا ئوچاققا ئۇزاق قاقلىنات-
تى ۋە مېنىڭ بېشىمنى تىزلىرىغا قويۇۋېلىپ ساددىلىق بىلەن :

— بۇ يىل ئۇچىنچى سىنىپنى تۇگىتىسەن . ھەر يىلى ئىككى
سىنىپنى ئوقۇساڭ ، بالام ، يەنە ئۇچ يىلدا يەتتىنچى ، سەككىزىنچى
سىنىپنى تۇگىتىدىكەنسەن . بۇ يەرنىڭ ئىشى بۇ يىل تۇگىسە ،
شەھەرگە كىرىمىز ، مەدىكارچىلىق قىلىپ بولسىمۇ سېنى ئوقۇتە-
مەن . سەن بولساڭمۇ ئوقۇشنىڭ نېنىنى يېگىن ! — دەيتتى .

دادام شۇنداق دەپ بولۇپ ، كۆزلىرىدىن ياش چىققۇچە يۆتىلەت-
تى . قارا چىراغنىڭ گۇڭگا يورۇقىدا ئۇنىڭ قارايغان چىرايى
تېخىمۇ قارا ۋە سولغۇن كۆرۈنەتتى . مەن دادامغا قاراپ يېتىشنى

ياخشى كۆرەتتىم . ئانىمىزنىڭ قاچان ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئەسلىيەلمىسەكمۇ ، بۇ دۇنيادا بىزگە دادىمىزدىن باشقا كۆيۈمچان ئادەم يوق ئىدى . دادام بىزنى ھەرقانچە بەڭۈاشلىق قىلساقمۇ ئۇرمايتتى ، مەنمۇ ئۇكىلىرىمنى ئۇرمايتتىم . بىز كىچىككىنە پەنجىرىسىگە سامان قەغەز چاپلانغان ۋە شۇ قەغەزنىڭ شىلىمىنى ساقلاش ئۈچۈن پەنجىرىگە سېغىزخان ئۆلۈكى ئېسىلغان بۇ ھۇجرىدا قىشنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتۇق . مەن قارا چىراغ يورۇقىدا ئۇكىلىرىمغا ھەر خىل سۈرەتلەرنى سىزىپ كۆرسىتەتتىم ، ئىلىپبەدىكى شېئىرلارنى يادلىتاتتىم . چىراغنىڭ يېغى تۈگىسە ھارۋا پىڭزىسىدىن قۇيۇپ كىرەتتۇق ، كۆمۈر بولسا ئۆكسۈمەيتتى ، داۋۇت ھاجى پات ـ پاتلا مېنى ساراينىغا ئاچقىپ «گۆر ئوغلى»نى ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى ، بەزىدە «مىڭ بىر كېچە»نى ئوقۇپ بېرەتتىم…

خۇشاللىقىمىز ئۇزاققا بارمىدى . ئەتىيازغا يېقىن دادام بىر كۈنى ئۆيگە جالاقلاپ تىترەپ كىردى ـ دە ، ئوت ـ كاۋاپ بولۇپ يىقىلدى ، يۈزىدىكى كۆمۈر يۇقىنىمۇ يۇيۇشقا ھالى يوق ئىدى . تېۋىپ دادامنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ : «ئۇچۇلما !» دېدى ۋە داخانغا ئوقۇتۇشنى بۇيرۇدى . بىزنىڭ مۇئەللىم بولسا : «ئۆپكىگە سوغۇق تەگكەن ، ھەي شورى قۇرغۇر يوقسۇللۇق !» دەپ غەزەپلەندى . دادام گەز باغلىغان لەۋلىرىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ : «زامانىدىن ئەپەندى… بالىلارغا قاراپ قويۇڭ… » دېدى . مۇئەللىم دادامنىڭ پېشانىسىگە ھۆل ماتانى قويدى… دادام قاتتىق يۆتەلدى ۋە بىر ھەپتىدىن كېيىن ، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئېڭەكلىرى چېتىلدى…

مەن ئۇكىلىرىمنى بېقىش ئۈچۈن بىر يىل مەھەللىمىزنىڭ يىغما قويلىرىنى باقتىم . شۇ يىلى كۈزلۈكى زامانىدىن مۇئەللىم مەھەللىمىزگە كەلدى . ئۇ رايوننىڭ مائارىپ ھەيئىتى بوپتۇ .

— رايوندا تۆتىنچى ، بەشىنچى سىنىپلار ئېچىلدى ، ئۇكىلە-

رىڭنى جايلاشتۇرالامسەن ؟— دېدى زامانىدىن مۇئەللىم ماڭا قاراپ .

مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدىم . زامانىدىن مۇئەللىم ئورۇنسىز سوئال قويغىنىنى چۈشەندى - دە :

— مەن ئەخمەت ئەپەندى قۇرغان «ئىتتىپاق»قا كىردىم . «ئىتتىپاق» يېتىم - يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلايدۇ ، مەن سېنى خاتىرجەم ئوقۇتۇش ئۈچۈن ، ئۇكىلىرىڭنى دارىلئېتامغا كىرگۈزۈشنىڭ ئامالىنى قىلىپ باقاي ، سەن ياتاقتا يېتىپ تۆتىنچى سىنىپتا ئوقۇغىن ! — دېدى .

ئۈچ - تۆت كۈندىن كېيىن ئۇكىلىرىمنى مەھەللە مۇتىۋەللىرى شەھەرگە — دارىلئېتامغا ئېلىپ كەتتى . مەن بولسام دادامدىن قالغان قۇراق كۆرپە ۋە يىپ تاغارنى ئالدىم ، تۈجۈركىنى كىيدىم ، ئاندىن يالاڭغىداقلا ئۆمەر تەمبۇر دېگەن ئادەمنىڭ ئېتىنىڭ كەينىگە مىنگىشىپ رايونغا باردىم . سېرىق يوپۇرماقلار ھەممىلا يەرنى قاپلىغان ، قامغاق توسۇلۇپ قالغان كۆۋرۈك يېنىدا مەن ئاتتىن سىيرىلىپ چۈشتۈم ۋە ئالدىمدىكى ئاقارتىلغان رايون مەكتىپىگە قاردىم . ئۆمەر تەمبۇر مەكتەپ ئالدىدا جاڭزا تېپىپ ئويناۋاتقان بالىلارنى كۆرسىتىپ :

— قارىغىنا ، ھەممىسىنىڭ پۇتلىرىدا ئۆتۈك ، سەنلا يالاڭغىداق ، ئۇلارنىڭ بېسىپ ئۆتۈپ كېتەلمەسەن ؟ — دەپ چاقچاق قىلدى .

مەن ئۆمەركامغا ئەگىشىپ مەكتەپ ئالدىغا كەلدىم . بالىلار : «قاراڭلار ، ماۋۇمۇ ئوقۇغۇدەك !» دېيىشىپ مېنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالدى . ئون تۆت - ئون بەش ياشلاردىكى ، چىبەرقۇتتىن شىم - تۈجۈركا ۋە ئۆتۈك - كالاچ كىيگەن بالا مېنى مازاق قىلىپ :

— يازىچە باققان قويلىرىڭنى ئالغاچ كەلمەپسەن ، ھېلىمۇ !

قويلىرىڭ ماۋۇ قۇراق كۆرپەڭنىڭ ئىچىدىمۇيا؟ !— دېدى .
— ها... ها... ها !...

مېنىڭ غەزىپىم كەلدى ، كىچىك بولغىنىم بىلەن مۇشتلىشىپ پىشقان بالا ئىدىم . مەن ھازىر باي بالىسىنىڭ ئېچەكلىرىگە مۇشت ئېتىشقا تەييار ئىدىم . مەن ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ قارىدىم :

— سوخرۇن ، مەن ئوقۇغىلى كەلدىم ، سېنىڭ تىلىڭنى ئاڭلىغىلى كەلمىدىم ،— دېدىم . بالىلارنىڭ ئالدىدا تىل ئىشتىكەن ھېلىقى بالا مەيدىمگە بىرنى قويدى . مەنمۇ چەنلەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ياڭىقىغا بىرنى سالدىم . ئۇ ھودۇقۇپ كەتتى ، كەينىدىنلا تىرەجەپ تۇرۇپ قورسىقىغا بىرنى ئۇسۇۋىدىم ، ئوڭدىسىغا چۈشتى . بالىلار قىقاس سېلىپ :

— ئالە شەرىڭنى ، رەقىپ بايۋەچچە !— دەپ كۈلۈشتى .

شۇ چاغدا بايا ئىداريگە كىرىپ كەتكەن ئۆمەركام مەكتەپ مۇدىرىنى باشلاپ چىقتى . مۇدىر چىقىپلا ۋارقىرىدى :

— نېمە بولدى ، ئابدۇرەقىپ ؟

— ماۋۇ بەدرەك بىكاردىن ئۇسۇۋەتتى !

مۇدىرنىڭ كۆتمەك بۇرۇتلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتتى . ئۇ بارمىقى بىلەن مېنى جونۇپ :

— زامانىدىن مائارىپ مۇشۇ ئەبگارنى شۇنچە ماختىدىما ! — دېدى . ئۆمەركاممۇ مېنى سىلكىشلىدى :

— يېتىم بۇلۇڭدا ، تېرىق تۇلۇمدا دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ ؟ نېمە كېلە ـ كەلمەيلا بەڭۇاشلىق قىلىسەن ؟

— نېمىشقا كېلە ـ كەلمەيلا مېنى زاڭلىق قىلىدىكەن ؟— دېدىم مەن .

— مۇنۇ كىشى مۇدىر بولىدۇ ، سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ بولمىغاندىكىن گۆشۇڭمۇ ، ئۇستىخىنىڭمۇ مۇدىرنىڭ . سەن بۇنىڭدىن كېيىن

يىن ئۇنداق قىلما . خاپا بولماڭ ، رەقىپىمگ ! يەنە كېلىپ ، سىز-نىڭ ئىنىڭىزنى خاپا قىلغىنىنى قارىمامدىغان مۇدىر ،— ئۆمەركام يېلىنىپ يۇرۇپ مۇدىرنى يۇمشاتتى .

مەن ياتاقتا ئورۇنلاشتىم . ئەتىگەنلىكى چىقسام ، ھەممىلا يەر-نى قار بېسىپتۇ . مەن تۆتىنچى سىنىپقا كىردىم . پەقەت ئەڭ ئارقىدىكى پارتىدىلا بىر بوش ئورۇن بار ئىدى . مەن شۇ يەردە كۆك كۆزلۈك بىر باي بالىسىنىڭ يېنىغا ئولتۇردۇم . بالا چاپانلە-رىنى ماڭا تەككۈزۈڭالماسلىق ئۈچۈن يىراق سۇرۇلدى .

ھېساب مۇئەللىمى تۆت ئەمەلنىڭ قىيىن مەسىلىلىرىدىن بىر-نى بەردى . مەسىلە ماڭا تونۇش ئىدى . مەن زامانىدىن ئەپەندى بەرگەن تۆت ئەمەلنىڭ ھەممە مەسىلىلىرىنى قوي بېقىپ يۇرۇپ چىقىرىپ بولغانىدىم . مۇئەللىم مەسىلىنى ئېيتىپ بولۇش بىلەنلا مەن قولۇمنى كۆتۈردۇم . مۇئەللىم ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى :

— تەڭنەڭنى يېرىملىتىپ كىرسەڭ بولمايتتىمۇ ؟ قانداق ئەخ-لاقسىز نېمە سەن !...

— مەن ھېسابىنى چىقىرىپ بولدۇم ، — دېدىم . مۇئەللىمنىڭ ھەيران بولۇپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى :

— نېمە دەيدۇ مۇنۇ ! — ئۇ مېنىڭ يېنىمغا كەلدى . رەتلىك ئىشلەنگەن ئون ئىككى ئەمەلنى ۋە جاۋابىنى كۆرۈپ ھەجايدى . مېنىڭ يالاڭغىداق پۇتلىرىمغا ، ئۆسكىلەڭ چاچلىرىمغا ۋە يېرىلىپ كەتكەن قوللىرىمغا سىنچىلاپ قارىدى . مەن مۇئەللىمگە يەر ئاستى-دىن قارىدىم : يوغان بۇرۇن ، يوغان قوي كۆزلىرى قويۇق قاشلە-رى ئاستىدا ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى ئادەم ئاغزى ئېچىلغان ھالدا قاراپ تۇراتتى .

— توۋا ، بىز ئىككى مۇئەللىم باش توخۇغىچە ئىشلەپ ئاران يېشىمىزۇ ، مۇنۇ بالا كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ، ھە ... — غودۇڭشىدى ئۇ .

ئەمدى مېنى سىنىپتىكى ھەممەيلەن ھۆرمەت قىلىدىغان بولـ
دى ، يالغۇز رەقىپلا خىرىس قىلىپ يۈرەتتى . يېنىمدىكى باي
بالىسىمۇ ماڭا يېقىن ئولتۇرۇۋېلىپ ھېسابلىرىمنى كۆچۈرىدىغان
بولۇۋالدى .

— پۇتۇك مۇزلىغاندۇ ، مېنىڭ خۇرجۇندا چوسۇنكا پىيىمام
بار ، ماڭا بېرەيمۇ ! — دېدى ئۇ .

— ياق .

— بىكار ئېلىشنى خالىمىساڭ ، ھەققىگە ماڭا بىلىۋاي يېزىپ
بەرگىن .

— ياق .

— ياق ، ياق دەپ يۈرۈپ پۇتۇڭنى ئۇشتۇتسەن !

— ئۆمەركام ماڭا كىگىز پايپاق بىلەن پۈرۈم چورۇق ئەكە-
لىپ بېرىدۇ ، — دېدىم مەن ئۆمەركامنىڭ ۋەدىسىنى ئەسلەپ .
بىر كۈنى زامانىدىنكام مەكتەپكە كەلدى ۋە ماڭا قاراپ دېدى :

— ساڭا تۆتىنچى سىنىپ يېنىكلىك قىپتۇ . مەن ئىلمىي
مۇدىرغا ئېيتتىم . سەن بەشىنچى سىنىپقا چىقىپ ئوقۇغىن ، مە ،
مۇنۇ دەپتەرلەرنى ئىشلەت !

مەن ئەتىگەنلىكى بەشىنچى سىنىپقا كىردىم . جۇغراپىيىگە
مۇدىر ئۆزى كىرىدىكەن . ئۇ بىزگە ئاسىيا بىلەن ياۋروپانىڭ قەيەر-
لەر بىلەن چېگرىلىنىدىغانلىقىنى ۋە ياۋروپادىكى دەريالارنى ئۆتتى .
ئۇ تاغ ۋە دەريالارنىڭ ئىسمىنى بىرلا قېتىم ئېيتتى ۋە تاياق بىلەن
كۆرسەتتى ـ دە : «چۈشەندىڭلارمۇ ؟» دېدى . بۇ ئۇنىڭ ئادەت گېپى
ئىكەن . مەن ئۇقۇشماستىنلا : «چۈشەندۇق !» دەپ ۋارقىراپتـ
مەن . مۇدىرنىڭ بۇرۇتلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتتى . ئۇ يېنىمغا
كېلىپ قولىدىقىمدىن تۇتقىنىچە خەرىتىسىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ ئە-
كەلدى :

— نېمە دېدىڭ ؟ !

— چۇشەندۇق ، دېدىم !
— نېمىشقا ۋارقىرايسەن ؟
— سۆزلەپ باقاي دېۋىدىم .
قۇلاقلىرىمدىن ئوت چىقىپ كەتتى . بىر بالا ۋارقىرىدى :
— ئەدھەم ئاكا ، مانا ئەمىسە دەپ بايىقى دەريالارنى سورىگە !
مۇدىر ماڭا تايىقىنى تۇنقۇزدى :
— سانا ، ياۋروپادىكى دەريالارنى !...
مەن ھودۇقماي تاياق بىلەن كۆرسىتىپ سانىدىم :
— ئوپ ، ئورال...
— توختا !
مەن توختىدىم .
— ئاسىيا بىلەن ياۋروپا نېمىلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ ؟
— كاسپى دېڭىزى ، ئورال تېغى ، ئورال دەرياسى...
مەن مۇئەللىم نېمە دېگەن بولسا شۇنى ئەينەن دەپ بەردىم .
مۇدىر بىگۇناھ ئادەمنى جازالىغانلىقى ۋە مېنىڭ ئەدىپىمنى بېرىمەن دەپ لەت بولغىنى ئۈچۈن غەزەپلەنگەنىدى . ئۇ گەجگەمدىن مۇجۇپ تۇتتى ـ دە ، ئىشىككە قارىتىپ ئىتتىردى :
— چىق شۇم ! سېنى بەشىنچى سىنىپقا ئەكىرىپ قويغان ئادەمنىڭ گۆرى كۆيسۇن !
مەن تۆتىنچى سىنىپقا قايتىپ چىقتىم . تۆتىنچى سىنىپنىڭ بالىلىرى خۇشال بولۇشۇپ كەتتى . بولۇپمۇ ، ھېساب مۇئەللىمى خۇشال بولدى . ئۇ ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن مېنى ئۆيىگە ئاپىراتىتى ۋە قىيىن مەسىلىلەرنى ئىشلەشكە سالاتتى .
بىر كۈنى مۇدىر چاقىردى . مەن مۇدىر ئىشخانىسىغا كىردىم .
— ئاڭلىسام ، سەن ھېساب دەرسىدە ھەممىدىن بۇرۇن قول كۆتۈرىدىكەنسەن ، بىلەمسەن ، رەقىپ مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ . سەن كەلمەستە ، ئۇ تۆتىنچى سىنىپتا ھەممىنىڭ ئالدى ئىدى . سەن

كېلىپ ھە دېسىلا ئۇنىڭدىن بۇرۇن قول كۆتۈرىۋېرىپ ، ئۇنى پايسىندۇرۇۋەتتىڭ . ئۇ ھار ئېلىپ كېچىسى جۆيلۈيدىغان بولۇپ قالدى . ئاغرىپ - تارتىپ قالسا ، مەن ساڭا موماڭنى كۆرسىتەمەن . سەن بۇگۈندىن باشلاپ رەقىپىڭ ئالدىغا ئۆتمەيسەن ، ئۇ ھېسابنى چىقىرىپ بولمىغۇچە ، قولۇڭنى كۆتۈرمەيسەن ، دوسكا-غىمۇ رەقىپ چىقىپ ئوقۇغۇچىلارغا چۈشەندۈرىدۇ ، سەن ئاتكار-چىلىق قىلمايسەن ! بىلدىڭمۇ ؟ دېگىنىمنى قىلمىساڭ ، قوغلا-نىسەن !

مەن غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولدۇم ۋە ياتاقتا چىقىپ ئەلەمدىن يىغلۇۋەتتىم .

— يىغلىما ، ئەلا ، شۇنداق جاھان ئىكەن ، كەمبەغەلگە خۇدا-يىم چىراي بەرسىمۇ دۈشمەنلىك بولىدىكەن ، ئەقىل - ئىدراك بەرسىمۇ تارتقۇلۇقى بولىدىكەن··· ئاڭلىسام ، رايونغا كادىرلار دەم-دۇ ، ئەيتاۋۇر ھۆكۈمەتنىڭ ئادەملىرى كەپتۇدەك··· بېرىپ دەپ باقامسەنيا ؟ ···— دېدى قارا خىزمەتچى ئايال زىۋەرخان ھەدەم ھالىمغا يېتىپ .

بۇ چاغ قىش ، 1950 - يىلى بىرىنچى ئايلار ئىدى . بىزنى بەش كۈنلۈك قويۇپ بەردى . مەكتەپكە كۆمۈر ۋە ئوتۇن - ياغاچ ئەكىلىش ۋەزىپىسى يۈكلەندى . مەن ئۆيىمىزدىكى بىر تۇپ قۇرۇق قارىياغاچنى ئۆكۈزگە سۆرىتىپ ئالتىنچى كۈنى كەلدىم . ئۆكۈزنى ئاغىنەم رازاق ئېلىپ كەتتى . بىر ھەپتىدىن كېيىن مۇپەتتىش كەلدى . ئۇ قاپىقى يامان ، سۆسەر جۈۋا ، بۇلغار تاشلىق قۇلاقچا كىيگەن ئادەم ئىدى . ئۇ بىزنى قاتار تىزىپ قويۇپ :

— كېچىككەنلەر كىم ؟ — دەپ ۋارقىرىدى .

ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى . مۇدىر مېنى ۋە يەنە بىر بالىنى ياقىمىزدىن سۆرەپ چىقتى .

— قانچە كۈن كېچىكتىڭ ؟ — دەپ سورىدى مېنىڭدىن مۇپەت-

تىش .

— بىر كۈن !

— يالغان !— دېدى مۇدىر ،— ئالتە كۈن كېچىككەن ھېلىقى بالا مۇشۇ !

— سولا !

مېنى ۋە ھېلىقى بالىنى سوغۇق ئۆيگە سولاشقا ئېلىپ ماڭدى .

— ئالتە كۈن كەلمىگەن رەقىپقۇ ! — دېدىم ئاچچىقىمغا چىدىماي .

— بۇ ناھەق بولدى ! — دېدى ھېساب مۇئەللىمى كەيىنىمىزدىن .

بىز ئىككى بالا سوغۇق ئۆيدە يېرىم كېچىگىچە تۇردۇق . ئۆمەر ئاكام ئەكېلىپ بەرگەن پۇرۇم چورۇق بىلەن كىگىز پايپىقىم مېنى سەنجۇسەننىڭ سوغۇقلىرىدىن ساقلاپ قالالمىدى . بىز جالاقلاپ تىترەپ ، ئۆي ئىچىدە يېغلاپ يۇرۇپ قاتراشقا باشلىدۇق . مېنىڭ پۇت ـ قوللىرىم كۆيۈشۈپ ھالىمدىن كېتىشكە ئاز قالغاندا ، بىرى قۇلۇپنى پالتا بىلەن ئۇرۇپ چاقتى . زىۋەرخان ھەدەم بىلەن ئېرى — ئۇزۇن بۇرۇتلۇق ئىسمايىل ئاكام ئۆيگە كىرىپ كەلدى .

— نېمىشقا ئەقىللىق بولۇپ تۇغۇلغانسەن ، قوزام ! — زىۋەرخان ھەدەم مېنى باغرىغا چىڭ باستى .

ئۆپكەمگە سوغۇق تېگىپ يىقىلدىم ، ئورۇن تۇتۇپ قانچە كۈن ياتقىنىم ئېسىمدە يوق . مەن شۇ ياتقىنىمچە مەكتەپتىن قالدىم . ئىككى ئايغىچە زىۋەرخان ھەدەم باقتى ، تېخىمۇ يامانلىشىپ ، كېزىك قوشۇلغاندىن كېيىن مېنى ھېلىقى رايونغا كەلگەن كادىرلار دوختۇرخانىغا ئەكىرىپتۇ . ناۋادا ، شۇ كادىرلار ۋە يېتىملارنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ئەخمەت ئەپەندىنىڭ غەمخورلۇقىنى بىزگە يەتكۈزۈپ تۇرمىدىغان زامانىدىن مۇئەللىم ، مېھرىبان زىۋەرخان ھە-

دەملەر بولمىغان بولسا ، مەن ھايات قالمىغان بولاتتىم . مەن شۇ كادىرلارنىڭ پېشىنى تۇتقىنىمچە قويۇپ بەرمىدىم . ئۇلار ماڭا تۇغۇلۇپ مېھرىگە قانمىغان ئانام ۋە مېنىڭدىن كۆتكەن ئۈمىدلىرىنىڭ شۇلىسىنىمۇ كۆرەلمىگەن دادامنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۈرمىدى . مەن ھۆكۈمەت تەمىناتى بىلەن 1950 ـ يىلى غۇلجا شەھىرىگە بەشىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم...

كېچە ، جىمجىت كېچە . مەن بۇ بالىلىقنىڭ ئەستىن چىقمايدىغان كۆرۈنۈشلىرىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ ، نەملەشكەن كۆزلىرىمنى سۈرتتۈم . دادامنىڭ ئارمان بىلەن دۇنيادىن ئۆتكەن سولغۇن چىرايىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم ، ئۆپكەم ئۆرۈلىدۇ . ھايات بولغان بولسا ، خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان مۇنۇ شەھەرلەرنى ، مۇنۇ بايلىقلارنى كۆرمەسمىدى ؟ ھېلىقى گۈڭگا چىراغ يورۇقىدا ئۆكلىرىغا رەسىم سىزىپ بېرىشنى ئەڭ چوڭ خۇشاللىق ھېسابلايدىغان ئوغلىنىڭ ، بۇگۈن تاغ باغرىغا سېلىنغان ، ئېلېكتر لىك ، ئاجايىپ گۈزەل ياتاقلىرىنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن تېرىسىگە سىغماي قالماسمىدى ؟...

ئىشىك چېكىلدى . ئۆيگە رەقىپ كىرىپ كەلدى . ھېلىقى مېنى مازاق قىلغىنى ئۈچۈن مۇشت يېگەن ، كېيىن ئاكىسىغا تايىنىپ مېنى بوزەك قىلغان رەقىپ مانا مۇشۇ . رەقىپ قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدى ، قانداق قىلىپ فاكۇلتېتنىڭ مۇئاۋىنى جۇرىنى ۋە پارتىيە ئەزاسى بولۇپ قالدى ، بۇ نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرۈش مېنىڭ ئىشىم بولمىغاچقا ، كارىم بولمىدى . ما جۇرىنىڭ دېيىشىچە ، 1951 ـ يىلى ھەرقايسى جايلاردىن يېتىم بالىلارنى ئەكېلىپ ئوقۇتقاندا ، شۇ قاتاردا رەقىپمۇ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانىكەن...

— ساڭا بىر ھادىسە بولدىمۇ ، نېمانچىلا تاتىرىپ

كەتتىڭ؟ — دېدى ئۇ ئۆيگە كىرىپ.

— ھېچ ھادىسىغۇ بولغىنى يوق، چىراي دېگەن ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن!— دەپ مۇجمەل جاۋاب بەردىم ئۇنىڭغا.

— مەن ئەتە شىنجاڭغا ماڭىدىغان بولدۇم، ئۇچ ئايلىق رۇخسەت ئالدىم!— دېدى رەقىپ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ، — ئاپامنىڭ ئاغرىقى ئېغىركەن، تېلېگرامما كەلدى.

— مۇشۇ كۈنگىچە سېنىڭدىن سوراپتىمەن. سېنىڭ ئاتا ـ ئاناڭ بارمۇ؟

— ئانام بار، دادام 1952 ـ يىلقى چاپچاپ بازاردا ئېتىلىپ كەتتى، — دېدى ئۇ مەيۈس ئاھاڭدا ئۇھ تارتىپ، — كېيىن دادامنىڭ خاتا ئېتىلغانلىقى مۇقىملاشتۇرۇلدى.

— ئاپاڭچۇ؟

— ئاپام ئاكام بىلەن بىللە.

— ئاكام بىلەن؟ ئەدھەم مۇدىرنى دەمسەن؟

— ھەئە، ئۇ ھازىرمۇ مۇدىر.

بىز جىمىپ قېلىشتۇق.

— ئاداش ئەلا، سېنىڭ قېشىڭغا مەسلىھەتكە كىردىم،— دېدى رەقىپ گەپ باشلاپ،— مەن گۈزەلئاي بىلەن توي قىلىدىغان بولدۇم. بۇنىڭغا قانداق پىكرىڭ بار؟

— نېمە دەيسەن؟ — كالتەك يېگەن ئادەمدەك سىلكىنىپ، غەزەپ بىلەن سورىدىم.

— كېلىشىپ قالدۇق. پۇل بىلەن ئاخىر ئۇنىڭ قەلبىنى يۇمشاتتىم. ئۇچ قېتىم پۇل ئۆۋەتىۋىدىم، ئاخىر ماقۇل جاۋابى كەلدى. بىر يۈز ئەللىك سوم خەجلەپ رازىلىق خېتىنى قولغا چۈشۈردۇم.

— ئادىلەنى قانداق قىلىسەن؟ — مەن تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن سورىدىم.

— قوغلىغاندىن قاچ ، قاچقانىنى قوغلا دەپتىكەن ، ئوڭايلا ساڭا بېرىلگەن قىزنىڭ قانچىلىك قەدىر ـ قىممىتى بولاتتى ؟ ئادىلەنىڭ يېپىشقاقلىقى جېنىمغا تەگدى . ئەمدى مۇرادىمغا يەتتىم ، گۈزەلئاي مېنىڭ !

بۇ ئىش ماڭا قاتتىق هار كەلدى ، لېكىن رەقىپكە غەزەپلىنىدىغىنىم ئورۇنسىز ئىدى . سەۋەبى ، مەن مورا ئوچاقتىكى كۆمۈر چوغىدەك ئىس ـ تۈتۈنسىز كۆيگەنىدىمغۇ . رەقىپ مېنىڭ قىز ئۈچۈن ئازاب چەككىنىمنى نەدىن بىلەتتى ؟ ئۇنىڭ نەزىرىدە ، مەن قىزنى يامان كۆرەتتىم ، قىز راستىنلا مېنىڭ خىلىم ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، گۈزەلئاينىڭ ماددىي تەلىپى يۇقىرى ، مېنىڭ بۇ تەلەپكە جاۋاب بەرگۈدەك كۈچۈم يوق ، بۇ كۈچ ، كۆپ پۇللۇق رەقىپتە بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مېنىڭ ئۇنى چەكلەشىكە ، ئۇنىڭدىن رەنجىشكە ئاساسىم يوق ، لېكىن مەن ئاڭسىز هالدا پارتلاشقا تەييار ئىدىم . شۇ تاپتا ئاخىر بىر كۈن گۈزەلئاي باشقا بىرىنىڭ خوتۇنى بولۇپ كېتىدىغىنىنى بىلدىم . ئۇنداق پىكىر نېمىشقا بۇرۇنراق يادىمغا كەلمىدى ، مەنمۇ ئىدىيىدە تەييارلىق قىلىپ تۇرمايتتىممۇ ؟ «گۈزەلئاي باشقا بىرىنىڭ خوتۇنى بولۇپ كېتىدۇ ! » دېگەن خىيال بۇگۈنلا يادىمغا كەلدى . بۇ نەقەدەر ئېغىر تۇيۇلىدىغان گەپ ـ هە ؟ بۇ گەپنى ئاڭلاش نېمانچە قورقۇنچلۇق ؟ گويا تاغ گۈلدۈرماما سىدەك ، دېڭىز بورانلىرىدەك ، تاغ قىيانلىرىدەك دەهشەتلىك ئاڭلىنىدىغان بۇ گەپ تېخى دوستۇمنىڭ ئېغزىدىن چىقماقتا...

ياق ، مەن ئۇنىڭسىز ئازابلىنىدىكەنمەن ، مېنىڭ هاياتىمدا ئۇ بولمىسا زادىلا بولمايدىكەن... مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ غەزەپ ۋە ئەلەمدىن ئۆزگەرگەن چىرايىمنى ئوڭشۇۋېلىش ئۈچۈن كىتاب جاۋىنىگە قارىۋالدىم . ئون مىنۇتلۇق سۈكۈتتىن كېيىن رەقىپ :

— جىمىپ كەتتىڭغۇ ، قىيالمايۋاتامسەن ، ئەمدى كېچىكتىڭ ،

ئىشەنمىسەڭ ، مۇنۇ خېتىنى ئوقۇپ كۆر !— ئۇ مەغرۇر گىدە-
يىدىپ كاستۇمىنىڭ يانچۇقىدىن چىرايلىق كونۋېرتنى
ئالدى ـ دە ، ئۇستەلگە تاشلىدى . مېنىڭ ئۇنىڭ يۈزىگە قارىغۇدەك
ھالىم قالمىغانىدى ، بۇ مەغلۇبىيەت ، روھىي زەربە پۈتلىرىمنى
ماغدۇرسىزلاندۇردى ، كۆزلىرىمگە قاراڭغۇلۇق تىقتى . مەن خۇدە-
دى قوقاس دەسسەۋالغاندەك بىئارام بولدۇم ، پېشانە تەرىمنى تەستە
ئېرتىپ ، ئۇنىڭغا بۇرۇلدۇم ۋە ئىختىيارسىز ھالدا :
— گۈزەلئايمۇ ؟ ياق ، ئۇ سېنىڭ ئەمەس ، مېنىڭ !— دېدىم .
— ئۇنىڭ روھى سېنىڭ بولۇشى مۇمكىن ، لېكىن جىسمى
مېنىڭ !
— ياق ، ياق ! — دەپ ۋارقىرىدىم مەن رەقىبكە ، — سەن
ئۇنى پۇل بىلەن تۇرماق ، پىچاق ، پالتا ، ئوق ، خەنجەر بىلەنمۇ
مېنىڭدىن ئاجرىتەۋالالمايسەن . ئۇ چىن يۈرىكى بىلەن ماڭا بېرىل-
گەن . سېنىڭ پۇللىرىڭ ، ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئورۇن ئالالمايدۇ .
— كۆرىسەن تېخى ! — ئۇ غەزەپتىن تىترىدى ، — سېنىڭ
يادىڭدا يوق چاغلاردا ، مەن ئۇنى ياخشى كۆرگەنمەن ، قانچىلىك
كۆيۈڭ ئازابى تارتتىم بىلەمسەن ؟ ئەمدىزە ، ئىش بۇ دەرىجىگە
يەتكەندە ، ئاپلا دەپ گۆشۇڭنى يېگىنىڭ بىلەن پايدا تاپالمايسەن ،
دوستلۇقنى مۇھەببەت ئۈچۈن قۇربان قىلىۋېتىمەنكى...
— نېمە قىلساڭمۇ ، قىزنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالالمايسەن !
— نېمە ؟ كىم قەيەردىن ئورۇن ئالىدىغىنىنى كۆرىمىز تې-
خى ، ۋۇي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ھاماقەت !
ئۇ ئىشكنى جالاقلىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى .
بۇ ھەقتە رەقىپ بىلەن توقۇنۇشۇم تېخى تۇنجى قېتىم ئىدى .
مەن ھامان ئۇنىڭ بىلەن سۇركىلىش بولۇشىنى بىلەتتىم . بۇ
سۇركىلىش ئويلىغىنىمدىن بۇرۇن ۋە تۇيۇقسىز كەلدى . رەقىپنىڭ
گۈزەلئاي ئۈچۈن ھەرىمە قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىمەن .

ئۇ باھانە تېپىپ مېنى پۈتلاشتۇرۇشى ، سىرغامغا تايدۇرۇشىمۇ مۇمكىن . ئۇنىڭ بىلەن ئېچىشىش كۆڭۈلسىزلىكتىن باشقا ئىش ئەمەسقۇ ؟ ئۇ ئۇستۇمدىن ئىغۋا ـ تۆھمەت تارقىتىشىمۇ ، ئەڭ مۇھىمى ، مېنىڭ ئۆگىنىشىمگە توسقۇنلۇق قىلىشى ، مېنىڭ بەخۇدلۇقۇمدىن پايدىلىنىپ زىيان سېلىشىمۇ مۇمكىنغۇ ؟ خاتىرجەم ئۆگىنىش ئۈچۈن ، قۇلىقىمنى چىڭ ئېتىپ قىزدىن كېچەيمۇ ؟ ئۇ چاغدا ، مېنىڭ ياشلىق غۇرۇرۇم نەدە قالىدۇ··· مەن رەقىپ ئۇستەلگە تاشلىغان كونۋېرتنى ئاچتىم :

«سالام ، رەقىپ ئاكا !

سىز ئارقىلىق ئادىلەگە ، ھېلىقى سوغۇق مىجەز ئاغىنىڭىزگە سالام .

مېنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشۇمنى بىلىشكە قىزىقىدىكەنسىز . مەن قىسقىچىلا ئېيتىپ بېرەي . ئاۋازىمنى مەشىق قىلىش مېنىڭ ئاساسىي مەشغۇلاتىم بولغاچقا ، ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ ، دەرەخ ئارىلىرىدا يۈرۈپ ۋاراقىرايمەن ، چىراقىرايمەن ، ئاندىن كېيىن تاماق ، دەرس ، چۈشلۈك ئۇيقۇدىن كېيىن يەنە ئىككى سائەت دەرس ، دەرستىن كېيىن ئۆزۈم يالغۇز كوچا سەيلىسى قىلىمەن ، خىيال سۈرىمەن . ئاخشاملىرى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كىتاب كۆرىمەن (رومان) ، قىزىقارلىق كىتابلار يوق . «كۆكۈيۈن»نى ئوقۇسام ، قىزىقى يوقىكەن ، «ياشلىق ناخشىسى» ماڭا ياقىدۇ . «قىزىل قىيا»نى ئوقۇپ قورقۇپ قالدىم . ھە راست ، «مېھرابتىن چايان» بىلەن «ئۆتكەن كۈنلەر»نى ئەۋەتىپ بېرەلەمسىز ؟ ئائىلە ، مۇھەببەت توغرىسىدا يېزىلغان كىتابلار بولسىمۇ بولىدۇ . سىز بۇنداق كىتابلارنى يامان كۆرىسىز . سىز تاپالمىسىڭىز ، ھېلىقى ئەلا دېگەن دوستىڭىزغا دېسىڭىز تېپىپ بېرىدۇ .

شۇنداق قىلىپ ، ئاخشىمى كىتاب كۆرىمەن ، كۆپىنچە كىنو كۆرىمەن . «سەرگەردان» ، «باغدات ئوغرىسى»غا ئوخشاش كىنولار ماڭا ياقىدۇ... بۇ يەردە پۇل بەك خەجلىنىدىكەن . دادام ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئېيىغا ئوتتۇز سومدەك ئەۋەتىدۇ ، ئۇششاق ـ چۈششەك يېمەكلىكىلا ئاران يېتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، سىزنىڭ سودا بۇيرۇپ ئەۋەتكەن بىر يۇز ئەللىك سوم پۇلىڭىزنى خەجلەپ قويدۇم . ئۇنى ئۆيدىن پۇل ئالدۇ-رۇپ قايتۇرۇپ بېرىۋېتىمەن . خاپا بولماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن . بېيجىڭغا مېنى يوقلاپ كېلىمەن دەپسىز ، ئىختىيا-رىڭىز ، لېكىن مەن سىزنى تەكلىپ قىلالمايمەن ، شۇنداقلا سىزنىڭ ئۇزۇندىن بېرى ماڭا قويۇپ كېلىۋاتقان تەلىپىڭىزگە ھازىرمۇ ئىنىق جاۋاب بېرەلمەيمەن . مەن ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە چىقمىغۇچە ، بۇ توغرۇلۇق ئويلىنالمايمەن . ئون يىل كۈتىمەن دەپسىز ، كەلگۈسىنىڭ ئىشىغا ھازىر بىر نەرسە دېگىلى بولمايدۇ ، شۇ چاغدا كۆرەرمىز...

مەن ئومۇمەن ، سىز توغرۇلۇق يامان پىكىردە ئەمەس-مەن . ئەلاغا قارىغاندا ، سىزنىڭ ئادەمگەرچىلىكىڭىز كۆپ يۇقىرى . مەن سىزنىڭ مۇشۇ مىجەزىڭىز بىلەن بەختلىك بولالايدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن ۋە سىزگە چىن دىلىمدىن بەخت تىلەيمەن .

سالام بىلەن : گۈزەلئاي
1958 ـ يىلى 13 ـ ئاۋغۇست ، بېيجىڭ»

مەن خەتنى قايتا ـ قايتىلاپ ئوقۇدۇم ، لېكىن رەقىپكە «ما-قۇل جاۋاب» بەرگەن بىرەر سۆزنى تاپالمىدىم . رەقىپ بۇ خەتنىڭ قايسى يېرىدىن گۈزەلئاي تۇرمۇش قۇرۇشقا رازى دېگەن مەنە چىقاردىكىن ، مەن زادىلا چۈشىنەلمىدىم . لېكىن ، قىزنىڭ رەقىپ-

كه يازغان خېتىده مېنى ئوچ يەرده چېقىپ ئۆتكىنى ، سوغۇق مىجەز دېگىنى ماڭا ئەلەم قىلدى . بولۇپمۇ ، ئادەمگەرچىلىكتە مېنى رەقىپتىن تۆۋەن ئورۇنغا قويغىنى ماڭا هار كەلدى . مېنىڭ پويىز ئىستانسىسىغا ئۇزىتىشقا نېمىشقا چىقمىغىنىم ، هېلىقى كۇنى قىزىنىڭ كۇتكەن يېرىدىن چىقمىغىنىم ، قىز ئوچۇن چۇشىنىكسىزمىدۇ ـ هه؟ ئەلۋەتته ، بىر قىز سېنىڭدىن ئۆزىنىڭ ئەڭ گۇزەل تۇيغۇلىرىغا جاۋاب ۋە هېسداشلىق تەلەپ قىلىۋاتقاندا ، سەن ئۇنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقمىسامۇ ، قىز سېنىڭدىن رەنجىشكه ، هەتتا نەپرەتلىنىشكه هەقلىق ، سەن ئۆزۇڭنىڭ قىزغا بولغان يالقۇنلۇق مۇهەببىتىڭنى يۇرىكىڭنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا يوشۇرۇپ قويۇپ ، ئۇنى سىر ۋە تىلسىم قىلىۋالساڭ ، مۇهەببەت دۇنياسىغا تېخى ئەمدى قەدەم قويغان تەلۋە قىزدىن بۇ سىرلىق تېپىشمىقىڭغا جاۋاب ئىزدىسەڭ ، قىزنى بىزار قىلماي قالاتتىڭمۇ ؟ سەن ، ئەلۋەتته ، ئۆزۇڭنى ئازابتىن قوتقۇز ، بۇنىڭ بىلەن ساڭا تەلپۇنگەن ياش دىلنى بەختلىك قىل . سەن ئادەمسەن ، ئۆزۇڭنى ئەۋلىيا سۇپەت قىلىۋېلىشقا هەقلىق ئەمەسسەن . بىلىم ، خىزمەت ، تۆهپە ، يەنه تۇرمۇش ، مۇهەببەت ئىنسان ئوچۇن هاۋادەك زۆرۇر . هەممىلا ئىنسان مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچه ياشايدۇ . سېنىڭ بۇ قانۇنىيەتكه خىلاپلىق قىلىشقا زادىلا هەققىڭ يوق !

مەن ئۆيده مېڭىپ يۇرۇپ ئۆزۇمنىڭ تۇرمۇشقا تۇتقان مۇئامىلەمدىكى خاتالارنى مانا مۇشۇنداق ئىزدىدىم ۋە ئۇنى هەل قىلىشنىڭ ئوسۇللىرى ئوستىده ئوزاق باش قاتۇردوم .

4

خىيال بىلەن ئازابتىن قوتۇلالمىدىم . خىيال قىلغانسېرى ، مېنىڭ روهىي ئازابلىرىم كۆپەيگىلى تۇردى . خەنزۇچه يېزىلغان

«دۇنيا ئەدەبىياتى» دەرسلىكىنى بېرىلىپ ئۆگىنىۋاتىمەن . مەن ھازىر كۇندىلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتىمنى ئون سائەتتىن ئاشۇرۇۋەتتىم ، لېكىن خىيال قىلىشقا يەنە ۋاقىت چىقىرالايمەن ، خىيالىدىن قۇتۇلۇش ئۇچۇنلا ، ئۇيقۇم كەلمىگەچكە ، كېچىلىرى «فاۋۇست»نى ياكى شېكىسپىر دراملىرىنى ئوقۇيمەن . بايرۇن ، شىللىر ، پىدوفى ، پۇشكىن ، لېرمونتوۋفلارنىڭ شېئىرلىرىنى ، بولۇپمۇ مۇھەببەت ، جۇدالىق ، ئىنتىزارلىق توغرىسىدىكى شېئىرلىرىنى ئوقۇيمەن ، خەنزۇچىسىنى يادلايمەن ، ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىمەن... نەۋائىنىڭ :

غۇربەتتە غەرب شادمان بولماس ئىمىش ،
ئېل ساڭا مۇشفىق ، مېھرىبان بولماس ئىمىش .
ئالتۇن قەپەس ئىچرە گەر قىزىلگۇل بۇتسە ،
بۇلبۇلغا تىكەندەك ئاشىيان بولماس ئىمىش .
(غۇربەتچىلىكتە غېرىب شاد ـ خۇرام بولمايدىكەن .
باشقىلار ئۇنىڭغا شەپقەتچى ، مېھرىبان بولمايدىكەن ،
ئالتۇن قەپەستە قىزىلگۇل ئۆستۇرۇلگەن بىلەنمۇ ،
ئۇ بۇلبۇلغا تىكەنچىلىك ئۇۋا بولمايدىكەن) .

دېگەن مىسرالىرىنى ئوقۇغىنىمدا ئىختىيارسىز ھاياجانلىنىمەن . مانا ، بايرۇنىڭ مىسرالىرىنىمۇ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ كۆردۇم :

ئۇنتۇما ، ئەي قىزچاق ، خوشلاشقاندا
يۇرىكىمنى قايتۇرۇپ بەرگىن ماڭا .
يۇرىكىم ۋىدالاشقان بولسامىگەر
تەنده قالغان پارچىنىمۇ ئالغىن مانا !...

ئارقىدىنلا ئۆز ھېسسىياتىمنى ئەيىبلەش ئۈچۈن ، پىدوفىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرىنى تەرجىمە قىلدىم :

مۇھەببىتىم ئوخشايدۇ سۇرلۇك ئورمانغا ،
قاراقچىدەك كۈنداشلىق قىلدۇرىدۇ ئۈندا .
ئۇ ئۈمىدسىز : خەنجىرى يالتىرار قولدا ،
ئاسايىشلىق ئۆلۈم ياتار ھەر ئۇرۇلغاندا .

... لېكىن يادلاش ، تەرجىمە قىلىش ، مېنىڭ مىنۇتسېرى ئۆرلەۋاتقان سېغىنىش ، ئىنتىلىشلىرىمنى ھېچ باسالمىدى . ئۆزۈمنى بىرەر كۈچ بىلەن ئىدارە قىلىش ئۈچۈن ، پۈتۈن ھاياتىدا شەخسىي ھالاۋەتكە بېرىلمىگەن شەخسلەرنىڭ تەرجىمھالىنى قاراشتۇردۇم ، لېكىن ئۆزۈمنى بېسۇالالمىدىم . ھاشىرنىڭ خېتىنى قولۇمغا ئالدىم . ئۇنىڭ مېنىڭ خېتىمگە جاۋابەن يازغان سۆزلىرى مېنى ئىختىيارسىز جەلپ قىلىۋالدى : «نېمە ؟ سەن قىزغا ئاشىق بولدۇم دەمسىنا ؟ ۋۇتەيدە بىزگە ھاكاۋۇرلۇق قىلغان ، ئادىكالۇن[1] بىلەن ئۆزىنى پەرىشتە قىلىپ كۆرسىتىدىغان ھېلىقى تەكەببۇر گۈزەلئايغىمۇ تېخى ! مۇشۇ بىر ئىشتىنلا سېنىڭ چۈشكۈنلۈكۈڭ ، غايە ، ئارزۇ دېگەنلەرنى چۆرۈۋەتكەنلىكىڭ بىلىنىپ تۇرۇپتۇ . يىگىرمە ئىككى ياشقا كىرمەي تۇرۇپ قىزلارغا ئاشىق بولۇپ ، كېچىسى ئۇخلىيالمىغان بولساڭ ، بىزدىن چىقىدىغان «ئۆلۈغ ئالىم» بۆشۈكىدىلا تۇگەپتۇ . مۇھەببەت — چىرىتكۈچ ، مۇھەببەت — ئىنسان روھىغا چۈشىدىغان ھال كېسىلى ، شۇمبۇيا ! ئاشقىتىن ئالىم چىقمايدۇ (لاۋزا شائىرلار بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ) . ئۆلۈغ نيۇتون ، نوبىل... ساڭا ئۆلگە بولارمىكەن دەپ

① ئادىكالۇن — بىر خىل ئەترىنىڭ نامى — ت .

ئويلىسام ، سەن ئەخمەق لىرمۇنتوفچىسىغا «زامانىمىزنىڭ قەھرى-مانى» بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىپسەن ، پۇشكىنچىسىغا گۈنچاروۋا ئوچۇن دۇئىلدا ئۆلىدىغان ئوخشىمامسەن !... »

مەن بۇ ئەيىبلەشلەرنى ئوقۇپ كۇلۇپ كەتتىم . مەن ھاشىرغا خىيالىمدا جاۋاب بەردىم : «فائۇست ئۇلۇغ ئالىم ، ئۇ كامالىغا يەتكەن چېغىدا بىر قىزغا ئاشىق بولدىغۇ ؟ ئۇلۇغ يازغۇچىلاردىن لىق . تولىستوي ، بالزاك ، شېكسپىير ، گيوگو ، گيوتىلارمۇ ئۆز ھاياتىدا شەخسىي مۇھەببەت ئوچۇن نۇرغۇن ۋاقىتلىرىنى سەرپ قىلغانغۇ ؟ ئىنسان بار ئىكەن ، مۇھەببەت بولىدۇ . ئىنسان ئوچۇن مۇھەببەت يوكسەك قەدىر - قىممەتكە ئىگە بىر پەزىلەت . سەن نېمىشقا بۇنىڭغا نەپرەت بىلەن قارايسەن ؟ ئۇنى ئاز دەپ ، ئۆز نەپرىتىڭنى ئىنسانىي خىسلەتنىڭ بىر ئۇلگىسى قىلىپ باشقىلارغا تاڭىسەن ؟ سەن ئوقوپ يۇرگىنىڭدە ، ياشلارنىڭ مۇھەببەت سەزگۇ-لىرى ئۇستىدە نۇرغۇن ئىلمىي گەپلەرنى قىلغانىدىڭغۇ ؟ بارلىقىنى خەلقە بېغىشلىغان ئادەملەردە مۇھەببەت سەزگۇسى بولماسلىقى لازىمۇ ؟ ساڭا بۇ چۇشەنچە نەدىن يۇقتى ؟ كومۇنىست — ئۇلۇغ نام ، لېكىن ئۇ ھەرگىز ساپ مۇھەببەتنىڭ دۇشمىنى ئەمەسقۇ ؟ قىممەتلىك دوستۇم ، مەنمۇ ئۆز نۆۋىتىدە سېنى ئەيىبلەپ ئۆتەي . سېنىڭ ئىنسان توغرىسىدىكى چۇشەنچەڭ خاتا ، ئىنسان — تۆمۇر پارچىسى ئەمەس ، ئۇنىڭ نازۇك ، گۇزەل سەزگۇلىرى بولىدۇ . مانا بۇ سەزگۇلەرنىڭ جەۋھىرى — ساپ مۇھەببەت . ساڭا بىر داڭلىق ياپون شائىرىنىڭ بىر كۇپلىت شېئىرىنى ئېيتىپ بېرەي :

بار ئىكەن چۆل ئارا كىچىك بىر ماكان ،
دەرەخسىز ، گىياھسىز... بار ئىكەن ئىنسان .
قۇشلارمۇ قونماسكەن ، ئۇ يەردە لېكىن ،
كامالەت تاپاركەن مۇھەببەت ھامان...

... بىلىپ قوي ، مېنىڭ سەن نەپرەتلىنىدىغان بىر ھاكاۋۇر قىزغا ئاشىق بولۇپ قېلىشىم نەپرەتلىنەرلىك ئىش ئەمەس ، بەلكى قەدىرلىگۈدەك ئىش . مەن سېنىڭ ئىزىڭنى بېسىپ ، ئۆز ھېسسىيا-تىمنى سۈنئىي يول بىلەن يوشۇرۇپ يۈرۈپ ، مانا چەكسىز ئازاب دېڭىزىغا غەرق بولدۇم . مېنى بۇ دولقۇنغا تېخىمۇ پاتۇرۇشنىڭ يولىنى ئىزدىمەي ، ماڭا قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى كۆرسەت ! مەن سې-نىڭدىن شۇنى ئۈمىد قىلىمەن... ‹تۇزۇكرەك قىزنى ياخشى كۆر-سەڭچۇ كاشكى ، دېگەنلىرىڭنى قانداق قىلاي ، گۈدەك بالىدەك سۆزلەيسەن - دە ، ھاشىر . سەن قازادىن ئۆلگۈچىنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ ، چىرايلىقراق يەردە ئۆلسەڭ بولماسمىدى ! دېگەندەك ئەخ-مىقانە گەپ قىلمۇاتىسەن ، كىم قانداق قازا بىلەن ئۆلۈشىنى بىلمە-گەندەك ، كىشى قانداق بىر قىزغا ئاشىق بولۇشىنىمۇ ھەرگىز بىلمەيدۇ . كىم كىمگە ئاشىق بولسا ، ئاشۇ مەشۇقى ئاشىقى ئۈچۈن قىممەتلىك ۋە چەكسىز گۈزەل . مۇھەببەتنىڭ ئەتىۋارىمۇ مانا شۇ يەردە !...

مەن ھاشىر بىلەن غايىۋانە بولۇۋاتقان مۇنازىرەمنى ۋاقىتلىق توختاتتىم . بۇ مۇنازىرىلەرمۇ گۈزەلئاي ئۈچۈن ئېچىشۋاتقان يۈرە-كىمگە مەلھەم بولالمىدى . كىتاب ئوقۇسام زېھنىمگە ھېچ كىرمە-دى ، ياتسام ئۇيقۇم كەلمىدى ، بىر ئارتىس دوستۇم يادىكار قىلىپ قويۇپ قويغان تەمبۇرۇمنى قورسقىمغا قويۇۋېلىپ مۇڭلۇق كۈي-لەرگە چېكىپ باقتىم ، ياق ، يەنە ئارام ئالالمىدىم . ئىچ - ئىچىم-دىن دولقۇنلىنىپ چىقىۋاتقان ھېسسىياتلىرىمنى شېئىر بىلەن با-يان قىلىش ئىستىكى پەيدا بولدى ، قولۇمغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى مىسرالارنى يازدىم :

ئۇنتۇما

سەن كەتتىڭ كەينىڭگە يېنىشلاپ بېقىپ ،
قالدىم مەن جۇدالىق ياشلىرىم ئېقىپ .
ئەسلەيمەن ھەر مىنۇت ئۇنسىز سېغىنىپ ،
يول يىراق ، دىل يېقىن ، شۇنى ئۇنتۇما !

يۇرىكىمنى يېرىپ كۆرسىتەلمىدىم ،
ۋەسلىڭگە تەلمۇرۇپ ھېچ يېتەلمىدىم .
بىردەممۇ دىلىمنى خۇش ئېتەلمىدىم ،
سېنىڭسىز كۈن قىيىن ، شۇنى ئۇنتۇما...

يازغان شېئىرىم ئۆزۈمگە ياقمىدى ، ئېيتىدىغان سۆزلىرىم مىسرالارغا سىغمىدى . مېنى قىيناۋاتقان ھېلىقى يوشۇرۇن كۈچ ھېچ ئازايمىدى ، مەن سىرتقا چىقىپ پويىز يولىنىڭ بويىغا كەلدىم . كۆمۈر باسقان بىر پويىز ئەتراپىنى تىترىتىپ ئۆتۈپ كەتتى . مەن پويىز كەتكەن شەرق تەرەپكە قاراپ قاتتىق خورسىنىش بىلەن گۈزەلئايىنى كۆرۈشنى ئارمان قىلدىم . مەن ئەمدى ئىقرارمەن ، ئارزۇيۇمنىڭ تەتۇرچە ، بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالغانمەن . ھېچ بىلمەيمەن ، قىزنىڭ نېمىسى ماڭا ياققاندۇ ؟ چىرايىدىن باشقا ئادەمنى جەلپ قىلارلىق يەنە نېمىسى بار ! مەن ، ئادەمگە باھا بېرىشتە ئاۋۇال قەلبىگە قاراش كېرەك ، دېگەننى دائىم سۆزلەيتتىم . مانا ئەمدى مەن ئۇنىڭ چىرايىغا ئاشىقمەن . دېمەك ، مەن يالغان نەرسىلەر بىلەن ئۆزۈمنى ۋە باشقىلارنى ئالداپ كەلدىممۇ ياكى پەزىلەت جەھەتتە مەن تېخى خاممۇ ؟...

ياتقىمغا قايتىپ كېلىپ ھاراق ئىچتىم ، ھاراقنىڭ كۈچى بىلەنلا تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالدىم .

ئەتىگەنلىكى ئىشىكىم قاتتىق ئۇرۇلغاندا ئويغاندىم .

— بولۇڭ ، تېز كىيىنىڭ ، ئويۇن باشلىنىپ كېتىدىغان بولدى !— بۇ ، ئادىلەنىڭ ئاۋازى ئىدى . مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدىم :

— يەنە چىلانلىققا بارىدىغان گەپمۇ ؟ دەريانىڭ بوتۇلكا ئېتىشمىزمۇ ؟

— ھەئە ، ئەمدى دەريانىڭ ئۆزىمىزنى بىراقلا ئاتمىز ! ھا... ھا... ھا...

قىز شوخلۇق بىلەن قاقاقلاپ كۈلدى .

مەن كىيىنىشكە باشلىدىم .

— بولۇڭ دەيمەن ، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن شىنجاڭ ۋالىبول كومانداسى بىلەن گەنسۇ ۋالىبول كومانداسى ئويۇن كۆرسىتىدىكەن . ياق دېيىشكە رۇخسەت يوق ! ياسىنىشقا ۋاقىت يوق !

قىز قولۇمدىن تارتىپ كارىۋىتىمدىن چۈشۈردى . مەن بۈگۈن بولىدىغان دوكلاتتىن قېلىپ قېلىشنى خالىمايتتىم . لېكىن ، ئۆزۈم ۋالىبولغا ناھايىتى ئامراق ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنۇ قىزنىڭ تەلىپى قاتتىق ۋە قەتئىي ئىدى .

بىز يېرىم سائەتتىن كېيىن شەھەر ئىچى پويىزىغا چۈشۈپ ، يازلىق تەنتەربىيە مەيدانىغا قاراپ ماڭدۇق .

بىز قىستىلىشىپ يۈرۈپ مەيدانغا يېقىن جايدىن ئورۇن ئالدۇق ۋە كۈنگە قاقلىنىپ خېلىلا پىشقاندىن كېيىن ئويۇن باشلاندى . ئاۋۋال قىزلار كومانداسى چۈشتى . شىنجاڭ كومانداسىدىن ياش ، زىلۋا قىز ئويۇن باشلىنىش بىلەنلا كۆرگۈچىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىشقا باشلىدى . قىز ئاساسلىق ھۇجۇمچى ئىدى . ئۇ تېز چىقاتتى ، ئېگىز سەكرەيتتى ، قاتتىق ئۇراتتى . ئۇنىڭغا ئۇزۇلمەي چاۋاكلار چېلىندى . «7» نومۇرلۇق بۇ قىز ماڭا بىردىنلا تونۇش ۋە ناھايىتى يېقىن بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى . مەن ۋارقىرىۋەتتىم :

— ئەلانۇر !

ئادىلە ھەيران بولۇپ قالدى . مەن ئەلانۇر توغرىسىدا بىلگەنلىرىمنى ئادىلەگە سۆزلەپ بەردىم .

— تېز ئۆسۈپتۇ ،— دېدى ئادىلە خۇشال بولۇپ ،— بىزنى باشقىلار «غۇلجىلىق پوچىلار» دەيدىكەن ، بىزدە پوچىلارمۇ بار ، لېكىن مۇنۇ ئەلانۇردەك ، سىزدەك ، گۈزەلئايدەك نوچىلارمۇ بار . بىر يىلدىن كېيىن ئاساسىي ئويۇنچىغا ئايلانماق ئاسانمۇ ، تالانت بۇ ، خۇددى سىز بىر يىلدىلا خەنزۇچە رومان ئوقۇيالايدىغان بولغاندەك ، گۈزەلئاينىڭ ئاۋازى ئالاھىدە يۇقىرى ئاۋاز بولۇپ چىققاندەك بىر مۆجىزە !

ئۇ ئۆز سۆزىدە ھامان گۈزەلئاي بىلەن مېنىڭ ئىسمىمنى بىر يەرگە قويۇۋالاتتى ۋە ھەر ئېغىز سۆزىدىن كېيىن ماڭا كۈلۈمسىرەپ قاراپ قوياتتى . دولقۇنلۇق قىرقىم چاچلىرى ئارىسىدىن يېنىچە قارىغاندا ، ئۇنىڭ قۇۋۇلۇق يوشۇرۇنغان قوي كۆزلىرىدە بىر سوئال «مانا مەن» دەپ تۇراتتى .

— سىزدىنمۇ تېز ئۆستىمۇ ؟— مەن ئادىلەگە چاقچاق قىلىدىم ،— ناخشىچى ، گارمونچى ، رويالچى ، چاقچاقچى ، تانسىچى — ‹بەشتە ئاتاقلىق ! ›

— ھە ، يەنىچۇ ؟ — قىز مېنىڭ جەينىكىمنى چىمدىپ قويدى . مەن خۇددى ئەتراپىمىزدا ئولتۇرغان خەنزۇلار ئۇيغۇرچە گەپنى ئۇقۇپ قالىدىغاندەك ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدىم :

— فاكۇلتېت جۇرنىلىسىنىڭ بولغۇسى خانىمى !

— ئۆلۈڭ ! — دېدى ئادىلە يالغان دومىسىيىپ ، — شۇ جۇرنىلىسىزنى چېكىڭىزغا قىستۇرىۋالىڭە ، بۇ «خانىم»لىقىڭىز مومايغا گۈل ياراشمىغاندەك ، ماڭا ياراشمايدۇ !

ئۇ ئەلەم بىلەن ئىچىنى تارتتى ـ دە ، ماڭا تېخىمۇ يېقىن ئولتۇرۇۋېلىپ پىچىرلىدى :

— ئۇ گۈزەلئاي كەتكەندىن بېرى ، بىر قېتىممۇ مېنى كەچكى سەيلىگە تەكلىپ قىلمىدى ، ياتقىغا كىرسەممۇ تۈزۈك ئېچىلمايدۇ . ئاچچىقىمدا گۈزەلئايغا خەت يازدىم . بىر ئامال قىلىپ مۇشۇ رەقىپ دېگەننى مۇرادىغا يەتكۈزەي دېدىم . گۈزەلئايدىن تۆت كۈندىن كېيىنلا جاۋاب كەلدى . نېمە دەپتۇ دېمەمسىز ؟ ئىككى دۇنيا سەن ئادىلەدەك دوستۇم يوق ! دەپ يېزىپتۇ . ئەتىسىلا چاقچاق دەپ خەت يېزىۋەتتىم . ھەي تەڭشەلمىگەن ئالەم . رەقىپ گۈزەلنى ، گۈزەل سىزنى ياخشى كۆرىدۇ . سىز بولسىڭىز كىتابنى··· ئەنە قاراڭە ، ئۇ قىزمۇ سىزگە قاراۋاتىدۇ !

قىزلارنىڭ ئويۇنى ئاخىرلاشتى . ئەلانۇر كىيىمىنى كىيىپ بولۇپ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى . مەن ئورنۇمدىن تۇرۇۋىدىم ، قىز مەن تەرەپكە قاراپ ماڭدى . مەن ، ئەلانۇر قىزغىن كۆرۈشىدۇ ، ھەتتا ۋاقىرىۋېتىدۇ ، دەپ ئويلىغانىدىم ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەملەرنى ئاتلاپ ئۇنىڭغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدىم . مەن ئۇنىڭغا قولۇمنى سۇندۇم . ئەلانۇر نېمىشقىدۇر ماڭا ناتونۇش بىرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك سوغۇق مۇئامىلە قىلدى :

— مېنى تونۇمىدىڭىزمۇ ئەلانۇر ، مەن ئەلا !

— تونۇدۇم ،— دېدى قىز پەرۋاسىزلا ،— بايىلا تونۇغان !

مەن ئەجەبلەندىم ۋە نارازى بولدۇم . ياتقىمغا كەلگەن رازىيەنىڭ دوستى — رازىيەنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ماڭا ئېيتقان قىز ئەمدى مېنى تونۇمىغىلى قىللا قالدىغۇ ؟ مەن خىجىل بولۇپ :

— رازىيە خەت يېزىپ تۇرامدۇ ؟ — دەپ سورىدىم .

— سورىغىنىڭىزغا رەھمەت ، — دېدى قىز تۆۋەن لېۋىنى ئاستا چىشلەپ قويۇپ ، — يېقىندا ئۇرۇمچىگىمۇ كېلىپ كەتتى !

مەن تېخىمۇ ھەيران قالدىم :

— نېمىگە كەپتۇ ؟ نېمىشقا ماڭا خەت يازمىدى ؟ سىز بولسىڭىزمۇ تېلېگرامما بېرىپ قويماپسىزغۇ ؟

— نېمە پايدىسى؟— دېدى قىز قوشۇمىسىنى تۇرۇپ ،— ئەرزىمەس ئىشلارغا سىزنىڭ ئاۋارە قىلىشىنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك !

مەن بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولغانلىقىنى پەملىدىم ـ دە :

— رازىيە رەنجىپ قاپتىمۇيا؟— دەپ سورىدىم . ئەلانۇر تىرىنقىنى تاتلاپ تۇرۇپ سۆز ياغدۇرۇشقا باشلىدى . ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى :

— بىچارە ، بەختسىز دوستۇم ، مېنىڭدىن رەنجىيدۇ . مەن پۇشايمان قىلمەن ، نېمىشقىمۇ رازىيەنىڭ ھېسسىياتلىرىنى سىزگە بىلدۇرۇپ قويدۇم ! بىلەمسىز ، رازىيەنىڭ بەختسىزلىكىگە مەن سەۋەبچى بولدۇم . سىزدىنمۇ رەنجىيمەن ، نېمىشقا ھاشىر دېگەن تومبالقىغا بۇ سىرنى ئېيتتىڭىز ، ئۇ رازىيەگە شۇنداق بىر خەت يېزىپتۇكى ، خۇددى ئېسىل يىپەك كىيىمگە قارىماي چاچرىغاندەكلا بىر ئىش بوپتۇ . ئۇنىڭ خېتىدىن مۇنداق مەنە چىقىدۇ : رازىيەنىڭ ھاشىرنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشى بىر چاكىنا ئىش . سەۋەبى ، رازىيە ئۇنىڭ چىرايىغا كۆيگەن ، قەلبىنى تېخى بىلمەيدۇ . بۇ خىل مۇھەببەت يوپۇرماق ئۈستىدىكى بىر تامچە شەبنەم ، كۈن پارلا قىلسا يوق . ھېسسىياتنى ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرۇش ئۇچۇن ، رازىيەمۇ ھاشىردەك جاپالىق جايغا كېلىشى لازىمىش ، بولمىسا دادىسىدەك يولدىن ئازارمىش··· كۆردىڭىزمۇ ، ماۋۇ نەسىھەتچىنىڭ قوپاللىقىنى ! بۇ قوپاللىق رازىيەنى ئەقلىدىن ئازدۇردى ، قىز قاتتىق ئاغرىدى ، چاچلىرى چۈشتى . ئاخىر ئەلەمگە چىدىماي ، ئۆزى تازا يامان كۆرىدىغان بەھرام مۇئەللىمگە تۇرمۇشقا چىقىشقا رازى بولدى — ئۆمۇر بويى بەختسىز بولۇشقا قارار قىلدى . سىزگە بىر خەت يازغان ، خېتىنى كەچقۇرۇن ئېلىڭ ، ياتقىم لەنجۇ مېھمانخانىسىنىڭ يەتتىنچى قەۋەت ئون ئالتىنچى ئۆيىدە···

ئەلانۇر شۇ گەپلەرنى ئېيتتى ـ دە ، كەينىگە بۇرۇلدى . قىز

نىڭ دوستى ئۇچۇن تۆكۈلگەن ياشلىرى ، ماڭا خۇددى يۇرىكىدىن چىقىۋاتقان ئازاب زەردابىدەك بىلىندى . ئۇ دوستىنىڭ بەختسىزلىكىگە ياش تۆكمەكتە . بايىلا شۇنچە مەيدانىنى زىلزىلىگە سالغان چەبدەس قىز ، مۇھەببەت ئالدىدا ئىلاجسىز بىچارىگە ئايلانغانىدى . ئۇ دوستى ئۇچۇن ياش تۆكتى . مەنمۇ نۆۋەتتىدە دوستۇمنىڭ خاتاسى ئۇچۇن ، رازىيەنىڭ بەختسىزلىكى ئۇچۇن ئازابلاندىم . ئادىلە مېنىڭ تاتىرىپ كەتكەن جۇدۇنلۇق چىرايىمغا قاراپ ھەيران بولدى :

— سىزنى بىكارلا باشلاپ كەپتىمەن !— دېدى ئۇ ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ ،— دېسەم ـ دېمىسەم يەنە شۇ مۇھەببەت خاپىچىلىقى ، سىزنىمۇ ئارماندا قويىدىغانلار بارىكەن ـ دە ، كېرەك يوق ، كۆڭلىڭىزنى پۈتۈن تۈتۈڭە ، سىزگە ئۇ قىزچىلىك بىرى تېپىلماس-مىدى !

مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمىدىم ، چۈنكى جاۋابىم قوپال چىقىشى ئېنىق ئىدى . مەن يەنە بىر قىزنى رەنجىتىشنى خالىمايتتىم .

مەن ياتىقىمغا كەلگەندىن كېيىن ، ئۆزۈمنى ئازراق بېسىۋالالىدىم . ھېلىمۇ ئىچىمدە بىر ئوت يانىاتتى ، بىر يوشۇرۇن كۈچ مېنى بوغاتتى ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇمدىن بىر يوشۇرۇن غەزەپ ھېلىلا پارتلايدىغاندەك قىلاتتى . مەن يىگىت بولۇپ يېتىلگەندىن بېرى مۇنداق جىددىيلەشمىگەن ھەم ۋەسۋەسىگە چۈشمىگەنىدىم . رازىيە بىلەن ئوبدان گەپلىشىپ ، بۇ ئىشنى تۈزەشنىڭ يولىنى قىلغىلى بولاتتىغۇ ، لېكىن ئەمدى كېچىكتۈق . ھاشىرغا ئەھۋالنى يازايمۇ ! ئۇ ئەمدى قانداق قارايدىكەن ؟...

— تېزرەك ئالىم بولۇڭ ، خۇدايىمدىن تىلەيمەن ،— دېدى ئەلانۇر كەچقۇرۇن مېنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ،— سىز توغرۇلۇق رازىيە ماڭا نۇرغۇن گەپلەرنى قىلىپ بەردى . سىز بىلىم ئۆگىنىشكە قاتتىق بېرىلىپسىز...

ئۇ كۆزىنى يەردىن ئالماي گەپ قىلاتتى .

ئۇ ھازىر ۋالىبول مەيدانىدىكى داڭلىق ئويۇنچى ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ قىزىرىپ ـ تاتىرىپ گەپ قىلىشى ، ھودۇقۇشلىرى ھەتتا بوينىدىكى كەھرىۋالىرى يەنىلا بۇلتۇرقى ساددا قىز ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى . ئەتىگەنكى ھاياجانلىرى ھازىر بېسىلغان ، ئادەتتىكى ئوقۇغۇچىلاردەك ئاق كوپتا ، كۆك يوپكا كىيگەن ، بىر قولىغا بىلەزۈك ، يەنە بىر قولىغا كىچىككىنە سائەت تاقىغان ، بىر بارمىقىغا ئالتۇن ئۈزۈك ، قۇلىقىغا ئالتۇن ھالقا سالغان... ئۇنىڭ كۆزىدە قارايغان يۇز ۋە بىلەكلىرىدە بۇلتۇرقى نازۇكلۇق خىلىلا ئازايغانىدى .

— تېڭىك سەكرىشىڭىز بەك ياخشىكەن ، بويىڭىزمۇ ئۆسۈپتۇ ، — دېدىم ئۇنىڭ كىلىشكەن بەستىگە قاراپ .

— ئورنۇمدىن قىزىق بەش سانتىمېتىر تېك كۆتۈرۈلەلەيدىكەنمەن ، — دېدى قىز قىزىرىپ تۇرۇپ ، — بويۇم بۇ يىل بىر مېتىر سەكسەن يەتتە سانتىمېتىر بوپتۇ ، ئەمدى ئۆسمەسەم بولاتتى !

مەن رازىيەدىن كەلگەن قېلىن خەتنى ئېلىپ قىز بىلەن خوشلاشتىم . ئەلانۇر مېنى بىرىنچى قەۋەتتىكى چوڭ ئىشخانىچە ئۇزىتىپ چىقتى . بىز مەرمەر پەلەمپەيدە خوشلاشتۇق .

مەن لەنجۇ مېھمانخانىسىدىن چىقىپ خۇاڭخې دەرياسى بويىغا قاراپ ماڭدىم ، يىگىرمە مىنۇتتەك پىيادە ماڭغاندىن كېيىن دەريا بويىغا كەلدىم . ئوڭ تەرەپتە يەنتەن ئارىلىغا ئۆتىدىغان ئۇزۇن ياغاچ كۆۋرۈك ، سول تەرەپتە — خېلى يىراقتا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن ھەسەن ـ ھۈسەندەك ئەگمە بولۇپ ئون ئىككى تۇۋرۈكلۈك ئاسما تۆمۈر كۆۋرۈك ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ تۇراتتى . دەريا شاۋقۇنسىز ، ئاستا ئاقماقتا ، ئۇنىڭ غۇلجا دېھقانلىرىنىڭ ئەتكەنچىيىغا ئوخشايدىغان سېرىق سۇيى غۇۋا يورۇقتا كۈل رەڭ ـ سارغۇچ تۈسكە كىرگەن ، ئۇنىڭ قارىيىپ كۆرۈنگەن نېرىقى قىرغىقىدا

سانسىز چىراغلار يانغان ، كۈندۈزى كۆرۈمسىز كۆرۈنىدىغان مەجـ
نۇنتاللار غۇۋا يورۇقتا باراقسانلاشقان ، سۇ چاقپەلىكى بىر خىل
ئاۋازدا «شالاپ ـ شالاپ» قىلىپ قىرغاقتا سۇ تۆكۈپ ئاستا ئايلانـ
ماقتا ، خۇددى بۇ دەريا بويىدىكى ھەممىلا نېمە ئاستا ۋە ھۇرۇنلۇق
بىلەن ھەربىرىدە قىلىۋاتقاندەك . يالغۇز مېنىڭ يۈرىكىملا تېز ئۇراتـ
تى ، نېرۋىلىرىم جىددىي ئىشلەيتتى . مەن رازىيەنىڭ خېتىنى
ئوقۇش ئۈچۈن لامپۇچكا يورۇقى ياخشى چۈشۈپ تۇرىدىغان بىر
تاشنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردۇم . كونۇبرتنى ئاچتىم . ئاۋۋال سارغۇچ
قەغەزلەرنى ئالدىم . بۇ ھاشىرنىڭ تونۇش پوچېركىسى ئىدى .
سارغۇچ قەغەزگە يېزىلغان خەتنىڭ ئارقىسىغا مۇنۇلار يېزىلغان :

«بىز مەڭگۈلۈككە خوشلاشتۇق . مەن قاراڭغۇ جاڭگالغا
ئېلىپ بارىدىغان يولغا قاراپ بۇرۇلدۇم . ئۇ داغدام يول بىلەن
كېتىۋەردى . كەينىمگە بۇرۇلۇپ داغدام يولغا ھەۋەس بىلەن
قارىشىم لازىمۇ ؟ ياق ، كەينىمگە بۇرۇلۇپ قاراش ئالدىمدىكى
قاراڭغۇ جاڭگالغا قاراپ مېڭىشتىنمۇ قورقۇنچلۇق . خەير ،
مېنىڭ بەختلىك دوستۇم··· »

ئەمدى مەن رازىيەنىڭ گۈزەل ئارزۇلىرىنى ، نازۇك سىرلـ
رىنى ئاسمان قەھرىگە قۇيۇندەك ئاچىقىپ كەتكەن سېرىق قەغەزـ
لەرنى ۋاراقلىدىم ، ھاشىرنىڭ يوغان ـ يوغان خەتلىرىنى ئوقۇۋاتـ
قىنىمدا ، ئۇنىڭ دائىم تۇرۇلۇپ تۇرىدىغان قوشۇما قاشلىرى ،
قارىماققا سوغۇق ، لېكىن ناھايىتى مېھرىبان چىرايى كۆز ئالدىمغا
كەلـدى . گويا ئـۇ ماڭا تىكـىلىپ ئولتـۇرۇپ ، موخوركىسىنى
شوراپ ـ شوراپ قويۇپ ، ئالدىرىماي سۆزلىمەكتە ئىدى :

«سالام ، رازىيە ! سىز ئارقىلىق ئۆمەر ئەپەندىگە ، مەلـ

كە ھەدەمگە ، ھۆرمەتلىك مومايغا سالام . سالامەت تۇرۇڭاتامسىز ؟ مانا بۇ يىل يەتتىنچى ئايدا ، ئەلا ئىككىمىزنىڭ سىلەرنىڭ ئۆيدە مېھمان بولۇپ قايتقىنىمىزغا ئىككى يىل بولۇپ ئاشتى . بىز بۇ يەردە بىكار بولساقلا ئانا مەكتىپىمىزنىڭ گېپىنى قىلىمىز : بىز تىككەن كۆچەتلەر ، توشۇغان توپا ، ياسىغان يول ، توپ ئويناپدىغان مەيدان ، كۈنچىقىش تەرەپتىكى دۆڭگە سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ياتاق ، ئوڭ تەرەپتىكى دەرەخلىك ئىچىگە سېلىنغان كىچىككىنە چىرايلىق دوختۇرخانا ، پۇتمەي قالغان مۇنچا ، بىز يېڭى مەكتەپكە كەلگەندە ياتاق قىلىپ ياتقان ئات ئامبىرىنىڭ بالخانىسى ، ئاشخانا ، ئۇ يەردە بولىدىغان كۆڭۈللۈك تانسا ھەتتا ماي ئىسكىلاتى تەرىپىدىن كېلىدىغان ئۆستەڭ ، ئىسكىلاتنىڭ شىمالىي تەرەپ ئويمانلىقىدىكى كۆڭۈللۈك سازلىق··· بىز پارتكىنى قىلمايدىغان ھېچنېمە ، ھېچبىر مۇئەللىم قالمايدۇ . چاقچاقچى نىزامىدىن كام ، ئارغىماق باقىدىغان قازاق يىگىت ، چۇچۇمەل ۋە يىرىك بولكا ، ئالىيۇمىن داسلاردا ياتقىمىزغا تىقۋالىدىغان مايلىق قورداقلار توغرىسىدىمۇ سۆزلىشىپ كېتىمىز . دېمەك ، رازىيە ، كۆرۈپ تۇرۇپسىز ، بىز سىلەرنى كۆپ ئەسلەيمىز . سىز بىلەن ۋالىس ئويىنغىنىم يادىمغا كەلسە ھەيرانمەن ، بىلمىدىم ، قانداق كۈچ مېنى شۇنچە پىرقىراشقا مەجبۇر قىلدىكىن ؟ (رازىيە بۇ گەپلەرنىڭ ئاستىغا قىزىل قېرىنداش بىلەن سىزىپ قويۇپتۇ) .

لېكىن ، رازىيە ، بىز يۇرتىمىزنى قانچە سېغىنغان بىلەن مۇ ، بۇ يەرگە كەلگىنىمىزگە پۇشايمان قىلمايمىز . مەن ئۆز ئەھۋالىمنى سىزگە قىسقىچە يېزىپ ئۆتەي ، پۇشكىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا ، ۋاقىت قىسىل بولغىنى ئۈچۈن ئۇزاقراق يېزىۋېتىدىغان بولدۇم .

مەن ھازىر مەكتەپ مۇدىرى بولدۇم ، لېكىن مەكتەپ خىزمىتىنى بىر كۈنمۇ ئىشلىگىنىم يوق . ۋىلايەتلىك ئىستىل تۈزىتىش ئىشخانىسىدىكى ئىشىم ئاخىرلىشىش بىلەنلا مائارىپ ساھەسى بويىچە پولات تاۋلاش قوماندانلىق ئىشخانىسىغا يۆتكەلدىم . تاغ ئىچىگە بېرىپ رۇدا توشۇيدىغان ، پېچ قۇرىدىغان ، گەمە كولايدىغان جايلارنى كۆرۈپ كەلدىم . ئىككى كۈندىن كېيىن بىرنەچچە يۈز كىشىلىك قوشۇن پولات - تۆمۈر تاۋلاشقا ماڭمىز . بۇ يىل پولاتنى ئون سەككىز مىليون تونناغا يەتكۈزۈش ، ئون بەش يىلدا ئەنگلىيىدىن ئۆتۈپ كېتىش دېگەن شوئار ، قانداق مەردانىلىك بىلەن ئۇتۇرغا قويۇلغان - ھە ! مۇشۇنداق ئۇلۇغ ئىشنىڭ بىر جەڭچىسى بولغىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن . تىك قىيالارغا يامىشىپ چىقىپ ، مۇرىلىرىمدىن تىرىملاپ قان ئاققۇچە رۇدا كۆتۈرگۈم كېلىدۇ . مېنىڭچە بولغىنىدا ، ئون بەش يىل بەك ئۇزۇن ، پۈتۈن جۇڭگولۇق كېچەيۈكۈندۈز جاپالىق كۈرەش قىلىپ سەكرەپ ئىلگىرىلەۋەرسە ، بەش يىلدىمۇ ئەنگلىيىدىن ئۆتۈپ كەتكىلى بولىدىكەن . مەن ئەنگلىيىنىڭ پار ماشىنىسى پەيدا بولغاندىن بېرىقى ئىككى يۈز نەچچە يىللىق تارىخىنى ، ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى نۇرغۇن ئىزدىنىپ ئۆگىنىپ باقتىم ، ئۇلارنىڭ ئىككى يۈز نەچچە يىللىق سەپىرىنى ئون يىلدا بېسىپ بولغىلى بولۇشىغا ئىشەندىم . بەلكىم مېنىڭ بۇ ھېسابلاشلىرىم ئەخمەقلىق بولۇشىمۇ مۇمكىن ، لېكىن مەن بۇنىڭغا قاتتىق ئىشەندىم . ئوڭچىلارغا ئەجەللىك زەربە بېرىش كۈرىشىنىڭ غەلىبىسى بىلەن روھلانغان جۇڭگو خەلقى — تەڭداشسىز كۈچ . پارتىيىمىزنىڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش يولى بىلەن دۇنيادىكى ئىلغار دۆلەتلەر-دىن ئۆتۈپ كېتىش توغرىسىدا قوللانغان تەدبىرلىرى ھەقىقەت-

تەنمۇ مېنى خۇشال قىلدى . مەن بارلىقىمنى مۇشۇ ئىشقا سەرپ قىلالىسام ، ئۆزۈمنى دۇنيادا ئەڭ بەختلىك ئادەم ھېسابلايتتىم . ئىنسان دۇنياغا نېمىگە كېلىدۇ ؟ ‹ئۇ شۇنداق ياشىشى لازىمكى ، ئۇ ئۆلەر ۋاقتىدىمۇ بارلىقىم دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل ئىشقا يەنى ئىنسانىيەتنىڭ ئازادلىق ئىشىغا بېغىشلاندى دەپ ئېيتىالايدىغان بولسۇن › (ن .ئوستروۋىسكي) ، مەن بۇ يەرگە شان ـ شەرەپ ئىزدەپ كەلگەن . بىز ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى ئەڭ قىيىن جايلارغا بېرىپ ، ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ، خەلق ئۈچۈن تۆھپە يارىتىش ، بۇنىڭ بىلەن شان ـ شەرەپنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلەش دېگەننى نىشان ۋە مەقسەت قىلمۇالغانىدۇق . مەن ئەمدى بۇ ئارزۇيىمىزنىڭ شەخسىيەتچىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلمۇاتىمەن . چۈنكى ، مەن ئۆزۈمنى ئالسام ، شان ـ شەرەپنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققاندىن كېيىن ، ياخشىراق خىزمەتكە كۆتۈرۈلۈش ، ياخشىراق ئىناۋەت تېپىپ ، خەلقنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈش دېگەندەك نەرسىلەرنى خىيالىغا ئويلىغان . جاپالىق جايلاردا شەرتسىز ياشاش ، راھەت ، ئورۇن ، ئابرۇي دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن زادىلا ھېسابلاشماسلىق دېگەنلەرنى مەن ئەمدىلا ئويلاۋاتىمەن . پارتىيىگە يۈرەك تاپشۇرغاندا ، مانا شۇ شەخسىيەتچىلىكلىرىمنى تاپشۇردۇم . جۇڭگودا كوممۇنىزمنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى تېز بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىڭ ، كوممۇنىزم بىزدىن ‹مۇلۇكچىلىك كۆزقارىشى ۋە ئەنئەنىۋى كۆزقاراش ›تىن ئۈزۈل ـ كېسىل چىقىرا ئاجرىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ . ‹مانىفىست ›قا قارىڭ ، بىز مانا شۇ ‹ئۈزۈل ـ كېسىل › ئۆلچىمىگە لايىقلىشىشىمىز لازىمكەن . ئۆزىمىزنى ھەرگىزمۇ باشقىلارنى ئۆزگەرتكۈچى ھېسابلىماي ، ئۆزگەرگۈچى ، ئۈزۈل ـ كېسىل ‹چىقىرا ئاجراتقۇچى › ھېسابلىشىمىز

مىز لازىمكەن . سىز بىلەن بىز ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ قوينىدا بىللە تەربىيىلەندۇق . مەن سىزگە ئىنقىلابىي سەپداش سۈپە-تى بىلەن مۇشۇ گەپلەرنى يېزىۋاتىمەن . مېنىڭ ھازىرقى روھىي ھالىتىم مانا شۇنداق . قىسقىسى ، مەن قانداق قىلىپ ئۆزۈمنى زادىلا شەخسىي پايدىنى كۆزلىمەيدىغان ئادەم قىلىپ چىقالايمەن دېگەننىلا ئويلايمەن . ئىككى كۈندىن كېيىن پولات تاۋلاشقا ماڭىمىز ، مەن تاغلارنى غۇلاتقاندا رۇدا ئاستىدا قە-لىپ ، جاڭ سىدىرەك قۇربان بولۇش ياكى پولات ئېقىنىدا مېيىپ بولۇش ياكى بولمىسا بىزنىڭ ئۇتۇقلىرىمىزنى كۆرەل-مەيدىغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىلەن ئېلىشىپ قۇربان بو-لۇش قاتارلىق شېرىن خىياللارنىمۇ قىلىمەن تېخى ! (بۇ يەرگە رازىيە قېرىندىاش بىلەن : «ھەممىلا ئوقۇتقۇچى سىزدەك بولسا بالىلارنى كىم ئوقۇتىدۇ ؟ » ، دەپ يېزىپ قويۇپتۇ) .

خىيالدىن ئەمەلىيەتكە ئۆتۈش بىر چوڭ سىناقكەن . كە-تابلاردىكى چىرايلىق سۆزلەرنى يادلىۋالغان بىلەن ئىستىقبال قولغا كەلمەيدىكەن . قاتتىق زاغرا ، سوغۇق سۇ ، كىر كە-يىم ، داق يەر ، ئېغىر ئەمگەك ، كەم ئۇيقۇ ، ھېرىش - چارچاش ، كۆيۈپ - قارىداش ، جاڭ - توزانغا مىلىنىش — ئەمەلىيەت ، يەنى تۇرمۇش . مۇشۇ تۇرمۇش ئىچىدىمۇ راھەت-لىنىشنى بىلىش — ئىنسانىي خىسلەت . مەن كەلگىلى بىر يىلدىن ئاشتى ، ئارانلا ئىككى قېتىم كىنو كۆردۇم ، تانسا دېگەن خىيالىمغىمۇ كىرىپ قويمايدۇ . مەكتەپ تارقىتىپ بەرگەن كۆك شىم — تۇجۇركا ھازىرقى مېھمانلىق كىيىمىم . كىيىم سېتىۋېلىشقا ۋاقىت يوق . مائاشىمنى ھەر ئىككى ئايدا بىر قېتىم ئالىمەن ، بىر ئايلىق تامىقىمغا ئون سوم ، تاماكا-غا بەش سوم بولۇپ ، ھەر ئايدا ئون بەش سوم كېتىدۇ . بىر

قىسىم پۇلۇمغا زايوم ئالدىم ، قالغان پۇلۇمنى بانكىغا قويۇۋا-
تىمەن . بىر تىيىن پۇلۇم بولسىمۇ ۋەتەنىمىز ئۈچۈن ئىشلە-
سۇن دەيمەن . ئەمدى ئويلاپ كۆرۈڭ ، مېنىڭ شەخسىي تۇر-
مۇشۇم ئۈستىدە باش قاتۇرۇشقا نەدە ۋاقتىم ۋە ئىختىيارىم
بولسۇن . مەن كورچاگىننى ياخشى كۆرىمەن ، ‹نېمە قىلىش
كېرەك ، تىكى رەخمەتوفنى تېخىمۇ ياخشى كۆرىمەن . ئەمدى
ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇققا كېلەي : مەن سىزنىڭ
ساپ ، ئەخلاقلىق ، غايىگە ئىگە ، قىزغىن قىز ئىكەنلىكىڭىز-
دىن گۇمان قىلمايمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، خۇددى ئەلاغا
يۈرەك - باغرىمنى كۆرسەتكەندەك ، سىزگىمۇ كۆرسىتىشنى
خالايمەن . مېنىڭ تۇرمۇشقا قاتتىق تەلەپ قويغۇم كېلىدۇ :
تۇرمۇش جەڭگىۋار هاياتىڭنىڭ بىر قاينىمى بولسۇنكى ، ئۇ
هەرگىزمۇ هېچكىم قىيا كۆزىنى سالمايدىغان شۇڭاق باسقان
بىر چۆل بولۇپ قالمىسۇن . بۇنىڭ ئۈچۈن ، تۇرمۇش ئىستە-
كى بىلەن بىرلەشكۈچى ئىككى ياش قەلبداش بولۇشى لازىم .
قەلبداش دېگەن نېمە؟ بىر - بىرىنىڭ قەلبىنى سۆيۈش
(هەرگىزمۇ چىراي ، خۇلق ، بىلىم ، پۇل قاتارلىقلار ئە-
مەس) ، ئىككى قەلب بىر رىتىمدا ئۇرۇپ تۇرۇش ، هەتتا
زۆرۈر بولغاندا بىرى توختىغاندا يەنە بىرىمۇ توختاپ قېلىش
دېگەن سۆز (رازىيە بۇ يەرگە قېرىنداش بىلەن : ‹چىراي ،
خۇلق ، بىلىم ، پۇل قاتارلىقلارنىڭ ئىنسان قەلبى بىلەن
مۇناسىۋىتى يوقمىكەن؟ ، دەپ يېزىپ قويۇپتۇ) . مۇشۇ مەنە-
دىن قارىغىنىمدا ، سىز بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا دوستلۇق-
تىن هالقىپ كېتىدىغان نازۇك هېسسىياتنىڭ بولۇشىنى ئىق-
رار قىلغۇم كەلمەيدۇ (رازىيە قېرىنداش بىلەن يوغان سوئال
ۋە ئۇندەش قويۇپ قويۇپتۇ) . ناۋادا ، سىز مەن تۇرۇ-
ۋاتقان چاڭ - توزان ئارىسىغا كەلسىڭىز ئىدى ، ئورتاق ئارزۇ

ۋە ئىنتىلىش بىزنىڭ قەلبىمىزنى يېقىنلاشتۇرغان بولاتتى ، لېكىن مەن بىلىمەن ، سىز دادىڭىزدەك كىتاب ئەھلى بولۇشىنى ، بىزنىڭ دۇنيخوت — ئەلادەك بىلىم سەھراسىدا چېپىشنى ياخشى كۆرىسىز . ئەمەلىيەت بىلەن كىتاب ئەقىدىلىرى ئوتتۇرىسىدا بىر كۆرۈنمەس سېپىل بولغىنىغا ئوخشاش ، بىزنىڭ ھاياتقا قارىشىمىزدىمۇ بىزنى مەڭگۈ ئايرىپ تۇرىدىغان بىر خىل يوشۇرۇن سېپىل بار ، بىز بۇنى ئىقرار قىلىشىمىز لازىم . مەن سىزدىن شۇنى ئۈمىد قىلىمەن : ھاياتقا بولغان نەزىرىڭىزنى كېڭەيتىڭ ، تار قەپەستىن قېچىپ چىقىڭ ، ئىلى تورغىيىدەك پايانسىز كۆككە ئۆرلەڭ ، بىز دوستلۇقىمىزنى داۋاملاشتۇرايلى ، ناۋادا ھاياتنىڭ ئاشۇ چەكسىز ئاسمىنى كەلگۈسىدە بىزنى بىرلەشتۈرسە ، قەدىردان ھاياتقا ، بىزنى ھەقىقىي ئادەم قىلىپ چىققان چاڭ ـ توزانغا ، غورىگىللىككە ، پۈچۈلىنىشلارغا رەھمەت ئېيتايلى . سىزگە كۈتكىنىڭىزدەك بەخت تىلەيمەن ، سىزنىڭ دوستىڭىزغا مەن توغرۇلۇق يازغان خېتىڭىزدىن ماڭا مەلۇمات بەرگەن ئەلاغا رەھمەت ، خەت ماڭا سىزنىڭ ساپ ، قىزغىن ۋە ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىڭىزنى مەلۇم قىلدى . بۇ پەزىلەتلىرىڭىز بىزنىڭ كەلگۈسىمىز ئۈچۈن — ھەقىقىي گۈزەللىك بىلەن تولغان تۇرمۇش بېغىغا بىللە كىرىشىمىز ئۈچۈن پايانداز بولالايدۇ··· »

خەتنىڭ ئاخىرىنى نېمىشقىدۇر بىرى يىرتىپ تاشلاپتۇ .

خەتنى ئوقۇپ بولۇپ يۈرۈمنى تۇتۇپ ئۇزاق ئولتۇردۇم . ھاشىر بۇ خېتىدە كىشىنى ئويغا سالىدىغان خېلى مەنىلىك گەپلەرنىمۇ قىلغان ، شۇنىڭ بىلەن ئەمەلىيەتتىن ، ياشلاردىكى ئەمەلىي ئىنتىلىشىنىڭ چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكەن خىيالى نەرسىلەرنىمۇ ئېيتقان . نېمىلا بولمىسۇن ، مەن ھاشىردىن نارازى بولدۇم . چۈنكى

كى ئۇ شۇ تاپتا ، ئالتۇن پىيالىدە شەربەت ئەكەلگەن ئاق كۆڭۈل ساھىبخانىنى قوپال مۇئامىلە بىلەن رەنجىتكەن ئەخمەق مېھمانغا ئوخشايتتى . «ئادەمنىڭ قەلبى ئەينەككە ئوخشايدۇ . ئۇ بىرلا سۇنۇسا قاداق تۇتمايدۇ»[1] دېگەن سۆزنى ئەسلىدىم ۋە ئېسىل ئەينەكنىڭ سۇنۇشىغا سەۋەبكار بولغىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمگە قاتتىق غەزەپلەندىم . ئىككىنچى خەتنى ئاچتىم . بۇ خەت قىسقا ۋە ئاچچىق بىلەن يېزىلغانىدى .

«سالام ، ئەلا ! غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت . مېنىڭ ھايا-تىم توختام سۇ بىلەن تولغان كۆلگە ئوخشىسىمۇ ، لېكىن بۇ كۆل ئۇستىدە گۈلپەرى ، نېلۈپەر گۈللىرى ئېچىلىپ تۇراتتى . سىز بۇ كۆل سۈيىنى ياخشى نىيەت بىلەن بىر ئۆستەڭگە قىيناپ باشلىغانىدىڭىز ، ئەمدى مېنىڭ ھاياتىم توختام سۇ ئەمەس ، ئېقىن سۇ . ئۇ ئاقىدۇ ، لېكىن ئۇ سۈزۈك ، شوخ تاغ سۈيى ئەمەس ، ئۇ بۇرۇقتۇرما بولۇپ ئاقىدىغان قارا سۇ . ئۇ گۈزەل ئېتىزلار ، گۈللەر بىلەن تولغان باغلارغا قاراپ ئاقمايدۇ ، بەلكى نامەلۇم ياقتا — مەن خالىمىغان ، بەلكى نەپرەتلىنىدىغان تەرەپكە قاراپ ئاقىدۇ . دېمەك ، سىز مەن ئۈچۈن ئۆمۈرلۈك خاپىلىق تېپىپ بەردىڭىز . خەير ، سىلەر-نىڭ بەختىگىلار ئۈچۈن قۇربان بولغان دوستۇڭلارنىڭ كۆز يېشى نېمىگە ئەرزىيتتى ؟ مېنى ئۇنتۇڭ ، ھېچبولمىسا خەت يازماڭ ، سىزدىن تىلەيدىغىنىم مۇشۇ .

سالام بىلەن : رازىيە
1958 ـ يىلى 7 ـ ئاي»

① لېۋ تولستويىنىڭ «قايتا تىرىلىش» دېگەن رومانىدىن — ئاپتور .

مەقسەتسىزلا دەريانى ياقىلاپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭدىم . ئەتراپ جىمجىت ، دەريا ئاستا ئاقماقتا ، قىرغاقتا چاچرىغان ئاق بۇزغۇنلار ھۇرۇنلۇق بىلەن لەيلەپ ، غىل ـ پال كۆرۈنۈپ غايىب بولماقتا . مەجنۇنتاللار چۆرىسىدىكى تاشلاردا جۇپ ـ جۇپ ياشلار دەريا سۈيىگە قارىشىپ جىم ئولتۇرۇشىدۇ··· مېنىڭدە ئىختىيارسىز سوئال تۇغۇلدى : «مۇنۇ ياشلارنىمۇ ئورتاق غايە ، قەلبداشلىق بىرلەشتۈرگەندىمۇ ياكى ئۇلار بىر ـ بىرىنىڭ بىرلا تەرىپىنى يـاقتـۇرۇپ قېلىشقـانلىقى ئـۈچـۈن قەدىردان بولۇپ قېلىشقاندىمىدۇ ؟··· »

مەنمۇ ھاشىرغا ئوخشاش گۈزەللىكىنى ئاتايىن ئۆزۈمدىن ئىزى ئىتتەردىمغۇ ، بەلكىم گۈزەللىكىمۇ رازىيەگە ئوخشاشلا مېنىڭدىن ئۈمىد ئۈزۈپ ، كۆڭلى تارتمىغان بىرى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇشقا رازى بولغاندۇ ؟ رازىيەنىڭ خېتى ماڭا مۇنداق بىر تۇرمۇش پاجىئەسىنى ئاشكارىلىدى : قوپاللىقمىز ۋە خىيالپەرەسلىكىمىز بىلەن ئىككىمىز ئىككى گۈزەل قىزدىن ئايرىلدۇق . ئايرىلدۇقلا ئەمەس ، ئۇلارنى تۇرمۇشتا بەختسىزلىككە ئۇچراتتۇق . تۇنجى مۇھەببەت زەربىسى قىزلارنى ئۆزلىرى خالىمىغان بىرلىرىنىڭ قۇچىقىغا ئىتتىردى !

مەن ياتىقىمغا مەست ۋە ماغدۇرسىز ھالدا قايتىپ كەلدىم . قورسىقىم ئاچ ، لېكىن غىزاغا دىلىم تارتمايدۇ ، ھاراق ئىچكۈملا كېلىدۇ . مەست بولۇپ يەردە ياتقۇم ، كۆكسۈمنى نەم يەرگە چاپلاپ مىدىرلىماي ياتقۇملا كېلىدۇ . مەن كارىۋىتىمدا دۇم يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن . چۈش كۆردۈم : چۈشۈمدە رازىيە دەريادا ئېقىۋاتقۇدەك ، ھاشىر ئۇنىڭغا قارىتىپ تاش ئېتىۋاتقۇدەك ، مەن قىرغاقنى بويلاپ قىزغا قارىتىپ ئارقان تاشلاپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقۇدەكمەن . بىر چاغدا گۈزەللىك تاش ئۈستىدە سۇ ئۈزۈش كىيىمى بىلەن پەيدا بولدى ـ دە : «قويۇپ بېرىڭ ، ئېقىۋەرسۇن ، نېلۇپەرلىك كۆلدە

تۇرغىنىدىن سېسىق كۆلـچەككە ئېقـىپ چۈشكىنى ياخشى . ھا... ھا... ھا... » دەپ كۈلگۈدەك . مەن ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتىمەن : «رەھىمسىز ! ۋەھشىي قىز !... »

مەن ئويغىنىپ كەتتىم ، چىلىقلاپ تەرلەپ كېتىپتىمەن . يۈرىكىم شۇنچە تېز سالماقتا ، لەۋلىرىم قۇرۇپ ، پۈت ـ قولۇمدا جان قالماپتۇ . «دېمەك ، مەن ئاغرىپ قاپتىمەن» دەپ ئويلىدىم چايداندىن چاي قۇيۇۋېتىپ قارىسام ، سائەت ئىككىدىن ئۆتۈپتۇ . دەريانىڭ شاۋقۇنى ، گۈزەلئاينىڭ ئاۋازى ، مېنىڭ ئالاقزادە بولۇپ ۋارقىرىشىم خۇددى ئوڭۇمدا بولغاندەكلا مېڭەمدىن ئورۇن ئالغاندى . مەن تېخىچىلا چۈشۈمدىن قالايمىقانلاشقان پىكىرلىرىمنى يىغىۋالالماي قىينىلاتتىم .

ئاچچىق چايدىن كېيىن ئۆزۈمگە كەلدىم ـ دە ، خاتىرە دەپتىرىمگە قارىدىم : «بۈگۈنكى كۈنۈڭ قانداق ئۆتتى ؟ » دېگەن سوئالغا كۆزۈم چۈشتى . قولۇمغا قەلەم ئېلىپ : «بۈگۈن مەنىسىز خىيالـلارنىڭ چىرمىۋېلىشىدىن ۋە ئىرادىسىزلىكىمدىن چۈشتىن كېيىن قولۇم ئىشقا بارمىدى . ناۋادا ، ھەربىر زەربىدىن ئۆزۈمنى مۇشۇنداق يوقىتىۋېرىدىغان بولسام ، پۈتۈن ھاياتىم مەنىسىز ئۆتۈشى مۇمكىن ! » دەپ جاۋاب يازدىم .

يەرگە يورۇق چۈشكەندە ، مېنىڭ ئۇيقۇم كەلدى...

... مېنىڭ كۈنلىرىم كۆڭۈلسىز تۈيۈلۈشقا باشلىدى . ئۆگىنىشىم قىزغىن ئەمەس ئىدى ، تامىقىم كۈندىن ـ كۈنگە ئازىيىشقا باشلىدى ، زېھنىم خىرەلەشتى ، ئۆزۈم مىسكىن ۋە كۆڭلۈم يېرىم ئىدى .

مەن ياشلىق ھاياتىمدا مۇشكۈلچىلىكلەرنى كۆپ تارتقان ، لېكىن ھازىرقىدەك ئازابلانمىغان ؛ مەن باشقىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان ، لېكىن بۇ قېتىمقىدەك ئۆزۈمنى ئالدۇرۇپ قويمىغانىدىم . مەن يىگىتلەرنىڭ قىزلار ئۈچۈن ئۆلگەنلىكى ، سارىڭ بولغانلىقى

ۋە سەۋدايى بولۇپ قەھرىتان تومۇزلاردا نەچچە كۈنلۈك يوللارنى باسقانلىقلىرىنى ئاڭلىغان ، بىراق ئۇلارنى ئىرادىسىز ۋە ھاماقەت بىگىتلەر ھېسابلىغانىدىم . مانا ئەمدى ئۆز بېشىمغا كەلگەندىلا ، ئۇلارنى بىكار ئەيىبلىگەنلىكىمنى بىلدىم .

... مەن چۈشكىچە بېرىلىپ ئۆگەندىم . چۈشتىن كېيىن جۈڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن كەلگەن ئالىم «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» توغرىسىدا ئىلمىي دوكلات بېرىدۇ ، بېرىپ ئاڭلىشىم لازىم . ئەتە لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتىدا لۇشۇن توغرىسىدا ئىلمىي مۇھاكىمە بولىدۇ... ئاندىن كېيىن يەنە پەلسەپە ، تارىخ ، ئەدەبىيات ئىلىملىرى ئۈستىدە مەخسۇس تېمىلاردا دوكلاتلار بولىدۇ . مەن بۇ دوكلاتلاردىن تولۇق مەنپەئەت ئالالايمەن . مەن كۈنلىرىمنى تېخىمۇ مەنىلىك ئۆتكۈزۈشۈم لازىم . مېنىڭ تۇرمۇشۇم ئىلىم - پەن بولۇشى لازىم . ھازىر بولسا ، مەن خۇددى مۇھەببەت ئۈچۈنلا يارالغاندەك ، باشقا ئىشلار مېنىڭ ئۈچۈن مەجبۇرىيەتتەك ، پەقەت ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنلا كىتاب ئوقۇماقتىمەن . بۇ ئىرادىسىزلىك بولماي نېمە ؟ تاماكىنى تاشلاشقا قانچە قېتىم ئۇرۇندۇم ، نېمىشقا تاشلىيالمىدىم ؟ لېنىن ئانىسىنىڭ : «تاماكا زىيانلىق» دېگەن بىرلا ئېغىز سۆزى بىلەن تاماكىنى تاشلۇېتىپتىكەنغۇ ، بۇ ئۇنىڭ ياشلىقىدىنلا ئىرادىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ . مەن نەقەدەر ئىرادىسىز - ھە ! مەن مۇھەببەت ئالدىدىمۇ ئىرادىسىزلىك قىلىۋاتىمەنغۇ ، نېمىشقا ھە دېسىلا خىيالىمغا گۈزەلئاي ئارىلىشىۋالىدۇ ؟ ھازىر مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىگەن كۈچ ، بىلىم تەشنالىقى ئەمەس ، مۇھەببەت ئىنتىزارلىقى بولۇپ قالدى . بۇ ھال مېنىڭ ئۇلۇغ ئىرادە ئىگىلىرى ئالدىدا ئەرزىمەسلا بىر ئادەم ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇغۇ !

مەن ئۇستىلىمگە كېلىپ خاتىرە دەپتىرىمگە مۇنۇ سۆزلەرنى يازدىم : «ھاشىرىنىڭ تەنقىدى توغرا ، مېنىڭدىن يارامليق ئادەم

چىقمايدۇ . يارامسىز بولۇپ ياشىغىنىڭدىن ، قۇرتتەك ئاسان ئۆلگىنىڭ تۇزۇك . ئۆلۈمدىن قورقساڭ ، ئۆزۈڭنى تۇت ، ھالاۋەت ، بەخت توغرىسىدا ئويلىما . بىلىم سېنىڭ ھاياتىڭ ، جاپالىق ئەمگەكتىن كېلىدىغان شان ـ شەرەپ ، بەختىڭ بولسۇن ! ئەگەر سەن بۇنى قىلالمىساڭ ، خۇاڭخې دەرياسىغا ئۆزۈڭنى ئات . يارامسىزلىقىڭ ئۈچۈن ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ جازالا !» .

باش چۆكۈرۈپ ئوقۇۋاتقىنىمدا ، يېنىۋاتقىنىمدا ، مېڭىۋاتقىنىمدا ، ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن ھەركەت قىلىۋاتقىنىمدا ، لېكىن ئىرادەم يۇرەك تەلپۈنۈشىنى يېڭىشكە ئاجىز ، كۈنلىرىم تەس ۋە ئاستا ئۆتۈۋاتىدۇ...

ياتقىمغا ما جۇرىن كىرىپ كەلدى :

— يۈرگىن ، ھەدەڭنىڭ لەڭمىنىنى سېغىنغانسەن ! — دېدى ئۇ ماڭا سىنچىلاپ قاراپ قويۇپ .

ئۇنىڭ مېھرىبان ، ئاق چاچلىق ئانىسى ، بالىجان ، قازان بېشىغا ناھايىتى ئەپلىك ئايالى ماڭا بىرده ئۇيغۇرچه ، بىرده خۇيزۇچه سۆزلەپ ناھايىتى قىزغىن مۇئامىله قىلاتتى .

مانا ، كۈلۈپلا تۇرىدىغان ، ئاق يۈزلۈك ، ئۇزۇن چاچ ھەدەم — ئايشا ماڭا سۆزلىمەكته :

— ئاش سوزامدۇيا ، ياق ، سەن بۇگۈن ئولتۇرۇڭ ، ئاپام سوزسۇن ، سەن شۇ موماينىڭ قول تەمىنى بىر كۆرۈپ باقه !

— مەن ئۆزۈم ماڭا ياردىپ سوزۇپ بېرىدۇ شۇ ،— دېدى موماي مېنىڭ قوللىرىمنى تۇتۇپ ،— سېنىڭ ئاپاڭ يوق ، موماڭ يوق ، غۇلجا شەھىرىده بىر كىچىك ئاپاڭ بار ، لەڭمەنگه ئۇستا ـ ھه ، مەن دائىم ياخشى تاماق ئەتسەملا ، سېنى ئويلايدۇ !

موماي مېھرىبان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ شۇلارنى دېگەندە ، مېنىڭ مىسكىن كۆڭلۈم بۇزۇلۇشقا باشلىدى .

— ئانا ، بۇگۈن مەن كىچىك ئاپامنىڭ لەڭمىنىدىنمۇ ياخشى

لەڭمەن يەيدىغان بولدۇم ، — دېدىم ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ مومايغا ، — سىزنىڭ ھېلىقى چاغدىكى لەڭمىنىڭىز ئاغزىمدىلا قالغانىدى .

ما جۇرىن كۈتۈلمىگەنلا يەردىن ئۇستەلگە بىر بوتۇلكا ھاراق قويدى ۋە :

— بۇگۈن ئازراقتىن ئىستېمال قىلىمىز ، ئايشا ، قېنى بايقىنى ئەكەلگىن !— دېدى .

ئايشا ھەدە ياخشى پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ۋە تەخسىدە قازان كاۋىپى ئېلىپ كەلدى .

— مانا زاكۇسكىمىزمۇ ياخشى ،— دېدى ما جۇرىن ،— شەرت شۇ : بۇگۈن تويغۇچە ئىچىمىز ، ئەمما بۇنىڭدىن كېيىن ھاراقخورلۇق قىلمايمىز .

مەن ما جۇرىنىڭ ھاراق ئىچىدىغانلىقىنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈپ تۇرغىنىم ئۈچۈن خۇشال بولدۇم .

— ماقۇل ، بۇ مېنىڭ لەنجۇغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىككىنچى قېتىم مەست بولغىنىم بولسۇن ، — دېدىم .

بىز پاراڭ بىلەن بىر بوتۇلكا ھاراق ئىچىۋېتىپتۇق . ما جۇرىن قىزارغانىدى . ئۇ چېكىلىرى ئاقارغان چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— سەن ھازىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدىڭ ـ ھە ؟— دەپ تۇيۇقسىزلا سوراپ قالدى . دېمەك ، ئۇ مېنىڭ يېقىندىن بېرىقى روھىي كەيپىياتىمنى بايقىغان ۋە سىردىشىش ئۈچۈن مېنى بۇگۈن ھاراقا چاقىرغانىدى . ئۇ مېنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىمنى بىلىشنى خالىغانىكەن ، ئۇنىڭغا يالغان ئېيتىشقا بولمايتتى .

— شۇنداق ، ما جۇرىن ، مەن ھازىر مەجنۇن ! — دەپ راستىنى ئېيتتىم يەرگە قاراپ ، — پۈتۈن ئەس ـ يادىمنى قىز ئىگىلىۋالدى .

— پۈتۈن ئەس ـ يادىمنى دەمسىنا ؟

— ئىشقىلىپ ، خاتىرجەملىك ئاز...

— ھەي ، ياشلارنىڭ مۇشۇنداقلىقى ، مەن سېنى مۇنچىۋالا بولۇپ كەتمەس دەپ ئويلىۋىدىم... ئۆچكەن ئوتنى يەنە كىم كوچىلىدى ، رەقىپمۇ ؟ ئاشۇ بالا خىرىس قىلمىغان بولسا ، ئۇنتۇپمۇ قالاتتىڭ ـ ھە ؟

ئۇنىڭ ئاۋازىدىن تەنە ، ئەيىب ئەمەس ، غەمخورلۇق چىقىپ تۇراتتى . مەن ھەممىگە ئىقرار بولدۇم :

— راست ، رەقىپ قىزغا كەينى ـ كەينىدىن خەت يېزىپ ، پۇل ئەۋەتىپ ، ماڭا ئازاب سېلىۋاتىدۇ ! — مەن تالادىن دىلى ئازار يەپ ئانىسىغا ھال ئېيتقان گۆدەكتەك ما جۇرىنغا دات ئېيتتىم ، — ئۇ ئۆچ يۇز يۇەن ئەۋەتىپتۇ ، پۇل بەلەن قىزنى ئاينىتماقچى !

— چىرايىڭ نېمانچە ئوسال ، خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئادەمدەك كەيپىڭ يامان . بۇ ھالەت يەنە بىر ئاي داۋاملاشسا ، راستىنلا مەجنۇن بولىسەن . مەجنۇندىن بىز كۇتكەن ئىلىم ـ پەن خادىمى قانداق چىقسۇن ؟ بىز سېنى ئالاھىدە ئۇقۇمى بار بالا بولغىنىڭ ئۈچۈن ، چوڭ ئومىد بىلەن تەربىيەلەۋاتىمىز . ئۆگىنىدىغان بىلىمىڭ تېخى تاغدەك دۆۋىلىنىپ تۇرۇپتۇ . سېنىڭ خىيالىڭنى بىلىم ئەمەس ، قىز ئىگىلىۋالغان . مەنمۇ ئازابلىنىۋاتىمەن ، ئۇكام . شۇي شۇجى سېنىڭ توغراڭدا مېنىڭدىن پات ـ پات سوراپ تۇرۇۋاتىدۇ . بىز سېنىڭ تۇرمۇشۇڭ توغرىسىدا باش قاتۇرۇۋاتىمىز .

مەن خجىل بولۇپ يەرگە قارىدىم . پارتكومنىڭ مېنىڭ تېز رەك ئۆسۈپ يېتىلىشىم ئۈچۈن قانچىلىك غەمخورلۇق قىلىۋاتقىنىنى تېخىمۇ چۈشىنىپ ، ئۆزۈمنىڭ ئىرادىسىزلىك قىلىۋاتقىنىمدىن رەللە بولدۇم :

— ما جۇرىن ، مەن پارتىيىنىڭ كۇتكەن يېرىدىن چىقالمايدى-

غان ئوخشايمەن ، ئىرادىسىزلىكىم مېنى يېرىم يولدا نابۇت قىلدى. غان ئوخشايدۇ !

— خوش ، سەن نېمە دېمەكچى ؟

— مېنىڭ ئورنۇمغا لايىقەتلىكرەك بىرى تېپىلارمىكىن ، مەن جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا بېرىشنى ئارزۇ قىلىمەن !

ما جۇرىدىن كۇلۇمسىرىدى ۋە يەنە رومىكىغا هاراق قۇيدى . ئۇ رومكىسىنى قولىغا ئېلىپ ئورنىدىن سەل - پەل كۆتۈرۈلدى - دە :

— سېنىڭ بىر قىزنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشىڭ ، ياخشى كۆرۈپ قېلىپ كېچىلىرى ئۇخلىماي خىيال قىلىشىڭ ، ئىرادىسىزلىكىڭدىن بولغان ئىش دېيىلسە توغرا بولمايدۇ . ئەلۋەتتە ، ئىرادىلىك بولغىنىڭدا بەلكى شەخسىي هېسسىياتقا بېرىلمىگەنمۇ بولارىدىڭ ! لېكىن ، ئىنسان يىگىرمە نەچچە ياش ۋاقتىدا ئومۇمەن مۇهەببەت سەرگۈزەشتىسىگە باي بولىدۇ ، بىزنىڭ ئاتاقلىق ئادەملىرىمىزمۇ قىزلارنى ياخشى كۆرگەن ، مۇهەببەتلەشكەن ، گەپ بۇنىڭدا ئەمەس ، گەپ ئۇنى قانداق هەل قىلىشتا . مېنىڭ سېنى چاقىرىشىمدىكى مەقسىتىم — سېنىڭ بۇ مەسىلىنى ياخشى هەل قىلىشىڭغا يارىدەم قىلىش . شۇي شۇجىنىڭ پىكرى — قىزنى چاقىرتىپ ئەكېلىپ مۇشۇ ئالدىمىزدىكى چاغاندا تويۇڭنى قىلىش ، بۇنداق قىلغاندا سەن تۇرمۇشتىكى چېچىلاڭغۇلۇق ۋە روهىي چۈشكۈنلۈكتىن ئازاد بولالايسەن . قانداق ؟

ما جۇرىن مېنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتسەم دېگەن سوئالىمغا جاۋابمۇ بەرمىدى ، ئۇ سوئالنى ئاڭلىمىغاندەك ، باشقا ئىشلار توغرىسىدا سۆزلىمەكتە ئىدى . مەن قاتتىق خىجالەت بولدۇم - دە ، رومكىنى كۆتۈرۈۋېتىپ :

— رەهمەت ، غەمخورلۇقۇڭلارغا رەهمەت ، لېكىن توي قىلىشقا تېخى ئەتىگەن ، مەن بېيجىڭغا ئوقۇشقا تېزرەك بېرىشنى

خالايمەن . قىزنىڭ يېنىغا بارسامىلا ، ھەممە ئىش تۈزۈلۈپ كېتەتتى ،— دېدىم كۈلۈمسىرەپ .

— مانا دونكىخوت ! — دېدى ما جۇرىن چاقچاق قىلىپ ، — ئەمدى گۈلسنەيىننى[1] ئىزدەپ ماڭىدىكەنسەن ـ دە ؟ مەن ساڭا سانچۇپانسا[2] بولالىسام ئىدى . ھا ، ھا ، ھا...

بىز كۈلۈشتۇق . ما جۇرىن يەنە ھاراق قۇيدى :

— مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىن سېنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش كەلمەيۋاتىدۇ . بىز تېلېفون بىلەن سۆزلىشىپ كۆرەيلى .

كۆڭۈللۈك ئىچىشتۇق . مەن خېلىلا مەست بولۇپ قالدىم . ما جۇرىنغا ھاشىر بىلەن رازىيە توغرىسىدا سۆزلەپ بەردىم . ما جۇرىن ھېكايەمنى بېرىلىپ ئاڭلىدى .

— مۇنداق دېگىن !— دېدى ئۇ ئاخىر رومكىغا ھاراق قۇيۇۋېتىپ ،— دېمەك ، سەنمۇ ھازىر ئاشۇ ھاشىرنىڭ خاتالىقىنى تەكرارلاۋاتىسەن ـ دە !

— شۇنداق بولۇۋاتىدۇ .

— مۇھەببەت ، ئائىلە — ئىنسان ھاياتىدا سەل قارىغىلى بولمايدىغان مۇھىم نەرسە . لېكىن ، كۆڭلۈڭگە بىر ئۇلۇغ غايە پۈككىنىڭدە ، ئۇ ۋاز كەچكىلى بولمىدىغان نەرسە . پېتوفىنىڭ شېئىرى نېمىدا ؟ مۇھەببەت ئىنسانغا جاندىنمۇ ئەزىز ، لېكىن ئەركىنلىك ئۈچۈن ھەر ئىككىلىسىدىن كېچىمەن دېگەنغۇ ، دەيمەن ؟ ئەركىنلىك ئۇنىڭ يۈكسەك غايىسى ئىدى . سېنىڭچۇ ؟ ھەممىنى قۇربان قىلالىغۇدەك غايەڭ يوقمۇ ؟ مېنىڭچە بار...

مۇشۇ سۆھبەت بولۇپ تۆت كۈندىن كېيىن مەن پۈتۈن تەييارلىقىمنى پۈتتۈرۈپ ، پويىز بىلەن بېيجىڭغا يۈرۈپ كەتتىم .

---

① ② «دونكىخوت» روماندىكى شەخسلەر — ت .

5

— قاچان كەلدىڭىز ؟
— ئۇچ ئاي بولدى .
— نەدە تۇرۇۋاتىسىز ؟
— مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا .
— نېمە ئىش بىلەن ؟
— تىل ـ ئەدەبىيات ئۆگىنىۋاتىمەن .
— مۇنداق دەڭ ، شۇنداق قىلىپ ، ساۋۇتوفنىڭ كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىمەن دەڭ . ياخشى ، بۇ ئىشنىمۇ قىلىدىغان ئادەم بولغىنى ياخشى...

1957 ـ يىلى ئۇرۇمچىدە بىزنى خىزمەتكە تەقسىم قىلغان پەۋاز قاپاق كادىر بىلەن ئەنە شۇنداق ئەھۋاللاشتۇق . ئۇ بېيجىڭغا مەجلىسكە كەپتۇ . ھازىر شىنجاڭ ئىش باشقۇرۇش ئورنىنىڭ مېھمانخانىسىدا تۇرۇۋېتىپتۇ .

— يۇرۇڭ ، ھايۋانات باغچىسىنى بىلىمە كۆرۈپ چىقىمىز ، — دېدى ئۇ ئاجايىپخانىنىڭ ئادەملەر مىغىلداپ تۇرغان ئىشىكىنى شەرەت قىلىپ ، — بۇگۈن يەكشەنبىغۇ ، دەم ئالغانسىز ؟

— مەن ئوبسېرۋاتورىيىگە كىرەي دەيمەن ! — دېدىم ئۇنىڭغا يالغان ئېيتىپ .

— ئۇنداق بولسا ، ياتىقىمغا كېلىڭ ، ئىككى يۇز ئون سەككىزىنچى ياتاق ، پاراڭلىشىمىز .

— ساۋۇتوفنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا سىزدىن سورايمۇ دېدىم ؟

— ساۋۇتوفما ؟ — ئۇ ماڭا بىر قاراپ قويۇپ كۈلۈمسىرىدى ، — راستىنى ئېيتسام ، سىزنىڭ سورىمىغىنىڭىز تۈزۈك ، مېنىڭمۇ سىزگە دەپ بەرمىگىنىم ياخشى .

— ھەرقانچە چوڭ گۇناھى بولغان تەقدىردىمۇ ، ئۇ بىر ئادەمغۇ ،— دېدىم مەن ئۇنىڭ جاۋابىدىن نارازى بولۇپ ، — ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلساقلا ، ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلغۇچىلار-نىڭ بولىدىغانلىقى تۇرغان گەپ . قىسقىسى ، بىر غالجىر ئىتنىڭمۇ ئىگىسى بولىدۇ .

— مەن سىزنى ئاياۋاتىمەن ، — دېدى ئۇ مېنىڭ قولۇمنى تۇتۇپ ، — ئۇ ئادەم ، ئادەم بولغاندىمۇ بىلىم ئەھلى ، لېكىن بىز ئۇنىڭ بىلەن نېمىلا بولمىسۇن بىر سەپتە ئەمەس . ئۇ كىم ؟ دۇشمەن . بىز كىم ؟ خەلق كادىرى .

— بىزنىڭ ساۋۇتوف بىلەن بىر سەپتە بولالماسلىقىمىز ، ئۇنىڭ بىزنى دۇشمەن ھېسابلىغانلىقىدىن ئەمەس ، سىياسەتتىكى ئۇقۇشماسلىقتىن بولۇۋاتقان ئىشتۇ ؟

— سىز ئۇقمايسىز ، ئۇكام . ئۇنىڭ بىلىمىنى ھۆرمەتلەڭ ، مەن بۇنىڭغا قارشى ئەمەس ، بىراق ئۇ سىزگە ئۇلگە بولماسلىقى لازىم . ئۇنىڭ دەسسىگەن ئىزىغا قاراشقا بولىدۇ ، لېكىن ئۇستىگە دەسسەشكە بولمايدۇ .

— ناۋادا ، ئۇ ئەدەبىيات ۋە تارىخ تەتقىقاتى بىلەنلا شۇغۇللانغان بىر ساپ كۆڭۈل ئادەم بولۇپ چىقسىچۇ ؟

— سىز ئىشىنىڭ ، ئۇ ساپ كۆڭۈل ئادەم ئەمەس ، تەتقىقات — ئۇنىڭ شوئارى . مەقسىتى باشقا...

— خەير ، سالامەت بولۇڭ !— مەن ئۇنىڭغا سوغۇقلا قول ئۇزاتتىم .

— دىققەت قىلىڭ ، — دېدى ئۇ خوشلىشاردا ، — بىز ئۇنى ئايىمىغان بىلەن ، سىزنى ئايايمىز . سىزنى ئاسراش — بىزنىڭ بۇرچىمىز . خەير ، سالامەت بولۇڭ !

مېنىڭ قەدەملىرىم ئىختىيارسىز ئونىچى يول بېكىتىگە كېلىپ توختىدى . بۇ يول شىدەنگە بېرىپ ، بۇ تۇخۇمەك دەرەخلە-

رى بار كوچىغا ئايلىنىدۇ . مەن شۇ دەرەخلىك كوچىدا ئاپتوبۇس-
تىن چۈشىمەن ۋە ئەگرى - بۈگرى كوچىلاردىن ئۆتۈپ ، دەرۋازا-
سىنىڭ ئۈستى يېشىل كاھىشلىق قورۇغا بارىمەن . بۇ يەر —
مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتۇتى ، مەن بۇ يەرنى كەلگەن كۈندىن
باشلاپ سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىر تاپتىم . ھەتتا بالكونى جەنۇبقا
قارايدىغان (ئىككىنچى قەۋەتتىكى) ياتاق ، ئىككى يۈز يېگىرمە
يەتتىنچى نومۇرلۇق مەشغۇلات ئۆيىنىمۇ بىلىۋالدىم . مانا بۇ ، گۈ-
زەلئاينىڭ ياتقى ۋە مەشىق ئۆيى . مەن ھەر يەكشەنبە كېلىمەن ،
مەشىق ئۆيىنىڭ بالكونى ئاستىدىكى ئارچىغا يۆلىنىپ ئۇزاق تۇرد-
مەن . مەشىق ئۆيىدىن ئاۋۇال مۇڭلۇق رويال ئاۋازى ، ئاندىن
كېيىن يۇقىرى ئاۋازلىق ئىتالىيە ناخشىلىرىنىڭ يېقىملىق ساداسى
كېلىدۇ . مەن گۈزەلئاينىڭ ساز ۋە ئاۋازىنى كۆزلىرىمنى يېرىم
يۇمۇپ زوق بىلەن ئاڭلايمەن ، ئەمما غۇرۇرۇم قىزىنىڭ ياتىقىغا
كىرىشكە يول قويمايدۇ . ئالتە يەكشەنبە شۇنداق ئۆتتى...

مانا ئونىنچى يول ئاپتوبۇسىغا چىقتىم . بۈگۈن نېمىلا بولمد-
سۇن ، گۈزەلئاي بىلەن سۆزلىشىمەن دېگەن قارارغا كەلدىم .

تەقەززالىق ، تەلپۈنۇش ، ھاياجان... بىلمىدىم ، نېمە ئۈچۈنكى
تىترىدىم ، ئاكاتسىيە ۋە سېرىنكۈللەرنىڭ سېرىق يوپۇرماقلىرى
ماڭا كۆڭۈلسىز كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلىنى ئەسلەتتىمۇ
ياكى چاڭئەنجىيې كوچىسىدىن جەنۇبىي تار كوچىغا ئايلانغان ئاپتو-
بۇس ماڭا بىرەر دەھشەتلىك خەۋەر بەردىمۇ ؟...

بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىلا بولدى : مەن كۈندە يۆلىنىدىغان
ياپىڭ شاخلىق ئارچىغا يۆلىنىشىم بىلەن مەسخىرىلىك ئاۋاز
ئاڭلاندى :

— يەنە كەپتۇ ، ھى... ھى !...— بويلىرى زىلۋا ، چاچلىرى
بۇدۇر ئىككى چىرايلىق قىز ماڭا شوخلۇق بىلەن قاراپ كۈلۈپ
تۇرۇپ شۇنداق دېيىشتى . بۇ گەپ كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلد-

دەك سوغۇق تۇيۇلمايتتىمۇ ؟

دېرىزىگە قارىدىم . نەق شۇ چاغدا ، بىرى ھېلىقى مەشىق ئۆيىنىڭ بالكونىدىن تۆۋەنگە قارىتىپ يۇندى چاچتى ، مېنىڭ كاسا-تۇمۇغا پۇرچاقتەك ئىككى تال لاي چاپلاشتى . مانا بۇ دەھشەتلىك خەۋەر بولماي نېمە ؟

ئالتە يەكشەنبە ، بەش سائەتتىن ئوتتۇز سائەت ، بۇ مەن ئۇ-چۇن قىممەتلىك بايلىققۇ ، دىدار ئۇچۇن شۇنچە بايلىقنى سەرپ قىلايۇ ، ئىلتىپات ئورنىغا دەشنەم ئاڭلاي . بۇ ماڭا ئەلەم ئەمەسمۇ ؟ مەن بالكونلۇق ئۆيگە قاراپ غەزەپ بىلەن يۇگۇردۇم .

ئىشىك چېكىشىنىڭ ھاجىتى بولمىدى ، ئىشىك ئۇلۇغ ئوچۇق ئىدى . مەن ئىنتىزار بولغان قىز بىر تال ئۇزۇن چېچىنى ئالدىغا چۈشۈرۈۋېلىپ ، بەش سىزىقلىق نوتىغا قاراپ پۇتۇن زېھنى بىلەن رويال چېلىۋاتاتتى . مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئىزدىدىم . بۇ كۆزلەر قۇمچاق لىچىنكىلىرىدەك بەلگىلەر چۈشكەن بەش سىزىقلىق نوتىغا خۇددى يوشۇرۇن يېپ بىلەن تارتىپ باغلاپ قويغاندەك تىك قادالغا-نىدى . مەن ئۇنىڭ ئالىي سورتلۇق ئۇندىن قىلىنغان ئىنچىكە لەڭمەن پىلتىسىدەك ئاپئاق ۋە نازۇك بارماقلىرىغا قارىدىم . ئىككى جۈپ ئالتۇن ئۇزۇك سېلىنغان بارماقلار نازۇك ئاۋاز چىقارغۇچى مېتال تىللار ئۈستىدە لەرزان ھەركەت قىلماقتا ئىدى . قوللارنىڭ ھەركىتى بىلەن تەڭ قىزنىڭ ئەۋرىشىم بەدىنى ھەركەت قىلاتتى . ئۇنىڭ ئوبدانلا كۆتۈرۈلگەن كۆكسى بوش سىلكىنەتتى . مېنىڭ بەدىنىمگە ئوت تۇتاشتى . بارلىق غەزىپىم خۇددى ئوتقا چۈشكەن نېپىز قوغۇشۇندەك شۇرىدە ئېرىدى . مەن ھالال ئەمگىكى بىلەن گۈزەللىك پەيدا قىلغان قىزغا زوق ۋە مۇھەببەت بىلەن تىكىلىپ ئۇزاق تۇردۇم…

لېرىكا ۋە تاتلىق ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغان گۈزەل مۇزىكا ئاخىرلاشتى . قىز بارماقلىرىنى بىر - بىرىگە كىرىشتۈرۈپ چىراي-

لىق كېرىلدى ۋە ئالىقىنىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى توسۇپ تۇرۇپ ئەسىندى .

— گۇزەلئاي ! — مەن تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىردىم . قىز چۆچۈپ ماڭا قارىدى . ئاۋۇال قىزاردى ، ئاندىن تېزلا تۇتۇلدى ـ دە ، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ دېرىزە تەرەپكە داجىدى :

— كېلىڭ !... قاچان كەلدىڭىز ؟

— بېيجىڭغا كەلگىلى بىر ئايدىن ئاشتى . بۇ يەرگە بايا...

مەن قىزغا قارىدىم . ئۇ ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك تامدىن سويۇلۇپ چۈشكەن بىر گۇزەل ئايالنىڭ سۈرىتىنى قاداش بىلەن ئاۋارە ئىدى . مەن سۆزۈمنى داۋاملاشتۇردۇم :

— بېيجىڭغا كېلىپلا سىزنى سۈرۈشتۇردۇم . بۇنىڭدىن ئالتە يەكشەنبە بۇرۇن بۇ يەرنى ئىزدەپ تېپىپ كەلگەنىدىم ، لېكىن...

مەن يەنە قىزغا قارىدىم ، «نېمىشقا كىرمىدىڭىز ؟» دەمدىكىن دەپ سۆزۈمنى توختاتتىم . لېكىن ، قىز قارا دۇخاۋا پىنجىكىنىڭ چىلتىكىنى بىكاردىنلا سۆكۈۋاتاتتى . ئۇ يەنىلا مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمايۋاتقاندەك تۇيۇلدى . مەن نە ئولتۇرۇشقا ، نە ئۆيدىن چىقىپ كېتىشكە پېتىنالماي ئارىسالدى بولۇپ قالدىم . بىردىنلا بىر خىل خورسىنىش ، كەمسىتىلىش ۋۇجۇدۇمنى چۇلغىۋالدى :

— ئېيتىڭە ، گۇزەلئاي ، مېنىڭدىن رەنجىدىڭىزمۇ ؟

— ياق...

— مەن سىزنى يىراق يەردىن ئىزدەپ كەلدىم ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بىز كۆرۈشمىگىلى خېلى ئايلار بولدىغۇ...

— ئولتۇرۇڭ !...— ئۇنىڭ ئاۋازىدا 1957 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندىكى مەغرۇرلۇق بار ئىدى .

— يەكشەنبىنىمۇ ياتاقتا ئۆتكۈزەمسىز ؟ — دېدىم گۇزەلئاي-

دىن كۆز ئالماي .

— ھەئە .

— زېرىكمەمسىز ؟

— ۋاقتىم يوق...

— زېرىكىشكىمۇ ؟

— ھە !

— ئاۋۇ رەسىمىگىزنى بېيجىڭدا چوڭايتتىگىزمۇ ؟

— ھە !...

— مىللىي ئاشخاناڭلار باردۇ ؟

— ھەئە .

— بىر ياتاقتا نەچچىگلار ياتىسلەر ؟

— تۆت...

قىز بىلەن كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىدىغان تېما تېپىلمىدى . نېمىلا بولمىسۇن ، مۇنۇ يالغۇز ئۆيدە ھېچبولمىسا ئون مىنۇت بولىسىمۇ پاراڭلىشىش كېرەك ئىدى ، پاراڭلىشىش ئارقىلىق قىزدىكى خاپىلىقنى يوقاتقىلى بولاتتى . مەن بىر خەلقئارا ئاھاڭ ئېلىپبەسىنى قولغا ئالدىم .

— بۇنىمۇ ئۆگىنىۋاتامسىز ؟

قىز يالت قىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ ئويناق كۆزلىرى مېنىڭ كۆزلىرىم بىلەن ئۇچراشتى . ئۇ سۇس قىزاردى - دە ، ئوماق لەۋلىرىدە يوشۇرۇن تەبەسسۇم پەيدا قىلدى :

— چەت ئەل ناخشىلىرىنى توغرا ئېيتىش ئۈچۈن لازىم بولىدۇ .

— قايسى تىللارنى ئۆگەندىگىز ؟

— فرانسۇز ، نېمىس ، ئىتالىيان تىللىرىنى... ياق ، تىلنى ئەمەس ئوقۇشنى ئۆگىنىمىز ، ھەرپلىرىنىڭ ئوقۇلۇشىنى خەلقئارا ترانسكرىپسىيە بويىچە تاپىمىز...

بۇ ئۇنىڭ يېرىم سائەتتىن بېرى سۆزلىگەن ئەڭ ئۇزۇن سۆزى ئىدى . مەن ئۇنى سۆزلەتتىشنى كۆڭۈلۈك مەشغۇلات دەپ بىلەتتىم :

— نېمىشقا سىز دائىملا ئىتالىيە ناخشىلىرىنى ئېيتىسىز ؟

— ئىتالىيە تىلىدا سوزۇق تاۋۇش كۆپ ، ناخشا ئېيتىش مەشغۇلاتىدا ئۇنىڭ رولى چوڭ...

— سىز رويال چېلىشنىمۇ ئۆگىنىۋېتىپسىز ، كەلگۈسىدە مۇزىكانت بولاي دەمسىز ؟

— رويالنىڭ ناخشىدا رولى چوڭ ، كۆزدە ئوقۇش ، قۇلاقتا پەرق قىلىش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتە ، رويال ھەل قىلغۇچى نەرسە . بىر ناخشىچى ئۇچۇن ، زۆرۈرى ناخشا ئېيتىشلا ئەمەس ، مۇرەككەپ ئاھاڭلار ئىچىدىن يالغۇز ئاھاڭنى پەرقلەندۈرەلەيدىغان بولۇش ، ئومۇمخور ئىچىدە ئۆز مۇستەقىللىقىنى ساقلاش — مانا بۇلارمۇ مۇھىم...

ئۆز كەسپى توغرىسىدا گەپ باشلىنىۋىدى ، گۈزەلئاي بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى . ئۇ ماڭا ھەسەل بىلەن چاي بەردى ، نەشپۈت ئاقلاپ تۇتتى . ئۆزىنىڭ دەرسلىرى ، ئۇستازلىرى ، ناخشا ـ مۇزىكا كېچىلىكى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى ، ئۆزىنىڭ ئون ئىككى ناخشا ئېيتقانلىقى ، ئارگىنتىنا ، ئىتالىيە ناخشىلىرى ، جۈملىدىن خەنزۇچە ، ئۇيغۇرچە ، تاتارچە ناخشىلارمۇ ئالقىشقا ئېرىشكەنلىكى ، ئېركىل سىمفونىيىسىدىن ناخشىلار ئېيتقانلىقى ، ھازىر ئۇنىڭ ئۇستازى شىنجاڭ مىللىي ناخشىلىرى بىلەن ياۋروپا ئاھاڭلىرىنى بىرلەشتۈرۈشنى سىناق قىلىش ئۇچۇن تەجرىبە ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى ، بۇ سىناقتا ئاساسىي ناخشىچى ئۆزى ئىكەنلىكى توغرىسىدا قىزىقىپ سۆزلىدى ، ئاتاقلىق كومپوزىتورلارنىڭ رەسىملىرىنى كۆرسەتتى ، سۆزلىرىنى ئوقۇپ بەردى .

مەن قىزدا ناخشا ۋە مۇزىكىغا كۈچلۈك مۇھەببەت پەيدا بولغاندـ

لمقىنى بىلدىم ـ دە ، خۇشال بولۇپ :

— يارايسىز ، گۈزەلئاي ، ئەمدى توغرا يول تاللاپسىز ، بارلىـ قىكىزنى مۇشۇ ئىشقا بېغىشلاڭ . بىز ئۇيغۇرلار ناخشا ـ مۇزىكىغا باي ، لېكىن تېخى بىزنىڭ بايلىقىمىز دۇنيا سەھنىسىگە چىقمىدى ، بىزدە مۇزىكا ئىلمىنى سىستېمىلىق ئۆگەنگەن ئادەملەر ئاز ، بەش سىزىقلىق خەلقئارا نوتىنى بىلمىغانلارمۇ ئاز . ناخشا ئېيتىش بىر ئاددىيلا كەسىپ ئەمەس ، ئۇ بىر ئىلىم ، ئىلىم بولغىنى ئۈچۈن جاپاسى جىق ، ئەمما...

لېكىن ، گۈزەلئاي دېرىزىگە بېرىپ سىرتقا قارىۋالغانىدى . دېمەك ، ئۇ مېنىڭ ۋەزخانلىقىمنى خالىمايدىكەن . مەن رەنجىدىم : بۇ قانداق بولغىنى ، مېنىڭ هاياجانلىنىش ۋە تەسىرات سۆزلەش هوقۇقۇمۇ يوقمۇ ؟

يەنە ئاربىغا جىمجىتلىق چۈشتى ، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئورـ نۇمدىن قوزغالدىم :

— مەن كېتەي ، گۈزەلئاي ، بىز تەرەپكىمۇ بېرىڭ . مەن مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ئىچىدە ، تۆتىنچى ياتاق بىناـ سىنىڭ ئىككىنچى قەۋەت ، ئون ئالتىنچى ئۆيىدە . كۆپىنچە ئىشخاـ نىدا بولىمەن... ئىشخانامنىڭ تېلېفون نومۇرى...

شۇ چاغدا ئۆيگە بىر ياشانغان ئىشچى كىرىپ كەلدى :

— گۈلى ، سىزگە بۈگۈن ئۈچ يەردىن چەك كەپتۇ . قارىڭ ، قىزىق ، هەممىسى ئەللىك يۈەندىن ، جەمئىي بىر يۈز ئەللىك يۈەن ، بىرى دادىڭىز ، بىرى هەدىڭىز ، بەلكى بىرى دوستىڭىز بولسا كېرەك . ئۈچىلا چەك بىر كۈندە لەنجۇدىن سېلىنغان .

گۈزەلئاي قىزىرىپ كەتتى ۋە دەپتەرگە قول قويۇۋېتىپ غوـ دۇڭشىدى :

— دادامنىڭ ئىسمىنى يېزىپتۇ ، لەنجۇدىن ساپتۇ ، هەدەمنىڭ ئىسمى تۇرىدۇ ، بۇمۇ لەنجۇدىن ، ئادىلە نېمىگە پۇل سېلىپ يۈردىـ

كىنتاك ، بىر سودىسى بار ئوخشايدۇ .

مېنىڭ يادىمغا رەقىپىنىڭ : «دادىسىنىڭ ، دوستلىرىنىڭ نامىدىنمۇ پۇل ئەۋەتىمەن» دېگەن سۆزى كەلدى ـ ده ، بىردىنلا ۋۇجۇدۇم سوۋۇدى . گۈزەللىگا قارىدىم : ئېسىل پوپايكا ، جىلىتكە ، سارجا بۇرۇلكا ، توفلەي ، ياقـۇت بـۇلاپكا ، هالقا ، ئۈزۈكلەر... مۇنۇ گۈزەل غايىلىك قىز رەقىپىنىڭ پۇلى بىلەن ئۆزىنى بېزەۋاتقان ، شۇ سەۋەبتىن ماڭا سوغۇق مۇئامىلە قىلىۋاتقان بولسا ، بۇ قانداق دەھشەتلىك ئىش ـ هه ؟...

قىز چەكلەرنى قولىغا ئېلىپ ، مېنىڭ بار ئىكەنلىكىمنى ئۇنۇتۇدى ـ ده ، مەشىق ئۆيىنىڭ تۆردىكى تىكلىمە ئەينەككە قاراپ ئۆزىنى ياساشقا باشلىدى .

— مەن كېتىمەن !

— خوش .

مەن تاپسىدا تۇرۇپ سورىدىم :

— قانچە يىل ۋاقتىڭىز قالدى ؟

— يەنە تۆت يىل بار .

— ئەسلىي ئىككى يىل ئەمەسمىدى ؟

— ئۆزگەردى ، بەش يىل...

مەن ماڭدىم ، پەلەمپەيگە يېقىنلاشقاندا ، گۈزەللىنىڭ زىل ئاۋازى ئاڭلاندى :

— هه راست ، رەقىپكام سىزگە سالام ئېيتىپتۇ . خېتىنى كۆرسىتىمەن دەپ ئۇنتۇپتىمەن...

خۇددى بىرى كەينىمدىن كۈچ بىلەن تەپكەندەك ، پەلەمپەيدىن تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردۈم . ئۇستى كاھىشلىق دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ ، مەشىق ئۆيىنىڭ دېرىزىسىگە قايرىلىپ قارىدىم . بالكونغا چىقىدىغان ئىشىكتىن گۈزەللىنىڭ بېشى غىل ـ پال چىققاندەك بولدى ، ياق ، خىيال ، تەلپۈنۈش خاتا ئۇقۇم پەيدا قىلغان ئوخشاي-

دۇ ، بالكونغا قانچە قارسامۇ قىزدىن بىرەر بەلگە كۆرۈنمىدى .

ۋاڭفۇجىندىكى مىللىي ئاشخانىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىدە ئاۋۋال يالغۇز ، كېيىن ناتونۇش ئۇلپەتلەر بىلەن غەرق مەست بولغۇچە هاراق ئىچتىم . مېنى كىملەر ياتقىمغا ئەكېلىپ قويغىنىنى بىلمەيمەن . ئەتىگەنلىكى فېن جياۋشۇ ئېگىز گەۋدىسىنى سەل مۇكەچەيتكەن هالدا ياتقىمغا خاپا هالدا كىردى :

— ئۆگەنگۈڭىز بولمىسا ، ئەتىلا قايتىڭ ! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن ، — هەر يەكشەنبە چىقىپ كېتىسىز ، تاپقىلى بولمايدۇ ، بىلەمسىز ، ئىلىم خادىمىغا دەم ئېلىش يوق ، تەتىل يوق . ئادەمنىڭ كاللىسى گەۋدىسىنى باشقۇرىدۇ . سىزنىڭ بولسا باشقىچىكەن . گەۋدىڭىز كاللىڭىزنى خالىغان يەرگە ئەكېتىۋېرىدىكەن ، بۇنداق ئادەمدىن ئىلىم ئىگىسى چىقمىقى تەس !

قانداق قىلاي ؟ مۇھەببەتنى بۇيرۇق ، پوپوزا ، ئەھدىنامە بىلەن چەكلىگىلى بولمايدىكەن . ماڭا نېسىپ بولغان بەختنى باشقا بىرى پۇل بىلەن ئۆزىنىڭ قىلىۋالماقچى بولۇۋاتسا ، مەن ۋىجدان ئازابى تارتماي قانداق قىلاي ؟ ماقۇل ، يەكشەنبىلەرنىمۇ كىتابلار ، كارتىلار ئارىسىدا تىل يادلاش ، سېلىشتۇرۇش ، ئىسپاتلاش ، كۆچۈرۈپ يېزىشلار بىلەن ئۆتكۈزەي . قىممەتلىك ئالىم ! مەن سىزنىڭ دېگىنىڭىزنى قىلاي ، مۇنۇ مۇھەببەت ، ياشلىق هەۋەسلىرىگە ئامراق گەۋدەمنى باشقۇراي ، پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى يازما ئەسەرلەرنى ئوقۇي ، ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنەي ، شېئىرلارنى يادلاي··· بۇلارنى قىلىشقا سىزگە ۋەدىمۇ بېرەي··· لېكىن يۈرەكتىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان تەلۋە مۇھەببەتنى چەكلەشكە ، يوق قىلىشقا هېچقانداق ئامالىم يوق . بوپتۇ ، مەن ئۇن ـ تىنسىز بەختسىزنىڭ هالاكىتىنى كۈتەي···

بېيجىڭدا يالىڭاچلانغان تاغ تېرەكلىرىنى پۈشتەك چالغۇزۇپ قىشنىڭ ئىزغىرىن شامىلى كېزىپ يۈرىدۇ ، قارىغاي ، ئارچىلار

يىڭنە يوپۇرماقلىرىنى تىترىتىپ ، ئاچچىق سوغۇقتىن ناله قىلىشىدۇ ، كۆلۈب چۆرىسىدىكى قاريياغاچلار ، ياش ياڭاق كۆچەتلىرى ، يوللارنىڭ چۆرىلىرىدىكى قىرقىم ئارچىلار شۇمشەيگەن يولۇچىلارنى دەك كۆرۈنىدۇ... تەبىئەت ۋە ئىنسانلار قىشنىڭ تۇگىشىنى ، كۆكۈللۈك باهارنىڭ تېزرەك كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە . تەقەززالىق — خۇددى مېنىڭ پەرىشان كۆڭلۈمدەكلا ئۇپراتقۇچى كۇچ . ئەنە شۇ كۇچ مېنى جۇدەتتى ، كۈنلەر مېنىڭ پىشانەمگە سىزىقلارنى چەكتى . مەن بېيجىڭ شەھىرىنىڭ قارلىق كۈنلىرى ، شامالليق كېچىلىرىنى ساناپ تۇرۇپ ئۆتكۈزدۇم .

تۆت ئايدىن كېيىن ، يەنى 1960 ـ يىلىنىڭ بېشىدا مەن رەقىپتىن خەت ئالدىم . بۇ خەت مېنى بېيجىڭدا ئىككىنچى قېتىم غەرق مەست بولۇشقا مەجبۇر قىلدى . خەتتە تىنچلىق سورىشىشلار دىن كېيىن مۇنداق يېزىلغانىدى :

«قىممەتلىك ئاغىنەم ، ئەلا ، ئاڭلىسام ناهايىتى جۇدەپ كېتىپسەن . ساڭا پوچتىدىن قورۇغان گۆش ، توقاچ (ئۆيدىن كەلگەنىكەن) ئەۋەتتىم ، دۇەن جياۋشۇغا ئەۋەتكەن ‹ئوغۇزنامه ۋە ئوغۇز توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر › دېگەن ماقالەڭنى مەنمۇ كۆرۈپ چىقتىم . ساڭا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن ، سېنىڭ نامىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن ، سەن مېنىڭ بىردىنبىر يېقىن دوستۇم ، ئاغىنەم ، قەدىردان ئادىمىم سەن ! ماقالەڭنى ئۆيغۇر ، خەنزۇ تىللىرىدا نەشر قىلدۇرۇشنى دۇەن جياۋشۇ ئىككىمىز ئۇستىمىزگە ئالىمىز . سالامەتلىكىڭنى ئايا ، ئاڭلىسام ، هازىرمۇ كۈنىگە ئون ـ ئون ئىككى سائەت كىتاب ئوقۇيدىكەنسەن ، بۇ زىيانلىق . كۆپ بولسا ئالته ـ يەتته سائەت ئوقۇ ، هېچبولمىسا ئۇچ ـ تۆت سائەت ۋاقتىڭنى قىزلارغا سەرپ قىل ، خالىساڭ ساڭا بېيجىڭ ئۈنۈۋېرسىتېتى-

دا ئوقۇۋاتقان بىر گۈزەل قىزنى تونۇشتۇرۇپ قويماي ، ئۇ بىزگە شىرەم تۇغقان··· »

مەن خەتنى ئاتىلاپ ئوقۇدۇم ، خەتنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق يېزىلغان :

«··· باياتىن ساڭا مۇڭەپپەقىيەت ۋە بەخت تىلىدىم ، سەنمۇ ماڭا بەخت ۋە مۇڭەپپەقىيەت تىلىگىن . گۈزەلئاي قولغا كەلدى ، يېقىندا ئوچۇق جاۋاب ئالدىم . ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن قارلىغاچ بىلىكىمگە ئاخىر قوندى ، نۇرلۇق يۈلتۇز ئالدىمغا ئېقىپ چۈشتى ، ئەمدى گۈزەلئاي مېنىڭ !··· »

مەن خەتنى پۈكلەپ - پۈكلەپ يەرگە ئۇردۇم ۋە ئۇستىگە دەسسىدىم - دە : «سەۋر قىلاي ، بەزىدە سەۋر - تاقەتمۇ بەخت كەلتۈرىدۇ ، لېكىن بەزىدە سەۋر - تاقەتمۇ هالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ . مەن نېمىشقا هالال ئەمگىكىم بىلەن هاياتىمغا يېڭى مەنە — خۇشاللىق بېرەلمەيمەن . توخۇ جېنىدا ئۆز تۇخۇمى بىلەن خۇشال بولىدۇ . پۇتۇۋاتقان ئەسەرلىرىم ، كۆپىيىۋاتقان بىلىملىرىم ، هەل قىلىۋاتقان ئىلمىي مەسىلىلىرىم مېنى نېمىشقا خۇشال قىلالمايدۇ . ئىنسان هاياتىدا ئېرىشكەن مەرتىۋىسى ، تۆھپىسى ، ئىززەت - هۆرمىتى بىلەنلا بەختلىك بولالامدۇ ؟ شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئۆزىنى هاياتىتىن تولۇق بەھرىمەن بولالىغان قانائەتلىك ئىنسان هېسابلىيالامدۇ ؟ مېنىڭچە ، ياق ! سەۋەبى ، مىڭلىغان ، مىليونلىغان ئىنسانلارنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان خانلار ، ئەربابلار ، ئالىملار ، يازغۇچىلار ۋە نامى ئۆلمەس باشقا مەشھۇر ئادەملەرنىڭمۇ يۈرىكىنى ئاختۇرساڭ قاداق تېپىلىدۇ . مانا بۇ قاداق شەخسىي هاياتىدا ئۈچرىغان بەختسىزلىكىڭ يالدامىسى··· » . مەن

مۇشۇ گەپلەر بىلەن ئۆزۈمگە تەسەللى بەردىم . مانا شۇ چاغدا يۇرىكىمگە مۇھەببەت ۋە شەخسىي ھايات پاجىئەسىدىن قاداق چۈشكەن مەشھۇر ئادەملەرنىڭ ئىسىملىرى ئالدىمدىن ئۆتتى : سۇۋوروف ، تولستوي ، چايكوۋسكي ، پۇشكىن ، لېرمونتوف ، مايا كوۋسكي ، بالزاك ، مۇپاسسان ، بايرۇن ، نەۋائى ، ئاباي ، چۇ يۇەن ، لى بەي ، دۇفۇ...

... يالغۇز ياتقىمدا ئاغرىپ ياتتىم ، ئۇچىنچى كۈنى ئارانلا ئۇسسۇزلۇق ئىچكۈدەك بولدۇم . فېن جياۋشۇنىڭ ياردەمچىسى بېشىمدا پەرۋانە بولۇپ يۈردى ، قۇلىقىمغا ئۇنىڭ يېقىملىق ئاۋازى كەلدى :

— شياۋئەي ، سۇيۇقئاش ئىچىڭ ، ئىسسىقىدا ئىچىۋېلىڭ...

ئۇ بېشىمنى يۆلىدى ، مەن غىزالاندىم .

— ھاراقتىن يىقىلدىڭىز ـ ھە؟

— ھەئە . ھاراق ئىچىپ ، ئىچىمگە ئوت كەتتى ، نەم يەردە يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن ، يېرىم كېچىدە ئويغانسام ، جالاقلاپ تىترەۋېتىپتىمەن .

— قىشتا ـ ھە ،— دېدى ياردەمچى كۈلۈپ ،— راستتىنلا ئىچىڭىزگە ئوت كەتكەنىكەن !...

ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى فېن جياۋشۇ ئۆيىگە تاماققا چاقىردى . مەن ماغدۇرسىز پۇتلىرىمنى بوسۇغىدىن ئارانلا يۆتكەپ ئۆيگە كىردىم . بىر قولىدا ئارقا مېڭىسىنى ، بىر قولىدا كەينى يانچۇقىنى سىلاپ ئۆيدە مېڭىپ يۈرگەن فېن جياۋشۇ مېنى كۆرۈپ سول قولىنى كۆتۈردى ۋە ئوڭ قولى بىلەن پاخپايغان شالاڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— يېڭى ئالىيۇمىن قازان ئالدۇق . سېمىز قوي گۆشىدە شورپا قىلدۇق ، شەك كەلتۈرمەي يەۋېرىڭ ! — دېدى .

مەن ئۇنچىقماي كۈلۈپ قويدۇم . فېن جياۋشۇ ساپاغا تەكلىپ

قىلدى . مەن ساپاغا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇ ماڭا قاراپ قويۇپ :
— جۇدەپسىز ، لېكىن ئۆگىنىشكە بېرىلىشىڭىز ناھايىتى ياخشى . يازغان ماقالىڭىزنى كۆردۈم ، ياخشى . لاۋچىن ، لاۋمۇلارمۇ كۆردى . «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» نىڭ بىرىنچى تەييارلاشتا ، بىز پايدىلانغان ماتېرىياللار ئىچىدە ئەدەبىياتقا دائىر ماتېرىياللار كۆپ ، مالوفنىڭ «قەدىمكى تۈركىي تىل ئابىدىلىرى» ، خەن رۇلىن تەرجىمە قىلغان «تۈركچە قىپچاقخان ئابىدىلىرى» ، بىرشىخ تۈزگەن «پارىز دۆڭخۇاڭ تەلىماتلىرى» ، ئۈنگىدىن قالسا ، سىكرىن بىلەن روسسىن يازغان «ئاردىيا يۈركى» ، «ئىسلام دىنى ئېنسىكلوپېدىيىسى»[1]... قاتارلىق كىتابلارنى كۆرۈڭ ، ئاڭلىسام ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىن ئەلا دەرىجىدە ئىمتىھان بېرىپسىز . سىزنىڭ تۈتۈۋېلىش قابىلىيىتىڭىز ياخشىكەن . لېكىن ، بىلىپ قويۇڭ ، ھاراق سىزنى ئۈنتۇغاق ، ئاخىردا كېرەكسىز ئادەم قىلىپ قويىدۇ . مەن ئۆتكەندە قاتتىقراق ئېيتتىم ، ئەمدى ئېچىنىپ تۇرۇپ ئېيتىمەن : سىز بىر يارامسىز ئادەم بولالايسىز ، لېكىن بىرلا شەرت ، ھاراقنى تاشلاڭ .
— بولىدۇ . مەن ئەمدى ئاغزىمغا ئالمايمەن ! — دېدىم يەرگە قاراپ .
شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئىككى ئايغىچە مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقمىدىم . سوقۇشتۇرۇشقا قورقۇپ كەتكەن خوراز ھەتتا بىر ـ ئىككى ھەپتىگىچە چىللاشتىنمۇ قېلىپ قالدى . مەنمۇ قورققان خورازغا ئوخشاپ قالدىم . مۇھەببەت مەغلۇبىيىتى ماڭا قاتتىق زەربە بولدى ، بەزىدە ھاشىرنىڭ كۆزقارىشىغا قوشۇلمەن : مۇھەببەت بىر ئۇپراتقۇچ ، ئادەمنى كاردىن چىقى-

① قېرى جاشىن قاتارلىقلار تۈزگەن «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» نىڭ بىرىنچى كىتابىدىكى كاتولوگدىن ئېلىندى ، (خەنزۇچە نەشرى ، 176 ـ بەت) .

رىدۇ ، دەپ ئويلايمەن ، بۇ چاغدا گۈزەلئاينى تارتتۇرۇپ قويغىنىم- غا ئۆكۈنمەيمەن ، لېكىن بۇ بىر ئۆتكۈنچى ھېسسىيات ۋە ئەڭ ئاسان يول بىلەن ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ . مەن ھامان مەغرۇر ، گۈزەل ۋە قاتتىق بويۇن قىزنىڭ نامىنى يادلايمەن ، ئويلايمەن ، ئىچ - ئىچىمدىن خورلىنىمەن . بولۇپمۇ ، خىلۋەت ئورۇندۇقلاردا ، ئارچا ۋە سېرىنگۈللەر دالدىسىدا تاتلىق پىچىرلىشىۋاتقان ، كۈلۈشۈۋاتقان ، سەيلە قىلىشىۋاتقان ياشلارنى كۆرگىنىمدە ، ئىچ - ئىچىمدىن ئازابلىنىمەن ، يىگىرمە تۆتلەردىكى بىر ياش يىگىت ئۇچۇن بۇنىڭدىنمۇ ئىارتۇق ئازاب تېپىلماس دەيمەن...

تۇيۇقسىزلا ھاشىردىن تېلېگرامما ئالىدىم . ئۇ 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى بېيجىڭغا پويىز بىلەن بارىمەن ، دەپتۇ . شىنجاڭدىن كېلىدىغان پويىز كەچ سائەت سەككىزدىن يىگىرمە ئىككى مىنۇت ئۆتكەندە يېتىپ كېلىدۇ ، ھاشىرنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئىككى كۈن قالدى . قالايمىقان كارۋىتىمنى ، كىتابلار بىلەن تولغان ئۇستى- لىمنى رەتلىدىم ، دېرىزەمنى سۈرتتۈم . سىرتقا قارىسام دەرەخلەر كۆكىرىپتۇ ، مەجنۇنتاللار باھار شادلىقىدا ئەۋرىشىم تەۋرىنىپ ، يېشىل نوتىلىرى بىلەن تەبىئەتكە گۈزەللىك بېرىۋېتىپتۇ . ئەنە ئاۋۇ زاڭزۇ قىز يوللۇق يوپكىسى ، قىزىل پوپايكىسى بىلەن باھار قۇياشىدىن ھۇزۇرلىنىۋېتىپتۇ . گۈللەرگە سۇ قۇيۇۋاتقان بوۋايمۇ بىلەكلىرىنى تۇرۇپ باھارغا يارىشا ئىشلەۋېتىپتۇ . دېمەك ، ھايات گۈزەل ، تەبىئەت ياشارغان ، ھاۋا سۈزۈلگەن ، كۆڭلۈمدىن غەم بۇلۇتلىرىنى سۈرۈپ چىقىرىدىغان چاغ كەلگەن ئوخشايدۇ . ناخشا ئېيتىشىم ، قاقاقلاپ كۈلۈشۈم ، بارلىق بەختلىك ياشلاردەك ھەر- بىر كۈندىن خۇشاللىق ، لەززەت تېپىشىم لازىم . مەن ئىككى ئايدىن بېرى ئېلىنمىغان ساقلىمىنى ئالدىم ، يازلىق كىيىملىرىمنى چامادانىمدىن ئېلىۋېتىپ غىڭشىپ ناخشا ئېيتتىم :

سەن - سەن سېغىنىم ، خاھ ئىنان ، خا ئىنانما ،
قاندۇر جىگەرىم ، خاھ ئىنان ، خاھ ئىنانما .
ھىجران كېچىسى چەرخى فەلەككە يېتەر ، ئى ماھ ،
ئاھى سەھەرىم ، خاھ ئىنان ، خاھ ئىنانما...

ئۇلۇغ شائىر لۇتفىنىڭ لىرىك شېئىرلىرىنى يېنىك ئۆزبېك ئاھاڭلىرىغا سېلىپ ئېيتىشنى ياخشى كۆرىمەن ، مەن بۇ ئاھاڭنى بىر قېتىم ساۋۇتوفتىن ئۆگىنىۋالغان . ناخشا خۇددى مېنىڭ ئارزۇ - ئۇمىدىمنى مېنى ئىنتىزار قىلغۇچىنىڭ قۇلىقىغا يەتكۈزۈۋاتقاندەك ، ۋۇجۇدۇمنى خۇشاللىق چىرمىۋالدى . مەن ئاھاڭنى يۆتكىدىم :

ئول مېنىڭ جانى جاھانىمغە سالام ،
جانىدىن ئارتۇق مېھرىبانىمغە سالام .
بىر زامان خالىي ئېمەسمەن يادىدىن ،
مۇنسۇ جانۇ راۋانىمغە سالام .

دوستلۇق ھەم بەخت . دوستلۇق مۇھەببەت بىلەن قېرىنداش ، ئۇ سېنىڭ سولىغۇن كۆڭلۈڭگە مەلھەم ، يۇرەكىنى قاپلىغان دەرد - ئەلەمنىڭ قارا بۇلۇتلىرىنى سۈرۈپ چىقارغۇچى سەلكىن شامال . دوستلۇق لەززىتى سېنى ھاياتنى ، ئىنسانىنى ، ئۆزۈڭ قەدىرلەپ ياشاۋاتقان ماكانىنى سۆيۈشكە ، ئەتىۋارلاشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ .

ھاشىرغا رەھمەت ، بىرلا تېلېگراممىسى بىلەن مېنىڭ تۇرمۇشۇمغا يېپىيېڭى مەزمۇن بەردى .

مەن ئۇنى قۇچاقلاشقا قۇچاق ئاچتىم ، ئۇ بولسا يوغان قاتمال قوللىرىنى ماڭا سۇندى . بىز ئەپسىز ، ئەمما قىزغىن كۆرۈشتۇق .

ئۇ مېنىڭ ماغدۇرسىز ئالدىقانلىرىمنى تىرندىقى بىلەن چىمدىپ تۇرۇپ :

— راسا تۆت ئورمىچىنىڭ كەينىگە بىر ئاي باغ باغلاشقا سېلىپ قويسا سېنى ، مۇنۇ خام ئۆپكىدەك قوللىرىڭ تارمۇشقا ئايلىناتتى !— دېدى .

— يۇك ـ تاقاڭ مۇشۇلىمۇ ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ مۇرىسىگە سېلىۋالغان ئاددىي بىرىزنت سومكىسىنى شەرەت قىلىپ .

— مايا كوۋسكىينىڭ ، قەلىمىدىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى دۆلەتنىڭ ، دېگەن سۆزىنى ئۇنتۇمغانسەن ، بىزنىڭ بايلىقىمىز مۇشۇ ئات توربىسى . ھا ، ھا ، ھا...

ئىككىمىز بىرپەس كۈلۈشتۇق . مەن ئۇنى يېڭى پۇتكەن ژوگزالنىڭ ھەيۋەتلىك زاللىرى بىلەن باشلاپ سىرتقا ئېلىپ چىقتىم . ئۇ غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ چاقچاق قىلدى :

— پاھۇي ! ھۆكۈمەت پۇتۇن تاپقان پۇلىنى شەھەر ياساشقا ئىشلىتىپتۇ ! نېمىدېگەن يول ، نېمىدېگەن تۇۋرۇك ، تۆمۈر ژادەكلىرىچۇ تېخى ! زىيارەت قىلغۇچىلىكى بار ئىكەن...

ئۇ ھاياجان ژە قىزىقىش بىلەن ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇنىڭ مىجەزىلا ئەمەس ، چىرايىمۇ ئۆزگەرگەن ، تاتارغان ، ئىككى مەڭزىدىكى قىزىللىق يوقالغان ، بۇرۇنقى دۈگلەك يۈزى سوزۇنچاق بولۇپ قالغان ، خىيالچان كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان ، بۇرۇنقىدىن يوغىنىغان قوي كۆزلەر ھازىرلا سەكرەپ چىقىپ كېتىدىغاندەك جىددىيلىك بىلەن ئويناپ تۇراتتى ، بۇرنى قىڭراقتەك ئىنچىكە بولۇپ قالغان ، تولۇق يۈزى ئورۇقلاپ قوۋزى ئولتۇرۇشقان ژە كۆز تەرىپىدىن ئېڭەككە قاراپ ئىككى چوڭقۇر سىزىق پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى . ئۇنىڭ كىيىملىرى تېخىمۇ ئاددىي ، پۇتىدا يېڭى كۆك رېزىنكە ئاياغ ، ئۇچىسىدا تۆت يانچۇقلۇق كۆك خادانى چاپان ، سىيرىپ چۈشۈرۈلگەن بېشىدا كۆك خادانى

شەپكە... ئۇ پۈتۈن تۇرقى بىلەن ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىشكە چۈشكەن ، ئۆز ۋاقتىدىكى بيۇرو كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئوخشايتتى .

— ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىشكە چۈشكەن كادىرنىڭ ئۆزى بوپسەن ! — دېدىم مەن چېقىشىپ . ئۇ كۈلدى ، كۈلكە بىلەن تەڭ كۆز قۇيرۇقلىرى سانسىز قورۇقلار بىلەن پۈرۈلدى . ئۇ مېنىڭ ئۈستۈبۈشىمغا قاراپ قويۇپ :

— ھەرنېمە دېيىشكە ھەقلىقسەن ، قارا ، كاستۇم ـ بۇرۇلكا ، چىرايلىق چاچ ، قانداق ئاقىرىپ كەتكەنسەن ـ ھە ؟ يۈزۈڭنى سۈت بىلەن يۇمايدىغانسەن ـ ھە ؟ گېپ قىل ، ئېلا ، خەتلىرىمنى ئالدىڭمۇ ؟

— ئالدىم ، ئاداش ، خەت يازغۇچە ئۆزۈڭ يېتىپ كەلدىڭ ، ئاپتوبۇس بىلەن كېتىمىزمۇ ياكى ماشىنا چاقىرايمۇ ؟

— توختا ! — دېدى ئۇ چىقىش ئىشىكىدىن چىقىۋاتقان ئادەملەردىن بىرىنى كۆزلىرى بىلەن ئىزدەپ ، — مەن باشلىقىمىزغا ئېيتىپ قويايي...

ھاشىرنىڭ ئىشى پۈتكەندىن كېيىن ، بىز چاڭئېنجيې كوچىسىغا چىقىپ غەربكە قاراپ پىيادە ماڭدۇق . ھاشىر يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان تېخنىكىمېن مەيدانىنى كۆرسىتىپ ۋارقىرىۋەتتى :

— يۇرگىنە ، پىيادە ئالدىدىن بىر ئۆتەيلى . سەن مېنى گەپكە تۇتما ، ياتىقىڭغا بارغاندا گەپ سورا ، مۇنۇ بېيجىڭنى كۆرگىلى قوي . سېنىڭ بىلەن بىز قانداق قىلىپ بولسىمۇ تېخى نۇرغۇن كۆرۈشەلەيمىز ، مۇنۇ بېيجىڭنى كۆرگىنىم مۇشۇ بىرلا قېتىم بولۇپ قالامدۇ تېخى . پاھ ، نېمىدېگەن كەڭ كوچا بۇ ، ئېيتقىنا ئېلا ، دۇنيادا مۇشۇ كوچىدىنمۇ كەڭ كوچا بارمىدۇ ؟

ئۆز ۋاقتىدىكى كەم سۆز ، ئېغىر ـ بېسىق دوستۇم بۇگۈن ماڭا سۆزمەن ، يېنىڭ مىجەزلىك بولۇپ قالغانەك تۇيۇلدى . پۈتۈن

ئايلار ، يىللارنى يېزىلاردا ، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يوللاردا ئالدىراپ يول يۈرۈپ ئۆتكۈزىدىغان ئاغىنەم ئۇچۇن ، راستىنلا بۇ كوچىلارمۇ ئاجايىپ تۈيۇلۇۋاتقاندۇ ، ناخشىلار ، كىتابلار ، دوكلاتلاردا ۋە سىيا-سەتلەردە ھەر كۈنى تەرىپلىنىدىغان پايتەختتە بولۇش بەلكىم مېنىڭ مۇنۇ ۋۇجۇدى بىلەن خەلق ئىشىغا بېرىلگەن قىزغىن دوستۇم ئۇچۇن چەكسىز خۇشاللىق تۈيۇلغاندۇ . كۆرۈۋال ، قېنىۋال ، ھايا-جانلىرىڭنى ئەركىن بايان قىلىۋال ، ئەي ، مېنىڭ پىداكار ، جانباز دوستۇم . بولىدۇ ، مەن ساڭا دەخلى قىلماي ، مانا تېخنىكمېن ئالدىدا ئولتۇرۇۋال ، رەسىمگە چۈش ، جىنشۇيچياۋ كۆۋرۈكىگە يۆلىنىپ تېخنىكمېن پەشتىقىغا ، ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاۋۇ خەلق سارىيىغا ، قەھرىمانلار مۇنارىغا ، ئاۋۇ جەنۇبقا كەتكەن يول-نىڭ شەرقىدىكى تاردىخي مۇزېيىغا خالىغىنىڭچە قارىۋال ، كۆكسى ـ قارنىڭ يېيىلغۇچە يايرىۋال…

بىز جىنشۇيچياۋدا سېمونت ۋادەككە تايىنىپ قولتۇقلىشىپ توختاشتۇق . مەن ھاردىم ، ھاشىر بولسا تېخىچىلا شەھەرنى تاماشا قىلماقتا ئىدى . قايماق رەڭ سېمونت تۇۋرۇك ئۈستىدىكى ئاسمانغا ھازىرلا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغاندەك تۇرغان ئاپئاق لامپۇچكىلار ، ياپيېشىل ئارچا ـ قارىغايلار ، تىنىمسىز ماشىنىلار ، كەچ سائەت توققۇز ـ ئونلاردىمۇ تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىۋاتقان ئادەملەر ، پاكار ، ياش دەرەخلەرنى دالىدا قىلىپ مۇھەببەتلىشىۋاتقان ياش-لار… راستىنلا گۈزەل ۋە ئىلھامبەخش ئىدى . ئۇزۇندىن بېرى كېچە مەنزىرىسىنى تاماشا قىلمىغاچقا ، تېخنىكمېنده توختاپ تاماشا قىلىش مېنىمۇ ھاياجانغا سالدى .

— جۇڭنەنخەي نەدە ؟

— غەربكە بىرئازلا ماڭساق بارىمىز .

— مۇنۇ تېخنىكمېنتنىڭ ئاستىدىكى قىزىل دەرۋازىلارچۇ ؟

— گۇگۇڭ خان سارىيى .

— يۇرگىن ، خەلق ساريىنىڭ پەلەمپىيىگە چىقىپ كۆرەيلى .
— خوپ .
هاشىر نەقىشلەرگە ، شىپال تاشلارغا ، ھەيۋەتلىك دۇگىلەك تۇۋرۇكلەرگە ، قەھرىمانلار مۇنارىدىكى نەقىش ـ سۇرەتلەرگە زور قىزىقىش بىلەن قارايتتى ، سىلاپ باقاتتى ، ماڭا يازما بېغىشلىمىلارنى ئوقۇتاتتى ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇنى ـ بۇنى سورايتتى ، ساپ ۋە ساددا قىزغىنلىق بىلەن گېزىتتىن ئوقۇغانلىرىنى كۆرگەنلىرى بىلەن شېرىلىشتۇراتتى . ئۇنى باشلاپ جۇڭنەنخەي دەرۋازىسىغا ئېلىپ كەلدىم . كۆركەم نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن ئۇچ چوڭ ئىشىكلىك دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىدىكى ھەيۋەتلىك شىرلار ، غۇۋا نۇر چېچىپ تۇرغان قىزىل پانۇسلار تورۇسلاردا يالتىراپ تۇرغان كۆك ، سېرىق ، يېشىل سىرلاردىن چىققان نۇرلار بىلەن ئارىلىشىپ يامغۇردىن كېيىنكى ھەسەن ـ ھۈسەندەك رەڭگارەڭ شولىلار چېچىپ تۇراتتى . ئىككى قوراللىق ئەسكەر ئاشۇ گۈزەل نۇرلار ئىچىدە قوراللىرىنى تۇتۇپ تىك تۇراتتى…
— كىرگىلى بولسا ـ ھە ، مۇشۇ تۇرقىدا رەھبەرلەر نېمە قىلىۋاتىدىكىن …— دېدى ھاشىر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ .
بىز كەچ سائەت ئون بىرلەردە چېيىنىپن مەيدانغا كېلىپ ماشىنا يالليدۇق ۋە كەچ سائەت ئون ئىككىلەر ئەتراپىدا ياتاقتا تاماققا ئولتۇردۇق .
— قۇيغىنا ، ھارىقىڭنى ! — دېدى ھاشىر تېخىچىلا ھاياجانىدىن ئۆزىگە كېلەلمەي ، — چاپانى بىزگە ، راھەتنى ساڭا نېسىپ قىلغانكەن ـ دە . مۇنداق شەھەردە دۇانچىلىك قىلساڭمۇ راھەتقۇ ، پاھۇي ، بىزنىڭ كۇنىمىز ، يېيىشىمىز زاغرا ، مىنىشىمىز ئېشەك ، دەسسىشىمىز تىزغىچە توپا ، كۆرىدىغىنىمىزنىڭ ئەڭ ئالىسى گۇمبەز… پاھ ، چىرايىڭ ، مىجەزىڭ ئۆزگەرگىنى بىلەن مىلجىڭلىقىڭ ئۆزگەرمەپتۇ جۇمۇ ، ئەلا . مۇشۇمۇ روھىكمۇ ، ئەـ

كەل ئۆزۈم چۆرۈۋېتەي ، توخۇنىڭ كۆزىنى رومكا قىلىۋالغىنىنى ، قۇي ، ماۋۇ ئەجدىھا سۈرەتلىك پىيالىگە ، لىقىدە قۇيغىنا بىر !...

ئۇ بىر پىيالە ھاراقنى دەم ئالماستىنلا ئىچىۋەتتى .

ئۇ تورۇسقا قارىتىپ بىر پۇڭلىدى ـ دە ، مۇشتۇمىنى ئۇستەلگە قويدى :

— تۇتۇپ باققىنا ، چويۇن ، سېنىڭچۇ ؟ ئاداپ كەتكەن پەمدۇر . راھەت سېنى كېرەكسىز پاختىغا ئايلاندۇرىدۇ ، مۇشەققەت مېنى چويۇندىن ئېسىل پولاتقا ئايلاندۇرىدۇ ، ئىشىنەمسەن ؟

— سەن تەنقىدتىن باشقىنى بىلمەمسەن ؟ مۇشۇنداق رەھىمسىزلىك ، بىلىپ قوي ، سېنى پولاتقا ئەمەس ، ئىگىسىنى چىشلەيدىغان بۆرە كۆچۈكىگە ئايلاندۇرىدۇ .

— ھا ، ھا ، ھا... بۇلتۇرقى خەلق سارىيى توغرىسىدىكى «خەلق گېزىتى»نىڭ خەۋىرىنى ئوقۇغانسەن ؟ بېيجىڭدىكى ئون چوڭ قۇرۇلۇشنى سېنىڭ گەپ ئىشلەپ چىقىرىدىغان كاللاڭ ئەمەس ، مېنىڭ تاش كۆتۈرىدىغان يەلكەم پۈتكۈزگەن . جۇڭگو پولات مۇرىلەر بىلەن قەد كۆتۈرىدۇ . ئەقىل ـ پاراسەت ، دانالىق قىممەتلىك نەرسە ئەمەس ، ئالتە يۈز مىليون خەلق ئىككى يەلكىسى بىلەن دۆلىتىمىزنى دۇنيا سەھنىسىگە كۆتۈرۈپ ئاچقۇزاتىدۇ . رەھىمسىز دەمسىنا ، يەلكىسى پىشمىغانلارغا كاچاتمۇ جازا ئەمەس ، مۇكاپات !

— بۇ گەپلىرىڭ بەلكى سىشى تەيخۇ يىخېيۇەن باغچىسىنى ياساتقان مەزگىللەردە ھەقىقەت بولغان بولار ئىدى ، لېكىن ھازىر...

— قۇيمامسەن ، گەپدان ! — دېدى ئۇ مېنىڭ بېشىمنى تۆۋەنگە بېسىپ تۇرۇپ ، — قۇيە ، بۇگۈن كارىۋىتىڭنى سۇندۇرۇپ ، بۇرنۇڭنى قانانقۇدەك مەست بولمىسام ، ھاشىر ئەمەسمەن !

— يارايسەن ، ئىچە !

— كۆتۈرە ، توخۇ كۆزىدەك رومكاڭغا بىر ئۇرۇشتۇراي !

ئۇچىنچى پىيالىدىن كېيىن ھاشىر خېلىلا مەست بولدى . ئۇ مەست بولسا ، خۇشخۇي ، مۇھەببەتلىك بولۇپ قالاتتى .

— ناخشا ئېيتسام قوندىاقتىكى توخۇلىرىڭ چۆچۈپ كېتەرمۇ ؟ پاھ ، بىز جاپا تارتىپ ياشايمىز ، قۇرىمىز ، مۇنۇ ئەلادەك تەييار ـ تاپلار كېرىلىپ ـ يېيىلىپ ھۇزۇرلىنىدۇ . بىلەمسەن ، 1957 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن ھازىرغىچە جەمئىي نەچچە كۈن ئۆتتى . بىلىپ قوي ! ئوتتۇز ئايدىن ئاشتى ، تەخمىنەن مىڭ كۈندەك بولدى ، مىڭ كۈندىن بېرى ئارانلا ئىككى كۈن ھاراق ئىچىپتىمەن ، بۈگۈن ئۇچىنچىسى . ھە ، قورسىقىڭ ئاچمۇ ؟ مېنىڭ ئاۋۇ تورىامدا ساڭا سوۋغا بار .

ئۇ بىر كاللەك گۆش بىلەن ئۇچ توقاچ ۋە ئىككى تال ئانار ، بىر كىچىك خالتىدا كىشمىش ، پىستە ، بادام ، مېغىزلارنى چىقارـدى ، بىر ئانارنى ئالىقىنىغا ئېلىپ خۇمارلاشقان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قارىدى ـ دە :

— مۇنۇ بىر تېلى ، ھېلىقى گۇزىلىڭگە ! — دېدى .

مېنىڭ بويۇم شۇركۇنۇپ كەتتى :

— ئۇ... مېنىڭ ئەمەس ...— مەن ئۇچەيلىرىمنى سۇغۇرۇپ چىقارغانىدەك قىينىلىقتا بۇ گەپنى ئاغزىمدىن چىقىرالمىدىم .

— ياخشى بوپتۇ ، بۇ بىر غەلىبە !— دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ ،— كېلە ، مۇشۇ غەلىبەڭ ئۈچۈن كۆتۈرەيلى ! ھە ، ئالىيەـسەنغۇ ، بىر چۈشەكتىن قۇتۇلۇپسەن ، بەدىنىڭ مىكروبتىن تازىلـىنىپتۇ .

مەن راستىنلا خاپا بولۇپ بېشىمنى ساڭگىلاتتىم . ئۇ مېنىڭ چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ تەسەللى بېرىشكە باشلىدى :

— ياخشى كۆرىسەن ـ ھە ، چىرايىغا كۆيگەنمىدىڭ ، غايىسىز

چىراي ، مۇزدىن ياسىغان بۇتقۇ بىر ! ئۇنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت ، مانا مۇنداق ئىشتا رەھىمسىزلىك ئەسقاتىدۇ . بىلەمسەن ، پويىزدا سېنىڭ ھېلىقى رەقىپ دېگەن دوستۇڭ بىلەن تونۇشۇپ قالدىم . ئۇ شىجياجۇاڭدا چۈشۈپ قالدى .

— ئۇ نېمە دېدى ؟ — مەن دەرھال سورىدىم .

— ماقالەڭ بېسىلىپتۇ . قالتىس بېرىلىپ ئۆگىنىۋېتىپسەن ، لېكىن بۇرژۇي خېنىمغا ئاشىق ئىكەنسەن ، نېمىلا بولمىسۇن بەدىئىڭدىكى ساقايماس يارا ئېغىز ئاپتۇ . سەن ئۇ قىزنى ئويلىما ، بۇ جاراھەتتىن تېزرەك قۇتۇلغىن !

— مەسىلەن ، رازىيە ساڭا ئاچچىق قىلىپ تۇرمۇشقا چىقىپ كەتكەندەك ئاددىيلا يول بىلەنمۇ ؟

ھاشىرنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى . ئۇنىڭ قوشۇما قاشلىرى ئارىسىدا ئىككى تۇرۇم پەيدا بولدى :

— سېنىڭچە ، مېنىڭ رازىيەنى ئىلگىرىلەشكە ئۇندەپ خەت يازغىنىم خاتا بولغانمۇ ؟— ئۇ ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن سورىدى .

— سوراشنىڭ ھاجىتى يوق . مۇھەببەتكە سىياسەتنى ئارىلاشتۇرۇپ ، ئىشقا ئاشمايدىغان تەلەپلەر بىلەن رازىيەنىڭ ساپ مۇھەببىتىنى خورلىدىڭ ، بۇ ، ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان يوقىتىش ، تۇزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىق !

— بولدى قىل !

ئۇ بۇ قېتىم ئۆزى ھاراق قۇيدى . بىز جىمىپ كەتتۇق . ئۇ كارىۋاتتا ئوڭدا يېتىپ تاماكا چەكتى ، ھەر قېتىم ئۇھ تارتقاندا ئېغىز - بۇرنىدىن قويۇق ئىس بۇرۇقتۇرما بولۇپ چىقاتتى :

— قاتتىق تەلەپ رەھىمسىزلىك بولامدۇ ؟ مەن ساڭا مەرىيەم بىلەن بولغان پاجىئەنى سۆزلەپ بېرەي . مەرىيەم 1958 - يىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ ، مەن ئىشلەۋاتقان مەكتەپكە بارغان . ئۇ ماڭا يېقىنچىلىق قىلىپ يۈردى ،

لېكىن كۆڭلۈم تارتمىدى . بىلمىدىم ، نېمەم يېقىپ قالدىكىن ؟ بىر كۈنى ئۆزى ماڭا ئىشنى ئاشكارىلىدى . مەن ئۇ چاغدا ئىستىل تۈزىتىش ئىشخانىسىدا ئىدىم . مەرىيەم ماتېرىيال رەتلەيتتى . بىز يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيتتۇق . مەن دائىم كېچىسى سائەت ئون ئىككىدىن كېيىن قىزنى ئاپىرىپ قويىاتتىم ، يولدا ماڭغۇچە غىڭ-شىپ ناخشا ئېيتاتتىم ، قىزمۇ گەپ قىلمايلا ماڭا ياندىشىپ ماڭاتتى . ياتقىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ، مەن : «خوش ئەمىسە» دەپ قويۇپلا ياناتتىم ، شۇنىڭدىن ئوشۇق گەپ - سۆز بولمايتتى . كېيىن مەن پولات تاۋلاش ئۇچۇن تاغلار ئارىسىغا كەتتىم ، ھەدىسىلا مەر-يەمدىن خەت - خالتا ئېلىپ تۇردۇم ، خەتمۇ يېزىپ رەھمەت ئېيتىپ قويدۇم ، شۇنداق قىلىپ ، ئۆتكەن يىلنىڭ (1959 - يىلىنىڭ) بېشى ، سەن رازىيەنىڭ رەنجىپ قالغانلىقىنى يازغاندىن كېيىن ، بىر كۈنى تۇيۇقسىزلا ئىلمىي بۆلۈمدە كېچىسى ئىككىمىز بىللە بولۇپ قالدۇق . قىز كوچا ئايلىنىشنى تەكلىپ قىلدى ، مەن قوبۇل قىلدىم . ئۇن - تىنسىز ئايلاندۇق ، قايتىپ مەكتەپ ھويلا-سىغا كەلگەندە ، قىز مېنى ئاۋۇال قولتۇقلىدى ، كېيىن بىردىنلا بېشىنى مۇرەمگە قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى - دە :

— نېمىشقا قىينايسىز ؟... — دېدى ئۇ تىترەڭگۇ قوللىرى بىلەن قوللىرىمنى تۇتۇپ ،— ئۇن - تىنسىز يۇرىۋېرىمىزمۇ ؟ ياكى سىز...

مەسىلە چۈشىنىشلىك بولدى . مەن رەھىم - شەپقەت بىلەن ئۇنىڭ باشلىرىنى سىلىدىم .

ئارىدا بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن ، ئۇ ئۆڭسۈلى ئۆچكەن ھالدا ياتقىمغا كىردى :

— سىزگە گېپىم بار ئىدى .

— ئېيتىڭ .

— مەن سىزنى ئۆتكەن قېتىمقى جىگىدىلىكتە كۆتە-

مەن··· — دېدى قىز .

جىگدىلىكتە تاش ئۈستىدە يانمۇيان ئولتۇردۇق . ئۇنىڭ قولـ لىرى لاغىلداپ تىترىدى . جىگدە شۇڭلىرى ئارىسىدىن چۈشكەن ئاي نۇرى ئۇنىڭ سارغۇچ چاچ ، قوي كۆزلۈك ، قاڭشار بۇرۇن ۋە چۆچۈرە قۇلاقلىق بېشىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . بەزىدە تەڭگىدەك دۇگىلەك شولا ئۇنىڭ ئوماق ئاغزىنى غىل ـ پال يورۇتۇپ قويات ـ تى . ئۇ ئالمقىنىنى تىزمغا قويدى :

— توغرا چۈشىنىڭ ، مەن سىزگە بىر كۆڭۈلسىز ئەھۋالنى ئېيتىپ بېرەي .

— قېنى سۆزلەڭ ؟ — دېدىم قىزغا قاراپ . مەرىيەم يىغلامسـ ـراپ تۇرۇپ سۆزلىدى :

— مەمەت مۇدىر ئەسكى ئادەمكەن ، تۇنۇگۈن مېنى ئىشخانـ ـسىغا چاقىرىپ پارتىيىگە كىرىش توغرىسىدا پاراڭلاشتى . مەن خۇشال بولدۇم ، ئۇ سىياسىي تەلەپلەرنى سۆزلەپ بولۇپ ، بىر چاغدا : «ئەمدى بىر گەپ بار ، ئۇكام ، ئاڭلىق چۈشىنىڭ ، پارتـ ـىيىگە كىرىشنى خالىغان بولغاندىكىن ، پارتىيە ئۆچۈن جان پىدا بولۇپ ئىشلەۋاتقان كادىرلارنىمۇ ھىمايە قىلىڭ··· گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتسام ، سىدىق شىيەنجاڭنىڭ سىزگە كۆزى چۈشۈپ قاپـ ـتۇ . خەۋىرىڭىز بار ، ئۇ كىشى بويىتاق ، تۇرمۇشتا يار ـ يۆلىكى يوق ، كەينى ـ كەينىدىن ئىككى تويىڭىزنى قىلساق دەپ ئويلاۋاتـ ـمىز . پارتىيىگىمۇ كىرىسىز ، شىيەنجاڭغا ئۆمۈرلۈك يولداشىمۇ بولىسىز··· » دېمەمدۇ ، جان ـ ئىمانىم چىقىپلا كەتتى ، ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم··· ئۇچ كۈندىن كېيىن···

— نېمىشقا ماڭا شۇ چاغدا دېمىدىڭىز ؟ — دېدىم قىزغا ۋارقىراپ . قىز چۆچۈپ كەتتى ، ياغلىقى بىلەن كۆزىنى سۈرتۈپ :

— ئاڭلىقراق قارىسىڭىزچۇ ؟ مېنىڭدە گۇناھ بولسا ، مەيلى ، كاچىتىمغا ئۇرۇڭ . ئۇچ كۈندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا مېنى ناھىيـ ـ

لىك مائارىپ بۆلۈمىگە چاقىرتتى ، بارسام ، كېرەم كېجاڭ : «سىزنى ناھىيىلىك مائارىپقا ئىنسپېكتور قىلىپ ئالىدىغان بولدۇق» دېدى . مەن ھېلىقى ئىش يادىمدا بولغاچقا ئۇنىمىدىم . كېرەم كېجاڭ مېنىڭ بىلەن ئېيتىشۇەردى ، مەن زادىلا ئۇنىمىدىم . قاراڭغۇ چۈشكەندە بىزنىڭ مۇدىر پەيدا بولدى ، بىللە قايتۇق ، چىلانباغنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە تۇيۇقسىزلا قولۇمنى تۇتتى ، مەن قولىنى سىلكىۋەتتىم . مۇدىر : «ئۇكام... ئايالىم بىلەن ياخشى ئەمەسمەن ، يازلىق تەتىلدە قويۇۋېتىمەن... شىيەنجاڭنى قېرى كۆرسىڭىز ، مەن... » دەپ تىلىنى چاينىغىلى تۇردى . مەن ئالدىمغا قاراپ يۈگۈردۈم . ياتقىمغا كىرىپ كارىۋاتقا دۈم چۈشۈپ يىغلىدىم ، شۇنچە يىراق يەردىن بۇ يەرگە لايىق ئىزدەپ كەلگەنمىدىم ، دېسەملا ئۆپكەم ئۆرۈلىدۇ...— دېدىد .

قىز بۇقۇلداپ يىغلىدى . مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم . مەن قىزغا :

— ماتېرىيال يېزىڭ ، ناھىيىلىك پارتكومغا بېرىڭ ! — دېدىم .

— مەن بىر قىز تۇرسام ، — دېدى مەريەم ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ، — بۇ ئىشتىن ھەر خىل مەنە چىقىرىدىغانلار بولىدۇغۇ ، ئىككىمىز بىلدۇق ، مۇدىرمۇ يالۇۋردى . بولدى قىلساق بولمىدىمۇ ؟ مەن سىزگە سادىق بولغاچقا...

— بولدى قىلىڭ !— دېدىم مەن قولۇمنى سىلكىپ ،— ئۇنداق بولسا ، ھازىردىن باشلاپ ئارىمىز ئوچۇق !

قىز يۇزىنى تۇتۇپ مەكتەپ تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى...

— شۇنىڭدىن كېيىنچۇ ؟

— يەنە قانداق كېيىنى بولاتتى ؟ — دېدى ھاشىر تورۇسقا قاراپ تۇرۇپ ، — بىرى ئاشكارىلا ئۇنى ۋىجدانسىزلىققا ئۇندەۋاتىسا ، ئۇ بولسا بۇنى كەچۈرۈۋاتسا...

— ئۇنىڭ سەممىيلىكى ، سېنى ئاسرىشى ، تۆككەن ياشلىرى ، ۋىجدان ئازابى... بۇلارنى ھېسابقا ئالمامسەن ؟

— بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋىجدان بۇلغىنىشىنىڭ باشلىنىشى . بىلەمسەن ، قىزلار ھەممىلا ئىشنى كۆز يېشى بىلەن باشلايدۇ ، كۇلكە بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ ، قاتتىق تەلەپ ساختىلىق ، ئاجىزلىق ۋە مۇرەسسەگە قىلچىمۇ يول قويمايدۇ . ناۋادا ، مەريەم مۇدرىنى بىرىنچى سۆھبەتتىلا — پارتىيىگە كىرىش ئۇچۇن شېھنجاڭغا خوتۇن بولۇڭ دېگەندىلا كاچات بىلەن قويغان بولسىدى ، مەن ئۇنىڭ ئۇچۇن جېنىمنى قۇربان قىلاتتىم...

— لېكىن ، ھاشىر ، سەن پەزىلەت بىلەن خاراكتېرنىڭ پەرقىنى ئېتىراپ قىلىشىڭ كېرەك . مەسىلەن ، ئوخشاشلا بىر خىل رەزىللىككە ئىككى خىل خاراكتېرلىك ئىككى ئادەم ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن ، ئېيتايلۇق ، بىرى شاپىلاق بىلەن ، يەنە بىرى ئاچچىق كۇلكە بىلەن قارشىلىق بىلدۇرۇشى مۇمكىنغۇ... ھەممىلا ئادەم ساڭا ئوخشاش...

مەن ھاشىرنىڭ خورىكىنى ئاڭلىدىم . ئۇنى ئوڭشاپ ياتقۇزۇپ قويغاندىن كېيىن ، خىيالىمدا ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاقىچە مۇنازىرىلەشتىم...

مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان چاغلىرىمدا ، نېمىلەرنى دېيىشمىدۇق ، نېمىلەرنى تالاشمىدۇق ، بەزىدە راستىنلا ۋارقىراشىپ خاپا بولۇشۇپ قېلىشاتتۇق ، بىز ئۆز ۋاقتىدا پىكىرداش ۋە سىرداش ئىدۇق ، كەمدىن ـ كەم تالىشاتتۇق ، دائىم ئىناقلىق بىلەن : «بىز ئىككى گەۋدە ، بىر يۈرەك» ياكى «گەۋدىسى باشقا بىر ئادەم» دېيىشەتتۇق ، لېكىن ھازىرچۇ ؟ بەزى مەسىلىلەردە ئوت بىلەن سۇدەك ، يەنە بەزى مەسىلىلەردە سۇ بىلەن ياغدەك ؛ ئايرىم مەسىلىلەردە (چوڭ مەسىلىلەردە) ، مەسىلەن ، ئىنسانلىق بۇرچ ۋە كىشىلىك تۇرمۇشقا قاراش مەسىلىلىرىدە سۇ بىلەن سۈتتەك

ئارىلىشىپ كېتەتتۇق...

بىر كۈنى كەچقۇرۇن ھاشىر ناھايىتى ھاياجان بىلەن كىرىپ كەلدى :

— بۇگۈن جۇزۇڭلىنى كۆردۈق ! — دېدى ئۇ قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ ، — جۇزۇڭلى تۆت ئۆلكە ، ئاپتونوم رايون-دىن كەلگەن ئېكسكۇرسىيىچىلەرنى خەلق سارىيىدا قوبۇل قىلدى ، بىللە رەسىمگە چۈشتۈق . ئۇ مەن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . «ئىشچىمۇ سىز ؟» دەپ سورىدى . مەن تىلمىنى كالۇالاشتۇرۇپ : «جاۋېەن» (جياۋيۈەن دېمەكچى) دېيىلىدىم . ئىسىت ، خەنزۇچىنى بىلمىگەنلىكىم ، بىلگەن بولسام جىق گەپلەرنى دەۋېتەتتىم ، جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشنىڭ ئامالىنى قىلىشىنى ئېيتاتتىم . بىز قاچانغىچە توپىلىقتا يالاڭغىداق يۈرىمىز ، قاچانغىچە قاتناش قورالىمىز ئېشەك ، ئۈچ ۋاخ تامىقىمىز زاغرا بولىۋېرىدۇ ؟ دەپ سورايتتىم . زۇڭلى ئاڭلىسا ، جەزمەن ئامال قىلاتتى . ئىسىت ، تىل بىلمىگىنىم . ئەمما ئون چوڭ قۇرۇلۇشنى كۆرۈپ ، خەلقىمىزنىڭ كۈچىگە قايىل بولدۇم . شۇنچە ھەشەمەتلىك قۇرۇلۇشلارنى بىر يىلدا پۈتتۈرۈۋەتكەن خەلقىمىز ئېشەك بىلەن زاغرىدىن قۇتۇلالمامدا ؟ مېنىڭچە ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇشۇ ئىككى پالاكەتنى خۇددى پۈتۈن خەلق پولات تاۋلاشقا ئاتىلانغان-دەك ، قۇشقاچ بىلەن چاشقان - چۈنىنى يوقاتقاندەك داغدۇغا ، ئاممىۋى ھەرىكەت بىلەن يوقىتىش كېرەك ! ئەلا ، مۇشۇ ئىككى كۈندىن بېرى ، مەن بېيجىڭدىكى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان چوڭ يوللار ، ھەيۋەت بىنالارنى كۆرۈپ ، تەكلىماكاننىڭ ئىچىدىكى بىزنىڭ نامرات يېزىلىرىمىزنى ئەسلىدىم . خۇددى ئۆيدىن چىراي-لىق ياسىنىپ تويغا بارغان قىز ھەيران قالغۇدەك ياسانغان باشقا قىزلارنى كۆرۈپ خورسىنغاندەك ، مەنمۇ قالتىس بولۇپ كەتتى ، سوتسىيالىزملاشتى ، دېگەن شەھىرىمىزدىن مۇنۇ كارامەتلىك شە-

ھەرگە كېلىپ خورسىنىش ھېس قىلدىم . قاچانمۇ بىزنىڭ ياقا يۇرتتىكى شەھەرلىرىمىز بۇنچىلىك بولار ؟ كىچىككىنە باغچىمىز ، تۆت كوچىدىكى ماگىزىن بىلەن كۆتۈپخانا ، ئۇچ بۇرجەك بازاردىكى سودا ـ سېتىقنى كۆرۈپ بەزىدە قىن ـ قىنىمغا پاتماي خۇشال بولۇپ : «مانا سوتسىيالىزم ، مانا يېڭى ھايات ! » دەپ پىچىرلايتـ تىم . بېيجىڭغا سېلىشتۇرسام ، بىز تېخى چۆلدىكەنمىز . قىلىدـ غان ئىشىمىز چېچىمىزدىن تولىكەن . سەن تېخى ئۇ قىز ، بۇ قىز توغرىسىدا ، ئائىلە ، شەخسىي ئىستىقبال توغرىسىدا سۆزلەيسىنا ! يەنە ئېيتىپ قويماي : كىتابلار سېنى بۇزۇپتۇ . سېنى سېپى ئۆزىدىن ئوبلوموف قىلىپ قويۇپتۇ . سەن نېمىشقا دۆلەتنىڭ تەقدىرى ، خەلقنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا سۆزلىمەيسەن ؟ نېمىشقا ھەدىسلا مىڭ نەچچە يۈز يىللىق ئەدەبىي مىراس ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ، ئەرەب ـ پارس ئاتالغۇلىرى ۋە چەت ئەل ئەدەبىياتى توغرىسىدىلا سۆزلەيسەن ؟ نېمىشقا بىز ئىككىمىز ئىككى خىل ئادەم بولۇپ قالدۇق ـ ھە ؟...

ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ مېنى تەنقىدلىمەكتە . ئۇ قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ ، خۇددى سىنىپتا بالىلارنى جونۇغاندەك مېنى جونۇماقتا . ئۇنىڭ كۆزلىرى ھەربىر سوئال بىلەن تەڭ ماڭا قارىتىپ ئوتلار چېچىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى ، سۆزلىگەنده ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن قوۋۇز تېرىلىرى لىپىلدايتتى . ئۇ مېنى «خەتەرلىك» يولدىن قوتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ، پۈتۈن كۈچىنى سەرپ قىلىۋاتقاندەك ئەستايىدىل سۆزلىمەكتە ئىدى .

— ۋارقىرىمىغىنا ،— دېدىم كۆلۈپ تۇرۇپ ئاخىر ، — ۋارقىراش بىلەن ئىش پۈتىدىغان بولسا ، جۇڭگو خەلقىنى باي قىلىش ئۈچۈن ئۈخلىماي ، تاماق يېمەي ۋارقىراشقا تەييارمەن . قۇرۇق قىزغىنلىق ، كۈچلۈك ھاياجان بىزگە بايلىق يارىتىپ بېـ رەلمەيدۇ ، ھاشىر . مېنىڭچە ، ھەربىر جۇڭگولۇق ۋاراڭ ـ چۇـ

رۇك قىلماستىن ئۆز ئىشىنى پۈختا ئىشلىسە ، ئۆزى سۆيىدىغان كەسپىنى قىزغىن سۆيسە ، ئۆز كەسپى توغرىسىدا سۆز بولغاندا يەۋاتقان تامىقىنى ئۈنتۈپ قالىدىغان بولسا ، ئاندىن خەلقنى باي قىلغىلى ، دۆلەتنى كۈچلۈك قىلغىلى بولمامدۇ...

— ئايلىنىپ ـ ئايلىنىپ ، تۇتقان يولۇم توغرا دېمەكچىمۇ سەن ؟

— ئەلۋەتتە ، ھېچ نەرسە ھەل قىلالمىسامۇ ، مۇشۇ كىتاب دۆۋىلىرى ئىچىدىن چىقماي ئۆمۈر ئۆتكۈزسەم ، بايلىق يارىتالمايمەن !

— كۈننىڭ يېرىمىنى قىزلارنى ئويلاش بىلەن ئۆتكۈزسەڭمۇ ، بايلىق يارىتالمايسەن ؟

— ۋالاقلىما ! — مەن تېرىكىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ، — مەن ئادەم ، ھېسسىياتلىق مەخلۇقمەن ، مېنىڭ قىزلار توغرىسىدا ئويلىشىم ، ھايات قانۇنىيىتىگە ئۈيغۇن . ئائىلە ، مۇھەببەت ، نەسىل قالدۇرۇش ، بالىلارنى سۆيۈش ، چوڭ قىلىش — ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇنلىرى . بۇنى سەن ئۆزگەرتەلمەيسەن . مېنىڭ قەلبىم مۇھەببەتنى خالايدىكەن ، مەن بۇ قەلبىتىن ۋاز كېچەلمەيمەن ، شۇ قەلبىمنىڭ تەلىپىگە ئۆز جىسمىمنى تاپشۇرىمەن . بىلەمسەن ، ساپ مۇھەببەت — ھايات گۈزەللىكىنىڭ مېغىزى .

— بۇ توغرىدا ماڭا دەرس بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق ، مەن ساڭا چۈشكۈنلۈك كېسىلىڭ توغرىسىدا سۆزلەۋاتىمەن !

— مەن بۇ كېسىلىمنى ئېتىراپ قىلمايمەن !

— ساقىيىشنى خالىمايمەن دېگىنە ؟

— ساڭا ئوخشاش تەلۋە بولۇشنى خالىمايمەن !

— كاپشىما ! — ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمگە تىك قاراپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى ، ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى ، ئورۇق ، تاتىراڭغۇ يۈزىنىڭ قوۋۇز تېرىلىرى لىپىلدىدى . مەن بىلىـ

مەن . مۇنداق چاغدا ئۇ ئايانماي مۇشت ئاتىدۇ ، لېكىن مەن غەزەپىمنى يۇتۇۋېتىشكە ئىلاجسىز ئىدىم . پۈتۈن غەزىپىم بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدىم ـ دە :

— بىلەمسەن ، سەممي ، ساپ بىر قىزنىڭ ئەڭ نازۇك ھېسسىياتىنى ، گۈزەل ئارزۇلىرىنى ئۆز قولۇڭ بىلەن بوغۇزلىغان روھي قاتىلسەن ! — دېدىم .

— ئىپلاس ، بۇرژۇي !— ئۇ مۇشتۇمىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى ـ دە ، غالىلداپ تىترەپ ، — خەپ ، پارتىيە ئەزاسى بولۇپ قالغىنىم ! ئاغزى ـ بۇرنۇڭنى قان قىلىدىغان پەيت كەلگەندى !— دېدى ۋارقىراپ .

ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە كارىۋاتقا لاسسىدە ئولتۇردى . مەن سىرتقا چىقىپ كەتتىم ، زالغا چىقىپ غالىلداپ تىترىدىم . مېنىڭ گۈزەل غايىلىرىم ، جان بىلەن باراۋەر كۆرىدىغان ئىشىم توغرىسىدا ھازىرغىچە ھېچكىمدىن ھاقارەتلىك تىل ئاڭلىمىغاندىم ، ھاشىرنىڭ تەنقىدى ئورۇنسىز ، تىل ـ ئاھانىتى ئارتۇقچە بولۇپ تۇيۇلدى . لېكىن ، مەن كۆڭلۈمگە دۈشمەنلىك ئۇرۇقى سېلىۋېلىشنى خالىمايمەن ، قىممەتلىك دوستۇمنىڭ قەلبىنى چۈشىنىمەن ، ئۇنىڭغا ئازار بەرگىنىم ئۈچۈن ئازابلىنىمەن…

بەش مىنۇتتىن كېيىن قايتىپ كىردىم . ھاشىر ئۆزىنىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۇرۇپتۇ . ئۇ ماڭا يالت قىلىپ قارىدى . مەن ئەمدى ئۇنىڭ خوشلىشىپ ماڭىدىغانلىقىغا گۇمان قىلمايمەن ، يەنە ئىككى مىنۇتتەك جىم تۇرۇشتۇق .

— يېگۈدەك بىرنېمەڭ يوقمۇ ؟ — ئۇ دېرىزىگە قاراپ تۇرۇپ سورىدى . مەن گەپ قىلماستىن ئۇنى كۈتۈپ تېخىچە يېمىگەن تاماقلىرىمنى — تەستە تاپقان ئىككى تەخسە گۆشلۈك سەي ، جىگىموما ، ئىككى قۇتا بېلىق كونسېرۋاسىنى ئۈستەلگە يېيىپ ، چايدانىدىن پىيالىلەرگە چاي قۇيدۇم . ھاشىر ئورۇندۇقتا ئېغىر

گەۋدىسىنى تاشلىدى ـ دە ، يۇمشاق جىگىـمومىنى ئىشتىها بىلەن چىشلىدى :

— نېمىشقا ئاشخانا قىس شەھەر بۇ ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، مېھماندىخانىلىرىنىڭ تامىقى ناچار .

— ئالىي دەرىجىلىك ئاشخانىلىرى بار ، لېكىن تامىقى قىممەت !

— نېمىشقا نەچچە كۈندىن بېرى باشلىمىدىڭ ؟

— ئەللىك سومغا ئىككىمىز ئارانلا تويىمىز...

— مەيلى ئەمەسمۇ ، — دېدى ئۇ گۆشلۈك سەينى ئاغزىغا سېلىۋېتىپ ، — پۇلۇڭ بولمىسا ، مەندە بار ، كىيىمەي ـ يېمەي سېنى مېھمان قىلىشقا يېغقان پۇللىرىم بار . نەگە خەجلەيمەن ئۇنى ؟ ئولتۇرىسەنغۇ ، ئەجدىها سۈرەتلىك پىيالەڭنى نېمىگە بىكارلاپ قويدۇم ، قۇيمامسەن ؟

ئۇ كەينى ـ كەينىدىن ئىككى پىيالە ھاراق ئىچتى ـ دە ، ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى :

— ئىچە ، كىتاب خالتىسى ، چالا قورساق بولۇۋېلىپ ھېلىقى ئالىي ئاشخاناڭغا باشلا ، مە ، مۇنۇ يۈز سومغا مېھمان بول !

— بۇگۈن مەندىن بولسۇن ، ساڭا ئەتىلەتىن ئۆچىرەت كېلىپ قالار...

ئىناق دوستلار كۆز باغلانغاندا قولتۇقلىشىپ مەركىزىي مىلـلەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىشتۇق . ئاپتوبۇس بىلەن «ۋاڭفۇجىن» بازىرىغا كېلىۋېتىپمۇ ، ئاشخانىنىڭ ھەشەمەتلىك ئىككىنچى قەۋىتىدە ئاپئاق داستىخانلىق ئۈستەلدە سەي ـ غىزا ئىسىملىرى يېزىلغان دەپتەرچىنى ۋاراقلاۋېتىپمۇ ، سىلىق مۇئامىـلىلىك كۇتكۇچىنىڭ : «نېمە يەيسىلەر ؟» دېگەن سوئالىغا يارىشا بۇيرۇتما بېرىۋېتىپمۇ ۋە لەززەتلىك سەيلەر ، ماۋتەي ھارىقى ، مەزـزىلىك شورپىلار بىلەن غىزالىنىۋېتىپمۇ ، بايىقى ئۇزۇلۇپ قالغان

مۇنازىرىنىڭ داۋامىنى باشلىمىدۇق . گويا ئۇنداق ئىش بولمىغاندەك ، خۇددى ھازىرلا دىدارلىشىپ تۇرغاندەك ، ئانا مەكتىپىمىز ، ئوقۇتقۇچىلار ، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان ، ھەرقايسى ئالىي مەكتەپلەرگە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا كەتكەن دوستلار توغرىسىدا سېغىنىش بىلەن پاراڭلاشتۇق : قۇرماش رايونلۇق بىر باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇدىر بولۇپ يۆتكىلىپتۇ . ئۇ چىرايلىق ئۇيغۇر قىزىغا ئۆيلىنىۋاپتۇ ، ئۇ ھازىر ئۆزىنى خوتەنلىك ھېسابلىغۇدەك . نامەت بولسا كۇندۇزى مەكتەپكە كېلىپ خوجىلىق بۆلۈمىدە ئانچە - مۇنچە كۆرۈنۈپ قويۇپ ، كەچقۇرۇنلىرى باي ئايالىنىڭ تىككەن كىيىم - كېچەكلىرىنى سېتىش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزگۈدەك . ئۇ ھازىر ناھايىتى بايمىش ، شوپۇرلارغا پۇل بېرىپ خوتەندىن ئۇرۇمچىگە گىلەم ، ھەر خىل قاق - يېمىش قاتارلىق نەرسىلەرنى ئەۋەتىپ سودا قىلىپمۇ تۇرغۇدەك . ئۇنىڭ ئامۇت ، نەشپۈت ، ئانار ، تەكلىك چوڭ بېغى ، بالىخانىلىق ئۆيى ، ئۆينى ساقلايدىغان بۆرە ئىتلىرىمۇ بار ئىكەن . يېقىندا مەكتەپكە نامەتنىڭ پۇل بىلەن ياش قىزلارنى بۇزغانلىقىنى پاش قىلىپ ماتېرىيال كەپتۇ . ھاشىر قەشقەرگە كەلگەندە ئوسمان ، تاشپولاتلار بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . ئوسمان ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋېتىپتۇ . قەشقەردىن ئالغان گىلەم ، قېيىن ياغىچىدىن ياسالغان ساندۇقلىرىنى ھاشىر ماڭغان ماشىنىغا بېسىپ زۇلخۇمارغا ئەۋەتىپ بېرىپتۇ . ئۇ 1959 - يىلى ئۇرۇمچىگە بېرىپ زۇلخۇمار بىلەن توي قىلىۋالغانىكەن . دېمەك ، ماشىنىدا تېپىشقان ئاشىق - مەشۇقلار ئاخىر بەختلىك بوپتۇ . مۇلايىم تاشپولات بۇ يىل يازدا غۇلجىغا بېرىپ ، كىچىك ئاپىسىنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىپ كەلگۈدەك ، تاشكەنتته ئوقۇۋاتقان ۋەلى بىلەن ھېمىت يازلىق تەتىلده كولخوزدا پاختا يىغىمىغا قاتنىشىپتۇ ، دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىنى قىرىمدا ئۆتكۈزۈپتۇ ، 1961 - يىلى غۇلجىغا كەلگۈدەك...

مەن بەختلىك دوستلىرىم بىلەن پەخىرلەندىم...

1960 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىكى خاتىرەمگە مۇنداق يازدىم : «بۈگۈن ھاشىرنى يولغا سالدىم . پويىز قوزغىلىپ كەتتى . ئۇ دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ خېلى ئۇزاققىچە قولىنى پۇلاڭلىتىپ ماڭدى ، خۇددى بىرى قولۇمدىن سۆرەۋاتقاندەك پويىز بىلەن تەڭ خېلى يەرگىچە يۈگۈرۈپ باردىم . ھاشىر كۆزۈمدىن يىتتى . پويىزنىڭ قۇيرۇقىدىن كۆتۈرۈلگەن شامال باھار چېچەكلىرىنىڭ پۇرىقىنى بۇرنۇمغا ئۇردى... دوستلۇق رىشتىمىز مۇستەھكەم ، لېكىن بىز نېمىشقا نۇرغۇن مەسىلىلەردە ئىككى خىل تۇرمۇش رېلىسىدا ئىككى ياققا كېتىپ بارىمىز ، مەن خاتالىشۋاتىمەنمۇ ؟ مەن گۈزەل بىلگەن نەرسىلەر نېمە ئۈچۈن ھاشىرغا سەت كۆرۈنىدۇ . مەن مۇھەببەتنى گۈزەل ھېسسىياتنىڭ مېۋىسى دەيمەن ، ئۇ بولسا پۇتقا چۈشەك ، مەنبەسى شەخسىيەتچىلىك دەيدۇ . مەن بېرىلىپ كىتاب ئوقۇشنى مەنىۋى بايلىق يارىتىشنىڭ ئاساسى دەيمەن ، ئۇ بولسا جاپادىن قېچىش ، چەك تارتىلغان ھايات سىنىرلىرىنى بوشاشتۇرۇش دەيدۇ . ئۇ ھەتتا گېزىت ۋە سىياسىي كىتابلاردىن باشقىنى ئوقۇمايدىغانلىقىنى ، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىدا پارتىيە نېمىنى قىل دېسە ، شۇنى قىلىدىغانلىقىنى ، بەلكى ئىككى مۇرە ، ئىككى بىلەك كۈچى بىلەن پۈتىدىغان ئىشلارنى تاللاپ قىلىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ . ئۇنىڭغا ھەيرانمەن : ھەر كۈنى پۈت ـ قولىنى ئالالمىغۇدەك جىسمانىي چارچاش بىلەن ئورۇنغا كىرمىسە ئىچى پۇشقۇدەك . ئۇنىڭ قارىشىچە ، بىزگە ئوخشاش ئۇچىنچى ئەۋلادنىڭ ۋەزىپىسى بىلىمنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلەش ئەمەس ، بەلكى مول مەھسۇلات ئۈچۈن كەتمەن چېپىش ، سىنىپنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن دۈشمەنلەرنى يوقىتىش ، جۇڭگولۇقنى باشقىلارغا بوزەك قىلدۇرماسلىق ئۈچۈن پولات زاۋۇتلىرىنىڭ ئىشچىسى بولۇش... ئومۇمەن ئېيتقاندا ، پاكىز ئۆيلەردىن چىقىپ ، چاڭ ـ توزان ئىچىدە

گە بېرىش ئىكەن . بىلىم ئىگىلەش ، تارىخ ، ئەدەبىيات تەنقىقاتى ، فىزىكا ، خىمىيە تەجرىبىسى ، ماتېماتىكا ئوستىدە ئىزدىنىش ، تېبـ ـبىي ئىلىمدە يېڭىلىق يارىتىش قاتارلىقلار تۆتىنچى ئەۋلادتىن باشـ ـلىنىدىغان ئىشمىش··· ئۇنىڭ سۆزى قوللىقىمىنىڭ تۈۋىدە ئاڭلانماقـ ـتا . «يەنئەندىكى پېشقەدەملەر مىلتىق دەۋرىنى ئاخىرلاشتۇردى ، ئاندىن كېيىنكىلەر بىزگە ئىشلەيدىغانغا زېمىن قۇرۇپ بەردى . بىزنىڭ ۋەزىپىمىز — بۇ زېمىننى كۆكەرتىش . كۆكەرتىشنىڭ يولى كەتمەن ، جوتۇ تۈتۈش ، نەچچە يۈز گرادۇسلۇق پېچ ئەتراپىدا بىر ئۆمۈر تەر تۆكۈش . پۈتـۈن جـۇڭگو ئەزىمەتـلىرىنىڭ سەكـ ـسەن ـ توقسەن پىرسەنتى مۇشۇنداق قىلىشقا پۈتۈن ھاياتىنى بېغىشلىغاندا ھېلىقى زېمىن ئاندىن كۆكلەيدۇ . مەن ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن تىنىقىم توختىغۇچە ھەسەل ھەرىسىدەك جىددىي ئىشلەشكە ، بەدىنىمدە بار كۈچۈمنى ئايىماي تۆكۈشكە ، ئۆلگەندىمۇ تەر ياكى قان ئىچىدە ئۆلۈشكە بەل باغلىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈن قىزلارغا تەلـ ـپىم قاتتىق ، دوستلىرىمغا تەنقىدىم جىق . مەن بەلكى بىر ئۆمۈر بويتاق ئۆتەرمەن ، مېنىڭدىن نە بىرەر ئەۋلاد ، نە بىرەر ئەسەر ، نە بىرەر نام ـ شۆھرەت قالماس ، لېكىن تۆكۈلگەن تەرىمدىن كۆكلىگەن نوتىلارنىڭ قان تومۇرىدا مەڭگۈ ياشايمەن··· » .

كىتابلار مېنى چېكىندۈرۈپ قويدىمۇ ياكى ئازغىنە شان ـ شەرەپ بەرگەن جاپالىق جىسمانىي ئەمگەك ھاشىرنى خاتالاشتۇرۇپ قويدىمۇ ؟ بۇنى كەلگۈسى ئەمەلىيەت ئىسپاتلىسۇن ، خەير ، دوستۇم ، ساڭا سالامەتلىك ، غەيرەت ۋە شان ـ شەرەپ تىلەيمەن··· » .

«تۆتنچى ماي» ياشلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن مىللەتلەر ساريىدا كۆڭۈللۈك كېچىلىك ئۆتكۈزۈلدى . مەن كەچ سائەت يەتتىدىن كېيىن چىرايلىق ياسىنىپ تاختايلىرى مۇزدەك سىلىق ئىككىنچى قەۋەتتىكى زالغا كىردىم . كېچىلىكنى باشقۇرغۇچى

سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ئويۇن ۋە تانسا باشلاندى . غۇۋا يورۇتۇل-غان ھەيۋەتلىك زالدا كۆزلىرىم بىرىنى ئىزدەيدۇ : «كەلگەنمىدۇ ؟ ساپلا ئىلغار ئىتتىپاق ئەزالىرى ، ئەمگەك نەمۇنچىلىرى كەلگەن سورۇنغا كېلىشكە بەلكى ئۇ قىزغا سان تەگمىگەندۇ . مەن شوخ زاكزۇ قىزى بىلەن ۋالىسقا پىرقىرىدىم ، توختىماي زالنى تولۇق ئايلىنىپ چىقتۇق . تونۇشلىرىم بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدۇ . دونياي ۋالىسى مېنىڭ كۆز ئالدىمغا ئاۋۋال ئىلى دارىلمۇئەللىمىن ئاشخا-نىسىنى ، ئاندىن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ھەيۋەت-لىك ئوچىنچى قەۋەت زالىنى كەلتۇردى . مەن پىرقىراۋېتىپ غۇل-جىدىكى دوستلارنى ، لەنجۇدىكى ئوقۇغۇچى ۋە خىزمەتداشلارنى ئەسلىدىم : ھاشىرنىڭ تۇرۇلگەن چىرايى ، ئوسمانىنىڭ بۇدۇر چاچ-لىرىنى سىلكىپ قويۇپ ، كۇلۇپ تۇرۇپ تېز پىرقىرىشى ، رازىيە-نىڭ ئاق ياقىلىق كۇل رەڭ كۆڭلەك بىلەن چېچىغا ئاق بانتىك تاقۇېلىپ ، بېشىنى قىيپاشراق قىلىۋېلىپ ئايلىنىشى... يەنە شۇ قاتاردا رەقىپىنىڭ گالستۇكىنى پۇلاڭلىتىپ ، ئادىلەنىڭ نازۇك بې-لىنى ئالىقانلىرى بىلەن ئۆزىگە تارتىپ تۇرۇپ ئەتراپتىكىلەرگە يالت ـ يۇلت قاراپ قويۇپ ئېغىر ئايلىنىشى... ئاخىرىدا گۈزەلئاي-نىڭ يىگىتلەرنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىرىپ ، چىرايلىق بېشىنى سىرتقا بۇراپ ، جادۇ كۆزلىرىنى يەرگە قارىتىپ چاققان ئايلىنىشى بىرمۇبىر كۆز ئالدىمغا كەلدى .

مۇزىكا توختىدى ، ئويۇن باشقۇرغۇچى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ئىچە-دە ئۇقۇشسىز بىرنېمە دەپ ئېلان قىلدى . مەيداندا بىر نازۇك بەدەنلىك قىز پەيدا بولدى ـ دە ، قوللىرىنى كۆكسىنىڭ تۆۋىنىگە-رەك جۇپلەپ ناخشا ئېيتتى . زال بىردىنلا جىمىدى . ئۇيغۇر ناخ-شىسى ، گۈزەلئايىنىڭ تونۇش ئاۋازى ھەيۋەتلىك زالغا گۈزەللىك بېغىشلىدى . مەن خۇددى چېچەكلەرگە پۇركەنگەن قىزىلگۇل ، ئە-تىر پۇرىقى بىلەن تولغان باغدا كېپىنەكلەر بىلەن بىللە سەيلە

قىلىپ ، بۇلبۇلنىڭ ئارمانلىق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم . كۆ-
زۈمنى يۇمۇۋىدىم ، كۆز ئالدىمغا ئىلى دەرياسى ، ئىلى باغلىرى ،
تىيانشان تېغىنىڭ ئاق قارلىق چوققىلىرى ، قېلىن قارىغايلىق
قاپتاللىرى ، مەرۋايىت چاچراندىلىرى بىلەن تەبىئەتكە ھۆسن بەر-
گۈچى شارقىراتما ، ئويناق سۇلىرى ، لەيلى بىلەن تولغان يېشىل
ياياقلىنىڭ دېڭىزدەك تەۋرىنىشى ، باشاقلار بىلەن دولقۇنلانغان ئې-
تىزلارنىڭ ۋىل - ۋىل قىلىپ كۆزنى چېقىشى... قىسقىسى ،
يۇرتۇمدىكى گۈزەللىكنىڭ ھەممىسى بىرمۇبىر تىزىلىپ كەلدى...

ناخشا توگىدى ، گۇلدۇراس چاۋاك چېلىندى . مېنىڭ
چاقماق - چاقماق تاختايلىق ئېت رەڭ زالنى مۇز قىلىپ تېيىلىپ ،
گۈزەلئاينىڭ يېنىغا بارغۇم كەلدى . شۇ چاغدا قىز خەنزۇچە ،
ئاندىن ئىتالىيە ، ئارگېنتىنا ناخشىلىرىنى ئېيتتى .

— پاھ ، ناخشىسى نېمىدېگەن يېقىملىق ! — دېدى يېنىمدا
تۇرغان چىرايلىق بىر خەنزۇ قىز ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك
تىنىپ ، — پۈتۈن زالدا ئەڭ چىرايلىقى ئاشۇكەن...

مەن تېخىمۇ پەخىرلەندىم ، ئىچىمنى يوشۇرۇن بىر كۈچ تاتە-
لىدى . مەن ئىختىيارسىز ئىشىك تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ گۈزەلئاي-
نىڭ يېنىغا بېرىشقا ھەرىكەت قىلدىم .

مۇزىكا رۇمبىغا چېلىندى ، مەن ئادەملەرنى جەينەكلەپ يۇرۇپ
قىزنىڭ ئورۇندۇقى يېنىغا باردىم . بارسام ئۇچ يىگىت ئۇنى تەڭلا
تانسىغا تەكلىپ قىلىۋېتىپتۇ . مەن ئۇلارنى قوپاللىق بىلەن ئارىلاپ
گۈزەلئاينىڭ ئالدىغا ئۆتتۈم :

— قانداق ئەھۋالىڭىز ؟...

— ياخشى ...— ئۇ ماڭا يالت قارىدى - دە ، تاتىرىپ كەتتى .
شۇ چاغدا كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن خەنزۇ يىگىت ئېڭىشىپ
ئۇنىڭ قولىدىن تارتتى . مەنمۇ باتۇرلۇق قىلىپ يەنە بىر قولىغا
قول ئۇزاتتىم . ئۇچ يىگىتنىڭ قالغان ئىككىسى كۈلۈپ كەتتى .

ھېلىقى ئىككى يىگىتنىڭ بىرى :

— ئىككى شىنجاڭلىق دوستنى ئويىنغىلى قويايلى !— دېدى . شۇنىڭ بىلەن گۇزەلئاي ماڭا قالدى .

ئۇنىڭ ئوڭ قولى سول ئالىقىنىمغا ، نازۇك بەللىرى ئوڭ قولۇمغا تەگدى ؛ بەدىنىم توك ئۇرۇۋاتقاندەك سىلكىندى ، ۋۇجۇدۇمغا بىر لەززەتلىك كۇچ يۇگۇردى ، پۇتلىرىم تىترىدى . تانسا ئويناۋېتىپ ، نېمە دېيىشىمنى بىلمەي ، قىزنىڭ كۆزلىرىگە قارايمەن . بىر غېرىچ ئارىلىقتىكى ئىككى جۇپ كۆز بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشتى . ئۇ ئاۋۋال بىلىنەر - بىلىنمەس كۇلۇمسىرىدى - دە ، تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ، كۆزلىرىنى دەرھال قاچۇرۇپ يۇزىنى سىڭايان قىلىۋالدى .

— نېمىشقا ئىزدەشمەيمىز ، گۇزەلئاي ، — دېدىم ئاخىر غەيرەتكە كېلىپ ،— بىر چوڭ ھويلىدا ياشايمىزۇ ، ئارىمىزدا سىپىل بار ... —

قىز گەپ قىلمىدى . مەن ئۇنىڭ كىمدۇ بىرى بىلەن قىزغىن ئامانلىشۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم .

— رەنجىپ قالدىڭىزمۇيا ؟...

— ھە ؟... — ئۇ ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ ، خۇددى بىر يامان گەپ ئاڭلىغاندەك ، ماڭا چۆچۈپ قارىدى .

— رەنجىدىڭىزمۇ ؟...

— رەھمەت... كېيىن كۆرۈشەرمىز... — مۇزىكا توختاش بىلەنلا ، ئۇ خۇددى باغلاقتىن بوشانغان موزايدەك قىيغىتىپ دوستلىرىنىڭ يېنىغا قاراپ يۇگۇردى .

مەن ئەلەم بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ قالدىم . ئىچىمگە ئوت كەتكەندەك بولدى . ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇش ، مېنىڭ ئۇچۇن نەقەدەر كۆڭۈللۈك ۋە راھەت !

مەن ئۇنى قايتا ئىزدىدىم ، لېكىن تاپالمىدىم ،يەنە ياتىقىغا

ئىزدەپ بېرىشقا يىگىتلىك غۇرۇرۇم يول قويمىدى . مەن سېغىنىش ، خىيال ۋە خىيالەن سۆھبەتلەر بىلەن بېيجىڭنىڭ كۆڭۈللۈك باھار ئايلىرىنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم . مانا شۇرۇلداپ تەر قۇيۇلىدىغان ياز — كوماندا بىلەن چىرىلدىشىدىغان تومۇزغىلارنىڭ يايرايدىغان پەسلى كەلدى . بېيجىڭ خەلقى سالقىن جايلاردا ئارام ئېلىش ئۈچۈن دېڭىز بويلىرىغا ، شىمالىي ئۆلكىلەرگە مېڭىشقا ئامال ئىزدەشمەكتە . مەن ھەر كۈنكى ئىشىمنى تەر ۋە يەلپۈگۈچ بىلەن باشلاپ ، خۇددى شۇنداقلا تىنجىقلىق ، تەر تۆكۈش بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن . ئەمما مەيلى راھەت ياكى ئازابلىق كۈنلەر بولسۇن ، گۈزەلئايىنى ئويلىمايدىغان بىرمۇ كۈنۈم بولمىدى…

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، ماڭا فېن جياۋشۇ بىلەن دالىيەنگە بېرىپ دەم ئېلىپ كېلىش ئۇقتۇرۇلدى…

6

… ئون تۆتىنچى ئىيۇل . بىز بېيجىڭدىن بۇاستە تاڭگۇغا بارىدىغان پويىزغا ئولتۇرۇپ سەپەرگە چىقتۇق . فېن جياۋشۇنىڭ ھۆرمىتى بىلەن ، بىز يۇمشاق ئورۇندۇقلۇق ئالاھىدە ۋاگونغا جايلاشتۇق . ئاپئاق قاپلار بىلەن قاپلانغان يۇمشاق دىۋانلار ، دېرىزىلەردىكى گۈللەر ، كۈن نۇرىدا يالتىرىغان قىزغۇچ تاختاي تاملار ، كۈلۈپ تۇرىدىغان كۇتكۇچىلەر ۋە ھەمراھلار… كىشىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرىدۇ ، لېكىن مېنىڭ كۆڭلۈم غەش ، خۇددى بېيجىڭدا بىر مۇھىم نەرسەم ئۇنتۇلۇپ قالغاندەك كەينىمگە قايرىلىمەن ۋە ناھايىتى مىسكىنلىك بىلەن خىيال سۈرىمەن .

مەن دېرىزىدىن قاراپ ئولتۇرىمەن ، فېن جياۋشۇ ئېگىز گەۋدىسىنى مۇكچەيتىۋېلىپ ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئارقا مېڭىسىنى سىلاپ قويۇپ پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب ئوقۇۋاتىدۇ . يېرىم ئېـ

چىلغان دېرىزىدىن گۈركىرەپ شامال ئۇرۇپ تۇرىدۇ . بۇك دەرەخ-لەر ، سارغايغان بۇغداي ئېكىنلىرى ۋە تېخى ئورۇلمىغان بۇغدايلار ئالدىمدىن يۇگۈرۇشۈپ ئۆتىدۇ ، بۇرنۇمغا ئۇرۇلۇۋاتقان مەززىلىك پۇراقلار ئىلى ۋادىسىدىكى يۇرتۇمنى — مەن ناخشا ئېيتىپ ، شوخ سۆلىرىغا پاقام ئېتىپ ، شاخلىق دەرەخلىرىگە يامىشىپ چوك بولۇ-غان يېزامنى ئەسلىتىدۇ... لېكىن ، مەن نېمىنىلا ئويلىماي ، گۈ-زەلئاي خىيالىمدىن نېرى كەتمەيدۇ .

ئون ئالتىنچى ماي كۈنى ئىدى ، ئاخىرقى قېتىم گۈزەلئاينىك ياتىقىغا باردىم . راستىنى ئېيتسام ، سېغىنىش ، تەلپۈنۈش ماڭا كۈچ ۋە جەسۇرلۇق ئاتا قىلدى . مەن ھېلىقى مەشىق ئۆيىنىك ئىشىكىنى قاقتىم . گۈزەلئاينىك : «چىك جىنلەي ![1]» دېگەن تو-نۇش ۋە يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇنىك ئاۋازىدا بىر خىل خۇشاللىق ۋە ھاياجان بار ئىدى . مەن بەختتىن كۈلۈمسىرىدىم ، لېكىن قىز ئىشىكنى ئاچتى ـ دە ، چىرايى قەغەزدەك ئاقاردى ، كالپۇكلىرى سىنكا بەرگەندەك كۆكەردى :

— سىز... خاپا بولماڭ ... بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدىمەڭ !... — دېدى ئۇ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى مېنىڭ-دىن قاچۇرۇپ .

مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم ـ دە ، دۇدۇقلىدىم :

— ... رەقىپىنىڭ سىز توغرۇلۇق ماڭا يازغىنى راستمۇ ، ئەمىسە ؟...

قىز ئەجەبلىنىپ سورىدى :

— نېمە راستمۇ ؟ !

— بۇ يىل ياز رەقىپ بىلەن توي قىلىشقا...

— نېمە ئۇ توي ـ پوي دېگەن ! — دېدى قىز ئەسەبىيلىك

---

① چىك جىنلەي — كىرىڭ !

بىلەن ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ ، — بېشىمنى قايدۇرماڭلار- چۇ ، مەن سىزگە دېدىمغۇ ، نېمىشقا چۈشەنمەيسىز ، مەن سىزدىن ئۆزۈمنى قاچۇرماقچىمەن !...

ئۇ شۇنداق دېدى - دە ، دېرىزىگە قاراپ تۇرۇۋالدى .

— خەير ئەمىسە ، سالامەت بولۇڭ !

پۈتلىرىم تاش باغلىغاندەك ئېغىرلاشتى ، پۈتۈن بەدىنىم چەكسىز هارغىنلىق هېس قىلدى . «ياق ، مۇھەببەت مېنى مەڭگۈ قىينىۋەرمەيدۇ ، مەن سەن قىزنىڭ كۈلكەڭنى ، ئوت يېنىپ تۇرغان بەختلىك كۆزلىرىڭنى كۆرمىگۈچە قەدىمىمنى توختاتمايمەن ، چۈنكى بۇ مېنى قىينىۋاتقان تۇنجى مۇھەببەت» دەپ ئويلىدىم . تونۇش ئارچىغا يۆلىنىپ بىردەم تۇردۇم ، ئىچىمدە : «رويال ئاۋازى ئاڭلانسا ، ئىشىنىڭ پۈتكىنى ، ناۋادا جىمجىتلىق بولسا ، ئۇمۇ ئازاب ئىچىدە بەخت ئىزدەۋاتىدۇ» دېدىم ئۆز - ئۆزۈمگە . يېرىم سائەت ئۆتتى ، رويال ۋە ناخشا ئاۋازى ئاڭلانمىدى . مەن ئۇستى كاھىشلىق دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ كەينىمگە قايرىلدىم ، ئىككى يۈز يىگىرمە يەتتىنچى نومۇرلۇق ئۆينىڭ بالكون ئىشىكى قىيا ئېچىلغاندەك ، گۈزەلئاينىڭ بېشى غىل - پال كۆرۈنگەندەك بولدى . سەزگۈلىرىم مېنى ئالداۋاتامدۇ ياكى...

پويىز سىلكىنىپ توختىدى ، فېن جياۋشۇ كۆزەينىكىنى سۈرتۈۋېتىپ ، ماڭا :

— ئىككى سائەتنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش قانچىلىك چوڭ زىيان ، — دېدى راستتىنلا خاپا بولۇپ .

تاڭگۇ ۋوگزالىدىن ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ دېڭىز بويىغا — لىمانغا بارىدىغان بولدۇق . يامغۇر شۇنچىلىك ياغدىكى ، مەن كۈنلۈك ئاستىدا فېن جياۋشۇنى قولتۇقلىۋالغانلىقىم ئۈچۈن ، ماڭا تونۇش كۈلكىنىڭ ئىگىسىنى كۆرەلمىدىم . هەر خىل كۈنلۈك تۇتقان ، يامغۇرلۇق چاپان كىيىۋالغان بېيجىڭلىقلار قاتار - قاتار

ئاپتوبۇسلارغا قاراپ قىستىلىشىپ يۈگۈرۈشمەكتە . ئۇلارنىڭ ھەممىسلا بېيجىڭنىڭ تىنجىقى ۋە تومۇزغا ئاۋازىدىن قېچىپ ، دېڭىز بويلىرىغا پاناھ ئىزدەپ مېڭىشقان ستودېنتلار ، كادىرلار ، ئەلىم - پەن خادىملىرى ئىدى .

مەن قۇملۇق دېڭىز قىرغىقىنى دەسسەپ ، لىڭىلداپ تۇرىدىغان شوتا بىلەن فېن جياۋشۇنى قولتۇقلاپ ، سەپەر سومكىلىرىمىزنى تەستە كۆتۈرۈپ چاڭجياڭ ماركىلىق پاراخوتقا چىقىپ كېتىۋاتقاندا ، ھېلىقى تونۇش كۇلكە يەنە ئاڭلاندى ، لېكىن بۇ تار ، غىلتاڭ شوتىدىن كەينىگە قايرىلىش ۋە توختاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى . «ياق ، سەزگۈلىرىم مېنى ئالداۋاتسا كېرەك ، گۈزەلئاي بۇ يەردە نېمە قىلسۇن··· » دەپ ئويلىدىم پاراخوتنىڭ زال ئىشىكىنى دەسسەپ ۋېتىپ . شۇنداق بولسىمۇ ، يۈكلەرنى زالغا قويۇپ كەينىمگە قايرىلىدىم ، ۋادەكلىك تار پالوبىغا چىقىپ قىزنى ئاختۇرماقچى بولدۇم ، لېكىن ساقچىلار مېنى ھەيدەپ كىرگۈزۈۋەتتى . بېلەتلەرنى كۆتكۈچىلەرگە كۆرسەتتىم . بىر كۆتكۈچى قىز قوللىرىنى شىلتىپ :

— تېز مېڭىڭلار ، ئىككىنچى دەرىجىلىك كارىۋات يۇقىرىدا ! — دېدى ۋارقىراپ .

بىز ياتقىمىزغا ئورۇنلاشتۇق . ئىككى لۆم - لۆم كارىۋات ، بىر ئۇستەل ، ئىككى تومپۇچكا ، يۇز يۇيىدىغان ئايرىم خانا ؛ قېلىن ئەينەكلىك دۇگىلەك دېرىزىدىن پايانسىز بوغداي دېڭىزى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ ، دېڭىزنىڭ ئاق بۇزغۇنلۇق دولقۇنلىرى ئۇستىدە نەيزە قاناتلىق چايكىلار ئۇچۇشۇپ يۈرىدۇ . يامغۇردىن كېيىنكى ھاۋا شۇنچە سۈزۈك . دېڭىز بىلەن ئاسمان خۇددى بىرلىشىپ كەتكەندەك ، پۈتۈن ئالەم بىر چوڭ كرىستال جىسىمدەك ، بىز شۇ كرىستال جىسىم ئىچىدە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلماقتىمىز .

فېن جياۋشۇ چارچاپ قالدى ، ئالدىراپ غىزالاندى - دە ، كارىۋاتتا يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى . مەن خانىدىن چىقىپ قىزغۇچ ،

سىلىق تاختايلىق زال بىلەن مېڭىپ پالۋىنغا چىقتىم ، ۋادەكلەردىن ئورۇن تەگمىدى ، دېڭىز شامىلىدا ھۇزۇرلىنىۋاتقان ياشلار ۋادەكـ لەرگە تايىنىۋېلىپ ، دېڭىزنى تاماشا قىلماقتا ئىدى . پاراخوت ساقىت ئون ئىككىدىن قىرىق مىنۇت ئۆتكەندە گۈدۈك بېرىپ قوزـ غالدى . ھازىر تاڭگۇ پورتىمۇ ، ئۇستىنى تۇتەك بېسىپ تۇرىدىغان تىەنجىن شەھىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى . پايانسىز دېڭىز دولقۇنسىز ، تىنچ كېتىپ بارغان پاراخوتتىن قارىغاندا ، دېڭىز ئالدىراپ ئېقىۋاتـ قاندەك ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇزغۇنلىرى بىلەن پاراخوتنى توختىتىۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى . تىنىمسىز ئۇششاق دولقۇنلار بولسا ، بىر ـ بىرىگە ئۇلىشىپ زەنجىر ھاسىل قىلىپ ، شامالدا يەلپۇنۇپ تۇرغان چەكسىز يايلاقنى ئەسلىتەتتى . بىردىنلا ئۇپۇق سىزىقىدىن بىر چېكىت چىقىپ كېلەتتى ـ دە ، بىردىنلا بىر قارا خادىغا ئايلىناتتى ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ قارا خادا ئاقىرىپ يالتىرايتتى ـ دە ، كېڭىيەتتى . زەن سېلىپ قارىسىڭىز ، ئۇ بىر يىراقتىكى پاراخوت بولۇپ چىققانتى . دېڭىزدا بولىدىغان بۇ ھال چەكسىز قۇملۇقتا بولىدىغان سەزگۈ خاتالىقى بىلەن ئوخشاش . مەن : «تەبىئەت ئىنسانىنى ئالدايدۇ ، شۇنچە چوڭ دېڭىزمۇ بىزدەك ئۇششاق مەخلۇقلارنى ئالدايدۇ ، سۈنئىي ، يالغان ھالەت بىلەن باشقىلارنى ئالـداش بىر قانۇنـىيەتمىكىنتاڭ !... » دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە .

... بورانلىق قۇيرۇق پالۋىلىرى ، راھەت بىلىنىدىغان يانداما ۋادەكلىك ئايلانما پالۋىلار ، دۈانلار بىلەن بېزەلگەن قىرائەتخانا ، كۈلۈب ، پاكىز ئاشخانا ، تۆت قەۋەتلىك ياتاقلار ، قىسقىسى ، مەن ئارىلىمىغان ھېچ يەر قالمىدى ، لېكىن گۈزەلئايدىن دېرەك بولمـ دى . مەن ئالدامچى سەزگۈلىرىمنى تىللىغىنىمچە ياتقىمغا قايتـ تىم ، زالنىڭ دوقمۇشىدىن بۇرۇلۇشۇمغا ، يەنە ھېلىقى تونۇش كۈلكە ئاڭلاندى . مەن توختىدىم . تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ كۈلۈـ

شۇپ قىزلار چىقىۋاتاتتى . مەن دەرھال ئۇلار چىقىۋاتقان تۆشۈككە كەلدىم ۋە خۇشاللىقتىن ۋارقىرىۋەتتىم :

— سىز ... گۈزەلئاي ، راستىنلا بارىكەنسىزغۇ !...

قىز كۈلدى ، ئاندىن تاتىرىپ كەتتى ـ دە ، سوغۇقلا قىلىپ دېدى :

— ھەئە ، گۆرگە سالدى ، لېكىن بار بىز تېخى !

— ياتىقىڭىز ؟

— نەدە بىزگە ياتاق ، — دېدى قىز خاپا ھالدا ، — بەشىنچى دەرىجىلىك ياتاق دەپ بىر چوڭ گۆرگە سولاپ قويدى...

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە ، پاراخوت باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ، ھەمراھلىرىنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ كەتتى .

مەن ئۇنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۆز كارىۋىتىمنى بېرىشكە ، ھېچبولمىسا قىزلار ياتقىدىن ئۇنىڭغا كارىۋات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىشقا ئالدىرىدىم .

— كارىۋات يوق ! — دېدى پاراخوت باشلىقى مېنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىمنى تاقەتسىزلىك بىلەن ئاڭلاپ بولۇپ ، — ئۇ قىزلار غەمۇ دېگەنتىمغۇ ، ئۇلار بىر ئەمەس ، ئۇچ قىز ـ دە !

— بىر ئامالىنى قىلىپ ھېلىقى ئۇيغۇر قىزغا بولسىمۇ...

— بىر كارىۋات تېپىلىدۇ دېسەم ، ئۇلار ئۈچ كارىۋات لازىم دەپ ئۇناشمايۋاتسا...

پاراخوت باشلىقى گەپ تۈگىدى دېگەندەك قىلىپ ، كەڭ قاسىقانلىق شەپكىسىنى قولىغا ئالدى . مەن تۆشۈكمۇتۆشۈك تۆۋەنلەپ ، ئاخىر ۋاقىتلىق ياسالغان شوتىنىڭ ئۈچى كۆرۈنۈپ تۇرغان بەشىنچى دەرىجىلىك بۆلۈمنىڭ چۈشىدىغان تۆشۈكىگە كەلدىم . راستىنلا بىر چوڭ ئامبار ئىكەن . مەن شوتىدىن چۈشتۈم . دېرىزىسى يوق ، تېگىگە بورا سېلىنغان كەڭ زالغا ياشلار تىقمۇتىقماق جايلاشقان ، بىرلىرى ئىرماش ـ چىرماش بولۇپ يېتىشاتتى ، بىرلىرى

ئولتۇرۇپ قارتا ئوينىشاتتى ، بىرلىرى كىتاب كۆرەتتى ، يەنە بىر-لىرى ۋارقىرىشىپ بىرنېمىلەرنى تالىشاتتى... ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن تەستە يول تېپىپ يۇرۇپ ، گۈزەلئايىنى ئىزدىدىم . كۇل رەڭ چويۇن تام - تورۇسلۇق بۇ ئامباردا ، بورا ئۈستىدە يىگىرمە تۆت سائەتنى توشقۇزۇش قىز بالا ئۈچۈن راستتىنلا ئازابلىق ئىدى . مەن بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغۇدەك جاي تاپتىم ، ئەتراپىمدىكىلەر ماڭا چاقچاق قىلىشقا باشلىدى :

— دېگىز هايۋانلىرى بىلەن بىللە كېتىۋاتىمىز . مۇشۇ تۇرقىدا تىرناقچىلىك بىر يەر تېشىلسىدى ، راسا داش قازانغا چۈشكەن بولاتتۇق .

— ماۋۇ يەردە بىر ئۇيغۇر قىز بار ئىدى ، ئاكۇلا بېلىقىنىڭ ئاۋازىدىن قورقۇپ قېچىپ چىقىپ كەتتى .

مەن كۇلدۇم . يېنىچە يانتۇقان بىر قىز بىردىنلا ئۆرۈلىدى - دە ، مېنى كۆرۈپ :

— گۈلنى ئىزدەپ كەلدىڭىزمۇ ؟ — دەپ ئىلتىلق كۈلۈمسىرىدى .

— هەئە .

— ئۆلسەممۇ بۇ يەردە تۇرمايمەن ، قانچە پۇل ئالسىمۇ باشقا ياتاق تاپمەن دەپ چىقىپ كەتتى . جاپاغا چىدىمايدۇ ، پۇلى جىق ، ناھايىتى نازۇك ، لېكىن ئىنتايىن ئەقىللىق !...

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم .

هەممىلا يەر ياشلار بىلەن تولغان ، دېگىزنىڭ شارقىرىشى ، شامالنىڭ پۇشتەك چېلىشى ياشلارنىڭ قۇۋۇ - چۇۋلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ، قۇلاقنى پۈتتۇرىدىغان زور ئاۋازغا ئايلانغانىدى . مەن يەنە قەۋەتمۇقەۋەت ئارىلاپ يۇرۇپ گۈزەلئايىنى ئىزدىدىم . مانا ئاخىر ئۇنى پاراخوتنىڭ ئەڭ شامالللىق يېرى — قۇيرۇق پالوبىسىنىڭ ۋادىكىگە يۆلىنىپ تۇرغان يېرىدىن تاپتىم . دولقۇنلار پاراخوتقا

قەھرى بىلەن ئۇرۇلماقتا ، كۆرۈنمەس قوللىرى بىلەن پاراخوتنى تۆۋەنگە تارتىۋاتقان ، كەينىگە سىلكىۋاتقان تېگى يوق يېشىل قاينام غەزەپ بىلەن چىرقىرىماقتا . دېڭىزدا شامال كۆتۈرۈلگەن ، يېشىلغا مايىل سۇ ئۆركەش ياساپ ، ئاق قىرغاقلىرى بىلەن ئۇيەر ـ بۇيەردە تام پەيدا قىلىپ تەۋرەنمەكتە . بۇ تەۋرىنىش ئادەمدە گويا پۈتۈن جاھان تەۋرىنىۋاتقاندەك بىر ئۇقۇم پەيدا قىلىدۇ ـ دە ، دەھشەت ـ ۋەھىمىدىن ئادەمنىڭ كۆڭلى ئايىنىيدۇ...

گۈزەلئاي مېنى كۆرمىدى . ئۇ قورقۇنچلۇق — ھەممىلا نېمىنى يۈتۈپ كېتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان مايسا رەڭ دېڭىزغا قاراپ ، ئوڭ جەينىكى بىلەن سالاسۇنغا تايىنىپ خىيال سۈرمەكتە ئىدى . مەن ئۇنىڭدىن بەش ـ ئالتە قەدەم نېرىدىكى سالاسۇنغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا قارىدىم : ئۇنىڭ كۆل رەڭ شامالللىق چاپىنىنىڭ ئىككى پېشى چايكا قانىتىدەك كەڭ كېرىلگەن ، چۈۋۈلغان قارا چاچلىرى ھازىرلا بېشىدىن يۇلۇنۇپ كېتىدىغاندەك زەربە بىلەن يەلپۈنمەكتە ، ئۇنىڭ خۇمار كۆزلىرى يېرىم ئوچۇق ، ئوماق لەۋلىرى ھىم يۇمۇلغانىدى . مەن ئۇچۇن سېھىرلىك ۋە ئەتىۋارلىق بولۇپ قالغان بۇ گەۋدىگە ، مەن زوق بىلەن قاراپ ، يېرىم سائەت جىم تۇردۇم ۋە ئۆز ـ ئۆزۈمگە سوئال قويدۇم ، سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىدىم . سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭدا ئۆزۈڭگە ئۇياتتىن ھىمايە قىلغۇدەك كۇچ قالمىدىمۇ ؟ مۇھەببەت ئۇياتنى بىلمەيدۇ... سەن ساپ مۇھەببەت ئۈچۇن شۇنچە زېھنىڭ ۋە ۋاقتىڭنى سەرپ قىلىۋاتامسەن ، سەن بۇنى نېمەڭ بىلەن ئىسپاتلايسەن ؟ ئاۋۇ قىز شۇ تۇرقىدا ، جەزمەنكى ، سېنى ئويلاۋاتىدۇ . سېنىڭ ئۈچۇن قوشۇمىلىرى تۇرۇلۇپ ، لەۋلىرى پۇرۇشۇۋاتىدۇ . ئۇ ھازىر سېنىڭ ئايىغىڭغا يىقىلىشقا تەييار ، لېكىن ۋۇجۇدىغا سىڭگەن مەغرۇرلۇقى بۇنىڭغا يول قويمايۋاتىدۇ... مېنىڭ سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە تاقىتىم يوق . ناۋادا ، بىر قارا كۇچ شۇ تاپتا قىزنى ئاشۇ

دەھشەتلىك مايسا رەڭ دېڭىزغا تاشلىسا ، مەن ھېچ ئىككىلەنمەي كەينىدىن سەكرەيمەن ، ئۇنىڭسىز ھايات ماڭا لەززەتسىز...

بىر چاغلاردا ، مەن بۇ قىزدىن ئۆزۈمنى تارتاتتىم . ئۇ ھازىر مېنىڭ ئۈچۈن پەرىشتە ۋە كەم - كۈتسى يوق گۈزەللىكنىڭ ئۈلگىسى . مەن بۇ قىزنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشتىن ئۆزۈمنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن قانچىلىك كۈچ سەرپ قىلدىم ، لېكىن پايدىسى بولمىدى . دەسلەپ ئۇنى مەنسىتمىدىم ، ئۆزۈمگە ئىشەندىم ، ئۆز ھېسسىياتلىرىمنى : «مۇھەببەت ئەمەس ، بەلكى ئەرلىك جىنسىي تەلەپنىڭ ساداسى» دەپ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئەيىبلىدىم ، لېكىن يۈرىكىمدە بىر يوشۇرۇن ئوت يېنىۋاتقىنىنى كېيىن بىلدىم ، قىزنى ئويلايدىغان ، سېغىنىدىغان ، خىيالىمدا مۇڭدىشىدىغان ، كەلگۈسى ھاياتىمنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى ئىزدەيدىغان بولدۇم ، ماڭا ئارام بەرمەيۋاتقان بۇ كۈچ ، مۇھەببەت ئىكەنلىكىگە ئىقرار بولدۇم . قىزنى كۆرگەندە بۇرۇنقىدەك چاقچاق قىلالمايدىغان ، ئەركىن سۆزلىيەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم . كۈنلەر ئۆتۈش بىلەن مەن ھېسسىياتىمغا تەسلىم بولدۇم ، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇش ، سەسكەندۇرۇش ئۈچۈن ، ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى ئىزدەشكە ئۇرۇنۇشلىرىم بىكار بولۇپ چىقتى . مېنىڭ مەغرۇرلۇقۇم ، ناخشا ئېيتىپ ئۆزۈمنى بېپەرۋا ، خۇشال تۇتۇشلىرىم ، ياسالما نەرسىلەر ئىكەنلىكى ئاسانلا مەلۇم بولدى . بەدىنىمدە ياسالما نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى بىلىش مېنىڭ ئۈچۈن ئازابلىق ، بەدىنىمدە مېنى مۇھەببەتتىن ساقلاپ قالالىغۇدەك كۈچ قالمىغانلىقى ئەجەب قورقۇنچلۇق - ھە !...

گۈزەلئاي مەن تەرەپكە بۇرۇلدى - دە ، ئارتىسلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ئۆزىنى بېپەرۋا ، خۇشال كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ كۈلۈمسىرىدى ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى . مەن ئويلىدىم : «مېنىڭ ئازابلىرىمنى ئۇ ئويۇن بىلىۋاتقان بولمىغىيتتى . ئۇنىڭ خىيالى

رەقىپ ۋە ئۇنىڭ پۇلى بىلەن بەندتۇ بەلكىم؟ راستتىنلا شۇنداق بولسا ، مەن بۇ ئەرزىمەس قىزغا نۇرغۇن نەرسە سەرپ قىلىۋەتكەن بولمامدىمەن ؟... »

— گۇزەلئاي !...

— ھە !... — ئۇ ماڭا چۆچۈپ قاردى . ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش ، چىرايى تولىمۇ تاتىراڭغۇ ئىدى . مەن ئۇنىڭ جەينىكىگە قولۇمنى تەگكۈزدۈم :

— ئۆيىڭىزنى سېغىندىڭىزمۇ ؟

— ھە... سېغىندىم ... — دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى ھىل ـ ھىل ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ ،— مەن بۇگۈن مۇشۇ يەردە تۇنەيمەن...

نېمىدېگەن دەھشەتلىك ـ ھە ! ياتاق تېپىلمىغىنىنى... ئۇ ياتاق ئۈچۈن ئەمەس ، بەلكى باشقا ئىش ئۈچۈن ئازابلىنىۋاتاتتى . ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ ئاشۇ دېڭىزدەك تىنىمسىز دولقۇنلىماقتا ئىدى . مېنى بىر خىل ئوت ۋە غەيرەت چىرمىۋالدى :

— گۇزەلئاي ، — دېدىم بۇ قېتىم ئۇنىڭ سالاسۇنىنى تۇتۇپ تۇرغان نازۇك قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ ، — نېمىشقا بىكارلا ئازاب چېكىمىز ، مەن مەغرۇرلۇقۇمدىن قول ئۈزدۈم ، سىزمۇ شۇنداق قىلىڭ... بىزگە ھېچ توسالغۇ يوققۇ !...

— نېمە دەۋاتىسىز ؟... — ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى تارتىۋالدى ـ دە ، كېتىشكە ئالدىراپ ،— مەن سىز ئۈچۈن ئازاب چېكىۋاتقىنىم يوق...

— مەن چېكىۋاتىمەنغۇ !...

قىز ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن مېنىڭ سەممىي ، دەردلىك ۋە تەسلىم بولغۇچى كۆزلىرىمگە قاردى ـ دە ، تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ۋە ئالدىمدىن ئۆتۈپ پالۋا ئۈستىدە يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدى .

مەن ئەمدى ئۇنى ھېچنەدىن ئىزدەپ تاپالمىدىم . بەشىنچى

دەرىجىلىك ياتاقتىكى سەپداشلىرى : «نەگە كەتتىكىنتاڭ» دەپ جاۋاب بېرىشتى... مەن كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدۇم ، تاڭ ئاتقاندا ئۇخلاپ قاپتىمەن ، فېن جياۋشۇ مېنى نوقۇدى :

— تۇرۇڭ ، دېڭىزدا كۈننىڭ چىققىنىنى كۆرىمەن دېۋىدىڭىز-غۇ ، يۈرۈڭ ، تۆپىگە چىقايلى .

ئۇچىنچى قەۋەتنىڭ پالوبىسىدا تۇرۇپ شەرققە قارىدۇق . سەھەرنىڭ سوغۇق شامىلى چاچلارنى ئۇچۇراتتى ، يۈزلەرنى چىمىلدىتاتتى . ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆز بىلەن تىنىمسىز قىمىرلاپ تۇرغان قىرغاقلا قارىسىڭىز ، ئاجايىپ مەنزىرىنى كۆرىسىز . يېيىلىپ ياتقان دېڭىز سۈيى بىردىنلا يېڭى ئوتتىن چىققان كەتمەندەك يېرىم قىزىل ، يېرىم قارا بولۇپ كۆرۈنىدۇ - دە ، قىزىل كۆرۈنگەن قىسىمدا ئاسمانغا قاراپ سەكرىشۋاتقان سانسىز جانلىقلاردەك ھەرىكەت پەيدا بولىدۇ . مانا بۇ ، قىزىل نۇر ئىچىدە شادلانغان دېڭىزنىڭ ، چىقىشۋاتقان قۇياش ئۇچۇن چېلىشۋاتقان چاۋاكچى قوللىرى . مانا ، قوللار ئۇستىگە بىردىنلا بىر قىزىل شار ئېتىلىپ چىقتى - دە ، قارا دولقۇنلار كۈمۈش رەڭ ، قىزىل دولقۇنلار سېرىق رەڭگە كىردى . يالغۇز ئۇپۇق سىزىقى ۋە يۇپقا بۇلۇتلاردىلا قىزىل ، سېرىق ، كۈل رەڭ ، قارامتۇل رەڭلەر پەيدا بولدى . ئۇزۇن ئۆتمەي ، پۈتۈن بوخەي دېڭىزنى ئالتۇن ۋە كۈمۈش رەڭلىرى بىلەن سۇغىرىپ ، قۇياش غۇلاچ ئۆرلىدى . مانا شۇ چاغدا پاراخوت گۈدۈك بەردى .

— يۈرۈڭ ، چۇشۇشكە تەييارلىنايلى ! — دېدى فېن جياۋشۇ . بىز ياتاقتا قايتىشتا لىمان تەرەپ بىلەن ئۆتتۇق . دالىيەن پورتى ھەر خىل پاراخوتلار بىلەن تولغان ، ئاپئاق بۇزغۇنلار بىلەن تىنىمسىز سۆيۈشۈپ تۇرغان قارامتۇل قىرغاقمۇ ئەمدى روشەن كۆرۈندى-مەكتە ئىدى : «گۈزەللىك نەدىدۇ !» دېگەن سوئال مېنى خاتىر-

جەمسىزلەندۇردى . ئۇۋىسىغا سۇ كىرگەن چۇمۇلىلەردەك قىمىرلىشىپ تۆشۈكلەردىن چىقىۋاتقان ، پەلەمپەيلەردە بىر - بىرىنى مۇرىدىشىپ ، چامادان ، سومكىلىرىنى ئۇرۇشتۇرۇپ يۇرۇشكەن ئالدىراش ئادەملەر ئىچىدىن كۆزلىرىم گۇزەلئايىنى ئىزدەيتتى ، لېكىن ئۇنىڭ ھېچ يەردە قارىسى كۆرۈنمەيتتى . بىز سېمونتتىن قاتۇرۇلغان قىرغاقتا ، ئاندىن كېيىن بىز ئۇچۇن كەلگەن ئادەملەرنىڭ ياردىمى بىلەن لىماندىن كۇتۇۋېلىش ئۆيىگە ، ئۆيدىن ماشىنىغا چىقتۇق . مەن ئەتەي «دالىيەن لىمانى» دېگەن يوغان ۋىۋىسكا يېزىلغان چىقىش دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا قىسقۇچپاقا سانتۇچىلار بىلەن پاراڭلاشقان بولۇپ خېلى تۇرۇۋالدىم ، چىقىۋاتقانلارنى بىرمۇبىر كۆزدىن كەچۇردۇم ، لېكىن گۇزەلئايىنى ھېچنەدىن تاپالمىدىم . پاراخوتتىن چۇشكەن بىر مىڭ يەتتە يۇز ئادەمنىڭ يالغۇز ئاشۇ قىزدىن باشقا ھەممىسىگىلا قاراپ چىققاندىمەن ، يالغۇز ئاشۇ مەن ئىزدىگەن قىزلا كۆزۇمگە چېلىقمىدى .

ئالىي دەرىجىلىك «دالىيەن مېھمانخانىسى»دىن چىقىپ ، توقۇز قەۋەتلىك بوخەي مېھمانخانىسىغا باردۇق . بېيجىڭلىق دەم ئالغۇچىلارنىڭ تولىسى شۇ يەرگە ئورۇنلاشقانىدى . مەن چۇشكىچە ئاختۇرۇپ يۇرۇپ ، توققۇزىنچى قەۋەت يىگىرمە يەتتىنچى ئۆيدىن گۇزەلئايىنىڭ كارىۋىتىنى تاپتىم .

— ئۇلار دېگىزغا كەتتى ، — دېدى كۇتكۇچى قىز مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاب بېرىپ ، — كەچقۇرۇن كېلىدۇ .

مەن دېگىز بويىغا بارمىدىم . چۇشلۇك تاماقتىن كېيىن بىزنىڭ دەم ئېلىش ئورنىمىز بەلگىلەندى . بىزنى بۇگۇن چۇشتىن كېيىن دالىيەن شەھىرىدىن ئون نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى باڭچۇيداۋ ئىستىراھەتخانىسىغا ئېلىپ كېتىدىغان بولدى . مەن گۇزەلئاي بىلەن ، شۇنداق قىلىپ ، ئەمدى كۆرۈشەلمەيدىغان بولدۇم .

كىچىك ماشىنا قۇلۇله قېپىدەك چۆرگىلىمەچ يول بىلەن يۇقىرى ئۆرلىمەكته . قاپتاللار بۇك دەرەخ ، رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن چۈمكەلگەن ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مۇنبەت قارا تۇپراق ئارىسىدا قوناق ۋە ئاپتاپپەرەس تېرىلغان بوشلۇقلار ئۇچراپ قالىدۇ . فېن جياۋشۇ ماڭا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى :

— بۇ يەرلەر ناھايىتى مۇنبەت . قاراڭ ، ئاۋۇ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى نېمىدېگەن قېنىق ، يالتىراق . بۇ يەردىكى دەم ئېلىش جايىنى ئۆز ۋاقتىدا خانلار ، ياپونىيە ئەمەلدارلىرى ئىگىلەپ كەلگەن ، مانا ئەمدى بۇ يەردىن ئىلىم ـ پەن خادىملىرى بەھرىمەن بولماقتا .

بىزنىڭ يېنىمىزدىكى ھەمراھىمىز — قىسقا چاچلىق ، ئاق سېرىق ئادەم كۈلۈپ تۇرۇپ قوشۇمچە قىلدى :

— باڭچۈيداۋ — چىڭداۋدىكى دەم ئېلىش ئورنى . بېيجىڭ ئەتراپىدىكى چېنىدې ، مۇدەنجياڭ يېنىدىكى جىنبوخۇ ، بېيدەيخې قاتارلىق جايلاردا ھازىر ئاساسەن دۆلەت رەھبەرلىرى ، چەت ئەللىك مېھمانلار دەم ئالىدۇ . باڭچۈيداۋغا دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ھەممىسىلا دېگۈدەك كېلىپ دەم ئالغان . فېن جياۋشۇ بۇ قېتىم گوۋۇيۈەن ئىشخانىسىنىڭ ئالاھىدە ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بۇ يەرگە دەم ئېلىشقا كەلگەن .

— ئالىي دەم ئېلىش ئورۇنلىرىنى كۆرۈش مېنىڭ ئۇخلىسام چۈشۈمگىمۇ كىرمەيتتى . ئۆمرۈمدە دېڭىزنىمۇ كۆرمىگەن ، فېن جياۋشۇنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بۇ قېتىم ئۆمرۈمدە ئۇنتۇلمايدىغان جايلارنى كۆرۈۋالدىم ،— دېدىم خۇرسەنچىلىكىمنى بىلدۈرۈپ .

— بۇ يىگىتنىڭ ئىستىقبالى پارلاق ،— دېدى فېن جياۋشۇ مېنى ھېلىقى كىشىگە تونۇشتۇرۇپ ،— تېرىشچان ، ئۆتكۈر ، غايىلىك . ئۇيغۇرلار تارىخى ئۇزۇن ، مەدەنىيەت بايلىقى مول مىللەت . ئۇلار كۈرەشچان ، ئەمگەكچان خەلق . بىرىنچى ئەسىردە ھونلارنىڭ

غەربكە قېچىپ[1] كېتىشىدە ئۇيغۇرلارنىڭ رولى ناھايىتى چوڭ بولغان...

فېن جياۋشۇ ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ئىزاھاتلىرىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن يەنە گەپنى ماڭا يۆتكىدى :

— چاغاتاي تىلىنى ئوبدان ئۆگەندى ، پارس تىلىنىمۇ خېلى بىلىۋالدى ، خەنزۇچە كونا كىتابلارنىمۇ كۆرەلەيدۇ . ھازىر ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىۋاتىدۇ . بايرۇن ، شىللى شېئىرلىرىدىن ئىنگلىزچە يادا ئوقۇپ بېرەلەيدۇ .

ھەمراھىمىز ماڭا قاراپ قويدى ـ دە :

— ئوتتۇزلارغا كىردىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

فېن جياۋشۇ كۈلۈپ كېتىپ :

— تېخى يىگىرمە تۆتكە توشمىغان يىگىت بۇ ! — دېدى .

— چىرايى چوڭ كۆرۈنىدۇ ، — دېدى ھېلىقى كىشى كۈلۈپ كېتىپ ، — ئۆيلەندىڭىزمۇ ؟

— ياق .

— ھەر كۈنى ئۇچ ـ تۆت سائەت ۋاقتىنى شۇ ئىشقا سەرپ قىلىۋاتىدۇ ، تېزلىشىپ قالدىغۇ دەيمەن ؟ — دېدى فېن جياۋشۇ چاقچاق قىلىپ .

— راست ، ئاز قالدى ... — دېدىم يوشۇرماي .

— ئىلىم ـ پەن خادىمى ئۇچۇن ئىككى يول بار ، — دېدى بۇگۈن ئالاھىدە چاقچاقچى بولۇپ قالغان فېن جياۋشۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىرى ، بويتاق ئۆتۈش . ئىككىنچىسى ، مۇۋاپىق لايىق تېپىلغاندا ۋاقتىدا ئۆيلىنىش . مېنىڭچە ، يولداش ئەلا ، تېزرەك ئۆيلىنىۋېلىڭ ، سىز ئويلايدىغان ھېلىقى قىز نەدە ؟

---

① فېن جاشىن قاتارلىقلار تۈزگەن «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» ، خەنزۇچە نەشرى ، 1 ـ كىتاب ، 78 ـ بەت .

— بېيجىڭدا — مۇزىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتىدۇ . بىز بىلەن پاراخوتتا بىللە كەلدى . ھازىر «بوخەي مېھمانخانىسى»نىڭ توققۇ-زىنچى قەۋىتى ، يېگىرمە يەتتىنچى ئۆيىدە تۇرىدۇ .

مەن بىرەر ئېتىبارغا ئېرىشىپ قالارمەنمىكىن دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىككى پېشقەدەمگە ھېچ نەرسىنى قالدۇرماي ئېيتتىم .

— ناخشىچى دەمسىز ؟— دېدى ھېلىقى ھەمراھىمىز كۇلۇپ تۇرۇپ ،— مەن ئۇلارنى باڭچۇيداۋغا ئەكېلىشنىڭ بىر ئامالىنى قىلىپ كۆرەي ، — پاھ ، قاراڭە ، ھېلىتىنلا خۇشاللىقتىن كۆزلىرىڭىزگە ياش كەلگىلى تۇردىغۇ ! ھا... ھا... ھا...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۇلۇشتى . بۇ چاغدا ماشىنا تۆپىلىككە كۆتۈرۈلۈپ سولغا بۇرۇلدى - دە ، بۇك دەرەخلەر ئارىسىدىكى توققۇز قەۋەتلىك مېھمانخانىغا قاراپ تېز يۈرۈپ كەتتى . مەن تۆۋەنگە قارىدىم : دەرەخلەر گويا بىزنى مەزمۇت قوللىرى بىلەن بۇلۇتقا كۆتۈرۈۋاتقاندەك ، مېھمانخانا قويۇق دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى ئۈستىگە ئورۇنلاشقاندەك بىلىندى . تۆپىگە قارىدىم : پاختىدەك ئاپئاق تۇتەك ئارىسىدىكى ياش قارىغايلار گىرىمسەنلىشىپ ، بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ يېشىل ئېرىتمىگە ئايلىنىپ كەتكەندەك ، بۇ ئېرىتمە گويا شەرق تەرەپتە تۇم كۆك — تىنىق ئاسماندەك يېيىلىپ ياتقان دېڭىزغا قاراپ ئېقىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى .

مەرمەردەك يالتىراق تاشلار ، چىپار ئەينەكتەك يالتىراق ، يېشىل ، كۆك ، سېرىق كاتەكچە يەرنى دەسسەپ بىرىنچى قەۋەتتىكى زالنىڭ دەم ئېلىش ئورنىدىكى ساپالارغا ئولتۇردۇق . بىرەدەمدىن كېيىن كۇتكۇچىلەر بىزنى لىفت بىلەن ئۈچىنچى قەۋەتكە ئېلىپ چىقتى . قىزىل پايانداز لىق زال بىلەن مېڭىپ ، ئىككى يۈز ئون سەككىزىنچى نومۇرلۇق ياتاقتا ئورۇنلاشتۇق . ياتاقتا ئازادە ئىككى لۆم - لۆم كارىۋات ، بىر جۇپ ساپا ، ئالاھىدە يۇيۇنۇش ئۆيى بار ئىدى . سىلىق ۋە گۈزەل جاھازلار بىلەن بېزەلگەن ياتاقنىڭ دېرە-

زىسى جەنۇبقا قاراپ تۇراتتى . دېرىزىنىڭ ئۇدۇلى بۇك قارىغايلىق تاغ ، تاغ قاپتىلىدا دېڭىز بويىغا قاراپ تۆۋەنلەپ كەتكەن سېمونت يول ، يولنىڭ ئىككى قاسىتىقى ئارچا ، ئاكاتسىيە ، يۇلغۇن ، شاپ-تۇل ، سېرىق دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان . دەرەخلەر ئارىسىدىكى گۈللەردە قاپقارا ۋە ناھايىتى چوڭ كېپىنەكلەر ھۇرۇنلۇق بىلەن ئۇچۇشۇپ يۇرۇشەتتى .

— دېرىزىدىن قاراۋەرمەڭ ، — دېدى فېن جياۋشۇ چاقچاق قىلىپ ،— قىزنىڭ ئىسمىنى گۈزەلئاي دېدىڭىزما ؟ ئۇنى بۇ يەردە تۇرۇپ كۆرەلمەيسىز··· مالوفنىڭ «ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تىلى» دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ بولدىڭىزمۇ ؟

— خاتىرە يېزىپ بولالمىدىم ، يۇسۇپ زىيا شىرۋانى-نىڭ «تىل ـ ئەدەبىيات ۋە تارىخىي مەسىلىلەر» دېگەن كىتابى-نىڭ ئۇيغۇرچىسىنى ئوقۇپ بولدۇم ، خاتىرىمۇ يېزىپ قويدۇم .

— ئۇنداق بولسا ، سىز ئۆزىڭىزنىڭ بىر ئايلىق ئۆگىنىش پىلانىڭىزنى تۈزۈپ چىقىڭ ، تېزىس يازسىڭىزلا بولدى . ۋاقىتنى كۈندۈزى ئالتە سائەت ، ئاخشىمى ئىككى سائەت قىلىپ ئورۇنلاش-تۇرساق بولار . ئون ئىككى سائەتلىك پىلانىڭىز بېيجىڭغا بارغاندا ئىشلەيدۇ . بۇ يەردىكى بىرىنچى ۋەزىپە دەم ئېلىش ، ئاندىن قالسا ئۆگىنىش . ئاڭلىدىڭىزمۇ ، بايىقى ئادەمنىڭ سىزنى ئوتتۇز نەچچە ياشمۇ ، دېگىنىنى . مەن سىزگە ئەمدى ئېيتىپ قويای ، سالامەتلە-كىڭىزنى ئاسراڭ ، ئاتمىش ئىككى كىلو كېلىمەن دەمسىزا ؟ بويى-ڭىز بىر مېتىر يەتمىش سانتىمېتىر بولسا ، بۇ ناھايىتى ماسلاشمى-غانلىق . بۇ يەردىن كەتكەندە كۆسەيدەك قارىداڭ ، ھېچبولمىسا يەتمىش كىلوغا چىقىڭ . ئەتىگەنلىكى يۇگۇرىمىز . دېڭىزدا ھەر كۈنى ئۇزىمىز ، قۇمدا ياتمىز . ئۇزۇشكە قانداقسىز ؟

— پاقىچىلاپ ئۇزەلەيمەن···

— ياخشى ، ئەمىسە پىلانىڭىزنى ئىككى سائەتتىن كېيىن

كۆرىمەن ، مەن يۇيۇنۇۋالاي .

ئېلىپ كەلگەن كىتابلىرىمىزنى ئىشكاپقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتىم .

باڭچۇيداۋۇنىڭ گۈزەللىكى زېھنىمنى ئاچتى : سۈزۈك يوپۇرماقلىق قويۇق ئورمانلار ، سۈزۈك ئاسماننىڭ سىرلىق قوينىغا كۆز تىكىپ ، پۈت ـ قولۇڭنى سۈنۈپ ياتساڭ ، بەدىنىڭگە ئانا مېھرىدەك هارارەت بېرىدىغان سېرىق قۇملۇق ، قوينىغا شۇڭغۇساڭ سۆڭەك ـ سۆڭىكىڭگە راهەت بېغىشلاپ ، سېنى ئىلەڭگۈچتەك سىلىق سىلكىپ قوينىغا تارتىدىغان ۋە ئاندىن كېيىن شاكىراب سۈيى بىلەن سېنى ئىمىندۇرۇپ ، لەپەڭشتىپ قىرغاقتا ئاچقىپ قويىدىغان ئاپئاق بۇڭغۇنلۇق ، سۈرلۈك ، لېكىن مېهرىبان دېڭىز ، ئېنى جىياڭشۇنىڭ ئانا سۈتىدەك تاتلىق هېكايىلىرى... باڭچۇيداۋۇنىڭ ئىللىق ، راهەت هاۋاسى ، بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىدىغان دېڭىز هاۋاسى ، ئىرىنىڭ گۆشىدىن قىلىنىدىغان تەملىك تامىقى ، ماڭا چەكسىز راهەت ، خۇشاللىق ۋە نازۇك هېسسىيات بېغىشلىدى . مەن ئانا ۋەتىنىم بىلەن پەخىرلەندىم ، بۇ پەخىرلىك هېسسىيات مېنى تېخىمۇ تىرىشىشقا ، جانبازلىق ، ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئۆگىنىشكە ئىلهاملاندۇردى . مەن كۈنلەرنى خۇشال ، ئەمگەك ۋە سېغىنىش بىلەن ئۆتكۈزمەكتىمەن .

مانا بۇ يەرگە كەلگىنىمىزگە هەش ـ پەش دېگۈچە ئون كۈن بولۇپ قالدى . ئون كۈندىن بېرى سائەت مايانتىكىدەك بىر خىل ئىشنى تەكرارلايمەن . ئەتىگەنلىكى سائەت بەشتە ئېنى جىياڭشۇ بىلەن تەڭ تۇرىمەن ـ دە ، ئىچ كىيىمىم بىلەن مېهمانخانىدىن دېڭىز بويىغا ، ئاندىن دېڭىزنى ياقىلاپ كەتكەن يولنى بويلاپ جەنۇبقا قاراپ يۈگۈرىمەن ، چامادا ، ئۇچ كىلومېتىردەك يۈگۈرگەندىن كېيىن ، تەنتەربىيە ئويناىمەن ، دەرەخلەرگە ئېسىلىمەن ، باڭچۇيداۋ ئارىلىغا قارىتىپ تاش ئاتىمەن ، بىر سائەتلىك مەشغۇلاتتىن كېيىن چىلىق ـ چىلىق تەرلەيمەن ـ دە ، ياتقىمىزغا كىرىپ راهەتلىنىپ

يۇيۇنمەن ، ئاندىن كېيىن سائەت سەككىز يېرىمغىچە ئىنگلىزچە شېئىرلارنى يادلايمەن . ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن ئۈچ سائەت مىدىر قىلماستىن كىتاب كۆرىمەن ، كارتا تۈزۈپ ، خاتىرە يازىمەن . سائەت ئون بىردىن ئۆتكەندە فېن جياۋشۇ بىلەن دېڭىزغا بېرىپ چۆمۈلمەن ۋە قۇمدا ياتىمەن . چۈشتە ئېسىل تاماق ۋە چىگدۇ پىۋىسى بىلەن غىزالىنىمىز ـ دە ، سائەت ئىككى يېرىمغىچە ئۇخلايمىز ، ئاندىن سائەت ئالتە يېرىمغىچە يەنە مىختەك ئولتۇرۇپ ئوقۇيمەن . يازىمەن ، كەچكى تاماقتىن كېيىن دېڭىز سۈيىدە يۇيۇنمىز ـ دە ، ياتاققا قايتىپ كېلىپ تازا سۇدا چايقىنىپ يەنە كىتاب ۋە قەغەزلەر ئىچىگە چۆكىمىز…

لېكىن ، مېنىڭ گۇزەلئايىنى ئەسلىمىگەن ۋە سېغىنمىغان بىر-مۇ كۈنۈم بولمىدى . ھەر كۈنى ئۈنىڭ يولىغا قارايمەن ، ئۈنىڭغا بېغىشلاپ خاتىرە ۋە شېئىرلارنى يازىمەن . تاڭ شائىرلىرىدىن لى بەي ، لىيۇيۇشى ، لى شياڭيىن ، لى خېلارنىڭ ؛ چەت ئەل شائىرلىرىدىن شېكىسپىر ، گىيۇتى ، پۇشكىن ، بايرۇن ، فېنىس ، فىلوۋىر ، لېرمونتوف ، يېسىنىنلارنىڭ ؛ ئاتايى ، سەككاكى ، لۇتفى ، نەۋائى قاتارلىق ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى ھاياجانلىنىپ ئوقۇيمەن ، تەقلىد قىلىپ شېئىر يازىمەن . شۇ شېئىرلىرىمدىن بىرى مۇنداق يېزىلغان :

قارايمەن تەلپۈنۈپ يىراق قىرغاققا ،
ئۇيۇقتىن نىگارىم چىقسىدى دەيمەن .
يۇرىكىم پۇچۇندى ، بىلمىدىم نەھال ؟
دەردىمگە ھەر تاڭدىن شىپا تىلەيمەن .
… ئەي ئىللىق ، مېھرىبان تاڭ شامالىرى ،
ئويغاتقىن يارىمنى سۆيۈپ يۇزىدىن .
ئېلىپ كەل قەلبىنىڭ جاراھىتىدىن ،
كۆز يېشى ، مۇڭ زارى ، سۆيگۈ سۆزىدىن…

بىر كۈنى ئورمان ئارىلاپ قايتىپ كەلسەم ، فېن جياۋشۇ مېنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرى يېزىلغان توپلاملىرىم بىلەن قولياز-مىلىرىمنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپتۇ . مەن ئەمدى تەنە گەپ ئاڭلايدىغان بولدۇم دەپ ، ئەنسىرەپ يەرگە قارىدىم . فېن جياۋشۇ ئوڭ قولى بىلەن ئارقا مېڭىسىنى ، سول قولى بىلەن ئارقا يانچۇقىنى سىلاپ ، ئۆيدە ئۈيىاق - بۈياقىقا ماڭىدى - دە ، بىردىنلا ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى .

— ئالدامچى ياشلىق ، — دېدى ئۇ شائىرانە ھېسسىيات بىلەن سۆزلەپ ، — كىملەرنى ئالدىمىغان ياشلىق بۇ دەيسىز ؟ ئۇ دۇنيادىكى ھەممىلا بەختنى سىزگە ئاتا قىلمۇېتىدىغاندەك ، سىزنى ۋەسۋەسگە سېلىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ . سىزنىڭ چەكسىز بەختكە تەلپۈنگەن قەلبىڭىزدە ئارمان ۋە مۇھەببەتنىڭ ئۆچمەس دېغىلا قالىدۇ . مەنمۇ ئامېرىكىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا ، سىز ئوقۇغان مۇشۇ شېئىرلارنى ئوقۇغان ، كۆك كۆز ، سېرىق چاچ بىر قىزغا ئاتاپ شېئىرمۇ يازغان . بۇ ئىشتىن كىم ئۆزىنى ساقلاپ قالالىغان دەيسىز ؟ مەن ماركسنىڭ مۇھەببەت شېئىرى يازغىنىنى بىلمەن . بەزىلەر بىزنى كەچ كىرگۈچە كىتاب بىلەنلا ھەپىلىشىدۇ ، دەيدۇ . لېكىن بىزنىڭمۇ قىزلارغا كۆيگەن ۋاقتىمىز ، ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن تۈنلىرىمىز بولغان··· پۇشكىننىڭ «يېۋگىنى ئونېگىن» داستانىدا :

ئىشق سەۋداسى بار ياشتا - قېرىدا ،
سۆيگۈنىڭ زارى يوق كىمنىڭ شېئىرىدا ؟[1]

دېگەن مىسرالار بار . سىز مېنىڭ بالامغا ئوخشاش ، مەن ئىشەنچىنى

① بۇ مىسرالار مەنسى بويىچە تەرجىمە قىلىندى — ئاپتور .

سىزگە باغلىدىم . سىز ھازىرقى قەدىمكىز بىلەن ماڭسىڭىز ، يەنە ئون - يىگىرمە يىلدىن كېيىن كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلىم ئەربابى بولۇپ چىقالايسىز . ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىياتى ، تىلى ۋە باشقا مەدەنىي بايلىقلىرى تېخى ئېچىلمىغان بىر بوز ، بۇ بوزنى ئېچىش ئۈچۈن سىزگە ئوخشاش يۇزلىگەن ئىلىم - پەن خادىملىرى لازىم . بۇ خادىملار بىلىمگە ، ئەخلاققا ئىگە بولۇشى ، ئۆز خەلقىنى ، ئۆز ئىشىنى ، ھاياتىنى قىزغىن سۆيىدىغان بولۇشى لازىم . ساپ مۇھەببەت — ھاياتنى سۆيگەنلىكنىڭ ئالامىتى . يىگىت ، مەن سىزگە بەخت تىلەيمەن . لېكىن ، ياشلىقنى قەدىرلەڭ ، ئېھتىيات قىلىڭ ، ئۇ سىزنى ئالداپ قويمىسۇن...

... شۇنداق ، كۈنلەرنىڭ بىرى ماڭا بەخت ، چەكسىز خۇشاللىق ئاتا قىلدى .

... شارقىراپ ياغقان يامغۇر ياش قارىغايلارنى بېسىۋالغان ئاق تۇتەكنى يۇيۇپ يوقاتتى . يامغۇردىن كېيىن قارىغايلار يالتىراپ ، يول بويىدىكى ئارچا ، شاپتۇللارنىڭ يوپۇرماقلىرىدا مەرۋايىتلار پارلىدى . مەن دېرىزىدىن تەبىئەت گۈزەللىكىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇرۇپ ، تاشيولدا كېتىۋاتقان قىزلارنى كۆردۈم . ئۇلار تاغ گۈللىرىدەك ياسىنىپ ، كېيىك بالىسىدەك چاققان قەدەم بىلەن دېڭىزغا قاراپ كېتىۋاتاتتى . مەن تونۇدۇم . بۇلار مۇزىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ناخشىچى قىزلىرى ، ئاۋۇ ئوتتۇرىسىدىكى زىلۋا بوي ، بويۇنلىرى يامغۇردىن كېيىنكى ئاق بۇلۇتتەك كۆرۈنگىنى گۈزەللىكى ئاي ئىدى . مەن سىرتقا قاراپ يۈگۈردۈم . بىرىنچى قەۋەتتە مېنى ھېلىقى بىزنى باشلاپ كەلگەن ئادەم تۇتۇۋالدى .

— ئولتۇرۇڭ ،— دېدى ئۇ مېنى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ ،— مەن سىزگە خۇش خەۋەر ئېيتىمەن . سىز ئىزدىگەن قىز بۇگۈن مۇشۇ مېھمانخانىغا كەلدى . ئۇلارنى كەچتە ئۆتكۈزۈلىدىغان كېچىلىككە تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۇق . ئۇسسىغانسىز ، پىۋا ئىچىڭ ،

مەن ئۇ قىز بىلەن يولدا كېلىۋېتىپ سىز توغرۇلۇق سۆزلەشتىم . سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى تىلغا ئالغاندا ، ئۇ خۇددى ئالتۇن ھالقىسىنىڭ ياقۇت كۆزىدەك قىزىرىپ كەتتى . بەختلىك بولۇڭ ، ياش يىگىت ، راستتىنلا ئاجايىپ گۈزەل قىز ئىكەن . مەن شىنجاڭغا بارمىغان ، لېكىن سىلەرگە مېنىڭدە ياخشى نىيەت ، قېرىنداشلارچە مۇھەببەت بار .

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقتىم . ھېچ نەرسە بىلمىگەن بولۇپ دېڭىز بويىغا كەلدىم . قىزلار دېڭىز سۈيىدە سۇ چېچىشىپ ئويناشۋاتاتتى . گۈزەلئايىنى ئىككى دوستى ھەدەپ سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىگە تارتماقتا ۋە ئۇنىڭغا سۇ چاچماقتا . گۈزەلئاي ئاپئاق ، نازۇك بىلەكلىرى بىلەن قىسقا سۇ ئۈزۈش كىيىمى يېپىپ كېتەلمىگەن سۈتتەك ئاق گەۋدىسىنى مۇداپىئە قىلماقتا ئىدى . مەن ئۇلارغا يېقىنلىششىنى لايىق كۆرمىدىم ـ دە ، نېرىدا ھۆپۈلدەپ ئىسسىق چىقىپ تۇرغان ئورمان چېتىدە زوق بىلەن قاراپ ئولتۇردۇم : قىزلار ئاق غاز بالىلىرىغا ئوخشاش ۋارقىرىشاتتى ، كۈنلۈكلىرى تېگىدە بىرەەم يېتىپ قويۇپ ، يەنە سۇغا يۈگۈرۈشەتتى... ئۇلار بىر چاغدا شىمال تەرەپتىكى تاغ قاپتەلىغا يۈگۈرۈشتى ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي كىيىنىشىپ مەن تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى . مەن ئۇلارنى كۆرمەسكە سېلىپ كىتاب ئوقۇغان بولۇۋالدىم ، يۈرىكىم بولسا كۆكرىكىمگە پاتماي تېپىرلايتتى . مانا ئۇلار كۈلكە بىلەن ئالدىمغا كەلدى ۋە تەڭلا ۋارقىراشتى :

— شۇ ، شۇ !...

— ھەئە مەن ، ياخشىمۇسىلەر ؟

مەن قىزلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۇم . گۈزەلئايىنىڭ چىرايىدا ھېلىقى سۈنئىي تەكەببۇرلۇقتىن ئەسەرمۇ قالمىغان ، ئۇ ھودۇقۇپ ، تاتىرىپ تۇرۇپ ماڭا قول ئۇزاتتى ـ دە ، لەيلىدەك قىزىرىپ يەرگە قارىدى . ئىككى خەنزۇ قىز قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ

بىر - بىرىگە گۈزەلئايىنى ئىشارەت قىلدى - دە ، ئۇركۈگەن بۆجەنلەردەك يۇگۇروشۇپ مېھمانخانا تەرەپكە كېتىشتى... مەن گۈ- زەلئاينىك قولىنى قويۇۋەتمىدىم . ئەتراپ جىمجىت ، قويۇق ئورمان- لار بىزنى ئۆز باغرىغا چىللىماقتا ، قارا مەخمەلدەك يالتىراق قارا كېپىنەكلەر ئەتراپىمىزنى ئايلانماقتا . مەن گۈزەلئايىنى قولىدىن تۇتقىنىمچە مېھمانخانا تەرەپكە ئەمەس ، تۆۋەنلەپ كەتكەن باشقا بىر يولغا باشلاپ ماڭدىم . قىزنىڭ قوللىرى تىترىمەكتە . مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي ئۇن - تىنسىزلا ئۇنى قولتۇقلاپ ، ئۇششاق بارماقلىرىنى ئويناپ كېتىپ بارىمەن . قېرى قارىغايىنىڭ يېنىغا بارغاندا ، ئۇنىڭ قوللىرىنى ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن سۆيدۈم . قىز ماغدۇرسىزلىنىپ ماڭا يۆلەندى . مەن ئۇنى باغرىمغا باستىم ، پۇتۇن ئارمان ، مۇھەببەت ۋە قىزغىنلىقىمنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ ، ئۇنىڭ بويۇن ، چاچ ، قۇلاق ، كېيىن بولسا ئىسسىق لەۋلىرى ۋە خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان چولپان كۆزلىرىگە ئاچ كۆزلۈك بىلەن سۆيدۈم...

فېن جياۋشۇغا رەھمەت ، باڭچۇيداۋغا رەھمەت ، مېنىڭ هايا- تىم يېڭى مەزمۇن تاپتى . خۇددى ئاسماندىن ئالتۇن ئېقىپ چۈش- كەندەك ، خۇددى نەمجان بىر تەن يېڭى قان بىلەن تەمىنلىنىپ قايتا مادار تاپقاندەك ، ئۆلۈمگە ماڭغان بىر جان تۇيۇقسىز ئەركىن- لىككە ئېرىشتى . مېنىڭ هاياتىمدىكى بەختلىك كۈنلەر ئەنە شۇنداق تۇيۇقسىز ۋە ئۇن - تىنسىزلا باشلاندى : بىز هەر كۈنى دېگۈدەك بىللە چۆمۈلىدىغان ، بىللە غىزالىنىدىغان ، ئاخشاملىرى قانغۇچە بىللە سەيلە قىلىدىغان ، ئادەم كىرمىگەن ئورمانلارنى بىللە ئارىلاي- دىغان بولدۇق . ئۇچ كۈن خۇددى ئۇچ مىنۇتتەكلا تېز ئۆتۈپ كەتتى . خوشلىشىدىغان كۈنى مەن ئۇنى باغرىمغا بېسىپ تۇرۇپ ، بېشىنى سىلىدىم .

— توي قىلايلى ،— دېدىم يالۋۇرۇپ ،— مېنى خاتىرجەم

قىلىش ئۇچۇن ، ماقۇل دەڭ .
ئۇ بېشىنى كۆكرىكىمگە قويۇپ يىغلىدى...
8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى بىز دەم ئېلىشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ بېيجىڭغا قايتىپ كەلدۇق . شۇ كۈنى ئادىلەنىڭ خېتى قولۇمغا تەگدى . ئادىلە تىنچ ئامانلىق سورىغاندىن كېيىن مۇنۇلارنى يېزىپتۇ :

«غالىب يىگىت ، سىزنى تەبرىكلەيمەن ، گۈزەلئاينىڭ يازغان خېتىنى قوشۇپ ئەۋەتتىم ، ئېيتىپ قويۇپ يۈرمەڭ يەنە ، ئوقۇپ بولۇپ ئۆزۈمگە ئەۋەتىپ بېرىڭ . بۇ خەتنى مانا ئەمىسە دەپ رەقىپكامغا كۆرسەتتىم . توۋا ، ئۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى قارىلىقىنى بىلمەپتىكەنمەن ، بۇياقتا مېنى ئايلاندۇرۇپ ، ئۇياقتا دوستۇمغا مۇھەببەت خېتى يېزىپ يۈرگىنىنى قارىمامدىغان ، پۈلىغا ئىشىنىدۇ ـ دە ! بولمىسا ، كۆرەڭلىگۈدەك نېمىسى بار ، ئۆزىمۇ بىر پەۋاز قاپاق ، خام كاۋىدەك سىدام بىر ئادەم . گۈزەلئاي ئۇنىڭ خەتلىرىنى ماڭا ئەۋەتتى . ئوقۇپ بىر كۈن يىغلىدىم ، مەنمۇ ئۇ ئادەمنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە ئىشىنىپ ، سەت بولسىمۇ ، بىلىمسىز بولسىمۇ مەنسىپى ، پۇلى بارکەنغۇ ، بوپتىلا ، تۇرمۇش قۇرسام قۇراي دەپ ئويلاپ ، نېمىلا دېسە ماقۇل دەۋېرىپتىمەن... ئۇنىڭ مېنى ئەمەك ئۇچۇنلا ئويناتقىنىنى ، ئەس ـ يادى دوستۇمدا ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي؟ راسا يىغلاپ بولۇپ ، يۈزىگە تۆكۈرەي دەپ ياتقىغا كىردىم ، كىرپىلا پەيلىمدىن ياندىم . قارىسام ، گۈزەلئاينىڭ خېتىنى مىجىقلاپ تۇتۇپ ، بېشىنى ئۇستەلگە قويۇپ ھۆركىرەپ يىغلاۋېتىپتۇ . توۋا ، خۇدايىم قىز بالا دېگەننى ئەجەبمۇ ئاجىز يارىتىپتىكەنغۇتاڭ ، يەنە ئىچىم ئاغرىدى ، بېشىنى سىلىدىم ، كۆڭلىنى ياسىدىم . ئۇ مېنى يەنە

قۇچاقلاپ ، بىر تالاي ۋەدە بەردى . ئۇنىڭ ۋەدىسىگىغۇ ئىشەنمەيمەن ، ئەمما ئەر كىشىنىڭ كۆز يېشى قىز بالىنى ئوڭايلا ئىشەندۈرۈپ قويىدىكەن ، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات ، خاپىلىقىم كۆز يېشىم بىلەن تۇگىگەن ئوخشايدۇ ، بەخت رەقىپتىن كېلىدىغانلا بولسا مەيلى ، ئۇ بەخت ئازراق بولسىمۇ ، رازى بولىدىغان ئوخشايمەن . گۈزەلئاينىڭ خېتىنى ئونتۇماي قايتۇرۇۋېتىڭ ، بولمىسا خاپا بولمەن . سىزگە بەخت ۋە سالامەتلىك تىلەيمەن .

سالام بىلەن : ئادىلە

1960 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى .

ئەسكەرتىش : لەنجۇدا ئاچارچىلىق ئېغىر ، سىزگە خالتا قىلالمىدىم ، خاپا بولماڭ» .

مەن گۈزەلئاينىڭ خېتىنى ھەۋەس بىلەن ئوقۇماقتىمەن :

«سالام ئادىلە ، قانداق ئەھۋالىڭ ؟ يازلىق تەتىلنى ياخشى ئۆتكۈزدۇڭمۇ ؟ نېمىشقا شىنجاڭغا بارمىدىڭ ؟ ئاۋۇاللا بارمايمەن دېگەن بولساڭ ، مەنمۇ ھېچنەگە بارمىغان بولاتتىم ، ئىككىمىز تەتىلنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزگەن بولاتتۇق . قىممەتلىك دوستۇم ، مەن مۇشۇ كۈنلەردە مەست ، مەن مەست بولغىلى بىر ئايدەك بولدى . ئۇنداق دېسەم كۈلمە يەنە ، راستلا ياكى ئۇيقۇم كەلمەيدۇ ، ياكى قويغان ـ تۇتقىنىمنى بىلمەيمەن ، مەن مۇھەببەتنىڭ بۇنچىلىك مەست قىلغۇچى كۈچ ئىكەنلىكىنى بىلمەپتىكەنمەن ، كىتابلاردىكى يىگىت ئۇچۇن ئۆلۈۋالغان قىزلارنى كۆرۈپ يىرگىنەتتىم . ئۇلارنى ئەخمەق ، سارالىق دەيتتىم ، ئەمدى بىلدىم ، ئۇلار پاك ۋە ئالىيجاناب ئىكەن .

قىممەتلىك دوستۇم ، مېنى تەبرىكلە ۋە زاڭلىق قىل . مەن ئاخىر ئەلاغا تەسلىم بولدۇم . مانا شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈمگە بەخت ۋە ئازاب تېپىۋالدىم . بەخت دېگىنىم ، ئۇ مېنى جېنىدەك ياخشى كۆرىدىكەن ، مەن بۇنى بىلدىم . ئەنە شۇنداق يىگىتنى ئۇچراتقىنىم ئۈچۈن ، ئۆزۈمنى بەختلىك ھېسابلايمەن . ئازاب دېگىنىم ، ئۇنى ئويلىمىغان ، ئۇنىڭ بىلەن خىيالىمدا مۇڭداشمىغان بىر مىنۇتمۇ ۋاقتىم يوق . سەن بىلمەسەڭغۇ ، مەن ئۇنى لەنجۇدىلا — ھېلىقى ئاخشىمى خۇاڭخې دەريا سىنىڭ بويىدىلا ياخشى كۆرۈپ قالغان . لېكىن ، راست سىر مىنى ئېيتسام ، غۇلجىدىن ئۇرۈمچىگە كېلىۋېتىپ ۋۇتەيدە تۇنجى ئۇچراشقاندىلا ئەلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىغان ، لېكىن ئۇنىڭ كۆك خادانى چاپىنى ، پۇتىدىكى چۇخىيى مېنىڭ خىلىم ئەمەس ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن . شۇڭا ، ئۆزۈمنى ئۇنىڭدىن يىرگەنىدۈرۈش ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك بىلەن قارىغانىدىم··· لېكىن ، قېرىشقاندەك ، ئۇنىڭ بىلەن بىر مەكتەپتە بولۇپ قالدۇق ، كۆڭۈلگە چۈشكەن تۇڭۇچنى يەشمەك تەس بولدى . مېنىڭ ياسالما قىلىقلىرىم مېنى قىينىدى ، مەن ئاخىر ئۇنىڭ خادانى چاپىنىغىمۇ پەرۋا قىلماي ، ئۇنىڭ بىلەن يېقىن بولۇشنى خالىدىم . شۇنداق قىلىپ ، ئۆزۈمگە ئارام تاپماقچى بولدۇم . لېكىن ، مەندە راستىنلا مۇھەببەت تۇيغۇسى ئويغانغىنىنى كۆرۈپ ، ئۇ ئۆزىنى قاچۇرۇشقا باشلىدى . بۇ ئىش ماڭا ھاقارەت ۋە كەمسىتىش بولۇپ تۇيۇلدى . مەن ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئېلىش كويىغا چۈشتۇم···

ئادىلە ، بىز قىزلار كالتە پەم كېلىدىكەنمىز ، ئۆز بەختىمىزنى يىگىتلەردىن ئىزدەيدىكەنمىز . مېنىڭچە ، بەختلىك قىز ، يارامليق يىگىت تېپىش بىلەن بەختلىك ھېسابلىنىدۇ . يارامليق يىگىت دېگەن قانداق بولىدۇ ؟ مەنچە ، سېنى ۋە

دوستلىرىڭنى جەلپ قىلغۇدەك چىراي ۋە قامەت ، ئاندىن سېنى باشلاپ ماڭالىغۇدەك ئەقىل ۋە بىلىم ، ئۇنىڭدىن قالسا سېنى خۇش قىلالىغۇدەك پۇل ۋە مەردلىك... مۇشۇ ئۇچ شەرتكە تولغان يىگىت ، قىزلارنى بەختلىك قىلالايدۇ (بەزىلەر ئەخلاق - پەزىلەت ، سەمىمىي سادىقلىق دېگەندەكلەرنىمۇ شەرت قىلىدىكەن ، مېنىڭچە ، بۇ نەرسىلەر ئىككىنچى شەرت بىلەن ھەل بولىدۇ) . ئەلا ئاشۇ ئۇچ شەرتنىڭ ئىككىسىگە تولاتتى ، لېكىن ئۇ كەمبەغەل ۋە پىخسىق كۆرۈندى . مەن خۇاڭخې بويىدا ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندىن كېيىن ، يۇرۇپ باقسام قانداق بولاركىن ، كېيىنرەك ئۇچىنچى شەرتكىمۇ تولىدىغان بىرى ئۇچرىغاندا بىر گەپ بولار دەپ ساددىلا ئويلىغان . لېكىن ، كېيىنچە بىلدىم ، ئۇ كەمبەغەل بولسىمۇ مەرد يىگىت ئىكەن ، كۆڭلى تۇز ، مۇلايىم ئىكەن ، ئەمدى ئىككىلەنمەستىن ئۇنىڭ ماڭا تەلەپ قويۇشىنى كۈتەي دېگەن يەرگە كەلگەنىدىم . بىراق ، سەن بىلىسەن ، ئۇ كۈتكەن يېرىمدىن چىقمىدى . مېنى كىم خالىمىسۇن؟ مەن ھەرقانداق يىگىتنى بىرلا قاراپ ئۆزۈمگە قارىتالايمەن ، مەن ساڭا ماختىنىپ قويای ، ئون ئالتە يېشىمدىن تارتىپ مۇشۇ يىگىرمە يېشىمغىچە ماڭا تەلەپ قويغان ، خەت يازغان يىگىتلەر يىگىرمىدىن ئاشىدۇ . مەن ھېچقايسىسىغا ماقۇل جاۋاب بەرمىدىم . ئەمدى ئەلانىڭ كۆزگە ئىلمىغىنىنى كۆرۈپ ئازابلانماي تۇرالامتىم؟ بېيجىڭغا ئوقۇشقا ماڭغاندا ، يول بويى كۆز يېشىم قۇرۇمىدى . بېيجىڭغا بېرىپمۇ ھەر كۈنى ئاخشىمى يىغلىدىم . بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ ئەلا ئۇچۇن بولدى . مەن ئۇنى بېيجىڭغا ئوقۇشقا كەلگەندىن كېيىن نەچچە قېتىم كۆردۈم . ئۇ بىر قېتىم ۋاڭفۇجىنىڭ ئۇدۇلىدىكى چىمەنلىكنىڭ پاكار ۋادىكىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ . ئاپتوبۇستا كېتىۋېتىپ كۆ-

رۇپ قالدىم ـ دە ، شۇ كۈنى كەچ كىرگۈچە ساراڭدەك ئاچ-چىقلىنىپ يۈردۈم ۋە ئاخشىمى قاتتىق يىغلىدىم . بىر كۈنى قارىسام ، ئۇ دېرىزەمنىڭ يېنىدىكى ئارچا يېنىدا خىيال سۈرۇپ تۇرمامدۇ ، لاغىلداپ تىترەپ كەتتىم ۋە ئازابلىرىمنى سەنئەتكە زورلاپ رويال چالدىم ، ناخشا ئېيتتىم ، لېكىن كۆز ياشلىرىمنى ئۈنىڭغا كۆرسەتمىدىم . مېنىڭ خاھىشىمغا قارشى ، ئۇ مەشىق ئۆيۈمگە كىرمىدى . ئۇ كەتكەندىن كېيىن تۆۋەنگە چۈشۈپ ، ئۈنىڭ ماڭغان يوللىرىدا مەقسەتسىزلا ئازاب بىلەن ئۈزاق ماڭدىم . ئالتە يەكشەنبە ئەنە شۇنداق ئۆتتى . ئۇ كېلىدۇ ، كىرمەيدۇ . ئۇ كەتكەندىن كېيىن مەن ئۆزۈمنى بالكوندىن تاشلىغۇدەك بولىمەن... ئاخىر ئۇ بىر يەكشەنبە كۈنى تاپسىدا پەيدا بولدى . ناۋادا ، ئۇ كىرگەن پېتى مېنى قۇچاقلىغان بولسا ، راستىنى ئېيتاي ، مېنىڭ قارشىلىق قىلغۇدەك ھالىم قالمىغان ، مەن بىھوش ھالدا ئۈنىڭ قۇچىقىدا يانقان بولاتتىم ، لېكىن ئۇنداق بولمىدى . ئۇ كېرەكسىز ۋە ئارتۇقچە گەپلەرنى قىلدى ، قانچە ئەقىللىق بولغىنى بىلەنمۇ ، شۇ كۈنى ئەقلى ئىشلىمىدى...

پاراخوت پالوبىسىدا نېمىشقىكىن خىيال سۈرۈپ تۇراتتىم . گۆش ئىسكىلاتىدەك بەشىنچى دەرىجىلىك ياتاق ئۇچۇمۇ ؟ ياق . مەن ئەلانى تۇيۇقسىز كۆرگىنىم ئۇچۇن . ئۇ باتۇرلۇق قىلدى ، مېنىڭ قولۇمنى تۇتتى . مەن شۇ چاغدىلا ئۈنىڭ ماڭا چىن كۆڭلىدىن بېرىلگەن ، نۇرغۇن ئازاب ۋە سېغىنىشنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن يىگىت ئىكەنلىكىنى بىلدىم . مەن شۇنچە سوغۇق ۋە بىپەرۋا كۆرۈنۈشكە تىرىشسامۇ ، ئۇ مېنىڭ ئۈنى ياخشى كۆرىدىغىنىمغا ئىشەنگەنىدى . مەن ئۈنىڭ سىنچى ۋە ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە قايىل قالدىم . قايسى كۈچ مېنى قېچىشقا مەجبۇر قىلدىكىنتاڭ ، پالوبا بويـ

لاپ قاچتىم ۋە ياتاققا كىرىپ ئۆزۈمنى تاشلاپ يىغلىدىم . بۇ قېتىم ئازاب بىلەن ئەمەس ، بەلكى بەختتىن يىغلىدىم...

قىممەتلىك دوستۇم ! ئۇ ھازىر مېنىڭ ، ئۇ مېنىڭ جېنىم بىلەن باراۋەر . ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىمنى تەقدىم قىلىشقا تەييارمەن ، ئۇنىڭ ھەربىر سۆزى مېنىڭ ئۈچۈن روھىي ئوزۇق ، ئەڭ گۈزەل ناخشا ، يېقىملىق مۇزىكا . ئۇنىڭ قارا كۆزلىرىگە قاراپ ، قويۇق چاچلىرىنى سىلاپ ئولتۇرۇش — چەكسىز راھەت . ئۇنىڭ قولى بەدىنىمگە تەگسە ، ۋۇجۇدۇم ئوتتەك قىزىيدۇ ، يۈرىكىم چېكىلگەن تاربەدەك تىترەيدۇ ، ئۇنىڭ مېھرى ـ مۇھەببەت شەربىتى تېمىپ تۇرغان لەۋلىرى چۇ (قېلىنلىق قىلدىم) ، مېنى بىھوش قىلغۇچى بىر سىرلىق كۈچ . ئۇنىڭسىز ئۆتكەن كۈنلەر ، مېنىڭ ئۈچۈن چەكسىز ئازابلىق ۋە قاراڭغۇ . مۇھەببەت — بەخت دېگىنىم مانا شۇ . ئەلانى كۆرمىگىلى ئىككى ھەپتە بولدى . كۆزۈم ئۇنىڭ يولىدا ، تىلىم ئۇنىڭ نامىنى زىكرى قىلىدۇ ، يۈرىكىم ئۇنىڭ نامى بىلەن ئۇرۇپ تۇرىدۇ . بەزىدە «ئەلا» دېگەن ئىسىمنى قويغان ئاتا ـ ئانىلارغا رەھمەت ئېيتقۇم كېلىدۇ ، چۈنكى بۇ ئىسىم ھەممە ئىسىملاردىن گۈزەل ، يېقىملىق...

قىممەتلىك ئادىلە ! ماڭا كەلگەن نۇرغۇن پۇللارنى سۇرۇشتۇرۇپ يۈرۈپ ، رەقىپ ئاكىنىڭ ماڭا تۆت يۈز يۈەن ئەۋەتكەنلىكىنى ھېسابلاپ چىقتىم . يېنىمدا پۇل يوق ، ھالقام بىلەن قول سائىتىمنى سېتىپ ، دادامدىن پۇل ئالدۇرۇپ ئىككىگە بۆلۈپ تۆلىۋېتىمەن . مەن يىگىتلەر توغرىسىدىكى ئۇچ شەرتىنىڭ ئۈچىنچىسىنى ئىنكار قىلماقچىمەن . ئىشەنگىن دوستۇم ، ساپ مۇھەببەتلىك پاكىز يۈرەكنى پۇل بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدىكەن...

مېنىڭ ئەلايىم يېقىندا بېيجىڭغا قايتىپ كېلىدۇ ، بىز

بىللە رەسىمگە چۈشۈپ ساڭا ئەۋەتىمىز .
سالام بىلەن سېنى قاتتىق قۇچاقلاپ سۆيىمەن .
بەختلىك دوستۇڭ : گۈزەلئاي
1960 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى»

مەن چالا ـ بۇلا يۇيۇندۇم ۋە ئالمان ـ تالمان كىيىندىم ـ دە ، ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ يۈگۈردۈم . مەن سۆيۈملۈك قىزنى باغرىمغا بېسىشقا ئالدىرايمەن . كۈلۈبنىڭ ئالدىغا كەلگەندە فېن جياۋشۇنىڭ ياردەمچىسى ئۇچراپ قالدى . ئۇنىڭ قولىدا تېلېگراممىدا بار ئىدى . مەن تېلېگراممىنى ئوقۇدۇم . تېلېگراممىدا :
«9 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈندىن بۇرۇن قايتىپ كېلىڭ ، مەكتەپتە جىددىي ئىش بار . تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىشخانىسى» دەپ يېزىلغان . تېلېگراممىنى يانچۇقۇمغا سالدىم ـ دە ، دەرۋازىغا قاراپ يۈگۈردۈم .
گۈزەلئاي بىلەن تېلېگراممىنى ئۇزاق مۇلاھىزە قىلدۇق ۋە ئاخىر گۈزەلئايمۇ ئوقۇشتىن ۋاز كەچتى . بىز 8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى بېيجىڭ بىلەن خوشلاشتۇق...

ئۇچىنچى باب كەلگۈسى ئۇچۇن

1

ھەر - ھەر ئېغىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئادەملەر — ھامان خۇشاللىقنى كەلگۈسىگە بېغىشلىغانلار . ئۇلار : «كەلگۈسىدە ھەممە ياخشى بولۇپ كېتىدۇ» دەيدۇ - دە ، مۇرىسىدىن تاغدەك ئېغىرچىلىق بېسىپ تۇرسىمۇ ، ئۆزىنى يېنىك ۋە چەبدەس ھېس قىلىدۇ . بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىي : كەلگۈسى گەرچە ئاسماندىكى يۇلتۇز ، قول يەتمەيدىغان شاختىكى مېۋە بولسىمۇ ، شېرىن ۋە گۈزەل ، چۈنكى ئۇ غايە ، ئارزۇ ! ئارزۇ — ئىنسانىنى ئۇمىدلەندۇرگۈچى كۈچ . شۇنىڭ ئۇچۇن سەن ئۇنىڭغا ئالدىرايسەن ، جان پىدا قىلىسەن .

شۇنداق ، كەلگۈسى ئۇچۇن مەن كەمىرىمنى چىڭ باغلاپ ، قاتتىق ئورۇندۇقتا ماغدۇرسىز ئاياغلىرىمنى ئالماشتۇرۇپ ، سەكسەك - توققۇز سائەتلەپ ئولتۇرالايمەن .

مانا ، گۈزەلئاي كەتكىنىگە ئىككى ئاي بولدى . ئۇ ماڭا يالغۇزلۇق ، ئاچلىق ، كەمبەغەلچىلىكنى قالدۇرۇپ قويۇپ ، جەنۇبىي ئۆلكىلەرگە ئويۇن قويغىلى كەتتى ، لېكىن مەن زارلانمايمەن ، يەنىلا ھەۋەس ۋە غەيرەت بىلەن ئۆگىنىمەن ، ئىشلەيمەن...

بىز بېيجىڭدىن لەنجۇغا كەلگەندىن كېيىن ، ئۇنىڭغا يېلىندىم :

— توي قىلايلى ، تاپقان پۇلىمىزنى قىممەت باھالىق پېچىنە بىلەن شىفەنگە خەجلىۋېتىپ ، ئىككىمىز ئىككى ياتاقتا كۈن كەچ

چۈرگۈچە ، بىر ئۆيدە تۇرايلى ، كىم توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ بىزگە ؟

— ئىزا ـ نومۇس ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ پىچىرلاپ ،— توي هاياتىمىزدا بىرلا قېتىم بولىدۇغۇ ، ئىككى كارىۋات ، بىر ساندۇق ، ئىككى چامادان ، بىر ئېغىزلىق ياتاق ، قالغان ياغاچ سايمانلار هۆكۈمەتنىڭ... شۇمۇ ئۆي بولدىمۇ ؟ دېدىمغۇ ، شىنجاڭدىن ئىككى پارچە گىلەم ئالدۇرايلى ، مەن دادامغا خەت يېزىپ تويىنىڭ ئاش سۈيىگە ئامال قىلغۇزاي ، باشقىلار توي دېگەن مانا مۇشۇنداق بولسا... دەپ قالسۇن . نېمىگە ئالدىرايسىز . توي قىلمىساقمۇ ، بىز كۈندە بىللىغۇ ؟...

ئۇ ئەركىلەپ مېنىڭ قوينۇمغا كىردى . ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى بولغاچقا ، ئۇ مۇزلىغانىدى . مەن ئۇنىڭ پوپايكا ئىچىدىكى نازۇك گەۋدىسىنى مەھكەم قۇچاقلىدىم :

— چوڭ تويىنى شىنجاڭغا بېرىپ قىلايلى ، ماقۇل دەڭە ، ئاددىيراق بولسىمۇ توي قىلايلى .

— گېپىمنى ئاڭلاڭە ، ئەلا ، سىز ئۈچ ـ تۆت يۈز سوم پۇل جايلاڭ ، قالغان كەم ـ كۈتىسىنى دادام جايلاپ كېلىدۇ . هېچبولمىغاندا ، يېگىرمە كىلو گۈرۈچ سېلىپ ، ئىككى يۈز ئادەم چاقىرىمىساق قانداق بولىدۇ . ئىككىمىزگە بىر قۇردىن يېڭى كىيىم تىكتۇرىمىز . گۇڭىيېجۇەن[1] يېغىشقا توغرا كېلىدۇ ، بۇنىڭسىز قانداق سارجا سېتىۋالغىلى بولىدۇ...

— هازىر كۆرۈۋاتىسىز ، تۆت ـ بەش تال موما ئۇچۇن ئادەمنى يېرىم كۈن ئۆچىرەت تۇرىدۇ ، بىر قاچا سۈيۇقئاش ئالسىڭىز ، ئارانلا ئىككى تال چۆپ چىقىدۇ . ئىششىپ كەتكەن ، ياداپ كەتكەن ئادەملەرنى كۆردىڭىزغۇ ، ئۆيدىكىلەرگە ئېغىرچىلىق سالمىساق بولارمىكىن ؟...

---

① سانائەت بۇيۇملىرى سېتىۋېلىش بېلىتى .

— سىز ماقۇل ، دەڭە ،— دېدى ئۇ بارماقلىرى بىلەن ئېڭەكـ
لىرىمنى ئاستا چىمدىپ قويۇپ ، — دادامغا خەت يازمەن . سىزنىڭ
ئاتا ـ ئانىڭىز بولمىغاندىكىن ، مېنىڭ ئاتا ـ ئانام ھەر ئىككىمىزـ
نىڭ ئاتا ـ ئانىسى ، تويىمىزنى چىرايلىق قىلىپ قويىدۇ .

ئۇنىڭ ئوت يېنىپ تۇرغان چىرايلىق كۆزلىرىنىڭ تەلمۈرۈـ
شىگە بەرداشلىق بېرەلەيتتىممۇ ؟ ئاخىر ماقۇل ، دېدىم ، لېكىن
مېنىڭدە پۇل قالمىغان ، تېجەپ يۈرۈپ يىغقان بەش يۈز نەچچە سوم
پۇلۇمنىڭ تۆت يۈز نەچچە سومى گۈزەلئاينىڭ قەرزى ئۈچۈن رەـ
قىپكە تۆلەنگەنىدى .

— رەقىپكام ھازىر سىز بىلەن ياخشىغۇ ،— دېدى خېلى
جىملىقتىن كېيىن گۈزەلئاي مېنى قولتۇقلاپ كېتىۋېتىپ ،—
بەش يۈز سوم قەرز سورايلى ، ئاستا ـ ئاستا ئۇزۇۋۈەتمەيمىزمۇ...

— ياق ، جېنىم ، ئۇنى بۇ ئىشقا ئارىلاشتۇرمايلى...

كەچ كۈزنىڭ ئاچچىق شامىلى مەجنۇنتاللارنىڭ يالىڭاچ شاخـ
لىرىنى چىرقىرىتىپ ئۆتۈپ ، مېنىڭ چاچلىرىمنى ئۇچۇردى . يو ـ
غان ئەجدىھادەك سوزۇلۇپ ياتقان لۇڭۈپىشەن تېغىنىڭ غۇۋا چىراغ
يورۇغان غولىدىن بالىنىڭ قارغىشىلىق بىلەن يىغلىغان ئاۋازى
كەلدى . بىردەمدىن كېيىن ، بىز تۆمۈرىيولغا يېقىنلاشقاندا ، پەلەمـ
پەيدىن بىر مەست ئادەمنىڭ ئۈزۈك ـ ئۈزۈك ناخشىسى ئاڭلاندى :

... ئېتىمنى بەختىيار قويسا ،
خۇدا بەرمەپتۇ بەختىمنى .
خۇدا بەرگەندە بەختىمنى ،
ئالۇرمەن سەن گۈزەلئاينى .

«ئالۇرمەن تاجۇتەختىمنى» دېگەن مىسرانى ، «ئالۇرمەن سەن
گۈزەلئاينى» قىلىپ ئۆزگەرتىۋالغان بۇ قايسى «بەختسىز» ئـ

كەن ؟ مېنىڭ ئۇنى بىلگۈم كەلدى ـ دە ، تامنىڭ دالدىسى بىلەن پەلەمپەيگە يېقىنلاشتىم . بىرى بېشىنى چاتىرىقىغا ساڭگىلىتىۋېلىپ ، بىردە ناخشا ئېيتاتتى ، بىردە مېنى بىشەم تىللار بىلەن تىللايتتى ، بىردە گۇزەلئاينى تىلىنى چاپناپ ئەركىلىتەتتى...

— مېڭىڭ ، مەن قورقۇۋاتىمەن ،— دېدى قىز ئاستا قولۇمدىن تارتىپ پىچىرلاپ ،— بۇ ھېلىقى خامىت ...

راست شۇ خامىت ئىدى ، ھازىر ئۇ رەقىپىنىڭ دوستى .

— بىز توي قىلىساق ، مۇشۇ «ئالۇرمەزلەر» بىراقلا تۇگەيتتى ،— دېدىم مەن قىزنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ ،— نېمىشقا مېنى قىينايسىز ؟

قىزنىڭ بىردىنلا قاپىقى تۇرۇلدى . ئۇ يىغلاشقا ئارانلا تۇراتتى ، قىلدىن قىيىق كەتسىلا ، كۆز يېشى ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئاستىدىن سىمابتەك تۆكۈلەتتى .

— مەن قىينالماپتىمەنمۇ ؟— دېدى ئۇ خېلى جىملىقتىن كېيىن ،— يالغۇز ياتاقتا يېتىش ماڭا راھەت دەمسىز ؟ كېچە ـ كۈندۈز يېنىڭىزدا بولسام ، ئۇخلىساممۇ تىنىقىڭىز يۇزۇمگە تېگىپ تۇرسا دەپ ئارزۇ قىلىمەن . بىراق چالىمىز كۆپ ... باشقىلارنىڭ سۆز ـ چۆچەك قىلىشىنى خالامسىز ؟ «ھالىنى ئاڭ كۆتۈرەلمەيدۇ ، قىلغان تويىنى ، تۇنۇقان ئۆيىنى قارىمامدىغان !» دېسە ، ئۆلگىنىم شۇ ئەمەسمۇ ؟ بىرنەچچە ئاي چىدىسىڭىز بولمامدۇ ، سىز ئىرادىلىك يىگىتقۇ...

— ماقۇل ، جېنىم ، مەن كۆز يېشىڭىزنى بۇنىڭدىن كېيىن كۆرمەي ، دېگىنىڭىز بولسۇن !

مەن ۋەدە قىلدىم ، ھەممىلا ئىشتا ئۇنىڭ رايىغا باقتىم .

ئۇ بىر كۈنى ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ كىرىپ كەلدى ـ دە ، كۆز يېشىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپ :

— جەنۇبىي ئۆلكىلەرگە ئويۇن قويغىلى ماڭغۇدەكمىز . خاڭ-

جۇ ، شاڭخەي ، نەنجىڭ ، ژۇخەنگە ، ئاندىن سىچۇەن ، گۇيجۇ ، يۇننەنگە بارغۇدەكمىز ، ئالتە ئاي ئاشۇ ياقلاردا ئويۇن قويىدىكەدىمىز !— دېدى .

— ئالتە ئاي !— مەن بېشىمغا بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكتىم ، — كېلەر يىلى تۆتىنچى ئايدا قايتامدىكەنسىلەر ؟

— ھەئە !— ئۇ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى .

— ئۇنداق بولسا... سىز مېڭىشتىن بۇرۇن توي قىلدۇرۇپتەيلى ،— دېدىم قىزغا ئىلگىرى بەرگەن ۋەدەمدىن يېنىپ .

ئۇ ياستۇقنى قۇچاقلاپ دۇم ياتتى ـ دە ، ئازاب بىلەن پىچىرلىدى :

— نېمىشقا ئالدىرايدىغاندۇ... قېنى ئۇ توي تەييارلىقى ؟...

— قالغىنىنى سىز كەلگەندىن كېيىن قىلىۋالارمىز ...— مەن ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدىم .

ئۇنىڭ يەلكىلىرى مىدىرلىدى . ئۇ يىغلىماقتا ئىدى . مەن ئۇنى بەزلەپ كۆزلىرىگە سۆيدۇم ـ دە :

— ماقۇل ، سىزنى ئالتە ئاي كۈتەي ئەمىسە !— دېدىم .

ئۇ تويلۇقنى پۈتتۈرۈپ كېلىمەن دەپ پۇل تەلەپ قىلىۋىدى ، تۆت يۈز سوم جايلاپ بەردىم ، شۇنىڭ بىلەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا ئىككى يۈز سوم قەرزدار بولدۇم . بارى ـ يوقى ئەللىك سەككىز سوم مائاش ئالىمەن ، ھەر ئايدا ئوتتۇز سوم قەرزگە تۇتۇلىدۇ . ئۆي ، توك ، گېزىت ـ ژۇرنال پۇللىرىدىن سىرت قولۇمغا يېگىرمە ئۇچ سوم تېگىدۇ ، تاماق ناچار ، گۆش ـ ياغ يوق . بازاردىن قوشۇمچە قىلاي دېسەم ، قىممەت باھالىق ئاشخانىلاردا بىر تەخسە سەي ئون سوم ، تاتلىق يېمەكلىك ئاشخانىلىرىدا بولسا ، بىر جىڭ پېچىنە بىر قاچا شىفەن بىلەن تۆت سوم . بۇنىڭغا نەدە پۇل . قولۇمغا تەگكەن يېگىرمە ئۇچ سوم پۇلدىن ئون بەش سومغا تاماق بىلىتى ئالىمەن ، قالغان يەتتە سومغا بىر ئايلىق خىراجەت...

كەمىرىمىنى چىڭىتماي ، پۇتلىرىم تىترىمەي ، قانداق قىلاي ئەمدى...

لېكىن ، مەن ئادەملەر ئارىسىدا بولغاچقا ، يەنىلا خۇشاللىق ، سەۋر - تاقەت تاپالايمەن ، بەزىدە «ئوڭچىل جىخۇيجۇيى خاتالىقى ئۆتكۈزدى » دەپ ئىشتىن توختىتىلغان ماجۇرىنىڭ ئۆيىگە كىرىمەن - دە ، ئاقۇاش ئانىسىنىڭ سۇيۇق - سەلەڭ ۋە قۇرۇق بولسىمۇ تەملىك تېتىيدىغان ئېشىنى ئىچىپ ، ماجۇرىن بىلەن ئۇزاققىچە مۇڭدىشىمەن .

— مەنغۇ مەيلى ،— دەيدۇ ماجۇرىن ھەسرەت بىلەن — چاقىرىق بىلەن ئوقۇشنى تاشلاپ كەلگەندىن بېرى پىپەن قىلىنىدىم ، شۇي شۇجىنىڭ ئاتامانى دېگەن نامغا ئىگە بولدۇم . ئەمدى سېنى نېمىگە چاقىرتىۋالدى ؟ سېنى «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا ماڭغۇزغان مەن ، لېكىن بۇ جاۋابكارلىقنى شۇي شۇجى ئۆز ئۈستىگە ئالدىغۇ ! تۇنۇگۈن ئۇنى ئون سەككىزىنچى دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار چوڭ يىغىنىدا پىپەن قىلدى . يېڭى كەلگەن خې شۇجى پىپەنگە چىقتى . ئاز سانلىق مىللەت ئاكتىپلىرىدىن بىرنىڭ رەقىپ سۆزلىدى...

— رەقىپمۇ سۆزگە چىقتى دەڭ تېخى ؟

— ھە ، بۇ يىل ئۇنىڭ مائاشى بىر دەرىجە ئۆستى . ئۆزى تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ جۇرىنى ، پارتىيە باش ياچىيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولدى . باش ياچىيكىنىڭ شۇجىسى مەن ئىدىم ، لېكىن مەن ئەمدى ئۆلۈك يولۋاس ، ھوقۇق يۈرگۈزىدىغىنى ئاشۇ رەقىپ...

مەن شۇي شۇجى بىلەن ماجۇرىنىڭ نېمە خاتالىق ئۆتكۈزگىنىنى بىلمەيتتىم ، ئۇنى سوراشنىمۇ خالىمايتتىم . ئۆزۈمنىڭ بولىسا ، «خاتا ھالدا تەربىيىلەنگەن مايسا» ئىكەنلىكىمنى ، شۇ سەۋەبتىن ئوقۇشتىن قايتۇرۇلغىنىمنى لەنجۇغا قايتىپ كېلىپ بىر

ئايدىن كېيىن بىلدىم . بىراق ، مەن يەنىلا شۇ كونا كىتابلارنى ئوقۇشنى ، بېيجىڭدا باشلىغان تەتقىقاتىمنى داۋاملاشتۇرىۋەردىم ، ھېچكىمنىڭ مېنىڭ بىلەن ئىشى بولمىدى . بەزىدە كافېدرا ياكى ئىنستىتۇت بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان پىيەن يىغىنلىرىغا قاتنىشىشنى ئۇقتۇرۇپ فاكۇلتېت كاتىپى ، بەزىدە ياشلار ئىتتىپاقى ياچېيكا شۇجىسى كىرەتتى ، لېكىن مەن كۆپىنچە يىغىنلارغا چىقمايتتىم ، بەزىلىرىگە چىقسامۇ ، ئاستىلا كۆرۈنۈپ قويۇپ قايتىپ چىقاتتىم ، كىتاب ، كارتا ، قوليازمىلىرىم خۇددى گۈزەلئايدەك مېنىڭدىن نېرى بولمايتتى . شۇنداق قىلىپ ، ئىككى ئايدىن بېرى كىتاب ، كارتا بىلەن تولغان ئۇستىلىمىدە قېقىلغان قوزۇقتەك تىك ئولتۇرۇپ كۈنلەرنى كۆڭۈللۈك ئەمگەك بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىمەن . ئىككىلا نەرسە مېنى قىينايدۇ : بىرى ، گۈزەلئاينى سېغىنىش ؛ يەنە بىرى ، ئاچلىق ، ماغدۇرسىزلىق . سېغىنىشنى قىزنىڭ ئەينەككە ئېلىنغان رەسىمىگە قاراش بىلەن باسمەن ، لېكىن قورساق ئېچىنى بېسىشقا ئامال يوق . قۇرۇق قاياق سۇنى توختىماي ئىچىمەن ، بەزى كېچىلىرى قورسىقىم شۇنچىلىك ئاچىدۇكى ، كەمەرنى چىڭتىش ، قاياق سۇ ئىچىش بىلەن ئۇنى يېڭەلمەيمەن ، پەقەت تاتلىق خىياللار — يەنە ئۇچ ئايدىن كېيىن گۈزەلئاي كېلىدۇ ، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىمەن ، دېگەن شېرىن ئارزۇلار ماڭا تاماق ۋە قۇۋۋەت بولالايدۇ ، مەن شۇ ئارزۇنى تامشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالىمەن…

يانۋار ، تۇنۇگۈن ياغقان يۇپقا قار لۇڭۇپيشەن تېغىنىڭ چوققىلىرىنى بېسىپ ياتىدۇ ، ئىزغىرىن شامال جاندىن ئۆتىدۇ… مەن يېگۈدەك بىرنېمە تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئەتىگەندىلا كوچىغا چىقتىم ، يېنىمدا قالغىنى بار - يوقى ئىككى سوم . بازارغا ماغدۇرسىز ئاياغلىرىم بىلەن ئالدىراپ كېتىپ بارىمەن ، پۇتۇمدىكى پاختىلىق خەي ، توقۇلما ياقىلىق كۆك چاپان مېنى ئىزغىرىن شامالنىڭ ئاچچىق نەشتىرىدىن ساقلىيالايتتىمۇ ؟ مەن تىترىدىم ، ئىچىمدىن

بوران چىقىۋاتقاندەك بىلىندى . شۇ تاپتا ئاچچىق ـ چۈچۈك چۆچۈرە ياكى ئوخشىغان لەڭمەن بولسا ـ ھە ؟ دەپ ئويلىدىم . مېنىڭ كىتابلاردىكى يېڭىلىقلار ، تارىخىي مەلۇماتلار بىلەن تولۇپ كېتىدىغان مېڭەمگە ، بىرىنچى قېتىم ھاياتتىن لەززەت ئېلىشنىڭ ئەڭ ئاددىي ئۇسۇلى — غىزالىنىش ئارزۇسى كىرىۋالغانىدى : «ئەھۋال مۇشۇنداق بولسا ، ئۆگىنىش پىلانىم بىكار بولىدىغان ئوخشايدۇ . مەن قاچانمۇ يول مېڭىۋېتىپ تاماق توغرۇلۇق خىيال قىلغان ؟ مانا بۇگۈن نە كەلگۈسى ، نە گۈزەلئاي توغرۇلۇق ئەمەس ، لەڭمەن ، پولۇ··· توغرىسىدا ئويلاۋاتىمەن ، مېنىڭ روھىمدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتامدۇ ياكى ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى مۇشۇنداقمۇ ؟··· »

— ئەلا ، ئەتىگەنده نەگە ؟

دۇەن جياۋشۇ ئالدىمدا پەيدا بولدى . ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىشىشىپ كەتكەن ، شالاڭ ساقىلى ئۆزۈندىن بېرى قىرىلمىغانىدى .

— سىزمۇ دانلىغىلى چىقىپسىز ـ ده ، تۇنجى قېتىممۇ ؟ بىز پۇتۇن كافېدرا بويىچە كىتابلارنى يىغىشتۇرغىلى بىر ئايدىن ئاشتى ، ئىزدىنىش ، ئۆگىنىش ، تەتقىقات دېگەنلەرنى تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويدۇق . سىزگە قايسى بىز ، سىز تېخىچىلا ئىزدىنىۋاتاتسىز ، كەلگۈسى ئۈچۈن كۆرەش قىلىۋاتىسىز . «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى تېزىسلىرى» نى كۆرۈپ چىقتىم ، ياخشى تەييارلاپسىز ، پايدىلانغان ماتېرىياللىرىڭىز مول ئىكەن . شارائىت ياخشى بولغان بولسا ، يېزىشقا كىرىشسىڭىز بولاتتى .

— يېزىشنى باشلىۋەتتىم ،— دېدىم تىترەپ تۇرۇپ ،— ھازىر «ئوغۇزنامە» بىلەن «ئالتۇن يارۇق» ئۇستىده مەخسۇس ماقالە يېزىۋاتىمەن···

— ھازىرما ؟— دۇەن جياۋشۇ ھەيران بولۇپ سورىدى ،— ئاچ قالغىنىڭىزنى ئۇنتۇپ تۇرۇپ ـ ھە !

— ئاچلىقىمنى مانا ھازىر ھېس قىلىۋاتىمەن···

— يۇرۇڭ ، يۇقىرى باھالىق ئاشخانا ئېچىلىپتۇ ، دەيدۇ . مەن سىزنى مېھمان قىلاي ، بىر قېتىم تويۇڭلايلى ، لېكتوردىن يۇقىرى زىيالىيلارغا ئالاھىدە تەمىنلىنىش كىنىشكىسى تارقاتتى . لېكىن ، بېرىدىغىنى يېرىم جىڭ ياغ ، بىر جىڭ گۆش ، بىر جىڭ شېكەر ، بىر دوڭنا پاپىروس ، بىر بوتۇلكا ھاراق . بۇنىڭ بىلەن ئالاھىدە تەمىنلەنگىلى بولمايدۇ . ھەرھالدا سىلەردىن ياخشى ، قاراڭە ، تىتىرەڭاتىسىز ، كۆردىڭىزمۇ ئاڭۇ ئىككى بالىنى ، يېرىم ڭووتۇ[1] ئۈچۈن بوغۇشۇڭاتىدۇ . ئادەمنىڭ قىممىتى قالمىدى ، ئەلا ، ئۇنىڭ ماڭۇ قىشتا سولاشقان يوپۇرماقلاردىن ھېچ پەرقى يوق··· لېكىن مەن ئىشىنىمەن ، ئىككى - ئۈچ يىل غەيرەت قىلساق ، ياخشىلىنىپ كېتىدۇ .

شۇ چاغدا ئۈچ ئۆكسىنى ئەگەشتۇرگەن ئون بەش - ئون ئالتە ياشلاردىكى بىر قىز ماڭا قولىنى سوزدى ، بالىلارنىڭ ئۈستىڭۈشى توپا ، يۇز - كۆزى قاسماق ، كىيىم - كېچىكى جۇل - جۇل ئىدى . ئۇلار قاپقارا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قارىشىپ تۇرۇشاتتى . دۇەن جياڭشۇ ئۇلارغا پۇل بەردى . مەن ھېلىقى ئىككى سوم پۇلۇمنى قولۇمغا ئالدىم - دە ، قىزنىڭ ئالقىنىغا قويدۇم :

— ئۆكىلىرىڭغا ياخشى قارا ، قىزچاق ، ئىككى - ئۈچ ئاي غەيرەت قىلساڭلار ياخشى بولۇپ كېتىدۇ . ئۇمىدۋار بولۇڭلار ، ھامان كەلگۈسى بۇگۈنگە قارىغاندا ياخشى بولىدۇ ،— دېدىم .

كەچ سائەت تۆتلەر بىلەن بىزگە تاماق تەگدى . دۇەن جياڭشۇنىڭ سېخىيلىقى تۇتقانىكەن ، بىر ئولتۇرۇشقىلا يۈز سوم خەجلەڭەتتى . بىز ئوبدان سەي ، «شىفىڭ» ھارىقى بىلەن راسا قىزارغاندا ، يېنىمىزدا بىردىنلا رەقىپ پەيدا بولدى . ئۇنىڭ يېنىدا خامىت بار ئىدى ، ئۇ دۇەن جياڭشۇنىڭ سالىمىغا سوغۇقلا باش لىڭ-

① قوناق مومىسى .

شىتتى ـ دە ، مېنىڭ قۇلىقىمغا پىچىرلىدى :

— ماۋۇ تۇلۇمچاشقاننى يولغا سېلىۋەت ، ئايرىم ئولتۇرىمىز ، مەن سېنى ئىزلەپ ياتىقىڭغا باردىم .

ئۇنىڭ دۈمبىسىدىكى ھاقارەت قىلىشى ماڭا ياقمىدى ، رەقىبىمىز ئالايدىم . شۇ چاغدا سەزگۈر جىاۋشۇمۇ ئورنىدىن تۇردى :

— مانا ، جوزا بىكار بولدى ، رې شۇجى ، قېنى ئولتۇرۇڭلار .

— دۈمبىسى جىاۋشۇ ، بىللە ئولتۇرايلى ،— دېدى رەقىپ ياسالمىلىق بىلەن . ئۇ ئالدىرىماي پەلتوسىنى يېشتى ، مايلىشىپ ، قىزىرىپ تۇرىدىغان يۈزىنى سۈرتتى ـ دە ، كۈتكۈچىگە ۋارقىرىدى :

— ھەي شىاۋياڭ ، ماۋۇ پەلتونى بىر يەرگە ئاسقىنا ، جوزاڭنى تېزرەك سۈرت .

ئۇ دۈمبىسى جىاۋشۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى ، دۈمبىسى جىاۋشۇ بېشىنى ئىرغىتتى ۋە ماڭا كۈلۈمسىرىدى . مەن ئۇنى سىرتقا ئۇزىتىپ چىققاندا :

— سىلەر ئولتۇرۇڭلار ، مەن قايتاي ، رې شۇجىنىڭ سىزگە گېپى بار ئوخشايدۇ ، مەست بولۇۋېلىپ ئېيتىدىغان گەپ ئوخشايدۇ . ياق ، سىز بىللە كېتىمەن دېسىڭىز خاپا بولىمەن ،— دېدى ئۇ مېنى ئاشخانىغا يېنىك ئىتتىرىپ .

... ئۇلار يېمەكتە ، ئىچمەكتە . مەن ئۆز خىيالىم بىلەن ، ئۇلارنىڭ گەپلىرى قۇلىقىمغا زادىلا كىرمەيدۇ . رەقىپ بىرده سالماقلىق بىلەن ، بىرده قايناپ سۆزلىمەكتە . مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنىلا ئاڭلايمەن ، لېكىن گەپلىرىنى چۈشەنمەيمەن ، كۈچلۈك ھاراق ئاجىز بەدىنىمنى تېزلا كاردىن چىقاردىمۇ ياكى خاپىلىق ، خورسىنىش مەست قىلىپ قويدىمۇ ، ئىشقىلىپ ، مەن ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى دېگىنىنى ئۇقالماي ئولتۇرىمەن . راستىنى ئېيتسام ، ئۇقۇشنىمۇ خالىمايمەن ، سەۋەبى ، مەن رەقىپتىن نەپرەتلىنىمەن ، گەرچە ئۇ ماڭا چىرايلىق سۆز ، ياخشى ۋەدىلەرنى جىقلا قىلغان بولسىمۇ ،

ئۇنىڭغا دۇشمەنلىك بىلەن قارايمەن . ئۇ مېنىڭ مۇھەببىتىمنى پۇل بىلەن خاراب قىلىشقا ئۇرۇنغان رەزىل ئادەم . ئۇنىڭ چىرايلىق گەپلىرىنىڭ كەينىدە نېمىلەر بارلىقىنى كىم بىلىپتۇ...

— نېمىشقا يېمەيسەن ؟ ھەي ئاۋاق ،— دېدى رەقىپ گۆشلۈك ئالىقىنىنى مېنىڭ قۇرۇق ئۇستىخان بولۇپ قالغان قولۇمنىڭ ئۇستىگە قويۇپ تۇرۇپ ،— يە ، ئىچ ، ئۇچ كۈنلۈكنى بىراقلا يەۋال دەيمەن . يە پۇلۇڭ يوق ، يە ساڭا خالتا كەلمەيدۇ ، ھەر كۈنى مېنىڭ ياتقىمغا كېلىپ بىر ۋاخ تاماق يېگىن ، سۇر گۆش ، قېزا ، سېرىقماي ، شېكەر ، غۇلجىنىڭ توغاچلىرى تولۇپ تۇرىدۇ . تۇنۇ-گۈن گۈزەلئايغا يىگىرمە كىلو يېمەكلىك ، ئىككى يۈز يۆەن پۇل سېلىۋەتتىم . سەن مېنىڭدىن ئۆزۈڭنى قاچۇرغىنىڭ بىلەن ، مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن ، گۈزەلئايغا ياخشى نىيەت بىلەن ئەۋەتكەن پۇللىرىمنى خاتا چۈشەندىڭ . بىلەمسەن ، قىز بالا پۇلنى جان دەپ بىلىدۇ ، پۇلسىز يۈرۈشنى يالىڭاچ يۈرگەندەك نومۇسلۇق بىلىدۇ ، بىلگەنسەن ، پۇل — جاننىڭ ئاكىسى . قارا ، سەن قانداق ؟ مەن قانداق ؟...

مەن ئۇنىڭغا ئالايدىم ۋە غەزىپىمنى باسالماستىن قاتتىق گەپ قىلدىم :

— مەن قانداقكەنمەن ؟ سەن قانداق ئىكەنسەن ؟ پۇل سېنى رەزىل قىلىۋەتتى ، گادايلىق مېنى يولدىن ئازدۇرغىنى يوق...

— ھا... ھا... ھا... قويە ئۇ كونا گەپلىرىڭنى !— دېدى ئۇ مۇزەمگە قولىنى قويۇپ ،— سەن خاپا بولما . مەن ئىقرار ، سەن ئۇلۇغ ، سەن بىزنىڭ پەخرىمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سېنىڭ ھاقارەتلىرىڭگىمۇ پىسەنت قىلمايمەن ، ناۋادا باشقا بىر شۇجىنى رەزىل دېگەن بولساڭ ، گەپ باشقىچە بولاتتى ، لېكىن مېنى نېمە دېسەڭمۇ خاپا بولمايمەن . ئوڭ كاچىتىمغا ئۇرساڭ ، سول كاچە-تىمنى تۇتۇپ بېرىمەن ، بارغىنا خامىت ، بۇلارنىڭ توخۇ شورپىسى

نېمىشقا تېخىچە كەلمەيدۇ !— خامىت ئورنىدىن تۇرغاندىن كېيىن رەقىپ مېنىڭ بوينۇمغا گىرە سېلىپ ، قۇلىقىمغا پىچىرلىدى ،— بىلەمسەن ئاۋاق ، سېنىڭ تويۇڭنى قىلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىۋاتىمەن ، سەن خالىساڭمۇ ، خالىمىساڭمۇ ساڭا مېڭ سوم خەجلەيمەن ، مەندىن باشقا نېمەڭ بار سېنىڭ؟ ماجۇرىن ، شۇي شۇجى دېگەنلىرىڭ ئاغزىدا ۋاي دېگىنى بىلەن ، ساڭا بىر تىيىن يارىدىم قىلالامدۇ؟ مانا مەن سېنىڭ ئىگەڭ ، مەن سېنى مۇشۇ خەقتىڭ ئالدىدا يەرگە قارىتامايمەن ، ئاڭلىدىم ، قەرز بوپسەن ، ئاچتىن - ئاچ يۈرۈۋېتىپسەن ، هېلىقى ماڭا بەرگەن تۆت يۈز نەچچە سوم پۇلۇڭنى بۈگۈنلا ئال . سېنى ئالدىمغا كېلىدۇ ، يارىدىم ، مەسلىھەت سورايدۇ دەپ كۈتتۈم ، لېكىن بوينۇڭ قاتتىق ئاۋاق جۇمۇسەن ، ئاخىر يەنە مەن سېنىڭ ئايىغىڭغا يىقىلدىم...

يېرىم كېچىدە تاماقلىرىم قۇرۇپ ئۈسساپ ئويغاندىم . بېشىم-ىدىلا تۇرىدىغان ئۈستەل چىرىغىنىڭ كۈنۈپكىسىغا قول سوزدۇم ، لېكىن بېشىمدا چىراغ تۇرماق ئۈستەلمۇ يوق ئىدى . سەنتۇرۇلۇپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ۋە بېشىم قېيىپ يىقىلدىم . چىراغ ياندى ، يېنىمدا مايكىچان رەقىپ پەيدا بولدى .

— تىرىلدىڭمۇ ئاۋاق ، ئىچە ، مانا مۇزدەك چاي ، بىلەمسەن ، بىز سېنى ئاشخانىدىن ماشىنا كىرا قىلىپ ياتاقتا ئەكەلدۇق . باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ ، ئادەم ئايىغى بېسىلغاندىن كېيىن ئەكەلدۇق . بىراق ، قوزىچىلىكلا ئېغىركەنسەنغۇ ، كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ئۈچىنچى قەۋەتكە ئاچقىتىم . مەن ئەمدى سېنى ياتقىمغا كۆچۈرۈپ ئەكېلىۋالىمەن ، بولمىسا ، ئاشۇ غېرىب-خانىدا ئاچتىن ئۆلىدىغان ئوخشايسەن .

مەن ئۇن - تىنسىز سوغۇق چاي ئىچتىم . مېنى بىر خىل خورسىنىش ، بىر خىل يوشۇرۇن ئازاب قىينىماقتا ئىدى . رەقىپ-نىڭ شەپقىتى ماڭا هاقارەت ۋە كەمستىش بولۇپ تۇيۇلماقتا ، مەن

ئەنە شۇ شەپقەتتىن قۇتۇلۇشنى ، ھازىرلا بۇ يۇمشاق سىم كارىۋات-تىن چۈشۈپ ، ئۆزۈمنىڭ ياتقىغا كېتىشنى خالايتتىم ، بىراق ھازىر ياتاق بىناسىنىڭ سىرت ئىشكى ئېتىلگەن ، تالا بولسا سوغۇق ئىدى .

— بىرىنچىدىن ، مەن سېنىڭ رەھبىرىڭ ،— دېدى ئۇ ماڭا ئىششىپ تېخىمۇ سەتلەشكەن قاپقىنى سۈزۈپ يېلىنىپ ،— ئىككىنچىدىن ، ئەڭ مۇھىمى ، سەن مېنىڭ ئەڭ يېقىن دوستۇم . باشقىلار سېنىمۇ ماجۇرىنىڭ قاتارىدا تەنقىد قىلىش كېرەك دېيىشتى ، لېكىن مەن سېنى قەتئىي قوغدىدىم . مەن سېنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن ، ئاداش . ئۆتكەن ئىشنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت . ئىقرار قىلىمەن ، ساڭا قارا كۆڭۈللۈك قىلغان يېرىم بار ، قانداق قىلىمەن ، سېنىڭدىن بۇرۇن مەن گۈزەلئايغا ئاشىق بولغان . قولغا كەلتۈرەلمەستىن ، سېنى ئوتتۇرىغا كوزىر قىلىپ تاشلىغانىدىم ، يەنە قاملاشمىدى ، قىزنىڭ ساڭا كۆڭلى چۈشۈپ قالدى ، بەختلىك ئىكەنسەن . ھازىرچۇ ؟ راست گەپنى ئېيتسام ، مەن ياخشى نىيەتلىك دوستۇڭمەن ، قىزنى تالاشمايمەن ، سىلەرگە بەخت تىلەيمەن ، ئۆز قولۇم بىلەن تويۇڭنى قىلىپ قويىمەن...

ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىمەكتە ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ ، كالپۇكلىرى كۆكەرمەكتە ئىدى . ئۇنىڭ قىيىسق كۆزلىرىدە ياش پەيدا بولغىنىنى كۆرۈپ قالدىم - دە ، ئۇنىڭ سەممىي سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ كېتىۋاتقىنىم . ئۇ مېنىڭ چىرايىمغا بىرلا قارىدى - دە ، قوللىرىنى ئىككى مۇرەمگە تاشلاپ ئېسىدەپ يىغلىۋەتتى...

مەن ئۇنىڭ كۆز يېشىغا بەرداشلىق بېرەلمىدىم ، كۆڭلۈمدىكى نەپرەتلىرىمنى ئۇ كۆز يېشى بىلەن يۇيۇپ تاشلىدى .

ئۇستىلىمدە تۆت يۈز يەتمىش يۇەن پۇل بىلەن گۈزەلئاينىڭ خېتى تۇرىدۇ . پۇل مېنى ئازابلىماقتا ، بۇ پۇل ئۆز ۋاقتىدا مېنى

گۈزەللىكىدىن مەھرۇم قىلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلغان پۇل ، يەنە بۇ پۇل ئۆز ۋاقتىدا بىزدەكلەرنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان ، لېكىن بىزدەك يالىڭاچلارنىڭ قان ـ تەرى بىلەن پۈتكەن ھەشەمەتلىك باي قورۇسىنىڭ پۇلى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئۇ ماڭا يىرگىنچلىك ، لېكىن مەن مۇشۇ يىرگىنچلىك قەغەز دۆۋىسىگە موھتاجمەن . مۇشۇ يىرگىنچلىك نەرسە بىلەن راھەت ، ئارام تاپالايمەن ، خاتىرجەم ۋە قىينىالمىاي ئۆگىنەلەيمەن . مۇھىمى ، گۈزەللىكىنى خۇش قىلالايمەن...

مەن ئازاب بىلەن تىترىگەن قوللىرىمغا گۈزەللىكنىڭ خېتىنى يەنە ئالدىم . خەتتىن خۇددى ئۇنىڭ نازۇك ، يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك ، خۇددى ئۇنىڭ ئوماق لەۋلىرى كۆرۈنگەندەك بولدى . مەن خەتنىڭ مېنى ئازابلىغان قۇرلىرىنى يەنە ئوقۇدۇم :

«... جېنىم ئەلا ، سىزنى قىينىشنى ھەرگىز خالىمايمەن . بىلىسىز ، بۇ خەتنى كۆز يېشىم بىلەن يېزىۋاتىمەن ، غەيرەت قىلىڭ ، بىر ئامال قىلىپ ماڭا يەنە ئىككى يۈز سوم ئەۋەتىپ بېرىڭ . ئادىلە نېمىنى سېتىۋالسا ، مېنىڭمۇ شۇنى ئالغۇم كېلىدۇ . ئۇ تۇنۇگۈن بىر يۈز سەكسەن سومغا ئاجايىپ چىرايلىق ياقۇت كۆزلۈك ، جىڭ ئالتۇندىن ياسالغان بىر جۈپ ئۈزۈك سېتىۋالدى ، مەن شۇنچىلىك بوينۇمنى قىستىمكى ، يىغىدىن ياستۇقنى چىلىق ـ چىلىق ھۆل قىلىۋېتىپتىمەن ... كەلگۈسىدە بىرلىشىپ قەرزلەرنى ئۈزۈۋېتەرمىز ، بەلكىم دادامۇ پۇل ئەۋەتىپ قالار ، ئەجەبمۇ روھىم چۈشتىغۇ... »

مەن گۈزەللىكنىڭ ئۇستەلدىكى سۈرىتىگە قارىدىم : ئۇنىڭ سۈرىتىدىن ھازىرلا كۆز يېشى تامىدىغاندەك قىلىپ تۇراتتى... «ماجۇرىنىدىن پۇل سورايمۇ ؟ بېرىدۇ ، لېكىن تەربىيىمۇ بې-

رىدۇ...» يەنە بايىقى نەپرەتلىك پۇلغا قارىدىم ، ئالدىمدا ئوڭايلا يول تۇراتتى ، پوچتىغا سالىمەن ـ دە ، سېغىنىشلىرىمنى قوشۇپ تۇرۇپ گۈزەلئايغا خەت يازمەن . ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزلىرىدىكى كۈلكىدىن پەيدا بولىدىغان زىنىخلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىمەن ، بۇ مېنىڭ ئۇچۇن چەكسىز خۇشاللىق . دېمەك ، يىرگىنچلىك نەرسىدىن ئارام ۋە خۇشاللىق تاپالايمەن . ۋىجدان ئازابىچۇ ؟ ئۇنى ئۇنتۇشقا بولماسمۇ ؟... قىينالسامۇ ، ئازابلانسامۇ مۇنۇ يىرگىنچلىك نەرسىدىن ئۇمىد ۋە خۇشاللىق ئىزدىمەي ! بۇرۇنقىدەكلا ئاچ ، لېكىن ئۇمىدۋار بولۇپ ئۇچ ئاي ۋاقىت ئۆتكۈزسەم گۈزەلئاي قايتىپ كېلىدۇ... لېكىن قايتىپ كېلىپ ماڭا دومسايسا ، دۇم يېتىپ يىغلىسىچۇ ؟... مەن ئۇنىڭ كۆز يېشىنى كۆرۈشنى خالايمەنمۇ ؟ قەرز بولغاندىكىن نېمە بولاتتى ؟ «ۋېنتسىيە سودىگىرى»[1] دە شاھزادە خىجالەتتىن ۋە نومۇستىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن ئۆز دۇشمىنىدىن قەرز ئالىدىغۇ... شۇنداق قىلىپ ، بىر قارارغا كېلەلمىدىم .

ئەتىسى گۈزەلئايدىن تېلېگراممىا تاپشۇرۇۋالدىم . ئۇنىڭدا : «تېلېگراممىا قىلىپ ئىككى يۈز سوم ئەۋەتىڭ» دېيىلگەنىدى . ئەمدى ئىككىلىنىشنىڭ ئورنى قالمىدى . ئۇستەلدىكى پۇلنى قولغا ئېلىشقا ، ئۇنىڭ ئورنىنى بىرنەچچە كۈندىن كېيىن تولدۇرۇپ ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا توغرا كەلدى...

كۈتۈلمىگەندە ئۇچىنچى ئايلىق مائاشىم تولۇق تەگدى . بوغالتىر كۈلۈپ :

— قەرزىڭىز تۈگىدى ، بەش ـ ئالتە كۈن بۇرۇن تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ كاتىپى كېلىپ قەرزىڭىزنى تۆلەۋەتتى ،— دېدى .

ئەلۋەتتە ، بۇ رەقىپنىڭ شەپقىتى ئىدى .

---

① شېكسپېرنىڭ دراممىسى .

كۆنلەر ئەمدى راھەت ۋە كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى . مەن خاتىرجەم ، بەزىدە غىڭشىپ ناخشىمۇ ئېيتىپ قويىمەن . ھەر كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئىش بىلەن بولىمەن ، ئون بەش كۈندىن كېيىن «ئوغۇزنامە» ھەققىدىكى ئىلمىي ماقالەم پۈتتى . بۇنى لى لاۋشى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ چىقتى ، ئىچكىرىدە چىقىدىغان «تارىخ تەتقىقاتى» ژۇرنىلىدا ئېلانمۇ قىلىندى . دۇەن جياۋشۇ مېنى رىغبەتلەندۈرۈپ :

— مانا شۇنداق بىرنەچچە ماقالىڭىزنى ئارقا - ئارقىدىن ئېلان قىلىڭ ، «ئالتۇن يارۇق» پۈتتىمۇ ؟ پۈتكەن بولسا شياۋلىغا بېرىڭ ، تەرجىمە قىلغاچ تۇرسۇن ، كېيىن مۇشۇ ماقالىلىرىڭىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنىڭ ئاساسى بولۇپ قالىدۇ . پەرىزىڭىزچە ، قانچە پارچە ماقالە يازماقچىسىز ؟— دېدى .

— سەكسەن ئۈچ پارچە ماقالە يازغاندا ، ھازىر بىز بىلىدىغان ئاساسىي ئەسەرلەر ئۈستىدە دەسلەپكى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلۈپ بولغان بولىدۇ .

— ياخشى ، چاغاتاي تىلىدىنغۇ قىينالمايسىز ، رۇسچە ماتېرىياللاردىن قىينىلىسىز شۇ ، بۇ تەرىپىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ ، قولۇمدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمەن .

— ياردىمىڭىز نېمىسى ، دۇەن جياۋشۇ ، بىز بۇ سەكسەن ئۈچ پارچە ماقالىنى بىرلىشىپ ئىشلەيمىز . شياۋلى ئۇچىمىزنىڭ نامىدا ئىشلەيلى . ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداققۇ !

— ياق ، قەلەم سىزنىڭ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە نۇرغۇن ئىلمىي كۆزقاراشلار ئۆزىڭىزنىڭ .

— نەدە مېنىڭ بولسۇن ؟— دېدىم راست گېپىمنى ئېيتىپ ،— بۇ كۆزقاراشلار بىزنىڭ كوللېكتىپ مۇزاكىرىمىزدىن كېلىپ چىققان ، ياردەم يولىدا بولسۇن ، مېنى بۇنداق چوڭ ئىشلارغا بىردىنلا ئىگە قىلىۋەتسەڭلار ، ماڭمۇ زىيانلىققۇ...

— قېنى ، كېيىن كۆرەرمىز...

دېمەك ، ھازىر مەن ھەممىلا جەھەتتىن خاتىرجەم ، ئىلمىي تەتقىقات ، ئۆگىنىش ئىشلىرىم ياخشى كېتىۋاتىدۇ ، گۈزەلئايدىن ۋاقتى - ۋاقتىدا «يالقۇنلۇق سالام» كېلىپ تۇرىدۇ . رەقىپ ياتقا كۆچۈرۈپ ئاپىرالمىدى ، لېكىن مېنى ھەر كۈنى ياخشى يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇۋاتىدۇ ، بىر چەتتىن تويناك تەييارلىقىنىمۇ قىلىۋاتىمەن ، مائاشىم ۋە قەلەم ھەققىمنى قوشۇپ ئەت رەك سارجىدىن مانا بەش يېرىم مېتىر سېتىۋالدىم ، دېمەك ئىككىمىزنىك تويلۇق كىيىمىمىز پۈتتى دېگەن سۆز . ئۆزۈم خۇشال ، گۈزەلئاي كۆرسە تېخىمۇ خۇشال بولىدۇ ، مەن بەختلىك بولماي ، كىم بەختلىك بولسۇن ! ؟

لېكىن ، خۇشاللىقنىك ساينسى خاپىلىق ، بەختنىك ئەگەشكۇچىسى پالاكەت ئىكەن ، خۇشاللىقىم ئۇزۇنغا بارمىدى ، خىيال ئاسمىنىمدا يەنە قارا بۇلۇتلار پەيدا بولدى .

بىر كۈنى تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىشخانىسىغا چاقىرتىلدىم ، باش ياچىيكىنىك مۇئاۋىن شۇجىسى يېڭىدىن ھەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان ياش يىگىت ئىدى . ئۇ كۈمۈش چىشىنى پارقىرىتىپ كۈلۈپ ، ئىككى قولى بىلەن قولۇمنى چىڭ قىستى ، ئاندىن ئىستاكاندا قاينىق سۇ ، كېيىن تاماكا تۇتتى ، سەرەڭگە ئوتىنى بۇرنۇمغا ئەكېلىپ تۇرۇپ :

— لاۋ ئەي ، بۇ يەرگە ئانچە كەلمەيسىزغۇ ؟— دېدى .

— ئالدىراش مەن ،— دېدىم تاماكا ئىسىنى پۈۋلەۋېتىپ .

ئۇ بىردەم مېنى ماختىدى . مېنىك تۇرمۇشۇمنى ، خىزمىتىمنى سورىدى ، ھەتتا يېشىم ، گۈزەلئاينىك چىرايى ، قانچىلىك پۇل يىغقانلىقىم ، باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم ، ئۇلار بىلەن ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىم قانداقلىقى توغرىسىدا ئۇزاق سورىدى . مەن زېرىكىشكە باشلىدىم . ئۇ ئاخىر ئوڭايسىزلاندى - دە ، ئاساسىي گەپنى

يىراقتىن ئەگىتىپ باشلىدى ، جۇڭگوغا قارشى خەلقئارا ئومۇمىي خور ، ئىچكى دۇشمەنلەرنىڭ قۇترىشى ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنىستىتۇتىدا ئوقۇچىل جىخۇيجۇيىنىڭ يىلتىزى چوڭقۇرلۇقى ، شۇي ، مالارنىڭ ئادەملىرى ئەنزە ئاغدۇرۇش ئۇچۇن ھەربىر ھەت قىلىۋاتقانلىقى ، خې شۇجى باشچىلىقىدىكى پارتكومنىڭ سەزگۇر-لۇك بىلەن بۇ قارا قۇيۇننى بايقىغانلىقى قاتارلىقلارنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ كەتتى ، كېيىن تاماكىسىنىڭ كۇلىنى قېقىپ قو-يۇپ ، ماڭا بىر قارىۋالدى - دە ، گەپنى ماجۇرىن بىلەن شۇي شۇجىنىڭ ئۇستىگە يۆتكىدى .

— ئۇلارنى پاش قىلىش كېرەك ، بولۇپمۇ ئۇلار سىزنى قانداق قىلىپ «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا باشلىغانلىقى ، شيۇجېڭ-جۇيىلىق مايسىلارنى يېتىشتۇرۇشتە ، سىزنىڭ ئۇستىڭىزدە قانداق سىناقلارنى قىلغانلىقى ، شۇي شۇجى كېچىسى ياتقىڭىزغا كىرىپ فېئودال شائىرلارنى قانداق ھۇزۇرلىنىپ ماختىغانلىقى ، ماجۇرىن سىزنى نېمىلەرنى ئۆگىنىشكە ئۇندىگەنلىكى ، قىسقىسى ، ئۇلار نېمىلەرنى قىلىپ ، نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى يېزىپ چىقتىڭ . راست گەپنى ئېيتساق ، بىز سىزنى قۇتقۇزۇۋالدۇق ، بولمىسا خەتەرلىك يولغا ماڭغانىدىڭىز...

مەن ھەيرانمەن ، خەتەرلىك يول دېگىنى نېمىسى ؟ بېيجىڭغا بېرىپ ئوقۇغىنىمۇ ؟ ياكى ئەدەبىيات ئۆگەنگىنىمۇ ؟ ئۇلار نېمە-دىن قۇتقۇزدى ؟ يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئۆگىنىۋاتىمەن ، يەنىلا كونا يولۇمدا مېڭىۋاتىمەنغۇ ؟...

«ئالدىمدا ئولتۇرغان مۇنۇ قىزغىن يىگىتكە ئاچچىق قىلىش-نىڭ ھاجىتى يوق ، ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىشنىڭ تېخىمۇ ئورنى يوق . ئاچچىقنى يۇتۇش كېرەك ، بۇنداق گەپلەرنى بوسۇغىدىن چىقىپلا ئۇنتۇش كېرەك ، گەپ تالىشىپ ئاۋارىچىلىك تېپىۋېلىش-نىڭ ھاجىتى نېمە ؟» مەن ئۇندىمەي جىم ئولتۇردۇم . ئۇ ئاخىر

تاقەتسىزلىنىپ :

— بولىدۇ ، ئويلىنىڭ ، ئەتە كەچقۇرۇن مەن ياتقىنىڭىزغا ماتېرىيال ئالغىلى بارىمەن !— دېدى .

مەن تالاغا چىقتىم ـ دە ، بىردىنلا روھسىزلاندىم ، خۇددى بىكاردىن ھاقارەت ئاڭلىغاندەك ياكى قىممەتلىك نەرسەمنى ئوغرىلىتىپ قويغاندەك كۆڭلۈم غەش ، ئۆزۈم بىئارام بولدۇم . توساتتىنلا ماجۇرىننى كۆرگۈم كەلدى ـ دە ، ئۇنىڭ ئۆيىگە ماڭدىم .

— ياخشى كەپسەن . كەلمەس بولۇپ كەتتىڭ ، رەقىپ ئاغزىنەڭ ياخشى قاراۋاتامدۇ ؟ بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر ئۇنى كۈندە ساڭا تاماق توشۇيدۇ دەيدىغۇ ؟ بوپتۇ . ياخشى ئۆتكىن ، ئۇمۇ بىر ياش ، بۇرنىغا تېخى سۇ كىرمىگەن . ئۇنىمۇ شىنجاڭدىن مەن ئەكەلگەن ، پارتىيىگىمۇ مەن تونۇشتۇرغان ، ياخشى ئۆستى ، خىزمەت قابىلىيىتىمۇ يامان ئەمەس ، سەل ئالدىراڭغۇراق ، تۇزلىپ كېتىدۇ .

— سۈيۇقئېشىمنى سېغىندىمۇ ؟— دېدى ماجۇرىنىڭ ئاننىسى يۇمشاق ئالقىنى بىلەن قولۇمنى سىلاپ ،— ۋاي ـ ۋۇي ، تازا ئورۇقلىدى سەن شۇ ، تازا چىرايلىق قىز تاپتىغۇ ، توي قىل ، بالاڭنى ئۆزۈم بېقىپ بېرىدۇ شۇ .

ماجۇرىن بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ لەڭمەن يەۋېتىپمۇ ، ئىككى رومكىدىن ئىچىشىپ مەكتەپتىكى ئەھۋاللار توغرىسىدا بىلگەنلىرىمىزنى سۆزلىشۈۋېتىپمۇ ، مەن ھامان ئازابلىنىپ ئولتۇردۇم . بۇ ئاق كۆڭۈل ، قىزغىن ئادەمنىڭ ئۇستىدىن ماتېرىيال بېرىشكە مېنى مەجبۇر قىلغانلىقى ئۈچۈن ھېلىقى كۈمۈش چىشلىق يىگىتكە غەزەپلىنىپ ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇھ تارتتىم .

— نېمە ، بىر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىدىڭمۇ ؟ ياكى سېنىمۇ ئۇچۇقلىدىمۇ ؟— دېدى ماجۇرىن كۆزۈمگە قاراپ ،— بىرەر قىيىنچىلىققا يولۇقتۇڭمۇيا ؟ لېكتور بولدۇڭ ، يەنە ئىككى ـ ئۈچ يىلدا فۇجياۋشۇ ، قىرىق ياشقا كىرمەي تۇرۇپ جياۋشۇ بولىسەن ، مېـ

نىكچە ، ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئىلىم - پەن خادىملىرى ، بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئىلىم - پەن خادىملىرى ناھايىتى زۆرۈر . مىللەتلەر ئىنىستىتۇتى ھازىرغىچە سىياسىي - مەمۇرىي كادىرلارنىلا تەربىيىلەپ كەلدى . ئەمدى نىشاننى بۇراش كېرەك ، ئىلىم - پەن خادىملىرىنى يېتىشتۇرۇشنى ئاساس قىلىش كېرەك . دەۋرىمۇ ئۆزگەردىغۇ ، ئىلىم - پەن خادىملىرى ھەرقايسى تارماقلارغا رەھبەرلىك قىلسا ، زامانىۋىلىشىش تېز بولمامدۇ ؟ بۇ شۇي شۇجىنىڭ كۆزقارىشى ، مەن بۇ كۆزقاراشنى ئاخىرغىچە قوللايمەن .

لېكىن ، مەن ماجۇرىنغا ھېلىقى مۇئاۋىن شۇجىنىڭ تاپشۇرىسى توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىدىم .

ئەتىسى كۈمۈش چىشلىق يىگىت ياتقىمغا كىردى . مەن ئۇنىڭغا :

— يازالمىدىم ،— دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردىم .

— قاچان يازىسىز ؟

— بىلمەيمەن .

— سىز ئىتتىپاق ئەزاسى ، پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ، بىزنىڭ پارتىيىگە قوبۇل قىلىش ئوبيېكتىمىز سىز . پارتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى جەڭگىۋار ۋەزىپىلىرىدىن باش تارتماڭ ، ئەمەلىي كۈرەشكە كۆپرەك قاتنىشىڭ !

— مېنىڭ ئۆگىنىشىم ، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشىم ، سىزچە كۈرەش ئەمەسمۇ ؟— مەن ئۇنىڭ بېسىم ئىشلىتىشىگە چىدىمايۋاتقاندەك دېدىم .

ئۇ ئۆڭۈپ ، تاماكىسىنى ئالدىراپ تۇتاشتۇردى - دە :

— ئاۋۋال قىزىللىشىش ، ئاندىن مۇتەخەسسىسلىشىش كېرەكقۇ ، سىز بولسىڭىز ، تېخىچىلا قىزىللىشىش يولىغا سەل قاراۋاتىسىز ، سىزنىڭ ئاساسىي يېتەرسىزلىكىڭىز ، مانا مۇشۇ جەھەتتە ،— دېدى .

— باشقىلارنىڭ ئۇستىدىن ماتېرىيال بېرىشنىڭ قىزىللىشىش بىلەن قانچىلىك مۇناسىۋىتى بار؟

— ئەلۋەتتە مۇناسىۋىتى چوڭ! — دېدى ئۇ قىزىشىپ، — پارتىيىگە كىرمەكچى بولغان ئادەم ئالدى بىلەن جەڭگىۋار بولۇشى لازىم. بىلەمسىز، بۇ بىر مىلىتسىز كۇرەش. ماتېرىيال يازغىنىڭىز ئوق ئاتقىنىڭىز.

— مەن بۇنداق ئوقنى ئېتىشتىن باش تارتىمەن، مۆرىتى كەلگەندە، بىرى كوماندا بەرمىسىمۇ ئۆزۈم ئوق ئاتالايمەن!

ئۇ ماڭا ئۆڭۈپ ـ تاتىرىپ قارىدى ـ دە، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ قويۇپ بىردىنلا ھەيۋە قىلىشقا ئۇنتى:

— ئۇنداق بولسا ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ تۇرمۇش يىغىندا ئاشۇكارا سۆزلىشەيلى. ئوقۇيدىغىنىڭىز كونا كىتاب، ئويلايدىغىنىڭىز نام ـ شۆھرەت، ھىمايە قىلىۋاتقىنىڭىز ئوڭچىل جىخۇيجۇيى، ئۇنتۇماڭ، يولداش، سىز بولمىسىڭىزمۇ، جۇڭگو ئىنقىلابى يېرىم يولدا توختاپ قالمايدۇ، كوممۇنىستىك پارتىيە ئۆز دۇشمەنلىرىنى يېڭىۋېرىدۇ. دۇشمەنلەر جۇڭگوغا قارشى، كوممۇنىزمغا قارشى ئومۇمىي خور ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ، سىز بولسىڭىز، ئۆزىڭىزمۇ سەزمىگەن ھالدا بۇ خورغا ماسلاشماقچى!

مېنىڭ ئەمدى تاقىتىم تۇگىدى. ئورنۇمدىن تۇردۇم ـ دە، ئۇنىڭغا ئىشكىنى كۆرسەتتىم:

— يازمايمەن دېدىم، گەپ تۇگىدى. سىزنىڭ تەربىيىڭىزگە ھاجىتىم چۈشكىنى يوق. مەن ئۆز يولۇمنى تېپىپ ماڭالايمەن، پايدا ـ زىيىنىغا ئۆزۈم مەسئۇل!

ئۇ تېخىمۇ تاتارىدى، ئاچچىق كۇلۇپ قويۇپ، كەينىگە بۇرۇلدى:

— قانچىلىك پېتىشنى خالىسىڭىز پېتىۋېرىڭ، ئەمما سىزنى ھامان پاتقاقتىن بىز تارتىپ چىقىمىز!— دېدى ۋە ئىشكىنى يېپىپ

چىقىپ كەتتى .

كەچقۇرۇن مەن رەقىپىنىڭ ياتقىغا باردىم ۋە ئۇنىڭدىن :

— مەن راستتىنلا پاتقاقتا پېتىۋاتىمەنمۇ ؟— دەپ سورىدىم .

ئۇ كۈلۈپ كەتتى ـ دە ، پەۋاز قاپقىنى سۈزۈپ تۇرۇپ :

— لاۋگاۋ بىلەن بولغان تالىشىشقا خاپا بولۇۋاتامسەن ؟ ئاڭلىدىم ، مەن ئۇنى تەنقىد قىلدىم . ئۇ قوشۇمچە ئىتتىپاق باش ياچىيىكىسىنىڭ شۇجىسى ئەمەسمۇ ، ساڭا سەل قاتتىقراق تەلەپ قويغان ئوخشايدۇ . خاپا بولما ، ماتېرىيال يازمىساڭ مەيلى ئەمەسمۇ ، ھە دەپ يالغان ـ ياۋداق بولسىمۇ بىرنېمىلەرنى يېزىپ بەرگەن بولساڭ ياخشى بوپتىكەن ، ئىختىيارىڭ . مەن ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويايى ، سېنى تولا قىستىمىسۇن ،— دېدى .

لېكىن ، مەن كۈمۈش چىشلىق يىگىتتىن ئوڭايلىقچە قۇتۇلالمىدىم . ياشلار ئىتتىپاقى يىغىندا ماڭا ئاچچىق گەپلەر بىلەن ھۇجۇم قىلغۇچىلار بولدى . مەن ئاخىر ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنلىرىغا بارمايدىغان بولۇۋالدىم . مېنىڭ تىنچ ، خاتىرجەم تۇرمۇشۇمغا بىر خىل يوشۇرۇن ۋەھىمە ھۇجۇم قىلماقتا ، مەن خۇددى ئۇۋۇسىغا سۇ كىرگەن ئاغمىخاندەك ئۆزۈمگە پاناھ جاي ئىزدىمەكتىمەن . رەقىپ ھەر قېتىم ھال ئېيتسام :

— خاتىرجەم بول ، بولدى ، مەن ئېيتىپ قويايى ، ئۇلار سېنى تولا چىڭ تۇتمىسۇن !— دەپ قوياتتى . لېكىن ، كۈمۈش چىشلىق ياش شۇجى مېنىڭ بىلەن ئېچىشىشنى بالداقمۇبالداق كۆچەيتمەكتە . ئۇ ئەمدى مېنى كۆرسە قاپاق تۇرۇپ ئۆتىدىغان ، گەپ قىلسىمۇ بۇرۇنقىدەك ھىجايمايدىغان بولۇۋالدى . ئۇ بىر كۈنى مېنى چاقىرتتى ـ دە ، قىسقىلا قىلىپ :

— سەن ئۆزۈڭنىڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدىكى كۆزقارىشىڭنى ، يېقىنقى كۈنلەردىكى ئىدىيە ئەھۋالىڭنى يېزىپ چىق ،— دېدى .

مەن ئۇنىڭغا :

— يېزىپ چىقالمايمەن !— دېدىم .
— نېمىشقا ؟
— خالىمايمەن .
— ئۇنداق بولسا ، ياشلار ئىتتىپاقىدىن چىقىرىلىسەن !— دېدى كەسكىن قىلىپ ،— چېكىنىشكە ئىلتىماس يار .
— بولىدۇ...

رەقىپ بۇنى ئاڭلاپ ، يەنىلا :

— مەن ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويماي ، چىقىمەن دەپ ئىلتىماس يازما . سېنىڭ توغراڭدا ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم ئېيتىشىپ قالدىم ، خې شۇجىغا ئېيتمىساق بولمىدى ، ئۇنى !— دېدى ـ دە ، يەنە جىمىپ كەتتى .

بەزى كۇنلىرى بەلكىم جاتا قىلىۋاتقان يېرىم بار ئوخشايدۇ دەپ ئويلىنىپمۇ كۆردۇم ، لېكىن خاتالىق دەپ تونۇغانلىرىم ئەرزىمىگەن بىر نەرسىلەر بولۇپ چىقتى . بىر كۇنى ماجۇرىنغا بۇ ئەھۋالنى قىسقىچە قىلىپ ئېيتتىم . ماجۇرىن كۇلۇپ قويۇپ :

— ئاددىيلا ئويلايسەن ـ دە ، بىرى سېنىڭ ئۇستۇڭدىن ماتېرىيال يازغان بولۇشى ، شۇ ماتېرىيالدا بەلكىم قولغا چىققۇدەك بىر نەرسە يېزىلغان بولۇشى مۇمكىن . بۇنى رەقىپ بىلىدۇ . سېنى ئوتتۇرىغا ئاچقىشىنىڭ باھانىسىنى ئىزدەپ قىلىنىۋاتقان ئىشلار بۇ . رەقىپنىڭ ھەممىدىن خەۋىرى بار . رەقىپسىز ھېلىقى گاۋ دېگەن نەرسە ساڭا قانداق چېقىلالايتتى ،— دېدى .

مەن شۇنىڭدىن كېيىنلا رەقىپنىڭ ئۆيىگە كەم باردىغان ۋە ئۇنىڭ بىلەن كەم سۆزلىشىدىغان بولدۇم . مەن بولغۇسى كۆڭۇلسىزلىككە ئوبدان تەييارلىنىپ قويدۇم .

بىراق ، تۆت يۇز يەتمىش سوم پۇل بىلەن ئۇنىڭغا يېپسىز باغلانغان تۇرسام ، نەگىمۇ قاچالايتتىم . ئۇ بىر كۇنى ياتقىمغا

غەزەپ بىلەن كىرىپ كەلدى ـ دە :

— نەگە يوقالدىڭ ، ئاۋاق ؟ ئۇقتۇڭمۇ ، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنى ئۆي ـ ئۆيلىرىگە قايتۇرۇش قارار قىلىندى . يېرىم يىللىق تاماق پۇلى ، يول خىراجىتى قولىغا بېرىلىدىغان بولدى . ھازىر پويىز ئىستانسىسىنى شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلار بېسىۋالدى . شىنجاڭغا مېڭىۋاتقان ئادەم خۇددى دولقۇنلۇق دەريا . قانداق قىلىسەن ؟ شىنجاڭغا ماڭامسەن ياكى گۈزەلئايىنى كۈتەمسەن ؟

— كۈتىمەن...

— ھىم ، ئۇنداق بولسا مەنمۇ كەتمەيمەن ، بۇرۇنقى پىلان بويىچە ، بەشىنچى ئايدا تويۇڭنى قىلىمىز .

— تويۇمنى قىلامسىلەر ياكى مېنى كۈرەش قىلامسىلەر ؟

مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدىم . ئۇ بوزىرىپ قىزاردى ـ دە :

— ھەممە خەق قورساق غېمىدە . پۈتۈن خىزمەت توختالدى . دوختۇرخانا جىگەر كېسىلى بىلەن ئىششىق كېسىلىگە تولدى . سېنى كۈرەش قىلىشقا كىمنىڭ چولىسى .

— ھېلىقى كۇمۇش چىشلىق ئورۇنباسارىڭچۇ ؟

— ئۆلۈكىنى بۆرە يېسۇن ئۇنىڭ ،— دېدى رەقىپ قولىنى شىلتىپ ،— يىگىرمە كىشىلىك ئوۋچىلار گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى . ئۇ مەرگەننى شۇ گۇرۇپپىغا قېتىپ چۆلگە قوۋلان ، ئارقار ئوۋلاشقا ئەۋەتتۇق . تۈنۈگۈن يولغا چىقتى . كىم بىلىدۇ ، ئۆلۈكى قۇمنىڭ ئاستىدا قالامدۇ تېخى...

ئاچارچىلىق ، شۇ سەۋەبتىن كېلىپ چىققان جىددىيلىك مېنى ۋەھىمىدىن قۇتقۇزۇۋالدى . مەن ئۆز ئىشىمغا كىرىشتىم ، ماي ئايلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتۇم...

2

ئاپرېلنىڭ ئاخىرى ، مەجنۇنتاللار ئەمدىلا كۆكەرگەن ، خۇاڭ-خې دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىمدىكى بەيتاشەن تېغىنىڭ قاقاس قاپتاللىرى-دا ئالا - بۇلا يېشىللىق پەيدا بولغان بىر كۈنى ، بىزنىڭ تويىمىز بولدى . گۈزەلئاي ئاپرېلنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا قايتىپ كەلگەن ، قېيى-ناتام بىلەن قېينانامۇ كىچىك بالىسىنى ئېلىپ يىگىرمە بىرىنچى ئاپرېل كۈنى يېتىپ كەلگەنىدى .

توي كۈنى بىز بەشىنچى قەۋەتتىكى زالدا ، مەيدىمىزگە گۈل تاقاپ ، يېڭىچە ئادەتلەرنى تۇغەتتۇق . ياشلار گارمون ۋە جىر بىلەن بىزنى ئوتتۇرىغا ئېلىشىپ ئالاھىدە تەييارلانغان ئىشخانىغا ئەكى-لىشتى . مېنىڭ ئوڭ قولۇم بۆرتمە ياغلىقتا يۈزىنى يېپىۋالغان ، ئۇزۇن ئاق يىپەك كۆڭلەك ، ئەت رەڭ كاستۇم كىيىۋالغان گۈزەل-ئاينىڭ سول بىلىكىدىن قولتۇقلىغان ، سول قولۇم بولسا ، ماڭا ئوخشاشلا ئەت رەڭ كاستۇم - بۇرۇلكا ، كۆك كۆڭلەك كىيىپ ، قارا كۆك ، سۇس يوللۇق گالستۇك تاقىغان رەقىپىنىڭ قولتۇقىدا ئىدى . مەن ئۆزۈمنى چەكسىز راھەتتە ، چەكسىز بەختلىك ھېس قىلاتتىم . يۇرىكىمنىڭ تارلىرىنى تىترەتكۈچى جىر ياڭرىماقتا :

قاشىڭ قارا ، قاشىڭ قارا ،
قاشىڭدىن كۆزۈڭ قارا .
كىرپىكىڭدىن نۇرلار تاما ،
سۆيسەم يۈرەكىم قانا .

گۈزەلئايىنى قولتۇقلاپ كېتىۋاتقان قىزنىڭ ئىنچىكە ، سوزۇق ئاۋازى خۇددى مېنى تەبرىكلەۋاتقان مەدھىيە كۈيىدەك يېقىملىق ئاڭلىناتتى .

نىكاھتىن كېيىن گۈزەلئاينىڭ قىرىق ياش ئۆچۆرىسىدىكى چىرايلىق ئاپىسى مېنىڭ ، ئاندىن قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى - دە ، شاكىرابقا چىلانغان ناندىن يېگۈزدى . بىزنىڭ ئاتىمىز — كۆتمەك بۇرۇت ، قاۋۇشارلىق ، يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ يۈزىگە قورۇق چۈشمىگەن ، چاچ - بۇرۇتىغا ئاق كىرمىگەن ، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل ئادەم ئىدى . ئۇ قىزىل لېڭىنى ئارىلاپ يىمىرىپ قويۇپ ، يانچۇق سائىتىنى ئويناپ ئولتۇراتتى :

— قېنى ، يەھياخان ئاكا !— دېدى رەقىپ ئورۇنلىرىغا جايلاشقان كۆچىلىككە غۇلىچىنى ئېچىپ تۇرۇپ ،— بالىلارنىڭ بەختى ئۈچۈن بىر دۇئا بېرىڭ .

ئاتىمىز كۈلۈپ قويۇپ بېشىنى لىڭشىتتى - دە :

— بولدى ، بولدى ، قالغىنى يېڭىچە بولىۋەرسۇن !— دېدى .

ئاۋۇال خام سەي بىلەن هاراق تارتىلدى ، ئاندىن كېيىن لېگەنلەردە گۆش بېسىلغان پولۇ كىردى ، بىردەمدىن كېيىن قىزىغان ياشلار تانسىغا چۈشتى...

بىزنى كەچ سائەت توققۇزلاردا هۈجرىمىزغا ، يەنى مېنىڭ ياتقىمىغا كۆچۈرۈپ ئېلىپ كېلىشتى . ئۇ يەردىمۇ ئېچىش ، هەر خىل ئادەتلەر ، مەسىلەن ، ياغلىق يەشتۈرۈش ، ئالما يېگۈزۈش ، هەتتا «گوركى» ئويۇنلىرىمۇ بولدى . بىزنى راسا چارچاتقاندىن كېيىن كۆچىلىك چىقىپ كېتىشتى . مەن شۇ چاغدىلا گۈزەلئايغا بەختلىك ۋە ئەنسىز - ئۈياتچان كۆزىگە تىكىلىپ قارىدىم :

— ئۇھ ، مانا ئەمدى بىزنىڭ ئۆيىمىز بار . قارىغىنا !...

— «سەن» لەپ كەتكىنىنى سەتلىشىپ ،— دېدى قىز ئىككى كىشىلىك كارىۋات ئۈستىگە يېڭى تىكىلگەن كۆرپىلەر بىلەن مامۇق ياستۇقلارنى تاشلاۋېتىپ ،— «سىز» دەڭ ، ئۆمۈر بويى «سىز» لىشەيلى .

— ماقۇل ، جېنىم ، قېنى ماۋۇ گالستۇكنى ئۆز قولىڭىز

بىلەن يېشىپ قويۇڭ ، ئەمىسە !

ئۇ قىزاردى ۋە سۇس تىترەپ تۇرغان بارماقلىرىنى ئېڭىكىمگە بىلىنەر - بىلىنمەس تەگكۈزۈپ ، گالستۇكنى يېشىشكە باشلىدى . مەن ئۇنىڭ يېشىپ بولۇشىنى كۈتمەيلا نازۇك بېلىدىن قورۇپ تۇتۇپ قۇچاقلىدىم .

— ئۇنداق قىلماڭ ، قورقمەن ، يىغلىۋېتىمەن...

... چىراغ ئۆچۈرۈلدى ، بەش مىنۇتتىن كېيىن ئۇ راستتىنلا ئۆپكىدەپ يىغلىدى . لېكىن ، بۇ يىغا ماڭا چەكسىز ۋە ئۇنتۇلغۇسىز خۇشاللىق بەخش ئەتتى...

ئەتىگەنلىكى ئادىتىم بويىچە سەھەر تۇرۇپ كەتتىم . مانا شۇ چاغدىلا مەن ئۆز ھۇجرامغا كۆز يۈگۈرتتۇم : ھۇجرا ئىچىدە قوش كىشىلىك ياغاچ كارىۋات ۋە كومىسسىيون دۇكىنىدىن سېتىۋېلىنغان نەقىشلىك سىم كارىۋات ، ھەر ئىككى كارىۋاتنىڭ بېشىغا بىرىدىن گىلەم تارتىلغان ، چاققان ئەينەكلىك ئىشكاپنىڭ ئۇدۇلىدا بىر جۈپ ساپا ، ئۇستەل ، تومپۇچكا ئۇستىدە ھەر خىل چىنە - قاچا ، ھەيكەللەر ، لوڭقىلاردا گۈللەر ، دېرىزە ، ئىشىكلەردە دۇخاۋا ۋە تور پەردىلەر پەيدا بولغان ، قوش كىشىلىك كارىۋاتقا سېلىنغان يىپەك كۆرپىلەر ئۇستىدە قاپلىما كىرلىكىگە گۈللەر چېكىلگەن دۇخاۋا تاشلىق يوتقانىنى يېرىم يېپىنىپ ، قاپقارا چاچلىرىنى بىر جۈپ مامۇق ياستۇقنىڭ قىزىلگۈللەر ، يېشىل ياپراقلار كەشتە قىلىنغان ئاپئاق قاپلىرى ئۇستىگە يېيىپ گۈزەلئاي ئۇخلاۋاتاتتى . ئۇنىڭ گۈزەل يۈزىنىڭ قېنى قاچقان ، ئۇزۇن كىرپىكلىرى يۇيۇپ قويغاندەك يالتىراپ تۇراتتى . مەن ئۇنىڭ ئىككى يېقا تاشلاغان ، ئالتۇن ئۈزۈكلەر سېلىنغان قوللىرىدىن ئاستا ، يېنىككە سۆيدۈم - دە ، ھايات ماڭا ئاتا قىلغان بۇ بەختتىن لەززەتلىنىپ ئۆزۈمچە كۈلۈمسىرىدىم ۋە ئۆز - ئۆزۈمگە : «بۇلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭكى ، مەن ئەمدى ئۆمۈرۋايەت خاتىرجەمەن ، توسقۇنسىز ئىلـ

گىرىلەيمەن ، بەش يىلدا يېزىپ تۈگىتىشكە پىلانلىغان ماقالىلىرىمىنى ئۈچ يىلدا تۈگىتىمەن . رەھمەت ، گۈزەلئاي ، مېنىڭ ھاياتىمغا يېڭى مەنە ، يېڭى بۇرۇلۇش ۋە يېڭىچە رەڭ بەرگەن گۈزىلىم ، ساڭا رەھمەت» دەپ پىچىرلىدىم ۋە ئۇستەل تارتمىسىدىن ئۈچ كۈندىن بېرى ئوقۇلماي تۇرۇۋاتقان كىتابىمنى قولۇمغا ئالدىم ـ دە ، ھەممىنى ئۇنتۇدۇم...

لېكىن ، تويمىز بولۇپ بىر ئايدىن كېيىنلا مەن ھاياتىمدا بەخت بىلەن بىللە پالاكەتنىڭمۇ ئۆيۈمگە كىرگەنلىكىنى بىلدىم . بۇ پالاكەت ، مېنىڭ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشۇم بىلەن كىتابلىرىم ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئىدى . كىتابلىرىم — مېنىڭ ئەڭ كۆڭۈللۈك ، ئەزىز بايلىقلىرىم . گۈزەلئاي ئۆي ياسىغان كۈنىلا كىتابلىرىمنى بىر ياغاچ ساندۇققا قالايمىقان تاشلاپ ، ئۇستىنى پاكىز قەغەزلەر بىلەن يېپىتلەپ زالغا ئاچىقىپ قويۇپتۇ . كىتاب ، كارتا ۋە قوليازمىلىرىمسىز بىر ئاينى ئۆتكۈزۈش ماڭا ئازابلىق ، زېرىكىشلىك بولدى .

مەن بىر كۈنى سانداققا سېلىنغان يېپىتىنى بۇزدۇم ـ دە ، ئۆي جاھازلىرى قاتارىدىن چىقىرىۋېتىلگەن كىتاب ئىشكاپىمنى ئۆيگە ئەكىرىپ ، كىتابلىرىمنى بۇرۇنقى تەرتىپى بىلەن تىزىپ چىقتىم . بۇ ئىشقا تولۇق يېرىم كۈن ۋاقىت كەتتى . چۈشتە گۈزەلئاي قاقاقلاپ كۈلگىنىچە كىرىپ كەلدى ـ دە ، ئاسقىدىن پەرتۇقىنى ئېلىۋېتىپ :

— سەي ئاقلىدىڭىزمۇ ؟ نېمە قىلىۋەتتىڭىز ئۆيىنى ؟— دېدى . ئۇ تويمىزدىن كېيىن تۇنجى قېتىم خاپا بولدى .

— داداملارنىڭ يولغا سالغۇق ، ئەمدى ئىشلىمەسەم بولماس ،— دەپ كۈلدۈم ئۇنىڭغا قاراپ ،— قىلىدىغان ئىشىم چېچىمدىن تولا .

— سىز كىتاب ئوقۇڭ ، مەن ئېڭىكىمنى تۇتۇپ ، سىزگە

قاراپ ئولتۇراي ، ماڭا سىزنىڭ چىرايىڭىزلا ئەمەس ، گېپىڭىز ، ناخشىڭىزمۇ لازىم... بىلمەيدۇ دەمسىز ، مېنى ئۇخلىتىپ قويۇپ ئوغرىلىقچە كىتاب ئوقۇۋاتىسىز ، ئەتىگەنلىكى سەھەر تۇرۇۋېلىپ كىتىرلىتىپ يېزىۋاتىسىز . مەن ئەمدى تەرتىپ ئورنىتىمەن : ساـ ئەت ئوندىن قالماي ئۇخلايسىز ، كېچىسى چىراغ يېقىشقا رۇخسەت يوق ، ئەتىگەنلىكى مەن ئويغانمىغۇچە ئورنۇڭىزدىن تۇرمايسىز ، كۇندۇزلىرى چۈشتە ئۇخلايسىز ، مەن كەلگۈچە سەي ئاقلاپ ، ئوت يېقىپ ، تەييار قىلىپ تۇرىسىز . يەكشەنبە كۇنىمۇ باشقا ئىش قىلمايسىز . ماركسمۇ يەكشەنبە كۈنى سىرتقا چىقىپ دەم ئالاتـ تىكەن .

ئۇ ئەركىلەپ تۇرۇپ ، بەختلىك كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ ، شۇ گەپلەرنى دېدى ـ دە ، ئىككى قولىنى بوينۇمغا سېلىپ كۆزۈمگە قارىدى :

— خاپا بولۇۋاتامسىز ؟ خاپا بولمىغان بولسىڭىز ، كېلىڭ ، ماۋۇ كىتاب ئىشكاپىنى زالغا ئاچقۇزۇتەيلى ، سىزنىڭ كىتابىڭىزغا ئوغرى كەلمەس...

— ئورۇندۇقنىڭ كەينىگە ياخشى جايلاشتىغۇ...

— ماقۇل دەڭە ،— دېدى ئۇ نازلىنىپ تۇرۇپ ،— قاراڭە ، زادىلا ياراشمىدى ، ئۆيىمىزنى تارايتىۋەتتى . كەلگۈسىدە ئىككى ئېغىزلىق ئۆيگە كۆچكەندە ، مەن سىزگە جايلاشتۇرۇپ بېرىمەن...

— ئاچچىقايلى دەمسىز ! — دېدىم خاپىلىقمىنى يوشۇـ رالماي ،— راستىنى ئېيتسام ، كىتابلىرىم تالادا تۇرسا ، بالام تالادا تۇرغاندەك بولۇپ قالىدىكەنمەن...

ئۇ خاپا بولدى ۋە ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ كارىۋاتتا جىم ئولتۇرۇۋالدى . مەن كىتابلىرىمنى رەتلەش بىلەن بولۇپ كەتتىم .

بىركەمدە ئۇنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم ـ دە ، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ :

— يىغلاۋاتامسىز ؟ ماقۇل ، ئاچىقساق ئاچىقايلى ،— دېدىم .
تاماق ئۈستىدە ئۇنىڭ خۇشال ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ھال ئېيتتىم :
— بىر ئاي بولدى ، ئۆگىنىشىم ياخشى بولمايۋاتىدۇ . «ئالتۇن يارۇق» نى بەشىنچى ئاينىڭ ئاخىرىغىچە قولدىن چىقىرىشىم لازىم ئىدى ، ئەمدى ئالتىنچى ئايغا قالدى . ھېسابلاپ باقسام ، توي قىلىمىز دەپ يەتتە يۇز سوم قەرز بوپتىمىز . بۇ پۇلنى قەلەم ھەققى بىلەن ئۈزمىسەم ، نېمە بىلەن ئۈزىمەن . ئىككىمىزنىڭ مائاشى تامىقىمىزغا ئارانلا يېتىۋاتىدۇ...
— قەلەم ھەققى ؟— دېدى ئۇ ئىشەنمەي ،— سىز پۇل تاپالامسىزا ؟ بولدىلا ، شۇ قەلەم ھەققىڭىزنى كېلەر يىلدىن باشلاپ تاپارسىز . رەقىپكامنىڭ پۇلىنى تۆلىمىسەكمۇ بولىدۇ . ئۇ توي قىلىپ قالسا ، لايىقىدا بىر نەرسە قىلىۋېتەرمىز . قالغان پۇللارنىمۇ ھازىر قىستىمىغاندىكىن تۇرۇپ تۇرمامدۇ ، سىز پۇلنى ئويلىماڭ ، پىلانىڭىزنى ئۆزگەرتىڭ ، بويتاق ۋاقتىڭىزدىكىدەك كەچكىچە كىتاب ئوقۇيدىغىنىڭىزنى قويۇڭ ، بىزنىڭ ئۆيىمىزدىن كۈلكە ، ناخشا ، مۇزىكا ئاڭلىنىپلا تۇرىدىغان بولسۇن ، رادىئونى ئېچىپ قويۇڭە...
نېمىمۇ دېيەلەيتتىم . مېنىڭ تۇرمۇشۇم ، پىلانىم ئۆزگەرمەكتە : ئەتىگەنلىكى يۈگۈرۈشنىڭ ئورنىغا ، گۈزەلئاينىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيمەن ؛ چەت ئەل تىلى يادلاش ئورنىغا ، قەرز ئۈزۈشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەپ خىيال سۈرىمەن ؛ ماقالە يېزىش ئورنىغا ، گۈزەلئاينىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن ، ئۆيىنى سۈرتىمەن ، سەي ئاقلايمەن ، قاچا ـ قومۇچلارنى يۇيىمەن ، چىلانغان كىرلارنى مۇجۇيمەن تېخى (بۇ كىرلار ھەر كۈنى چىقىپ تۇرىدۇ)... چۈشلۈكى تاماقتىن كېيىن سائەت ئۈچكىچە كارىۋاتتا يەنە ئېغىنايمىز... كەچكى تاماققا رەقىپ بىلەن ئادىلە كىرىپ كېلىدۇ . ئۇلار ھەر كۈنى كەچىنى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزىدۇ . رەقىپ گۈش ـ ياغ ،

ئۇن ـ مايلىرىنى ئايانماستىن توشۇپ تۇرىدۇ ، ھەر كۈنى بىر بوتۇلكىنى بوشىتىمىز ، ئاندىن كېيىن سەيلە ياكى تانسا ، ھېچبولـ مىسا كەچ سائەت ئون ـ ئون بىرلەرگىچە پاراڭ سېلىشىمىز ياكى قارتا ئويناىمىز...

بۇ كۈنلەر گۈزەلئاي ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ۋە لەززەتلىك . مېـ نىڭ ئۇچۇن بولسا ، زېرىكىشلىك ۋە ئازابلىق . چۈنكى ، توپا بېـ سىپ يانقان كىتابلىرىم ، چالا پېتى تۇرغان ماقالە ، كارتىلىرىمنى كۆرسەم ، خۇددى زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانەك ئازابلىنىـ مەن ۋە : «كۈنلەر مۇشۇنداق ئۆتسۇبرىدىغان بولسا ، بەش يىلدىن كېيىن كېرەكسىز ئادەمگە ئايلىنىمەن ، گۈزەل ئارزۇلىرىمنى چەـ رايلىق ئائىلە ئۇچۇن قۇربان قىلىۋەتكەن ئەرزىمەس ئادەم بولۇپ چىقىمەن . ياق ، مەن تۇرمۇشۇمنى ئۆزگەرتىشنىڭ يولىنى قىلاي . گۈزەلئايىنى ئىرادەمگە بويسۇندۇراي ! » دەپ ئويلايمەن .

تومۇز باشلاندى . دېرىزىنى ئېچىپ قويۇپ ، سەلكىن شامال بىلەن كىرگەن سېرىن ۋە ئەتىرگۈللەرنىڭ پۇرىقىدىن لەززەتلىنىش قانداق ياخشى . مۇنداق ياز كېچىلىرىنى تالاي ئۆتكۈزگەنىدىم . ئۇ چاغلار ھازىرقىدىن راھەت ئىدى . پۈتۈن دىققىتىم بىلەن كىتاب ئوقۇيتتۇم ياكى ماقالە يازاتتىم ، جىمجىت كېچىدە سىرتقا چىقىپ گۈللەر ئارىسىدا بۇيۇك ئارزۇلار ئۇچۇن باش قاتۇرۇپ ئايلىناتتىم . «ھاياتنى قەدىرلەش كېرەك !— دەپ ئويلايتتىم قويۇق يۇلتۇزلارغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ،— مىليون يىللارنى نۇر چېچىش بىلەن ئۆتكۈزگەن يۇلتۇزلارمۇ ئۆلىدىغۇ ، مەن نېمىدىم ، تۇرخۇندىن پىلـ لىدە قىلىپ كۆتۇرۇلۇپ چىققان سامان ئوتىنىڭ ئۇچقۇنچىلىكىمۇ ئۆمرۇم يوق . كائىناتقا ، دۇنياغا سېلىشتۇرغاندا ، شۇنچىلىكىمۇ ئەمەسمەن . مەيلى كۇل بولاي ياكى بۇ دۇنياغا كېچىسى يالتىرىغان فوسفورلۇق چىرىندىچىلىك بولسىمۇ نۇر چېچىپ ئۆچەي ، ئىزناـ سىز توپىغا ئايلىنىش — ئۆز قەدرىنى بىلگەن ئىنسان ئۇچۇن

پاجىئە . ئىنسان پاجىئەدىن ئۆزىنى ھىمايە قىلىشى لازىم . سېنىڭ ھىمايىچىڭ — ھالال ئەمگەك تەرىڭ . ئۇلۇغۋار غايىگە ئىرادە باغلاپ ، شۇ غايىنى ھاياتىڭنىڭ مەنىسى ھېسابلاپ تەر تۆك ، شۇ چاغدا سەكراتتا ياتقاندا قىلىدىغان پۇشايمىنىڭ ئاز بولىدۇ » . مانا بۇ سۆزلەر مېنى روھلاندۇراتتى ، مەن كېچىنى قەدىرلەيتتىم . جىمجىت كېچىنىڭ دەرەخلەر بىلەن ياشنىغان ھاۋاسىنى قېنىپ ـ قېنىپ ئىچىمگە تارتىپ ، كەلگۈسى ئۇچۇن جان پىدالىق بىلەن ئىشلەيتتىم...

ھازىرچۇ ؟ قېنى ئۇ زوقمەنلىك ؟ ۋۇجۇدۇمدىكى ئەڭ ساپ كۇچ مۇھەببەتكە سەرپ قىلىنىپ بولغانمىدۇ ؟ نېمىشقا گۈزەلئاينى ئۇخلىتىپ قويۇپ ئورنۇمدىن تۇرالمايمەن ، ئىككى سائەت ۋاقىت چىقىرىپ يازما يادىكارلىقلارغا ئىزاھات يازالمايمەن ؟...

گۈزەلئاينىڭ ئاپئاق بىلەكلىرىدىن ئېھتىيات بىلەن ئاجراپ چىقتىم ـ دە ، پۇتۇمنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ كىتابلىرىمنىڭ يېنىغا كەلدىم . خۇددى باڭچۇيداۋدا گۈزەلئاي بىلەن كۆرۈشكەندەك ھاياجان ۋە مۇھەببەت بىلەن ئۇلارنى بىرمۇبىر تۇتۇپ چىقتىم . قولۇمغا كۇندىلىك خاتىرە يېزىلغان بىر دەپتەر چۇشۇپ قالدى . مەن دەپتەرنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئېچىپ بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن يېزىلغان يالقۇنلۇق سۆزلەرنى ئوقۇدۇم :

«1959 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئوقۇلۇپ بولغان كىتابلار ، خاتىرە يېزىلغانلىرى ، يېزىلمىغانلىرى ، نۇقتىلىق ئوقۇلغانلىرى ، مۇھىم بەتلەر مەخسۇس بەلگىلەر بىلەن كۆرسىتىلگەن جەدۋەل مېنىڭ ئالدىمدا تۇرۇپتۇ . مەن جەدۋەلگە سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ ئۆز ـ ئۆزۇمدىن رازى بولدۇم ـ دە ، كۇندىلىك خاتىرەمگە مۇنۇلارنى ئىپتىخار بىلەن يازدىم : كۇنلەرنى قانداق ئۆتكۈزۈۋاتىسەن ؟ مەن ئۆزۇمنى بىلىم بىلەن قورالالاندۇرۇۋاتىمەن . ئوقۇغان كىتابلىرىم

كېرەكسىز نەرسىلەر ئەمەس . توققۇزىنچى ئايدا ئون كۈن ئەمگەك قىلدىم ، شۇنداق بولسىمۇ ئوقۇغان كىتابلىرىم سەككىزىنچى ئايدىكىدىن جىق ، يازغان خاتىرە ، كارتىلىرىمۇ جىق . بۇگۈن توققۇزىنچى ئايغا يېگىرمە تۆت . بۇ ئايدا يەنە ئالتە ـ يەتتە كۈن بار . مۇشۇ سۈرئەت بىلەن ماڭسام ، ئۆگىنىش پىلانىمنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىاپ بولىمەن ! » .

خاتىرىنى يېپىپ قويۇپ كىتابلىرىمغا قارىدىم : مېنىڭ دوستلىرىم — ھەر خىل كىتابلار ئۆز ئورۇنلىرىدا تۇرۇشاتتى . پەلسەپىۋى ، سىياسىي كىتابلار ، تارىخىي ۋە قوشۇمچە پايدىلىنىدىغان كىتابلار ، ئەدەبىي كىتابلار رەت ـ رېتى بىلەن تىزىلغان . ئوقۇپ بولغانلىرىم بىر چەتتە ، ئوقۇغان بولسامۇ ، مەزمۇنىنى تېخى ئۆزلەشتۈرۈپ بولمىغان كىتابلار بىر چەتتە ، گېزىتلەر ۋە ژۇرناللارمۇ رېتى بىلەن قاتلاقلىق تۇراتتى . خاتىرىلىرىم بىلەن كارتىلىرىم بولسا مەخسۇس ياسىتىلغان كىچىك ساندۇقتا تۇراتتى . ئوقۇپ بولغان كىتابلىرىم ماڭا كايىپ : «قېنى ، مېنى ۋاراقلا ، ھېچبولمىسا بىر بېتىمنى بولسىمۇ ئېچىپ قوي ، بىز ساڭا بىلىم بەرگەن ، سەن بىزنىڭ ۋاراقلىرىمىزدىكى بىلىملەرنى ئۆزۈڭگە ئۆزلەشتۈرۈپ بولۇۋېلىڭ ، بىز ساڭا سوغۇق ۋە ئارتۇقچە بولۇپ قالدۇقمۇ ؟ بىزنى تاشلىۋەتمە ، ئورنىمىزغا باشقىلارنى تىزىپ قويۇشنى ئويلاۋاتامسەن ، ياق ئۇنداق قىلما ! » دەۋاتقاندەك ؛ ئوقۇلمىغان كىتابلار بولسا : «بىزگە قاچان نۆۋەت كېلىدۇ ؟ ئالدىرا يېگىت ، ئۆمرۈڭ باغلاقلىق موزاي ئەمەس ، ئېرىقتىكى ئېقىن سۇ ، ياشلىقىڭنى قەدىرلە ! » دەۋاتقاندەك ؛ يەنە بىرقانچە كىتابلىرىم بولسا : «بىزنى ئوقۇدۇڭ ، لېكىن ئۆزلەشتۈرۈپ بولالمىدىڭ . قۇرلىرىمىزنىڭ ئاستىغا سىزىپ قويدۇڭ ، بەتلىرىمىزگە قەغەز پارچىلىرىنى قىستۇرۇپ قويدۇڭ ، خاتىرەڭگە كۆچۈرەمسەن ياكى باشقىلارغا كۆر-

ستىش ئۇچۇنلا شۇنداق قىلىپ يۈرەمسەن؟ يىگىت ، بىزنى ئوقۇ-غاندىكىن ، ئەمدى ئۆزلەشتۈرۈۋال . بىزمۇ ۋاراقلىنىش ۋە سىزد-لىشتىن بالدۇررراق قۇتۇلايلى . بەت ۋە قۇرلاردىكى بىلىملەر ، سىنىڭ قەلبىڭ ياكى تىلىڭ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ دىللىرىغا قۇيۇلسۇن . ئالدىرا ، بىزنى يىرىم - يارتا ئوقۇپ قويۇپ بولدى قىلما ! » دەۋاتقاندەك ؛ شېئىر توپلاملىرى ، يىلنامىلەرمۇ : «بىزنى يادلىۋال ! » دەپ چۇقان - سۈرەن سېلىۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلا-دى... كۇندىلىك ئۆگىنىش ۋە خىزمەت جەدۋىلىمگە قارىدىم . ئۆ-گىنىش ۋە خىزمەت قىلىش ۋاقتىم كۇنىگە ئون سائەت قىلىپ بەلگىلەنگەن . يىرىم كېچىگىچە ئولتۇرغان كۇنلەر ، سەھەر تۇرۇۋا-لىدىغان كۇنلەر ئون سائەتنىڭ سىرتىدا ئىدى . ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا ، قانداقمۇ جىددىيلىكنى بوشاشتۇرغىلى بولسۇن . مەن سالا-مەتلىكىمنى ئاسرايمەن ، تەنھەرىكەت قىلىمەن ، شاھمات ئويناىمەن ، دۇتار چالىمەن ، ياخشى ئوزۇقلىنىمەن ، باشقا ھەۋەسلەردىن ئۆ-زۇمنى تارتالايمەن ، لېكىن ئۆگىنىش - يېزىش ، مېنىڭ ھاياتىم بىلەن باراۋەر ! سالامەتلىك جان ئۇچۇن خىزمەت قىلىدۇ ، جان بولسا غايە ئۇچۇن سەرپ قىلىنىدۇغۇ...

شۇنىڭ بىلەن بىردىنلا غەيرەتلەندىم - دە ، ئۇستىلىمگە مۇكە-چەيدىم . مۇكچەيدىم - دە ، تاتلىق ئۇخلاۋاتقان گۇزەلئاينىمۇ ، چىرايلىق ئۆيۇمنىمۇ ئۇنتۇدۇم...

... ئون كۇن شۇنداق ئۆتتى . ئۇيقۇسىزلىق ۋە ئۇنىڭدىن پەيدا بولغان ئىشتىهاسىزلىق مېنى قاتتىق جۇدەتتى ، تېرىككەك ، كەم سۆز بولۇپ قالدىم . بىر نەرسە «تىرىق» قىلسىلا تېرىكىمەن ، لېكىن گۇزەلئايغا تولىمۇ سەۋر - تاقەت ۋە ئېھتىيات بىلەن مۇئا-مىلە قىلىمەن . مەن خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا ، گۇزەلئاي كىرىدۇ - دە : «نېمانچە تاتىرىپ كەتتىڭىز ؟ » دەيدۇ . مەن قاتتىق

چۆچۈيمەن ، تېرىكمەن ، لېكىن زورىغا كۈلۈمسىرەيمەن : «مەجە-زىم يوق··· » .

«دوختۇر سىزدىن كېسەل تاپالمىغانتىغۇ ؟ ياكى بىرە-رىگە··· » .

مەن چىراي ئۆزگەرتمەن . ئۇ : «ئاشىق» دېگەندەك سۆز-لەرنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىدۇ ـ دە ، خاپا بولۇپ كارىۋاتتا دۇم يېتىۋا-لىدۇ . مەن ئۇنى كۈلدۈرۈش ئۈچۈن يېرىم سائەت ۋاقىت سەرپ قىلىمەن .

مەن ئالتىنچى ئاينىڭ ئاخىرىغا بارغاندا ، قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قالدىم . لېكىن ، بۇنىڭ بەدىلىگە مەن «ئابىدىلەرگە قىس-قىچە ئىزاھات» يېزىپ چىقتىم ۋە ئۇنى تەرجىمە قىلىشقا لى لاۋشىغا بەردىم .

بۈگۈن گۈزەلئاي روھلانغان ھالدا كىرىپ كەلدى ـ دە ، دوختۇرنىڭ قەغىزىنى ئالدىمغا قويۇپ ، ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى يېپىۋالدى . مەن ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ :

— مۇبارەك بولسۇن ، ئەمدى پەرزەنتسىزگە ئىسىم تېپىشىم كېرەك !— دېدىم .

— ئوغۇل··· — دېدى ئۇ چوغدەك قىزارغان يۈزىنى كەينىمگە يوشۇرۇپ···

شۇ كۈنى مەن ھاشىرغا خەت يازدىم :

«سالام ، ھاشىر ، ساڭا گۈزەلئايدىن ئالاھىدە سالام . ئۇ سېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى ، ساڭا كۆرسەتمىگەن خۇش چىرا-يىنى ئەمدى كۆرسىتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ . بىلەمسەن ، ئۇ يالغۇز مېنىڭ سۆيۈملۈك ئايالىملا ئەمەس ، يەنە يەتتە ئايدىن كېيىن يورۇق دۇنيانى نۇرلۇق كۆزى بىلەن كۆزىتىدىغان ئوغلۇمنىڭ ئانىسى . ‹قىزلارنىڭ گۈزەللىكى ئانا بولغانلىقى-

دا ، »[1] بۇ كىمنىڭ شېئىرى ، بىلەمسەن ؟ مەن ئۇنىڭ ئانا بولىدىغانلىقىنى بۇگۈن بىلدىم . بۇنىڭ شەرىپىگە تۆت كىشىلىك زىياپەت ئۇيۇشتۇرىمەن . زىياپەتتە سېنىڭ ئۇچۇن ئەڭ ئاۋۋال قەدەھ كۆتۈرىمەن ، چۇنكى سەن مېنىڭ تۇغۇلغۇسى ئوغلۇم ئۇچۇن ھەممىدىنمۇ قالتىس خۇشال بولىسەن . راستىمۇ ؟ گۇزەلئاينى ‹بۇرژۇي› دەۋەرمىگىن . ئۇ ھازىر بىر ئۆينى پىرقىرىتىپ تۇتۇۋاتىدۇ ، دېمەك ئەمگەكچى··· »

— قالغىنىنى ئاخشاملىقىقا يېزىڭ !— دېدى گۇزەلئاي بويىنۇمىغا كەينى تەرىپىمدىن گىرە سېلىپ ۋە كۆكرىكىنى بېشىمغا قويۇپ تۇرۇپ ،— يۇرۇڭ ، بىللە چۆچۈرە تۇگىمىز···

بىز بوجا گۆشلەردىن قىلىنغان قىيمىنى چىمدىپ ئېلىپ چۆچۈرە تۇگۇۋېتىپ ، كەلگۈسى تۇرمۇشىمىز توغرىسىدا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق .

كەچكى تۆت كىشىلىك زىياپىتىمىز كۆڭۈللۈك ئۆتتى . رەقىپ بۇگۈن ئادەتتىكىدىن كۆپ ئىچتى ۋە مەست بولۇپ قالدى . ئۇ ھەدىسلا گۇزەلئاينى تانسىغا تارتىشقا باشلىدى . مەنمۇ ئىككى رومكا ئىچىپ ئاجىزلاشقان بەدىنىمنى زەھەرلىۋالغاچقا ، ئۇنىڭ بۇ قىلىقىغا غەزەپلەندىم ـ دە ، ئادىلەگە پىچىرلاپ :

— بىر ئامال قىلىپ بۇنى ئېلىپ كېتىڭە ، مېنىڭ مېڭەم ئۆرلەپ كېتىۋاتىدۇ ،— دېدىم . لېكىن ئادىلەنىڭ قايتىش توغرىسىدىكى تەكلىپىنى رەقىپ قوپاللىق بىلەن رەت قىلدى ـ دە ، ماڭا قاراپ :

— سەن ئەمدى مېنى قوغلايدىغان بولدۇڭ ، مەن ساڭا ياخشى بولالمىدىم . لېكىن مەن ئۆزۈمنى مۇشۇ ئۆينىڭ بىر ئەزاسى ھېسـ

① شىپاچىۋىنىڭ شېئىرىدىن .

سابلايمەن ، راستمۇ گۈزەلئاي ، ئېيتىڭە ، ئىنساپ بىلەن گەپ قىلىڭە ، مەن سىلەرگە ئاز ياخشىلىق قىلدىممۇ ؟ ئەلۋەتتە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ، ئۆمۈرۋايەت…

— ياخشىلىقىڭىزنى بىلگۈچىلىكىمىز بار ، رەقىپكا ، كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىز ، ئەلانىڭ سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس ، قارىڭە ، قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قالدى…

— سالامەتلىكى ياخشى !— دېدى رەقىپ گۈزەلئايىنىڭ سۆزىدىن بۆلۈپ ،— سىز بىلمىگەن بىلەن مەن بىلىمەن . ئۇ كېچىسى سىزنى ئۆخلىتىپ قويۇپ ماڭاله يازىدۇ . نەچچە قېتىم كېچىسى سائەت ئۈچ ـ تۆتلەردە ئەلانىڭ ئۇستەلىدە مۇكچىيىپ ئىشلەۋاتقىنىنى كۆردۈم ، يېقىندا ئىككى پارچە ئىلمىي ماڭاله پۈتتۈردى ، قاچانلاردا يازدى بىلەمسىز ؟

گۈزەلئاي ماڭا گۇمان ، ئاغرىنىش ۋە ھېسداشلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن قارىدى . ئۇ قاراشتىن مەن : «مېنى ئالدىدىڭىز ـ ھە ؟» دېگەن مەنىنى چۈشىنىپ ، يەرگە قارىدىم .

شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ رەقىپكە بولغان كونا غەزەپلىرىم يەنە قوزغالدى . ئۇ تېخىچىلا مېنىڭ ئايالىمنىڭ پېيىدا ئىكەن ، مەن بۇنى بىلدىم ۋە بىلگەن كۈنۈملا گۈزەلئايغا مەسلىھەت سالدىم :

— ئۆي جابدۇقىنى سېتىپ بولسىمۇ ئۇنىڭ پۇلىنى تۆلۈۋېتىلى ، ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنى تارتايلى…

— ماڭا ئىشەنمەمسىز ؟— دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ ،— ئۇ نېمە قىلسىمۇ قىلسۇن ، مەن ئۇنىڭغا كۆز قىرىمنى سالمايمەن ، ئۇنى سىزنىڭ ئېلىۋەتكەن تىرنىقىڭىزغا تەڭ قىلمايمەن .

— قەرز بولغاندىكىن ، تىلىمىز قىسقا بولىدىكەن ئەمەسمۇ…

— قەرزنى تۆلەيمىز ، يولسىزلىق قىلسا ، كاچىتىغا يەيدۇ…

مەن رەقىپكە قاپاق ئاچمايدىغان بولۇۋالدىم ، لېكىن گۈزەلئاي يەنىلا ئۇنىڭ ئەكەلگەن سوۋغىلىرىنى قوبۇل قىلاتتى ، ئۇنى تاماققا

تۇتۇپ قالاتتى . بەزىدە ئۇلار ئۇچى تانسىغا ياكى كىنوغا بىللە كېتىشەتتى . گۈزەللىنى ئۇلار ئەكېلىپ قويۇشاتتى ، ئۇلار كەتكەن كېيىن گۈزەللىڭ ماڭا غوتۇلدايتتى :

— ۋاي - ۋۇي ، كىتابىڭىزدىن تويدىغۇ كىشى . رەقىپكاملار - مۇ سىزچىلىك كىتاب ئوقۇمايلا ئۆسۈۋاتىدىغۇ ، خىزمىتى جايىدا ، ئويۇن - تاماشىسىمۇ ئۆز يولىدا ، يەنە ئۇچ يىلدىن كېيىن ماڭىمۇ ئويۇن - كۇلكە خۇشياقمايدىغان بولىدۇ ، شۇ چاغدا كېچىچە ئىشلەسىڭىزمۇ مەيلى دەيتتىم . لېكىن ، ھازىر...

— لېكىن ، ھازىر قىلىدىغان ئىشىم چېچىمدىن تولا تۇرسا ، پىلانلىرىم ئورۇندالمايۋاتسا...

— بىرى سىزنى ئورۇنلىمىدىڭ دەپ كۆزىڭىزگە كىرەۋالدىمۇ ؟

— ۋىجدانىم ھەيدەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ . ئىچىمدە بىر ئوت بار ، جېنىم...

— ئۇنداق ئادەم ئۆي تۇتمىسىڭىز بولمايتتىمۇ ؟...

ئۇ كۆزىگە ياش ئالدى . مەن يەنە ئۇنى بەزلەشكە يېرىم سائەت ۋاقىت سەرپ قىلدىم .

مېنىڭ سوغۇق مۇئامىلەم رەقىپىنىڭ يولىنى توسقان چېغى ، ئۇنىڭ قەدىمى ئازايدى ، پەقەت مەست بولۇۋالسىلا بىزنىڭكىگە كېلەتتى ، بەزى كۇنلىرى كارىۋاتتا يېتىۋېلىپ ئۇخلاپمۇ قالاتتى ، بەزىدە بولسا ، يېرىم كېچىگىچە مېنىڭ بىلەن تالاش - تارتىش قىلاتتى - دە ، خاپا بولۇپ ئىشكىنى جالاقلىتىپ يېپىپ چىقىپ كېتەتتى . ئۇ نېمە باھانىلەر بىلەن كەلمىسۇن ، مەن ئۇنىڭ ئايالىمىنى چۆرگىلەپ يۇرگىنىنى ئۇپئوچۇق بىلىپ تۇرىمەن .

ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن ، بىز شىنجاڭغا بېرىشقا تەييارلىق قىلدۇق . مانا ئەمدى ماڭىمىز دەپ يۇرگەن كۇنلەرنىڭ بىرىدە ، مېنى كادىرلار بۆلۇمىگە چاقىرتتى .

— خوش ، تويىنىڭ شېرىن ئېيىمۇ تۇگىدى ،— دېدى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ئېگىز بويلۇق كېجاڭى كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ ،— ئەمدى گەننەنگە بېرىپ يېگىرمە كۈن ئەمگەك قىلىپ كېلىڭ . كادىرلار نۆۋەت بىلەن بېرىۋاتىدۇ . ئەمدىكى نۆۋەت سىزگە ، سەلەرنىڭ كافېدرادىن دۆەن جياۋشۇ ئىككىڭلار بارىسىلەر .

— مەن توققۇزىنچى ئايدىن كېيىن بارسام قانداق ؟

— ئۇ چاغدا سىز قىلغۇدەك ئىش قالمايدۇ ، ھازىر ياڭيۇغا توپا يۆلەيسىلەر .

— مەن شىنجاڭغا بېرىشقا تەييارلىق قىلىپ قويغان .

— سەككىزىنچى ئايدا بېرىڭ ، توققۇزىنچى ئايىنىڭ ئاخىرى قايتىپ كېلىڭ ، سىزگە ئېتىبار بېرەيلى .

— نېمىشقا بويىنى قاتتىقلىق قىلىسىز ،— دېدى گۈزەلئاي كۆزىگە ياش ئېلىپ ، مېنىڭ خەۋىرىمنى ئاڭلاپ خاپا بولۇپ ،— رەقىپكامغا يالۇۋرۇڭ ، ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ ، سىزنى ئەمگەكتىن قالدۇرالايدۇ .

مەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلىپ دېدىم :

— ئۇنىڭغا يالۇۋرمايمەن ، ئۇنىڭ تەپتىدە تەرلىگىنىمدىن ، تاشنىڭ كامېرىدا توڭلاپ قالغىنىم راھەت . بىلەمسىز ، قىرغىزلار-نىڭ : «ئەر كېرەك ، ئەردەك كېرەك ، بۇرغىسى تۇتقان ناردەك كېرەك . قۇرغۇيەك سايىسىدە جان باققۇچە ، بوز لاچىن چاڭگىلىدا ئۆلمەك كېرەك» دېگەن داڭلىق قوشىقى بار . يېگىرمە كۈن چىداڭ ، دۆەن جياۋشۇمۇ بارغۇ ، بەلكى ماڭا ئېتىبار قىلار . يېگىرمە كۈن دېگەن نېمە ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە توشۇپ كېتىدۇ . ماجۇرىنىڭ ئانىسى بىلەن ئايالىغا تاپىلاپ قويىمەن ، سىزگە يارىدىم قىلىدۇ . بوپتۇ ، بېرىپ كېلەي .

— ئادىلەنى كۆچۈرۈپ ئەكېلىۋالمەن .

— ياق ، ئۇنداق قىلماڭ ، رەقىپتىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ .

ئادىلە كۆچۈپ كەلسە ، رەقىپ بۇ ئۆيدىن چىقمايدىغان بولۇۋالىدۇ .
ئىككى كۈندىن كېيىن بىز سەھەرلەپ يولغا چىقتۇق . گۈزەل-ئاي ئۆيدىن خوشلىشىپ چىققىنىمدا كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ :
— كالېندارغا ھەر كۈنى بىرنى سىجايمەن ، يىگىرمە سىزىق بولغان كۈنى كەچ كىرگۈچە دەرۋازا ئالدىدا — شىپاڭدا يولىڭىزغا قاراپ ئولتۇرىمەن !— دېدى .
مەن ماڭاردا كىتابلىرىمدىن بىرنەچچىنى ئېلىۋالغانىدىم ، مانا ھازىر چاققان تېڭىلغان يۈك - تاقلىرىم ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ، ئۈستى بىرېزىنت بىلەن يېپىلغان قارا ماشىنىدا كېتىۋاتىمەن . مەن تېزرەك قايتىپ كېلىشنى تەقەززالىق بىلەن ئارزۇ قىلىۋاتقان لەۋجۇ شەھىرى ، بارغانسېرى مېنىڭدىن يىراقتا قالماقتا .

يېشىل چاتقاللىق تۆپىلىكلەرگە تولغىماچ يوللار بىلەن يامىشىش ، چۈشكە يېقىن سېپىل يېنىدىكى ئىككى قەۋەتلىك ئاشخانىدا چۈش بىلەن تالىشىپ تاماق يېيىشىۋاتقان ، قەھەتچىلىك ئازابىدىن ئىنسانىي مېھماندوستلۇقنى بىر چەتكە قايرىپ قويغان ئادەملەرنى ئاچ ھالدا كۆرۈپ تۇرۇش ، ئاندىن كېيىن ئۇماچتەك قويۇق ئېقىنى بىلەن قورقۇنچلۇق دولقۇن ياساپ ، بىز چۈشۈۋالغان كېمىنى جەنۇبىي قىرغاقتا ئىتتىرىۋاتقان تاۋۇقي دەرياسىغا قاراپ تۇرۇش ، تۇتاش ، لېكىن نامرات يېزىلار ، تاشلىق ، ئۇنۇمسىز تۆپىلىكلەر... مېنىڭدە نە زوق ، نە زېرىكىش ھېسسى قوزغىمىدى . خىيالىم گۈزەلئاي بىلەن ، مەن كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئەينەككە قاراپ ئۇزاق خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندۇ ، چۈشتە ئۇنىڭغا تەسەللى بەرگىلى رەقىپ بىلەن ئادىلە كىرگەندۇ ، مېنىڭ گۇمانخور كۆزلىرىمدىن قۇتۇلغان رەقىپ شەھۋەتخور ، خۇپسەن كۆزلىرى بىلەن گۈزەلئايغا قانغۇچە قارىۋالغاندۇ ، بەلكى ئۆز مەردلىكى ۋە دوستلۇق ساداقىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىككى قىزنى ئېلىپ ئالىي ئاشخانىلارغا

ئېلىپ بارغاندۇ ، مەست بولۇۋېلىپ بەلكى گۈزەلئايىنى قولتۇقلاپ-مۇڭالغاندۇ...

قاراڭغۇ چۈشكەندە لىنشا شەھىرىنىڭ پەشتاقلىق سېپىلىدىن كىرىپ باردۇق - دە ، ئادىمى شالاڭ كوچىلىرىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، ئىككى قەۋەتلىك مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق . ئاخشىملا مەن گۈزەلئايغا خەت يازدىم :

«سالام ، مېنىڭ قىممەتلىكىم ! ئىشتىهايىم تېخىمۇ ئازايدى ، سىزنىڭ قولىڭىزدا پىشقان سامسىلارنى ئاغزىمغا سېلىپ قويىمەن ، لېكىن ھېچ نەرسە يېگۈم كەلمەيدۇ... مەن كۆرگەن ناھىيىلەردە ۋە مۇنۇ ئوبلاست مەركىزىدە قەھەتچىلىك بوراندەك ھۇۋلاپ ، بۇلۇڭ - بۇلۇڭلاردا قىدىرىپ يۈرىدۇ . بۇ يەرنىڭ مەخسۇسلا كەندىر تېرىلىدىغان بىر كوچىسىدىن ئۆتتۈق . بۇرنۇمغا گۈپپىدە كەندىر پۇرىقى ئۇرۇلدى . كوچا تۈزۈلۈشى غۇلجا شەھىرىنىڭ تەختىيۇن مەھەللىسىگە ئوخشايدۇ ، لېكىن كەندىر پۇرىقى ماڭا قۇم ئارىشاڭ يولىدىكى ئەمەنلىكنى ئەسلەتتى . يادىڭىزدا بارمۇ ، مەن كىچىك ۋاقتىمدا موللامدىن قېچىپ ئەمەنلىكتە ئۇخلاپ قالغىنىمنى سىزگە ھېكايە قىلىپ بەرگەندە ، سىز ماڭا ھېسداشلىق قىلىپ يىغلاپ كەتكەنىدىڭىز... بۇ يىغىڭىز شۇنچىلىك تەبىئىي ۋە سەمىمىي ئىدى . مەن كۆزلىرىڭىز ئارقىلىق ئېقىپ چىققان يۈرەك سۈيىڭىزنى ئالقانلىرىم بىلەن سۈرتكەن ، بۇ ئىش باڭچۇيداۋدەم ئېلىش ئورنىدا بولغانىدى... مانا بۇگۈنمۇ سىزنىڭ ئۇنچىلىك ياشلار مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئاشۇ ئوماق كۆزلىرىڭىز ئالدىمدىن زادى كەتمەيدۇ . قاچان كۆرۈشىمىز ؟ مەن ئۇچۇن ناتونۇش ۋە سىرلىق بولغان زاڭزۇ يايلىقىدا نېمىلەرگە ئۇچرارمەن ؟ مەن ناھايىتى كۆڭۈلسىز ۋە بىئارام بولۇپ كېتىپ

بارمەن . ماشىنىدىكىلەردىن بىرى : «بىلەمسىلەر ؟ ئىككى خىل ئادەملەر كېتىۋاتىمىز . بىرلىرى قىزىل ، بىرلىرى قارىلار . بەلكىم قىزىللار يېگىرمە كۈندە قايتار ، لېكىن قارىلار ئۇچ يىلسىز قايتمىغۇدەك » دېدى . ناۋادا مەن شۇ قارىلار قاتارىدا بولۇپ قالسامچۇ ؟ مەن ھەر خىل ئېھتىماللارنى ئويلاۋاتىمەن . دۇەن جياۋشۇمۇ مېنىڭ گۇمانىمغا قوشۇلدى ، چۈنكى كەلگۈچىلەرنىڭ بىر قىسمىغا قىشلىق كىيىم ئالغۇزغان ، بىر قىسمىغا ئالغۇزمىغان . ئۆزىڭىز بىلىسىز ، كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ئادىمى ماڭا : «تۇيۇقسىز سوغۇق بولىدۇ ، پاختىلىق چاپان ، ئۆتۈك ، قۇلاقچا ئالغىن » دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى ، سىزمۇ مېنى ئاياپ بۇ نەرسىلەرنى ئالغۇزدىڭىز . دۇەن جياۋشۇنىڭ ئېيتىشچە ، تارىخىي مەسىلىسى بارلارنىڭ ھەممىسىگىلا شۇنداق ئۇقتۇرۇپتۇ . ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىلەن پارتىيە ئەزالىرىغا گەپمۇ قىلماپتۇ ، يالغۇز مەنلا مەسىلىسى بارلار قاتارىدا قوراللىنىپتىمەن... بۇ ئىش مېنى گۇمانغا سېلىۋاتىدۇ . سىزدىن قايتا ـ قايتىلاپ تىلەيدىغىنىم ، رەقىبىتىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ... كېيىن ئايلىق مائاشىمدىن يېگىرمە سومنى بانكىغا قويۇڭ ، قولىڭىزغا ئوتتۇز بەش سومدەك تېگىدۇ . ماڭا ئون بەش سوم ئەۋەتسىڭىز يېتىدۇ . قالغان يېگىرمە سومنى ئۆز مائاشىڭىزغا قوشۇپ ئۆزىڭىزنى كۈتۈشكە سەرپ قىلىڭ . ھەرگىزمۇ رەقىبىنىڭ سوۋغىلىرىغا تەلمۈرمەڭ... » .

خەتنى ئەتىسى شياخې ناھىيىسىدە قونغاندا يەنە داۋاملاشتۇردۇم :

«شياخې ناھىيىسى ، شياخې دەريا سىنىڭ بويىدا . ئوڭ

تەرەپ جەينەك چوققىلىق تاغ ، سول تەرەپ يېيىلاڭغۇ دەريا ، بۇ يەر مۇنداق قارىماققا موڭغۇلكۇرەنىڭ كۆكسۇ بويىغا ئوخشايدۇ ، لېكىن قارلىق چوققىلار بىلەن بۇك قارىغايلار يوق . يەنە بىر قارىسا ، غۇلجا شەھىرىنىڭ يېنىدىكى جىرغىلاڭغا ئوخشايدۇ ، لېكىن بۇ يەرنىڭ تاغلىرى ئېگىز ، دەريا سى كىچىك . ئىككى قەۋەتلىك مېھمانخانىسىنىڭ ئۆيلىرى قارىماققا غۇلجىدىكى ھاپىز ھاجىنىڭ سارىيىغا ئوخشايدۇ ، لېكىن بۇ يەردە ساماۋار ۋە ۋارقىراپ تۇرغان مانتىپەزلەرنىڭ ئاۋازى يوق . يەنە بىر قارىماققا ، تېخىنىڭ قالايمىقان بازىرىدىكى «نەنشى مېھمانخانىسى»غا ئوخشايدۇ ، لېكىن ئۇنىڭدەك ھەشەمەتلىك ئەمەس... نېمىشقا كۆكسۇ بويى ، ھاپىز ھاجىنىڭ سارىيىنى ئەسلىتىمەن ؟ چۈنكى ، سىزنىڭ ئۇ يەرلەردە يۈرگەنلىكىڭىز مېنىڭ ئېسىمدە . سىز ئۇ يەرلەر توغرىسىدا قىزىق ھېكايىلەرنى ئېيتقانىدىڭىز ، «نەنشى مېھمانخانىسى»دا بولسا ، بىز بىر كۈننى بىللە كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگەن... يول بويى كۆرگەنلىرىم ئېچىدە ئىككىمىزگە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىماقتا . بىزگە مۇناسىۋەتسىز نەرسىلەر خۇددى مەنىسىز خىيالدەك ئېسىمدىن تېزلا كۆتۈرۈلمەكتە . مەسىلەن ، ئۇچ مىڭ لاما ياشايدىغان لابلۇك بۇتخانىسى بۇ يەردىكى ئەڭ كاتتا ئورۇن بولسىمۇ ، ئۇنىڭ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ھەيۋەتلىك قورۇقى ، قورام تاشلاردىن يالىغان ئىككى ـ ئۇچ قەۋەتلىك سۇر رەڭ بىنالىرى ، ئۇزۇن قوڭۇر چاپانلارغا يۆگىنىۋالغان ، بېشى پاكىز قىرىلغان ، چىرايى سۇرلۇك لامالار مېنىڭ ھېچ دىققىتىمنى قوزغىمىدى... دېمەك ، بۇ ئەھۋالدىن مېنىڭ سىزنىلا ئويلايدىغانلىقىمنى ، سىزگە شۇنچىلىك جىق ۋاقتىمنى سەرپ قىلىۋاتقىنىمنى بىلسىڭىز بولىدۇ . تىلىكىم يەنە شۇ بىرلا — كېچە-

يۇكۇندۇز مېنىدىلا ئويلاڭ ، مېنى ئەندىشىگە سالىدىغان ئىشلاردىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ··· » .

ئەتىسى يېشىل تۆپىلىكلەر ئارىسىدا شىمالغا قاراپ ئۇزاق ماڭدۇق . بىر - بىرىگە تۇتاشقان ، پاكار چاتقاللار بىلەن چۇمكەلىپ كەتكەن تۆپىلىكلەر ، خۇددى قولىدىن قولغا ئۆتۈۋاتقان بىر خىل تاۋۇزدەك ئالدىمدىن تېز ۋە تەكرار ئۆتمەكتە . ناگان - ناگاندا تام ئۆيلەر ياكى كىگىز ئۆيلەر ئۇچرايدۇ - دە ، ئۇ ئۆيلەردىن يالىڭاچ ، بۇدۇر چاچلىرى چىگىشلىشىپ كەتكەن بالىلار ، ئۇزۇن چاپىنىڭ بىر يېڭىنى ساپماي ساڭگىلىتىپ ، ئالدى تەرىپىنى ئوچۇق قويۇشقان ئاياللار يۇگۇرۇشۈپ چىقىپ ، گەننەن يايلىقىنىڭ ئاچچىق شامىلىدا قاريدىغان يۇزلىرىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، چۇشىنىكسىز تىللار بىلەن ۋارقىرىشىدۇ . ئۇلارنىڭ دىققاق ، يۇڭلۇق ئىتلىرى خۇددى ماشىنىنى بوغۇۋېتىدىغاندەك ئەسەبىيلىك بىلەن ماشىنىغا ئېسىلىپ ھاۋۇشىدۇ···

يايلاقنىڭ كۇل رەڭ - قوڭۇر توپىسىغا ئوبدان مىلىشىپ ، چۇشتىن كېيىن گەنجا يايلىقىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە بىزنىڭ چارۋىچىلىق مەيدانىمىز جايلاشقان كونا بۇتخانا ئالدىدا توختىدۇق . مەن شوپۇردىن سورىدىم :

— قاچان قايتىسىز ؟

— ئەتە ياكى ئۆگۈن .

— خېتىم بار ، ئالغاچ كېتەمسىز ؟

— بولىدۇ .

مەن خېتىمنى مۇنداق ئاخىرلاشتۇردۇم :

··· «قاراڭغۇ ، تورۇسلىرى ئىسلاشقان كونا بۇتخانىنىڭ كۈن نۇرى چۈشمەيدىغان بۇلۇڭىدىن ماڭا ئورۇن تەگدى ،

ئاستىمغا يۇمشاق كوكاتلارنى سېلىپ ، قارامتۇل خىش ئۇسـ
تىگە ئورۇن سېلىۋالدىم . كەلگەن كۇنىمىزلا توپىلىككە چـ
قىپ ياڭيۇغا توپا يۆلەشكە كىرىشتۇق . بىرىنچى كۇنى كۆـ
ڭۈللۈك بولدى ، چۈنكى ھەممىلا نەرسە ماڭا يېڭى : ياپيېشىل
يايلاقمۇ ، قويچى قىزچاقنىڭ يېشىل قىرغاقتا تۇرۇپ تايىقىنى
پىرقىرتىپ سوزۇپ ، ۋارقىراپ ناخشا ئېيتىشىمۇ ، ئەتراپتـ
كى قالايمىقان ، كۆرۈمسىز ئۆيلەردىن چىقىشقان يېرىم ـ
يالىڭاچ ئاياللارنىڭ بىزگە ئالدىيىپ قاراپ : «مىشگى ! »[1]
دېيىشلىرىمۇ ، قوتازلارنىڭ يۇڭلۇق قۇيرۇقلىرىنى تىك قىلـ
شىپ ئوقرۇقلاپ قېچىشلىرىمۇ ، جەنۇبتىكى سۇت رەڭ ، يۇپقا
تۇمان ئارىسىدا قارامتۇل يېشىل كۆرۈنگەن تاغنىڭ يامغۇردىن
كېيىنكى چىراي ئېچىشمۇ ، ھەتتا تۆۋەندە ئاستا ئاقىدىغان
تىنىق سۇدىكى ئۇششاق بېلىقلارنىڭ ئادەمنىڭ پۇتىنى ئەيمەنـ
مەستىن چىشلەپ بېقىشمۇ··· ھەممىسىلا يېڭى . لېكىن ،
سائەت يەتتىدىن ئۆتۈش بىلەن بۇتخانىنىڭ قىزىل دەرۋازىسى
ئېتىلدى . پاناق ، چىشاڭ ، ھىجايغاق چاڭجاڭ كۇلۇپ تۇـ
رۇپ مۇنداق دېدى :

— بۇ يەرلەر خاتىرجەم ئەمەس ، توپىلاڭ يېڭىلا تىنجـ
تىلدى ، تاغلاردا ئۇلارنىڭ قالدۇق كۈچلىرى بار . ئەتىگەنلـ
كى سەھەر تۇرمىز ، ئەمما بالىدۇر ياتمىز ، ئون سائەت
ئۇخلاشقىمۇ رۇخسەت !

بىر تال شام تېزلا كۆيۈپ بولدى ، دۇملەنگەن قازاندەك
قاراڭغۇلۇق ئىچىدە توپتوغرا ئون ئىككى سائەتنى خىيال ۋە
چالا ئۇيقۇ بىلەن ئۆتكۈزدۇم . كىتاب ئوقۇشقا بولسىمغۇ
كاشكى··· خىيالمۇ بىر بايلىق ، بىر كىتاب ، لېكىن ماڭا

① ياماق دېگەن مەنىدە .

ئوخشاش كىتاب ، تەھلىل ، پىكىر ۋە مۇھەببەت بىلەن كۆن ئۆتكۈزىدىغان ئادەم ئۇچۈن ، بۇ بىر ئازاب . بىلمىدىم ، بۇ ئازاب قاچانغىچە داۋام قىلارىكىنتاڭ !... ئەتىگەنلىكى كۆپچىلىك «سويۇزاڭبا»[1] بىلەن غىزالاندى ، بۇ ئارپا تالقىنىنى سېرىقماي بىلەن كۈمىلاچ قىلىپ يەيدىغان تاماق ئىكەن . مەنمۇ ئېغىز تەگدىم ، لېكىن ئاچ قورساقلا ئەمگەك قىلىشقا ماڭدىم . ئاش ۋاقتى بىلەن سوغدىن بىر چىنە قېتىق ئېلىپ ئىچىۋىدىم ، چاڭجاڭ نارازى بولدى :

— ئىسمىڭ نېمە ؟

— ئەلا .

— ئەلا ، ھىم ، تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىنغۇ ـ ھە ؟ سەن ياخشى ئىشلە ، بۇ يەر ئىدىيە ئۆزگەرتىشكە ناھايىتى پايدىلىق . ‹كىتاب ئوقۇشقا شارائىت يوق ، دەپ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلغان سەنغۇ ؟ كىتابنى قايتىپ بېرىپ ئوقۇۋال ، بۇ يەردە ئىككىلا ئىش بار : بىرى ئەمگەك ، بىرى ئۇخلاش . يامغۇر ياغقان كۈنلىرى سىياسىي ئۆگىنىش بولىدۇ ياكى تۇرمۇش يېغىنى ئۆتكۈزۈلىدۇ . تەنقىد ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى تەنقىد ، زۆرۈر تېپىلغاندا ، كۈرەش ـ پىپەن يېغىنلىرىمۇ بولىدۇ . قانداق ، ياخشىمىكەن ؟

— كىتاب ئوقۇشقا شارائىت بولمىسا قانداقسىگە ياخشى بولاتتى ؟

ئۇنىڭ چىرايى پۈرۈشتى :

— ياخشى ئەمەسما ، ئەمىسە ؟

— ياخشى ئەمەس . ئون ئىككى سائەتنى قاراڭغۇ بۇتخانىدا خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش ياخشىمىدى ، ئەمىسە ؟ مەن كىـ

---

① زاڭزۇ تامىقى .

تابسىز بىر كۈنمۇ كۆڭۈللۈك ياشىيالمايمەن .

— ئەمگەك قىلماي ، تەييار ناننى يەپ يۈز يىل ياشاشقىمۇ تەييارغۇ دەيمەن ؟ خىيال بىلەن دېگىننى ، سېنىڭ نېمىنى خىيال قىلىدىغىنىڭنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن ؟ شىنجاڭدىكى شېرىكلىرىڭمۇ قاراڭغۇ ئۆيدە يېتىپ ، ساڭا ئوخشاش خىيال بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ !

مەن ئۇنىڭ قوپال ۋە بىمەنە گەپلىرىگە چىدىمىدىم :

— سەن تولا ۋالاقلىما ، مەن سېنىڭ چارۋا مەيدانىڭدا ئوتلاۋاتقان قوتاز ئەمەسمەن . بىلىپ قوي ، مەنمۇ ئەمگەكچى ، خەلققە مەنسۇپ بايلىق يارىتىش ئۈچۈن كېچەيۈكۈندۈز باش قاتۇرۇۋاتقان ئەمگەكچىمەن . مېنىڭ قايسى شېرىكلىرىمنى بىلەتتىڭ ؟

— سەكرىمە !— دېدى ئۇ ماڭا قوللىرىنى شىلتىپ ، — سېنى ۋە سېنىڭ ساۋۇتوف ـ پاۋۇتوفلىرىڭنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانمەن . كېلەر ـ كەلمەيلا ئۇنىسى يامان ، بۇنىسى يامان دەيسىنا ، يامىنىنى ئەمدى كۆرسەن تېخى ، ماڭ يۈـ گۈر ، بېرىپ ئەمگەك قىل ، ۋاقىت ئۈزۈن ، سېنىڭ بىلەن ئازادە سۆزلىشىۋالىمىز تېخى !...

جېنىم گۈزەلئاي ، مېنى پاجىئە ۋە كۆڭۈلسىزلىك كۈـ تۈپ تۇرۇۋاتقان ئوخشايدۇ . دۈەن جياۋشۇغا بۇ ئەھۋالنى دېۋەـ دىم ، دۈەن جياۋشۇ : «بىز سۈرگۈن قىلىنغانلار ئوخشايمىز . ساۋۇتوفقا سىزنى كىم چاتىدۇ ، ئەلۋەتتە ، رەقىپ . سىز ئۇـ نىڭغا ساۋۇتوف توغرىسىدا ئېيتقانمۇ ، ھە ، ئۇنداق بولسا چۈشىنىشلىك : كادىرلار بۆلۈمىمۇ ، ھېلىقى گاۋ فۇشۇجىمۇ بۇ ماتېرىيالدىن خەۋەردار . ئۇ ماتېرىيالدا ، جەزمەنكى سىزـ نىڭ ساۋۇتوف بىلەن سىياسىي ئالاقىڭىز بارلىقى ئىسپاتلاڭـ

غان ، ھازىر بۇ ئىش تەكشۈرۈلۈۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ، لېكىن سىزنى ئەيىبلەيدۇ ، قارىلىيالمايدۇ ، چۈنكى سىزنىڭ قەلبىڭىز ساپ . پارتىيە ئادىل ، بىز شۇنىڭغىلا ئىشەنسەك بولىدۇ ، دېدى . شۇنداق ، بۇنىڭدا شۈبھە يوق ، دېدىم مەنمۇ ئىشەنچ بىلەن .

... گۈزەلئاي ، جېنىم ، روھسىزلانماڭ ، بىلدىڭىزمۇ ، ئەمدى مەسىلە چۈشىنىشلىك ، ماڭا غەيرەت ، سەۋر ـ تاقەت ۋە سالامەتلىك تىلەڭ !

سىزنىڭ كۆزلىرىڭىزنى قىزغىن سۆيۈپ : ئەلا .

1961 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى»

مەن ئەمدى ئۆزۈمنىڭ نېمە ئۈچۈن كەلگىنىمنى چۈشەندىم ، شۇڭا يېڭىچە تۇرمۇشقا ئادەتلىنىشنىڭ ، قېيىن شارائىتتىمۇ كۆڭۈللۈك ، غايىلىك ياشاشنىڭ يوللىرىنى ئىزدىمەكتىمەن . مەن ھازىر كەم سۆز ، خىيالچان . يامغۇردىن كېيىنكى سۈزۈك ھاۋادا بۇتخانا ئارقىسىدىكى تۆپىلىككە چىقىپ ، مەخمەلدەك يۇمشاق چۆپ ئۈستىدە يانپاشلاپ يېتىپ «چۇ ـ چۇ» قىلىپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان تورغايغا ، تاغ باغرىدا قانىتىنى سوزۇپ ئۇچۇپ يۇرگەن بۇركۇتكە ، يايلاقنىڭ يېشىل باغرىدىكى ئاق قويلارغا ئۆزىنى تەقلىد قىلىپ ، ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە توپلاشقان پاختىدەك ئاپئاق بۇلۇتلارغا قاراپ خىيال سۈرىمەن . خىيالىمدا كەلگۈسى گۈزەل ھايات بىلەن قۇچاقلىشىمەن ، ئۆزۈمنىڭ خەلققە بېرىدىغان مېۋەمنىڭ شىرنىسىنى تامشىپ ئۇزاققىچە ياتىمەن ۋە ئاخىر يېنىكلەپ ، خۇشخۇي ناخشام بىلەن ئورنۇمدىن تۇرىمەن ، چۈنكى ئۇيغۇر ناخشىسى غەملىك يىگىتلىرىنىڭ سىردىشى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئانىلىق مېھرى بىلەن ساڭا تەسەللى ۋە كۈچ بېرىدۇ...

3

يىگىرمە ئوچ كوۇن بولغاندا لەنجۇدىن ماشىنا كەلدى ۋە ئەتە-سىلا قايتىشقا تېگىشلىك بولغانلارنى ئېلىپ قايتىدىغان بولدى. مەن سەھەر تۇرۇپ يوۇك - تاقامنى تاڭدىم. بىز ماشىنىغا چىققاندىن كېيىن ياش چاڭجاڭ قولىنى كەينىگە قىلىپ، ماشىنىنىڭ يېنىغا كەلدى - دە:

— ئەلا، چوۇش، سەن ھازىر قايتمايسەن!— دېدى.

— كادىرلار بۆلۈمى يىگىرمە كۈن ئىشلەپ قايتىسەن دېگەنتىغۇ؟

— ھازىرمۇ شۇ كادىرلار بۆلۈمىنىڭ پىكرى بويىچە ئىش قىلىۋاتىمىز، سەن قايتمايسەن.

— قايتىمەن!

— ئۇنىڭ يوۇك - تاقىنى تاشلاڭلار، ئۆزىنى ئىتتىرىپ چوۇشوۇۋېتىڭلار!

— نېمە، مەن گوۇناھكار مىدىم!

— لاۋلەي، شياچياۋ، تاشلاڭلار، ئۇنىڭ يوۇك - تاقىنى! لاۋيەن، ئۇ چوۇشمىگوۇچە ماڭما! قارا، بۇ مۇتتەھەمنى!

مەن چەكسىز خورلوۇق ۋە يېتىملىك ھېس قىلدىم: «ئىلى دەريا-سى بويىدىن بۇ ناتونوۇش يايلاققا خورلانغىلى، دۆشكەلەنگىلى كەلگەنمىدىم. خەلقىم، ۋەتىنىم ئۇچوۇن شان - شەرەپ ئىزدەپ ئېلىم - پەن ئۆگىنىش يولىدا تىرىشقىنىم گوۇناھمۇ؟... ياق، بۇ بىر كىچىككىنە قارا بوۇلوۇت ئۆتوۇپ كېتىدوۇ، ئوۇلارنىڭ دۆشكەلەشـ-لىرىنى ئاڭلاپ تۇرغوۇچە چوۇشوۇپ كېتەي. ئاۋۇ دوۇەن جياۋشوۇمۇ ئەللىكتىن ئاشقىنىغا قارىماي، خوۇشخوۇي، ئوۇمىدۋار تۇرۇۋاتىدىـ-غوۇ، مەن نېمىشقا مۇنوۇ قىسقا پەم چاڭجاڭ ئالدىدا ئۆزوۇمنىڭ ئوۇمىدۋار، مەدەنىيەتلىك ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتەلمەيمەن؟ ئوۇ مېـ-

ىنىڭ كىم ۋە نېمە قىلىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىمنى نەدىن بىلسۇن ، مېنىڭ غايەم ، ئوي - پىكرىم ئۇنىڭ دەپتىرىدە بولمىغاندىكىن ، ئۇنىڭ كاللىسىغا بىرى : «ئەلا ياماڭ ! » دېگەن ئۇقۇمنى قاچىلاپ قويغاندىكىن ، ئۇنىڭ ماڭا قوپاللىق قىلىشقا ھەققى بارغۇ !... »

مەن ماڭا تىكىلگەن ھېسداشلىق ، ئىچ ئاغرىتىش ، غەزەپ - نارازىلىق ۋە قىزىقىش... ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان كۆزلەرگە بىرمۇبىر قاراپ چىقتىم ، خاپىلىقلىرىمنى بىردىنلا ئۇنتۇپ ، رولىنى يەڭگۈشلىگەن ئارتىستەك ، ئورنۇمدىن تۇرۇپ زورىغا كۈلدۈم ۋە يۈك - تاقامنى يەرگە تاشلاپ ، ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشتۈم - دە ، چاڭجاڭغا قاراپ :

— ماڭا ئەمىسە ، ئون كۈنلۈك رۇخسەت بېرىڭ ، كىتابلىرىمنى ئەكىلىۋالاي ،— دېدىم .

— رۇخسەت قىلىنمايدۇ .

— پىيادە بىر ئاي مېڭىپ بولسىمۇ ، بېرىپ كېلىمەن ،— دېدىم مەن كۈلۈپ تۇرۇپ ،— ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مېنىڭ ئايالىم شىنجاڭغا بارماقچى ، مەن ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ كېلەي !

— رۇخسەت يوق !

— ئەلا !— دېدى دۈمن جياۋشۇ يېڭىمدىن تارتىپ ،— يۈرۈڭ ، كېيىنرەك سۆزلىشەيلى ، ھازىرچە ئالدىرىماڭ...

ماشىنا يۈرۈپ كەتتى . مەن ئازاب بىلەن ئۇزۇن ساپلىق ئوتىغۇچنى مۈرەمگە سېلىپ ، يېشىل ئېدىرلارغا قاراپ ماڭدىم .

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن تۇرمۇش بىر ئىزغا چۈشتى . مەن ئەمدى يېشىل ئېدىردا پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشتىن قىزىل نۇر ئالغان ئورمانلار ، قىزغۇچ قوڭۇر قىيالاردىكى قۇشلار ئۇۋۇلىرى ياكى يامغۇردىن كېيىن تاغ بېشىدىكى بۇلۇتلارنىڭ يايلاققا ئاستا چۈشۈشى ياكى يىراق تاغدا كۈل رەڭ بۇلۇتلار ئارىسىدا يالت - يۇلت قىزىللىق پەيدا بولۇپ ، بىردىنلا كۈل رەڭ بولۇتلارنىڭ

ئاقىرىپ يالتىرىشى... قاتارلىقلار بىلەن ھەپىلەشمەيمەن ، يا بولمىسا زاڭزۇ ئاياللىرىنىڭ يالاڭ ئاياغ ھالدا ئۇزۇن سوغىلارنى دۇمبىسىگە تېڭىپ ئالدىراپ مېڭىشلىرى ، بويىغا يەتمىگەن قىزلىرىنىڭ ئۆز ئۆيىگە ئىچ كۆيئوغۇللۇققا كەلگەن ياش بالا ، يەنى بولغۇسى ئېرى بىلەن ئىت ئەگەشتۇرۇپ يۇرۇپ ، يوتىلاردا ئىرماش - چىرماش بولۇپ ئويناشلىرى ، يازدىمۇ زىخۇا (قىشلىق جۇۋا) كىيىپ يۇرىدىغان ، چاچلىرى ئۆسكىلەڭ راھىبنىڭ بۇتخانىنى چۆرگىلەپ يۇرۇپ ھەر ئالتە - يەتتە قەدەمدە بېشىنى يەرگە قويۇپ ، چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى ژارقىراپ ئىبادەت قىلىشلىرى ... قاتارلىقلارغىمۇ ھەيران قېلىپ قاراپ تۇرمايمەن . ئەتىگەنلىكى سەھەر تۇرىمەن - دە ، قىزىل دەرۋازىنىڭ كىلتاڭ ۋە قۇلۇپلىرىنى ئاچىمەن . بۇتخانىدىن بىرىدە تۆۋەندىكى سۇ بويىغا ، بىردە يۇقىرىدىكى كۇل رەڭ قورام تاشلار يېنىدا مېڭىپ يۇرۇپ ، ئىنگلىز تىلى يادلايمەن . مېنىڭدىن يۇز مېتىر نېرىدا دۇمبىسىچە «فائۇست»نى ئۇنلۇك ئوقۇپ ، نېمىس تىلىنى مەشىق قىلىدۇ . كۇن بىر غۇلاچ كۆتۈرۈلگۈچە بىز شۇنداق قىلىمىز .

«ئاداشى... » دېگەن ئاۋاز ئاڭلانغاندىن كېيىن ، مەن زاڭزۇلار ئىچىگە نەدىندۇر كېلىپ ئورۇنلىشىپ قالغان خۇيزۇ بوۋايىنىڭ كەپىسىگە قاراپ ماڭىمەن . مېنىڭ تامىقىم شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان . ئەتىگەنلىكى ئالىقاندەك تاۋا نېنى بىلەن بىر چىنە قوتاز سۇتى ئىچىمەن - دە ، كەم سۆز بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپ ، ھەمراھلىرىم بىلەن ئەگەككە ماڭىمەن . ئەگەك قىلىۋېتىپ كۆپرەك گۇزەلئايىنى ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان كۇنلەرنى ، يىراقتىكى دوستلىرىمنى ، مەن چوڭ بولغان يەرلەرنى — ئىلى دەرياسى بويىدىكى توقاي يېزىلىرىنى ئويلايمەن... خىيالمۇ بىر بايلىق ، بەزىدە خىيال بىلەن خۇش بولالايسەن ، بەزىدە خىيال بىلەن ھەممىگە قول يېتىدىغان بەختلىك ئادەم بولالايسەن ، لېكىن خىيال مېنى كۆپرەك رەنجىتىدۇ . ماڭا ئاۋۇال لەززەت ، كېيىن سېغىنىش ، ھەسرەت ۋە

كۆڭۈل يارسى قالدۇرۇپ ، بىردىنلا غايىب بولىدۇ . مەن بېلىمنى كۆتۈرۈپ ، بىردە شىمالغا — گۈزەلئاي تۇرۇۋاتقان لەنجۇ شەھىرى تەرەپكە ، بىردە غەربكە — مېنىڭ كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن مېھرى-بان يۇرتۇم — غۇلجا تەرەپكە قارايمەن . مېنىڭ كۆڭلۈمنى تېز چۈشىنىدىغان دوەن جياۋشۇ مېنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرىدۇ :

— ناخشا ئېيتىڭ ، ئەلا ، ناخشا ئېيتىڭ ، سىزنىڭ ناخشىڭىز ماڭا بەك ياقىدۇ . ناخشىڭىزنى ئاڭلاۋېتىپ خىيالىمدا پەنجىم ، تۇرپانيۇزى ، جىلىيۇزىنىڭ ئاق ئۆرۈكلۈك باغلىرى ، ئۇنى ساز بۇلبۇل ، كاككۇكلىرى ، مېھماندوست ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئارىسىغا كېتىپ قالىمەن...— دەيدۇ .

مەن غەمخورچۈمنى خۇش قىلىش ، ئۆزۈمنى غەمدىن قۇتۇل-دۇرۇش ئۈچۈن ، مۇڭلىنىپ ئىلى ناخشىلىرىنى ئېيتىمەن :

ۋادەرىخا دەردى بىلەن ،
مەن ئادا بولدۇم نېتەي .
زەرۇ گۆھەرنى يىتتۇردۇم ،
تاپمىدىم ئەمدى نېتەي .

بارمىغاچقا ، يانمىغاچقا ،
يېگانە دەيدۇ يار مېنى .
بېشىدا پەرۋانە بولسام
مەستانە دەيدۇ يار مېنى .
...
كۆيە - كۆيە كۈل بولۇرمەن ،
ياغلىققا تۇگۈپ ئال مېنى .
ھەر سېغىنغاندا پۇراپ ،
يارىم ئېسىڭگە ئال مېنى .

چۇشتە سەي بىلەن قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان ئۇماچ ئىچىمەن ، چۇشتىن كېيىن يەنە ئەمگەك ، كەچتە گۆش - مېيى يوق سۇيۇق- ئاش... كەچتە شام يورۇقىدا كىتاب ئوقۇش ، خاتىرە ياكى ماقالە يېزىش... تاماقمۇ ، ئىشىمىزمۇ مانا مۇشۇنداق تەكرارلىنىۋېرىدۇ . يايلاقنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان قويلىرىدەك ، كۈنلەرمۇ ئاستا ۋە ھۇرۇنلۇق بىلەن ئۆتمەكتە... لېكىن مەن كۈنلەرنى ناخشا ، خۇشاللىق بىلەن ئۇزاتماقتىمەن... مەن ھەر كۈنى ناخشا ئېيتىمەن ، ناخشا مېنى باش - ئۇچى يوق خىياللاردىن ، تىنجىقتا گىزىلداپ ئارام بەرمىگەن قاشقا چۈنىغا ئوخشاش جانغا تېگىدىغان غەملەردىن خالاس قىلىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مەن بۇتخانا دەرۋازىسىدىن چىقىپلا ناخشا باشلايمەن ، ناخشامغا يۇرىكىمنى ئۆرتەۋاتقان مۇھەببەت ، سېغىنىش ، قايغۇ - ئەلەم ۋە كەلگۈسى توغرىسىدىكى ئارزۇلىرىم سىڭىپ كېتىدۇ . مۇڭلۇق ئاۋازىمغا كۆز يېشىم ، قايناق ھېسسىياتىم ئارىلىشىپ كېتىدۇ . مېنىڭ ناخشامغا يەرلىك زاڭزۇلار زوقلىنىپ ، ئات ئۈستىدە ، قىرلاردا ياكى كۆرۈمسىز ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكىدە تۇرۇشۇپ باشمالىتقىنى كۆرسىتىپ :

— لى لاڭ نو شاگى[1]...

— لى ۋا ! لى ۋا ![2]...— دەپ ۋارقىرىشىدۇ .

مەن ھەرنېمىگە قىزىقىدىغان ھەۋەسكار ياش بولغىنىم ئۈچۈن ، ئۇلارنىڭ تىلىنى ئۆگىنىشكىمۇ قىزىقىمەن ، مەخسۇس بىر دەپتەرگە زاڭزۇچە سۆزلۈكلەرنى يېزىپمۇ ئالدىم . مانا ھېلىقى ئىچ كۆيۈئوغۇل بىلەن ئوينىشىدىغان قىز چىم بىلەن قوپۇرۇلغان پاكار قورۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى ۋە :

---

① ياخشى ئېيتىدىكەنسەن .

② ناخشىچى ، ناخشىچى .

— ئارۇ ، ئارۇ ، چۇ نىياڭ چى سىر[1] ؟— دەپ سورىدى .
— نى نىياڭ ئەلا .[2]
— ھا... ھا... ھا... ئارۇ ، چاۋنى گى چىم ناچىق[3]
— گاجىڭ چى ، گاجىڭ چى ، شىماۋ ،[4]— دېدىم مەن قولۇمـ
نى كۆكسۈمگە قويۇپ . قىزنىڭ ئەتراپىغا بالىلار ئولاشتى . ئۇلار
مېنى ئۇزىتىپ :
— دىمۇش ، دىمۇش ![5]— دەپ ۋارقىراشتى .

ھېلىقى قىز ھەر كۈنى يولۇمنى تورايدۇ ، مېنىڭ بىلەن سۆزلىشىدۇ ، بەزىدە قولۇمنى تۇتۇۋېلىپ خېلى يەرگىچە ئىسىلىپ بارىدۇ . يېرىم يالىڭاچ كىيىنگەن قارا ، قىزىل يۈز بالىلار ، يۈڭـ لۈق ئىت ۋە ئۆيدە باققان ئوغلاق ، قوزا ، موزايلارمۇ بالىلارغا ئارىلىشىپ مېنى ئېتىزغا ئۇزىتىشىدۇ . مەن ھەر كۈنى شۇلارنى كۆرۈشكە ، ئېتىزدا ناخشا ئېيتىشقا ، سۇ بويىدا راھەتلىنىپ يۈيۈـ نۈشقا ؛ چۈشلۈكى قايتىپ كېلىپ ئالدىراپ يۈرۈپ بۇتخانىنى تازىـ لاشقا ، قالغان ئۇچ ھەمراھىم — لاۋياڭ ، مى جياۋشۇ ، دۈەن جياۋشۇلار بىلەن ئىلىم ـ پەن ، ۋەزىيەت ، تۇرمۇش ىلىملىرى ھەققىدە پاراڭلىشىشقا ، ئاندىن كىتاب ئوقۇشقا ئالدىرايمەن...

مەن تولىستوينىڭ «تىرىلىش» دېگەن رومانىدىن تۇرمىدە يالغۇز ياشاۋاتقان ئادەمنىڭ چۈشىنى بىلەن دوست بولۇپ خېلى نۇرغۇن ۋاقتىنى ئۆتكۈزگىنىنى ئوقۇغانمەن . ئىنسان ئۇچۇن بىر مەھەل زېرىكىشلىك ياكى يىرگىنچلىك كۆرۈنگەن شارائىت ، ۋاـ قىتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېزىنىڭ ئۇچۇن كۆڭۈللۈك ۋە گۈزەل بولۇپ قالىدىكەن . مەن بىر ئايدىن كېيىن بۇتخانىغا ئۆگىنىپ قالدىم .

---

① ئېتىڭ نېمە ؟
② ئېتىم ئەلا .
③ ھەي ، بىزنىڭ ئۆيگە كىر .
④ رەھمەت ، رەھمەت ، قىزچاق .
⑤ خوش ، خوش...

قاپقارا تام ، قارىيىپ كەتكەن كۆك خىشلىق يەر ، مايلاشقان تۇۋ-رۇك ، ئىس ۋە چاڭ - توزاندىن قارا قوڭۇر تۈسكە كىرگەن تورۇسلارمۇ ماڭا چىرايلىق ۋە مەنىلىك تۇيۇلمىدىغان بولدى . ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى زالنى پاكىز سۈپۈرمىز - دە ، سۇ چېچىپ قويىمىز . جەنۇبقا قارىغان خىرە ئەينەكلىك تۆپە پەنجىرىدىن چۈش-كەن كۈن نۇرىدا ، بىزنىڭ رەتلىك تىزىلغان ئورۇن - كۆرپىمىز ، كىيىسەكلەردىن ياسالغان يېزىقچىلىق ئۈستىلىمىز ۋە ئۈنىڭ ئۈستى-دىكى كىتابلىرىمىز يورۇيدۇ . قۇياش نۇرى چۈشكەن ھەرقانداق يەردە ھايات ۋە گۈزەللىك بولىدىكەن ، بىز قۇياش بىلەن ئىللىغان ياتقىمىزدا ئوڭدا يېتىۋېلىپ ، ئەمگەك بىلەن ھارغان ، ناچار غىزا-دىن ماغدۇرسىزلانغان ئاياغلىرىمىزنى ئۇزۇن سوزۇپ ، كەلگۈسى ھەققىدە ئىشەنچ بىلەن سۆزلىشىمىز :

— مەن يەنە ئون بەش يىل خىزمەت قىلالايمەن ،— دەيدۇ مى جياۋشۇ قېرىلىققا تەن بەرمەي ،— تولىستوي ئاتمىش بىر يېشىدىن يەتمىش بىر يېشىغىچە «تىرىلىش» نى يازغان . تولىستوي-نىڭ ئەڭ ياخشى ئەسىرى ، ئەلۋەتتە «تىرىلىش» ، كۆردۇڭلارمۇ ، كەچ كۈزدە پىشقان مېۋە قانداق تەملىك .

— مى جياۋشۇ ، روھىڭىز ياخشى . لېكىن ،— دەيدۇ دۇەن جياۋشۇ تاقىر بېشىنى سىلاپ قويۇپ ،— لېكىن ئىزاھاتىڭىز جايىدا بولمىدى ، تولىستويىنىڭ ئەڭ ياخشى ئەسىرى «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» .

— نېمە ، نېمە ؟— دەيدۇ مى جياۋشۇ غاڭزىسىغا كۆك تاماكا-نى بارمىقى بىلەن بېسىپ تۇرۇپ ،— سىز مېنى ئەمدى قولىڭىز-دىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ دەپ ئويلاۋاتامسىزا ؟ يۇز نەچچە مىڭ مىسرادىن ئوشۇق «جاڭگىر»نى ئۆز قولۇم بىلەن خەنزۇچىغا تەر-جىمە قىلماقچىمەن ، تېخى سىزدىن تۇرك تىلىنى ئۆگىنىپ ، «ما-ناس» داستانىنى ئوقۇماقچىمەن .

بۇ ئۆز هاياتىنى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەلق داستانلىرىنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان قېرى جياۋشۇنىڭ سۆزىدىن مەنمۇ ، مېنىڭ ئوڭ تەرىپىمدىكى بۇلۇڭدا ئولتۇرۇۋېلىپ «ئانتى ـ دىۋـ رىڭ» نىڭ ئىچىگە ئۇششاق قەغەزلەرنى قىستۇرۇش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان لاۋياڭمۇ تەسىرلەندۇق . لاۋياڭ سىياسىي كافېدرانىڭ مەسئۇلى ، ئۇمۇ «ئوڭچىل جىخۇيجۇيى» خاتالىقى بىلەن بۇ يەرگە چۈشۈرۈلگەن . ئۇ ئارىمىزدىكى بىردىنبىر پارتىيە ئەزاسى .

— مى جياۋشۇ !— دېدى لاۋياڭ كۆزىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان چېچىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن يۇقىرىغا تۇرتۇپ قويۇپ ،— دۇنيادىكى ئەڭ ئۇزۇن داستان «ماخاپخاراتا»[1] مۇ ياكى «جاڭگىر» مۇ ؟

— «ماخاپخاراتا» ئۇزۇن ، لېكىن ئۇ رەتلىنىپ بولدى ، «جاڭگىر» تېخى رەتلىنىپ بولمىدى . «جاڭگىر»نىڭ كىرىش قىسمىلا مېڭ مىسرادىن كۆپ ، جەمئىي ئەللىك قىسمىدىن ئاشىدۇ . دۇنيادا يۇنان ، ھىندىستاندىن باشقا دۆلەتلەردە قەھرىمانلىق داستانى يوق دېيەرلىك . بىزنىڭ جۇڭگونى ئالساق ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا بىز خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەرگە يەتمەيمىز . شۇنداق ئەمەسمۇ ، دۇەن جياۋشۇ ؟ ئۇيغۇرلارنىڭمۇ قەھرىمانلىق داستانلىرى بارمۇ ؟

— بار ،— دېدى دۇەن جياۋشۇ ، ماڭا قاراپ قويۇپ .

— مەن يەنە ئون يىلدىن كېيىن تۇرك تىلىنى ئۆگىنىمەن ،— دېدى مى جياۋشۇ ،— تۇرك تىلى ، موڭغۇل تىلى ، ياپون تىلىنىڭ گرامماتىكىدا ئوخشاشلىقى بار . مەسىلەن ، جۈملىدە ئىگە باشتا ، خەۋەر ئارقىدا كېلىدۇ ، راستمۇ ئەلا ؟

— ھەئە ، ئوخشاشلىق بار ،— دېدىم مى جياۋشۇغا

---

① ھىندى داستانى .

قوشۇلۇپ ،— تۇرك تىلىدىكى نۇرغۇن ئاتالغۇلارنى موڭغۇللار ھا-
زىرمۇ قوللىنىۋېتىپتۇ . مەن مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن دائىم
ئاتالغۇلار ئۈستىدە سۆزلىشىمەن . بىز ھازىرغىچە ئورتاق قوللىنى-
ۋاتقان ئاتالغۇلاردىن يۈز نەچچىسىنى يېزىپ چىقتۇق...
— مى جياۋشۇ ، نەچچىگە كىردىڭىز ؟— دەپ سورىدى لاۋياك
بىرەەم خىيال سۈرگەندىن كېيىن .
— ئىككى كەم ئاتمىشقا ، دۇفۇ بۇ يېشىدا ۋاپات بولغان ،
بالزاك ، مۇپاسسان ، بايرۇن ، پۇشكىن ، گوگۇل ، بىلىنسكىي ،
چىخوفقا ئوخشاش نۇرغۇن داڭلىق ئەدىبلەر ، مېنىڭ بۇ يېشىمغىچە
ياشىمىغان ، ھەتتا جاھاننى زىلزىلىگە سالغان لېنىنمۇ مېنىڭ يې-
شىمغا كەلگەن ئەمەس . لۇشۈنمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىۋېتىپ
دۇنيادىن ئۆتكەن . مەن ھازىرغىچە نېمە قىلدىم ؟ كىتاب ئوقۇدۇم ،
بەي جۇيىنىڭ ئىككى مىڭ سەككىز يۈز مىسرادىن ئوشۇق شېئىرد-
نى چالا قويماي يادلىدىم . ئەمدى راسا ئىشقا كىرىشۈاتقاندا ، مېنى
گومىنداڭچى ئەمەلدارلار بۇ يەرگە ئەكېلىپ قويدى . ئەمەلدار بول-
غىنىم راست ، گومىنداڭغا كىرگىنىم ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغ-
نىممۇ راست ، لېكىن مەن سوتسىيالىزمنى ھاياتىمدىكى ئىللىق
باھار دەپ قارايمەن . بۇ باھاردا ، ئەلۋەتتە ، چېچەكلەپ مېۋە بېرە-
لەيمەن . يەنە ئون بەش - يىگىرمە يىل ئىشلىيەلەيمەن ، لېكىن
ئىنسان قېرىغاندا كۆچىدىن قالىدىكەن ، ئەلادەك چاغلىرىمىز ئۆ-
تۈپ كەتتى . قاراڭلار ، ئەلا كېچىلىرىمۇ ئوقۇيدۇ ، يازىدۇ ، پىكىر-
لىرى چوڭقۇر ، غەيرىتى زور ، ئىشەنچىسى چوڭ . بىلىمى مول
بىر ئادەم بولۇش ئۈچۈن ، ئەلادەك بولۇش كېرەك . ئۇنىڭ تاللىغان
يولى ، مېنىڭچە ، توغرا . مەن ياشلىقىمنى بىلىمگە ئىنتىلىشكە
بېغىشلىغان ، لېكىن قىزلارغا سەرپ قىلىۋەتكەن ۋاقتىم بەك كۆپ
بولۇپ كەتتى...
ئۇ غاڭزىسىغا يەنە تاماكا باستى ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ

قويۇپ كۆكۈچ ، قېلىن كالپۇكىنى مىدىرلاتتى ، ئاندىن قولى بەلەن كۆزلىرىنى سۈرتتى . دۇەن جياۋشۇ ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى :

— قانچە قىزغا ئاشىق بولغانىدىڭىز ، مى جياۋشۇ ؟

— ئۇچ ،— دېدى ئۇ ئۇچ بارمىقىنى كۆرسىتىپ ، — ئىككىسىگە مەن ئاشىق بولغان ، لېكىن ئۇلار ماڭا قاراپمۇ قويمىغان . بىرىنچىسىگە ئاشىق بولغىنىمدا يىگىرمە ئىككى ياشتا ئىدىم ، ئىككىنچىسىگە يىگىرمە سەككىز يېشىمدا ئاشىق بولدۇم . بىرىنچىسى سودىگەرنىڭ قىزى ، ئىككىنچىسى ئوقۇتقۇچىمنىڭ ئايالى ئىدى .

— ئۇچىنچىسىچۇ ؟— دەپ كۈلدى دۇەن جياۋشۇ ،— هازىرقى خانىمىڭىزمۇ ؟

— نەدىكىنى ؟— دېدى مى جياۋشۇ ئايىغىنى ئالدىرىماي يېشىۋېتىپ ،— بۇ ئايالىمنى زادىلا ياخشى كۆرمىگەنىمەن ، كىم بىلىدۇ ، ئاتىمىشتىن ئاشقاندا ، مۇھەببەت تۇيغۇسى ئۆلگەندە ياخشى كۆرىمەن دېگىنىڭ . ياخشى كۆرۈشمىسەكمۇ ئۇچ بالىلىق ، ئىككى نەۋرىلىك بولدۇق ، بىرەر قېتىممۇ سەن ـ پەن دېيىشمىدۇق . نۇرغۇن ئادەملەر ئۆزى ياخشى كۆرمەيدىغان ئايالىلارنى ئالىدۇ . ئۇلار مۇھەببەتسىزمۇ ئىناق ، بەختلىك ياشاۋېرىدۇ . مەن ئەنە شۇلارنىڭ بىرى . ئۇچىنچىسى دەمسىزا ؟ هەي ، مەن ئۆيلەنگەندىن كېيىن مۇشۇ ئايالىمنىڭ يىراق بىر تۇغقىنى بىزنىڭكىدە يېتىپ ـ قوپۇپ ئوقۇدى . شەيتان قىز ماڭا كۆيۈپ قاپتۇ ، مەنمۇ كېيىن ئۇنى ياخشى كۆردۇم . ئۇنتۇلغۇسىز دەرىجىدە··· هەي ، ياشلىقتا ئىنسان نېمىلەرنى قىلمايدۇ ؟ يوشۇرۇنچە ئۇچرىشىپ يۈردۇق··· ئەمدىلا كېچىك خوتۇنلۇققا ئالاي دەپ تۇرغىنىمدا ئازادلىق بولدى . راست گەپنى ئېيتسام ، مەن يېڭى جەمئىيەتنى ياخشى كۆرىمەن ، يېڭى جەمئىيەت ماڭا ئىشلەشكە زېمىن هازىرلاپ بەردى . مەن پەس ئاررۇ ـ هەۋەسلەردىن پۈتۈنلەي قول ئۈزدۇم ، لېكىن ياشلىق

ئىسراپ بولدى . مانا ئەمدى كەچ قالغان بازارچىدەك دۇنيادا بىرەر ئىز قالدۇرۇشنىڭ كويىدا ئىشلەۋاتىمەن .

— شۇنداق قىلىپ ، ھېلىقى ئايالىڭىزنىڭ تۇغقىنى ، يەنى سىزنىڭ ئاشقىڭىز بارمۇ ھازىر ؟

— بار···— ئۇ ئوڭدا يېتىپ جاۋاب بەردى .

— نەدە ؟

— ھە··· ھىم···

— مەخپىيكەن ـ دە ؟

— نېمىسى مەخپىي بولسۇن ،— دېدى مى جياۋشۇ غودۇڭ-شىپ تۇرۇپ ،— بىزنىڭ دوختۇرخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ كەلگەن لى لەنيىڭچۇ !

— ھوي ··· — دېدى لاۋياڭ چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ،— لى لەنيىڭ بىزنىڭ خې شۇجىنىڭ ئايالى ئەمەسمۇ ؟

— ھىم··· ھە ، ئەلا ، «يېۋگېنې گراندې» سىزدىمۇ ؟ ئۇنداق بولسا «سوت»[1]نى ماڭا بېرىڭ···

مەن ئونىڭغا كىرلىشىپ كەتكەن كىتابنى ئاپىرىپ بەردىم . ئاچچىق تاماكا ئىسىدىنمۇ ياكى تاتلىق ئەسلىمىدىنمۇ بىلمىدىم ، ئۇنىڭ كۆزىگە ياش كەلگەندى .

مەن ئورنۇمدا ئوڭدا يېتىپ لى لەنيىڭ ئىسىملىك دوختۇرنىڭ ئوبرازىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم : بۇدۇر چاچ ، تولۇق ، ئاق يۈزلۈك ، قارا كۆك سوكىندىن ئۇستۈاش كىيگەن خۇشخۇي ئايال خىيالىمدىن غىل ـ پال ئۆتتى···

كېلىپ بىر ئايدىن كېيىن تاللىنىپ قالغان بىز تۆت ئادەم كەچكىرگىچە يېشىل ئېدىرلاردا ياڭيۇغا توپا يۆلەيمىز ، ئارپا ئارد-سىدىكى ئوتلارنى ئوتايمىز ، بەزىدە زەمبىل بىلەن قوتانغا چىم

① «سوت» — ئاۋسترالىيە يازغۇچىسى كاپكا (1883—1924) نىڭ ئەسىرى .

توشۇيمىز ، بەزىدە قوتازلارنىڭ لىڭگىرچاقلىرىنى تۈتۈپ مىنىۋېلىپ ، تاغ ئىچىگە بېرىپ ئوتۇن ئەكىلىمىز ، بەزىدە بولسا قوتاز تېزەكلىرىنى يىغىمىز... نېمىلا قىلساق تۆتىمىز بىللە ، ئارىمىزدا قىلىشمايدىغان گەپ يوق . يالغۇز لاۋياڭلا كەم سۆز ، پاپىروسى تۈگىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇ پات ـ پات مى جياۋشۇنىڭ غاڭزىسىنى سورايدۇ ـ دە ، كۈلۈپ قويۇپ :

— قاچان قايتۇرىدۇ بىزنى ، پاھ ، ھېچبولمىسا ئۆيىمىزگە ئاپىرىپ كەلسىچۇ ... — دەپ قويىدۇ .

8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى بىز ئارپا ئورمىسىنى باشلىۋەتتۇق . لاۋياڭ ئىككىمىز خېلى ئورۇيمىز ، ئىككى جياۋشۇ ئولتۇرۇۋېلىپ كىتىرلىتىپ ئورۇيدۇ . بىزنىڭ يېنىمىزغا ھېچايغاق چاڭجاڭ پات ـ پات كېلىپ تۇرىدۇ . ئۇ مېنىڭ دېھقانىدەك ئورغاق سالغىنىمغا زوقلىنىپ قارايدۇ ـ دە ، كۆزلىرى يوقاپ ، چىشلىرىنىڭ قىزىل گۆشلىرى پۈلتايغىچە ھېجىيىدۇ :

— ياخشى ، ئەلا ، سەن ئەمگەكچى ئىكەنسەن !

— سەن مېنى نېمىدەپ ئويلىۋىدىڭ ، ئەمىسە ؟

— ھېچنېمە ، قارىماققا ، سەن...

— بۇرژۇئا زىيالىيسىغا ئوخشايدۇ دېمەكچىمۇ ؟— دەپ سورىدى لاۋياڭ ېشىنى كۆتۈرۈپ .

— مەن سەلەرنى ئەدىن بىلەي ،— دېدى ئۇ ئالىيىپ ،— باشقىلار نېمە دېسە ، شۇنى دەيمىز ـ دە !

چاڭجاڭ كەتكەندىن كېيىن لاۋياڭ قىرغاقتا ئولتۇرۇۋېلىپ لوناچارسكىي بىلەن پىلخانوفنىڭ ئەدەبىيات ـ سەنئەت نەزەرىيىلىرى ئۈستىدە ئۇزاق سۆزلىدى . ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەي تۇرۇپلا ، يىراقتىن كېلىۋاتقان ماشىنا كۆرۈندى . بۇ يەرگە پوچتا كەلمەيدۇ ، گېزىت ، خەت ـ خالتىلىرىمىزنى بىر ئايدا بىر كېلىدىغان مەكتەپ ماشىنىسى توشۇپ بېرىدۇ . بىز كىچىككىنە ئورغاقلىرىمىزنى ئېـ

كىزغا تاشلاپ ، ماشىنىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدۇق . مېنىڭ يۈرە-كىم هاياجاندىن دۈپۈلدىمەكتە . مانا هازىرلا گۈزەلئاينىڭ سېغە-نىش ۋە مۇھەببەت بىلەن تولغان خېتىنى ئوقۇيمەن ، ئۇنىڭ ماڭا ئوت بولۇپ تۇيۇلىدىغان هارارەتلىك قولى بىلەن پۈتكەن خالتىسە-نى قولۇمغا ئالىمەن . يەنە كىملەردىن خەت كەلدىكىن ، بىزنى ، قايتىڭلار ، دېگەن خەۋەر كەلدىمىكىن ، گۈزەلئاي ، مەن ئېيتىپ بەرگەن هېلىقى كىتابلارنى ئەۋەتتىمىكىن··· سوئاللار بىر - بىرىگە ئورۇن بەرمەي مېڭەمدە تەكرارلىنىدۇ . ئاياغلىرىم ئوقتىن ئۈركۈ-گەن بۇجەننىڭ پۈتلىرىدەك چاققانلاشقان ، خۇددى بايرامغا ياسانغان بالىدەك خۇشالمەن ، مانا ھەمراھلىرىمدىن بۇرۇن ماشىنىنىڭ يو-لىنى توستۇم ، ماشىنا توختىدى . كابىنكىدا هېلىقى تونۇش شو-پۇر ، ئۇنىڭ يېنىدا مەكتەپ قوغداش بۆلۈمىنىڭ خادىمى ئولتۇراتـ-تى . ئۇ ماڭا سۈسلا باش لىڭشىتىپ قويدى ، مانا شۇ بىرلا ئىشارە بىلەن مەكتەپكە قايتىش نىيىتىم تـوپـاندەك تـوزۇپ كـەتتى . خەت - خالتا بارمىدۇ دەپ شوپۇرنىڭ ئاغزىغا قارىدىم :

— خالتاڭ بار !— دېدى شوپۇر ماشىنىنىڭ ئۈستىنى قـولـى بىلـەن شـەرەت قىلىپ ،— ئايالىڭ سـالام ئېيتتـى ، خەتمۇ ئەۋەتتى···

مېنىڭ كۆزلىرىم تۇمانلاشتى . كۆز ئالدىمغا ياسىداق ئۆيۈم ، چىرايلىق ئايـالىم ، گـۈزەل شەھەر ، كۆڭۈلـلۈك تۇرمـۇش كەل-گەنىدى .

مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن قاتراپ «بۇتخانا» ئالدىغچە كەل-دىم . ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ئارىسىدا بالىلار ، ئىتلار پەرۋانىلەردەك يۇگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى .

يۈك - تاقنى چۈشۈرۈشكە پىدائىي بولۇپ بىرىنچىسىگە ماشـ-ىنغا مەن چىقتىم . بىز هېرىپ - تەرلەپ يۈرۈپ ئۇن ، كۆكتات ، سوقما تاش ، پەن ، توشۇڭ ، زەمبىللەرنى يەرگە چۈشۈردۇق ۋە

ئورنى ـ ئورنىغا جايلاشتۇردۇق . شۇنىڭدىن كېيىنلا شوپۇر ماڭا بىر خالتا ، ئۇچ پارچە خەت بەردى . كونۇبرتنىڭ سىرتىغا ئالدىراپ قارىدىم : بىرى ھاشىردىن ، بىرى گۇزەلئايدىن ، يەنە بىرى رازىيە-دىن كەلگەن خەتلەر ئىكەن . خالتىنى ياتاقتا تاشلىدىم ـ دە ، خەتلەرنى ئېلىپ ئارپىلىققا — يالغۇز يەرگە قاراپ يۇگۇردۇم . ئاۋۋال گۇزەلئاينىڭ خېتىنى ئاچتىم :

«قىممەتلىكىم ئەلا ، بارمۇسىز ؟ بار بولسىڭىز ، سالامەت-مۇسىز ؟ نېمىشقا سىزدىن خەت كەلمەيدۇ ؟ ياكى مېنى ئۇنۇتۇپ قالدىڭىزمۇ ؟ مەن سىزگە قانچىلىك كۆز يېشىم ئاققىنىنى ھېسابلاپ بەرمەكچى ئەمەسمەن ، ئىشقىلىپ كۆز يېشىم ئاقمىغان بىرمۇ كۈن يوق . مانا بىر ئاي بولدى ، خىزمەتكە بارمىدىم ، ئۆزۈم ماغدۇرسىز ، بېشىم قايىدۇ ، پۈتۈن ـ پۈتۈن كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىمەن ، تامىقىم ناھايىتى ئازلاپ كەتتى . ئادەتلە ھەر كۈنى كېلىپ يوقلاپ تۇرۇۋاتىدۇ ، رەقىپكاممۇ پات ـ پات دېگۈدەك يوقلاپ كېلىدۇ . بىر كۈنى چۈشىنىڭ ئالدىدا سىزنىڭ سۈرىتىڭىزگە قاراپ ئولتۇرسام ، تۈيۈقسىزلا رەقىپكام كىرىپ كەلدى . پۈتۈن زالدا باشقا بىرى يوق . مەن قورۇنۇپ چىراي ئاچمىدىم . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇ ئادەم گەپمۇ قىلماي كەينى ـ كەينىدىن تاماكا چېكىپ يېرىم سائەتتەك ئولتۇردى . بىركەمدە ئورنىدىن تۇرۇپ كۆزۈمگە قارىدى :

— نېمانچە ئورۇقلاپ كەتتىڭىز ؟ — دېدى ماڭا يېقىنلاپ .

مەن بىرنېمە دېگۈچە ، ئۇ تۈيۈقسىزلا ئوڭ بىلىكىمدىن تۇتۇۋالدى . مەن قولۇمنى قاچۇرۇشقا ئۇلگۈرەلمىدىم . تاتىرىپ كەتكەن ئوخشايمەن ، پۈتۈن بەدىنىم مۇزلىغاندەك بولۇپ

تىلىم گەپكە كەلمەي قالدى .

— قورقماڭ ،— دېدى ئۇ قولۇمنى چىڭ تۇتۇپ ۋە سىلاپ ،— سىز مېنىڭ ئۆز سىڭلىم ، مېنىڭدىن يامانلىق كۈتمەڭ ، سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ ، قاراڭە ، قوللىرىڭىز بىر تېرە ، بىر ئۈستىخانلا بولۇپ قاپتۇ . تومۇرلىرىڭىزدىكى سۇس قانلارمۇ كۆرۈنەي دېمەيدۇ . ئەلانى ئەكەلدۇرۇپ بېرەيمۇ ، ئەمما قولۇمدىن كېلىشى ناتايىن . شۇنداق بولسىمۇ ، سىز ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ يولىدا ماڭمەن...

— ئۇنىڭ نېمە گۇناھى بار ئىكەن ؟— دېدىم لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ،— سىز بىلىسىزغۇ ، ئۇ ئاق كۆڭۈل ، ۋىجدانلىق ئادەم !

— بۇنىڭدا گەپ يوق . ئۇ بىزنىڭ غۇرۇرىمىز . مەن ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن ، لېكىن تەشكىل ئۇنىڭ مەسلىنى ماڭمۇ ئېيتمىدى . كادىرلار بۆلۈمىدىكى بىر يېقىنىمنى كوچىلاپ كۆردۈم . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، ئەلا بىرەر تەشكىلاتقا چېتىلىپ قالغان ئوخشايدۇ . خەت يېزىڭ ، ئوبدان توۋا قىلىپ بىر خەت يازسۇن ، قالغىنىنى ئۆزۈم توغرىلايمەن ،— دېدى .

ئەلا ، سىز ماڭا ئىشىنىڭ ، ئۇ سىزگە بەك كۆيۈنىدىكەن ، ماڭا خۇددى ئۆز سىڭلىسىدەك مۇئامىلە قىلدى ، مېھرىبانلىق بىلەن بېشىمنى سىلىدى ، مۇرەمدىن يېنىڭ قۇچاقلاپ قويدى . مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي يىغلىۋېدىم ، ئۇ لاغىلداپ تىترەپ كەتتى ، ھەتتا كۆزىدىن ياش ئەگىدى . ئەلا ، مېنىڭ ئاق كۆڭۈل ، جېنىم ! سىز ئورۇنسىزلا ئۇنى قارىلىماڭ . ئۇ بىزگە راستىنلا كۆيۈنىدىكەن . قانچىلىك قىلغان ـ ئەتكىنى كۈز بولسىمۇ ، ماڭا ئېيتىڭ ، رەقىپكامغا ئىشىنىڭ . مېنىڭ

ئۇچۇن بولسىمۇ ، مۇنۇ كۈندىن - كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقان بالىڭىزنىڭ ئىستىقبالى ئۇچۇن بولسىمۇ ، بىر خەت يېزىڭ ، توۋا قىلىڭ ، تېزرەك قايتىپ كېلىڭ ! مەن قاچانغىچە ياش تۆكىمەن . قاچانغىچە يولىڭىزغا تەلمۈرىمەن :

ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ ياريم ،
يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم .
قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ ،
يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم...

كىتابلىرىڭىزنى ئەۋەتمىدىم ، ئەۋەتسەم ، كىتاب بىلەن بولۇپ كېتىپ مېنى ئۇنتۇيدىكەنسىزغۇ ؟ قىشلىق كىيىملىرىڭىز يېلىڭ ، ئۇ يەر سوغۇقمۇ ؟ كەچكىچە ئەمگەك ، پاتقاقلىق يول ، سوغۇق ياتاق ، ناچار تاماق ، ئاندىن قالسا كىتاب ئوقۇش... بارى شۇلىمۇ ؟ كۆڭۈل ئاچقۇدەك كىنو ، ئويۇن ، كىچىك بولسىمۇ ئولتۇرۇش دېگەنلەر يوقمۇ ؟... ئۇلارمۇ يوق بولسا ، بۇ قانداق ھايات بولغىنى ؟ خەتنى يېزىۋېتىپ يەنە يىغلاۋاتىمەن . مېنى يوقلاپ كىرگۈچىلەر - نىڭ كونىپرۇا ، پىرەنىك ، قاتتىق - قۇرۇقلىرىنى خالتىغا سېلىپ قويدۇم . ئاۋۇ بىر بوتۇلكا «شىفىڭ» ھارىقى — رەقىپكامىنىڭ سوۋغىسى . رازىيەنىڭ خېتىنى يىرتىپ ئوقۇدۇم . سۆزلىرى نېمانچە سىرلىق ؟ ھاشىرغا ئەمەس ، سىزگە ئاشقىمىدىيا ؟ ھاشىرنىڭ خېتىنىمۇ ئوقۇدۇم ، ئۇنىڭ سۆزلىرى خۇددى ئۆزىدەك توڭلىغۇ ؟ ئۇنىڭ نېمىسىنى قىزلار ياخشى كۆرىدىكىن ، دۇنيادا قىزلاردەك كۆڭۈلچەك ، ئەخمەق تائىپە بولماس ، ئەڭ نازۇك ، ھېسسىياتلىق ، گۈزەل قىزلار سوغۇق ، مۆرىمەس يىگىتلەرگە ئاشىق بولۇۋالىدىكەن... (بۇ گەپ سىزگە قارىتىلمىغان ، دومسىيىپ يۈرمەڭ

يەنە ؟)
بەك چارچىدىم ، خەتنىڭ ئاخىرىنى ئەتە يازىمەن··· »

مەن يەنە بىر يېڭى بەتنى ئاچتىم . ئۇنىڭ چىرايلىق ئىملاسى ئۆزگەرگەن ، بۇ بەتتىكى خەتنى ئالدىراپ ـ سۇئاپ يازغانىدى :

«ئەلا ، خاپا بولماڭ ، جېنىم ، مەن شىنجاڭغا ماڭىدىغان بولۇپ قالدىم . ھېلىقى لەنجۇ ئايرودرومىدىكى مىللىي ئۇچقۇ-چىلارنى بىلىسىزغۇ ، رەقىپكام شۇلارنىڭكىگە بارغانىكەن ، بىزنى پۇلسىز (شىنجاڭدىن تاۋۇز توشۇغىلى بارىدىغان) ئاي-روپىلانغا سېلىپ قويىدىغان بوپتۇ . بىر ئايغا قالماي قايتىپ كېلىمەن . ئادىلەمۇ بېرىشى مۇمكىن (رۇخسەت بەرسىلا) . رەقىپكام ئىككىمىزنىڭ ئەتە ماڭىدىغانلىقىمىز جەزمەن بولۇپ قالدى . مەن كەلگۈچە قايتىپ كەلسىڭىز ، ئاچقۇچ كىتاب جازىڭىزنىڭ ئىككىنچى بالدىقىدىكى ھېلىقى قۇرئانغا ئوخشاي-دىغان كىتابنىڭ ئىچىدە (كىتابلىرىڭىزنى ئۆيگە ئەكىرىشكە ئۇلگۈرەلمىدىم ، ئوبدان پېچەتلەپ ، قوشنىغا جېكىلەپ قويۇپ كېتىمەن) .

ئەلا ، بۇگۈن مەن خېلى خۇش ، ئاتا ـ ئانامنى كۆرىدىغان بولدۇم . كىچىك ئاپىڭىزنى يوقلايمەن ، ئۇچ مېتىر دۇم توگا ئېلىۋالدىم ، چالىسىنى ئاپام تولۇقلاپ بېرىدۇ . خەير ، ھەر مىنۇت سىزنى ئەسلەيمەن . مېنىڭ يىراق ، نا تونۇش يايلاقتە-كى ئانىسىز قۇلۇندەك مىسكىن ئامرىقىم ، مەن كەلگۈچە سالامەت قايتىپ كېلىڭ ! سىزنى سېغىنىپ ، ئورۇق يۇزلىرى-ڭىزنى كۆز يېشى بىلەن نەمدىگۈچى ئامرىقىڭىز :
گ . يەھياخانوۋا ، 1961 ـ يىلى 17 ـ ئاۋغۇست» .

خۇددى بىرى كانىيىمدىن بوغۇزالغاندەك ، خۇددى كەڭ يايلاق-لىق ھاۋاسى كەملىك قىلىۋاتقاندەك تەستە نەپەس ئېلىپ ، تۇماق-لاشقان ، ياشلىق كۆزۈمنى خەت بىلەن توسۇپ ، ئېڭىزدا بىرپەس ئوڭدا ياتتىم . سېغىنىش ، مۇھەببەت ، كۈنداشلىق ، غەزەپ - نەپ-رەت··· بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى سەزگۈلەر ئارىلىشىپ كەتكەن ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ مېنى بوغماقتا ، قىينىماقتا . «تۇر-مۇش نېمانچە رەھىمسىز ، نېمانچە سىرلىق ۋە چۈشىنىكسىز - ھە ؟ سەۋر - تاقەتكە نەدىن كۈچ ئىزدەي ؟ كەلگۈسىنىڭ گۈزەل ئىكەنلە-كىگە ئىشىنىش مېنىڭ ھەمراھىم بولسۇن ، مۇنۇ چەت ياقىدىكى يايلاقتا ئۆزۈمگە غەم - غۇسسىنى ھەمراھ قىلىۋالسام تۈگەشكە-نىم ؛ غەمنى ئۇنتۇشقا ، كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدىن خۇشاللىق ئىز-دەشكە ئىنتىلەي ، قېنى قالغان خەتلەرنى ئوقاي ، بەلكىم بۇ خەتلەر-دىن چارچىغان نېرۋىلىرىمغا ئارام بېرىدىغان بىرەر ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالار··· » مەن شۇنداق ئويلىدىم - دە ، جەينىكىمگە تايىنىپ ئور-نۇمدىن تۇردۇم ، يېڭىم بىلەن كۆز يېشىمنى سۈرتۈپ ، تىنىق ، سىرلىق كۆك ئاسمانغا قارىدىم···

ئەتىسى ماشىنا قايتتى . مى جياۋشۇ بىلەن دۇەن جياۋشۇ چاقىرتىلغانىكەن ، ئۇلار ماشىنىغا يۈك - تاقىنى باستى . ماشىنا قوزغالغاندىن كېيىن ، ئىچىمدىن بۇقۇلداپ يىغا چىقىشقا باشلىدى ، لېكىن مەن بېلىنى تۈتۈپ ، ماڭا ھەيۋە كۆرسىتىپ تۇرغان قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرىغا كۆز يېشىمنى كۆرسىتىشنى نومۇس بىلدىم . ئۆزۈمنى بېسىۋېلىپ دۇەن جياۋشۇغا قاراپ چاق-چاق قىلدىم :

— دۇەن جياۋشۇ ، مېنىڭ ئۇچۇن ۋۇچۇەنشەنگە بېرىپ بىر كۈن ئويىنىۋېتىڭ !

— سىزنىڭ ناخشىڭىزنى سېغىنىدىغان بولدۇم - دە ، ئاخىر-قى قېتىم بىر ناخشا ئېيتىپ بېرىڭە ، ئېيتىڭە ، بارغۇچە قۇلىقىم

تۇندە جاراڭلاپ تۇرسۇن !

— ئىيتساڭ ! — دېدى مى جياۋشۇمۇ ماڭا خۇشاللىق ، غەيرەت تىلەپ ، — مېنىڭ بۇ يەردىن زادىلا كەتكۈم يوق . مېنىڭچە ، دۇنيادا ئەڭ گۈزەل يەر مۇشۇ بۇتخانا . نېمىشقا دېگەندە ، بۇ يەردە نېمىنى خالىساڭ شۇنى خيال قىلالايسەن ، ھېچكىم خيال قىلىشىڭغا دەخلى قىلمايدۇ . خيالىمۇ بىر چوڭ كىتاب . ئۇكام ئەلا ، سىز بۇ كىتابنى تازا ئوقۇۋالمىدىڭىز بولدىكىز .

بىز كۈلۈشتۇق...

ئۇلار كەتكەندىن كېيىن ، بىز لاۋياڭ ئىككىمىز قالدۇق . بۇتخانىدىن ئىككى پاراڭچى بوۋاي كېتىۋىدى ، ياتاق ھۇۋۇلداپ قالدى . ئىككىمىز ئىككى بۇلۇڭدا جىمجىت ، خيال بىلەن ئولتۇرۇپ ، زېرىكىشلىك كۈنلەرنى ئۆتكۈزىمىز ، ئۇنى ئاز دەپ ، پۈتۈن ئەمگەك جەريانىدىمۇ لاۋياڭ لام ـ جىم دېمەيدۇ . ئۇ مى جياۋشۇدىن ئېلىۋالغان غاڭزىسىنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا شورايدۇ . خۇددى مەن ئۇنىڭ يېنىدا ئارتۇقلۇق قىلىۋاتقاندەك ، گويا ئۇنىڭ بىر مەخپىي ئىشىنى مەن ئاشكارىلاپ قويۇۋاتقاندەك ، ئۇ ماڭا ئېھتىيات ۋە گۇمان بىلەن يەر ئاستىدىن قاراپ ـ قاراپ قويىدۇ . ئۇ ئەمدى ماڭا نەزەرىيەۋى مەسىلىلەر توغرىسىدىمۇ ، ئۇلۇغ يازغۇچىلارنىڭ تارىخى ، ئىنقىلابچىلارنىڭ ھاياتى توغرىسىدىمۇ سۆزلىمەيدىغان بولۇۋالدى . ئۇنىڭ ماڭا بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن مېنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشۇمدىكى كۆڭۈلسىزلىك ، زېرىكىش تېخىمۇ كۈچەيدى . مېنىڭ ھازىر قىلىدىغان ئىشىم ئىككىلا : ئەمگەك ۋە خيال ، چۈنكى ناخشام دۇەن جياۋشۇلار كەتكەندىن كېيىنكى چۈشكۈنلۈكۈم بىلەن تۇگىدى ، ئوقۇيدىغان كىتابلىرىم بولسا ئاللىقاچان تۇگىگەن ، مېنىڭ بىلەن پاراڭ قىلىدىغان ئادەم بولسا ، ماڭا گۇمان بىلەن قاراپ ، ئۆزىنى قاچۇرماقتا ئىدى...

كۈندە كۆرىدىغان يايلاق ، كۈندە ماڭىدىغان پاتقاقلىق يول ،

سوغۇق ۋە جىمجىت ياتاق مېنىڭ قايغۇلىرىمنى كۆپەيتمەكتە ، چىرايىمنى كۈندىن - كۈنگە سارغايتىپ ، ئۇيقۇ ۋە تامىقىمنى ئازايتماقتا...

مەن ياتاقتا ئېڭىكىمنى ئالقىنىمغا تىرەپ ، تورۇستىكى ئۆڭ-مۇچۇك توربىدا گىزىلداۋاتقان چۈشىنىغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇ-راتتىم ، چاڭجاڭ بىلەن قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى پەيدا بولدى . قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى لاۋياڭغا كۆز ئىشارىسى قىلدى . لاۋياڭ كۆزىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان چېچىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ قو-يۇپ ، كەڭ پېشانىسىنى سىلىدى ، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى پۇلتىيىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا يالت قىلىپ قارىدى - دە ، تىۋىتى قالمىغان سوكنا چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا ماڭدى .

مەن شۇ چاغدا ، قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرىغا قارىدىم . ئۇ يېشى ئوتتۇزلاردىن ئاشقان ، ئېڭىكىدە ئۈچ - تۆت تال ساقىلى بار ، بوينى ئالاھىدە ئۇزۇن ، بۇغدىيىكىمۇ بۆلەكچىلا يوغان ، لې-كىن يېقىمسىز گەۋدىسىگە ماسلاشمىغان قاپقارا ، يوغان كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان قىزىل يۈزلۈك ، ئاغزى كەمشۇك ، سوغۇق چە-راي يىگىت ئىدى .

— ئەلا !— دېدى ئۇ قولىنى كەينىگە قىلىپ ، قاپاق تۇ-رۇپ ،— تەشكىل مېنى سېنىڭ بىلەن سۆزلىشىشكە ئەۋەتتى . خې شۇجى ئالاھىدە جېكىلىدى . تەشكىل سېنى قۇتقۇزۇۋالماقچى ، مە-سىلەكنى ئېنىق تاپشۇرغىن !

— نېمىنى تاپشۇرىمەن !— مەنمۇ ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدىم .

— نېمىنى تاپشۇرىدىغىنىڭ ئۆزۈڭگە مەلۇم . مەنمۇ ئاز سا-ئىق مىللەت ، سېرىق ئۇيغۇرمەن . بىلەمسەن ، جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر پارتىيىنىڭ ياخشىلىقىنى ئۇنتۇپ قالمىسا بولىدۇ .

— بۇنى مەن سىزدىن ياخشى بىلىمەن !

— سوتسىيالىزم بىزنىڭ بىردىنبىر يولىمىز !

— شۇنداق ، سىز نېمە دېمەكچىسىز ؟ — مەن ئۇنىڭغا ئەمدى سىلىق گەپ قىلالمايدىغىنىمنى بىلدىم . ئۇ ئالدىمغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى . ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرى تىترىدى ، قارا كۆزلىرى چىمچىقلىدى ، بويىنى تېخىمۇ ئۇزىراپ ، بۇغدىيىكى تېخىمۇ يوغىنىغاندەك كۆرۈندى . ئۇ بىردىنلا تەلەپپۇزىنى يۇمشاتتى :

— سەن ساۋۇتوفنى قاچاندىن تارتىپ بىلىسەن ؟

— بۇنى سىلەرنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگۈچىدىن سورا !

— كىمنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۇلارغا چېتىلغان ؟

مەن ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم ـ دە ، ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدىم :

— سېنىڭسىزمۇ مەن يېتەرلىك ئازاب چېكىۋاتىمەن ، تولا ئوغامنى قاينىتماي ، يوقال كۆزۈمدىن !

ئۇمۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، قولىنى پۇلاڭلىتىپ ۋارقىرىدى :

— جاھىللىق قىلساڭ ، چىقىش يولۇڭ يوق !

— سېنىڭ مېھىر ـ شەپقىتىڭگە ھاجەتمەن ئەمەسمەن !

يەنە نېمىلەرنى دېيىشكىنىمىز ، ئۇنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكى ئېسىمدە يوق ، يېرىم سائەتتىن كېيىن لاۋياڭ كىردى . ئۇنىڭ تۇتۇتسىز سوكنا چاپىنى چىلىق ـ چىلىق سۇ ، تەتۇر ئۆرۈپ تىكىلگەن بەتىنكىسى ئېغىر پاتقاقلارنى سۆرەپ كىرگەنىدى .

— يامغۇر يېغىۋاتامدۇ ، لاۋياڭ ؟

— قاتتىق يېغىۋاتىدۇ ، قارمۇ ياغىدىغان ئوخشايدۇ .

— ئوقۇغۇدەك بىرەر كىتابىڭىز يوقمۇ ؟

— تەبىئەت دىئالېكتىكىسىغا دائىر كىتابلار بار .

— مەيلى ، قانداقلا كىتاب بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ . لاۋياڭ ، مەن تاماقسىز يۇرەلەيمەن ، لېكىن كىتابسىز يۇرەلمەيمەن !

ئۇ مېنىڭ كۆزۈمگە قارىدى ۋە غاڭزىسىنى چىشلەپ تۇرۇپ :
— سىز سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلىڭ ، بۇ يەردە يېتىپ قالسىڭىز ، سىزگە قارايدىغان ئادەم يوق قىينىلىسىز . قاراڭە ، كۆزىڭىزدە ئاجايىپ چوڭ قايغۇ تۇرۇپتۇ ، — دېدى . مەن كۆزۈمگە ياش ئالماسلىققا ئۆز ـ ئۆزۈمگە ۋەدە قىلغان . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ يىغلىغۇم كەلگەن بولسىمۇ ، ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭغا مۇنداق دېدىم :
— كىتاب ، مۇھەببەت ، سالامەتلىك — مېنىڭ بايلىقىم . ئەمدى بىر يوشۇرۇن قول مۇشۇ ئۈچ بايلىقىمنى ئوغرىلاپ كېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ !
لاۋياڭ مېنىڭ كۆزۈمگە تىكىلىپ قارىدى :
— ئۇمىدسىزلەنمەڭ ، چوڭ يازغۇچىلاردىن ، ئىنقىلابچىلاردىن ئۆگىنىڭ ، ئىرادىلىك ، غايىلىك ، ئۇمىدۋار بولۇڭ ! مەن بايا ھېلىقى قوغداش كادىرىنىڭ سىزنى جاھىل دەپ تىللاۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم . دېمەك ، سىزمۇ ماڭا ئوخشاش ئىكەنسىز !
ئۇ يەنە جىمىپ كەتتى . ياتاقتا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . قارا ساندۇق تېگىدىن بىر چاشقان چىقتى ـ دە ، يېرىم تال تۇرۇپنى تېپىۋالدى ، ئاندىن ئۇنى تۇمشۇقى بىلەن ساندۇقنىڭ ئاستىغا قارىتىپ دومىلىتىشقا باشلىدى . يېرىم تال تۇرۇپنىڭ غودۇر ـ دۆڭ يەردە تىرىكلىشىلا جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى . لاۋياڭ ئوڭدا ياتاتتى .
لاۋياڭ ئۆزىچىلا سۆزلىدى :
— گېيوتې دۇنيادا سەكسەن ئىككى يىل ياشىغان ، «فائۇست» نى يىگىرمە تۆت يېشىدا يېزىشقا باشلاپ ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا تاماملىغان ، ئەللىك سەككىز يىل بىر كىتابقا ئىشلىگەن . ئەلۋەتتە باشقا ئەسەرلەرنىمۇ يازغان . سېرۋانتېس «دون كىخوت»نى ئافرىقىدا ئەسىر ۋاقتىدا يازغان ، ھەي ئۇكام ، ئۇمىدۋارلىق — ئەڭ چوڭ

بايلىق ، ئەڭ ئالىي پەزىلەت . مەن سىزدە مانا مۇشۇ پەزىلەتنىڭ بار ئىكەنلىكىنى كۆردۈم . بۇ يەر ھېچقانچە ئەمەس ، روبىنزۇ كرۇزو ئادەمزاتسىز ئارالدا يالغۇز ئون تۆت يىل ياشىدى ، تەبىئەتنى ئۆزگەرتتى . «سىرلىق ئارال» كىتابىدىكى سايرىس سىمىت قاتارلىق بەش ئەزىمەت لىنكولن ئارىلىدا يېڭى ھايات ياراتتىغۇ ؟ ئۇلۇغ سوتسىيالىزم ، جۇڭگو گۈڭچەنداڭىنىڭ ھەققانىيلىقى بىزگە چوڭ مەدەت ، ۋاقىتلىق قېقىلىمىز ، لېكىن بۇ قېقىلىش بىزنى چېنىقتۇرىدۇ . ئۇ بىزگە ھاياتنىڭ چوڭقۇر ، بىز بىلمەيدىغان قانۇنىيەت ، سىرلىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ . ئەدەبىياتقا دائىر ئەسەرلىرىڭىز يوق بولسا ، فىزىكا ، مېخانىكا ، خىمىيە ، پەلسەپە بىلىملىرىنىمۇ ئۆگىنىڭ . گېرمانىيە يازغۇچىسى گىيۈتې گومىر ، شېكېسپېر ، فرۇدۇنىڭ ئەسەرلىرىنىلا ئۆگىنىپ قالماي ، ئېلېكترولوگىيە ، مېخانىكا قاتارلىق بىلىملەرنىمۇ پۇختا ئۆگەنگەن . سىز يەنە ئۇلۇغ يازغۇچى ، شائىرلارنىڭ نۇرغۇن بىلىملەرنى قانداق بېرىلىپ ئۆگەنگەنلىكىنى بىلىسىز . سىز مۇنۇ كىتابنى ئوقۇپ چىقىڭ ، سىزگە ئىلھام بولۇشى مۇمكىن .

مەن ئۇنىڭ قولىدىن «دۇنياغا داڭلىق بىر يۇز ئوتتۇز ئىككى يازغۇچى» دېگەن كىتابنى ئالدىم . كىتاب مېنى خىيالدىن ، غەمدىن ۋە خاپىلىقتىن قۇتۇلدۇردى . لېكىن ، كىتابتىكى يازغۇچىلارنىڭ ھاياتى ماڭا ئۆز بېشىمدىن ئۆتۈۋاتقان ، دوستلىرىمنىڭ بېشىدىن ئۆتۈۋاتقان كۈندىلىك ئىشلارنى ئەسلىتەتتى . مەن تۇرۇپلا يەنە كىتابتىن تۇرمۇشقا قايتاتتىم .

… يامغۇردىن كېيىنكى يايلاق گۈزەل ، چاققاق كوكاتنىڭ قارايغان يوپۇرمىقى ئۇستىدىكى كۈمۈش ئېرىتمىسىدەك ئاق ، سۇزۈك شەبنەم ، سۇزۇلگەن چوققىلار ئۇستىدىكى رەڭدار بۇلۇتلار ، تاغ قاپتاللىرىدىكى ئاق بۇلۇتلار ئارىسىدىن قارامتۇل باشلىرىنى چىقىرىپ تۇرغان ئارچىلار ، يېشىل يايلاق ئۇستىدە ئاق پاختىدەك

ئۆمىلەپ يۈرگەن بۇلۇتلار ، قورام تاشلارغا قونۇشۇۋالغان ئالا قاغـ
لار ، پاكارلا بوشلۇقتا ئوينىشىپ يۈرگەن تۆمۈر قاناتلار... ماڭا :
«هايات گۈزەل ، هاياتتىن لەززەت ئال ، قارا ، بىزمۇ جۇدۇندىن
كېيىن خۇشاللىق تاپتۇق . سەنمۇ شۇنداق خۇشاللىقتا — بەختكە
قاراپ قەدەم تاشلاۋاتىسەن ! » دەۋاتقاندەك قىلاتتى . مەن كۈندە
ئولتۇرىدىغان قىزىل تاشنىڭ سىلىق ، مۈزدەك دۆمبىسىگە
مىندىم ـ دە ، يىراقتىكى تاغلارغا قاراپ بىرپەس خىيال سۈردۈم ،
ئاندىن هاشىرنىڭ خېتى بىلەن رازىيەنىڭ خېتىنى قايتىدىن ئاچتىم
ۋە ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغان جايلىرىنى ئوقۇشقا باشلىدىم :

«... يادىڭدا بارمۇ ، بېيجىڭدا پويىز ئىستانسىسىدىن
تېيەنئەنمېنگە بارغۇچە چاڭئەن كوچىسىغا قانداق هەيران قالـ
غانىمەن . دۇڭدەن دېگەن يەرگە كەلگەندە ، يولنىڭ كەڭلىكىنى
ماڭداپ چىقىۋىدىم ، ئاتمىش سەككىز ماڭدام كەلدى . مەن
كۆڭلۈمدە چاڭـئەن كـوچىسىنىڭ ئىگىلىگەن ئورنـىنى هېـ
سابلاپ ، شۇنچە مۇنبەت يەر يولغا كېتىپتۇ ، ئاشلىق تېرىلسا
قانچىلىك پايدا بولاتتى دەپ ئويلىدىم ، يولنىڭ ئىككى يېقىدە ـ
كى خۇددى ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئوت تەخسىلەردەك كۆرۈنىدە ـ
غان سانسىز ، تۇتاش لامپۇچكىلارنى كۆرۈپ ، خوتەن يېزىلـ
رىدا قىرىق ـ ئەللىك ئادەم كەچ كۈرس ئۇچۇن سىنىپقا
تىقىلىپ قارا چىراغنىڭ سۇس يورۇقىدا خەت يېزىۋاتقىنىنى
ئەسلىدىم ـ دە ، هۆكۈمەت پۇلنى شەهەرلەرگىلا خەجلەپتۇ
دەپ ئويلىدىم . ئەمدى ئويلىسام ، ئىنسانىنى ، تۇرمۇشنى تېخى
بىلمىگەنىكەنمەن . هايات — ئاشلىق ، پولات ، ئىمارەت ، تاش ـ
يول... ئەمەسكەن ، ئىنسان — ئىشلىگۈچى ، يېگۈچى ، يارا ـ
قۇچى ، ئىنتىلگۈچى ، ئىزدەنگۈچىلا ئەمەسكەن . هايات —
گۈزەللىك ، ئىنسان — گۈزەللىككە ئىنتىلگۈچى ئىكەن .

گۈزەللىككە ئىنتىلىش ئۈنى ئىشلەشكە ، ئىجاد قىلىشقا مەجبۇر قىلىدىكەن... خاتا قىلدىم . مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدىن ئۆز هاياتىغا گۈزەللىك ئىزدىگۈچىنى مەيدىسىدىن ئىتتىرىپتىمەن . مانا ئەمدى هاياتىمدا روهىي پاجىئە پەيدا بولدى . رازىيەنى ئويلىسام يۈرىكىم ئېچىشىدۇ ، ۋىجدانىم ئىرادەمنى ئەيىبلەيدۇ... »

ئىككىنچى بىر يېرىدە مۇنداق يېزىلغانىدى :

«1958 ـ يىلىدىكى يەنە ئەللىك يىلدا كوممۇنىزمغا بارىمىز ، ئەنگلىيىدىن ئۆتۈپ كېتىمىز... بىر مو يەردىن ئەللىك مىڭ جىڭدىن شال ئېلىپ رېكورت يارىتىۋق... دېگەن چوقان ـ سۈرەنلەرنى ئاڭلاپ مېڭەم قىزىپ كېتىپتۇ . پولات تاۋلاشتا يېيىلىۋاتقان ئاشلىق ، خەجلىنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ ، ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز باي هېسابلاپتىمەن ، ئىككى يىلدىن كېيىن كاۋا ئۇچۇن يېرىم كۇن ئۆچىرەت تۇرىدىغىنىمنى ئويلاپمۇ باقماپتىمەن . هەممىنى ئىلمىي ، چوڭقۇر ئويلاشقا توغرا كېلىدۇ... ئەلا ، گۈزەللىك بىلەن توي قىلىپ ياخشى قىپسەن . تاشپولات ئۆيلەندى ، قۇرماشمۇ ئۆيلىنىۋالدى . نامەت هازىر خوتەنده ئىناۋەتلىك ئادەم بولۇپ قالدى . چۈنكى ئۇنىڭ پۇلى ، يوشۇرۇپ قويغان ئاشلىق ، مېيى ، نەلەردىندۇر كېلىدىغان گۆشلىرى بار . ئۇنىڭ ئۆيىدىن مەززىلىك قىيما پۇرىقى ، تۇرخۇنىدىن قويۇق ئىس چىقىپ تۇرىدۇ . ئۇ مېنى پات ـ پاتلا ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ تۇرىدۇ . سەۋەبى ، مەن هازىر ئۇنىڭ باشلىقى — ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولۇپ قالدىم . لېكىن ، مېنىڭ مىجەزىم ئەسكى ، ئاچ قېلىشقا رازىمەنكى ، ئۇنىڭ قولىغا تەلمۇرۇشنى ئۇيات بىلىمەن .

ھەيرانمەن ، غەيۋەتچى خوتۇنلاردەك ئۇششاق گەپلەرنى يازغىلى تۇرغىنىمنى قارىمامسەن ، ئۆيلەنگۈم بار ، لېكىن مۇھەببەت-سىز ئۆيلىنىش نومۇسقۇ ؟ مېنىڭ كۆڭلۈم مۇزغا ئوخشايدۇ ، بۇ يىل ئۆيلىنەي دەپ ، بۇ مۇزنى ئېرىتىشكە ھەرىكەت قىلىپ كۆردۈم ، لېكىن ئامالى بولمىدى . رازىيەنى زادىلا ئۇنتۇيالماۋاتىمەن . نېمىشقا مەن ئۇنىڭغا ، ئۇ قوبۇل قىلالمايدىغان تەلەپلەرنى قويدۇم . ئۆمەر ئەپەندىنى نېمانچە خەتەرلىك ھېسابلىدىم ؟ مەن تۇرمۇشتا نېمىنى خاتا قىلدىم ؟ ئۇنى تۇزەتكىلى بولامدۇ ؟ مېنىڭچە ، خاتالىقىم رېئاللىققا كۆز يۇمغانلىقىمدا . رېئاللىقتىن ھالقىپ ئۆتۈپ ، ئۆزۈمنى باشقىلاردىن ئالاھىدىرەك قىلىۋالغانلىقىمدا··· بۇنى تۇزەتكىلى بولمىدۇ . ئالدى بىلەن مەن ئادەم ، ئاندىن قالسا ئىنقىلابچى ، مانا بۇ بىر رېئاللىق . رەخمەتوف[1] روھى ھازىر ئاقمايدۇ ، يۇمشاق چۈشەك ئاستىغا تاش سېلىپ يېتىش ياكى كارىۋاتقا مىخ قېقىپ يېتىش ئىرادىنى تاۋلاشنىڭ بىردىنبىر يولىمۇ ؟ ياق . مانا بۇمۇ ئۆزىنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغانلىق . ئىنسانىنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈش قانۇنىيىتىنى ئۆزگەرتىش ھېسابىغا ئىرادە تاۋلاش ، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن شوئار توۋلاش ، رېئاللىققا كۆز يۇمغانلىق بولىدۇ . ئىنسان بولغىنىم ئۈچۈن ، مەنمۇ باشقىلاردەك پۇل يىغىپ ، ئۆي - جابدۇق ئېلىشىم ، ھەتتا دېرىزىگە قاچا گۈل قويۇشۇم ، ھەپتىدە بىر قېتىم تانسا ئويناشىم ، ماڭا كۆڭۈل بەرگەن قىزنى شەرتسىز ھۆرمەتلىشىم ، كۆڭلۈم تارتقان قىز بىلەن مۇھەببەتلىشىم ، توي - تۆكۈنلەرگە كاستۇم كىيىپ بېرىشىم لازىم ئىدى . تۇرمۇشتىن لەززەت ئېلىش ، ماكسىم گوركى لېنىننى تەس-

① چىرىنىشۇسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن ئەسىرىدىكى بىر پېرسوناژ .

ۋىرلىگەندەك ، ئۆزۈم تۇتۇۋالغان بېلىق ئۇچۇن قاقاقلاپ كۈ-لەلىشىم لازىم ئىدى... (بىر ئۆمۈر ئىنقىلاب قىلىش) ، سېنىڭ ئىنسانىي خۇسۇسىيەتلىرىڭگە دەخلى قىلمايتتى...

بۇلارنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ . بۇ يىل يىگىرمە توققۇز ياشقا چىقتىم ، يەنە ئەللىك - ئاتمىش يىل ياشايدىغاندەك تۇرىمەن . ھاياتنى يېڭىۋاشتىن قۇرغىلى ، تۇرمۇشنى ئۆز يو-لى بىلەن ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ ، لېكىن تۇنجى مۇھەببەتنى قايتا تىرىلدۈرگىلى بولمايدۇ . بىر قەدەمنى خاتا بېسىش بە-لەن پەيدا بولغان زىيانىنى تولدۇرغىلى ، گۈزەل ياشلىقنىڭ ئۇن - تىنسىز ، شەپسىز ھالدا كۆڭۈل دەرۋازاڭدىن كە-رىپ ، يۇرىكىڭگە چېكىپ قويغان جاراھەت گۈلىنى يوقاتقىلى بولمايدۇ... » .

مەن رازىيەنىڭ خېتىنى ئوقۇدۇم :

«ئەلا ، مۇبارەك بولسۇن ، گۈزەلئاي بىلەن توي قى-سىز ، ئەلانۇردىن ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم . بەختلىك بوپسىز . بەختمۇ ، بەختسىزلىكمۇ تۇيۇقسىز كېلىدىكەن - ھە ؟ سىز بۇرۇن گۈزەلئاي بىلەن توي قىلىمەن دەپ ئويلاپ باقمىغان بولغىيتتىڭىز ؟ مېنىڭچە ، ياق . بۇ بەخت قۇشى سىزگە غايىبتىن كېلىپ قوندى . مەنچۇ ؟ بەھرام مۇئەللىم بىلەن توي قىلىمەن ، بىر بالىلىق بولىمەن دەپ ئويلىغانمى-دىم ؟ ياق ، مەن بۇ كىشىنى ناھايىتى يامان كۆرەتتىم ، لېكىن تەقدىر مېنى ئۇنىڭغا قوشتى... تۇرۇپ - تۇرۇپ ئۆزۈمنى ئەيىبلەيمەن ، بولۇپمۇ ھاشىرنىڭ دادامغا يازغان تۇيۇقسىز خېتىنى ئوقۇغاندىن كېيىن ، ئۆزۈمنى تېخىمۇ ئەيىبلەيدىغان بولدۇم . نېمىشقا شۇنچە ئەمەلىيەتچى بولۇپ كەتتىم ؟ نېمىشقا

تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيىتىگە شۇنچە مەھكەم يېپىشىۋالدىم؟ قىز بالا جەزمەن تۇرمۇشقا چىقىشى لازىم دېگەن تۇرمۇش قانۇنىيىتى مېنى قاچانلاردا ئەسىر قىلىۋالدى؟ پۇشايمان قىلمەن، قانتتىق پۇشايمان قىلمەن. ئەلا، كۆزگە كۆرۈنمەس قەپەسكە چۇشتۇم، شاراقلىمايدىغان زەنجىر بىلەن باغلاندىم. «مۇئەللىم» شۇنچىلىك كۇنچىكى، يۇمشاق قارغا چۇشكەن ئۆزىنىڭ ئىزىنى باشقا بىرىنىڭ ئىزى دەپ، كېچىچە مېنى سوراققا تارتىپ چىققان كۇنلىرىمۇ بولدى، گويا ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ ھەممىلا يېرىدە كۆزى بار، نەدىلا يۇرسەم كۆرۈپ تۇرىدۇ، سوقۇشمايدىغان بىرمۇ كۇنى يوق. لېكىن، قىزلار تۇرمۇشقا چىققاندىن كېيىن نىكاھتىن ئاجراشسا نامى يامان بولۇپ قالىدۇ، ئەخلاقلىق ئايال بىر ئەر بىلەن ئۆتىدۇ، دەيدىغان گەپ-لەرنى ئاجايىپ مۇقەددەس بىلىمەنكەنغۇتاك، نىكاھتىن ئاجرىشىنى ئويلىساملا يۇرىكىم چىقىپ كېتىدىغاندەك دۇپۇلدەيدۇ، خۇددى يوشۇرۇنچە ئادەم ئۆلتۇرۇپ قويغاندەك ئالاقزادە بولىمەن...

ئەلا، ئېيتىڭە، ئاتا ـ بوۋىمىز قالدۇرغان «گۇزەل ئەخلاق قانۇنىيەتلىرى» گە خىلاپلىق قىلغۇدەك بولۇش ئۇچۇن نېمىلەرنى قىلسام بولىدۇ؟ ئۆزۇمنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۇچۇن ئاز ـ تولا رومانتىك بولغۇم كېلىدۇ. ئېيتىڭە، بىر ئەمەلىيەتكە چوقۇنىدىغان ئاجىز ئايال قانداق يول بىلەن رومانتىك بولالايدۇ؟...»

گويا بىر قۇلىقىمدىن ھاشىر، يەنە بىر قۇلىقىمدىن رازىيە ۋارقىراۋاتقاندەك، ئۇلارنىڭ جاۋابسىز قېلىۋاتقان سوئاللىرى يايلاقتا غوڭۇلداۋاتقاندەك بىلىندى. مەن كۆك ئاسمانغا قارىدىم ۋە: «ھەممىلا ئادەم تۇرمۇشقا سوئال قويۇۋاتسا كېرەك. نېمىشقا سو-

ئاللىرىمىز كۆپ؟ نېمىشقا سوئاللىرىمىز جاۋابسىز قېلىۋاتىدۇ؟ كەلگۈسىدىمۇ جاۋابسىز قالارمىزمۇ ياكى قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب ئالارمىزمۇ؟» دەپ ئويلىدىم.

4

ئۇچ كۈندىن بېرى سىم - سىم يامغۇر يېغىۋاتىدۇ، قارا لاي خۇددى ئېرىگەن مومدەك ئاياغقا يېپىشىدۇ، بۇتخانىنىڭ كەينىدىكى قاپتاللاردا قامغاقتەك ئىرغاڭلاپ يۈرگەن تۇغۇمچان بۇلۇتلار يەردىن كۆتۈرۈلۈشى بىلەنلا، ئۆز تۇخۇمىنى — ئۇنچىدەك سۇ دانچىلىرىنى چاچىدۇ. بۇ دانچىلار دەسسەلگەن يوپۇرماقلار ئۈستىدە بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، ئاۋۇال سۇيى لېياڭغۇ كۆلچەكلەرگە، ئاندىن كۆلچەكلەردىن تېشىپ چىقىپ سارغۇچ كۆل رەڭ ئېرىقچىلارغا ئايلىنىدۇ. ئېرىقچىلار بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، غول - غوللاردىن شارقىراپ ئېقىۋاتقان سەلگە ئايلىنىدۇ. ئۇچ كۈنلۈك يامغۇر غول-لارنى شارقىراپ چىقىۋاتقان سادا بىلەن، گەنجا يايلىقىنى يۇگەنسىز ئېقىن بىلەن پۈركەپ تاشلىدى. دېمەك، ھازىر بوسۇغىدىن چىق-ساڭلا سۇ كېچىسەن، سېنىڭ ئۇچۇن كۆڭۈللۈك جاي — ئاشۇ گىرىمسەن بۇتخانىنىڭ ئىللىق بۇلۇڭى. سەن ئۇ يەردە يانپاشلاپ يېتىۋېلىپ، كەچ كىرگۈچە كىتاب ئوقۇيسەن، ئويلايسەن، يازىسەن!

مېنىڭ كۈنلىرىم مانا شۇنداق ئۆتمەكتە. ھازىر مەن بۇتخانىدا يالغۇز ئولتۇرىمەن. بۇنىڭدىن ئۇچ كۈن بۇرۇن يەنى مۇشۇ يامغۇر-نىڭ بىرىنچى كۈنى لاۋياڭ شياخې ناھىيىسىگە ئەۋەتىلدى.

ئۇ كۈنى كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە بولدى: لاۋياڭ ئىككىمىز قوتازلارغا ئوتۇن ئارتىپ تاغ ئېغىزىدىن چىققاندا، كۈن ئۆز قىنى-دىن بىر ئارغامچا بويى ئېگىزلىكتە — سارغۇچ بۇلۇتلار ئىچىدە

پىللداپ تۇراتتى . بىزنىڭ قورسقىمىز ئاچ ، ئايىغىمىز ماغدۇر-سىز ئىدى . مەن قوتاز لىڭگىرچىقىدا پۇلاڭلاپ تۇرغان ئۇزۇن سوغىنى يېشىۋالدىم ـ دە ، لاۋياڭغا قاراپ :

— ئاۋۇ ئىس چىقىۋاتقان يەردە كىگىز ئۆي كۆرۈنىدۇ ،— دەپ سول تەرەپتىكى كۆكۈچ تۇمانلىق تاغ ئارىسىنى كۆرسەتتىم ،— قېتىقى بارمىكىن ، بېرىپ باقمايمىزمۇ ؟

لاۋياڭ ساڭگىلىتىپ كېتىپ بارغان بېشىنى چۆچۈپ كۆتۈردى ـ دە ، تەستە كۈلۈمسىرەپ ، ئىشىپ كەتكەن كۆزىنى ئۇۋۇلىدى :

— ئۆي بارمىكەن ؟

— ھەئە . تىڭشاڭە ، قىز بالا ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ .

— بېرىپ باقايلى ، ئەمىسە .

چۈلۈكتىن بۇرۇنلىرى كېرىلىپ ، كۆزىنىڭ ئاق پاختىسى ئۆرلەپ كەتكەن قوتازلارنىڭ ئارقانلىرىنى چاتقاللارغا باغلاپ قويۇدۇق ، سوغىنى كالتەككە ئۆتكۈزۈپ ئىككىمىز مۇرىمىزگە ئېلىۋالدۇق ـ دە ، قوشۇماش توپاقلاردەك ياندىشىپ ، سارغۇچ ، ئۆسكىلەڭ ئوتلارنى دەسسەپ ، ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ ماڭدۇق . يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن ئىككى كىگىز ئۆي ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا چاچلىرى سالۋاراپ كەتكەن ئايالار ، ئۆز بېشىغا ماسلاشمىغان تولكە ، بۆرە تېرىلىرىدىن تىكىلگەن قۇلاقچىلارنى كۆزىگە چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان بالىلار كۆرۈندى . مەن تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ :

— ئارۇ ، چى يوگى مەگى[1] ! — دەپ ۋارقىرىدىم . بىر ئايال قولىدىكى كۆسەينى پۇلاڭلىتىپ :

— جانىخ ، جانىخ[2] ! — دەپ ۋارقىرىدى . شۇ زامان تۆت ئىت بىز تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى . ئىتلارنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىشىپ

---

① ئىت بارمۇ ؟

② خەنزۇلار .

بالىلار ، ئاياللار يۇگۇرۇشتى . مەن لاۋياڭنىڭ قولىدىن تارتىپ تاشقا چىقارغۇچىلار ، ئىككى ئىت ئۇنىڭ پۇتىدىن چىشلەپ تۆۋەنگە تارتتى . مەن قولۇمدىكى كالتەك بىلەن يۇگۇرۇپ چۇشتۇم ، ئاڭغىچە ئۈي ئىگىلىرى كېلىپ ئىتلارنى ھەيدىۋەتتى ، لېكىن لاۋياڭنىڭ يانپىشىدىن قان ئاقماقتا ئىدى .

ئاياللار قورقۇپ ۋارقىراشتى :

— مازاڭ دا[1] ، مازاڭ دا !

— مەمبا زاگى ساڭ[2] !

— داچى يەجى[3] ؟

— رىن - رىن مامەن چىلى شىخ[4] .

لاۋياڭ كۆلۈپ تۇراتتى . مەن بۇ گەپلەر ئىچىدىن ئانچە - مۇنچە بىلىدىغانلىرىمنى تەرجىمە قىلىپ بەردىم . كىگىز بىسىپ لاۋياڭنىڭ پۇتىدىكى قاننى توختاتتۇق . ئۇلار لاۋياڭنى ئانقا مىندۈردى ، سوغىمىزنى قېتىققا تولدۇردى ، ئاندىن ئۇلار قوتازلىرىمىزنى ھەيدەپ ، بىزنى ياتقىمىزغا ئەكېلىپ قويۇشتى .

لېكىن ، قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى بىلەن چاڭجاڭ بۇ ئىشنى باشقىچە چۈشىنىپ قاپتۇ ، شۇڭا بىرىپ ھېلىقى ئىتلارنى ئېتىۋېتىپ قايتىپ كەپتۇ . زاڭزۇلار يامغۇردا كېلىپ بۇتخانىنى قوراشۋالدى ، لېكىن ھەربىيلەر بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ ، ئۇلارنى قايتۇرۇۋەتتى . ئەتىسى لاۋياڭ شياخېغا — دوختۇرخانىغا ئەۋەتىلدى…

قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى مانا بۇگۈن ھەربىيلەرنىڭ ماشىنىسى بىلەن قايتىپ كەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، مەن ياتاقتا يالغۇز قالدىم . لاۋياڭنىڭ كىتابـ

---

① ياماڭ بولدى .
② دوختۇر چاقىرايلى .
③ قانداق قىلارمىز ؟
④ بول ، دورا ئەكەلگىن !

لىرى مېنىڭ ئوچۇن يېڭىلىق ۋە قىزىقارلىق بولۇپ تۇيۇلدى . مانا مەن ئۇنىڭ پەلسەپە تارىخىغا دائىر كىتابلىرىنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭدىن كېرەكلىك بىلىملەرنى خاتىرەمگە كۆچۈرۈۋاتىمەن ، پۈتلىرىم كۆ-يۈشتى ، بېشىم قايدى... لېكىن كىتابتىن زادىلا باش كۆتۈرگۈم كەلمەيۋاتىدۇ . خۇددى لاۋياڭ كېلىپ قالسا كىتابنى تارتىۋالىدىغان-دەك ئالدىرايمەن ، تېز كۆچۈرۈشكە تىرىشماقتىمەن ، خەنزۇچە خەتلەرنى سۈۋاشتۇرۇپ يېزىپ ، تېزرەك ئاخىرلاشتۇرۇشقا ئالدىرا-ۋاتىمەن .

— ئەكەلگىن ، لاۋياڭ كىتابلىرىمنى ئەكېلىپ بېرىڭلار دېگەن-تى ! — دېدى قوغداش كادىرى تۇيۇقسىزلا .

مەن ئۇنىڭ قاچان كىرگەنلىكىنى ، قاچاندىن بېرى بېشىمدا قاراپ تۇرغىنىنى تۇيماپتىمەن ، چۆچۈپ ئۇنىڭغا بۇرۇلدۇم ـ دە :

— لاۋياڭ قانداقراق ؟ — دەپ سورىدىم .

— ئەكەلگىن ! — دەپ سوغۇقلۇق بىلەن كىتابقا قولىنى ئۇزاتتى ئۇ ، قاپقىنى تۇرۇپ .

— ئاز قالدى ، كۆچۈرۈۋالاي !

— پۈتۈن بىر ماشىنا سېنىڭ كۆچۈرۈپ بولۇشۇڭنى كۈتۈپ تۇرامدۇ ؟

— ئىككى مىنۇتقۇ !

— ياق ، ئەكەلگىن !

ئۇ قوپاللىق بىلەن كىتابنى تارتىۋىدى ، مېنىڭ خاتىرەم پاتـ-قاقلىق يەرگە ئۇچۇپ چۈشتى . مەن غالىلداپ تىترەپ ئورنۇمدىن تۇردۇم . ناۋادا ، ئۇ ئىككى كاچات ئۇرغان بولسا ، بۇنچىلىك خاپا بولمىغان بولاتتىم . خاتىرەم — يۈرەك قېنىم سىڭگەن ھالال ئەمگىكىمنىڭ ئىسپاتىغۇ ، مېنىڭ ۋىجدانىم ئۇنى خورلاشقا يول قويىاتتىمۇ ؟ تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن خاتىرىنى قولۇمغا ئالدىم . خۇددى ئارزۇلۇق بالامنى بىرى كۆزۈمچىلا ئۇرغاندەك ،

قىممەتلىك ئايالىمغا بىرى ھاياسىزلىق بىلەن كۆزۈمچىلا كۆز تاش-لىغاندەك ، يۈرىكىم ھاقارەت ۋە خورلىنىش بىلەن ئازابلاندى - دە ، پۈتۈن غەزىپىم خۇددى قولۇمغا توپلانغاندەك مۇشتۇملىرىم چىڭ تۇگۈلدى ، قولۇمنى بىرلا شىلتىسەم پۈخادىن چىقمەن ، لېكىن بۇرنى قانغان مۇتتەھەمدىن قانداق قۇتۇلالايمەن ! چىشلە-رىم كاسىلدىدى :

— قوپاللىقىڭ ئۇچۇن مۇشت ئارتۇقلۇق قىلىدۇ ، لېكىن ئەتەي قىلغان بولساڭ ، ئون مۇشتمۇ ساڭا ئازلىق قىلاتتى ! — دېدىم مەن ھەربىر گەپنى ئۇزۇپ - ئۇزۇپ .

— نېمە ، نېمە ؟ يەنە بىر دېگىنە ؟

— ھايۋان ئۇچۇن بىر قېتىم دېگەن بىلەن مىڭ قېتىم دېگەن-نىڭ پەرقى يوق !

— ئىپلاس ، ئەكسىيەتچى ، كۆرسەن تېخى ! تۇرمىگە كىرە-سەن ، كاللاڭغا ئوق يەيسەن !

— تۇرمە بىلەن ئوق ساڭا بۇرۇنراق كېلەرمىكىن ؟ !

— نېمە دېمەكچى ؟ سوتسىيالىستىك تۇزۇم غۇلايدۇ دېمەكچە-مۇ سەن ؟

— ساڭا ئوخشاش ياۋۇزلار غۇلايدۇ ، تولا گەپ قىلماي يوقال كۆزۈمدىن !

مەن ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدىم . ئۇنىڭ كۆكىرىپ كەتكەن لەۋ-لىرى تىترىمەكتە ، ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرى چەكچەيمەكتە ، ياداڭغۇ چىرايى تامدەك تاتىرىپ ، ئۆلۈك ئادەمنىڭ چىرايىدەك كۆرۈنمەكتە ئىدى .

— كۆرسەن !— دېدى ئۇ بېگىز قولىنى پېشانەمگە تەڭلەپ ،— لاۋياڭنى ئىتقا تالاتقانمۇ ، زاڭزۇلارنى بىزگە قارشى قۇترانتقانمۇ سەن ! ئەتىلا قولۇڭغا كويزا سالغۇزمىسام ، ئادەم ئە-مەسمەن !

ئۇ پىرقىرىغان پېتى چىقىپ كەتتى . مېنى تىترەك باستى . ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىق كېلىدىغۇ ، مېنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈۋېتىپ ، باشقىلارغا دۆڭگەپ قويۇشىمۇ مۇمكىنغۇ . ئۇنىڭ قولىدىن نېمە يامانلىق قېچىپ قۇتۇلالىسۇن . بۇنداق ئادەملەر نەدە تەربىيە ئېلىشىدىغاندۇ ، ئۇلارنىڭ قېنىغا ياۋۇزلۇق نەدىن قۇيۇلۇۋ-دىغاندۇ ؟ كىم بىلىدۇ ؟ ئۇ مۇشۇنداق كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ يالغان سۆزلەپ ، ھىمايىگە ، ئېتىبارغا ئىگە بولۇۋېلىپ ، بىزدەكلەرنىڭ شۇللىسىگە چىقىۋالامدۇ تېخى··· مەن ئاخشىمى غۇۋا شامنىڭ يورۇ-قىدا تېخىمۇ سۇرلۇك كۆرۈنۈۋاتقان يوغان بۇتخاندا يالغۇز يېتىپ ، ۋەھىمە ئىچىدە قوغداش كادىرى توغرىسىدا ئۇزاق ئويلىدىم . ئويلا-غانسېرى مېنى سۇر باستى : مەن مۇنۇ گەنجا يايلىقىدا يوقىلاڭ بەتنام ، ئەرزىمەس ئىش بىلەن ئۆلۈپ كېتىشنى ياكى خورلۇق تارتىشنى ھەرگىز خالىمايمەن . مەن قانچىلىك جاپا تارتسامۇ مەي-لى ، بۇ يەردىن قاچىمەن ، شياخې ناھىيىسىگە بىر كۇندىغۇ بارالار-مەن ئەڭ ياخشىسى ، تاغ ئارىلاپ قاچاي ، ئۇ مېنىڭ ئىزىمغا چۈشۈ-ۋالمىسۇن···

ئىشىكنى مەھكەم ئېتىپ قويغانىدىم ، زادىلا ئويقۇم كەلمە-دى ، سىرتتا ھۇۋلىغان بوران بىردە پەنجىرىنى تاراقلىتىدۇ ، بىردە نېمىلەرنىدۇر تاملارغا ئۇرىدۇ ، گويا تەبىئەتمۇ ماڭا ھەيۋە قىلىۋات-قاندەك . «سەن ئەمدى قۇتۇلالمايسەن ، ئۆلۈكۈڭ گەنجا يايلىقىدا قالغىنى قالغان . سەن قۇزغۇنىنىڭ يەملىكىدە ئېرىپ ، كېرەكسىز نەرسىگە ئايلىنىسەن . يۇرتۇڭ ، يۇرتۇڭدىكى شاۋقۇنلۇق دەريا ، پۇراقلىق باغلار ، سەلكىن شامالىلىق ئېتىزلار ، قوغۇنلۇقلار ، دە-رەخلەر ئارىسىدىكى مىرزىگۇل پۇرىقىغا پۇركەلگەن ئۆيلەرنى ئەمدى كۆرەلمەيسەن ، سېنى تالىشىپ ـ تارتىشىپ مېھمانغا چاقىرىدىغان يۇرتداشلىرىڭ سېنى پات ئارىدا ئۇنتۇيدۇ . گۇزەل ئامرىقىڭ بىر يىل كۆز يېشى قۇرۇماي يىغلايدۇ ـ دە ، ئاندىن كېيىن تەقدىرگە

تەن بېرىپ ، ئىككىنچى بىرىگە پۈتۈن مۇھەببىتىنى تەقدىم قىلىدۇ . قىسقىسى ، سەن قېنىڭغا غايە ، ئارزۇ سىڭگەن بىر دۆۋە جانلىق تۇپراقسەن ، سېنىڭ چاڭ ـ توزانغا ئايلىنىدىغان جايىڭ مۇشۇ گەنجا يايلىقى... » دەپ سۆزلەۋاتقاندەك بىلىندى .

مىسكىنلىك ، خورلۇق ئىچ ـ ئىچىمدىن ئېتىلىپ چىقىپ ، كۆز يېشىمغا ئايلاندى ، ماڭا يىغا ياماشتى . لېكىن مەن : «ياق ، يىغلاش — نامەردلىك ، مەن ئامەت — بەخت كۈتۈۋاتىمەنغۇ ، ئەتىگەنلىككە قۇياش چىققاندا يايلاقنىڭ ئۈستىدىكى ۋەھىمە تۈگەيدۇ . شۇي شۇجى ، ماجۇرىنلار كېلىدۇ ، مەن ئۇلارنى نېمىشقا خۇشاللىق ۋە ئىشەنچ بىلەن كۈتۈۋالالمايمەن ؟ » دەپ ئويلىدىم ـ دە ، كەلگۈسىدە ، بولۇپمۇ مۇشۇ يېقىن كۈنلەردە بولىدىغان خۇشاللىق ۋە بەختنىڭ ئىلھامى بىلەن قايتىدىن روھلاندىم ، ئىستىقبال مېنى ئانامدەك پەپىلىدى ، مېنىڭ كۆزۈمگە ئۇيقۇ يامىشتى .

— ئەلا ، ئەلا ، ئاچ ئىشكىنى ! — دېدى چاڭجاڭ سىرتتا تۇرۇپ .

مەن ئىشكىنى ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن ، ئۇ كۈلۈپ كىرىپ كەلدى ـ دە ، ئىشكىنى قايتىدىن يېپىپ قويۇپ ، يۇمۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ دېدى :

— ساڭا تامام ئېتىپ بېرىدىغان خۇيزۇنى قوغداش كادىرى كۆچۈرۈۋەتتى ، ئەمدى ئۆزۈڭ تامام ئېتىپ يېگىن . لېكىن ، ئەلا ، هېلىقى قوغداش كادىرى يامان ئادەمكەن ، ئۇ سېنى باغلىتىمەن ، تۇرمىگە سالدۇرۇۋېتىمەن دەپ تېپىرلاپ يۈرىدۇ . مەن بۇگۈن ئۇنى ئاتلىق ئىچكىرى تاغقا ئوۋغا ئاپىرىمەن . سەن ياخشى ئادەمكەنسەن ، مەن ئەمدى بىلدىم ، يۈك ـ تاقاڭنى ماڭا ئىشىنىپ تاشلىغىن ـ دە ، شياخېغا قاراپ پىيادە ماڭ . ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدە بىر زاڭزۇ يىگىت بار ، ئۇنىڭغا خەت يازدىم ، مە ، بۇ خەتنى شۇنىڭغا بەر ، ئۇ سېنى لەنجۇغا يولغا سېلىپ قويىدۇ !

ئەتىگەنلىكى زامبا يېدىم . توپىغا كۆمۈپ پىشۇرغان ياڭيۇدىن بىرنەچچە تالنى سومكامغا سالدىم ـ دە ، يولغا چىقتىم .

بىرنەچچە كۈن سىمىلداپ ياغقان ئاق يامغۇر قارا چىلان تۈپـ راقلىق يوللارنى ئېچىغان خېمىردەك بوشتىۋەتكەن ، يېڭىلا ماڭـ غان ماشىنا چاقىنىڭ ئورنى خېمىر ئۈستىگە چۈشكەن قىڭراق ئىزدەك تىلىمچا بولۇپ قالغان ، پەقەت يولنىڭ ئىككى قاسىنقىدىـ كى چاققاق ، ئەمەن ۋە يۈلغۇن ـ يانتاقلىقلار ئارىسىدىنلا يول تېپىپ مېڭىشقا بولاتتى ، بەزىدە ئازغانلار ئارىسىدىن ئۆتۈشكە بولـ مىغاندا ، تىزغىچە پاتـقاق كېـچىپ يول بـىلەن مېڭىشقا توغـرا كېلەتتى .

مەن بۈگۈن ئۆزۈمنىڭ قانچىلىك ھالسىراپ كەتكىنىمنى بىلـ دىم . بىر سائەت ماڭا ـ ماڭمايلا پىشانەمدىن سوغۇق تەر چىقتى ، پۈتلىرىم تىترەشكە باشلىدى . ئۈستۈبشۈمنى ئاياپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى قالمىدى ، ئىككى قېتىملىق يىقىلىشتىن كېيىن ، يامغۇرـ لۇق چاپىنىم قارا پاتقاقتا مىلىنىپ ، يېغىۋاتقان سىم ـ سىم يامغۇردا ئىۋىپ ، كۈلگە مىلەنگەن خام تېرىگە ئوخشاپ قالدى . مايلىشىپ كەتكەن شەپكەمنى پۈكلەپ يانچۇققا سالدىم ، پۇشقىقىمنى تىزدىن يۇقىرى تۇرۇۋالدىم ، ئۇزۇن قونچلۇق رېزىنكە ئايىغىمنى قۇرۇق كىيىۋاپتىكەنمەن ، پۇتۇمنى غاجاشقا باشلىدى . ھېلىدىن ـ ھېلىغا بېشىمدىكى كىرنى ئىۋىتىپ كۆزۈمگە ، جاۋغايلىرىمغا تېقـ ۋاتقان يامغۇرنى كىر ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ قويىمەن ، يالاڭ چاپـ ىنىمنىڭ يان يانچۇقىدىكى ئىككى كىتابنى ، سومكامدىكى خاتىرەم بىلەن قەلىمىمنىلا ئىلاجىنىڭ بارىچە ئاسرايمەن ، ئۇلارنى نەمدىن ، پاتقاقتىن ساقلاشقا تىرىشىمەن .

ئىككى سائەت ئالدىراپ ماڭدىم ، ئالدىمدا كۈل رەڭ تاملىق جاڭزا كۆرۈندى . ئىتتىن قورقۇپ قورام تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ باقتىم . دۈمبىسىگە ئەسكى پالاس ئارتىلغان ئىككى موزاي

بېشىنى بۇلۇڭغا تىقىپ دۇگدەرەپ تۇرۇشۇپتۇ . قانچىلىك ماڭدىم-كىن دەپ كەينىمگە قارىدىم : بۇتخانا گىرىمسەن تۇتەك ئىچىدە چوقچىيىپ ، بۇرۇنقىدىن ئېگىزلەپ قالغاندەك كۆرۈندى . دېمەك ، ئىككى سائەتتە تېخى بىر غولدىن چىقىپ بولالماپتىمەن . ئالدىمدا تېخى بۇنداق غولدىن ئون نەچچىسى بار ئىدى . مۇشۇنداق ئالدىراپ - قاتىراپ ماڭسام ، يىگىرمە بەش - ئوتتۇز سائەتتە ئاران تاغ ئارىسىدىن تۇزلەڭگە چىقالايدىكەنمەن ، بۇ نېمانچە ئۇزۇن يول !...

... يەنە ئىككى سائەت ماڭغاندىن كېيىن ، ئوڭ تەرىپىمدىكى تاغ تەرەپتىن زاڭزۇ ناخشىسى ئاڭلاندى . قارىيىپ ياتقان يول ئەمدى تۆپىلىككە قاراپ كۆتۈرۈلمەكتە . مەن ھەربىر قەدىمىمنى قىينىلىپ ، كۈچ بىلەن يۆتكەپ تۆپىلىككە قاراپ ماڭماقتىمەن . شۇ چاغدا قورسىقىم ئاچتى ، مەن چۆپلۈكتە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ياڭيۇ ئاقلىدىم . زاڭزۇ ناخشىسى يېقىنلاشماقتا . مانا ئەمدى ئىككى ئادەم ناخشا ئېيتىۋاتاتتى . بىردەمدىن كېيىن قۇلاقلىرىنى تىك قىلىۋالغان ئىككى يۇڭلۇق ئىت پەيدا بولدى . ئىتلار ھەربىر چاتقالنىڭ ئارىسىنى پۈراپ - قاساپ كەلمەكتە ئىدى . مەن چۆچۈپ ، ئىككى قولۇمغا ئىككى كاللەك چىم ئېلىۋالدىم ، ئىتلار ماڭا قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىشتى . ئارقىدىنلا شادلىق مىلتىقلىرىنى قوش باشلىق ئېگىرىگە توغرا قويۇشقان ، تۈلكە قۇلاقچا (مالخايغا ئوخشاش) ، كۆرەڭ زىخۋا (زاڭزۇچە ئۇزۇن چاپان) كىيگەن ئىككى ئاتلىق چىقىپ كېلىشتى . ئۇلار ئاۋازىنىڭ بارچە ۋارقىرىشىپ ناخشا ئېيتاتتى . مەن بۇ يايلاقنىڭ غەمسىز خوجايىنلىرىنىڭ ناخشىسىغا زوقلاندىم ۋە ئۇلارنىڭ دىققىتىنى تارتىش ئۈچۈن :

— لى لاڭ نوشاگى ، لى ۋا ، لى ۋا[1] ! — دەپ ۋارقىردىم .

---

① ياخشى ئېيتتىڭلار ، ناخشىچى ، ناخشىچى .

ئۇلار ناخشىسىنى توختىتىپ ماڭا قاراشتى ـ دە ، دەرھال مەن تەرەپكە ئاتلىرىنى دېۋىتتى . پاكار ئاتلار تۇياقلىرى بىلەن پورپاڭ يەردە ئىز قالدۇرۇپ ماڭا يېقىنلاپ كەلگەندە ، ئۇلار ماڭا مىلتىقلىرىنى شاراقلىتىپ تەڭلەشتى . ئاۋۇال قورقتۇم ، ئاندىن ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ ئۇلارغا قاراپ كۇلدۇم ۋە بىلىدىغان سۆزلىرىمنى ئىشلەتتىم :

— گوڭگى ياڭنى[1] ؟

لېكىن ئۇلاردىن بىرى ماڭا خەنزۇچە دۇدۇقلاپ سۆزلىدى :

— ئاتىمەن... سائىتىڭنى ئەكەل !

مەن چۆچۈدۈم . ئىككى مىلتىقنىڭ تۆشۈكلىرىگە ۋەھىمە بىلەن قارىدىم ۋە قول سائىتىمنى ئۇزاتتىم . شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ بىرى قاقاقلاپ كۇلۇۋەتتى ـ دە :

— چوگوڭا جوجى[2] ؟ — دېدى .

— لارنىگى جوجى[3]...

— ها ... ها... — ئۇلار ئاتلىرىدا ئىككى ياققا ئىرغاڭلىشىپ قاتتىق كۇلۇشتى . مەن بىرده خەنزۇچە ، بىرده زاڭزۇچە سۆزلەپ ، ئۇلاردىن مۇشۇ چىغىر يول بىلەن شياخېغا بېرىشقا بولۇش ـ بولماسلىقىنى سورىدىم ۋە ئۇلارنىڭ چۈشىنىكسىز گەپلىرى ئارىسىدىكى «لارنىگى» (شياخېنىڭ زاڭزۇچە ئېيتىلىشى) سۆزىدىن ئۇلارنىڭ شۇ تاپتا شياخېدىن كېلىۋاتقىنىنى بىلدىم . ئۇلار مېنى هاراق ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى ، مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتتىم . ئۇلارنىڭ بىرده ئاسمانىنى ، بىرده يەرنى ، يەنە بىرده شىمال تەرەپتىكى غول ئىچىنى كۆرسىتىپ سۆزلەشلىرىدىن : «هاۋا ياماں ، يەر پاتقاق ، ئاۋۇ غول ئىچىده بىزنىڭ ئۆيىمىز بار ، قونۇپ كەتكىن»

---

① نەدىن كېلىۋاتىسىلەر ؟

② نەگە بارىسەن ؟

③ شياخېغا بارىمەن .

دەۋاتقىنىنى ئۇقتۇم ـ دە ، قانچە سائەتتە شياخبۇغا بارغىلى بولىدۇ-غانلىقىنى سورىدىم . ئۇلار تۆت بارمىقىنى كۆرسىتىشتى .

مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپ ، ئوڭ قولغا — ئۇلار كەلگەن غولغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم . يول تۆۋەنلەپ باراتتى . كىچىككىنە تۆپىلىكتىن ئاشقاندىن كېيىن يول تېخىمۇ تۆۋەنلىدى . بۇ تاشلىق چېغىر يولدا سىرغىپ سۇ ئاقاتتى . خۇددى بىرى كەينىمدىن ئىتتىد-ىرىۋاتقاندەك پەسكە قاراپ قاتراپ كېتىپ بارىمەن ، لېكىن نەگە كېتىپ بارغىنىمنى بىلمەيمەن . يېرىم سائەتتىن كېيىن بۇك چاد-قاللىق غولغا چۈشتۇم . غول غەربتىن شەرققە سوزۇلغان ، ھەر ئىككىلا تەرەپكە چىغىر يول بىلەن ماڭغان ئاتلىقلارنىڭ ئىزلىرى چۈشكەن ، مېنىڭ يولۇمنىڭ قارشىسىدىكى جەنۇبىي تەرەپ تىك قىرغاق ، پۈتۈن قاپتال قويۇق چاتقاللىق ئىدى .

مەن قاياققا مېڭىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم ، كەينىمگە قايتاي دېسەم چىغىر يول بىلەن بايا قاتراپ چۈشكەن تۆپىلىككە ئەمدى چىقىشقا كۆزۈم يەتمىدى ، چاتقال تۈۋىدە ئولتۇرۇپ رېزىنكە ئايىغىمغا كىرىۋالغان لاي ـ شېغىللارنى تازىلىدىم ، پۈتلىرىمنىڭ يېغىر بولۇپ كەتكەن يېرىگە لۆڭگەمنى ئىككى قىلىپ تاڭدىم . ۋىزىلداپ ئېچىۋاتقان قورسىقىمنى چالا پىشقان ياڭيۇ بىلەن گوللد-ىدىم . لېكىن ، پۈتلىرىم جانسىز ، پۈتۈن سۆڭىكىم بارغانسېرى ئېغىرلاشماقتا ، قۇلىقىم غوڭۇلداپ ، بېشىم قايماقتا ، ئۇنىڭ ئۈس-تىگە گەدىنىمدىن ئېقىپ كىرگەن يامغۇردىن ھۆل بولغان يىرىك كىيىملىرىم گۆشسىز بەدىنىمنى ئېچىشتۇرماقتا ئىدى .

يېرىم سائەتتىن كېيىن تەۋەككۈل قىلىپ يەنە شەرققە كەتكەن چىغىر يول بىلەن ماڭدىم . ئەتراپ سۇرلۇك ، تىك قىيالاردىن سۇرلۇك ئاۋازلار كېلىدۇ ، چاتقاللار ئىچىدىن ھېلىدىن ـ ھېلىغا قارا قۇيرۇق ، توشقان ، تۈلكىلەر چىقىپ ، ئۇركۈپ قاچىدۇ . نەدد-ىدۇر سەل سۇيى شارقىرايدۇ ، يىراقتىن قوتاز بۇقىسىنىڭ ئازنىغد-

نى ئاڭلىنىدۇ ، يەنە نەلەردىندۇر ساي ـ سايلارنى شارىلدىتىپ قاراسلىغان ، پاك ـ پۇك قىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى كېلىدۇ ، بىردىنلا تىك چوققىلاردىن ئەتراپنى زىلزىلىگە سېلىپ تاشلار غۇلاپ چۈشىدۇ...

قاراڭغۇ چۈشمەكتە ، مېنى ۋەھىمە باسماقتا . يول يەنە ئىككى كىچىك ـ كىچىك يوللارغا ئايرىلدى . مەن ئەمدى قايافقا كېتىپ بارغىنىمنى بىلمەيمەن . ئەتراپقا قاراشتىنمۇ قورقىمەن . زاڭزۇلار ـ نىڭ ئۆيلىرىدە بۆره ، ئېيىق تېرىلىرىنى كۆپ كۆرگەنمەن ، دېمەك بۇ چاتقاللار ئارىسىدا يىرتقۇچلارنىڭ بار ئىكەنلىكىدە شۈبھە يوق...

تۇن ئۆزىنىڭ قارا ئېتىكىنى تەبىئەت ئۈستىگە يايماقتا . بۇ ئېتەكنىڭ دالدىسىدا مەن ئۆزۈمنى يىرتقۇچلارنىڭ بۇرۇن ۋە ئۆتكۈر كۆزلىرىدىن يوشۇرۇۋالالايمەن . مەن بۇ ئېتەكنىڭ ئاستىدا بىرەر ئاچ بۆرىگە يەم بولۇپمۇ كېتەرمەن... كېتىۋاتىمەن ، بىردە يىقىلىپ ، بىردە قاتراپ ، ھەتتا بەزىدە ئۆمىلەپ كېتىۋاتىمەن ، ئەمما نەگە كېتىۋاتقىنىمنى بىلمەيمەن . مېنىڭ بۇ ناتونۇش تاغلار ئارىسىغا چۈشكەن ئىزلىرىمنى كەلگۈسىدە كىممۇ قەدىرلەيتتى ، مېنىڭ بۇ قەدەم ئىزلىرىم كەلگۈسى ئۈچۈن ، ئىستىقبال ئۈچۈن ئالغا ئىنتىلگەنلىكىمنىڭ ئىسپاتى ئىكەنلىكىنى كىمۇ ئويلاپ يەتسۇن ؟...

خىيال — بايلىق ، خىيال — كىتاب دېگەننى ئاڭلىغان ، بۇگۈن مەن خىيال يەنە ساڭا ھەمراھ ۋە قورالكەن دېگەن چۈشەنچىگە كەلدىم . توققۇز ـ ئون سائەتتىن بېرى مەن خىيالىمدا نېمىلەرنى قىلمىدىم ؟ نۇرغۇن خېيىمخەتەرلىك يەرلەردىن خىيال بىلەن بەند بولغىنىم ئۈچۈن ، باتۇرلۇق بىلەن ئۆتۈپ كەتتىم...

... بېيجىڭ ، دالىيەن ، پايانسىز دېڭىز ، دېڭىز بويىدىكى ئېسىل مېھمانخانا ، ئاپئاق داستىخان ئۈستىدىكى ئېسىل يېمەكلىكلەر

لەر ، گۈزەلئاينىڭ ناخشىسى ، كۈلكىسى··· يەنچۇ ؟ كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلار : ئىلمىي ماقالىلىرىم ، ئىلمىي ئۇنۇۋان ، تەبرىكـ لەشلەر ، دوكلات بېرىشلىرىم ، ماڭا بولغان ئالىي ئېتىبار ، يېزىپ چىققان كىتابلىرىم ، قېرىلىقتا ئىگە بولىدىغان ھۆرمەت ، چەت ئەللەرگە سایاھەت··· يەنە ئاللىنېمىلەر··· ئىشقىلىپ ، خىيالغا ھەمـ مىلا نەرسە كېلىدۇ ، مۇشۇنداق سۈرلۈك سەپەر ئۈستىدە گۈزەللىك ۋە ياخشىلىق توغرىسىدا خىيال قىلىش بىر ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئىشى ئىكەن . بىراق ۋەھىمە خىياللىرىمنى بىردىنلا توزۇتۇۋەتتى : يېقىنلا يەردىن بۆرىنىڭ ھۇۋلىغىنى ئاڭلاندى . ئەنە ، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئوت كۆرۈندى . ئۇ پىلدىرلاپ تۇرغان جىنچىراغقا ئوخشايـ دۇ . ئوتلار تېخىمۇ كۆپەيدى ، بۇ چوقۇم چىلبۆرىلەر···

«ئۆزۈم ئۆلسەممۇ ئارمانلىرىم ئۆلمىسە بولاتتى . مېنىڭ نېـ مىنى ئارمان قىلىپ گەنجادىن قاچقانلىقىمنى ئىنسانلار بىلسە بولاتتى . خاتىرەمگە يازاي ، ناۋادا ئۆلۈپ كەتسەم ، مېنىڭ ھالال نىيەت بىلەن ئۆلگەنلىكىمنى كۆپچىلىك بىلىپ قالسۇن» . مەن تاشقا ئولتۇردۇم ـ دە ، خاتىرەمنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئېچىپ (ئوتتۇـ رىسىغا تېخى خەت يېزىلمىغانلىقىنى بىلىمەن) ، ئالدىراپ مۇنۇ گەپلەرنى خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە قىلىپ يازدىم :

«مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى ، ئەمدى يىگىرمە بەشكە كىردىم . شۇ فاكۇلتېتنىڭ جۇرنى رەقىپىنىڭ سۈيىقەستى بىلەن ناھەق ھالدا جازالىنىۋاتىمەن . گەنجا يايلىقىدا ئىشلەش كۆڭۈللۈك ئىدى ، لېكىن رەقىپىنىڭ قولى بۇ يەرگىمۇ يەتتى . مەن ماڭا كېلىۋاتقان خەۋپتىن پاناھلىنىش ئۈچۈن قاچتىم . مەقسىتىم : جانجان پارتىيىمىزگە مۇنۇ ئادالەتسىزلىك ئۈسـ تىدىن شىكايەت قىلىش ، پارتىيىدىن مەدەت ۋە ياردەم تەـ

لەش . مەن ھالال نىيەت بىلەن ئەدەبىيات تەنقىقاتى ۋە ئىجادىـ
يەت بىلەن بىر ئۆمۈر شۇغۇللىنىشقا ئۆزۈمنى ھازىرلاۋاتقان
بىر ياش . دېمەك ، مەن پارتىيىنىڭ سادىق ئوغلى . مەن بۇ
ئەقىدەمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىقتىم . بەختسىزلىك
مېنىڭ ئامىمنى قارىلىمىسۇن ، ۋاقىتسىز ئەجەل ئۇلۇغ ئىـ
شىمنى ئاقساتمىسۇن . مېنىڭ قولىيازمىلىرىم توغرىسىدا
دۇەن جياۋشۇ بىلىدۇ . قىسقا ئۆمرۈمدە يۈرەك قېنىمنى
سەرپ قىلىپ قالدۇرغان ، بىر تامچە سۇچىلىك قىممەتـ
كە ئىگە بولغان ئەمگەك مېۋەم ئىلىم ـ پەن خەزىنىسىگە
قوشۇلسۇن...

1961 ـ يىلى 24 ـ سېنتەبىر ، گەنجا»

ئوتلار يېقىنلاشتى . مەن ماغدۇرسىز پۇتلىرىم بىلەن قاپتالدىـ
كى دەرەخكە ياماشتىم . ياماشتىم ، ياماشتىم ، بېشىم پىرراپ قايـ
دى ـ دە ، كۆزۈم قاراڭغۇلاشتى ، ۋارقىرىدىم...

... كۆزۈمنى ئاچسام بۇتخانىدا يېتىپتىمەن . بېشىمدا لاۋياڭ
بىلەن ماجۇرىن تۇرۇپتۇ . مەن كۈلۈپ كەتتىم .

— مەن چۈش كۆردۈمۇ ؟ — دېدىم ما جۇرىنىڭ قولىنى
تۇتۇپ .

ئۇلار كۈلۈشتى ۋە مېنىڭ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلىـ
قىمنى ئېيتىپ بەردى .

مەن بېشىم تەۋرەپ مېڭۈپرىپتىمەن ـ دە ، ئاخىر گەنجادىن
شياخېغا بارىدىغان چوڭ يولنىڭ بويىغا چىقىپ قاپتىمەن . مەن
كۆرگەن ھېلىقى ئوتلار ماشىنىلارنىڭ چىراغلىرى ئىكەن . ماجۇـ
رىنلار شياخېدىن لاۋياڭنى ئېلىپ ، ماشىنا بىلەن شۇ ئارىلىققا
كەلگەندە ، ماشىنىسى پاتقاققا پېتىپ قاپتۇ . ھەربىيلەرنىڭ ماشىنـ
سى ئۇنى چىقىرىشۋاتقانىكەن . شۇ ئارىلىقتا ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا

بىرىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ . ئۇلار تاغ قاپتىلىغا يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ قولچىراغلىرى بىلەن يورۇتۇپ قارىسا ، مەن قارىغاي تۈۋىدە پۈكلىنىپ ، ئۈستۈبشىم پاتقاق ، تامدەك تاتىرىپ بەھوش ياتقۇدەكمەن . ئۇلار مېنى گەنجاغا ئېلىپ كەپتۇ .

كېلىۋاتقۇچە ھەربىي ئات مەيدانىدا ، ئۇلار ماڭا ئوكۇل سالدۇرۇپتۇ . دوختۇر : «ماغدۇرسىزلىق ، قان ئازلىق سەۋەبىدىن يۇرىكى ئاجىزلاپ كەتكەن ، ئوڭشىلىپ قالىدۇ» دەپتۇ . دېگەندەكلا ، كېچىچە ئۇخلاپ ئەتىگەنلىكى پۈتۈنلەي ئېسىمگە كەپتىمەن .

— ئوچ ـ تۆت كۈن دەم ئال ، ئاندىن كېيىن سېنى مەكتەپكە قايتۇرىمىز !— دېدى ما جۇرىن ماڭا تەسەللى بېرىپ ، — بولغان ئىشنىڭ ھەممىسىنى ئۇقتۇم . شىاۋشىن دېگەن ھېلىقى قوغداش كادىرنى بۇگۈن شىاخېغا يولغا سېلىۋەتتۇق . مانا بۇ خەت ـ خالتا ساڭا...

گۇزەلئاينىڭ ئۆتكەنكى خالتىسىنى يەپ تۇگەتمەيلا باشقىلارغا بېرىۋەتكەنىدىم ، مۇنۇ خالتىنىمۇ ئېچىشتىن بۇرۇن خېتىنى ئوقۇدۇم . قوللىرىم ماغدۇرسىزلىقتىنمۇ ياكى خەتنىڭ كۈچىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، تىترىمەكتە . كۆزلىرىم ھاياجان ياشلىرىدىنمۇ ياكى ئاخشامقى بىھوشلۇقنىڭ تەسىرىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، تۇمانلاشماقتا . مەن خەتنى ئوقۇدۇم :

«... ئەلا ، سىزنى ھەم سېغىنىدىم ، ھەم سىزدىن خاپە-مەن . نېمىشقا بىزمۇ باشقىلاردەك يېنىك ۋە ئوڭاي ئۇسۇل بىلەن خۇشال ، بەختلىك ياشىيالمايمىز ؟ سىزگە ئادەم چۈشەنمەيدىغان كونا كىتابلار بىلەن چەت ئەل تىللىرىنى شۇنچە باغرىڭىزنى يېقىپ ئۆگىنىش نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالدى ؟ نام ـ شۆھرەت قوغلاشقانلارنى يامان كۆرۈسىزۇ ، ئۆزىڭىز شۆھرەت ئۈچۈن جېنىڭىزنى سېلىپ بېرىسىز . مەن بۇ قېتىم

ئۇرۇمچىدە ، غۇلجىدا ياش دوستلىرىمنىڭ ئۆيلىرىگە باردىم . ئۇلار ئەجەب بەختلىك ، ئەجەب خۇشال ـ خۇرام ئىكەن . ئىككىسى خىزمەتتىن كېلىدىكەن ـ دە ، چايغا ياكى كىنو ، تانسىغا چىرايلىق ياسىنىپ ، قولتۇقلىشىپ بارىدىكەن ، كەچ قايتىپ كېلىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرۇشۇپ چاي ئىچىشىدىكەن . ئۇلار كەلگۈسىدە بولىدىغان تەتقىقات ، ئىجادىيەت ، دوكلات ، ئۇنۇڭان ئۇستىدە ئەمەس ، ئويىنىغان تانسىسى ، ئۆي ـ جابدۇق ، كىيىم ـ كېچەك ، بولغۇسى بالىلىرىنىڭ ئىسىم ـ چىرايلىرى ، ئەتە قىلىدىغان ئىشلىرى ، ئائىلە پىلانلىرى ، ئۆتۈپ كەتسە ، ئىدارىسىدە ياكى شەھەردە بولغان يېڭىلىقلار توغرىسىدا پاراڭلىشىدىكەن . ئۇلارنىڭ يا غېمى ، يا تالاش ـ تارتىشلىرى يوق ئىكەن ، بىر ـ بىرىگە يول قويىدىكەن ، بىرىنىڭ قىلمەن دېگىنىگە يەنە بىرى قارشى چىقمايدىكەن . تامىقى ، ئۆيى ، ئويۇن ـ تاماشىسى — ھەممىلا نېمىسى بىر ـ بىرىگە ياقىدىكەن ، جايىدىكەن...

غۇلجا شەھىرى ئويۇن ـ تاماشىنىڭ كانى ئىكەن . كۇنۇزى توغرا كۆۋرۈك ، ئۇچ دەرۋازا ، ۋاڭ قادىرنىڭ بېغى ، ھەتتا تاشلەپكە ، بويىنكېسىكلەردە توپ ـ توپ قىز ـ يىگىتلەر يۇرۇشىدىكەن . ئۇلار چىرايلىق كىيىنىشكەن ، خۇشال ـ خۇرام ، ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ، نەرسە ـ كېرەك باياشاتلىق . كەچتە ئىسھاقبەك كۇلۇبىنىڭ ئارقىسىدىكى يازلىق مەيداندا تانسا بولۇپ تۇرىدىكەن . ئۇنىڭ يېنىدىكى يازلىق ئاشخانىدا قىمىز ، پىۋا ، كاۋاپ ، سامسىلار بىلەن ھەر قەيەردىن كەلگەن مېھمانلار كۆكۈل ئېچىشىدىكەن . رويالغا تەڭكەش قىلىنغان گارمون ياكى گىتار بىلەن گارموشكا ئاجايىپ لىرىكىلىق ، شوخ مۇزىكىلارنى ياڭرىتىپ تۇرىدىكەن . دوستۇم بىلەن (ئەسلىي «رەقىپكام» دەپ يېزىپتىكەن ، ئۇنى ئۆچۈرۈۋېتىپ-

تۇ . مەن سىنچىلاپ يۇرۇپ بۇنى ئوقۇۋالدىم) ئىككىمىز ھەر كۈنى تانسىغا كېلىپ تۇردۇق . ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ئاجايىپ كۇلۇكىلىرى ، ناخشىلىرى ، ھەتتا مەيدانداپەيدا بولغان ئەتىر ـ ئادىكالۇن پۇرىقى ، مۇزىكا ، كەيپ بولغان يىگىتلەرنىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى ، مېنى شۇنچىلىك ئۆزىگە تارتىۋالدىكى ، زادىلا كەتكۈم كەلمەي قالدى . ئامالىنىڭ يوقىدىن ، بوينۇمىدىن باغلاپ سۆرىگەندەكلا بۇ ياقتا ماڭدىم··· »

خەت تۇگىمىدى··· ۋۇجۇدۇم بىر خىل نامەلۇم كۈچنىڭ خورلىشى ، بېسىشى بىلەن سۇس ھالدا تىترىدى··· شۇنداق بولسىمۇ خەتنى ئاخىرغىچە ئوقۇپ چىقىشقا سەۋر ـ تاقەت تاپالىدىم :

«··· ھە ، راست ، رازىيە بىلەن بىر جايدا تونۇشۇپ قالدۇق . چىرايلىقكەن ، لېكىن نېمىشقىدۇر چىرايى سولغۇن ، سىزنى ئاجايىپ ئۇجۇر ـ بۇجۇرلاپ سوراپ كەتتى . سىز بۇرۇن خۇشخۇي ، ئويۇنچى يىگىت ئىكەنسىز ، مەكتەپتە ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بوپتىكەنسىزغۇ ! ئەمدى نېمىشقا بوۋاي مىجەز بولۇۋالدىڭىز ؟ سىزنىڭ ئۇستىڭىزدىن رازىيەگە شىكايەت قىلدىم : كەچكىچە كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدۇ ، مېنىڭ خاھىشىمغا قارىمايۋە شەخسىيەتچىلىك قىلىدۇ ، دېدىم . بۇ دېگىنىم راستقۇ ! رازىيە بىزنى ئۆيىگە چاقىردى . رازىيەنىڭ يولدىشى ئوتتۇز بەشتىن ئاشقان ئادەم بولغىنى بىلەن خۇشخۇي ، مېھماندوست ، چىرايلىقكەن . ماڭا ياقمىغان بىرلا يېرى ، كەچكىچە رازىيەدىن كۆزىنى ئۇزمەيدىكەن··· نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بىزنىڭكىدىن كۆڭۈللۈككەن ، بولۇپمۇ كەچقۇرۇنلىرى ئوماق بالىسىنىڭ تاتلىق گېپى ، كۆڭۈللۈك ، ياسداق ئۆيىدىكى رادىئو-

دىن كېلىدىغان مۇزىكا ئۇلارنى زېرىكتۈرمەيدىكەن . رازىيە-
نىڭ يولدىشى — بەھرام ئاكا بىزنىڭ رەقىپكامنى تونۇيدى-
كەن . شۇ كۈنى رەقىپكامنىمۇ چاقىرىپتىكەن ، كەچتە مېنى
ئۆيگە ئاپىرىپ قويدى . «بۇ قۇرلارنى ئوقۇغاندا بەدىنىم مۇز-
لىدى » . رەقىپكامنىڭ ھەدىسى ، ئاكىسىنىڭ بالىلىرى بىر
چوڭ قورۇدىكەن . ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى ئاجايىپ كاتتا ئىكەن .
ئۇلارنىڭ ئۆيىدە تام تەرىپى پۈتۈن ئەينەكلىك ، تۆت بېشى ۋە
شادا بوغۇمچىلىرىغا جىڭ مەرۋايىت ، ھېقىق ، ياقۇتلار بېكە-
تىلگەن ئىككى كىشىلىك سىم كارىۋاتنى كۆرۈپ كۆزۈمنى
ئۇزەلمەي قالدىم . بىز قاچانمۇ شۇنداق جابدۇقلارغا ئىگە
بولالايمىز كىنتاڭ ؟ ! دوستلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى سىزنى سو-
رىدى . ھېلىقى ئوسمان بۇدۇر چاچ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ
كەپتۇ . توۋا ، ھېلىقى قوي كۆزلۈك ، گارمونغا ناخشا ئېيتە-
مدىغان زۇلخۇمار دېگەن قىز بىلەن توي قىلىۋاپتۇ . ئۆيگە
ئاپاردى ، چوغدەك قىپقىزىل ئىككى ئېغىز ئۆي ، مول داستە-
خان ، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش··· توۋا دەيمەن ، ئۇلار ماشىنىدا
بىللە كېلىۋېتىپ يولدىلا تېپىشىپ قالغانلار ، ئېغىزنىڭ ئۇ-
چىدىلا مۇھەببەتلىشىپ قويۇشۇپ ، شۇنچىلىك ئىناق ،
بەختلىك ئەر ـ خوتۇن بولۇپ كېتىپتۇ . بىز بىر ـ بىرىمىز-
گە كۆيۈپ ـ پىشىپ ، جاپا تارتىشىپ يۈرۈپ ئاران مۇرادىمىز-
غا يەتكەنلەر بولساق ، ئىككى ئاي بىر ئۆيدە ياشاش بىلەن
ئېقىمىز كېلىشمىگىلى تۇردى··· »

«ئېقىمىز كېلىشمىگىلى تۇردى» دېگەن پىكىر ھازىرغىچە
مېنىڭ خىيالىمغا كىرىپ باقمىغانىدى . مانا بۈگۈن بىرىنچى قېتىم
گۈزەلئاينىڭ خېتىدىن ئوقۇپ تۇرۇپتىمەن . بۇ گەپنى ئوقۇپ خەت-
نى يوتقانىنىڭ ئۈستىگە قويدۇم : «ئېقىمىز كېلىشمەيۋاتامدۇ ياكى

بىرى ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق سېلىۋاتامدۇ؟» . مانا بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ، جاۋاب بەرگەندىمۇ ئېنىق جاۋاب بېرىش لازىم ئىدى .

جاۋاب بېرىشكە ئۇزاق ۋاقىت كەتمىدى ، دالىدىن ، باشچۇيداۋدا بولغان بىر سۆھبەتتىن ئەسلەشلا يېتەرلىك بولدى... بىز دېگىزغا بېرىپ چۆمۈلمەكچى بولۇپ ، لىفت بىلەن ئالدىراپ بىرىنچى قەۋەتكە چۈشتۇق . ئادەملەر كۆپ بولغان بىرىنچى قەۋەتتىنلا دەم ئېلىش ئورنىغا كەلگەندە ، گۈزەلئاي قولۇمنى قويۇۋەتتى :

— سىز مېگىپ تۇرۇڭ ، مەن ئاشخانىدىكى كۈتكۈچى قىزغا بىر گەپ ئېيتىپ قويايى ، — دېدى ئۇ چاقماقلىق سىلىق سېمونت ئۈستىدە تاكاسلاپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ .

مەن سىرتقا مېگىشىمغا ، پەستىكى ساپادا ئولتۇرغان بىر ياشانغان ئادەم خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىنغان «ھىندىستاننىڭ تېپىلىشى» دېگەن كىتابنى ئوقۇۋېتىپتۇ ، مەن نەدىن ئالغىنىنى سورىدىم ، ئۇ بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي قولى بىلەن ئەينەك پەشتاختىلارنىڭ كەينىدىكى ئۆينى شەرەت قىلدى . مەن شۇ ياققا يۈگۈردۈم . كىتابلارنى كۆرۈپ تاۋۇز سۈيىگە چاپلاشقان ھەرىدەك چاپلاشتىم . گۈزەلئاينىمۇ ، دېگىزنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن ، تاماققا قوڭغۇراق چېلىنغان ئوخشايدۇ ، كىتاب ساتقۇچى تالانى شەرەت قىلىپ :

— تاماق ، ئىشكىنى ئېتىمەن ! — دېدى . مەن شۇ چاغدىلا دېگىز تەرەپكە قاراپ يۈگۈردۈم ، يولدا گۈزەلئاي ئۇچرىدى . ئۇ گاز ياغلىقىنى يەرگە سۆرىتىپ تۇنتۇۋالغان ، خاپا ھالدا كېلىۋاتاتتى .

— نەگە كەتتىگىز ؟ — دېدى ئۇ قاپىقىنى سۈزۈپ ، — مۇنۇ يولدا دېگىز بويىغا تۆت قېتىم يۈگۈرۈپ بېرىپ ، يۈگۈرۈپ كەلدىم ، سۇغا چۆكۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ ساراڭ بولغىلى تاسلا قالدىم...

كەچقۇرۇن قويۇق ئورمانلىقتا ، تىك ئۆسكەن زەيتۇن تۈۋىدە

ئۇنىڭ قاپىقى ئېچىلدى . ئۇ مېنىڭ مەڭزىمنى سىلاپ تۇرۇپ :
— دائىم مۇشۇنداق كىتابنى كۆرگەنده ، مېنى ئۇنتۇپ قالامسز ؟— دەپ سورىدى .
— بۇ ئەيىبنى تۇزىمەك تەس...
— مەيلى ، تۇزىمەڭ ، تۇزەشنىڭ ھاجىتى يوق ، ئىشىكنى ياخشى كۆرۈڭ ، مەن سىزگە دەخلى قىلمايمەن ، بىر كۈن گەپ قىلماي كىتاب ئوقۇسىكىزمۇ زېرىكمەيمەن...
بىز بىر ـ بىرىمىزنىڭ مىجەز ۋە ھەۋىسىگە قاتتىق ھۆرمەت قىلىشقا ۋەدە بېرىشكەنىدۇق .
دېمەك : «ئېقىمىز كېلىشمىگىلى تۇردى» دېگەن سۆز ئارتۇقچە ، توغرىسى ئۇ : «ئارىمىزغا بىرى سوغۇقچىلىق سېلىۋاتىدۇ . مەن بۇ سوغۇقچىلىققا رازى بولۇۋاتىمەن» دېگەن بولسا بولاتتى...
بۇ خۇلاسە مېنىڭ ئۈچۈن قورقۇنچلۇق كەلگۈسىدىن دېرەك بېرەتتى . مەن ياكى گۈزەللىكىدىن قول ئۈزۈپ تۇنجى مۇھەببەت پاجىئەسىدىن ياش يۇرىكىمگە يارا پەيدا قىلىشىم ياكى كىتاب ، ئىلىم دېگەنلەرنى قايرىپ قويۇپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى شەخسىي ئائىلەمنىڭ بەختى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بېغىشلىشىم لازىم ئىدى . بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىلا مېنىڭ ئۈچۈن ئازابلىق...
ئازاب ۋە ماغدۇرسىزلىق بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزدۇم . ما جۇرنال قويۇپ بەردى . ھەر كۈنى سۈت ، شورپا ، گۆش بىلەن ئوزۇقلىنىمەن . ما جۇرنال ھازىر بۇ مەيداننىڭ ۋاقتلىق چاڭجاڭى ، مەكتەپنى قوشۇمچە گۆش ـ ياغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن قۇرۇلغان مەخسۇس ئارقا سەپ گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى . بۇ گۇرۇپپىنىڭ مەسئۇلى بولسا ، شۇيې شۇجى ئىكەن .
— بۇ ھوقۇقنى قورقماي «ئوڭچىلار»غا تۇتقۇزدى ، — دەپ چاقچاق قىلدى ما جۇرنال ئاقارغان ، سىلىق چاچلىرىنى سىلاپ قويۇپ ، — خې شۇجى ئەمدى ئىشخانا ساقلاشقا مەسئۇل . بۇمۇ

بىر «جەڭگىۋار» ۋەزىپە . سائەت توققۇزدا كىرىپ ، ساپادا كېرەلىپ ئولتۇرۇپ ئىككى سائەت گېزىت ئوقۇش ، رەسىملىك ژۇرنال كۆرۈش ، چۈشتىن كېيىن دوختۇرخانىغا بېرىپ ئىشىشغان ، جەگەر كېسىلى بولغانلاردىن ھال سورىغان بولۇپ بىر ۋاخ ياخشى تاماق يەپ قايتىش ، كەچقۇرۇن چىرايلىق ياسىنىپ تەتىيىنى ئەگەشتۇرۇپ كىنو ياكى تانسىغا بېرىش قىيىن . بۇ ، ئەلۋەتتە چۆلەردە قۇم ـ بورانلار ئىچىدە دۇم يېتىپ ـ دۇم قوپۇپ كۆچىلىكىنى گۆش بىلەن تەمىنلەش ئۇچۇن تۆگە يېتىلەپ يۈرۈشكە ، ياۋايى ھايۋانلارنى ئوۋلايمەن دەپ ئېغىر كېيىملەر بىلەن كۇندىگە سەككىز ـ توققۇز سائەت پىيادە يول مېڭىشقا قارىغاندا نۇرغۇن «جاپالىق» . نېمىشقا دېسەڭ ، گۆش دېگەن ماددا ، كىنو كۆرۈش بولسا مەنىۋى نەرسە ، ئوۋچىلىق دېگەن ئىقتىساد ، ئىدارە ساقلاش بولسا سىياسەت !... ھا... ھا... ھا !...

مەن ما جۇرىنىڭ خې شۇجى ئۇستىدىن بۇنچىلىك مەسخىرىلىك گەپلەرنى قىلغىنىغا ھەيران قالدىم . سەۋەبى ، ئۇ ئادەم ئاساسلىقچە بۇنداق گەپلەرنى قىلمايتتى .

— ھەيران قېلىۋاتامسەن ؟— دېدى ما جۇرىن كۆزۈمگە قاراپ قويۇپ ، — ئەمدى بىز قەد كۆتۈرىمىز . گەنسۇ ئۆلكىلىك پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى غۇلىدى . پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى گەنسۇنى تۇزەشكە تەدبىر قوللىنىۋاتىدۇ . غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىمۇ خې شۇجىغا ئوخشاشلار ئەمدى غۇلايدۇ !

ئۇ ھايا جانلانغان ۋە روھلانغانىدى . ئۇ بىر كۇنى ماڭا پىچىرلىدى :

— لىيۇ شاۋچى ، دېڭ شياۋپىڭ ، سۇڭ چىڭلىڭلار لەنجۇغا كېلىپ كەتتى . پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ھەممىنى بىلدى . ئەمدى ناخشاڭنى ئېيتىۋەرگىن !...

ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرى گەنجا يايلىقىغا تۇنجى قار ياغدى . يېـ

شىل مەخمەلدەك قىرلار ئالىچىپار رەڭگە كىردى . ھاۋا سۈزۈك كۈنى ئەتىگەنلىكى قارىساڭ ، قىزىل ھەل بىلەن نۇرلانغان ئاپئاق چوققىلار ھازىرلا ئۇچۇشقا تەمشەلگەن ئاپئاق غازلارنىڭ بېشىدەك كۆرۈنىدۇ . چوققىلار ئاستىدىكى قارامتۇل قاپتاللار ئاشۇ غازلارنىڭ قاناتلىرىدەك يېيىلىپ تۇرىدۇ ، تەبىئەت يېڭىچە تۇس ئالغان . شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ناخشام يەنە باشلاندى . ما جۇرىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن كېرەكلىك كىتابلىرىم كەلتۈرۈلدى . بۇلۇڭغا كېسەك بىلەن كىتاب تىزىدىغان تاختۇبشى ياسۇالدىم ، مەكتەپتىن ئەكەلگەن ئۇستەل ـ ئورۇندۇقتىنمۇ بېرىلدى . مەن ئەمدى باك مەشىنىڭ تەپتىدىن ئىسسىغان بۇتخانىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيمەن ، يازىمەن ، ئىشلەيمەن…

بۇگۈن لەنجۇدىن بىر قىسىم كادىرلار ئەمگەك قىلىشقا كەلدى . ئۇلار تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مېنى چاقىرتىپ يازغان خېتىنى ئالغاچ كەپتۇ . خەتتە : «… ئايالىڭىز قايتىپ كېلىشىڭىزنى قاتتىق تەلەپ قىلغانلىقى ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كافېدرادا ئىش چىقىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ، سىزنىڭ قايتىپ كېلىشىڭىزنى لايىق تاپتۇق… » دەپ يېزىلغانىكەن . ما جۇرىن خەتنى كۆرۈپ :

— ئەتىلا قايت ، قالغان گەپلەرنى كېيىن قىلىشايلى ! — دېدى .

مەن قايتىشقا ئۇنىمىدىم . ما جۇرىن مېنىڭ كۆرسەتكەن سەۋەبلىرىمنى ئاڭلاپ ، مېنى قايتىشقا مەجبۇرلىمىدى . چۈنكى ، مېنىڭ لەنجۇغا بېرىپ خاتىرجەم بولالىمايدىغانلىقىمنى ئۇ ياخشى بىلەتتى .

5

« … يازغۇچىلار ئۇرۇش ، ئەمگەك ، مۇھەببەت …

تېمىلىرى ئۇستىدە ئاجايىپ قىزىقارلىق ، جانلىق ۋەقەلەرنى توقۇپ چىقىدۇ ، ئوقۇغۇچىلار بۇ ۋەقەلەرنى قىزىقىپ ئوقۇيدۇ . لېكىن ، زېرىكىشلىك ئىشلار ئۇستىدە ، مەسىلەن ، پۇتۇن ئۆمرىنى بىرلا ئىشقا سەرپ قىلغۇچىلارنىڭ ئىشلىرى ھەققىدە تەپسىلىي بىر ئەسەر يېزىپ چىقسا ، ئۇنى قىزىقىپ ئوقۇيدىغانلار قانچىلىك چىقاركىن ؟ لېكىن ، زېرىكىشلىك كىتابتىنمۇ ھۇزۇرلىنىدىغانلارنىڭ چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن ، ئۇنداقلار ئاز ، ئۇلار بىر سىقىم قۇم ئىچىدە غىل ـ پاللا كۆرۈنۈپ قالىدىغان كېپەك ئالتۇنغا ئوخشايدۇ . يەنە ئۇلار تاغ گۈللىرى ئىچىدە كەم ئۇچرايدىغان قىزىل ئۇرۇق-لۇق «مېھرىگياھ»قا ئوخشايدۇ . ئۇلار ئەمگەك بىلەن ماڭ-لاي تەرىنى تۆكىدىغانلارنىڭ ھەمايىچىلىرى ، ئەمگەك ۋە تۈپ-راقنىڭ مەدھىيىچىلىرى... ئۇلارنىڭ بەزىلىرى غىل ـ پال تىلغا ئېلىنىپمۇ قالىدۇ ، بەزىلىرى شان ـ شەرەپنىڭ پەللە-سىگە چىقالايدۇ ، لېكىن كۆپلىرى بولسا ئارمان بىلەن ، دې-رەكسىز ھالدا بۇ دۇنيادىن كېتىپ قالىدۇ... بىزنىڭ دەس-سەپ تۇرۇۋاتقان تۈپرىقىمىزدا ساپ نىيەتلىك ، لېكىن كې-رەكسىز تۈپراقتا ئايلانغانلارنىڭ ئەمگەكچان گەۋدىسىنىڭ كۈ-كۈندىلىرى كۆپ ، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا ، يەر يۈزى ئاشۇ كۈكۈندىلار ھېسابىغا مۇنبەتلىشىدۇ ، چۈنكى بۇ كۈكۈندىلار ئەمگەك ئەھلىنىڭ ساپ تېنى...

ئۆمۈر بويى يەر تىلغىغان دېھقان بىر قېتىممۇ خانلىق تەمەسىدە بولمايدۇ ، ئۆمۈر بويى ياغاچ رەندىلىگەن ياكى كۆ-رۈك تارتىپ بازغان سوققان كاسىپ ھېچقاچان ئالىي ئۇنۋانغا ئىگە بولۇشنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ . ئەمما تەمە ۋە ئىشتىها-نى ھاياتنىڭ لەززىتى بىلىدىغانلارچۇ ؟ ئۇلار بىر كۈندىلا دۇنـ-يانى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا ئالدىرايدۇ ، چۈشىدە بېشىغا خان-

لىق تاجى كىيىدۇ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئوڭىدا ئادەملەرنى چاق-
مىدەك دەسسەشنىڭ كويىدا بولىدۇ ، مانا شۇلارنىڭ كاسا-
پىتىدىن يەر يۈزى بۇلغىنىدۇ ، دۇنيانى بۇس - تۈتەك قاپلايـ
دۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، بۇ دۇنيادا ئادالەت بىلەن قاباھەت
ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىر كۈنمۇ توختاپ قالمايدۇ··· »

مەن رەقىپتىن كەلگەن تۈيۈقسىز خەتنى ئوقۇپ خاتىرەمگە
يۇقىرىقى گەپلەرنى يازدىم . بۇ گەپلەر يىگىرمە تۆت يىللىق ھايا-
تىمدا پەيدا قىلغان تەجرىبەمنىڭ ياكى رەقىپكە بولغان نەپرىتىمنىڭ ،
بۇنى ئۆزۈمنىڭ بىلمەيمەن . خەت تۈنۈگۈن كەلدى . مەن ئۇنىڭدىن
خەت كېلىشىنى كۈتمەيتتىم ھەم خالىمايتتىم . ئۇنىڭ ماڭا ئىگە-
دارچىلىق قىلىشىنى نەپرەتلىك بىر كەسىپتەك يامان كۆرەتتىم .
كۈتۈلمىگەندە ، بۇ نەپرەتلىك ئىش سادىر بولدى . مانا ئەمدى بۇ
خەت مېنى ئويلاشقا ، ۋاقتىنچە ئۆزۈمدىن نېرى قىلغان تۇرمۇش
كۆڭۈلسىزلىكلىرىمنى يەنە ئەسلەشكە مەجبۇر قىلدى . كۆز ئالدىم-
غا ئايالىمنىڭ يىغىدىن ئىششىغان كۆزلىرى ، سارغايغان يۈزى
كېلىشكە باشلىدى ، پىكرىم يەنە چېچىلدى . 1961 - يىلىنىڭ
ئاخىرقى ئايلىرىنى مۇشۇ بۇتخانىدا ئوقۇش ، يېزىش بىلەن ئۆتكۈ-
زۈشكە تۇزگەن پىلانىم تەسىرگە ئۇچرىماقتا . كىتابلىرىم مەندىن
يۈز ئۆرۈگەندەك تەتۇر قاراشقان ، ئۇستىلىمنى كۆڭۈلسىزلىك قاپ-
لىغانىدى···

ئۇچىسىغا مايلاشقان پاختىلىق كۆك چاپان ، بېشىغا بۇرغاي
يۇڭلۇق سالپاق كىيگەن ما جۇرىن پۇتىدىكى بوز پىيمىسىنى بوسۇ-
غىدا قېقىشتۇرۇپلا ، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەشنىڭ ئالدىغا كې-
لىپ زوڭزايدى ۋە ئۆچۈشكە ئاز قالغان چوغنى كوچىلاشقا باشلا-
دى . مەن شۇ چاغدىلا ، ئوت قالاش لازىملىقىنى ئېسىمگە
ئالدىم - دە ، بۇلۇڭدىكى كۈل رەڭ كېسەك ۋە كەسلەنگەن شاخلارغا

قاراپ ماڭدىم .

— ئىشلەۋەرگىن ! — دەپ ئالىقىنى بىلەن مېنى توسىدى ما جۇرىن كېلەڭسىزرەك ھەرىكەت قىلىپ ،— قاتتىق سوغۇق ، شىدىرغان بولۇۋاتىدۇ ، بىر قوتازنىڭ پۇتى سۇنۇپتۇ ، سويۇشۇۋاتىدۇ ، ھالال بولسۇن دەپ ئۆزۈم بوغۇزلىدىم . ئىشلە دەيمەن ، نېمە ، بۇگۈن ئىشىڭ ئاۋۇمىدىمۇ ؟

— خەت كەلگەنىكەن ، پۇتۇن دىققىتىمنى چېچىۋەتتى ، قولۇم زادىلا ئىشقا بارمىدى !

— ئايالىڭنىڭ خېتىمۇ ؟ ۋاي ـ ۋاي ، سېنى خاتىرجەم قىلماق ئەجەبمۇ تەسكە چۈشۈۋاتىدىغۇتاڭ ، تويۇڭنى قىلىپمۇ تىنجىيالمىدۇق . سەن تەجرىبىسىز ، ئىشەنمەيسەن ، چىرايلىق ئايال ئەرگە زادى خاتىرجەملىك بەرمەيدۇ . سېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھىڭ جايىدا بولمىغان ، قەدەمنى خاتا باسقانسەن . ئىلىمنى ھۆرمەتلەيدىغان ، ئىشڭنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان ، ئۆمۈر بويى ساڭا يار ـ يۆلەك بولىدىغان ئايال لازىم ئىدى . قانداق قىلغۇلۇق ، بۇنداقلاردىن چىرايلىق ئاز چىقىدىكەن ، چىرايلىق بولمىسا ، ساڭا ئوخشاش يېگىتلەرگە ياقمايدىكەن…

مەن گەپ قىلماي يەرگە قارىدىم .

— گەپ قىلمايسەنغۇ ، خەت زادى كىمدىن كەپتۇ ؟

— رەقىپتىن…

— رەقىپتىن ؟ ھە ، نېمە دەپتۇ ئۇ ؟ «جان دوستۇم ، جېنىم دوستۇم» دەپ يازغاندۇ ھەقىچان ؟ ئۇ سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىڭنى بىزگىمۇ ئارتىپ باقار بەلكى . مەيلى ئەمەسمۇ ، ھەر ئىشلارنى بىزگە دۆڭگىدىغۇ…

مەشىنىڭ ئىككى بېقىنى قىزاردى . بىز كۆتەكلەر ئۈستىگە ئولتۇرۇۋېلىپ رەقىپىنىڭ خېتىنى ئوقۇدۇق . مەن ئۇ خەتنىڭ بەزى جايلىرىنى ئىككى قېتىمدىن ئوقۇپ بەردىم . ئىككى قېتىم ئوقۇل-

غان جايلاردا مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى :

«... ئەلا ، راست گەپنى ئېيتسام ، شىنجاڭغا سېپىل ئاقلاش ئۈچۈنلا باردىم . مۇناسىۋەتلىك ئادەملەر بىلەن سۆزلەشتىم ، ئاخىر ساڭا تۆھمەت قىلغۇچىنى تاپتىم . ئۇنى سەن كەلگەندە ئۆز ئاغزىم بىلەن ئېيتىپ بېرىمەن . قىسقىسى ، سېپىل ئاقلاشقا ئاساس تاپتىم . پات يېقىندا شۇي شۇجى يەنە ئۆز خىزمىتىگە ئولتۇرىدۇ ، ھەممە ئىش ئىزىغا چۈشىدۇ... سەن نېمىشقا قايتمايسەن؟ گۇزەلئاي شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىمەن دېگىلى تۇردى ، نېمىشقا سەن ئۇ قىزغا سوغۇق مۇئامىلە قىلىسەن؟ نېمىلا بولمىسۇن ، يەنە ئۇچ - تۆت ئايدىن كېيىن ھالا يۇزى كۆرىسەنغۇ !... ساڭا خۇش خەۋەر ، ئۆزۈڭلا بىل ، ماۋاشىڭنى ئۆستۇرىدىغان بولدۇق . ھېلىقى ئىلمىي ماقالەڭنى تېز پۈتكۈزگىن ، كېلەر يىلى سېپىل دوتسېنىتلىققا يوللايمىز . ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى دوتسېنىت (بىزنىڭ ئېلىمىزدە) سەن بولىسەن . ئوتتۇزنىڭ قارىسىنى كۆرمەي تۇرۇپ دوتسېنىت بولساڭ بىز بېشىمىزغا تاج كىيىلگەندەك خۇشال بولىمىز . سەن بىزنىڭ پەخرىمىز ، شان - شۆھرىتىمىز . تېز قايت ، خەت تېگىشى بىلەنلا قايت . غۇلجىدىن ساڭا ئاتاپ شۇنداق بىر گىلەم ئەكەلدىمكى ، (ھەقىقىي ئىران گىلىمى) گۇزەلئاي خۇشال بولۇپ : ‹سىزدەك ئاغىنىسى بار ئادەم بەختلىك بولماي نېمە بولاتتى ! › دېدى . مەن بىر مەرد يىگىت ، سېنىڭ خاتىرجەملىكىڭ ، خۇشاللىقىڭ ئۈچۈن دادامدىن قالغان پۈتۈن تەئەللۇقاتىمنى خەجلەۋېتىشكە تەييارمەن... » .

ما جۈرىن كۆلۈپ قويۇپ سىلىق چاچلىرىنى ئالىقىنى بىلەن

تاردى .

— ئوتتۇزغا كىرمەي تۇرۇپ دوتسېنت بولۇشۇڭغا مەنمۇ قوشۇلمەن ! — دېدى ما جۇرىن بېشى بىلەن ئۇستەلنى شەرەت قىلىپ قويۇپ ، — هە ، نېمىگە قاپاق تۇرىسەن ؟ «ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى تېزىسلىرى»نى تۇگەتتىڭمۇ ؟

مەن خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدىم :

— بۇ پىلانىم ئەمەلدىن قالدى . ما جۇرىن ، مەن بايقىماي چوڭ سۆزلەپ قويۇپتىمەن .

— نېمە ؟ يازغان ماقالىلىرىڭ ياخشىغۇ .

— مەن ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرۇپلا ، ياشلىقىمغا ئېلىپ چوڭ سۆزلەپ قويۇپتىمەن . بۇ ئىش بىر چوڭ بىناكەن ، يۇزلىگەن ئادەملەر پۈتتۇرىدىغان چوڭ بىنانى يالغۇز پۈتتۇرىمەن دەپ مەيدەمگە ئۇرۇپتىمەن !

ما جۇرىن ماڭا قاراپ قويدى ـ دە ، گەپمۇ قىلماستىن ئۇستىلىمگە يېقىن كەلدى ۋە تېشى كىر ، يىرتىق كىتابلارنى ئاۋايلاپ ئۆرۈپ كۆردى .

— ئەمدى نېمە قىلماقچىسەن ؟— دېدى ئۇ كۆزۈمگە قاراپ .

— كىتاب ئوقۇماقچىمەن . مەن بېيجىڭغا بېرىپ قەدىمكى زامان ئۇيغۇر تىلىنى ئاز ـ تولا ئوقۇپ كەلگەندىن بېرى ، تاتىلاش-تۇرۇپ يۇرۇپ «ئوغۇزنامە»نى ئوقۇپ ، ئاددىيلا بىر خاتىرە يازدىم . بۇ خاتىرىدىكى گەپلەرمۇ ئابۇلغازى باھادىرخانىڭ «شەجەرە-ئى تۈرك» دېگەن ئەسىرىدىن كۆچۈرۈۋېلىنغان ، يېڭىلىق يوق دېيەرلىك . مەن مەھمۇد قەشقىرىدىن تارتىپ تەجەللىگىچە بولغان ئەدىبلىرىمىزنىڭ قولىمىزدا ھازىرچە بار ئەسەرلىرىنى بىرقەدەر پىششىق ئۆزلەشتۇرۇپ چىقماي تۇرۇپ ، قانداقمۇ «كاتولوگ» ، «تېزىس»لاردىن سۆز ئاچالايمەن . ئوچۇقىنى ئېيتسام ، مۇشۇ يېقىندىن بېرى ، «بىرقەدەر پىششىقراق» ئۆزلەشتۇرۇشنى باشلىغان-

دىن كېيىن ، ئۆزۈمنىڭ ئۆتكەنكى «تېزىس» يازمەن دەپ قىلغان كۈلكىلىك ئىشىمدىن نومۇس قىلىدىغان بولدۇم .

— نېمانچە قىزىرىسەن ؟— دېدى ما جۇرىن كۈلۈپ كېتىپ ،— ئۆزىگە بۇنداق تەمەننا قويۇشنىڭ مەلۇم چاغلاردا پايدىسىمۇ بولىدۇ . تەمەننانىڭ مۇڭاپىسىق ئەمەسلىكىنى بىلگەندىن كېيىن... لېكىن ، ئەلا ، سەن بىر يىل ياكى بىر يېرىم يىل ئوقۇ ، پىششىق ئۆگەن ، ئۆگەنگىنىڭنى ئۆزۈڭنىڭ بىلىمىگە ئايلاندۇر ، ھەربىر ئەسەرنىڭ تولۇق مەزمۇنى ، شائىرلارنىڭ ھاياتى ، ئۇلار ياشىغان تارىخىي شارائىت ، ھەتتا يازغۇچى ، شائىرلار توغرىسىدىكى خەلق ئىچىگە تارالغان ھېكايە ، چۆچەكلەرنىمۇ قويماي پۈختا ئۆگەن . ھەممىنى بىلىپ بولۇپ ، ئاندىن ئۇ ئەسەرلەر ئۈستىدە تېزىس ياكى ئىزاھات يازمەن دېسەڭ ، ۋاقىتنى بەك سوزۇۋېتىسەن . لۇشۈنمۇ «جۇڭگو ئەدەبىياتى تارىخى»نى يالغۇز تۇزدىغۇ . يەنە قانچىلىگەن ئادەملەر سەن دېگەن «چوڭ بىنا»لارنى يالغۇز پۈتتۈرگەن . ياشلىق — ئالامەت چاغ ، سەن بۇ چاغنى قەدىرلە ، ئۆگەن ، لېكىن ئىلمىي ئەمگەكنى ھەرگىز كەينىگە سوزما ، قانچىلىك بىلسەڭ شۇنچىلىك ياز ، خاتا بولۇپ قالسا كېيىن تۈزەت ، ھەتتا بالىلارغا خاتا نېمىلەرنى ئۆتۈپ قويساڭمۇ كېرەك يوق . تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ تۆتىنچى يىللىقلىرىغا «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى» ئۆتۈلىدۇ ، مۇكەممەل بولمىسىمۇ مەيلى . 1963 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن بۇرۇن قىسقىچە بولسىمۇ كونسپېكت تۈزۈپ چىق ، كونسپېكتىڭ 1963 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ قولىغا تەگسۇن .

ما جۇرىن ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ سۆزلىمەكتە . ئۇ مېنىڭ ئىشىمغا كۆڭۈل بۆلۈشتە ، مەن كۆرگەن ھەممە ئادەمدىن ئۇستۇن تۇراتتى ، ئۆزىمۇ ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتقا خېلى پىشىشىق . «چاغاتاي تىلى» دېيىلىدىغان ئەرەب ـ پارس ئاتالمىلىرى

ئارىلاشقان ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىمۇ ئوقۇپ چۈشىنەلەيتتى . ئاخشاملىرى ئوڭدا يېتىۋېلىپ ماڭا نەۋائى ، نىزارى داستانلىرىدىن سۆزلىتەتتى . مەن تەسىرلىك جايلىرىنى يادقا ئوقۇپ بەرسەم ، ئولتۇرۇۋېلىپ :

— چۈشەندىم ، بىرنەچچە سۆزنى چۈشەنمىگىنىم بىلەن مەنىسىنى چۈشەندىم . ھە ، شۇنداق قىلىپ ، مەسئۇتنى دۇنيادا نېمە قىلدى ؟ — دەپ سۆزلەپ كېتەتتى . پەرھات ـ شېرىن داستانىنى سۆزلەپ ، پەرھاتنىڭ شېرىننى ئېتى بىلەن يەردىن كۆتۈرۈۋالغاندىن كېيىنكى بايان قىلغان گۈزەل مىسرالارنى ئوقۇغىنىمدا ، ھايا-جانلىنىپ :

— يەنە ئوقۇغىنا ، يەنە ئوقۇغىنا ! — دەيتتى . مەن مۇنۇ مىسرالارنى زوق بىلەن ئوقۇيتتۇم :

قۇيۇندەك يېتىپ ئول سەنەم قاشىغە ،
كۆتۈردى سەمەندى بىلە باشىغە .

ئالىپ دۇشمغە ئاينى گەردۇن كەبى ،
بولۇپ باشىدا تاج فەرىدۇن كەبى .

قاچانكىم نىگارى بولۇپ تاج ئاڭا ،
مۇھەببەت ماقامىدا مەئراج ئاڭا .

يېتىپ ئاڭا گەۋ نەيىن ئارا شاھلىق ،
مۇۋەددەت سەرىرىدە ئاگاھلىق...

ئۇ بەزىدە مېنىڭ «چاغاتاي تىلى»دا يېزىلغان شېئىرلاردىن تۇزۇپ چىققان ئەرەب ـ پارس ئاتالمىلىرى ئۈستىدىكى قىسقىچە

ئىزاھلىق لۇغىتىمنى سوراپ ئاچقىپ كېتەتتى ـ دە ، بىرەر ھەپـ تىدىن كېيىن ئەكىرىپ بېرىپ :

— ھەممىنى بىلىۋېلىشقا ۋاقتىم يەتمىدى ، لېكىن خېلى بىـ لىپ قالدىم ، — دەيتتى .

ما جۇرنال ئەدەبىيات ، تارىخ ، پەلسەپە ، لوگىكا ھەتتا پسىخو ـ لوگىيە ، بىئولوگىيە ، بوتانىكا قاتارلىق پەنلەردىمۇ خېلى بىلىمى بار ئادەم ئىدى . ئۇ دائىم پسىخولوگىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئىرادە تاۋلاش ، تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتىنىڭ ئاجىزلىشىپ كېتىشىدىن ساقـ لىنىشقا ئوخشاش ئىلمىي مەسىلىلەردە قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى . لېكىن ، كۆپىنچە ئۇ مېنى يالغۇز قالدۇرۇشقا ، كۆپرەك ئۆگىنىش ئۈچۈن ئىمكان بېرىشكە تىرىشاتتى . مېنى ئەمـ گەكلەردىن ، رەنجىش ، كۆڭۈلسىزلىكلەردىن ئازاد قىلاتتى ، ئۆـ گىنىش ، ئىشلەشكە ، نەتىجە قازىنىشقا رىغبەتلەندۇرەتتى . مەنمۇ ئۇنىڭ ياردىمىگە ، غەمخورلۇقىغا موھتاج ئىدىم . بولۇپمۇ ، بىرەر ئىشنى ھەل قىلالمىغان كۈنلىرىم ، ئۇنى نەدىن بولمىسۇن ئىزدەپ تاپاتتىم ۋە ياردەم تەلەپ قىلاتتىم . ماجۇرنال مېنى ئۆز ئوغلىدەك يېقىن كۆرەتتى . مېنىڭ ئۈچۈن قىيىنچىلىقلارغا باش قاتۇراتتى . مېنىڭ سىرتىمدىن ئىشلىرىمنى پۈتتۈرۈپ قويىاتتى .

ئۇ ئاتىلىق مېھرىگە تولغان ، تىترەڭگۈ ئاۋازدا مېنىڭدىن سورىدى :

— گۈزەلئاي بىلەن بىر ئۆمۈر ئۆتەلەمسەن ؟

— ئۆتۈشۈم مۇمكىن ، — دېدىم تېخىچە ئۆز ـ ئۆزۈمگە قويۇپ باقمىغان بۇ سوئالغا مۇجمەل جاۋاب بېرىپ .

— سەن ياشلىق ، مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن شۇنداق دەۋاتـ سەن ، — دېدى ئۇ ئالدىرىماي سۆزلەپ ، — مۇھەببەت ئىنسانىنى بەختلىكمۇ قىلىدۇ ، خارابمۇ قىلىدۇ . ئائىلە يالغۇز مۇھەببەت بىلەنلا كۆكلىمەيدۇ . بەزىدە سىلەرنىڭكىدەك كۈچلۈك مۇھەببەت

تۆلىگۈسىز يوقىتىشقىمۇ سەۋەب بولىدۇ . سىلەر بالىلىق بولغاندىن كېيىن ئاراڭلاردىكى ئۆزئارا ئىنتىزارلىق سۈسلىشىدۇ . بالا چوڭايغانسېرى بىر ـ بىرىڭلارنىڭ ئەيىبلىرى ئۈستىدە سۆزلەيدىغان بولىسىلەر ، بۇرۇن سىلەر يېڭى مۇھەببەتلەشكەندە كۆمۈلۈپ قالغان ئەيىبلىرىڭلار مانا دەپ چىقىدۇ . بۇرۇن كۆرمەسكە سالغان مىجەزىڭلارىكى پەرقلەر ئاشكارىلىنىدۇ ، سىلەرگە كاشىلا بولىدۇ . سىلەر گەپ تالىشىسىلەر ، ۋارقىرىشىسىلەر ، ھەتتا بىرنەچچە كۈنلەپ بىر ـ بىرىڭلارغا گەپ قىلمايدىغانمۇ بولۇشىسىلەر . مۇھەببەت مايسىلىرىغا چۈشىدىغان ئۇششۇك مانا شۇ . بۇ ئۇششۇك مۇھەببەتنى خاراب قىلىدۇ . ئاخىر بىر ـ بىرىڭلاردىن قۇتۇلۇشنى بەخت ھېسابلايدىغان بولىسىلەر . مەن سىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ بۇ گەپنى دەۋاتمايمەن ، ئومۇمىي قانۇنىيەت ئۈستىدە سۆزلەۋاتىمەن . بۇ ئەلۋەتتە ، مېنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەجرىبەم ، بۇگۈن ئۆزۈمچىلا ساڭا ئېيتىپ قويۇشنى لايىق كۆردۈم .

مەن جىم بولۇپ قالدىم . ئەلۋەتتە ، ما جۇرىن بىكاردىنلا بۇ نەرسىلەرنى سۆزلەپ ئولتۇرمىسا كېرەك . بەلكىم بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا يۇز بېرىۋاتقان ئىچكى زىددىيەتلەرنى كۆزدە تۇتقان بولۇشى مۇمكىن . «... مۇھەببەت — ئۆتكۈنچى ، ئالدامچى ھېسسىياتمۇ ؟ ئۇ ئىنسانىنى مەڭگۈ بەختلىك قىلالايدىغان بىر خىل كۈچ ئەمەسمۇ ؟ ئۇنداق بولسا ، بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز نېمە ئۈچۈن مۇرادىغا يېتەلمەيگەن ئاشىق ـ مەشۇقلارنى يېزىشقا شۇنچە قىممەتلىك ھاياتلىرىنى سەرپ قىلىۋەتتى ؟ ئۇلۇغ ئاتايى ، سەككاكى ، لۇتپى ، نەۋائى ، زەلىلى ، خىرقىتى ، نىزارى ، نازىمى ، تەجەللى ... قاتارلىق پېشۋالىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ نەچچە ئونلىغان ئۆلمەس داستان ، غەزەللىرىدە مۇھەببەت ۋاپا ، ئىنسان بەختىنىڭ يىلتىزى دېگەن پىكرىنى ئىلگىرى سۈرۈشكەنغۇ ! ناۋادا پەرھات بىلەن شېرىن ، لەيلى بىلەن مەجنۇن ، تاھىر بىلەن زۆھرە ، يۈسۈپ بىلەن زۇلەيخا ، ۋامۇق

بىلەن ھۆزرا ، سەئدىن بىلەن رابىيە ۋە يېقىنقى زامان داستان ، دراممىلىرىدىكى ئاشىق ـ مەشۇقلار مۇرادلىرىغا يەتكەن بولسا ، يىللار ئۆتكەندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ جۇدالىقتا تارتقان كۈلپەتلىرىنى ئۇنتۇشۇپ ، بىر ـ بىرى بىلەن ۋارقىراشقان ، باتناشقان ۋە ھەتتا بىر ـ بىرىدىن زېرىكىشكەن بولاتتىمۇ ؟ مۇھەببەت ئىنسانىنى مەڭگۈ بەختلىك قىلىدىغان غايىۋى ـ روھىي كۈچ بولمىسا ، ئۇنى ئىنساندىكى گۈزەل ئەخلاقنىڭ بىر بەلگىسى دەپ قاراشنىڭ پايدىسى نېمە ؟ يەنە ناۋادا ئۇ ئۆتكۈنچى ، ئالدامچى ، تېزلا يوقلىدىغان تۇتۇرۇقسىز ھېسسىيات بولسا ، ئۇنى ئۆمۈرلۈك ، خۇددى قارىغايدەك دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرۇشنىڭ يولى يوقمۇ ؟... »

— نېمانچە دېمىسىڭ ئىچىڭگە چۈشۈپ كەتتى ؟ كۆزۈڭنى مەشتەكى چوغدىن ئالمايسەنغۇ ؟ بەلكى ئاشۇ ئوتمۇ گۈركىرەيدۇ ، يالقۇنجايدۇ ، لېكىن ئاستا ـ ئاستا كۈل بېسىپ ئۆچىدۇ ، مۇھەببەتمۇ خۇددى شۇنداقلا بىرنېمىكەن ، دەپ ئويلاۋاتسەنغۇ دەيمەن . ياق ، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس !

مەن خىيالدىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدىم :

— مۇھەببەت ئالدامچى ، ئۆتكۈنچى ھېسسىياتمۇ ، ئەمەسمۇ ؟

— ھەم ئۆتكۈنچى ، ھەم ئۆمۈرباقى ! — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ ، — ئۆتكۈنچى ئىكەنلىكى راست ، لېكىن ئۇنى تەربىيىلەپ ، ئاسراپ ئۆمۈرباقى قىلىۋالغىلى بولىدۇ . پەرۋىش قىلمىسا ، ھېلىقى ئۇششۇكتە نابۇت بولىدۇ ، دېمەكچى...

پاراڭ راسا قىزغان ، تالاش ـ تارتىشقا ئايلانغان بولاتتىيۇ ، بىراق قوللىرى قىزىل قانغا بويالغان موڭغۇل يىگىت لېگەندە قوتاز جىگىرىنى ئېلىپ كىردى :

— ئاجايىپ سېمىز چىقتى ، كەس ـ كەسلا ماي .

— كاۋاپ قىل ، ئەلا ، ئاۋۇ مېنىڭ سومكامدا زىرە ، سوقۇلـ

غان كاۋاۋچىن ، لازىلار بار . زىخىقا ئاۋۇ ھۆل شۇنقىلار تازا يارايدۇ...

ئۇ تالاغا چىقىپ كەتتى .

... كاۋاپ پىشىلداۋاتىدۇ ، زىختىن چوغ ئۈستىگە پىشۇ - پىشۇ قىلىپ شورپا ئىچىپ چۈشۈۋاتىدۇ . مەن بايىقى مۇھەببەت ، بەخت توغرىسىدىكى گەپلەرنى تېزلا ئۇنتۇپ ، ئۆزۈم يادلىۋالغان شائىرلار توغرىسىدىكى تەپسىلاتلار ئىچىگە كىرىپ كەتتىم :

... مەھمۇد قەشقەرى «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»نى يېزىش ئۈچۈن «قاراخانىيلار دۆلىتى» نامىغا گۈزەل پايتەختى قەشقەردىن چىقىپ ، تۈرك قەبىلىلىرى ، قىپچاق قەبىلىلىرى جايلاشقان شەھەر - دالىلارنى كەزگەن ۋە ئۇ يەرلەردىن ئۆز ئەسىرى ئۈچۈن قىممەتلىك بايلىق توپلىغان...

... يۈسۈپ خاس ھاجىپ جاپالىق ئەمگەك قىلىپ ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۆچ - قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان ئون ئۈچ مىڭ مىسرادىن ئىبارەت ئۆلمەس داستانىنى يېزىپ قالدۇرغان...

... ھازىر ئىستانبۇلدىلا ساقلىنىۋاتقان ئەرەب ، پارس ، تۈركىي تىللاردا نۇسخىلار قالدۇرغان «ئەتەبەتۈل ھەقايىق» — ئەھمەد يۈكنەكى تالانتىنىڭ جەۋھىرى . نەدە تۇغۇلۇپ ، نەدە ئۆلگەنلىكى توغرىسىدا ھېچ نەرسە قالدۇرمىغان بۇ بۈيۈك ئادەم توغرىسىدا نەدىن ۋە كىمدىن سوئال سوراش كېرەك؟...

... ئاتايىنىڭ بىرلا قولىيازمىسى بار ، ئۇ ھازىر لېنىنگرادتا . بۇ قولىيازمىنىڭ ئەينەن ئۆزىنى قانداق قىلىپ كۆرگىلى بولار - كەن ، سەككاكى توغرىسىدا كىملەر ياخشىراق بىر ماتېرىيال تەيىرلاپ چىقاركەن...

لۇتپىنىڭ پارسچە ، ئۇيغۇرچە يازغان شېئىرلىرىنى تۇگەللەپ كۆرۈپ چىقىش ئۈچۈن ، تاشكەنت ، لېنىنگراد ، بېرتانىيە ، ئىستانبۇل كۇتۇپخانىلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . بۇ

تالان ـ تاراج قىلىنغان ئەسەرلەرنى يىغىپ ئۆز تىلىمىزدا نەشر قىلدىرغان چاغ كەلمىدىمۇ ؟... توقسەن توققۇز يىللىق هاياتىدا بىز ئۇچۇن ئەدەبىياتنىڭ ئالتۇن خەزىنىلىرىنى بېيىتىپ بەرگەن بۇ ئۇلۇغ ئەمگەك ئەهلىنى ، دۇنيا مەدەنىيەت سەهنىسىگە قاچان ئېـ-لىپ چىقىمىز ؟ قاچان دۆلىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىدىن ئۇنىڭغا مۇۋاپىق ئورۇن بېرىمىز ؟

... ئۇلۇغ نەۋائىنىڭ ئون ئالته خىل يىرىك ژانىردىن تەركىب تاپقان قىرىق تۆت مىڭ سەككىز يۈز ئۇچ مىسرالىق ، ئۇچ مىڭ بىر يۈز ئوتتۇز پارچە شېئىرى بايلىقىنى پۈتۈن جۇڭگو خەلقىگە تونۇشتۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلىش كېرەك . بۇنىڭغا يارامليق كۈچ بىزده بارمىكىن ؟...

... زەلىلى «سەپەرنامه»سىنى يېزىش ئۇچۇن ، يەركەندىن ئېشەك بىلەن يولغا چىقىپ ، قارىقاش ، خوتەن... هەققىده گۇزەل مىسرالارنى قالدۇرۇپتۇ . شائىرنىڭ ئېشەك بىلەن بېسىپ ئۆتكەن شۇ مۇبارەك سەپىرىنى بۇگۈن ماشىنا بىلەن تەكرارلىغىلى بولمىدى...

... پاھ ، خىرقىتى ، ئون ئالته يىل مەدرىسىده ئوقۇپ ، ئەـ-رەب ، پارس تىللىرىنى شۇنچىلىك پۇختا ئۆگەنگەن ـ هە... بۇ جەهەتته چوڭقۇر بىلىم ئىگىلىگەن بۇ قەلەم ئىگىسىگە بۇنىڭدىن ئىككى يۈز ئون ئالته يىل كېيىن تۇغۇلغان تەجەللىنى سىلىشتۇـ-رۇشقا بولمىدۇ . تەجەللى كۆپ ئۆمرىنى دېهلى ، كابۇللاردا ئۆتكۇـ-زۇپ بىلىم ئۆگەنگەن . ئۇنىڭ «بەرق تەجەللى ۋە سەبەق تەجەللى» سى دىۋان بولۇپ تۇزۇلگەنده ، ئۇ قىرىق توققۇز ياشتا ئىكەن... ئۇنىڭ ئەرەب ـ پارس تىللىرىدىكى شېئىرلىرىنىڭ ئۇستازلارنىڭ يارىمى بىلەن چۇشەنگىلى بولار ، لېكىن هىندى تىلىدا يازغـان شېئىرلىرىنچـۇ ؟ تـەجەللى ئـۇچۇنلا هىندى تىلىنى ئۆگەنسەم بولامدۇ يا ؟...

... «كىتاب غازات دەر مۇلكى چىن» توغرىسىدا خاتا ماقالىلەر يېزىلدى . كۆزىدىن ئايرىلىپ ، ياقا يۇرتتا ئالەمدىن ئۆتكەن ئەمگەكچى خەلقنىڭ دوستى شائىر موللا بىلالنى ھمايە قىلىش ، ئۇنىڭ تارىخىي ئورنىنى ، ئەدەبىياتىمىزغا قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىسىنى جەزمەن مۇقىملاشتۇرۇش كېرەك...

ئاھ مۇيەسسەر بولمادى كۆڭلۇمدە ئارمانىم مېنىڭ ،
بۇ جەھەتتىن تامدى يەرگە ئەشك خۇنبارىم مېنىڭ .

«ئارمان» ، «قانلىق ياش» — ئۇنىڭ ھەسرىتىغۇ ، ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ خارابلاشقانلىقى ، ۋەتىنگە قايتىش ئارمىنىنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغانلىقى ئۈچۈن تۆككەن قانلىق يېشىغۇ !...

— قېنى كاۋاپ ؟

چۆچۈپ قارىسام ، ما جۇرىن كۈلۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ ، مەن قىپقىزىل بېغىرنى كۈلگە قاقلاپ ئولتۇرۇپتىمەن...

— سەن نېمە ئويلاپ ئولتۇرىسەن ، ئەلا ؟

— كاۋاپ كۈلى بىلەن ، چوقۇر گۈلى بىلەن ، ھا... ھا... ھا...

بىز قاقاقلاپ كۈلۈشتۇق .

شۇ ئاخشىمى مەن بايا مەش ئالدىدا ئويلىغانلىرىمنى تولۇق قىلىپ ما جۇرىنغا ئېيتتىم . ما جۇرىن خېلى جىملىقتىن كېيىن :

— قىلىدىغان ئىش راستتىنلا جىق . گومىندائ ، مىللىتىرىست ، مەنچىك... كونا جەمئىيەت كەلتۇرۇپ چىقارغان ۋەيرانچىلىق ئېغىر . ئاچ كۆز ، تەمەخور خان ، ئەمەلدارلار خەلق يارانقان بايلىقنى بۇلىدى ، يېدى ، سانتى ، سوۋغا قىلدى . ئەمدى بىز بۇ تالان ـ تاراج قىلىنغان بايلىقنى يىغىشقا ، توپلاشقا مەجبۇرمىز . پارتىيىمىز بۇنى قىلىدۇ ، قىلالايدۇ . سوتسىيالىزم تۈزۈمى بۇنى

قىلىشقا ئىمكانىيەت بېرەلەيدۇ . خوش ، سەن قايتىپ بېرىپ نېمە قىلاي دەيسەن ؟

— شىنجاڭغا ، ئالدى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا ساياھەتكە ماڭسام دەيمەن .

— ناھايىتى ياخشى ...

12 ـ ئاينىڭ بېشىدا يايلاقتا يېشىللىق تۈگىدى . ئاپئاق قار قاپلىغان قىرقىلاردا ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى ھەرىدەك چاقىدىغان غەربىي جەنۇب قىيپاش شامىلى ۋىزىلدايتتى . زەھەردەك ئاچچىق شامال يالتىراق قارنى ئاسماندا ئۇچۇرۇپ ، بۇتخانا تاملىرىغا ، قوتاز قوتانلىرىنىڭ پاكار قورۇقلىرى ۋە ئەتراپتىكى زاڭزۇلارنىڭ قاقاس ھويلىلىق ، پاكار قورۇقلۇق ۋە كىچىككىنە پەنجىرلىك ئۆيلىرىگە ئەكىلىپ ئۇراتتى ـ دە ، بىردەمدىلا ئاپئاق قىرغاق ـ دۆڭلەرنى پەيدا قىلاتتى . تاپتاقىر ئۆگزىلەر ئۇستىدىكى قارايغان تۇرخۇنلار ـ دىن چىققان ئاچچىق تېزەك ئىسى ، يۇقىرىدىن قۇيۇلۇۋاتقان كۆكۈچ يۇندىدەك تۆۋەنلەپ چۈشۈپ ، بۇلۇڭ ۋە دالدىلاردا ئاچچىق پۇراق قالدۇرۇپ ، ئاندىن يوقىلاتتى . يايلاقتا كۆڭۈلسىزلىك باشلانغان . بالىلار ئىشكىلەردىن ئارانلا بېشىنى چىقىراتتى ـ دە ، خۇددى قۇلۇلدەك قورۇنۇپ يەنە ئۆز قىنىغا كىرىپ كېتەتتى . يازىچە يايلاقتا ۋاقىراشقان ئايالار ھازىر سەپرالىشىپ كەتكەن : ئۇلار سۈتولدۇرۇلغان سوغلىرىنى مايلاشقان جۇۋىلىرى ئۈستىدىن ئارتىلـ دۇرۇپ تېڭىپ ، ئۇزۇن جۇۋىلىرىنىڭ پەشلىرى ئارىسىدىن ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان كەشتىلىك كىگىز ئۆتۈك كىيىشكەن پۇتلىرىـ نى قاردا تەسلىكتە يۆتكەيتتى ۋە نېمىلەرنىدۇ تىللايتتى .

ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى تىللايدىغانلىقى ماڭا نامەلۇم . لېكىن ، مەن ئىچىمدە جىقلا نەرسىلەرنى — مۇنۇ بۇتخانىنى ئىسلاشتۇرۇۋاتـ قان تىنىمسىز شامالنىمۇ ، بىرنەچچە كۈندىن بېرى قۇرۇق زامبا يېگۈزۈپ باشقا تاماق بەرمەيۋاتقان زاپخوزنىمۇ ، مۇھىمى ، لەنجۇدىن

بىر ئايدىن بېرى كەلمەيۋاتقان ماشىنىنىمۇ... تىللايتتىم .

كۆمۈر ، ئۇن ، تۇز بىراقلا تۈگىگەن . ئوزۇقلۇققا ئاشۇ زامبا ئۇچۇن ئارپا ئۇنى بىلەن سېرىق ياغ ، قالاشقا بولسا تېزەك بىلەن ئارپا مەڭگىنىلا قالغانىدى . ياتاق سوغۇق ۋە ئىس ، نە قولىنى يانچۇقتىن چىقارغىلى ، نە كۆزنى ئاچقىلى بولمايتتى . ئىشكنى پات - پاتلا ئېچىۋېتەتتۇق ، شۇنداق بولسىمۇ ، ئۆيدىكى بېزىرىۋالغان ئىس تالاغا ماڭمايتتى ، ئەكسىچە تام ياقلىرىدا بۇلۇتتەك تۇرۇلۇپ يۇرگەن ئىسلار ياتاققا قېچىپ كىرىشەتتى...

— ماشىنىلار شياخبغا بەش كۈندە ئارانلا كەپتۇ . بۇياقتا ماڭغىلى بولمىغۇدەك دەپ ئاڭلىدىم ، — دېدى ئەتىگەن ئاتلىنىپ چىقىپ كېتىپ ، ھېلىلا قايتىپ كەلگەن موڭغۇل مالچى قولىنى پۇۋلەپ ئولتۇرۇپ . ئۇنىڭ خوراز تاجسىدەك يۇزىدىكى شالاڭ قېشىغا قونغان قىرو تېخى ئېرىمىگەنىدى .

— شۇمۇ كۈن بولدىمۇ ؟ — دەپ ۋارقىرىۋەتتىم ئۇچ كۈندىن بېرى ئىچىمنى تاتلاپ ئارام بەرمەيۋاتقان ئاچچىقىمنى چىقىرىش ئۇچۇن ، — يەيدىغىنىمىز تالقان ، ئۇمۇ سوغۇق تېخى ، كېچىچە تىترەپ چىقىۋاتقان ؛ بۇلارغۇ مەيلى ، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قاينىتىپ . يا ئىستىن كۆز ئاچقىلى بولمىغان . ئۇچ كۈن بولدى ، كىتاب ئوقۇيالمايۋاتىمەن ، بۇنداق كۈندىن دوزاخ ياخشى ، نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇ يەردە ئوت بار !

غەزىپىم چاقچاققا ئايلىنىپ كەتتى . ئارقا - ئارقىدىن تاماكا چېكىپ ئېگەر ئۈستىدە بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان ما جۇرىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىۋىدى ، ھېلىقى ھىجايغاق چاڭجاڭمۇ ، تاقىر ياقىلىق جۇۋىسىغا يۆگىلىپ ، كىرلەشكەن ئاق پىيمىلىق ئاياغلىرىنى جۇپلەپ ئوڭدا ياتقان لاۋياڭمۇ ، بىر چەتتە سوغۇققا قارىماي ، يوتقان ، جۇۋىلىرىغا ئورۇنۇۋېلىپ قارتا ئويناۋاتقان ئىشچىلارمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشتى .

— قويۇڭلار ! — دېدى ما جۇرىن كۆلكە بېسىلغاندىن كېيىن ئىشچىلارغا قاراپ ، — سىلەر ئاۋۇ يازلىق قوتانىنىڭ بىر تېمىنى چۈۋۈپ ، چىملىرىنى ماڭا سۈنۈپ بېرىڭلار ، مۇنۇ تۈرخۇنلارنى بىر تۈزەپ باقاي !

ئىشچىلار ما جۇرىنغا ئەگىشىپ تەستە ئورنىدىن تۇرۇشتى . ئىسلىق ئۆيدە ئولتۇرغاندىن كۆرە سوغۇق يېگەن تۈزۈك دەپ ، لاۋياڭ ئىككىمىزمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ چىقتۇق . ئوخشاشلا تالادىمۇ كۆز ئاچقىلى بولمايتتى ، خۇددى غەربىي جەنۇبىي تاغ ئېغىزىدىن مۇشۇ ياققا قارىتىپ مەخسۇس پۈۋلىگۈچ بىلەن پۈۋلەۋاتقاندەك ، پۈتۈن ئەتراپنى قۇيۇن ، مانان ۋە چاڭ ـ توزان قاپلىغان ، زەھەر ـ دەك ئاچچىق شامال ئادەمنىڭ قېلىن جۇۋىلار ئىچىدىكى بەدىنىگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى .

بىز ھە ـ ھۇ بىلەن ما جۇرىنغا چىم سۇندۇق . يېرىم سائەت ـ تىن كېيىن ئۇچ كۇندىن بېرى شامال ھۇۋلىغان باك مەشتە پاللىدە ئوت ياندى ۋە چىرايىمىزنى خۇشاللىق قاپلىدى...

كەچقۇرۇن ما جۇرىن زاپخوزغا بۇيرۇق بەردى :

— مەكتەپكە ئەۋەتىلىدىغان گۆشتىن ئەللىك جىڭ ئېلىپ قېلىپ ، مۇسۇلمانلارنىڭكىنى ئەلاغا ، باشقىلارنىڭكىنى دورجىغا ئۆتكۈزۈڭ . ئۆلچەم ئۆتكەنكىدەك . نېمە ، يەشكىلەرنى مىخلىۋەتـ كەن دەمسىز ؟ مىخنى سۇغۇرماق مۇنۇ سوغۇققا چىدىماققا قارىغاندا ئاسان !

ما جۇرىن ئۆزى دورجىنى باشلاپ شۇ كۇنىلا شياخېغا قاراپ يۇرۇپ كەتتى .

ئەتىسى گۆشلىرىمىزنى خالتىلارغا تولدۇرۇپ ، خىل قوتازلارنى ئېگەرلىدۇق ـ دە ، ئوتۇن ئەكېلىش ئۈچۈن بوران ئېغىزىغا قاراپ يولغا چىقتۇق .

شۇبرغان ھۆۋلىماقتا ، قوتازلار تەرسالىق بىلەن ماڭماقتا ،

يول ھېلىدىن - ھېلىغا يوقاپ كېتىدۇ ، ئەمما بىز باشلىرىمىزنى جۇڭىلارغا چۈمكىۋېلىپ ، قوتاز ئۇستىدە مەزمۇت ئولتۇرۇپ ، تۇ-مان ئىچىدە تەمتىلەپ كېتىپ بارىمىز . مەن سوغۇق جاندىن ئۆتكەن چاغلاردا ، لەنجۇدىكى پار بىلەن ئىسسىيدىغان ئىللىق ، ياسداق ئۆيۈمنى ، چىرايلىق ئايالىمنى ، كۆڭۈللۈك تۇرمۇشۇمنى ئەسلەي-مەن - دە ، ئازابلىنىمەن ، لېكىن بىردىنلا گۈزەلئاينىڭ رەقىپنى ئاقلاشقا باشلىغانلىقى ، رەقىپ بىلەن يېقىنلىشىپ كەتكىنىنى يو-شۇرغىنىنى ئەسلەيمەن - دە ، تىترەپ كېتىمەن . تۇرۇپلا ئايالىم-نىڭ ساداقەت ۋە مېھرىبانلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلىرى يادىمغا كېلىدۇ ، بۇ چاغدا ئۆزۈمنى ئەيىبلەيمەن : «ئەلا ، گۈناھسىز قىزنى بىكارلا قىيناۋاتىسەن ، ئاشۇ كۆزلەر يەنە سەندىن باشقا بىرىگە مېھىر - شەپقەت نۇرلىرىنى چاچارمۇ ؟ بەلكى ساددا ھېسسىيات ، ساددا پىكىر ۋە كۆڭلى تۇزلۇك ئۈنى رەقىپ توغرىسىدا ياخشى گەپ قىلىشقا مەجبۇر قىلغاندۇ ياكى سېنى ئېغىرچىلىق ۋە روھىي ئازابلاردىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ۋىجدانى كۆتۈرمىسىمۇ رەقىپكە يالۋۇرغاندۇ ، ئۈنى كەچۈرگىن ، ئۈنىڭغا خەت ياز ياكى لەنجۇغا قايت ! سەن ئوتىللوەك يوق گۈمان بىلەن گۈناھسىز گۈزىلىڭنى نابۇت قىلما !... »

بۇنداق چاغلاردا ، مەن قوتاز ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ئىختىيارسىز كەينىمگە بۇرۇلىمەن ۋە مۇشۇ مانان ، چاڭ - توزانلار ئارىسىدا ئانىسىنى ئىزدىگەن تايەك ھەسرەت بىلەن ئىڭرايمەن : گۈزىلىم ، شۇ تۇرقىدا نېمە قىلىۋاتىدىغانسەن ؟...

ئەتىسى شامال توختىدى . مەن يايلاقنىڭ قار بىلەن چۈمكەل-گەن كەڭ قوينىنى ئىللىق نۇرى بىلەن شادلاندۇرىدىغان قۇياشنىڭ تاغلار كەينىدىن بالقىپ كۆتۈرۈلۈشىنى كۆرۈش ئۈچۈن ، سەھەرلە-كى بۇتخانا ئۆگزىسىگە چىقتىم . قۇياش ئاۋۋال مېھرىلىك نۇرىنى — يار مۇھەببىتىدەك ئىللىق تەپتىنى ئەۋەتتى - دە ، ئاندىن

كېيىن قىپقىزىل شولىلار ئىچىدىن ياقا يىرتىپ ھۆسن ـ جامالىنى كۆرسەتتى ، يايلاق يار ھۆسنىگە قانغان ياشلارنىڭ قەلبىدەك شادلاندى ، چوققىلار خۇددى تۇنجى مۇھەببەت ئىزھارىنى ئاڭلىغان بەختلىك قىزنىڭ كۆزىدەك نۇرلاندى ... مەن قۇياش ھۆسنىگە تويماي قارىدىم ۋە شەرقتىن چىقىۋاتقان مەيىن شامالغا مۇراجىئەت قىلىپ ، موللا بىلالنىڭ مۇنۇ مىسرالىرىنى يادقا ئوقۇدۇم :

جەھد ئەيلەپ ئەي سەبا بىر نامە كەلتۇرگىن ماڭا ،
ئول پەرىۋەش نەزدىدىن پەيغامە كەلتۇرگىن ماڭا .

غۇنچە بويلۇق يارنىڭ باسقان ئىزىدىن بىر سىقىم .
بۇ كۆزۈمگە سۈرگىلى توھفانە كەلتۇرگىل ماڭا .

تارەئى مويىنى كەلتۇر ئەيلەيىن تەئۇنزگە باغ ،
يا ئۆزۈڭ بىلگەنچە بىر يادنامە كەلتۇرگىل ماڭا .

ياكى مەي كەلتۇر بۇ دەردىمغە داۋا بولغاي دەمى ،
ئىشقىدا سىبقۇرغالى پەيمانە كەلتۇرگىل ماڭا .

يالبارىپ بادى سەباغە بۇ بىلالى دەرد ئىلە ،
يىغلاپ ئەيتۇر قىسسەئى جانانە كەلتۇرگىل ماڭا .

شېئىردىكى ئوتلۇق پىكىر مېنىڭ قەلبىمنى تىترەتتى . يۇز نەچچە يىللار بۇرۇن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر ، پۈتۈن ھىجران ئازابىدىكىلەرگە يۇرەك يارىسىنى ساقايتىش ئۈچۈنلا پۈتۈلگەن تىل ۋە ھېسسىيات تۇمارىمىدۇيا ؟ نېمىشقا شۇنچە خىياللار ، ئىزدىنىشلەر بىلەن شادلانمىغان دىلىم بىرلا شېئىر بىلەن شادلىنىدۇ . يەنە

نېمىشقا شۇنچە دەرد ـ ئەلەملەر دەستىدىن نەملەشمىگەن كىرپىكلەر
مىدە مۇنۇ مىسرالار مەرۋايىت ئۇنچىلەرنى پەيدا قىلىدۇ؟ ... مەن
دۇنياخورلۇق توغرىسىدا ما جۇرىنىدىن مۇنداق گەپ ئاڭلىغان:
بەزىلەر ئۇچۇن پۇل — يۇرەك، پۇل يۇزىدىكى رەڭ — قان، پۇل
يەنە خۇشاللىق ۋە ئۆلۈم... راست شۇنداق، پۇلى بولۇشى ياكى
كۆپىيىشى بىلەن بەزىلەرنىڭ يۇرىكى چوڭىيىدۇ، كۇچىيىدۇ، يۇ-
زىدە قان، رەڭ پەيدا بولىدۇ، شۇڭا ئۇلار ئۆزىنى تەڭداشسىز
گۇزەل چاغلاپ، خۇددى ئۇيقۇسى قانغان دىۋىدەك خۇشال بولىدۇ.
ئەكسىچە، پۇلى ئازايسا ياكى يوقالسا، ئۇلارنىڭ يۇرىكى ئاغرىيدۇ،
ھەتتا توختايدۇ، يۇزىدە بولسا قان ـ رەڭ قالمايدۇ، گويا ئەپسانە-
لەردىكى چېچى كېسىۋېلىنغان ئالۋاستىدەك پەرىشان بولىدۇ، ھەت-
تا ئۆلىدۇ... بۇ، دۇنيادىكى پەسكەشلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى...

لېكىن، مەردلەرنىڭ، ساپ ۋىجدان ئىگىلىرىنىڭ خۇسۇسى-
يىتى توغرىسىدا مەن نېمىنى بىلىمەن؟ بىلىدىغانلىرىم خېلى
جىق، لېكىن ھەممىسىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟
ئادەملەر ئۆزى ئىزدەپ تېپىشسۇن... مەن پەقەت بىرسىنىلا ئېيتىپ
ئۆتىمەن: ئۇنداقلارنىڭ بايلىقى — ۋىجدان. ئۇلار ۋىجدانىنى جە-
نىدىن قىممەت بىلىدۇ، گويا كى بىر خەسىس سۇنۇق يارماق ئۇ-
چۇن جېنىنى تىككەنگە ئوخشاش، ئۇلار ۋىجدان خەزىنىسىدىن
كېمەيگەن بىر زەررە ئۇچۇن جېنىنى قۇربان قىلىشىدۇ... شۇنداق،
ۋىجدانلىق ئادەملەرلا جۇدالىق ئۇچۇن ياش تۆكىدۇ، جۇدالىق ۋىج-
دانلىق ئادەملەرنىڭ يۇرىكىنى تىترىتىدۇ، جېنىنى ئۇپرىتىدۇ...
مېنىڭ ۋىجدانلىق ئىكەنلىكىمنى سىناپ كۆرگەن ئوتلۇق شېئىرغا،
بۇ مىسرالارغا قان ـ تەر، ھېسسىيات سەرپ قىلغان شائىرغا چىن
يۇرىكىمدىن رەھمەت!...

يىراقتىن ئاتلىقلار كۆرۈندى، ما جۇرىنلار قايتقان بولۇشى
مۇمكىن، ئۇلار جەزمەن گۇزەلئاينىڭ خېتىنى ئەكەلدى.

... مەن بۇ خەتنى ئۇچىنچى قېتىم ئوقۇۋاتىمەن :

«ئەلا ، مەن بوشانغىلى غۇلجىغا بارىمەن ، بىرىنچى ئاي-نىڭ ئون بىرىنچى كۈنىگىچە يولغا چىقمىسام بولمايدۇ . مەن بەختسىز بالىنىڭ ئانىسى بولىدىغان ئوخشايمەن . دېگىز بويى-دىكى كېچىلەر ، بېيجىڭدىكى ۋەدىلەر ئۇنتۇلغۇسىزدەك سې-زىلگەنىدى ، ياشلىقىم مېنى ئالدىغان ئوخشايدۇ . سىز مەن ئويلىغاندەك مېنى ياخشى كۆرگەن ئەمەس ، بەلكى يالغان ياخشى كۆرگەنىكەنسىز . مېنىڭچە ، بىر - بىرىنى ياخشى كۆرگەنلەر مەڭگۈ ياخشى كۆرۈشلىرى ، بىر - بىرىنىڭ ئەيىبلىرىنىمۇ ياخشى كۆرۈشلىرى لازىم ئىدى . ‹ئىچىمدە بىر پارچە ئوت بار ، دەپ كۆكرىكىڭگە ئوڭ ئالىقىنى-ڭىزنى قويىاتقىنىڭىزغۇ ، قېنى ئۇ ئوت ؟ كېچەيۈكۈندۈز سىزنى ئويلايدىغان ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانا بولۇش ئالدىدا تۇرغان سادىق ئاياللىڭىزنى تاشلاپ قويۇپ يىراقتا— بىر بۇتخانىدا قىشلاۋاتى-سىز . بۇ سىزنىڭ قەلبىڭىزدە ئوت بارلىقىدىنمۇ ؟ ياق ، مەن بىلدىم ، سىز يالغانچى ، ئالدامچى ! قەلبىڭىزدە ئوت يوق ، مۇز بار . سىز ئەشەددىي قىساسكار . ئۇرۇمچىدە بىر قېتىم قىلغان قوپاللىقىم ئۈچۈن ، مېنى قىيناپ قىساس ئالماقچى . راست ئەمەسمۇ ؟ مېنىڭ ياشلىقىمنى ، تۇنجى مۇھەببىتىمنى ، ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمنى ئۆز قىساسكارلىقىڭىزنىڭ قۇربانى قىلدىڭىز . ئۆچىڭىز چىقتىمۇ ؟ سىز مېنى ئادىلەگە بىر قېتىم ئەجەب هاكاۋۇر قىزكەن ، دەپتىكەنسىز ، هاكاۋۇرلۇق ئۈچۈن شۇنچىلىك ئېغىر جازا كېلەمدۇ ؟ قېنى سىزنىڭ ئادىل ، ئاق كۆڭۈللۈكىڭىز ؟...

ئەلا ، مەن سىز بىلەن ئارتۇق گەپ تالىشىشنى خالىماي-مەن ، مەن شۇنچىلىك چارچىدىم ، شۇنچىلىك جۇدىدىم ، بۇ-

نىڭ ھەممىسى سىز ئۇچۇن بولغان ، قالغان گەپلىرىمنى بالـ
ىڭىزنى قولىڭىزغا بەرگەندىن كېيىن ئېيتىمەن . خەير ـ
خوش ، يايـلاقتا مەڭـگۇ يىلـتىز تارتـىپ قېلىشىڭىزغا تـە
لەكداشمەن...

گ . 1961 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۇنى»

ئەمدى ئويلانغۇدەك ھىچ ئىش يوق ، ئەتىلا لەنجۇغا قاراپ مېڭىش كېرەك . بىزنىڭ ئارىمىزغا بۇ جۇدالىق ئۇرۇقىنى كىم چاچتى ؟ بۇنى گۇزەلئايغا بىلدۇرۇشۇم ، بىھۇدە گۇمانلىنىپ ئازابـ لىغىنىم ئۇچۇن ئۇنىڭدىن كەچۇرۇم سورىشىم ۋە ئۆزۇم ئۇنى غۇلجىغا بىللە ئاپىرىشىم لازىم .

— ئەمما ، — دېدى ما جۇرىن ئاخشىمى گېپىمنى ئاڭلاپ بولۇپ ، — بىرىنچىدىن ، رەقىپ بىلەن سەن ـ پەن دېيىشمىگەن ؛ ئىككىنچىدىن ، ئۇچىنچى ئايدىن بۇرۇن لەنجۇدا پەيدا بول . جەنۇـ بىي شىنجاڭغا مېڭىشقا توغرا كېلىدۇ . توققۇزىنچى ئايدا جەنۇبي شىنجاڭدىن قايتىپ كەلسەڭلا ، كېلەر يىلى — 1963 ـ يىـلى 6 ـ ئايدىن بۇرۇن بىزگە «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا مەيلى تېزىس ياكى كونسپېكت بولامدۇ ، ئومۇمىي ئەھۋالنى دەسلەپـ كى قەدەمدە بايان قىلىپ بېرەلىگۇدەك بىرەر نەرسە تاپشۇرمىساڭ بولمايدۇ .

ئەمما ، مەن ئۇچ كۇنگىچە گەنجادىن قوزغىلالمىدىم ، چۇنكى بوران يەنە باشلانغان ، بۇ قېتىم قار ياغقاندىن كېيىن بوران چىقـ قاچقا ، سىرتتا كۆز ئاچقىلى بولمايتتى . شياخې يولى ئەمەس ، تۆۋەندىكى سۇ بويىغا باردىغان يولنىمۇ تاپقىلى بولمايتتى . ما جۇرىن بۇنداق بوراندا مېنى ھەرگىز يولغا سالمايتتى .

ئالتىنچى كۇنى ، يەنى بىرىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۇنىلا ، مەن دورجى بىلەن بىللە شياخېغا قاراپ يولغا چىقتىم . يول يوق ، بەزى

كۈلتۈك قارلىق يەرلەردىن ئاتلارنى يېتىلەپ ئۆتكۈزەتتۈق .

شياخې مېھمانخانىسىدا تىت - تىت بولۇپ ، ئۇچ كۈندىن بېرى ماشىنا كۈتۈپ يېتىۋاتىمەن . يەنە بەش كۈنگىچە لەنجۈغا يېتىپ بارمىسام ، گۈزەللىاي كېتىپ قالىدۇ ، ئارىمىزدىكى كۆڭۈل-سىزلىكنى يوقىتىش تېخىمۇ قىيىنلىشىدۇ .

خۇيزۇلار ئاچقان زاسۇيخانا مېنىڭ كىتاب ئوقۇپ ۋاقىت ئۆتكۈزىدىغان يېرىم بولۇپ قالدى . چۈنكى ، شياخې مېھمانخانىسىدا ماشىنا كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ . مېھمانخانىنىڭ گۈللۈك ۋادىكى بار ئىككىنچى قەۋەت پېشايۋىنى ئېغىر قەدەملەردىن هازىرلا گۈمۈرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك غىچىرلايدۇ . ئۇيۇراپ غۇدۇر - دۇڭ بولۇپ كەتكەن ياغاچ پەلەمپىيىمۇ كۈرگە قانمىغان توخۇدەك جەك - جۇك قىلىدۇ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋار - ۋۇر ... ئەلۋەتتە ، بۇنداق يەردە كىتاب ئوقۇغىلى بولىدۇ دەمسىز ...

لابۇلۇڭ ئىبادەتخانىسىنىڭ راھىبلىرى ئۇزۇن ، قوڭۇر چاپان-لىرىنى سۆرىشىپ ، ئىبادەتخانا ئەتراپىدىكى تاش تاملارنى ئايلانغىلى تۇرغاندا ، هېلىقى زاسۇيخانىغا بارىمەن - دە ، كەچ كىرگۈچە شۇ يەردە ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيمەن . ئاق دوپپىلىق خۇيزۇ بوۋاي كىتابنىڭ بەتلىرىنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ :

— قۇرئانمۇ ؟ — دەپ سورايدۇ . مەن ئۇنىڭ هەمايىسىگە ئىگە بولۇش ئۈچۈن «هەئە !» دېگەننى بىلدۈرۈپ بېشىمنى لىڭشىتىپ قويىمەن .

— ئۇنداق بولسا ، ئاۋۇ مەشنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئوقۇڭ ، بۇ يەردە زاكۇزۇلار هاراق ئىچىشىدۇ . بەزى كۈنلىرى ئۇلار بەسلە-شىپ ئىچىشىدۇ ، بەسلەشكەندە قوللىرىغا ئاشۇ بىلىدىكى ئېسقىلىق پىچاقلىرىنى ئېلىشىدۇ تېخى ، قورقۇپ ئۆلگۈدەك بولىمەن ...— دەپ ماڭا هېكايە ئېيتىپ بېرىدۇ خۇيزۇ ئاشپەز . ئۇ بىر كۈنى

ماڭا مۇنداق دېدى :

— مەن ياش ۋاقتىمدا ما جۇڭيىغا ئەسكەر بولۇپ شىنجاڭغا بارغان ، ما جۇڭيى ئورۇسلارغا يېتىۋالدى . مانا ئەمسە دەپ بىز ما خۇڭسەنگە ئەگىشىپ قوزغىلاڭ قىلدۇق . بىزنى ئايروپىلان ، تانكا ، پىلىموت بىلەن قىردى . بىز قاغىلىق ئارقىلىق تاشقورغانغا ، ئاندىن كېيىن ئافغانىستان ئارقىلىق پاكىستانغا قېچىپ كەتتۇق . بۇياقتا سودىگەرلەرگە ئەگىشىپ ئۆتكەندە ئەكەلگەن كىتابلىرىم بار ، كۆرۈپ باقامسىز ؟

— كۆرۈپ باقاي ! — دېدىم خۇشال بولۇپ .

ئۇ چىقىپ كېتىپ يېرىم سائەتتىن كېيىن ، كىرلىشىپ كەتكەن قىزغۇچ خۇرۇمغا ئوراقلىق كىتابلىرىنى ئەكىرىپ ئالدىمغا قويدى ، خۇرۇم يىپىنى ئالدىرماي ، پەپلەپ تۇرۇپ يەشتى . مەن كىتابلارنىڭ تېشىدىكى خەتلەرنى ئوقۇدۇم . ئىككىسى ئەرەبچە كىتاب ، بىرى ئەرەب يېزىقىدا بېسىلغان پارس تىلىدىكى ئەدەبىي كىتاب ئىدى . ئۇ ماڭا قارىدى :

— قۇرئانمۇ ؟

— مۇنۇ بىرى ، — دېدىم مەن قېلىن كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ ، — يىگىرمە بەش پەيغەمبەرنىڭ تەرجىمھالى يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ مۇھەممەد پەيغەمبەرگىچە بولغان پەيغەمبەرلەر توغرىسىدا تەزكىرە .

— ناھايىتى ياخشى ، بۇ ياخشى كىتاب ئىكەن ، بۇچۇ ؟

— بۇ كىتاب ،— دېدىم مۇقاۋىسى نەقىشلەنگەن ، سىرىق خۇرۇم تاشلىق كىتابنىڭ بىرىنچى بېتىنى ئېچىپ تۇرۇپ ،— قۇرئاننىڭ بىرىنچى سۈرىسى پاتىھە (باشلىنىش)دىن تارتىپ ئون تۆتىنچى سۈرە ئىبراھىمغىچە بولغان سۈرىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان رىسالىكەن...

— ياخشى ، ناھايىتى ياخشى ،— دېدى ئاشپەز ئۇزۇن ئاق

سېرىق ئارىلاش ساقىلىنى سىقىمداپ تۇرۇپ ، — ئەمدى مۇنۇ كىتابچۇ ؟

مەن ئۇچىنچى كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ دېدىم :

— ئون بەشىنچى ئەسىرنىڭ مەشھۇر تارىخچىسى شەرىپىدىن ئەلى يەزەمنىڭ «زەپەرنامە» دېگەن كىتابىكەن ، تىلى پارسچە ، سىز چۈشىنەلمەيسىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قۇرئان ئەمەس !

— شۇنداقمۇ ؟ مەيلى ، بۇمۇ لازىم…

ئۇ كىتابلىرىنى يىغىشتۇردى . مەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدىم :

— مۇشۇ كىتابنى ماڭا سېتىپ بەرسىڭىز ، مەن سىزدىن…

— ياق ، ياق ، مەن كىتاب ساتمايمەن…

مەن يېنىمدىكى ھەممە پۇلۇمنى ئۈستەلگە قويدۇم :

— مانا قىرىق يۈەن ، ئاز دېسىڭىز ، لەنجۇغا بېرىپ يەنە ئەۋەتىپ بېرىمەن .

— ياق ، ياق ، ساتمايمەن ! — دېدى ئۇ كۆزىنى پۇلدىن ئۇزمەي ، — كىتاب ساتمايمەن .

— مۇنۇ جۇڭامنىمۇ قوشۇپ بېرەي !

ئىچى ئاق سەنسەن ، كۆك تاشلىق ئۇزۇن جۇۋىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتىم ، ئۇ ماڭا قاراپ قويۇپ جۇۋىنىڭ يۇمشاق ئاشلانغان پەشلىرىنى تۇتۇپ كۆردى ـ دە ، بېشىنى تاتىلاپ قويۇپ :

— قىرىق يىل ساقلاپ ، ئەمدى … مەن بۇ كىتابنى بىر ئاتقا تېگىشىمەن ، راست شۇنداق ، ما ئاخۇن ياراق بىر ئېتىنى بېرەي دېسىمۇ ئۇنىمىغانىدىم . ئەمدى سىزگە ياق دېيەلمىدىم . بوپتۇ . جۇۋىڭىز قېرىلارغا لايىق يۇمشاق جۇۋا ئىكەن .

ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭ بىر ئاتقا تېگىشمىگىنى يالغان ، تۇنجى خېرىدارى مەن ئىكەنلىكىمدە شۇبھە يوق . ئۇنىڭ قىرىق يۈەننى تۆش يانچۇقىغا سېلىۋاتقان قولىنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترىشى ،

كۆزلىرىنىڭ خۇشاللىقتىن ئوينىشى ، بايىقى سۆزىنىڭ يالغان ئەكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ تۇراتتى ، لېكىن مەن ئۇنىڭ يالغان سۆزىگە مۇ ئىچ - ئىچىمدىن خۇشال بولدۇم .

خوشلىشىپ چىققاندا ، ئاشپەز ماڭا ئىككى قوي بېشى ، بىر قېرىن ۋە بىر كىلو كەلگۈدەك تاۋا نېنى يوللۇق تۇتتى...

يولدا مەن چۇشكەن ماشىنا پېشكەللگە يولۇقتۇەردى . ئۇنىڭ ئۇستىگە جۇۋىسىز ئىدىم ، قاتتىق مۇزلىدىم ، لىنشاغا كەلگەندە جالاقلاپ تىترەپ ، خۇدۇمنى بىلمەي يېتىپ قالدىم . مېنىڭدە نە پۇل ، نە ئوزۇقلۇق قالمىغان ، مېھمانخانىنىڭ بىر رەھمدىل خادىمى مېنى ياتاقتا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ ۋە كېچىككىنە بىر دوختۇرخانىغا ئاپىرىپتۇ . مەن ئۇچىنچى كۈنى بۇنى بىلدىم ۋە ئەترايمدىكىلەرگە قاريدىم :

— بۇ قەيەر ؟

— لىنشا ،— دېدى چىرايلىق سېستىرا قىز كۈلۈپ تۇرۇپ ،— غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن بىر دۇكشياڭ قىز سىزنى تونۇيدىكەن ، شۇ قىز سىزنى دوختۇرخانىغا ئەكەلدى . مەكتەپكە تېلېفون بەردى . ھازىر تاۋۇخي دەريياسىنىڭ كېمىسى توختاپ قاپتۇ ، ماشىنا ئۆتەلمەيدىكەن . سىلەرنىڭ شۇجى بىزنىڭ ئوبلاستنىڭ شۇجىسىغا تېلېفون بېرىپتۇ . ئوبلاستنىڭ بىرىنچى شۇجىسى تۇنۇگۈن كەلدى . سىزنى ياخشى داۋالاپ ساقايتىپ ، ئايروپىلان بىلەن قايتۇرىدىغان بولدى . ئۇچ كۈن بولدى ، ھېچ نەرسە يېمىدىڭىز ، تاماق يەۋېلىڭ .

مەن سېستىرادىن سورىدىم :

— بۇگۈن چېسلاغا قانچە ؟

— ئون ئالتە !

— نېمە ؟...

دېمەك ، گۈزەلئاي شىنجاڭغا كەتتى دېگەن سۆز .

بىر ھەپتىدىن كېيىن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىن كېچىك ماشىنا كەلدى . مېنى ئەمگەككە ئۆتكەن كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ھېلىقى كېچاڭى ماڭا ئىككى قولىنى سوزدى :

— ساقايدىڭىزمۇ ، ياخشى ، ناھايىتى ياخشى !

— قانداقلارچە بۇ قەھرىتان قىشتا شياخىدىن يالاڭ چاپان بىلەن يولغا چىقتىڭىز ؟

— شۇنداق بولۇپ قالدى...

— جۇڭىزچۇ ؟ مەكتەپ جۇڭا ، پىيما بەرگەنتىغۇ ؟...

— بىلمىدىم ، نەدە قالدىكىن !...

— ساتتىڭىزمۇيا ؟

— ھەئە .

— قانچىگە ؟

— بىر كىتابقا...

ئۇ ماڭا ھەيران بولۇپ قاراپ قويدى .

— شۇنداق قىلىپ ، ئايالىم مېنىڭ يولغا چىققانلىقىمنى بىلىپ تۇرۇپ شىنجاڭغا كېتىۋەردىمۇ ؟

— ھەئە ، يولداش رەقىپ شۇنداقراق دېدى ...

كېچاڭ پۇتۇن ھېساب ـ كىتابنى تۇگەتتى ـ دە ، بىز ئەتىسى يولغا چىقتۇق . ماشىنا مېنى تەۋرىتىپ كېتىپ باردۇ . مەن لەنجۇ ، خىزمىتىم ، ئايالىم توغرىسىدا خىيال قىلىپ كېتىپ باردىمەن . ئەمدى ئايالىم قانداق بولىدۇ ؟ راستتىنلا مېنىڭ يولغا چىققىنىمنى بىلىپ تۇرۇپ كېتىپ قالغانمىدۇ ؟ ئۇنىڭ مەندىن كۆڭلى سوۋۇپ كەتكەنمىدۇ ؟ لېكىن ، ئۇنىڭ ماڭا قويغان ئەيىبلىرى مەندە زادىلا يوق . مەن ئۇنى ئالدىمىدىم . مەن قىساسخور ئەمەس . مەن ئۇنى پۇتۇن مۇھەببىتىمنى ئاتاپ ياخشى كۆرگەنمەن ، ھېلىمۇ شۇنداق ياخشى كۆرىمەن... كىم بىزنى بۇ جۇدالىققا مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ ؟ بۇ ، رەقىپ ئەمەسمۇ ؟ ئۇ يەنە بىر ھىيلە ياكى ئىغۋا

بىلەن گۈزەلئايىنى غۇلجىغا يولغا سېلىۋەتكەن بولسىچۇ؟ ئۇنىڭ گۈزەلئايىنى تالىشىشى تېخىچە داۋاملىشىۋاتامدۇ؟ ئۇ بىزنىڭ ئارد-ىمىزدىكى كىچىككىنە جەرىانى چوڭايتىماقچى، بىزنى ۋەيران قىلماقچى؟...

مەن بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيتتىم. مەن گۈزەلئايىنى سېغىنماقتىمەن. ئۇنى ئويلىمىغان بىرمۇ كۈنۇم يوق، مەن ئۇنىڭ-سىز بەختلىك بولالمايمەن. مىسكىن كۆڭلۈمنى موللا بىلالنىڭ مۇنۇ شېئىرى بىلەن ئاۋۇتتۇم:

ئاھ نەيلەي بۇ پەلەك قىلدى نىگارىمدىن جۇدا،
ئەندەلىب يەڭلىغ بولۇپمەن گۈلزارىمدىن جۇدا.

ھەم جۇدالىقتىن بېرى ئەندۇھ غەمگە يارمەن،
ھەم مېنى قىلغان ئۇچۇن ئەغيار يارىمدىن جۇدا.

يىغلاماي نەيلەي بۇگۈن بىر خەستەئى ئاۋارەمەن،
كىم ئەمىن سائەتتە بولدۇم بىقارارىمدىن جۇدا...

شېئىر مىسكىن كۆڭلۈمنى تېخىمۇ ئەزدى، كۆزۈمدىن ياشلار ئاقتى. بۇ ياشلار كەلگۈسى بەختىنىڭ تامچىسىمۇ ياكى تېخىمۇ چوڭ كۆڭۈلسىزلىكنىڭ باشلىنىشىمۇ؟ بۇنىڭغا كەلگۈسى جاۋاب بەر-سۇن. مەن كەلگۈسى ئۇچۇن خۇددى قاناتلانغاندەك ئىلدام كېتىپ بارىمەن، لېكىن بەدىنىم قۇۋۋەتسىز، پۈت - قولۇم بارغانسېرى ماغدۇرسىزلانماقتا...

تۆتىنچى باب ئايرىلىش

1

پەقەت 1962 - يىلى 5 - ئاينىڭ بەشىدا ، ئاندىن پۈت - قولۇمغا جان كىردى ، شۇنىڭغىچە غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ دوختۇرخانىسىدا ياتتىم . ئۆپكەمگە سوغۇق تەگكەن ، جىگىرىمگىمۇ كېسەل تەگكەنىكەن ، دوختۇر مېنىڭ سىرتقا چىقىشىمغا زادىلا يول قويمىدى . مانا شۇ ئاق ماتراسلىق ، قايماق رەڭ كارىۋات ئۈستىدە قىمىرلىماي يېتىپ ، قارلارنىڭ ئېرىگىنىنى ، يەردىن توڭ كېتىپ ، دەرەخلەر ياپيېشىل يوپۇرماق چىقارغىنىنى ، كەينىمىزدىكى قاپتاللىق سارغۇچ تاغنىڭ شاپتۇل ۋە ئۆرۈك چېچەكلىرى بىلەن چۈمكىلىپ ، بايرامغا ياسانغان قىزچاقتەك بولۇپ كەتكىنىنى كۆرەلمىدىم . ھاياتتا تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان گۈزەللىك بىلەن سەتلىك ؛ كۈچلۈكلۈك بىلەن ئاجىزلىق ؛ راستچىللىق بىلەن يالغانچىلىق ؛ ئۈمىد بىلەن چۈشكۈنلۈك ... قاتارلىقلارنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى بارلىق گۈزەللىكنىڭ ئانىسى بولغان ئۇلۇغ يەر بېتىدە نامايان بوپتۇ ، مەن تېخى بۇنى سەزمەپتىمەن .

بۇگۈن تۇنجى قېتىم بالىنىستىن بېرىلگەن خالاتنى سېلىۋېتىپ ئۆز كىيىملىرىمنى كىيدىم . مانا شۇ چاغدىلا ، ئۆزۈمنىڭ قانچىلىك ئورۇقلاپ كەتكىنىمنى بىلدىم . بويۇن ، بىلەكلىرىم خۇددى ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك ، يول ماڭسام خۇددى بىرى پۈتۈمغا داۋاملىق چىرماق ئورۇۋاتقاندەك مۇدۇرۇپ ماڭاتتىم .

مېنى ئاخىرقى قېتىم رېنتگېنده تەكشۈردى ، قان تەكشۈرۈش-

ىنىڭ خۇلاسىسىنىمۇ ئېيتىپ بەردى . مەن ئۇزۇل ـ كېسىل ساقـ
يىپتىمەن ، تېلېفون بېرىۋىدىم ، يارداەمگە شياۋلى كەلدى . ئۇ
مېنى كۇندە دېگۇدەك يوقلاپ تۇراتتى . مېنىڭ خەت ـ چەك ،
كىتابلىرىمنى توشۇيتتى ، يېڭىلىقلارنى يەتكۇزەتتى . مېنىڭ تەلـ
پىم بويىچە بەزى كۇنلىرى كىتاب ئوقۇپ بېرەتتى . بىرنەچچە
ئايـدىن بېـرى ، ئۇ مېـنىڭ ئـەڭ يېقىن سىردىشىم بولـۇپ
كېلىۋاتاتتى .

ئۇ مېنىڭ ماموق ياستۇقۇم بىلەن قاچا ـ قۇچامنى بىر قولىدا
كۆتۇرۇپ ، بىر قولى بىلەن قولتۇقۇمدىن تۇتۇۋالدى ـ دە ، پەلەمـ
پەيدىن ئاۋايلاپ چۇشۇرۇۋېتىپ چاقچاق قىلدى .

— سىز قولتۇقۇمغا قىسىۋالساممۇ ئەكېتەلمىگۇدەك بولۇپ
قاپسىز ، قاراڭە ، پاختىدەك يېنىك !

مەنمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمىدىم :

— سىزگە ئېغىرىم چۇشمىسۇن دېگىنىم ـ دە ، مەقسىتىم
سىزگە ئۆزۇمنى كۆتۇرگۇزۇش !

— مەن سىزنىڭ ھەدىگىز ،— دېدى شياۋلى ئاپئاق دوملاق
مەڭزىدە زىننىخ پەيدا قىلىپ كۇلۇپ تۇرۇپ ، — كۆتۇرسەم نېمە
بولاتتى . كېلىڭ ، ھاپاش قىلىۋالاي ! — ئۇ چاقچاق قىلىپ زوڭـ
زايدى . مەن كۇلۇپ تۇرۇپ دېدىم :

— ھېلى بىكار يىگىتىگىز كۆرۇپ قالسا سوقۇشىدۇ !

مەن ئۆيۇمگە خۇشخۇي يېتىپ كەلدىم ، لېكىن بىرنەچچە ئاي
دىن بېرى ئېچىلمىغان قۇلۇپقا ئاچقۇچ ئاپىرىش بىلەن قوللىرىم
تىترىدى . مېنى مىسكىنلىك ، چۇشكۇنلۇك چىرمىۋالدى ، خۇددى
ئالدىمدا ئېچىلغىلىۋاتقان ئىشىكتىن قورقۇنچلۇق بىر نەرسە چىقـ
ىدىغاندەك بويۇم شۇركۇندى .

— نېمە بولدىگىز ؟ قەغەزدەك ئاقىرىپ كەتتىگىزغۇ ، ئەلا ؟

— بىلمىدىم .

شياۋلى قولتۇقۇمدىن يۆلەپ ئۆيگە ئەكىردى . مەن ئورۇن - كۆرپىلەر چېچىلىپ ياتقان جۇپ كىشىلىك كارىۋاتقا قىيسايدىم ، شياۋلى پەردىلەرنى قايرىپ ، دېرىزىنى ئاچتى .

مېنىڭ ئەڭ ئاۋۇال كىتابلارغا كۆزۈم چۈشتى . زالدىن كىتاب ئىشكاپىم بىلەن ئەكىرىپ تۆكۈپ قويغان ، يەردە توپا - چاڭغا مىلىنىپ ياتقان كىتابلىرىم ماڭا خۇددى ناله قىلىۋاتقاندەك كۆرۈندى .

شياۋلى ئۆينى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ قايتىشقا تەمشەلدى :

— دۇەن جياۋشۇ كافېدرا باشلىقى بولدى . بىلەمسىز ، ما جۇرىن يۆتكىلىپتۇ ، كېتىشكە تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ . بۈگۈن شەنبە ، بىز ماجۇرىننىڭ ئۆيىگە يىغىلماقچى ، ئاخشاملىققا كىرىڭ ، ئەمىسە ،— دېدى خوشلىشارىدا .

ما جۇرىننىڭ ئۆيگە تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ كادىرلىرى ، تەتقىقاتچىلار ، ئوقۇتقۇچىلار لىق تولغاندى... ئۇلارنىڭ بەزىلىرى جۇۋاۋا تۈگەتتى ، بەزىلىرى خۇاچۇەن ئويناپ ھاراق ئىچىشەتتى ، يەنە بەزىلىرى بولسا غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ رەھبەرلىرى ئۈستىدىن غەيۋەت قىلىشاتتى : كىملەرنىدۇ قوللايتتى ، يەنە كىملەرنىدۇ تىللايتتى .

— خې شۇجى قانداق شۇجى ئۇ !— دېدى مى جياۋشۇ غاڭزىسىنى خېيىنىڭ تاپىنىغا قېقىپ تۇرۇپ ،— قۇرۇق ۋارقىراشنىلا بىلىدۇ ، ئۇنى ئىلىم ئورنىغا ئەمەس ، تۈگمەنگە ئاپىرىپ قويسا بولىدۇ...

— بۇ گېپىڭىز قاملاشمىدى ، مى جياۋشۇ ! — دېدى دۇەن جياۋشۇ كۆزەينىكىنى يۇقىرى ئىتتىرىپ قويۇپ ، — سىز قىساسخورلۇق قىلىۋاتىسىز ، نېمىشقا دېگەندە ، ئايالى...

— قويۇڭ ، قويۇڭ ! — دېدى مى جياۋشۇ تەرىنى تۇرۇپ ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ ، — دېدىمغۇ ، تۈگمەنگە لايىق ! لاۋما ،

نېمىشقا ئۇ خې فامىلىلىكنى مەنسىپىدىن ئېلىۋەتمەيسىلەر ؟ شۇي شۇجىنى دۇمبالاشتا ، ئۇنىڭ قانچىلىك تەرى ئاقتى بىلەمسىلەر ! «پېڭ دېخۇەينىڭ شايكىسى شۇ !» دەيدىغان بولسا ، ئۇنى ئەرشكە يېتەتتى . ئەمدى قاراڭلار ، لاۋشۇي دېسە لاۋشۇي دېگىلى تۇرۇپتۇ . مانا شۇنداقلارنىڭ كاساپىتىدىن خەلقە يەتكەن زىيان ئازمۇ ؟ !

— مى جياۋشۇ ، ئەمدى ئىچمەڭ ،— دېدى ما جۇرىن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ ،— سىياسەت سۆزلەپ نېمە قىلىمىز ، قېنى ، مى جياۋشۇ ، بىر خېنەن باڭزى ئېيتىپ بەرسىڭىزا !

— ئېيتىپ بەرسۇنمۇ ؟

— ئېيتىپ بەرسۇن !— كۆپچىلىك چاۋاك چېلىشتى .

مى جياۋشۇ بېشىنى لىڭشىتتى ـ دە ، غاڭزىسىغا كۆك تاماكىسىدىن بېسىۋېتىپ :

— كۈڭ يېجى ئېشىپ قالغان تاماقنى ئوغرىلىغىنى ئۈچۈن پۇتلىرىدىن ئايرىلدى ، ئەمما ئادەم ئوغرىلىرى مۇكاپاتلاندى . ها ... ها ... ها ! ... — كۈلۈپ كەتتى ئۇ . ما جۇرىن ئۇنى ئاستا نوقۇدى :

— لاۋمى ، بىردەم يېتىپ دەم ئالامسىز ؟

— پېڭ دېخۇەي قالتىس قوماندان !— دەپ ۋارقىرىدى ئۇ بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ ،— ئۇنىڭ قوللىرى ئۇستىخان ئەمەس ، پولات !

ما جۇرىن ئۇنى قولتۇقلاپ ئاچىقىپ كەتتى .

ئۇچ كۈندىن كېيىن مى جياۋشۇ خىزمىتىدىن توختىتىلىپتۇ . مەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ما جۇرىننىڭ ئۆيىگە كىردىم . ما جۇرىن ساپادا تاماكا چېكىپ ئولتۇرغانىكەن .

— قانچە ئويلىساممۇ ، مى جياۋشۇنىڭ خىزمەتىدىن توختىتىلغىنىنى زادىلا چۈشىنەلمىدىم ، — دېدىم سۆھبىتىمىز قىزىغاندا ، — نېمىشقا راست گەپ قىلىش شۇنچىلىك خەتەرلىك ،

ما جۇرىن ؟

ئۇ جىم بولۇپ قالدى ، ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن :

— سەن ياش ،— دېدى ماڭا قاراپ ،— پارتىيىگە ئىشىنىسەن ، سادىقسەن ، لېكىن تەجرىبىسىزسەن ، سەن دېگەندەك مى جياڭشۇنىڭ گېپىدە خاتالىق يوق . ئۇ راست گەپ قىلدى ، لېكىن ئۇنىڭ گېپى خې شۇجىغىلا ئەمەس ، خېلى چىڭ يەرگە بېرىپ تاقىلىدىغان گەپ··· چۈشەندىڭمۇ ؟

— چۈشەندىم !

— مەن كېتىمەن ، گىندىڭ جامىسۇ چۈجاڭ سېنىڭ ھالىڭدىن خەۋەر ئالىدۇ . شۇي شۇجىمۇ يۆتكىلىدىغان بوپتۇ ، لېكىن سەن پارتىيە كومىتېتىغا ئىشەن . پارتىيىمىزنىڭ سىياسەتلىرى ئۆزگەرگىنى يوق : ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلدىم - پەن ، مەدەنىيەت - سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش كېرەك . بۇنىڭ ئۈچۈن شۇ مىللەتنىڭ سىياسىي - مەمۇرىي كادىرلىرىنى يېتىشتۇرۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ ، مۇھىمى ، ئىلىم - پەن خادىملىرى ، مەدەنىيەت ئەربابلىرىنى زور كۈچ بىلەن يېتىشتۇرۇشكە توغرا كېلىدۇ . بۇداق قىلىنمىسا . مىللەتلەر راۋاجلىنالمايدۇ ، گىندىڭ جامىسۇ مانا بۇنى ياخشى بىلىدۇ ، سەن ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلاشقىن .

— رەقىپىنچۇ ؟ ئۇ نېمىشقا قاتتىق جازالانمىدى ؟

— ئۇنى پارتىيە ئېچىدە تەنقىد قىلدى ، شۇجىلىقتىن ئېلىۋەتتى ، ئۇ يەنىلا فاكۇلتېت جۇرنى . سەن ئۇنى كەچۈرگىن ، ياش ئەمەسمۇ ، تۇزلىپ كېتىدۇ . ئۇنى قاتتىق جازالاش بىلەن نېمە ئىش پۈتىدۇ دەيسەن ؟ مەسىلىنى تۇپ يىلتىزىدىن ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ئۇ ئەمەسقۇ ؟ ھەممىلا گەپنى ساڭا ئېيتىۋېرىشكە بولمايدۇ ، كېيىنچە چۈشىنىپ قالىسەن !

مەن ئارتۇق كوچىلاشنى لايىق كۆرمىدىم . نۇرغۇن سوئاللىرىمغا جاۋاب تاپقاندەك بولدۇم . مەن بۇنداق گەپلەرنى بىلىشكە

ئانچىمۇ قىزىقمايمەن ، لېكىن رەقىبنىڭ ئائىلىمگە سالغان كۆڭۈل-سىزلىكلىرىنى ئويلىساملا ، ئۇنى زادىلا كەچۈرگۈم كەلمەيدۇ . قوغداش خادىمىنىڭ سوراقلىرى ، مېنى تازا ھەل قىلغۇچ ۋاقىتتا گەننەنگە ھەيدەش ، بوھتان بىلەن ۋاقتىمنى ئۇزارتىش ، تۇرمۇشۇم-غا سوروقچىلىق سېلىشلارنى ئويلىساملا ، رەقىپكە غەزىپىم تاشىدۇ .

— ئۇنى كەچۈرگىن ،— دېدى ما جۇرىن تەكىتلەپ ،— بەلكىم ئۇقۇشماسلىق ، گۇمانمۇ باردۇ ، ھەممىنىلا رەقىپ قىلمى-غاندۇ ؛ ئائىلە مەسلىسىدە رەقىپنىڭ قولىمۇ بار ، مۇھىمى ، سى-لەر بىر - بىرىڭلارنىڭ تازا خىلى ئەمەس ئىدىڭلار . رەقىپ توغرى-سىدا گىنىڭ جامىسۇ ھەممىنى بىلىدۇ . سەن بۇلارنى كۆڭلۇڭدىن چىقىرىۋەت ، ئۆزۈڭنى كۈت ، سالامەتلىكىڭنى ئەسلىگە كەلتۈر ، سېنىڭ ۋەزىپەڭ مانا شۇ .

مەن ئەمدى سالامەتلىكىمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشۈم كېرەك . قورسىقىم گۈركىرەپ ئاچىدۇ ، كۈچلۈك غىزا تەلەپ قىلىدۇ ، لېكىن مېنىڭ ياسداق ئۆيۈمدە بۇ كۈچلۈك غىزا يوق . مەن شورپا ئىچىشنى ، گۆش يېيىشنى ئارزۇ قىلىمەن ، لېكىن بۇنىڭغا پۇل يوق . گەرچە مەن ساقايغان بولسامۇ ، ماغدۇرسىزمەن ، ئىلاجىم قانچە ؟ تاسمانىي چىڭ باغلىۋېلىپ ، ئورۇندۇقۇمدا تۆت - بەش سائەت مىدىر قىلماي كىتاب كۆرىمەن ، پەقەت ئورنۇمدىن تۇرغاندا-لا قورسىقىمنىڭ ئاچقانلىقىنى سېزىمەن…

بۇگۈن كەچ سائەت توققۇزلاردىلا قورسىقىم ئاچتى ، تاتىلا-رىمنى ئاختۇرۇپ يېگۈدەك بىر نەرسە تاپالمىدىم . قەيەرگىلا قارا-سام چېچىلىپ يانقان قەغەزلىرىم تۇراتتى . مەن ئىستاكانغا ئازراق شېكەر سالدىم - دە ، قاينىق سۇ قۇيدۇم . كىتاب ئوقۇغاندا باشقا ھەمىلا نەرسىنى ئۇنتۇيمەن . مانا ھازىرمۇ پۈتۈن زېھنىم بىلەن كىتابقا بېرىلىپ كەتتىم . ئىشىك قاتتىق چېكىلگەندىن كېيىنلا

بېشىمنى كۆتۈردۈم :
— كىرىڭ !
— ئەسسالامۇئەلەيكۈم ، ياخشى گەپنى ئوزۇق قىلالايدىغان ساھىبخانا !
سومكا كۆتۈرۈپ رەقىپ كىرىپ كەلدى . مەن ئۇنىڭغا ئىلتىپاتسىزلا قارىدىم . ئۇنىڭ ئېڭەكلىرى ساقگىلىغان ، ئىككى قوۋۇزى ھازىرلا ئېقىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك سالپايغان ، كۆزلىرى پۈتۈپ كىچىكلىگەن ، كۆرۈمسىز يۈزى مايلىشىپ پارقىراپ تۇراتتى . ئۇ ئوڭايسىزلىنىپ ئورۇندۇققا ئولتۇردى ـ دە ، «ئۇھ» تارتىپ قويۇپ ماڭا سىنچىلاپ قارىدى :
— قالتىس جۈدەپسەن ، پاھ !
— ھەرھالدا ئۆلمىدىم !...
ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا «ئۇھ» تارتاتتى ، تاماكىنى خۇددى ئاچ كالا ئاداپ شورىغاندەك ، لەۋلىرىنى شالاپلىتىپ ئىچىگە تارتاتتى . ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئۇ تىترەڭگۈ ، پەس ئاۋاز بىلەن :
—رەنجىشىڭ ئورۇنلۇق... لېكىن ...— دېدى .
— لېكىن ، سېنى گەننەنگە مەن ئەۋەتمىدىم ، ئايالىڭ بىلەن بولغان ماجىراغا مەن سەۋەبچى ئەمەس ، ساۋۇتوف گۇرۇھى دېگەننى مەن پەيدا قىلمىدىم ، دېمەكچىمۇ سەن ؟ — دېدىم ئۇنىڭ كىچىكلىگەن كۆزلىرىگە قاراپ .
— شۇنداق دېمەكچىمەن...
— لېكىن ، مەن سېنى ئەيىبلىمەكچى ياكى سېنىڭ بىلەن سىرداشماقچى ئەمەسمەن . سېنىڭ نېمە ئويلىغىنىڭ ، نېمە قىلغىنىڭ مېنى زادىلا قىزىقتۇرمايدۇ . خاتا قىلغان ئىشلىرىڭ بولسا تەشكىلگە ئېيىت ، مېنىڭ ئالدىمدا قىزىرىپ ـ تاتىرىپ تۇرۇشۇڭ نىڭ زادىلا ئورنى يوق !
— ھالىڭدىن خەۋەر ئالالمىدىم ، گۇزەلئاينى ئەۋەتمىسەك ، بەلكى...

— ئۇ گەپلەرنى كوچىلاپ نېمە قىلىسەن؟ دېدىمغۇ ، مەن سېنىڭ بىلەن بۇ توغرۇلۇق سۆزلىشىشنى خالىمايمەن . ماڭا جىمجىتلىق ۋە خاتىرجەملىك كېرەك . سەن خاپا بولمىغىن ، رەقىپ ، سېنىڭدىن ئۆتۈنىمەن ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆيۈمگە شالاڭراق كەلگىن ، قەرزىڭنى پات يېقىندا تولۇق قايتۇرۇپ بېرىمەن...

— لېكىن ، ھەيدىسەڭ كەتمەيمەن ، چىللىنىساڭمۇ كېلىمەن !

— مېنى بۇنچە بىزار قىلىشىڭ ساڭا نېمە زۆرۈرىيىتى بار ؟

— سەۋەبى ، مەن ساڭا مەسئۇل . تەشكىل سېنى ياخشى كۆتۈشنى ماڭا تاپشۇرغان ، نېمىلا بولمىسۇن مەن فاكۇلتېت جۇرنى . قولىدىن ئىش كېلىدىغان زىيالىيلارنى ئاسراش — مېنىڭ ۋەزىپەم !

— غەمخورلۇق قىلغۇڭ كەلسە ، ماڭا تىنچلىق بەر ! كۆيۈنگىنىڭ شۇ بولسۇن...

— ئاڭلىسام ، سەن قىينىلىۋېتىپسەن . سەن مېنى چانىۋەتسەڭمۇ مەيلى ، مەن ياتىقىڭغا پات ـ پات كېلىپ ھالىڭدىن خەۋەر ئالىمەن ! بولۇپمۇ ، مۇشۇ كۈنلەردە ساڭا قارىمىسام قارا يۇز بولۇپ كېتىمەن ـ دە ! مانا پىششىق گۆش ، سېرىقماي ، توقاچ ، ھەسەل ! يېگىن ، ئۆزۈڭنى ياخشى كۈتكىن !

ئۇ سومكىسىدىن نەرسىلەرنى چىقىرىپ ئۈستەلگە تىزدى .

مېنىڭ ئاشقازىنىم ئۈستەلدىكى نەرسىلەرنى تەلەپ قىلماقتا . مېنىڭ قۇۋۇۋەتسىزلىنىگەن بەدىنىم ئاشۇ يېمەكلىكلەرگە تەلپۈنمەكتە . نېرۋىلىرىم مېنى : «يە ، يە ، تويغۇچە يەۋال ! » دەپ ئالدىراتماقتا ، ئاغزىمغا ھېلىدىن ـ ھېلىغا شۆلگەي كېلىدۇ . دېمەك ، مېنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىمۇ ئاشۇ كۈچلۈك تاماقتا ئىنتىزار . ئۇلار : «يە ، يېگىن ، بىزمۇ قۇۋۇۋەتلىنەيلى ، ياخشىراق ئىشلەيلى » دېيىشمەكتە ، لېكىن ۋىجدانىملا مېنى يېيىشتىن تۇتۇپ تۇرماقتا . مەن ۋىجدان بۇيرۇقى بىلەن ئۇنىڭ نەرسىلىرىنى قايتىدىن سومكىسىغا سالدىم . ئۇ كۈلۈپ قويدى ۋە يېمەكلىكلەرنى ئۈستەلگە يەنە يايدى .

— مەن بىر ۋاقىتتا ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنداق بىر رۇبائىيسىنى سېنىڭدىن كۆچۈرۈۋالغان ! — دېدى ئۇ خاتىرىسىنى ئېلىپ ، — سەن كلاسسىكلارنىڭ سۆزلىرىگە بەك ئىخلاس قىلىسەنغۇ ، ئاڭلا !

بىر غېرىبنىڭ كۆڭلىنى قىلالىساڭ شاد ،
ياخشىدۇر يەر يۈزىنى قىلغاندىن ئاۋات .
لۇتفۇڭ بىلەن بىر دىلنى قۇل قىلىپ ئالساڭ ،
ئەۋزەلدۇر يۈز قۇلنى قىلغاندىن ئازاد .

— ئۇنداق قىلما ، ماڭا ئازراق خىزمەت كۆرسىتىپ دوستۇمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىۋېلىشقا يول قوي . قېنى يېگىت ، مېنىڭ ئەرزىمەس زىياپىتىمگە داخىل بول ، مەن خۇش بولاي !

مەن ئۇنىڭغا ئاچچىق كۈلكە بىلەن قارىدىم ـ دە ، مۇنداق دېدىم :

— سۇغا سالسا سۇ كۆتۈرمەس مىسقال تۆمۈرنى ، ئالتۇن بېرىپ ئېلىپ بولماس قالغان كۆڭۈلنى ! نېمە قىلىسەن ، دەز كەتكەن ئەينەكنى پۈتۈن قىلىمەن دەپ !

ئۇنىڭ چىرايى قانداق ئۆزگەرگىنىنى بىلمەيمەن ، ئىشقىلىپ ئاۋازى ئۆچتى . مەن ئۇنىڭ ئۇستەلگە قويغان يېمەكلىكلىرىگە قاراپ ، ئۆزۈمچىلا شېئىر ئوقۇدۇم :

بىر سۆڭەككە سارىدەك قانائەت قىلغان ،
ئەۋزەلدۇر ناكەسكە بولغاندىن مېھمان .
ناكەسنىڭ مەززىلىك نېنىدىن ياخشى ،
ئۆزۈڭ تېپىپ يېگەن بۇردا ئارپا نان .

رەقىپنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى :

— سەن مەدەنىيەتلىك ئادەممەن دەيسەن ، بىر ئادەمنى ناكەس-تىن - ناكەسكە سېلىپ تىللايسەن ، ھەرنېمە بولسامۇ ياخشى نىيەت بىلەن ساڭا يېلىنىۋاتىمەن ، بەلكىم سۇئگۈچ كاككۇك بالا-سىنى ئېغىزى بىلەن دان بېرىپ باققاندەك ، كاككۇك بالىسى ئۇچۇم بولۇۋېلىپ سۇئگۈچنى تونۇمىغاندەك ، بىر ئەخمىقانە ئىش قىلىۋاتقاندىمەن . نېمىلا بولسۇن ، سېنى ئاسراش — مېنىڭ ۋەزە-پەم . تىل ئاڭلىغىنىمغا بەلكى باشقىلار رەھمەت ئېيتار ، بۇنى كەلگۈسىدە كۆرىمىز .

ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل خورسىنىش ، بىر خىل ئۆز - ئۆزىنى ئەيىبلەش بار ئىدى . مەن ئۆزۈمگە سوئال قويدۇم : «ناۋا-دا ، رەقىپ راستتىنلا گۇناھسىز بولسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا مەن بىكاردىن-لا ئۇنىڭغا دىل ئازارى بەرگەن بولمامدىمەن ؟» . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ تاماكىسىنى تۈتۈپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تولىمۇ بىچارە ھالەتتە ئولتۇراتتى . مېنىڭ بىردىنلا ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرە-دى . «كەچۈرۈش كېرەك ، ئۆزۈڭىنى پۈتلىگان بىرىنى كە-چۈرۈش - كەچۈرەلمەسلىكىڭ سېنىڭ پەزىلىتىڭگە باغلىق . ساڭا تېغ ئۇرمىغانلا بولسا ، سەن ئۇنى ئۆز پەزىلىتىڭ بىلەن قولىدىكى تېغنى تاشلاشقا مەجبۇر قىل . ھەرگىزمۇ ئۇنى تېغ ئۇرۇشقا مەج-بۇر قىلىپ قويما !...» بۇ سۆزلەرنى قايسى كىتابتىن ئوقۇغانلا-قىم يادىمدا يوق ، بەلكى ئەپلاتۇننىڭ ئەخلاق توغرىسىدىكى نەسىھە-لىرى ئارىسىدا كۆرگەندىمەن ، مانا ھازىر شۇ گەپ ئۆز كۇچىنى كۆرسەتتى . مەن رەقىپكە كۇلۇمسىرەپ قارىدىم :

— بوپتۇ ، ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەشمەيلى . شۇنداق قىلىپ ، بىزنى قاچان شىنجاڭغا يولغا سالىسىلەر ؟

— ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە ! — دېدى رەقىپ كۆزىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ .

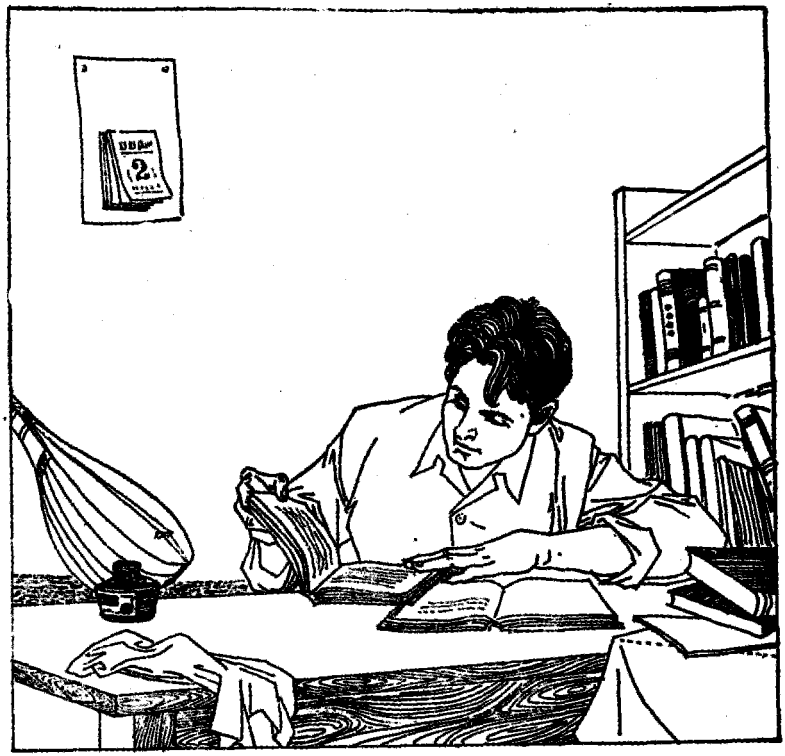

ما جۇربن يۆتكىلىپ كەتتى . مەن مىسكىنلەشتىم ، لېكىن رەقىپ ئۆز قىزغىنلىقىنى يەنە باشلىۋالدى . ئۇ مېنىڭ بىردىنبىر غەمخورچۇم بولۇپ قالدى . ئۇ دائىم دېگۈدەك مېنىڭ بىلەن بىللە ئىدى ، ئۇچ كۈندىن كېيىن ئۇ ياتقىمغا كىردى ـ دە :

— شىنجاڭغا ئەتە ماڭىدىغان بولدۇڭلار . بۇگۈن بىلەت ئال-غۇزدۇم ، مېنىڭ ياتقىمدا سېنى ئۇزىتىش ئۇچۇن بىر قىسىم شىنجاڭلىق كادىرلارنى يىغىپ زىياپەت بەرمەكچىمەن ، قەتئىي بار-سەن ! — دېدى ۋە ئالدىراپ چىقىپ كەتتى .

شىنجاڭلىق كادىرلار ئىچىدە مەن قويۇق ئالاقە قىلىدىغانلار ئاز بولسىمۇ ، ئەمما ئۇلارنىڭ تولىسى بىلەن ياخشى ئۆتەتتىم . ئۇلار بىلەن بىردەم ـ يېرىمدەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇش ، دۇتار ياكى راۋاپ بىلەن ناخشا ـ پاخشا ئېيتىش كۆڭۈللۈك ئىدى . بىراق ، بۇ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش دىلىم تارتمايدىغان رەقىپنىڭ ئۆيىدە بولىدۇ ، شۇ تەرىپىنى ئويلىساملا بارغۇم كەلمەيدۇ ، لېكىن بارمىسام ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايمەن ! نېمىلا بولمىسۇن ، بېرىپ قويۇش كېرەك .

مەن ساقاللىرىمنى قىرىپ ، كىيىمىمنى ئالماشتۇرۇپ يولغا چىقتىم .

مەن ئەڭ ئاخىرقى مېھمان بولۇپ ئۆيگە كىردىم . ئۇستەلگە چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقانلارنىڭ ھەممىسىلا ئورنىدىن تۇرۇشتى . رە-قىپ مېنى قولتۇقلاپ يۇقىرىغا — بۇدۇر چاچ ، تەمبەللىك قارا يىگىتنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى . سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرىنى يال-تىرىتىپ كۇلۇپلا تۇرىدىغان بۇ يىگىتتىن باشقىلىرىنى مەن تونۇي-مەن . ئۇلار ئون نەچچە ئادەم ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى يېرىدىن كەلگەن ئۇيغۇر ، قازاق ، موڭغۇل ، قىرغىز ، تاتار ، شىبە ، ئۆز-بېك ، داغۇر ياشلىرى . ئۇلارنىڭ بەزلىرى سىنىپ تەربىيىچىلە-رى ، بەزلىرى ئوقۇتقۇچى ، تەرجىمان ؛ بەزلىرى فاكۇلتېتلارنىڭ

مەسئۇللىرى ، يەنە بەزىلىرى بولسا مەمۇرىي خادىملار . ئۇستەل توغرالغان نان ، پىشىق گۆش ، سىرىقماي ، قېزا ، سامسىلار بەلەن تولغان . تاشقىرىقى ئۆيدىن قايناۋاتقان سۇر گۆشنىڭ پۇرىقى كېلەتتى... رەقىپنىڭ سىم كارىۋىتىدا بولسا ، ياخشى قەشقەر دۇتىرى تىكلەكلىك تۇراتتى .

— بايانتىن بىز پارىڭىنى قىلىغان ياش ئالدىم — بىزنىڭ ئەلا !— دېدى رەقىپ مېنى ھېلىقى ناتونۇش ئادەمگە تونۇشتۇرۇپ ، — ئەڭ مۇھىمى ، مېنىڭ 4 - سىنىپتىن باشلاپ بىر ئورۇن ، بىر قويۇن بولۇپ بىللە ئۆسكەن دوستۇم ، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ تۇنجى ئالىممىز...

— قويساڭچۇ ، قۇرۇق گەپنى ! ...— دېدىم ئۇنىڭ ماختاشلىرىدىن خورسىنىپ ، — بۇ كىشى كىم بولىدۇ ؟

— گىنىڭ جامسۇ ! — دېدى رەقىپ ئۇنى تونۇشتۇرۇپ ، — بىزنىڭ ئىلمىي باشقارمىنىڭ باشلىقى ، مىللىتى زاڭزۇ...

مەن ئۇ كىشى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۇم . ما جۇرىن ئېيتقان ھېلىقى چۇجاڭ شۇ ئىكەن . ماجۇرىن بۇ كىشىگە مەن توغرۇلۇق ئېيتقان بولۇشى مۇمكىن . ئۇ :

— يىگىرمە بەشكە كىرگەن بولسىڭىز ، ناھايىتى ياش ئىكەنسىز ، يولداش ئەلا ، سىزنىڭ ياتقىنىڭىزغا باراي دېگەنىدىم ، بۇگۈن بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قالغىنىمىز بەك ياخشى بولدى ، — دېدى .

— گىن چۇجاڭ ، دەيدىغان گەپلەرنى ھازىر ، ئىچىشتىن بۇرۇن دەۋالايلى ، ئىچىشكە خىزمەت ئارىلىشىپ قالمىسۇن ، قېنى ئەمىسە ، بەش مىنۇت خىزمەت توغرۇلۇق سۆزلىشىشكە رۇخسەت !— دېدى رەقىپ . ئۇ چىرايلىق پوپايكا كىيگەن ، چاچلىرىنى رەتلىك تارىغانىدى .

— ئەتە ماڭمىسىز ، — دېدى گىنىڭ جامسۇ ،— پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ بىر ئالاقىسى بار . ئۇلار بىزدىن

«ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا دوكلات بېرىشنى ئىلتىماس قىپتۇ . بۇ قېتىم دۇەن جياۋشۇ ئىككىگلار بۇ ۋەزىپىنىمۇ ئورۇنلىغاچ كېلىگلار ، بىز ئالاقىلەرنى يېزىپ تەييارلاپ قويدۇق .

رەقىپ بىردىنلا چاۋاك چېلىپ كەتتى ـ دە ، مېنىڭ مۇرەمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ :

— مانا ئەمدى سېنى پۈتۈن شىنجاڭ تونۇيدۇ ، دۇنياغا تونۇل ، بىزنىڭ پەخرىمىز ! — دېدى .

مەن چوغ ئۇستىگە ئولتۇرۇپ قالغاندەك بولدۇم :

— دۇەن جياۋشۇ بۇ ئىشنى قىلالايدۇ ، مەن بۇ تەلەپنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن .

— ئوبدان تەييارلىق قىلىڭ ، دۇەن جياۋشۇمۇ قوشۇلدى ، «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» سىزگە يۈكلەندى ،— دېدى گىنىڭ جامىسۇ .

ئۇنىڭ مىجەزى ماڭا يېقىپ قالدى . ئۇ ئۇدۇل ، گېپى ئاشكارا ۋە مېھرىبان ئادەم بولۇپ كۆرۈندى .

— مەن سىزدىن ئون ياش چوڭ ئىكەنمەن ! — دېدى ئۇ ئىككى رومكا ئىچكەندىن كېيىن ، — لېكىن بىلىدىغان نەرسەم ئاز ، مەن ئارانلا 2 ـ سىنىپنى ئوقۇغان . نۇڭنۇلۇقتىن① قۇتۇلۇپ مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا ، ئالىي پارتىيە مەكتىپىگىلا باردىم . تەبىئىي پەن ، ئىجتىمائىي پەن دېگەنلەرنى بىلمەيمەن . خەنزۇ تىلىنىمۇ تازا دېگەندەك بىلمەيمەن . ماڭا ياردەم قىلىڭ ، يولداش ئەلا . ياشلىقىم تۇگىگەن بولسىمۇ ، قالغان ئۆمرۇمدە تىرىشىپ بىلىم ئۆگەنگۈم كېلىدۇ . سىلەرمۇ ، بىزمۇ تارىخىمىز ئۇزۇن ، مەدەنىيەتلىك ، لېكىن جىق خورلانغان مىللەت . ئەمدىلا ئازاد بولدۇق ، بىزنىڭ ئۆگىنىدىغان نەرسىلىرىمىز باشقىلاردىن

① نۇڭنۇ — قوللۇق — ت .

كۆپرەك !

گىنداك جامسۇنىڭ سۆزلىرى ماڭا ياقتى . مەن بۇنداق ئادەم-لەرنى ياخشى كۆرىمەن . ئۆزى بىلىم دېگەننى بىلمەيدىغان ، ئىلىم ئەھلىنى بولسا ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن دەسمايە قاتارىدىلا كۆرىدىغان ، مەسىلەن ، خالىسا ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن ماختاپ قويىدىغان ، يەنە ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن دۈمبالاپ تۇرىدىغان ئادەملەرنى يامان كۆرىمەن . رەقىپ ئەنە شۇنداق ئەمەس-مۇ ؟ ئۇنىڭ هازىر مېنى ماختىشى ، كۆككە كۆتۈرۈپ «پەخرىمىز» دېيىشى ، گىنداك جامسۇ چۈجاڭنىڭ خاھىشى ئۈچۈنلا بولۇۋاتقان ئىش . ناۋادا ئىلىم ئەھلىگە هومىيىپ قارايدىغان بىرىنىڭ كۆڭلىگە ياققۇسى كەلگەن بولسا ئىدى ، ئۇ مېنى بۇ چاغقىچە بىرنەچچە قېتىم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن دۈمبالاپ بولغان بولاتتى . مانا ئۇ رومكىسىنى كۆتۈرۈپ ، قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنى پاكىز ياغلىقى بىلەن سۈرتتى ۋە سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇگۈنكى سورۇن ، بىزنىڭ يېڭى رەھبىرىمىز گىن چۈجاڭ بىلەن ياخشى تونۇشۇش ، ئۇنىڭ قىزىقارلىق ئىلمىي مۇلاهىزىلىرى-دىن بەهرىمەن بولۇش ، شۇنداقلا بىزنىڭ ياش ئالىممىز ئەلانىڭ ئىلىم تەهسىل قىلىش يولىدا ئېرىشكەن نەتىجىلىرىدىن ئاز بولسا-مۇ خەۋەردار بولۇپ قېلىش ئۈچۈن بىر ياخشى مەيدان . ئولتۇرغان-لىرىمىز سىياسەت ۋە ئىلىم - پەن جەهەتتىكى كۆزگە كۆرۈنگەن بۇ ئىككى ئەربابىمىزدىن ناهايىتى تۆۋەن ، شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

— شۇنداق بولماي ! — بەزىلەر ئۇنىڭغا جاۋابمۇ بېرىشتى .

— شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ، — دەپ گېپىنى داۋام قىلدى رەقىپ ، — ئىلىم دۇنياسىدىن مىسال ئالايلى . ئاي يەرگە قارىغاندا قىرىق توققۇز هەسسە كىچىك ، شۇنداق بولسىمۇ ، يەر ئۇنى كىچىك كۆرمەي ئۆزىنىڭ هەمراهى هېسابلايدىكەن ، ئاي ئۆزىنىڭ مەردانە دوستى بولغان يەرنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولىدىكەن . يەنە مەسىلەن ،

قۇياشنى ئالايلى ، ئۇ يەردىن بىر مىليون ئۇچ يۈز مىڭ ھەسسە چوڭ بولسىمۇ ، قىلچە مەغرۇرلانماي ، يۈز ئەللىك مىليون كىلو-مېتىر يىراقلىقتىن ئۆزىنىڭ دوستى بولغان يەر شارىغا نۇرلىرىنى سېخىيلىق بىلەن ئەۋەتىپ تۇرىدىكەن ! مەن بۇ گەپلەرنىمۇ بىر ۋاقىتتا دوستۇم ئەلا بىلەن بولغان سۆھبەت جەريانىدا يېزىۋالغان ۋە ئۇنى دوراپ يادلىۋالغان . دېمەكچىمەنكى ، ھەر خىل سۈپەتلىرى-مىز بولسىمۇ بىر - بىرىمىزگە كۆيۈنەيلى ، ئاسمان جىسىملىرى-نىڭ چوڭلىرىدىكى كەمتەر سۈپەتنى ، كىچىكلىرىدىكى ئۇمىدۋار خىسلەتنى ئۆزلەشتۈرۈۋالايلى !...

ئۇ يەنە سۆزلىمەكچىدى ، بىراق ئۆيگە پارتىيە كومىتېتىنىڭ يېڭى كەلگەن شۇجىسى كىرىپ كەلدى :

— ري جۇرىن !— دېدى خې شۇجى تاپسىدىن قەدەم تاشلا - تاشلىمايلا گاراڭ - گۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ سۆزلەپ ، — تازا كېپىكتىم ، ئەپۇ قىلىڭ !...

ھەممىمىز ئورنىمىزدىن تۇرۇشتۇق . ئۇزۇندىن بېرى نامىنىلا ئاڭلاپ يۈرگەن بۇ ئادەمگە سىنچىلاپ قارىدىم : ئۇ ئورۇق ، ئېگىز بوي ، سېرىق چاپىنىدىن مۇرە ئۇستىخانلىرى بىلىنىپ تۇرىدىغان ، كۆتمەك چاچ ، لەۋلىرى كۆك ، كۆزلىرى يۇمۇقراق ، قىزىل بۇ-رۇن ئادەم ئىكەن .

— خې شۇجى ! خې شۇجى ! — دەپ ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەشتۈردى رەقىپ خۇشامەت بىلەن باشلىرىنى ئېگىپ ، — شۇنچىمۇ كۆتكۈزمىسز ، كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ دەپ داستخان سېلىۋەردۇق !

ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ قوللىرىنى كەڭ يېيىپ ، خې شۇجىنى تونۇشتۇرۇشقا ئۆتتى :

— خې شۇجى مىللىي سىياسەتنى ئىجرا قىلىشنىڭ مۇتەخەسسىسى ، بىلىمى چوڭقۇر ، رەھبەرلىك سەنئىتى ئۇستۇن ، ئاق

كۆڭۈل ، كەمتەر ئادەم . ئۆز ۋاقتىدا ئەلەممۇ ، قەلەممۇ تۇنقان ، بولۇپمۇ مىللىي خىزمەت تەجرىبىسى مول !

رەقىپىنىڭ ماختاشلىرىدىن رازى بولغان خې شۇجى كەمتەرلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئوڭ قولىنى يېرىم كۆتۈرۈپ :

— ھەي ، نەدە ، نەدە ! — دېدى يۇقىرىدىن ئورۇن ئېلىۋېتىپ . ئۇنىڭ ئۇزۇن بۇرنى قىزىرىپ پىشقان لازىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى . مېنىڭ يادىمغا بىردىنلا شۇي شۇجى كەلدى ـ دە ، خىيالىمدىن : «شۇي شۇجى بولغان بولسا ، بۇنداق سورۇندا ئولتۇرمىغان ، بەلكى ئۆزىرىخاھلىق ئېيتىپ چىقىپ كەتكەن بولاتتى» دېگەن پىكىر يالت قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى .

بىزنىڭ خې شۇجى سۇنۇلغان رومكىنى قايتۇرمىدى ۋە ئۇستەلدىكى ھەر خىل سەيلەردىن ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلىدى . رەقىپ بىزنى ئۇنىڭغا بىرمۇبىر تونۇشتۇردى . ئۇ بېشىنى لىڭشىتىپ ھەربىرىمىزگە بىردىن قاراپ قويۇپ كۈلۈپلا قويدى ، بىراق بىرەرىمىز بىلەن ئەھۋال سورىشىپ قويمىدى .

— بىزنىڭ رې جۇرىن ئەھۋاللارنى ياخشى تونۇشتۇردى ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ھازىر ئون ئالتە مىللەتنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بار ئىكەن ، ئۇلار ئىتتىپاقلىشىپ ياخشى ئۆگىنىۋېتىپتۇ . پۈتتۈرۈپ چىققانلار ئىچىدە چۇجاڭ ، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى بولۇپ كەتكەنلەرمۇ بار ئىكەن ، مانا بۇ ناھايىتى ياخشى ئەھۋال !

خې شۇجى ئىلىم ـ پەننى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدا زادىلا سۆزلىمىدى . مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئىلىم ـ پەن ، تەتقىقات ، مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىرى كۆپ ، نەتىجە قازانغانلىرى نۇرغۇن تۇرسىمۇ ، ئۇ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىدى . كەسىپ ئۆزگەرتىپ ، مەمۇرىي خادىم بولۇپ ئۆسكەنلەرنى ماختىدى . مەن ئۇنىڭ بۇ ماختىشىغا نارازى بولۇپ :

— خې شۇجى ، ھەربىر ئوقۇغۇچىنى بىز تۆت - بەش يىل ئىلىم - پەن بىلەن تەربىيىلەيمىز . ئۇ بىر كەسىپنى ئىگىلەپ جەمئىيەتكە چىقىدۇ . ئۇنىڭ شۇ كەسىپنى تېخىمۇ پىششىقلاپ بې-يىتىشى ، بېرىلىپ تەتقىق قىلىپ جەمئىيەتكە خىزمەت كۆرسىتە-شى قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئىش . مېنىڭچە ، مانا شۇنداقلارنى ماختاپ ، شاختىن شاختا قوندىغانلارنى ئانچە - مۇنچە تەنقىد قە-لىپ قويغان ياخشىغۇ دەيمەن ! — دەۋەتتىم .

— ياخشى پىكىر ،— دېدى گىندىڭ جامىسۇ خۇشال بولۇپ . بىز ئەمدى ئاز - تولىدىن ئىچىشىپ ، قىزغىن سۆھبەتكە كىرىشكەنىدۇق .

— تىل - ئەدەبىيات كەسپىنى ئوقۇغانلارنىڭ ئۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشى ناتايىن ،— دېدى خې شۇجى ماڭا قاراپ قو-يۇپ ،— ھازىر مىللىي رايونلار ئۈچۈن زۆرۈرى ، ھەر دەرىجىلىك كادىرلار ، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار . ناۋادا ، بىزنىڭ بىر ئوقۇد-قۇچىمىز شىنجاڭغا يۆتكىلىپ بېرىپ گۈڭشې شۇجىسى بولالىسا ، بۇ چوڭ ئۇتۇق !

— شىنجاڭغا بېرىپ يەنە ئوقۇتقۇچىلىق قىلسىچۇ ، — دېدىم ئىختىيارسىزلا ، — بۇ ، ئۇتۇق بولمامدۇ ؟

— ئوقۇتقۇچىلىق ؟ ! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — ئوقۇتقۇچى بولۇشمۇ ياخشى . ناۋادا ، ئۇ ئۆسۈپ گۈڭشى شۇجىسى ، ناھىيە شۇجىسى ، ھەتتا بۇجاڭ بولۇپ كەتسە ، تېخىمۇ ياخشى ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان تۆھ-پىسى تېخىمۇ زور بولىدۇ . مانا بۇ ھەربىر ئوقۇغۇچىنىڭ تىرە-شىش نىشانى .

يېنىمدىكى بىر ئوقۇتقۇچى ماڭا ئاستا پىچىرلىدى :

— ئالىم بولىمەن دېگۈچە ، شۇجى بولۇشقا تىرىشساق بوپتە-كەن ، بۇنىڭدىن كېيىنكى نىشان شۇ بولىدىغان بولسا ، باشقا كە-

سىپلەرنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ سىياسەت ئۆتسەكلا بولمامدۇ!
— سىياسىي خادىملىرىمۇ مۇھىم،— دېدى گىنىدىڭ جامەسۇ،— مىللىي رايونلار ئۈچۈن ئىلىم - پەن خادىملىرىمۇ مۇھىم. شىزاڭلىقلار دۇنيانىڭ ئۆگزىسىدە ياشاۋېتىپ، جۇمۇلاڭما چوققەسىنىڭ ئېگىزلىكى قانچە دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرەلمىسە، شىنجاڭلىقلار دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭقۇر ئويمانلىق بولغان تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن قانچىلىك تۆۋەن ئىكەنلىكىنى بىلمەسە، ئۆزى ياشاۋاتقان يەر ئاستىدا نېمىلەر بارلىقىنى، ئۇنى قانداق ئېلىش، قانداق ئىشلىتىشنى بىلمەي كېتىۋەرسە، قانداق قىلىپ جەمئىيەتنىڭ خوجىسى بولالايدۇ. سىياسىي جەھەتتىلا ئەمەس، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت جەھەتتىمۇ بىز مىللىيلار زامانغا لايىق بولۇپ چىقىشىمىز كېرەك. گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى بىزنى نادانلاشتۇرۇشنى ئەۋزەل بىلەتتى. پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى يېڭى جۇڭگو نادانلىققا ئۆزۈل - كېسىل خاتىمە بەرمىسە، قايسى جەمئىيەت خاتىمە بېرەلەيدىكەن؟

گىنىدىڭ جامسۇ ئىچىملىكىنىڭ كۈچىدىنمۇ ياكى خې شۇجىنىڭ پىكىرلىرى دىتىغا ياقمىغانلىقتىنمۇ، ئىشقىلىپ، جىددىيلەشكەن، ئۇنىڭ سۆزلىرىدە بىر خىل ئاچچىق ۋە نارازىلىق بار ئىدى. مەن: «ئەھۋال چۈشىنىشلىك، ما جۇرىنىڭ ئورنى بوش قالماپتۇ، ئەمما شۇي شۇجىنىڭ ئورنى تولماپتۇ - دە» دەپ ئويلىدىم.

ئولتۇرۇش ماڭا زېرىكىشلىك ۋە كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئولتۇرۇشتا ئەڭ كۆپ سۆزلىگەنلەر رەقىپ بىلەن خې شۇجى بولدى. خې شۇجى رەقىپنى بىرده «جۇرىن» دېسە، بىرده «لاۋ-رې» دەيتتى. رەقىپ بولسا «خې شۇجى، خې شۇجى» دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ئۇنىڭ ئېسىدىن باشقا مېھمانلار چىقىپ كەتكەنده، گويا ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىلا خې شۇجىنى كۈتۈش، كۈلدۈرۈش ۋە رازى قىلىش ئۈچۈنلا كەلگەنده، ئۇ بىرده:

«خـي شۇجـى ئۇيغۇرچـه ناخشـىلارنى ياخشى كۆرىدىكەن ، قېنى ئېيتقىنا !» دېسه ، تۇرۇپلا مېنىڭ قۇلىقىمغا پىچىرلاپ : «خەنزۇ كلاسسىكلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن ئوقۇغىنا ، خي شۇجىنى بىر هەيران قالدۇرغىنا !» دەيتتى .

ئۇنىڭ خۇشامەتچىلىككە ۋە تەمەخورلۇققا ئادەتلەنگەن ۋۇجۇدىدا بايىقى «گىن چۇجاڭ ، ئەلا» دېگەن سۆزلەر گويا قاتتىق بوراندا توزۇپ تۇگىگەن بىر سىقىم قۇرۇق كۇلدەك ئىزناسىز يىتۇپ كەتكەنىدى .

مەن كېتىشكە ئالدىرىدىم ـ دە ، ئورنۇمدىن تۇردۇم :

— تالاغا چىقىپ كىرەي ، بەش مىنۇت رۇخسەت قىلساڭلا ئىكەن !

ماڭا هېچكىم پەرۋا قىلمىدى ، دالاندا ئاشپەز ئۇستام بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم .

— ئوقۇغۇچىلار ۋۇجۇتۇ يەپ چالا قورساق يۈرگەن ، سىلەردە بولسا مانا نېرىن !— دېدى ئۇ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ . ئۇنىڭ دېگىنى راست ، قىيىن يىللاردا هەربىر ۋۇجدانلىق ئادەم بۇنداق بايقاشات يېـمەكلىكلەر تولغان ئۇستەلـدە ئولتۇرغاندا ، ئۆزىنىڭ قولۇم ـ قوشنىسىنىڭ غورىگىل ئۇستىلىنى يادىغا ئالماي تۇرالمايتتى . مەن ئاشپەزگە جاۋاب بەرمىدىم ـ دە ، چىقىپ كەتتىم ، شۇ چىقىپ كەتكىنىمچە قايتا بۇ ئۆيگە كىرمىدىم .

مەن ياتقىمغا كېلىپ بىر خىل خورلۇق هېس قىلدىم ، لېكىن بۇگۈنكى ئولتۇرۇشقا بارغىنىمنىڭ پايدىسى بولدى . مەن گىنىڭ جامىسۇ بىلەن تونۇشۇپ قالدىم ، شىنجاڭلىق ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئەهۋاللاشتىم ، خي شۇجىنىڭمۇ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم . ئۇ قانداقتۇر بىلىم بىلەن چىقىشالمايدىغان ، مەنسەپخور ئادەمدەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى . مېنىڭ قارىشىمدا ، بۇنداق ئادەملەر جەمئىيەتتە ئىلىم ـ پەن بولمىسىمۇ ئىنسانلار ئوخشاشلا

ياشاۋېرىدۇ ، دەپ قارايدۇ . ئىنسانلار ئۆزىگە زۆرۈر بولغان بۇ نەرسىلەرنى قايسى يول بىلەن بولسىمۇ تەبىئەتتىن ئالالايدۇ . ئىنسانلارغا لازىم نەرسىلەر يېمەك ـ ئىچمەك ، كىيىم ـ كېچەك ، تۇرالغۇ جاي ، ئوتۇن ـ ياغاچ... ئىنسان ئۈچۈن لازىم بولغان بۇ نەرسىلەردىن باشقىلىرىنى ، مەسىلەن ، دېڭىزنىڭ تېگىنى ، ئاسمانىدىكى يۇلتۇزلارنى ، يەرنىڭ ئاستىدىكى سۇنى ، سۇنى يېقىلغۇ قىلىشنىڭ يوللىرىنى ، چۆلدىكى ھايۋانلارنى ، ھاشاراتلارنىڭ ھاياتىنى ، ئۆتكەن ئادەملەرنىڭ تارىخىنى ، ۋەھاكازالارنى بىلىشنىڭ ھاجىتى يوق . ئىنسانىنىڭ قورسىقى تويغاندىن كېيىن شېئىر ئوقۇمىسىمۇ ، ناخشا ئاڭلىمىسىمۇ ، رومان ئوقۇمىسىمۇ بولۇۋېرىدۇ ، بىكار بولسا ئۆخلىسۇن ياكى بالىلىرىنى ئويناتسۇن... ئىنساندا بىرلا جىسمانىي ھاجەت بولىدۇ . ئۇلار ئوزۇقلىنىدۇ ، قۇۋۇەتلىنىدۇ ، جىقراق ياشاشقا ، دۇنيادا جىقراق بىر نەرسە يەۋېلىشقا ئالدىرايدۇ... دېمەك ، خۇلاسە شۇ : مائارىپ ، پەن ـ مەدەنىيەت ۋە باشقىلار ئىنسانلارنىڭ ئېھتىياجى ئەمەس ، بەلكى ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان بىر خىل ئەمەك...

ئادەملەرنىڭ مانا مۇشۇنداق نادانلىرىدىن رەنجىشنىڭ ھاجىتى يوق . بىراق ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى نادانلىقتىن قۇتۇلغان ، ئۇلار ئۆزىنى سېنىكىدىن ئۈستۈن ھېسابلايدۇ ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سېنى باشقۇرىدۇ ، ساڭا ئىش بۇيرۇيدۇ ، ۋەزىپە تاپشۇرىدۇ . ئۇلارنىڭمۇ بەزىلىرى ئاق كۆڭۈل ، ئىشلەمچان ۋە مېھرىبان ، لېكىن ئۇلار ھاياتقا ھامان شەپقەتسىز مۇئامىلە قىلىدۇ . مەسىلەن ، ئېسىل باغقا بىر ئېشەك كىرىپ قالغان بولسا ، ئۇلارمۇ ئېشەكنى ھەيدەيدۇ ، لېكىن ئېشەكنى ئۇرۇش ئۈچۈن باغدىكى ئەڭ ئېسىل مېۋىلىك دەرەخنى ئوشتۇپ تاياق قىلىۋالىدۇ !

مەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى سانى ئىنتايىن ئاز قەبىھلىرىدىن قورقمەن ؛ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىنى چۈشەنمەيدىغانلىقىنى يوشۇ-

رۇش ئۇچۇن ، دۇنيادىكى گۈزەل نەرسىلەرگە دۇشمەنلىك قىلىدۇ . ئالايلى ، بايىقى گۈزەل باغقا ئېشەك كىرگەنلىكىنى ئۇلار كۆرۈپ قالسا ، ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولىدۇ ، ئېشەككە باركاللا ئېيتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئېشەك بولۇپ قالمىغىنىغا ھەسرەت چېكىدۇ !

مەن خىيالىمدىن ئەنە شۇنداق خۇلاسىلەرنى چىقىرىپ كارىۋىتىمدا ئۇزاق ياتتىم . سائىتىمنىڭ قانچە بولغانلىقىنى بىلمەيمەن ، قورسىقىم ئاچتى ، مەن چايداندىن چاي قۇيدۇم . ئويلاپ باقسام ، مەن رەقىبىنىڭ ئۆيىدە ھېچ نەرسە يېمەپتىمەن ، ئۆز ئۆيۈمدە قاتتىق ـ قۇرۇق نەرسىلەر بىلەن غىزالىنىشقا باشلىدىم .

ئىشكىم چېكىلدى ، ئورنۇمدىن تۇرغۇچە ياتقىمغا گىنداڭ جامسۇ كىرىپ كەلدى . مەن ناھايىتى خۇشال بولدۇم .

— كېلىڭ ، ئەجەب ياخشى كەلدىڭىز ! — دەۋەتتىم خۇشاللىقىمدا .

— قارىسام چىقىپ كېتىۋاتىسىز ، نارازى بولدىڭىز ، ئەتىمالىم ، — دېدى ئۇ رەھىمدىللىك بىلەن ، — سىز خې شۇجىنىڭ مۇلاھىزىلىرىنى ئەتراپلىقراق چۈشىنىڭ ! ھەرھالدا ئۇ كىشى مىللىي رايونلارغا مىللىي كادىرلار كۆپرەك لازىم دېگەننى كۆزدە تۇتۇۋاتسا كېرەك ، سىز ئوقۇتقۇچىلارنى كەمسىتتى دەپ چۈشىنىپ قالدىڭىز ، شۇنداقمۇ ؟

ئۇ كارىۋاتتا ئولتۇرۇۋېتىپ شۇنى سورىدى ، مەن راستىنى ئېيتتىم :

— توغرا ، مەن ئۇ ئادەمنىڭ كۆزقاراشلىرىغا قوشۇلمىدىم ، ماڭا ئۇ ئادەمنىڭ گەپلىرى ياقمىدى .

— بىر مەسىلىدىكى كۆزقارىشىغا قاراپلا بىر ئادەمگە باھا بېرىشكە بولمايدۇ ، كۆزقارىشى توغرا بولمىغان ياخشى ئادەملەرمۇ بولىدۇ .

— مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن !

— دېمەك ، خې شۇجىدىن رەنجىمەك .
— رەنجىگىنىم ، ئۇنى ياماڭ كۆرگىنىم ئەمەس .
— شۇنداق ، لېكىن سىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن سىز توغرۇلۇق پاراڭ بولدى . سىزنىڭ شىنجاڭدا دوكلات بېرىشىڭىزغا خې شۇجىمۇ قوشۇلدى . ئۇ بۇ ئىشنى ماڭا تاپىلاپ قويدى . سىز جەزمەن ياخشى تەييارلىق قىلىپ بېرىڭ ، دوكلاتنىمۇ ياخشى بېرىڭ . سىز توغرۇلۇق ما جۇرىن ماڭا ئېيتقان ، ئەسلىي پىلان بويىچە سىزنى بەش يىل زەربىدارلىق بىلەن تەربىيىلەپ باقماقچىكەن ، يەنە بىر يىل بار . بەش يىلدا سىز قانچىلىك سەۋىيىگە يېتەلەيسىز ، بۇنى ئەمەلىيەت ئىسپاتلايدۇ . سىزنىڭ هازىرقى سۇر-ئىتىڭىز مۇلچەردىن جەق ئېشىپ كەتكەن ، ئويلاپ كۆرۈڭە ، 1957 ـ يىلى تولۇق ئوتتۇرىنى تۈگەتكەن بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ، تۆت يىلدىن كېيىن مەخسۇس ئىلمىي دوكلات بېرەلەيدىغان بىر ئىلمىي خادىم سۈپىتىدە سىرت رايونلارغا كېتىپ بارىدۇ . بۇ نەقەدەر خۇشاللىنارلىق ئىش ـ هە !
— يولداش گېنىڭ ،— دېدىم مەن ئۇنى يېقىن هېسابلاپ ،— مېنىڭ سۆزلىرىمدىن سىزمۇ پارتىيىمىزنىڭ قىممەتلىك كادىرلىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن دېگەن مەنىنى چۈشىنىپ قالماڭ . ناۋادا ، شۇي شۇجىدەك ، ما جۇرىنەك پارتىيە كادىرلىرى بولمىغان بولسا ، ماڭا ئوخشاش ئىلىم ئىگىلەش يولىغا يېڭىدىن قەدەم قويغان هەۋەسكار نەدىن بولاتتى ؟ مەن ئىلىم ـ پەن ئارقىلىق دۆلىتىمىزنىڭ قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ ، دۇنيادىكى ئىلغار دۆلەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بەل باغلىغان پارتىيە كادىرلىرىنى جېنىمدەك قەدىرلەيمەن !
گېنىڭ ئىككىمىز ئۇزاق مۇڭداشتۇق...
ئۇ ئەتىسى بىزنى پويىز ئىستانسىسىغا ئۇزىتىپ چىقتى .
... پويىز قاتتىق گۈدۈك بېرىپ ، كۆرمىگىنىمگە تۆت يىل

بولغان ئانا يۇرتۇم تەرەپكە قاراپ قوزغالدى ، هاياجاندىن ۋارقىراپ ناخشا ئېيتقۇم كېلەتتى . پەقەت پويىز خېشى كارىدورىغا كىرگەندىن كېيىنلا ئورنۇمغا قايتىپ كىردىم ، شۇنىڭغىچە ۋاگون ئىشىكى ئالدىدا خىيالغا چۆمگەنىدىم .

— شۇنداق قىلىپ ، دوكلات بېرىدىغان بولدۇڭ ! — دېدى دۇەن جياۋشۇ يۇمشاق يانقۇدا يانپاشلاپ يېتىپ ، — ماڭا قىيىن ، ئەمما سىزگە ئاسان !

— ئۇستازغا قىيىن بولغان ئىش ، شاگىرتقا ئاسان بولىدۇ !— دېدىم ئۇنىڭغا جاۋابەن چاقچاق قىلىپ ، — سەۋەبى قىيىنى ئۇستازى تەرىپىدىن هەل قىلىنىپ ، شاگىرتىغا ئاسىنى قالىدۇ ـ دە !

— ئۇنداق بولغاندا دۇنيا ئىلگىرىلىمەيتتى . دۇنيانىڭ قانۇنىيىتى ئۆزگەرمەيدۇ : ئاۋۋال چىققان قۇلاقتىن ، كېيىن چىققان مۇڭگۈز ئۆتۈپ كېتىدۇ !

پويىز غەربكە — چىلىەنشەننىڭ ئاقۇاش چوققىلىرى تەرەپكە قاراپ تېز ماڭماقتا...

2

«ئۇرۇمچى مېهمانخانىسى»نىڭ 2 ـ قەۋەت 39 ـ نومۇرلۇق ئۆيىدە تۇرۇۋاتقىنىمىزغا ئىككى هەپتە بولدى . غەربىي ـ شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ، تۆمۈريول ، سىياسىي قانۇن ، مال دوختۇرلۇق ، سەنئەت كەسىپلىرىنى تۇگىتىپ هەرقايسى ئىدارىلەرگە خىزمەتكە ئورۇنلاشقان تونۇش ـ بىلىشلەر ، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرىمدىن ئۆزبېكىستان ، قازاقىستان ۋە موسكۋا ، لېنىنگرادتىكى ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىنى ، مەملىكەت ئىچىدىكى هەرقايسى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنى تۇگەتكەن دوستلىرى

رىم ، تىل ، تارىخ ، ئەدەبىيات ۋە تەرجىمانلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان سەپداشلىرىم... ئاندىن قالسا مېنىڭ يۇرتداشلىرىم ، گۇزەلئاينىڭ تۇغقانلىرى كېلىپ - كېتىپ تۇراتتى ، بولۇپمۇ دۇەن جياۋشۇ ئىككىمىزنىڭ «ئۇيغۇر تارىخى» ۋە «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا سۆزلىگەن لېكسىيىلىرىمىزدىن كېيىن مېھمانلار تېخىمۇ كۆپەيدى . ئۇلار بىزنى ئۆيلىرىگە چاقىراتتى ، ھەر كۇنى يېرىم كېچىگىچە مېھمان بولاتتۇق ، بۇ كۇتۇشلەر بىزنى خۇش قىلدى ، بولۇپمۇ مېنىڭ ئائىلە ئىشىم ئېلىپ كەلگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ۋاقتىنچە بولسىمۇ ئۇنتۇلدۇردى...

— يامان بولدى ، — دېدىم مەن بىر كۇنى سەھەرلىكى دۇەن جياۋشۇغا ، — كۇنلەر بىكار كېتىۋاتىدۇ ، كۇندۇزكى ۋاقىت سۆھبەت - پاراڭ ، ئاخشامقى ۋاقىت ئولتۇرۇش بىلەن تۇگەۋاتىدۇ . كىتاب كۆرۇشكە زادىلا ۋاقىت يوق !

— بېرەر ئاي دەم ئېلىڭ . قاراڭە ، چىرايىڭىزغا قان يۇگۇرۇپ ، كۆزلىرىڭىز نۇرلىنىپ قالدى . قەشقەرگە بارغاندا پىلانلىق ئىش قىلايلى ، بېرىش - كېلىشنى ئازايتىپ ، كىتاب ئوقۇشقا جىقراق ۋاقىت چىقرايلى ، ھە راست ، سىز غۇلجىغا بېرىپ كېلىشنى ئېيتىۋىدىڭىز ، قانداق ، بېرىپ كېلەمسىز ؟

— شۇنداق قىلاي ، سىزمۇ بىللە بېرىڭ ، — دېدىم نەچچە كۇندىن بېرى كۆنمەي كېلىۋاتقان جياۋشۇنى كۆندۇرۇشكە تىرىشىپ ،— ئۇ يەردىنمۇ كىتاب ئالغىلى بولىدۇ .

— ياق ، سىز بېرىپ كېلىڭ ، سىز كەلگۇچە مەن «شىنجاڭ مۇزېيى»دا ئىشلەپ تۇراي ، كۆچۇرۇۋېلىشقا رۇخسەت قىلىدىكەن ، بىر قىسىم ناھايىتى ياخشى ماتېرىياللار بار ئىكەن...

ئىشىك قېقىلدى ، ئۆيگە ئوسمان كىرىپ كەلدى ۋە قاقاقلاپ كۇلۇپ تۇرۇپ چاقچاق قىلدى :

— ئۇۋاڭلاردىن باستىمۇ ، تازا ئالغۇر ماشكىمىكەنمەن . تېز-

رەك كىيىنىڭلار ، زۇلخۇمار پۇت ـ قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئەكەلگىن دەپ ئەۋەتتى . بولدى ، يۇزنى ئۆيگە بېرىپ يۇيۇڭلار !

ئوسمان ئۆزىرىخاھلىققا يول قويمايتتى . دۇەن جياۋشۇ تۇزۇت قىلىپ بېقىۋىدى ، ئوسماننىڭ كۇلكىدىن نۇرلىنىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىردىنلا ئالايدى ، ئىنچىكە قاشلىرى يىمىرىلىپ ، كۆكۈچ لەۋلىرى مىدىرلاپ ئېچىلدى ۋە مۇنۇ سۆزلەر ئاچچىق ئارىلاش ئېتىلىپ چىقتى :

— نېمە دەيدىغاندۇ ، مۇنۇ ئادەم ! پۇتىڭىزدىن سۆرەپ ، پەيپەي ئەتكۇزۇپ ئېلىپ بارىمەن !

— ئەتىگەندە نېمانچىلا !— دېدىم مەن ئۇنىڭ قويۇق ساقاللىق ئېڭىكىنى تۇرتۇپ قويۇپ ،— ئاخشام ئون ئىككىگىچە ئارام بەرمىدىڭ ، قاغا تېزەك چوقۇماستا يەنە نېمە كاتا ـ كاتاڭ !

— ئاخشامقىنداڭ چالدىسى ،— دېدى ئۇ كۇلۇپ قويۇپ ،— بارغاندا كۆرىسەن ، سىلەر كېتىپلا بىزنىڭكىگە بىر مېھمان كەلدى . كېچىچە سېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە تەقەززا ، بارماسىاڭ ، ئاپلا دەپ قالىسەن .

— ئاخشام قالتىس كۆڭۈل ئاچىتۇق !— دېدى دۇەن جياۋشۇ ،— مەن بەك خۇشال بولدۇم .

مەن ئوسماننىڭ بەختلىك ئائىلىسىگە بېرىشقا قىزىقمەن . ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن ئۆز تۇرمۇشۇمدا كەم بولغان نەرسىلەرنى كۆرىمەن . ئۇلار ناھايىتى كۆڭۈللۈك ياشايدىكەن . ئوسمان ئاشۇ كۆڭۈللۈك ئائىلىنىڭ قۇرغۇچىسى ، خوجايىنى . ئۇ ھازىر بۇرۇنقى شاللاق ئوسمان ئەمەس ، ئېغىر ـ بېسىق ، تەمكىن يىگىت . ئۇ بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك مەمۇرىي كادىر بولۇپ ئىشلەيدىكەن ، زۇلخۇمار ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن . ئۇلار ئىككى ئوماق بالىسى بىلەن قانغۇچە ئويناپ ، قانغۇچە كۇلۇشىدىكەن . مېنىڭ بىر يىللىق كۇلكەمنى ، ئۇلار بىر سائەتتىلا كۇلۇپ بولىدىكەن . بىزنىڭ ئوس-

مان باللىرىغا ئوسسۇل ئويناشنى ئۆگىتىپتۇ ، ئۆزى ئوستا سازەندە بولۇپ قاپتۇ ، زۇلخۇمارمۇ خوشخوي ناخشىچى ئايال بوپتۇ . ئاخشام بىز ئىچكەركى ئۆيدە ساز چالدۇق ، زۇلخۇمار دالاندا تاماق قىلىۋېتىپ ئاجايىپ ناخشىلارنى ئېيتىپ بەردى . ئۇ ئىچكىرىگە ناخشا ئېيتىپ كىرەتتى ـ دە ، بەزىدە ئادەمنى كۇلدۇرىدىغان گەپلەرنى قىلىپ قويۇپ ، ئوسسۇل بىلەن چىقىپ كېتەتتى . ئۇنىڭ دولقۇنلىنىپ تۇرىدىغان سارغۇچ چاچلىرى ئاۋۇالقىدەكلا كۆركەم ۋە يارىشىملىق ئىدى . ئۇلار بىر سىكلىسىنى ئەكىلىۋاپتۇ . ئۇ قىزمۇ ئاجايىپ ئوسسۇلچى ۋە ناخشىچى ئىكەن . ئۇلارنىڭ ئۆي ـ جاھازلىرىغا زوقۇم كەلدى : سىم كارىۋات ، ئىشكاپ ، ئوستەللىرى ئاجايىپ چىرايلىق . گىلەملىرىدىن ئەتىر پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ . ئۆينىڭ تۆرىگە ئۇلارنىڭ توي قىلغان كۇنىدىكى رەسىمى ئېسىلغان . رەسىمدە ئۇلار يوغان ساپادا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ، مۇھەببەت ئىزھار قىلىشۋاتقان ياشلاردەك تارتىنىشىپ ، كۇلۇشۇپ ئولتۇرۇشۇپتۇ... ئۇلارنىڭ مۇئامىلىسى ئەر ـ ئايالدەك ئەمەس ، خوددى بىر ـ بىرى بىلەن ئىچ سىر ئېلىشقان كونا دوستلاردەك ، ئەركىن چاقچاق قىلىشىدۇ ، ئەركىن ئىش جورۇشىدۇ... ئۇلارنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشىنى سوراپ كۆردۇم ، كۆڭۇللۇك ئىكەن . ئۇلار سەھەر تۇرىدىكەن ـ دە ، كۇلكە ـ چاقچاق بىلەن بالىلىرىنى كىيىندۇرۇپ ، غىزالىنىدىكەن . ئاندىن ئىككىسى ئىككى ۋېلىسىپىت بىلەن ئوماق بالىلىرىنى يەسلىگە ئېلىپ ماڭىدىكەن ، چۇشلۇكى تەڭ كېلىپ قول ـ قولچە تاماق ئېتىدىكەن ، كەچكى تاماقنى بولسا ئالدىرىماي يەپ ، بەزىدە تانسىغا ، بەزىدە كىنوغا ياكى بولمىسا دوستلىرىنىڭكىگە مېھمانغا بىللە بارىدىكەن . بالىلىرى ئۇلارنىڭ ھاياتىنى كۆڭۇللۇك قىلىدىغان ئەمەك ئىكەن ، ھەرگىزمۇ ئۇلارغا يۈك ياكى چۇشەك ئەمەس ئىكەن . ئوسمان بىلەن زۇلخۇمارنىڭ كۆڭۇللۇك تۇرمۇشى مېنى ئويغا سېلىپ قويدى . ئۇلار ھەقىقي

تۇرمۇش كەچۈرۈۋېتىپتۇ . مەن بولسام ، تېخىلا شۇ «غايە» بىلەن ياشاۋېتىپتىمەن . «غايە»دىن تۇرمۇشقا سەپەر قىلىدىغان چاغ قاچان كېلەركىن ؟...

كەچكى ئولتۇرۇشىمىزنىڭ كۆڭۈللۈك بولۇشىغا مۇنداق ئىككى ئىش سەۋەب بولدى . بىرى ، ئەلانۇر ئۆز يىگىتىنى باشلاپ كىردى . ئەلانۇر ھازىر ئاتاقلىق ژالىبولچى ئىكەن . ئۇ چەت ئەلدىن يېقىندا قايتىپ كەپتۇ . ئۇ يەردە نۇرغۇن ناخشا ۋە ئۇسسۇللارنى ئۆگىنىۋاپتۇ . ئۇنىڭ يىگىتى — رۇستەم ئېگىز بوي ، چىرايلىق يىگىت ئىكەن . ئۇلار بىر - بىرىنى «سىز» دېيىشىدىكەن . بىزنىڭ ئوسمان بىلەن زۇلخۇمار بولسا «سەن» لىشىدىكەن . مەن ئۇلارغا «سەنلەش» سىلەرنىڭ چىرايلىق كەشتىدەك تۇرمۇشۇڭلارغا ياراشماي قالغان «قارا يىپ» بولۇپ قاپتۇ ، «سەن» دېيىشىمەيمۇ ئىناقلىقنى بىلدۇرگىلى بولماسمۇ ، دەپ مەسلىھەت بەردىم . زۇلخۇمار كۈلۈپ تۇرۇپ :

— بىز جاقاڭ - جۇقۇڭ يولدا تېپىشىپ قالغان ، شۇ قوپال سەپەرنىڭ يالدامىسى ئۈچۈن «سەن»نى ساقلاپ يۈرۈۋاتىمىز ! — دېدى .

بىز غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە چىققان ۋاقتىتىكى سەپىرىمىزنى ئەسلەشتۇق... شۇ چاغدا ، ئۆيگە خۇرجۇن - تاغارلىرىنى كۆتۈرۈپ بىر يولۇچى كىرىپ كەلدى . بىز ساقاللىرى ئۆسكىلەڭ بۇ ئادەمنى تەستە تونۇدۇق ، ئۇ نامەت ئىدى . ئۇ ماڭارىپ خادىمىغا ھېچ ئوخشىمايتتى . ئۇنىڭ قوللىرى لوققا - قاتتىق ، چىرايىدا قورۇقلىرى كۆپەيگەن ، ھەتتا ئۆسۈپ كەتكەن ساقىلىغا ئاق سانجىغانىدى . دېمەك دۇنياخورلۇق ، ئەيش - ئىشرەت ئۇنى قېرىتقان ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئىچىدە قوپال ھەرىكەت قىلىپ يۈرۈپ يېشىنىدى ، چىمەن دوپپىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ ، قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ئۆيدىكىلەرگە يالت - يۇلت قاراپ قويۇپ ، تاغاردىن بىر چوڭ ئانار گۈللۈك

گىلەم ، يەنە بىر ئىران نۇسخىدىكى زىلچىنى چىقاردى . نامەت بۇلارنى يېيىپ تۇرۇپ :

— سىلەرگە قىلغان سوۋغىتىم ! — دېدى . بىز كۇلۇشتۇق . مەن ئۇنىڭغا ئەلانۇرنى ئىشارە قىلىپ چاقچاق قىلدىم :

— ئەلانۇرغا سوۋغات بەرمەمسەن ، سېنىڭ ئالدىڭغا مانا كۇيۈگۈنۇلنى باشلاپ كەپتۇغۇ !

كۆپچىلىك كۇلۇشتى . نامەت گەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ ، يەر ئاستىدىن ئەلانۇرغا قاراپ قويدى ـ دە ، زىلچا خورجىنىنىڭ ئىزمىسىنى يېشىپ ياڭاق ، گۇلە ، پىستە ـ بادام ، مېغىز قاتارلىق يېمىشلەرنى ئوچۇملاپ ئۇستەلگە قويۇشقا باشلىدى ، ئاندىن كېيىن ھەربىرىمىزگە ئىككىدىن ئانار بەردى . بىز ئىچىشتۇق ، قىزىق پاراڭلارغا چۇشتۇق . ئەلانۇرنىڭ چەت ئەل توغرىسىدىكى ، نامەتنىڭ ھەر خىل سودىگەر ، كاززاپلار توغرىسىدىكى ھېكايىلىرى بىزنى كۇلدۇردى ، مەن قانغۇچە كۇلۇۋالدىم .

مېنىڭ رازى بولغان يەنە بىر يېرىم ئوسمانمۇ ، زۇلخۇمارمۇ مېنى بېرەر قېتىم «ئالىم» ، «دوستۇم» دېگەندەك ئاتالمىلار بىلەن ئاتىمىدى . مېنىڭ ئىلمىي دوكلاتىمنى ئۇلارمۇ ئاڭلىغان ، لېكىن بىرەر قېتىممۇ تىلغا ئالمىدى ، مەن ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىدىن ناھايىتى خۇشال بولدۇم .

دۇەن جياۋشۇ قايتار چاغدا ماڭا :

— ئۇلار ياخشى ئەر ـ خوتۇن ئىكەن . ئەخلاقلىق ياشلار ئىكەن !— دېدى . مەن ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۇردۇم :

— ئۇلارنىڭ ھاياتىدا بىر چوڭ نۇقسان بار ، ئۇلار كىتاب ئوقۇپ ئىلىم تەھسىل قىلىشنى يادىدىن چىقىرىشقان . ياشلىق — ئاجايىپ چاغ ، سىزدىن بىھېساب جىق خۇشاللىق تەلەپ قىلىدۇ ، لېكىن ياشلىقنىڭ تەلىپىگە سوغۇق مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . خۇشاللىقنى ھاياتنىڭ كۇز ۋە قىش پەسىللىرىگە

قالدۇرۇشنى ئويلىغان ئادەم ، ياشلىق دەۋرىدىكى تەلىپىگە ئېغىر ۋە كۆڭۈلسىز ئەمگەك بىلەن جاۋاب بېرىشنى بىلىشى كېرەك !

دۇەن جياۋشۇ كۈلۈپ قويدى ۋە مېنىڭ مۇرەمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ :

— سىز دېمەتلىكلەر نېمىنى ھەۋەس قىلىدۇ ؟ ئۇلار مەنىلىك ياشاش ئۈچۈن ، ھاياتتىن نۇرغۇن گۈزەل نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ . سىز بولسىڭىز ، ئەكسىچە جاپالىق ۋە باشقىلارغا زېرىكىشلىك بولغان ئىشلاردىن لەززەت تاپالايسىز...

يۇقىرىقىلار مۇشۇ ئۆيدە بولغان ئىشلار ۋە تەسىراتلار . بىز تۇنۇگۈن كېچىسى ياخشى تەسىرات بىلەن قايتقان بۇ ئۆينىڭ بوسۇغىسىغا بۇگۈن يەنە كەلدۇق . مەن ئۇلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئاشخانا تەرەپكە بۇرۇلۇۋىدىم ، ئوسمان مېنىڭ مۇرەمدىن تۇتۇۋالدى :

— نامەھرەم بار ، چالۋاقماي سارايغا ماڭ !

بىز ئولتۇرغاندىن كېيىن ئوسمان قاتتىق يۆتىلىپ قويدى . شۇ چاغدا تاپسىدا زۇلخۇمار پەيدا بولدى . ئۇنىڭ دولقۇنلۇق چاچلىرى پارقىرايتتى ، خۇشخۇي لەۋلىرىدە ، يوغان ، ھەيبەت قوي كۆزلىرىدە ئادەتتىن تاشقىرى بىر خۇشاللىق ۋە ھاياجان جىلۋە قىلىپ تۇراتتى . ئۇ بىز بىلەن تېزلا تىنچلىق سورىشىپ بولۇپ كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە ، قاقاقلاپ كۈلۈپ :

— كۆزۈڭلارنى يۇمۇپ تۇرۇڭلار ، بۇلار قۇچاقلىشۇالسۇن !— دېدى . شۇ چاغدا تاپسىدا گۈزەلئاي پەيدا بولدى . مەن خۇددى توك سىمى تۇتۇۋالغاندەك سىلكىندىم ـ دە ، ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم . ئۇ راستتىنلا گۈزەلئاي ئىدى : ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزى ئون بەش كۈنلۈك ئايدەك تولغان ، ماڭا بىرلا تىكىلىپ ئاندىن يەرگە قارىغان ، سۇرمە سۈرگەندەك گۈزەل ۋە سىرلىق كۆزلىرى بۇرۇنقىدىن يوغىنىغان ، نۇرلانغاندەك بىلىنىدى ،

نېپىز ، ئالۇچىدەك قىزىل لەۋلىرى غىل ـ پال تىترىدى ـ دە ، بوزاردى . ئۇنىڭ بەدىنىگە چىڭ كەلگەن ئاق كوپتىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئوڭ كۆكسى سېخىي ئانا ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى ، سول كۆكسىگە مەھكەم بېسىۋالغان ئاپئاق ، پاخلان بوۋاق بىرىنچى مىنۇتتىلا ماڭا قاراپ كۈلدى ۋە قىسقا يەڭ ، ئاق يىپەك كۆڭلەكنىڭ يېڭىدىن چىقىپ تۇرغان بوغۇم ـ بوغۇم قوللىرىنى ھاۋادا ئوينىتىپ بىزگە تەلپۈندى··· بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئىدى ، بۇ مېنىڭ كىچىيۇكۈندۈز خىيالىمدىن كەتمىگەن ئايالىم بىلەن ئوغلۇم ئىدى . مەن غايىۋانە تارتىش كۈچىنىڭ قۇدرىتى بىلەن ، ئۇلارغا قاراپ قولۇمنى سوزۇپ سەندىرەكلەپ ماڭدىم :

— ئەلى ، مېنىڭ قارچىغام ! — دېدىم مەن ئىختىيارسىز ھالدا ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ .

ئەلىنى قولۇمغا ئالدىم ، ۋۇجۇدۇمدىن قاينىاپ چىققان تۇنجى ئاتىلىق مېھرىم بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىدىن سۆيدۈم . ئەلى قاپقارا ، نۇرلۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا قارىدى ، ئوماق لەۋلىرىنى بىر ئۇمـ چەيتتى ـ دە ، ئانىسىغا قاراپ قويۇپ يەنە ماڭا قارىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ لەۋلىرىگە ئوخشاش قىزىل ۋە چىرايلىق لەۋلىـ رىدە كۈلكە پەيدا بولدى . ئۇ بۇدرۇق قوللىرى بىلەن ئېڭىكىمنى سىلىدى . ئۇنىڭ يۇمران قولى گويا ، تومۇزدا تەرلەپ ـ پىشىپ سۇ بويىدىكى يالغۇز ياغاچ سايىسىدە ئوڭدا ياتقىنىڭدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان غۇر ـ غۇر شامالدەك ئارام ۋە راھەت بېغىشلىدى . مەن ئىچ ـ ئىچىمدىن سۆيۈندۈم .

— تونۇدى ، يۇرىكى تونۇدى ، ئانام ، ئانام ! — دېدى ھاياجانـ لانغان زۇلخۇمار ئانىلىق مېھرىنى يوشۇرالماي ، ئۇ بىردىنلا ماڭا قارىدى ـ دە ، كۈلكە بىلەن چاقچاق قىلىشقا باشلىدى ، — بالىڭىز بولسىلا بولىدىكەن ـ دە ، ۋېي تېخى ، گۈزەلچۇ ، ئەلىڭىزنى مۇشۇنـ چىلىك قىلغان ئانىسىچۇ !

— قېنى ، بىز قارىماىمىز ، يېقىن تۇرۇپ كۆرۈشۈۋېلىڭلار...— دەپ ئوسمانمۇ شوخلۇق بىلەن بېشىمنى گۈزەلئايغا قارىتىپ ئىتتەردى . مېنىڭ جەينىكىم گۈزەلئاينىڭ يېتىلگەن كۆكسىگە تېگىپ كەتتى . بەدىنىمگە ئوت تۇتاشقاندەك سىلكىنىپ ، ئۇنىڭغا قارىدىم . گۈزەلئاي تامدەك تاتىرىپ ، لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قاراپ تۇراتتى . مەن 1961 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئايرىلىپ كەتكەندىن بېرى ھەر كۈنى ئويلىغان ئايالىمنى قانداق سۆز بىلەن كۈتۈۋېلىشىمنى بىلمەي دۇدۇقلىدىم :

— دادام ـ ئاپامىلار تىنچلىقمۇ ؟...

— تىنچ ...— ئۇ تىترەك ئاۋاز بىلەن ئارانلا شۇنى دېدى ۋە «لىق»نى ئېچىگە يۇتۇۋەتتى .

بىر سائەتتىن كېيىن ئۆيدە ئەر ـ ئايال ئىككىمىز يالغۇز قالدۇق . ئەلى ئۇزۇن ، قويۇق كىرپىكلىرىنى بىر ـ بىرىگە جۇپلەپ ئۇخلىماقتا . ئۇنىڭ تىنىقى ئاڭلانماقتا ، دېرىزىدىكى گۈللەر ئارىسىدا كۆمۈشتەك قانىتىنى پىلدىرلىتىپ پەرۋانە تېپىرلىماقتا ، نەدىندۇر بىر يەردىن مۇڭلۇق ئۇيغۇر ئاھاڭى ئاڭلانماقتا ، بىز ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرىمىز...

— مېنىڭ ئۇرۇمچىگە كەلگىنىمنى قانداق بىلدىڭىز ؟...— دېدىم ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن .

— ئادىلە تېلېگرامما بەردى ...— دېدى ئۇ چېچىنى بىكاردىنلا چۇۋۇپ ـ تاراۋېتىپ . ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭمۇ تىترەۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم ـ دە ، ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭغا يېقىنلاشتىم .

— يېقىن كەلمەڭ ، بەكار ئۆيىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىمەن !— دېدى ئۇ چاچراپ كەينىگە شوخشۇپ .

— نېمە بولدىڭىز ؟

— مۇشۇنداق...

مەن سىزنى ھەر كۈنى ئويلاپ تۇردۇم دېمەكچىدىم ، لېكىن

ئۇنىڭ ئورنىغا سۆزۈمنى يۆتكىدىم :

— مەن سىزنى ئەكەلگىلى غۇلجىغا ماڭاي دەپ تۇراتتىم .

— رەھمەت ! ...— ئۇ تەتۈر قارىدى . ئۇنىڭ ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇشى ، ماڭا بېپەرۋا مۇئامىلە قىلىشلىرىنىڭ ياسالما ئىكەنلىكىنى ، ئۇنىڭ ياسالما مەغرۇرلۇقىنىڭ تېگىدە تىل بىلەن ئېيتىپ چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان روھىي ئازاب يوشۇرۇنغانلىقىنى سەزدىم ـ دە ، ئۇنىڭ روھىغا تەسىر قىلىش ئۈچۈن ئۇخلاۋاتقان ئوغلۇمنىڭ يېنىغا قىيسايدىم ۋە بالىنىڭ يۈمشاق ، ئىسسىق ، سۈت پۇرىقى كېلىپ تۇرىدىغان مەڭزىگە لېۋىمنى تەگكۈزدۈم :

— ئوغلۇم ، يۈرىكىمنىڭ پارىسى...

بىردىنلا گۈزەلئاينىڭ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلاندى . مەن كارىۋاتىنىڭ ئۇنىڭغا قاراپ ماڭدىم .

— يېقىن كەلمەڭ !— دېدى ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ۋە كۆز يېشى بىلەن ھۆل بولغان يۈزىنى نېپىز ياغلىقى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ ،— ئەمدى ئۇ بالىنى سۆيمەڭ ، بىكار ئۆزىڭىزگە ئازاب تېپىۋالمىسىز .

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ ؟

— بىلەمسىز ، مەن ئاپام بىلەن بىللە كەلدىم ، لەنجۇغا ماڭىدۇق ، ئۆي ـ جابدۇقلىرىمنى ئېلىپ قايتىمەن . سىزدىن ئىلتىماس قىلىمەن : نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تارتىشماي قوشۇلۇڭ !

كانىيىمغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولدى . مەن بۇنداق گەپلەرنى كۈتمىگەنىدىم . قانچىلىك جىمجىت ئولتۇرغىنىمنى بىلمەيمەن ، ئۇ يەنە ماڭا نەسىھەت ئاھاڭىدا سۆزلىدى :

— سىز بىزنى تېزلا ئۇنتۇپ كېتەلەيسىز ، خەت يازمىغىنىڭىز ، بالا بەش يېرىم ئايلىق بولغۇچە ھالىمدىن خەۋەر ئالمىغىنىڭىز ، يەنە مېنىڭدىن گۇمانلانغىنىڭىز... مەن بۇلارنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋېتىمەن ، بىراق ماڭا يەنە شۇ ئاتا ـ ئانا مېھرىبان ئىكەن .

ئۇلار سايوزغا كەتمەكچى ، مەن ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالالمايمەن .
— ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلىپ ، يولدىشى بىلەن تۇرۇۋاتقانلار يالغۇز سىزلا ئەمەسقۇ . بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئەر ـ ئايالىلىق مۇناسىۋەت...
— مەن بۇنى ئېتىراپ قىلمايمەن !— دېدى ئۇ گېپىمنى بۆلۈپ ۋە يەرگە قاراپ تۇرۇپ مۇنۇ گەپنى قوشۇپ قويدى ، — ئەر ـ ئايالىلىق ، مۇھەببەتنىڭ مەھسۇلى دەيتتىڭىزغۇ . مۇھەببەت تۇگىگەندىكىن ، ئەمدى ئەر ـ ئايالىلىقمۇ تۇگىسۇن !
— ئوغلىمىزچۇ ؟ ئۇمۇ مۇھەببەتنىڭ مەھسۇلىغۇ ؟
— شۇنىڭ ئۈچۈن ئەلى بەختسىز ،— دېدى ئۇ بالىنىڭ يۈزىنى يېپىۋېتىپ ،— يا ئاتىسىز ، يا ئانىسىز چوڭ بولىدۇ ، شۇ...
— يەنە ئويلىنىڭ ، — دېدىم مەن پېشانەمدىكى تەرىمنى ، كۆزۈمدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان يېشىمنى سۈرتۈۋېتىپ ، — مەن ئۇنى ئاتا ـ ئانىسى بار ، بەختلىك بالا قىلىشنى خالايمەن .
— مەن جىق ئويلىدىم ، ئەمدى ئويلايدىغان يېرى قالمىدى . سىزمۇ يېتىم چوڭ بوپسىز ، مانا ھازىر بەختلىك ئادەمغۇسىز ، بالىغا تارتىشىڭىز مەيلى ، بالىنىمۇ بېرەي . سىز خېلى مەرد يىگىتقۇ ، نېمىشقا مېنىڭدە يوق نەرسىنى مېنىڭدىن تەلەپ قىلىسىز ؟
— بۇ گېپىڭىز يالغان ! — دېدىم دەرھال ، — مەن سىزدىن مۇھەببەت تەلەپ قىلىمەن ، بۇ سىزدە بار . ئۆزىڭىز ئۇنى قانچىلىك يوشۇرۇشقا ئۇرۇنغىنىڭىز بىلەن ، كۆزىڭىز يوشۇرالمايۋاتىدۇ !
مەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىدىم . ئۇ ماڭا «يالت» قىلىپ قارىدى ـ دە ، بۇقۇلداپ يىغلىغىنىچە بالىسىنىڭ يېنىغا دۈم ياتتى... لېكىن ، مەن چۇشكىچە ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغان بولساممۇ ، ئۇ مېنىڭ شەرتىمگە كۆنمىدى...
ئۇچ كۈندىن كېيىن مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇ-

تىنىڭ كادىرلار بۆلۈمىگە قارىتىپ مۇنۇ خەتنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم :

«ئايالىم گۈزەلئاينىڭ ئاتا ـ ئانىسى چەت ئەل پاسپورتى بولغانلىقى ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتمەكچى ، گۈزەلئايمۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىللە چىقىپ كەتمەكچى ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش مەسىلىمىزنى قانۇن بويىچە ھەل قىلىپ بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن . ئائىلىمىزدىكى ئىككىمىزگە ئورتاق بولغان ئۆي جابدۇق گۈزەلئاينىڭ ئىختىيارىچە ھەل بولسۇن . بۇلتۇر تويىمىزدا ئالغان قەرز پۇللارنى ئۆزۈم تۆلەيمەن . ئوغلىمىز ئەلنى قىسقا ۋاقىتلىق ئائىلە تۇرمۇشىمىزنىڭ خاتىرىسى ، ئائىلىق ماددىي تەربىيىنىڭ زۆرۈرىيىتى ئۈچۈن ، گۈزەلئاينىڭ ئىختىيارىدا قالدۇرۇشقا قوشۇلىمەن .

ئەلا ، 1962 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى»

پويىز ئىستانسىسىدا ئوغلۇمنى ئاخىرقى قېتىم باغرىمغا باسقىنىم ۋە ئىككى مەكتىدىن سۆيدۈم . مانا شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ تۇرمۇشتىن ئالىدىغان بارلىق لەززەتلىرىم ئاخىرلاشقاندەك ، ياشلىق مۇھەببىتىم ، ئىنسان ئۆمرىدە كۆپ قېتىم ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ئاتىلىق بۇرچۇم تۈگىگەندەك ، كۆكۈل ئاسمىنىمىدىكى ئۈمىد يۇلتۇزۇم نۇرسىزلىنىپ ، ماڭا ئەمدى تۇرمۇش قۇرۇق ، لەززەتسىز ۋە ياسالما نەرسە بولۇپ بىلىنىۋاتقاندەك... ۋۇجۇدۇمنى سوغۇق تەر باستى...

— قەشقەرنىڭ ئايرودرومىغا بېلىتىنى ئالايلى ، دۇەن جىاۋشۇ .

— غۇلجىغا بارمايدىغان بولدىڭىزمۇ ؟

— ھاجىتى قالمىدى .

— ئۇنداق بولسا ، بۇگۈنلا تىزىمغا ئالدۇرايلى .

7 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ، بىز ئايروپىلاندا ئۇرۇمچىدىن جەنۇبقا قاراپ ئۇچتۇق . مەن يۇقىرى ـ تۆۋەن تەۋرىنىپ بارغانسېرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئايروپىلاننىڭ دۇگلەك دېرىزىسىدىن تۆۋەنگە قاراپ ئولتۇرۇپ يېشىل ، سېرىق ، كۆك ، ئاق ، قارا چېكىتلەر بىلەن بېزەلگەن ، خۇددى چار تاۋۇزلاردەك كۆرۈنىدىغان نەنسەن ، ئاندىن بەزى يەرلىرى بۇلۇتلار ئاستىدا كۆمۈشتەك يالتىرايدىغان ، بەزى يەرلىرى ھەسەن ـ ھۈسەندەك كۆرۈنىدىغان ، ھەتتا بەزى يەرلىرىدىن ئالتۇن سۇيى ئېقىپ چىقىۋاتقاندەك بىلىنىدىغان تيانشان ، ئاندىن كېيىن تارىم بويلىرى ، سارغۇچ تەكلىماكان··· ئومۇمەن ئۆزگىرىشچان ۋە ئەسلىي ئۆزىدىن گۈزەل كۆرۈنىدىغان تەبىئەتنى كۆزىتىپ ، خىيالغا چۆمۈپ بارىمەن : «تەبىئەتمۇ ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىمۇ ، شەخسىنىڭ تۇرمۇشىمۇ گۈزەل . ئۇنىڭ ئىچىدە تۇرغىنىڭدا كۆزۈڭگە كۆرۈنمەيدىغان گۈزەللىكلىرى ، بەزىدە مانا مۇشۇنداق تۆپىدىن — قول سۇنۇشقا بولمايدىغان ئېگىزلىكتىن قارىغىنىڭدا كۆزۈڭگە كۆرۈنىدۇ . مۇزات ئۇستىدە بەلكى ئالتۇن ئېقىمى ياكى كۈمۈش قاپلانغان چوققىلار يوقتۇ . سەن يۇقىرىدىن قاراپ ، ئۇلۇغ تەبىئەتنىڭ ساڭا كۆرسىتىش ئۇچۇن ئۆزىگە بەرگەن بۇ زىننىتىنى كۆرۈۋاتىسەن ، قوبۇل قىلىۋاتىسەن . سارغۇچ قۇم ۋە كۇل رەڭ بارخانلاردىن باشقا ھېچ نەرسە بولمىغان سەھرالارمۇ ساڭا ئۆزىنى سېرىق زەردىن ھەل بېرىلگەن گۈللۈك داستىخاندەك گۈزەل كۆرسەتمەكتە . سەن ئۇنىڭدىن لەززەت ئېلىۋاتىسەن . تۇرمۇشمۇ شۇنداق ئەمەسمۇ ؟ ساڭا سۇركىلىپ يۇرگەن ، ھەتتا بەزىدە جېنىڭغا تەگكەن ئايالىڭ ، بەزىدە ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان بىرنەچچە ئېغىز سوغۇق گەپ ، ئۇنىڭ قاپاق تۇرۇشى ، سىلكىپ قويۇشى ، تۇرمۇشتا ئۆتكۈزگەن خاتالىقى ، سەن ئۇنىڭغا يېقىن تۇرغىنىڭدا زېرىكىشلىك ھەتتا جانغا تېگىدىغان بولۇپ تۇيۇلغانىدىغۇ ، مانا

ئەمدى ئۇ نەرسىلەر سېنىڭدىن يىراقلىشىۋىدى ، خۇددى ساڭا ئاۋۇ تيانشان ئۇستىدىكى ئالتۇن ئېقىم ، كۈموش دۈمچەكلەرگە ئوخشاش گۈزەل ۋە زوق قوزغىغۇچى بولۇپ تۇيۇلۇۋاتامدۇ··· مەن تۇرمۇشقا تار ۋە قاتمال نەزەر بىلەن قاراۋاتقان ئوخشايمەن . ئايالىمنىڭ مىجەز ۋە خاھىشىدىكى خاسلىققا كۆز يۇمغان ، ئۆزۈمگە قويغان تەلەپنى ئۇنىڭغىمۇ قويغان ئوخشايمەن . مەن گۈزەلئاي بىلەن ، دەريا بويىدا ، رومىش هوشىغا كېلىپ ، خاتا هالدا كېمە ئاپىتىگە ئۇچراپ يېنىدا هوشسىز ياتقان كومۇنانى[1] ئۆزىگە ئايال قىلىۋالغىنىغا ئوخشاش تېپىشقان ئەمەسقۇ ۋە ياكى ياش ئوفىتسېر نىخلىيۇدوفنىڭ ماسلۇۋانى[2] ياخشى كۆرگەن ، لېكىن ئۆمۈرلۈك ھەمراھى دەپ قارىماي ، ئاياغ ئاستى قىلغىنىغا ئوخشاش ، گۈزەلئايىنى بىر-دەملىك ھەۋەس ، كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن تاللاپ ئالمىغانغۇ ؟ مەن ئۇنى پاك مۇھەببىتىم ، بارلىق قىزغىنلىقىم بىلەن ياخشى كۆرگەن ، ئۇنىڭ مىجەزىدىكى ئوخشىماسلىقلار سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى مۆلچەرلىگەن ۋە ئۇنى ئەپۇ قىلىشقا ئۆزۈمگە ۋەدە بەرگەنغۇ ؟··· ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنى تەسۋىرلەش ئۈچۈن يادلىغان شېئىرلار ، ئۇنىڭغا بولغان ئوتلۇق مۇھەببىتىمنى بايان قىلىش ئۈچۈن يازغان مىسرالار ، نېمىشقا ئەمدى ئۆز كۆچىنى كۆرسىتەلمىدى ؟ مەن ئۇلۇغ كۆچ دەپ قارىغان مۇھەببەت شۇنچىلىك ئاجىز نەرسىمىدى ؟ ئۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆز بىلەنلا ، ئالقاندەك ئالاقە بىلەنلا ، سېنىڭ ئىختىيارىڭدىن مەڭگۈلۈككە ئاجراپ چىقىدىغان ئەتىۋارسىز نەرسىمۇ ؟ ئۇنداق بولسا ، ئۇنىڭغا نېمىشقا شۇنچە جىق ۋاقتىم بىلەن يۈرەك قېنىمنى سەرپ قىلدىم ؟···

— ئاقسۇ ، قاراڭە ، ئاقسۇغا چۈشىدىغان ئوخشايمىز ، چۈشۈپ قالىمىزمۇيا ؟— دېدى دۈمن جىياڭشۇ مېنىڭ جەينىكىمىدىن تارتىپ .

---

① ھىندى يازغۇچىسى تاگورنىڭ «ھالاكەت» دېگەن رومانىنىڭ قەھرىمانلىرى .

② ل . تولستويىنىڭ «تىرىلىش» دېگەن رومانىنىڭ قەھرىمانلىرى .

تىپ ، — بېشىڭىز قايمىدىمۇ ؟ ئىككى - ئۈچ سائەت دېرىزىدىن قاراپ تۇرالايدىغان ئوخشايسىز ، قاراڭ ، ئاۋۇ يېزا كوچىلىرىنى !...

ئۇ ئۆزى ئولتۇرغان چۆكمە ئورۇندۇقتىن قوزغىلىپ ، ماڭا گەۋدىسىنى تاشلاپ ، دېرىزىدىن تۆۋەنگە قاراشقا باشلىدى . مەن شۇ چاغدىلا ئايروپىلاننىڭ بالداقمۇبالداق تۆۋەنلەپ ، ئالىيېشىل بولۇپ كۆرۈنىدىغان يەرگە يېقىنلاپ قالغىنىنى سەزدىم...

خىيال بىلەن قەشقەرگىمۇ كېلىپ قاپتۇق . ئايروپىلاندىن چۈشۈپ ، ئەتراپىنى پاكار جىگدە ، قارا ياغاچلار قورشىغان قۇمسۇق توپىلىق ئايرودرومدا كېتىۋېتىپمۇ ، ئايرودرومدىن شەھەرگە ئاپتوبۇستا كېتىۋېتىپمۇ ، ئىككى كىشىلىك ياتاققا ئورۇنلىشىپ ، يۇمشاق كارىۋاتتا تامدىكى ئانار گۈللۈك گىلەمگە قاراپ يېتىۋېتىپمۇ ، ئاز كۈندە مېنىڭ بىلەن يات بولۇپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان ئايالىمنى ، يەنە بىرنەچچە يىللاردىن كېيىن : «دادام قېنى ؟» دېگەن سوئالىغا جاۋاب ئالالمايۋاتقان ئوغلۇم ئەلىنى ئويلىدىم . ئۇلارسىز كۈن ئۆتكۈزۈش مېنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك قىيىن ئىكەنلىكىنى ئەمدى سېزىۋاتىمەن ، بەلكى كۆرمىگەن بولسام بۇنچىلىك كۆڭلۈم غەش بولماسمىدىمىكىن ؟...

«بىر ئادەمنىڭ بەختلىك بولۇشى ئۈچۈن ، ئۇنچىلىك نۇرغۇن نەرسە لازىم ئەمەس»[1] . تۇرمۇش — بەختنىڭ بۆشۈكى ، تۇرمۇش — بەختنىڭ مۇنبىت تۇپرىقى ، لېكىن شۇ تۇرمۇش يەنە بەختنىڭ دۈشمىنىكەنغۇ ؟

ئاشىق بولۇش ، توي قىلىش ، بالىلىق بولۇش — تۇرمۇشنىڭ بىزگە تەقدىم قىلغان مېۋىلىرى . بۇ مېۋە ئاشۇ بۆشۈكتە چوڭ بولغان ، ئاشۇ مۇنبىت تۇپراقتا ۋايىغا يەتكەن . ئازازلىق ، ئايرىلىش-

① شولوخوفنىڭ «تىنچ دون» دېگەن رومانىدىن .

چۇ؟ ئىنسانىنى بىزار قىلىدىغان بۇ ئاتالغۇلارنىمۇ ئىنسانغا ئاشۇ تۇرمۇش تەقدىم قىلىدىغۇ؟ دېمەك، سەن تۇرمۇشنىڭ بىرلا سوۋغىسى بىلەن بەختلىك، يەنە بىر سوۋغىسى بىلەن بەختسىز، قەدىمكى توغرا باسساڭ، تۇرمۇش سېنى مۇكاپاتلايدۇ، خاتا باسساڭ، جازالايدۇ... مەن نېمىنى خاتا قىلدىم؟ ھاشىرنىڭ گېپىچە: «مۇھەببەت — غايىنىڭ دۇشمىنى»مۇ؟ ما جۇرىنىڭ سۆزىچە، خاتالىقىم — «چىرايلىقنى تاللىغىنىمدا»مۇ؟ مەن بۇگۈن ئازابلىنىۋاتقانىكەنمەن، دېمەك، تۇرمۇشتا ئۆزۈم سەزمىگەن ھالدا خاتا قەدەم باسقانمەن. بۇ خاتا قەدەمنىڭ ئىزىنى تۇرمۇشۇمدىن ئۆچۈرۈۋېتىشكە، ئۆتكەن ئىشلارنى تامامەن ئۇنتۇپ كېتىشكە بولماسمىكىن؟... ئازابتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنتۇش كېرەك. ماڭا خۇشاللىق، كۆڭۈل ئازادىلىكى، جۇشقۇنلۇق كېرەك، بۇ نەرسىلەر بولمىسا، مەن ئىشمىدا ئاقسايمەن، مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاپ قالىمەن. مەن ئۆزۈمگىمۇ تەسەللى بېرىشكە باشلىدىم: «ئۆزۈڭنى يوقاتما، ھاياتىڭدا بۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر بىر ئەمەس، بىرنەچچە قېتىم يۈز بەرسىمۇ، ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىڭنى ئۈپراتما. سەن خۇشاللىقنى، بەختنى، تەلەي - پېشانەڭدىن ئەمەس، ئەمگەك تەرىڭدىن ئىزدە. مېۋىلىك دەرەخ بول، مېۋىلىك دەرەخنىڭ شاخلىرى كۆپ سۇنىدۇ، سەۋەبى كىشىلەر ئۇنىڭغا كۆپ تاش ئاتىدۇ[1]...».

دۇمن جياۋشۇ ئۇخلاپ قالدى. مەن كۆڭۈل ئازادىلىكى ئىزدەپ، قەشقەر شەھىرىنىڭ مەركىزىي كوچىسىغا قاراپ ماڭدىم. ھېيتگاھ... كەڭرى مەيدان ۋە كۇنچىقىشقا قارىغان نەقىشلىك، شەرق پاسونىدا ياسالغان پەشتاقلىق، ئۇستى گۈمبەزلىك خانىقا مېھرابى... ئۇنىڭ ئىككى قانىتىدىكى سۇپا، ئۇ يەردە ۋە مەسچىت

① «كەلىمە ۋە دېمەك»تىن.

هويلىسىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇشقان مويسىپىتلار... بومبا ساقال ، ئۆچكە ساقال ، كەكە ساقال ، ئاچا ساقال ، قىرقىم ساقال... ئىشقىلىپ ، ھەر خىل ساقاللار ، نەچچە يۈزلىگەن مويسىپىتىنىڭ ساقىلىمۇ نەچچە يۈز خىل ، بۇ خىللارغا ئاتالغۇ كەملىك قىلىدۇ . لېكىن ، بۇ ساقاللارنىڭ بىرلا ئورتاقلىقى بار ، يەنى بۇ ساقاللارنىڭ قارىسىدىن ئېقى تولا ، بەزىلىرى تۇم ئاق ، بەزىلىرى تورۇق ئاتنىڭ يالىسىدەك كۆل رەڭ ، بەزىلىرى ناسۇالدىنمۇ ياكى قېرىلىقتىنمۇ سارغىيىپ كەتكەن ، بەزىلىرى قىزغۇچ ئاق ، بەزىلىرى ئارىلاپ - ئارىلاپ تۇم قارا .

بۇ مويسىپىتلارنىڭ بەزىلىرى يىگىرمە - ئوتتۇز يىلدىن بېرى باشقا ھېچ ئىش قىلماي شۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئىكەن ، بەزىلىرى بولسا كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىكەن... ئۇلار چۈشلۈكى بىلىدىكى زاغرىسىنى ياكى مايلىق توقمچىنى بىر چەينەك چاي بىلەن يەۋالىدە- كەن ، تاپقانلىرى ئۆزۈم ، مېغىز ياكى ئازراق ناۋات قوشۇمچە قىلىدىكەن - دە ، غايىۋانە ئۇمىدكە كۆڭۈللىرىدە تەلپۈنۇپ ئولتۇ- رىدىكەن .

ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ قولىدا تەسۋى ، بەزىلىرىنىڭ ئالدىدا كىتابى بار ، بەزىلىرى ئاپئاق قاشلىرى ئاستىدىكى ئارانلا پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇۋېلىپ ، قورۇلۇپ كەتكەن يۈزىدە- كى چىشسىز ئېغىزىنى مىدىرلىتىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇيدۇ ، بەزە- لىرى بولسا ، ھەيۋەتلىك گەۋدىسىنى سەل ئېگىپ ، ئېگىز قاڭشە- رى ئۇستىدىكى مىس ساپلىق كۆزەينەكنى پات - پات سۈرتۈپ ، قاپقارا ، ئۆسكىلەڭ قېشىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ ئالدىراپ كىتاب ئو- قۇيدۇ ، يەنە بىرلىرى كىتابنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى ئۆتكەن ياشلىق- نىڭ قايتىپ كەلمەسكە كەتكەن گۈزەللىكى ، گۈر ئېغىزىغا قاراپ كېتىۋاتقان كەلگۈسى قېرىلىق ھاياتىنىڭ ۋەھىمىسى ئۇستىدە خە- يال قىلغانلىقىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، نامەلۇم سەۋەب بىلەن يىغلىماق-

تا ۋە ئۇزۇن ئاق كۆڭلىكىنىڭ پېشى ياكى بەلۋېغىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتمەكتە...

مەن بۇ مويسېپىتلارنى كۆرۈپ ساۋۇتوفنىڭ بىر چاغلاردا : «ھېيتگاھ ئالدىدا ئەدەبىيات بار» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدىم ۋە كۆڭلۈمدە : «مۇشۇ مۆتىۋەرلەرنىڭ بىلىدىغان شېئىر ـ داستانلىرىنى يىغىۋېلىشنىڭ ئامالى بارمىكىن؟ كىم بىلسۇن ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى شۇ تۇرقىنىڭ ئۆزىدە ، ئىچىدە ئاجايىپ داستان ـ شېئىرلارنى ئوقۇۋاتامدۇ تېخى !...» دەپ ئويلىدىم .

سەيناداً قارا ساقاللىق بىر ئادەم ئۇزۇن بوينىنى سوزۇپ ، قوللىرىنى ئالدىغا پۇكۇپ دۇمچىيىپ ئولتۇراتتى . ئۇ قۇيۇلۇپ كەتكەن ئىككى كۆزىدىن ئېقىۋاتقان زەردابتىن ئېگىز بۇرنى ئەترا-پىدا تاغىل يوللار پەيدا بولغان قىزغۇچ يۈزىنى پۈرۈشتۇرۇپ ، زىل ۋە جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن «ھۆكمەت» ئوقۇيتتى . ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشقان قېرىلار ، ئاياللار ، بالىلار ئېڭەكلىرىنى تۇتۇشۇپ ، بەزى-لىرى كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈشۈپ ، ھاياجان بىلەن ئاڭلاشماقتا ئىدى . كاللامنى خىيال ئىگىلەشكە باشلىدى : «مانا ، ئەدەبىياتنىڭ كۈچى ، ئۇنىڭ تىل بىلەن بايان قىلىۋاتقان جەڭنامىسى ئەينەن جەڭدەك دەھشەتلىك ، ئۇنىڭ ماختاۋاتقان قەھرىمانلىرى خۇددى ھازىرلا ئاسماندىن چۈشۈپ كېلىدىغاندەك ھەيۋەتلىك . مۇشۇنداق ئادەملەر ئەدەبىياتنىڭ ياراتقۇچىسى... بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ ئالتە يۈز يىللار بۇرۇن ئىدىقۇت ، ئىلىك خان ، تەڭرىقۇت ، قاغان خاقان دېگەن ناملار بىلەن ئاتىلىپ ، ئىسلام دىنى كىرگەندىن كېيىن قاراخانىيلار ئاتالغان بۇ يەرلىرىمىزدە نېمىلەر بولمىدى؟ قاراخانىي-لارنىڭ تۇنجى خانى بوقاخاندىن تارتىپ ئون بەشىنچى خان بۇرھانـ-دىن خانغىچە بولغان ئون بەش قېتىم خان ئالماشقان دەۋرلەردە بولسۇن ياكى چاغاتاي ھۆكۈمرانلىقىدىكى بىر يۈز ئوتتۇز يىل ، جۇڭغارلار زۇلمى ئاستىدىكى بىر يۈز يىگىرمە ئىككى يىل ياكى

ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەنچىڭ زۇلمى ئاستىدىكى نەچچە ئونلىغان يىللاردا بولسۇن ، بۇ يەرلەردە تىنىمسىز ھالدا باشلار كېسىلدى ، قانلار ئاقتى . ئىككى مىڭ ئالتە يۈز نەچچە يىلدىن بېرى كېسىلگەن باشلارنى يىغسا ، سۆڭەكلەردىن تاغ پەيدا بولىدۇ ، تۆكۈلگەن قانلارنى توپلىسا ، دەريا ھاسىل بولىدۇ ، لې-كىن شۇنچە قىرغىن — بالايىئاپەتمۇ بىزنىڭ داستان ـ شېئىرلە-رىمىزنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇۋېتەلمىدى . ئەدەبىيات نەچچە مىڭ يىللىق مەزمۇت چىنارەك كۆكلەۋەردى ، ئۇنىڭغا نوتىلار قوشۇلۇ-ۋەردى . ھازىر بىز قىرغىن ۋە مالامەتتىن قۇتۇلدۇق ، ئەدەبىيات ھاياتى يول تاپتى . ئەدەبىياتىمىزنى قان ۋە كۆز يېشى بىلەن قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈپ ، بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يەتكۈزۈپ كەلگەن مۇنۇ كۆرۈمسىز ئادەملەر بىزنىڭ قەلبىمىزدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالىدە-غان چاغ كەلدى . ئۇلارنىڭ ئىخلاسى ۋە ئەمگىكى بولمىغان بولسا ، بىز بۇنچىلىك باي بولمىغان بولاتتۇق . ئۇلارنىڭ كۆز يېشى ۋە نالىسى بولمىغان بولسا ، بىز بۈگۈن كۆكرىكىمىزنى كېرىپ چوڭ سۆزلىمىگەن بولاتتۇق . بىز ئۆزىمىزنى بۇ ئۇلۇغ مەدەنىيەتنىڭ ھەقلىق ۋارىسى ھېسابلىغۇچىلار ، كۆرۈمسىز موللىلارغا ، بىچارە مەددىاھ ، جاپاكەش داستانچىلارغا ، پىخسىق كىتابپۇرۇش ، ئىخلاس-مەن خەتتاتلارغا ، ھەۋەسكار ئەمگەكچىلەرگە رەھمەت ئېيتىساق بو-لىدۇ . ئۇلارنىڭ ئاھى ۋە كۆز يېشىغا ئايلانغان ئوتلۇق مىسرالار بىلەن ئۆلمەس داستانلارنى ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئەكىرىدىغان ، دۇنيا سەھنىسىدە ئورۇنغا ئىگە قىلىدىغان دەۋر كەلدى . مانا بۇ ئۇلۇغ ئىشنىڭ بىر جەڭچىسى بولۇش — چوڭ بەخت . مەن ئەمدى مۇشۇ ئۇلۇغ ئىشقا ۋۇجۇدۇم بىلەن بېرىلىمەن . شۇ چاغدىلا ھايات ماڭا كۆڭۈلۈك ۋە مەنىلىك تۇيۇلىدىغان بولىدۇ... دۇنيادا ئايالسىز ، مۇھەببەتسىز بەختلىك بولالمىغانلار بار ، شۇلارنىڭ ئىزىدىن مېڭىشىم كېرەك...

يۇقىرىقىلار بىر خىيال ، كۆڭۈلگە ئارام ۋە تەسەللى بېرىدىغان چىرايلىق سۆزلەر ، سۆزنى ، خىيالنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىزادە ۋە غەيرەت كېرەك . بۇلار مەندە بارمۇ ؟ بۇنىڭغا كېلەچەك جاۋاب بەرسۇن...

كەچقۇرۇن بىزنى تاشپولات يوقلاپ كەلدى . ئۇ مېنىڭدىن ئىككى ياش كىچىك ، بىز ئوخشاشلا غۇلجا يېزىلىرىدا ئۆسكەن «تارانچى» بالىلىرى ئىدۇق . مانا بەش يىلدىن كېيىن مەن ئۇنىڭدا ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەر بولغانلىقىنى بايقىدىم . ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۆدەكلىكتىن دېرەك بېرىپ تۇرىدىغان لەۋلىرى ئەتراپىدىكى سېرىق تۈكلەر ئورنىغا هازىر يىرىك ، تۇم قارا ساقال - بۇرۇت چىققان ، زىلۋا سۆڭىكى توغرىسىغا يوغىنىغان ، ئاۋازىمۇ ، مىجەزىمۇ ئۆزگەرگەن ؛ ئۇ هازىر بۇرۇنقىدەك كەم سۆز ، قىزىرىپلا تۇرىدىغان يىگىت ئەمەس ، خۇش چاقچاق ، مۇلاهىزىچى ئوقۇتقۇچى ئىدى . ئۇ بىزنى قاتتىق تۇتتى . شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلا ئەكېتىمەن دەپ تۇرۇۋالدى ، ئاخىر دۇەن جىاۋشۇ بىر دوستىنىڭكىگە ، مەن تاشپولاتنىڭكىگە بارىدىغان بولدۇق .

ئۇ مەكتەپ ئىچىگە سېلىنغان ئائىلىلىكلەر قورۇسىدا تۇرىدىكەن ، ئىشىكىنىڭ ئالدىنى قاشالاپ ئايرىم هويلا قىلىۋاپتۇ . كىچىك چاخسىدىن كىرگەندىلا ، چاققان هويلىدىن غۇلجا يېزىلىرىنىڭ پۇرىقى كېلەتتى . پارچە خىشلاردىن ياسالغان يولنىڭ ئىككى قاسىقى رەڭگارەڭ گۈللەر ، ئارىلاپ - ئارىلاپ قىر بېشىدا قوناق ياكى ئاپتاپپەرەس ئۆسكەن ، ئايرىم كەيزىلەرگە تېرىلغان مىرزىگۈل ، سىمابگۈل ، خېنىگۈل ، نامازشامگۈللىرى ، باراڭغا يانداش قىردىكى هەر خىل رەڭدىكى ئورۇسگۈللىرى بەسلەن قىزىلبۇغداشلار گۈپۈلدەپ پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان رەيهانگۈللەر (بىدىن كۆكىلىرى) هەتتا قاچىسىدىن يەرگە كۆچۈرۈلگەن تالگۈل ، پىكوس ، قاچا گۈللەر ، جاپاكەش ئىلى ئايالىنىڭ گۈلخۇمار خىسلىتىدىن

دېرەك بېرىپ تۇراتتى . بىز سۇ سېپىلىپ ، پاكىز كۆچار كىگىزى سېلىنغان سۇپىغا ئولتۇرۇشتۇق ، مېنىڭ ئاستىمغا يىپەك كۆرپە سېلىنغانىدى .

— مانا جاپانى تىلەپ تاپىدىغان كېلىنىڭ ،— دېدى تاشپولات ئايالىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ ،— قارىمامسەن ، كېلە ـ كەلمەيلا ئىكـ كى يۈز چامدام يىراق يەردىن توپا توشۇپ يۈرۈپ مۇشۇ سۇيىنى چىقىرىۋالدى . ماۋۇ بارىكىدىكى بوغما قاپاق ، مانتا كاۋىلىرىنىڭ ساڭگىلىشىپ كەتكەنلىرىنى دېمەمسەن !

— ئاغزى ئېچىلدىغۇ مايىاقنىڭ ئەمدى ! — دېدى ياش چوكان قېشىدىكى قېنىق ئوسمىنى بايىاتىن بىلەكلىرى بىلەن توسۇپ نوـ مۇستىن قىزىرىپ تۇرغان يىپرىدىن يەرگە قاراپ پىچىرلاپ . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم : چېكىم گۈللۈك چىتتىن تىكىلگەن ، ئۇزۇن يەڭلىك كۆڭلەك ، كۆڭلەك ئېتىكىدىن غىل ـ پال كۆرۈنۈپ تۇرغان كۇچۇك چىشى جىيەكلىك قىزىل ئىچ كۆڭلەك ، ئۇزۇن پايپاق ، پاكار پاشىنلىق توپلەي كىيگەن . يېلىم چېپىلىپ ، ئوتتۇـ رىسىدىن ئىككىگە ئايرىلغان يالتىراق چاچلىرىنى باستۇرۇپ ، ئارـ قىسىنى سەل كۆتۈرۈپ هال رەڭ يىپەك ياغلىق تاڭغان بۇ يېزا قىزى ، ماڭا ئۇزۇندىن بېرى كۆرمىگەن يېزامنى ئەسلەتتى . ئۇنىڭ قولىدىكى قېنىق ئىچكەن خېنىسى ، بىلىكىدىكى ئاق تۇچ بىلەـ زۈك ، بوينىدىكى بىرقۇر ئاق ئۇنچە ـ مارجان بىلەن ئۇنىڭدىن تۆۋەنرەك چۇشۇپ تۇرغان قىزغۇچ سېرىق كەھرىۋا··· ئۇنىڭ زىنـ نەت بۇيۇملىرى ئىدى . ئاشۇ ئاددىي بۇيۇملار ئۇنىڭ سۇس سەپكۇنـ لۇك ، لېكىن ئانار ئۇرۇقىدەك سۇزۇك يۈزى ، قاڭشارلىق ، لېكىن سەل ئۇچلۇق بۇرنى ، نومۇسچان قوي كۆزلىرىگە ۋە قىزىل مارجان پاتۇرۇپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان لەۋلىرىگە بىر خىل تەبىئىي گۈـ زەللىك قوشقانىدى . مەن قىزىدىن گەپ سورىدىم :

— ئىسمىڭىز چىمەنگۈلغۇ ـ هە ؟

— ھەئە !

— قەشقەرگە كۆندىڭىزمۇ ؟

— كۆندۇق ، قارا قازان مەشھەدە بولغاندىكىن...— ئۇ تۆۋەن لېۋىنى چىشلىدى . ئۇنىڭغا تېگىل بولغان قالغان گەپلەرنى بىزنىڭ تاشپولات تارتىۋالدى :

— خۇدانىڭ مۆمىنى دېگىنە ، ئاداش ،— دېدى تاشپولات ئالـ ـدىمدا ھازىرلار ئۇچىدىغان قارچىغىدەك زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېـ ـلىپ ،— پېشىمدە بەش ۋاخ نامار ئوقۇ دېسەممۇ ياق دېمەيدۇ جۇما ، زېرىكىدىغانغا نەدە ۋاقتى دەيسەن ، كۆرمىدىڭمۇ ئاۋۇ قازان بېشى ، مۇنۇ سۇپىلىرىنىڭ قىرلىرىنى ، ئورغاق بىسىدەك تۇرمىسا ھېساب ئەمەس . قويۇپ بەرسەم قازانىنىڭ ئاستىنىمۇ كۇنىگە ئۇچ قېتىم سۇرتكۇسى كېلىدۇ . پۇتۇن ئىككى ئېغىز ئۆي ، مۇنۇ سۇپا ، ئاۋۇ تام تۆۋلىرىنى ھەر كۇنى سېغىز لاي بىلەن شاتراقلىتىپ سىيپىغدـ ـنى سىيپىغان . سېغىز توپا ئىزدەپ ياۋېشى ، تۇمەن بويلىرىغىمۇ بارىدۇ ، كۇندە بىر سىيپاپ چىقمىسا ، ئۇيقۇسى كەلمىگۇدەك . ئاپىمىزنى دېمەمسەن تېخى ، قاغىلىقنىڭ مەسچىت ھويلىسىدەك چوڭ ھويلىسىدا سۇۋۇمىغان ، ھاكلىمىغان ھېچبىر يېرى قالمـ ـدى : تونۇر بېشى ، كالا ئوقۇرى ، يەڭلىك ئويۇقى ، پېشايۋان سۇپىسى ھەتتا ھەربىر تۇپ ئالمىغا ياسالغان كۆلچەكنىڭ كېسەكـ ـتىن قويۇرۇلغان قىرلىرىنىمۇ مۇشۇنداق سۇۋايدۇ ، سىيپايدۇ ، ھاكلايدۇ . ئۆيۇمدە ھېچ بايلىقىم يوق ، ئاداش ، مۇشۇ ئايالىمنىڭ بەرىكەتلىك ، تىنىمسىز قولى — مېنىڭ بار ـ يوقى بايلىقىم ! ...

— ئېڭىكىڭىز ئاجراپ چۈشمىسۇن يەنە ! — دەپ كۇلدى چىمەنگۇل تەتۇر قاراپ كۇلۇپ ، — ئۇستەلنى قويمامدىكىنە !

سىيادان سېلىنغان غۇلجا توقچى ، ياڭاق ، گۇلە ، پىستە ـ بادام ، مېغىز ـ جىگدە — قەشقەر نېمەتلىرى مېنىڭ كۆڭلۇمگە بەك ياقتى . سىنچايدىن كېيىن چىمەنگۇل ئۇستەل يېنىغا كېلىپ

قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ تاشپولاتقا قاردى .

— گەپ قىل ، ئەلا ! — دېدى تاشپولات ئايالىنىڭ نىيىتىنى چۈشىنىپ ، — نېمە يەيسەن ؟ كېلىنىڭ ساڭا خالىغىنىڭنى قىلىپ بېرىدۇ .

— ئۇگرە ئاش ، — دېدىم دەرھال ئۇلارغا قاراپ ، — بىزنىڭ سەھرانىڭ ھېلىقى ئىنچىكە كېسىلگەن جالادەك ئۇگرىسى بولسا- كەن ، پۇرچاق ، كۆكۇاش ، قۇرۇت ، ئاشكۆكى بولارمىدى . قېتىق قوشۇپ ئىچسەك قانداق ياخشى !

ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى . چىمەنگۈل تاشپولاتقا قاراپ :

— ئۇ ، مېھمان تامىقى ئەمەس ، ئورمىچىلارنىڭ ھاردۇق ئېشىغۇ !— دېدى .

— مېنى ئورمىچى ھېسابلاۋېرىڭ ، ئەگەر قاملاشتۇرالمىسا- ڭىز مەيلى ، قىينالماڭ !

— ۋىيەي ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز ! ؟

— قولىنىڭ ئۇچىدا ئەتمەمدىغان ئۇگرە دېگىنىڭنى ، — دېدى تاشپولات كۈلۈپ تۇرۇپ ،— سەن دېگەن پۇرچاق ، كۆكۇاش ، قۇ- رۇت دېگەنلىرىڭنى ۋاگونىسى بىلەن قېپىنانام ئەۋەتىپ تۇرىدۇ ، تازا كونىسىدىن بار . ھە ، چىمەن ! قېتىقنى ھازىرلا پەيدا قىلىمەن . قېنى ئەمىسە ، چىمەن ، پېتىر مانتاڭنى ئەتىگە قوي ، غاچچىدە قازان كاۋېپى قىلىپ ، ھېلىقى تىقىپ قويغىنىڭنى !... ھە ، بول- دى ، ھا... ھا... ھا... خاپا بولۇۋاتىدۇ ، قارىغىنا ئەلا ، بۇنىڭ سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدۇ ، بۇيرۇتمىسىڭىز ئۆزۈم بېلىپ قىلال- مايتتىممۇ دەپ دومسىيىۋاتىدۇ ، بوپتۇ ، ئىشقىلىپ ، بىزنى رازى قىلساڭلا بولىدىغۇ !...

بىز ھەممىمىز كۈلۈشتۇق .

شۇنداق قىلىپ ، تاشپولات مېنىڭ بىلەن بىللە مېھمان بول- دى . چىمەنگۈل مەززىلىك قازان كاۋېپىنى ، بۇلۇڭغا تىقىپ ساق-

لاپ قويغان بىر بوتۇلكا ئىلى ئاق ھارىقىنى ، ئىسسىق ـ ئىسسىق چېيىنى ، بىز ئوبدان قىزىغاندىن كېيىن تەييار بولغان ئۇگرە ئېشىنىمۇ پەتنۇس بىلەن داستىخانغا ئۆزى ئەكىلىپ تۇردى . بىز ئاغزى ـ ئاغزىمىزغا تەگمەي سۆزلەشتۇق ، كۇلۇشتۇق ، دۇتار چېلىپ ، ناخشا ئېيتتۇق...

مەن ئۇلارنىڭكىدە قونۇپ قالدىم . ئۇلارنىڭ ئۆي سەرەمجانلىرىمۇ غۇلجا دېھقانلىرىنىڭكىگە ئوخشايتتى : ئىككى پارچە غۇلجا تېكمىتى پاكار سۇپىغا لىققىدە كەلگەن ، تۆرىدە بىر ئۇستەل ، ئىككى چېتىدە پەتنۇس قېقىلغان بىر جۇپ غۇلجا ساندۇقى ، سان ـ دۇق ئۇستىدە ئىككى ياققا جۇپتى بىلەن تىزىلغان ئورۇن ـ كۆر ـ پە ، تور تۇتۇلغان ، كەشتىلەنگەن مامۇق ياستۇقلارمۇ جۇپى بىلەن ئىدى . مەن تور جىيەكلىك ، قىزىلگۈل پوركى ۋە بىر جۇپ كېپىنەك كەشتىسى بار كىيىم ياپقۇچقا قارىدىم . تاشپولات كۇلۇپ تۇرۇپ :

— چىمەننىڭ قول ئىشى ، — دېدى كىيىم ياپقۇچنى شەرەت قىلىپ ، — ھازىر دوپپا تىكىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى .

— نېمىشقا زەدىۋال تارتىۋالدىڭلار ؟ — دېدىم دالاندىكى قارا جىيەكلىك ، يوغان گۇللۇك ، تېگى قىزىل باسمىدىن قىلىنغان زەدىۋالنى شەرەت قىلىپ .

— دوستۇم ! — دېدى تاشپولات قەشقەرچە سۆزلەپ ، — كۆرمەمدىغان تامنى ئالپاساق قىلىپ...

— زەدىۋىلى يوق ئىكەن دەۋەرگەندىكىن ، — دېدى چىمەنگۇل مامۇق ياستۇقلارنى كىگىز ئۇستىگە تاشلاۋېتىپ ،— قولۇم ـ قوشـ ـنىلارنىڭ كۆڭلىنى دەپ تارتىپ قويدۇق . ھى... ھى... ھى...

— سەن ، تاشپولات ، خۇپسەنلىك قىلىپ قەشقەرچە سۆزلەۋاتامسەن ياكى ؟...

— نەدىكىنى ، — دېدى چىمەنگۈل گېپىنى بۆلۈپ ، — سېپى ئۆزىدىن قەشقەرلىك بولدى !...

— بولمامدىكى ، — دېدى تاشپولات تېخىمۇ قەشقەر تەلەپپۇزىدا سۆزلەپ ، — خۇپسەنلىك دەۋاتمامدا ، كۈنىگە تۆت سائەت ۋالاقلايمىز ، ئۇنى ئاز دەپ دەرستىن كېيىن مەجلىس ، ئوقۇغۇچىلار پائالىيىتى ، ھەممىسىلا قەشقەرچە سۆزلەۋەرگەندىكىن سىڭىدىغان گەپكەن . مۇشۇكىنى قويلارنىڭ ئارىسىدا باقسا ، مىياۋلاشنى ئۇدىتۇپ ، مەرەيدىغان بولۇپ قالامدىكىن دەيمەن . تىل دېگەن شۇنداق نېمىكەن...

بىز كۈلۈشتۇق ، كېچىچە سۆزلىشىپ مۇڭداشتۇق ، ئەتىسى ئۇلار بىلەن خوشلىشۇۋېتىپ :

— ئۆمۈر بويى بەختلىك بولۇڭلار ! تاشپولات ، سەن تەلەيلىك ئىكەنسەن ، — دېدىم .

بۇ مېنىڭ راست سۆزۈم ئىدى . ئۇلار قىرىق نەچچە يۈەن پۇل بىلەن خاپىلىقسىز ، كۆڭۈللۈك ، مۇھەببەت بىلەن ياشايدىكەن . ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى لەززەت بىرلا مەنىلىك ئىشتا ئىكەن : ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەيدىكەن ، كۆڭۈل ئىزدەش ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى بەختنىڭ مەنبەسى ئىكەن .

قەشقەردە ئون ئۇچ كۈن تۇردۇق . تاشپولاتنىڭ ئۆيىگە بارمىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق . ھەر قېتىم بارسام چىمەنگۈل خۇددى مېنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندەك خۇشال بولۇپ ، قىزغىن كۈتىدۇ . مانا بۇ ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭ تاشپولاتقا بولغان ساپ مۇھەببىتىنىڭ بەلگىسى .

مەن ئويلايمەن ، ئۇلار ئۆمۈر بويى بەختلىك بولالايدۇ . سەۋەبى ، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى ساپ . ساپلىق — مەڭگۈلۈك بەختنىڭ چىرىمەس يىلتىزى . مەن ئاشۇنداق ساپلىققا تەشنا...

3

ماشىنا بىلەنمۇ ، ئېشەك قېتىلغان كىچىك ھارۋا بىلەنمۇ ، ئۆكۈز قېتىلغان يار - يار ھارۋا بىلەنمۇ ، ھەتتا ئېشەك چومى ئۇستىدە ئىككى پۇتىنى بىر ياققا قىلىپ مۇگدەپ ئولتۇرۇپمۇ ، پىيادە تىزغىچە توپا كېچىپمۇ يول ماڭدۇق . ئۆيلىرى شالاڭ ، ئەمما كۆمىلاچ تاملىق ھويلىلىرىنىڭ ئەتراپى بۇك باغلىق يېزىلار ، ھەشەتەرخان ، جىگدە دەرەخلىرى بىلەن كوچىلىرى يېڭىچە تۇسكە كىرەۋاتقان ناھىيە بازارلىرى ، تار ، ئەگرى - بۇگرى ئارقا كوچىلار ، كوچا پەنجىرىلىرى كىچىك ، ئىشىكلىرى ھەم ، ھويلىسى ئۇزۇم تاللىرى بىلەن قاراڭغۇلاشقان ھويلىلارنىڭمۇ تالايلىرىغا بىزنىڭ قەدەم ئىزىمىز چۈشتى . ھەربىر كىتابنىڭ مۇقاۋاسىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ ، تەزىم قىلىپ تۇرۇپ ، سىزنى شۇلۇۋۇلىشقا تەييار تۇرەدىغان كىتابپۇرۇشلارنىڭ ئىللىق چىرايى ؛ بىر دۇتار ياكى بىر داپ بىلەن پۇتۇن - پۇتۇن داستانلارنى يادقا ئېيتالايدىغان داستانچىلارنىڭ تۇغمەس تەرى ؛ مەددىاھلارنىڭ تىنىمسىز ئاۋازىدىن چىقىدىغان ناله ؛ ئاق كۆڭۈل ، لېكىن يالاڭغىداق ، كۆرۈمسىز ئىلىم ئەھلىنىڭ ئىلتىپات - مېھماندوستلۇقى··· بىزگە تونۇش بولۇپ قالدى . قەشقەردىن خوتەنگىچە ئىككى ئايغا يېقىن سەپەر قىلىش ، بىزنى نۇرغۇن بىلىم ، كىتاب ، ھېسسىيات ، ئىلھام بىلەن تەمىنلىدى .

8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا خوتەنگە كېلىپ ، ۋالىي مەھكىمە ئالدىدىكى مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇق . مەن شۇ كۈنلا دۇەن جياۋشۇدىن ئەپۇ سوراپ ھاشىرنى تېپىش ئۈچۈن كوچىغا چىقتىم . مەن ئۇنىڭ ياتقىغا كەچقۇرۇن كىردىم . ئۇ ئىلمىي مۇدىر ئىشخانىسىدا ياتىدىكەن . ياغاچ كارىۋات ئۈستىدىكى ئىراق نۇسخىلىق گىلەمدە تۇر-

مەكلەنگەن ئورۇن ـ كۆرپە ، گېزىت ـ كىتابلار چېچىلىپ ياتاتتى . دۇخاۋا قاپلىق ئىككى كىشىلىك كونا ساپادا ياقىسى يىرتىلغان كۆك چاپان ، ئارقىسى مايلاشقان كۆك شەپكە ، دېرىزە يېنىدىكى كەڭ ئۈستەل ئۈستىدە تېلېفون ، كۇلدان ، سىياھدان ، ئىككى پىيالە ، بىر چايدان ، تىكلىمە كالېندار تۇراتتى . تامغا جۇڭگو ، دۇنيا خەرىتىلىرى ئېسىلغان ، قارامتۇل ئىشكاپنىڭ ئۈستىدە دەستە ـ دەستە گېزىت ـ ژۇرنال ، ئىشىك تۈۋىدىكى كىتاب جاۋۇنىدە رەتـسىز تىزىلغان كىتابلار تۇراتتى . مەن ئۇنىڭ دوگلەك ، تېگى يۇمشاق ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردۇم . ياش ئايال كىرىپ ماڭا ئېگىلىپ تەزىم قىلدى ـ دە ، كۆزىنى يەردىن ئالماي تۇرۇپ :

— ئازراق كۈتسىلە ، مۇدىر ئەپەندى پوكزەك ئويناۋاتىدۇ . ۋالىبول مۇسابىقىسى بوپتىمىش . مۇدىر ئۆزى چۈشمىسە ، بىزنىڭ كىلەر ئۈتتۈرۇپ قويغۇدەك ، — دېدى .

— سىلى نېمە خىزمەت ئىشلەيلا ؟

— ئىتتىپاق شۇجىسى ، قوشۇمچە سىياسىي گۇرۇپپىنىڭ خىزمىتىنى ئىشلەيمەن .

— قۇرماشمۇ مۇشۇ مەكتەپتىمۇ ؟

— ياق ، ئۇنداق كىشى يوق .

— ھاشىرلار بىلەن بىللە كەلگەن ، بۇرۇن مۇشۇ مەكتەپتە ئىدى ، بۇلتۇر تويى بولدىغۇ ؟

— ھە ، — دېدى ئايال سارغۇچ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ ، — ئېسىم قۇرۇسۇن ، بايىمەخانىڭ يولدىشى قۇرۇان مۇئەللىمنى دەملا ؟ ئۇ كىشى بايىمەخان تۇرۇۋاتقان گۈڭشېدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىلمىي مۇدىر بولۇپ كەتتى .

— نامەتنىڭ ئۆيى يېقىنمۇ ؟

— نامەت ساختىنى دەملا !— دېدى ئايال ماڭا قاراپ قويۇپ . مەن جاۋاب بەرمىدىم ، ئايال مەيدىسىنى تۇتۇپ قاقاقلاپ

كۈلدى ، — ھەممە ئادەم شۇنداق دەيدۇ ، «ساختا» دېمسە ، ئۇنى ھېچكىم تونۇمايدۇ . ئۆيى يېقىن ، ئىۋەدىكى جىگدىلىك كوچىدا ، شۇ تار كوچىدىكى تېمى ئەڭ ئېگىز ، دەرۋازىسى چوڭ ، ئىتى جىق ھويلا شۇ .

مەن ئايالىنىڭ ئوبرازلىق گېپىگە كۈلدۈم :

— قورۇسى شۇنچە كاتتىمۇ ؟

— خوتەن بويىچە ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان باي يوق . خوتۇنى كۈنىگە يۈز كوي تاپىدىكەن دېيىشىدۇ . ئۇرۇمچىدىن كەلگىلى ئۇچ كۈن بولدى . ھاشىركام ئۇنى خىزمەتتىن قوغلاش كېرەك دەپ سۆزلىدى . رۇخسەتمۇ سورىماي ئۇرۇمچىگە كېتىپتۇ ئەمەسما ؟ ئۆزىنىڭمۇ مەكتەپتە خوجلىق خىزمىتىنى ئىشلىگۈسى يوق . تۆت ئۆگەي بالىسى بار ، بىرىمۇ ئوقۇمايدۇ . ئىككىسى ئۆيدە گىلەم توقۇيدۇ ، بىرى ئۇچ بۇرجەك بازاردا ئۆپكە ـ ھېسىپ ساتىدۇ ، يەنە بىر قىزى ئانىسى بىلەن دوپپىچىلىق قىلاتتى ، مۇشۇ يېقىندا چايخانا ئېچىۋاپتۇ . نامەت ساختا مەكتەپكە تۆت سائەت ئىشلىسە ، ئۆيىگە ئون ئىككى سائەت ئىشلەيدۇ . مائاش دېگەن ئۇنىڭ ئۇچۇن تويىنىڭ چاچقۇسىدەك بىرنېمە . توۋا ، غۇلجىلىقتىن ساختا چىقسا ئۇنداق ـ مۇندىقى چىقمايدىكەن ، نامەت ساختا شەيتانغا نوختا سالـ ـدۇ ، دېسىلە...

ئايال ماڭا چاي قۇيۇپ بېرىپ ، ھاشىرنى چاقىرىشقا چىقىپ كەتتى .

— بارمۇ سەن ، نەلەردە يۈردۇڭ ، ئاۋاق ! — دەپ ۋارقىرىغـ ـىنچە ھاشىر كىرىپ كەلدى .

ئۇ يوغان ، يىرىك قوللىرى بىلەن ئىككى مۇرەمدىن تۇتۇپ سىلكىدى . ئۇنىڭ تەرلىگەن ، قارىدىغان يۈزىدە تەبىئىي خۇشاللىق چاقناپ تۇراتتى . مەن دوستۇمنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ :

— ھازىرمۇ ئوسەيچىمۇ ؟— دەپ چاقچاق قىلدىم .

— تورنىڭ تۆۋىگە تىك چۈشۈرىمەن دېگىنە ! — دېدى ئۇ كۆلۈپ تۇرۇپ ، يالغان ماختىنىپ ، — ئابدۇللا قارىۋاي قولۇمغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيدۇ !

— ئاتە ، پورۇڭنى !

بىز بىرپەس چاقچاقلاشتۇق . چاقچاق تۇگىگەندىن كېيىن ھاشىر مىس ئاپتوۋا بىلەن يۇز - كۆزىنى يۇدى - دە ، ئىشكاپنىڭ ئەينىكىگە قاراپ قويۇپ ، ئۇستىرىسىنى كاپلىدى ۋە ئېڭىكىنى سىلاپ قويۇپ :

— ئېستېتىك تەربىيىدە يوق ئىكەنسەن ، دەپ جونۇغلى تۇردىسەن ، ھەقىچان ، بىلىمەن سەن ئاۋاقنى . توختا ، سېنىڭ ئالدىڭغا شىخىمنى تۇزەشتۇرۇپرەك داستىخان سالمىسام . كۆردۇڭمۇ ، ماۋۇ ئېڭەكتىكى ئاقىلارنى ، ئوقۇغىنا ، ھېلىقى نەۋائىنىڭ شېئىرى نېمىدا ؟

مەن شېئىر ئوقۇدۇم :

ساقال ئاقى ئۆلۈمگە ئىشاۋېدۇر ،
ھاياتلىق سەبزىسى ئارا قىراۋدۇر .

— ھا... ھا... ھا... ھايات چىمەنلىكىگە چۈشكەن قىرو دېگىنە ، مەزگىلسىز ، تېخى يىگىتلىكىنى تۇگەتمەي تۇرۇپلا - ھە ، ئوتتۇز ياشقا ئەمدى كىرەيۇ ، تېخى قىرو چۈشسۇن ، ياق ، ياق ، قار چۈشسىمۇ مەن ئۇنى ئۆلۈمنىڭ ئىشارىسى دېمەيمەن !

ئۇ ئۇستىرىسىنى ئوڭ ياڭىقىغا توغرىلىدى . مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ ئەينەكتىكى ئەكسىگە قارىدىم . ئۇنىڭ پېشانىسى تېخىمۇ تارتىلىپ ، ئىككى چېكىسى تاقىرلىشىپ ، دولقۇنلۇق چاچلىرى ئىچىگە قاراپ كېڭەيگەن ، قويۇق قوشۇما قاشلىرى ئارىسىدا بىر قىر ، ئىككى روشەن سىزىق پەيدا بولغان ، كۆز قۇيرۇقلىرىدە

كى قورۇقلار كۆپەيگەن ، ئىككى قوۋۇزىدىكى سىرىق ئەمدى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشقان . ئۇنىڭ چىرايىغا بىرلا قارىغان ئادەم ، ئۇنى ئوتتۇز بەش ، يا قىرىق ياشلاردا دېيىشى مۇمكىن ، يالغۇز دۇگىلەك ، خىيالچان يوغان قوي كۆزلىرىلا خۇددى ئۇيقۇسى قانغان بالىنىڭ كۆزلىرىدەك نۇرلۇق ۋە چىرايلىق ئىدى .

— نېمانچە قارايسەن ؟ ئەمدى قىزلار ساڭا قارىمايدۇ ، بەش بالىلىق تۇل خوتۇنلارغا ئىچ پەش تارتساڭ بولىدۇ ، دېمەكچىمۇ سەن ؟

— بۇ توغرۇلۇق ئويلاشتىن قالدىم ، — دېدىم ، ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئاستا قولۇمنى قويۇپ ،— قىزىقمايمەن ، ئويلاشنىمۇ ، سۆزلەشنىمۇ خالىمايمەن !

— ياماڭ بوپتۇ ، — دېدى ئۇ ماڭا قاراپ قويۇپ ، — مەن تېخى ئەمدى ئەقلىمگە كېلىپ ئىش باشلاي دېگەنىدىم ، كىم بىلەن مۇڭدىشارمەن ئەمدى ؟ مانا بۇ ھېسسىيات قېرىلىقى — ئۆلۈمنىڭ ئىشارىسى . ئەمما ، ئەلا ، بىزنى داغدا قويۇپ ، بوراندا يېرىلغان شاختەك ، مېڭىلىرىڭنىمۇ ئۆزۈڭ بىلەن بىللە تۇگەشتۇرۇۋەتمىگىن جۇمۇ ، ھېچبولمىسا شاختا تۇرۇپ قاق بولىدىغان ئۆرۈكچىلىك بولسىمۇ ، ئاغزىمىزدا تەم قالدۇرۇپ كەت !

تاماقتىن كېيىن كوچا سەيلىسى قىلدۇق ، ئاندىن كېيىن ئاز - تولىدىن ئىچىشىپ ، قويۇق جىگدە ، نەشپۈت دەرەخلىرى ئارىسىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇق . ھاشىر جىق ئىچكەنلىكى ئۈچۈن كۆپ ۋە تەسىرلىك سۆزلىدى . ئالدىمىزدا بوتۇلكا ۋە پەمىدۇر ، ئۇ يەنە قانچىلىك ئىچەركىن ، قانچىلىك سۆزلەركىن ؟...

قارا كۆك ئاسماندىكى تولۇن ئاي يوپۇرماقلار ئارىسىدىن تەڭگىدەك ، بەزىدە ئالىقاندەك شولا چېچىپ ، يۇپقا بۇلۇتلار ئارىسىدىن يول ئېلىپ ئاستا سەيلە قىلماقتا . سانسىزلىغان يۇلتۇزلار سۇكۇت

ئىچىدە تەبەسسۇم قىلىۋاتقاندەك ، جىمجىت جىمىرلىشىدۇ . سالقىن شامالدىن شادلىنىپ پىچىرلاشقان يوپۇرماقلار ، ئاينىڭ ئەلۋەك نۇرىنى ئارىلىرىدىن سىرغىتىپ ئۆتكۈزۈپ ، سۆھبەتخۇمار دوستۇمنىڭ بىردە كۆزىگە ، بىردە مەڭزىگە چۈشۈرۈپ تۇرماقتا . ھاشىر ئۆز ئادىتى بويىچە ھايات ، ئىنسان ۋە ئىنسانىي بۇرچ توغرىسىدا قىزغىن سۆزلىمەكتە . ئۇنىڭ تەمكىن ، كىرسىز ئاۋازى خۇددى سالقىن شامال ، ئىلمان سۇدەك ئادەمگە خۇشياقىدۇ…

— شۇنداق قىلىپ ، شۇ ئەمگىكىم ھېسابىغا مۇدىر بولۇپ قالدىم ، — دېدى ئۇ بەش يىلدىن بېرى بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى سۆزلەپ كېلىپ ، — بەش يىل قانداق ئۆتتى ، مەن راستىنلا تۈيماي قالدىم . كۈنىگە تۆت ـ بەش سائەت دەرس ، ئۇنىڭ سىرتىدا ئۆگىنىش ، مەجلىس ، سۆھبەت… بىر سىنىپتىكى قىرىق ـ ئەللىك بالا سېنى نېمە كويلارغا سالمايدۇ . ئەلۋەتتە ، قاچىدىغانلارمۇ ، دەرستىن چىقىپلا ئوقەت قىلىدىغانلارمۇ بولىدۇ . بىلىمنى ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئىشى بىلىدىغانلار ، مەسىلەن ، دۆلەت ، خەلققە پايدىسى جىقراق تېگىدىغان ئادەم بولۇش ئۈچۈن ، ئۆمۈر بويى بىلىم ئالسىمۇ ئازلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلارمۇ بار . ئۇلار نەلەردىن تاپىدىكەنتاڭ ، فىزىكا ، ئالگىبرا ، خىمىيە ، ئاستىرونومىيىدىن قېيىن مەسىلىلەرنى تېپىپ كېلىپ مېنىڭدىن سورايدۇ . ئۇلارچە سىنىپ تەربىيىچى دېگەن بىر قامۇس ، نېمىنى ئاختۇرسا جاۋاب چىقىۋېرىدۇ . قانداق قىلىسەن ، شېخىغا قېقىشقا ، مەيدىسىدىن ئىتتىرىشكە بولاتتىمۇ ؟ تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ جاۋاب بېرىمەن ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن ، بەزى كۈنلىرى كېچىلىرى كىتاب ئوقۇيمەن ، ئىزدىنىمەن . ئۇلارنىڭ ئىزدىنىشلىرىنى قەدىرلەش مېنىڭ بۇرچۇمغۇ ، ئانا ئۆز بالىسىنىڭ تەمتىلەپ ، تام ياقىلاپ ماڭغىنىنى كۆرسە خۇشال بولغىنىدەك ، مەنمۇ بالىلىرىنىڭ قېيىن سوئاللىرىنى ئاڭلىسام ، شۇنچە خۇشال بولىمەن .

10 ـ سىنىپنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى بىر كۈنى «ئا پىلۇس ب»نىڭ كۆادراتى — «ئا كۆادرات پىلۇس ئىككىلەنگەن ئاب ، پىلۇس ب كۆادرات» ئىكەنلىكىنى ، ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بەزى قائىدىلىرى ئارقىلىق خاتاغا چىقىرىپ ئىسپاتلاپ كەپتۇ دېگىنە ! ھەي ، بۇ بىر ئۆكۈزگە چۈلۈك ئىشلىتىش ئورنىغا ، يۇگەن سېلىپ ، ئېغىزدۇ-رۇق چىشلەتكەنگە ئوخشاشلا كۈلكىلىك ئىش ، لېكىن ئۇنىڭدىن كۈلۈش ئورنىغا ئۇنى رىغبەتلەندۈرسەن ، خاتاسىنى ئېيتساڭ قايىل بولمايدۇ تېخى ، قانداق قىلىسەن ؟ ماتېماتىكا فورمۇلىلىرىنى خاتا قوللانغىنىنى بىرمۇبىر ئىسپاتلاپ ، ئۇنى قايىل قىلىسەن ، ياشلىق ئادەمنى نېمە قىلغۇزمايدۇ ، بالىلارنىڭ بىرلىرى تېخى مېنىدىلىق ئاق قويغان كاتەكچىدىكى ئېلىمېنتلارنى تاپماقچى ، بىرلىرى تېخى لوگارىفما جەدۋىلىگە تۈزىتىش كىرگۈزمەكچى ، يەنە بىرلىرى تېخى نۇر سېكۇنتىغا ئۇچ يۈز مىڭ كىلومېتىردىن يول بېسىپ ، سەككىز مىنۇتتا يەرگە يېتىپ كېلىدىكەن ، تېز سۈركىلىشتىن ئوت پەيدا بولىدۇ ، ئۇنداق بولسا نۇر بىلەن ھاۋا ئارىسىدىكى سۈركىلىشتىن نېمىشقا ئوت چىقمايدۇ ؟ دەپ سورايدۇ . بىر كۈنى بىر ئوقۇغۇچى مېنىڭدىن ئىمتىھان ئالدى دېگىنە . ئۇ مېنىڭدىن :

— مۇئەللىم ، چاڭجياڭ دەريا‌سى قانچە كىلومېتىر ؟ — دەپ سورىدى .

— ئالتە مىڭ ئۇچ يۈز كىلومېتىرمىكىن ؟ — دېدىم .

— قانچىلىك يەرنى سۈغىرىدۇ ، مۇئەللىم ؟

— تۆت يۈز مىليون مو يەرنى سۈغىرامدىكىن ؟

— ئۇنداق بولسا ، تارىم قانچىلىك يەرنى سۈغىرىشى لازىم . ھېسابلاپ كۆردىلىمۇ ؟

— ياق .

— ھا... ھا... ھا... مۇئەللىم تۇرۇپ تېخى !... .

نېمە دەيسەن ، ئۆڭۈپ ـ تاتىرامسەن ؟ ياق ، پەقەتلا قوشۇلۇپ

قاقاقلاپ كۈلدۈم ، خالاس . ئىلىمپەرەسلەر بىلەن ئۆتكەن ۋاقىت كۆڭۈللۈك ، لېكىن ھېلىقى ئىلىمدىن قاچىدىغانلار پۈتۈن كۆڭۈل-سىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ . شۇلارنىڭ دەستىدىن ئۈيقۇڭ قاچىدۇ ، ئىشتىھايىڭ تۇتۇلىدۇ ، كەيپىڭ ئۇچىدۇ ، ھە ، ئىچىپ بولغان بولساڭ ، پىيالىنى بەرمەسەن !

ئۇ ئۆزىگە ھاراق قۇيدى . پىيالىنى بوشاتتى - دە ، پەسىدۈر-دىن بىر چىشلەم يەۋېلىپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— ناۋادا ، پۈتۈن ئۈيغۇر ياشلىرى نامەتتەك پۈلغا دۈم چۈش-سە ، ئۇ چاغدا قانداق بولىدۇ ، بىلەمسەن ! ؟ ئۇ چاغدا بىزنىڭ مىللىتىمىز ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇقتا ئوخشاپ قالىدۇ ، ئۇ يەرگە قاغىمۇ كېلىپ قونمايدىغان بولىدۇ ، يىلتىزىمىز شۇ چاغدا قۇرۇي-دۇ . مانا بۇنى ئويلىساڭ ، ئۆمۈرنىڭ قەدىرگە يېتىسەن ، بىر بالىغا بولسىمۇ كۆيەڭ بىرنېمە بىلدۇرگۈڭ كېلىدۇ . دۇنيادا باشقىلارنى رازى قىلىش ، خۇشال قىلىشتىنمۇ راھەت ئىش بولامدۇ ؟ كۈنلەر-نىڭ بىرىدە ، سېنىڭ قولۇڭدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن بىرەرى داڭلىق ئادەم بولۇپ قالسا ، قېرىغىنىڭدا ئۇ سېنى يوقلاپ كېلىپ ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ سالام بەرسە ، بېشىڭ ئاسمانغا تاقاشمامدۇ ، ئاداش ! ئىنسان دېگەن شۇنچىلىك نەرسە ، ئىنسان جىق نەرسىنى بىلسەم دەيدۇيۇ ، ئۆزىنىڭ قەدرىنى بىلىشنى خالە-مايدۇ . بىلەمسەن ، سېنىڭ قەدرىڭنى مەن ، مېنىڭكىنى سەن بىلە-سەن ، لېنىن ئۆزىنى بىر قېتىممۇ دۇنيا پرولېتارلىرىنىڭ داھىيە-سىمەن دەپ ئويلىمىغان بولغىيدى ، لېكىن ئۇنىڭ قەدرىنى بىز بىلدۇق...

ھاشىر جەمئىيەتنىڭ ، دۆلەتنىڭ ، مەكتەپنىڭ مۇھىم ئىشلە-رىنى ، يەنە باشقىلارنىڭ ئارزۇ ، مۇھىم ئىشلىرىنى كۆپرەك سۆز-لەيدىغان ، ئۆزىنىڭ شەخسىي ئارزۇسى توغرۇلۇق ئاز سۆزلەيدىغان بولۇپ قاپتۇ .

— سەن ، ھاشىر ، ئۆزۈڭ توغرۇلۇق ، ئارزۇلىرىڭ توغرۇ-لۇق سۆزلەشنى ھېچ خالىمايدىغان بولۇپ قاپسەنغۇ؟ — دېدىم ئاخىر ، — ئېيتقىنا ، قانداقراق بىر ئادەم بولماقچىسەن ، زادى؟

ھاشىر كۈلۈپ كەتتى ـ دە ، مېنىڭ مۇرەمگە ئالىقانلىرىنى قويۇپ كۆزلىرىمگە قارىدى .

— سەن ، تېخىلا شۇ ئوقۇغۇچى پېتىڭ بىلەن تۇرۇپسەن ، — دېدى ئۇ ، — بىر چاغلاردا بىز قانداقراق ئادەم بولۇشنى ئۆزىمىزچە تاللايتتۇق ، يا ئۇنداق ، يا مۇنداق ئادەم بولسامكەن دەپ ئارزۇ قىلاتتۇق . مەسىلەن ، مېنى ئالساڭ ، ئالىي مەلۇماتلىق بولسام ، دۆلەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى ھەل قىلىشقا قاتناشسام ، ھەتتا چەت دۆلەتلەرگىمۇ بېرىپ ـ كېلىپ تۇرسام ، ھاياتىمنىڭ ھەربىر مىنۇ-تىمۇ ئاشۇ مۇھىم ئىشلار بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولسا ، تۇرمۇشۇم مېنىڭ ئىنتىلىشلىرىم ئۈچۈن توسقۇن ئەمەس ، تۇرتكە بولسا ، دەپ ئويلايتتىم ۋە ئارزۇ قىلاتتىم . لېكىن سېنىڭ كىم ۋە قانداق ئادەم بولۇشۇڭنى غايە ۋە ئىنتىلىشلىرىڭ ئەمەس ، بەلكى جەمئىيەتنىڭ تەلىپى بەلگىلەيدىكەن ، ھېلىقى ئارزۇلىرىڭ ئۇ چاغدا مىڭ بىر كىچىنىڭ چۆچەكلىرىدەك قىزىق ۋە كۈلكىلىك تۇيۇلىدى-كەن . مەن جەنۇبىي شىنجاڭغا كەلگۈچىمۇ ماشىنىدا مۇگدەپ ئول-تۇرۇپ ، ھېلىقى بىز قىلىدىغان كەلگۈسى توغرىسىدىكى خىياللار-نى داۋاملاشتۇردۇم — خىيالىمدا مەن خوتەنگە كېلىپ ئىككى ـ ئۈچ يىل قاتتىق بېرىلىپ ئىشلىدىم ، ئاخشاملىرى ئالىي ماتېماتى-كىدىن بىلىم ئالدىم ، تاپقان پۇلۇمدىن ئېشىنىپ يېتىم بالىلارنى ئوقۇتتۇم ، شۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئىشلىرىغا جان ـ دىل بىلەن ياردەمىمۇ قىلدىم ، مېنى يامان دەيدىغان ئادەم قالمىدى . بۇ «ياخ-شىچاق»لىقنى بىرەر تەمە بىلەن ئەمەس ، بەلكى دىلىم خالىغانلىقى ئۈچۈن قوبۇل قىلدىم . شۇنىڭدىن كېيىن مەن تىلغا ئېلىنىدىم ، پارتىيىگە كىردىم ، نەمۇنىچى بولدۇم ، ئالىي ئوقۇش يۇرتىغا ئۇزۇ-

تىلدىم . ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ، مەن دۆلەتنىڭ يۇقىرى ئورگانلىرىدا تېخىمۇ زور نەتىجە كۆرسىتىدىغان ئىشلارغا قويۇلدۇم ، ئومۇمەن خىيالىم مۇشۇنداقراق بولدى . بۇنى غايە دېيىشكە بولاتتى ، لېكىن ئەمەلىيەت سېنىڭ بۇ غايىلىرىڭگە پۈتۈنلەيلا باشقىچە رەڭ بېرىپ قويىدىكەن . سېنى ئىشۋاز ئادەم قىلىپ قويىدىكەن ، ئىشۋاز ئادەملەر ھامان ئۆزىنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا كەم ئويلايدۇ ، كۈندىلىك ئىشلارنى كۆپرەك ئويلايدۇ ، ئېشىپ كەتسە ئەتىسى ياكى ئۆگۈنى قىلىدىغان ئىشلارنىلا ئويلاپ قويىدۇ !

مەن ھەيران قالدىم ، ھاشىرنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆلگۈم كەلدى . مانا قارا ، غايە ۋە ھېسسىياتقا باي بىر يىگىت ئېشىپ كەتسە ئىككى ، ئۈچ كۈنلۈك ئىشنىلا ئويلاپ قويىدىغان ئىشۋازلارغا ئايلىنىپ قاپتۇ .

— شۇنداق قىلىپ ، كىم بولۇشنى ئويلاشتىن توختىدىم دېگىنە ، — دېدىم كۈلۈپ ، — بەك ئېچىنىشلىق ئىش !

— بەك راھەت ! — دېدى ھاشىر ئېتىراز بىلدۈرۈپ ، — كىم بولۇشۇڭنى جەمئىيەت بەلگىلەيدىغانلىقىنى بىلگىنىڭ — سېنىڭ خىيالىپەرەسلىكتىن قۇتۇلغىنىڭ . خىيالىپەرەسلىكتىن قۇتۇلۇش ئادەم ئۈچۈن راھەتكەن .

— قانغۇچە ئۇخلايسەن ، تويغۇچە يەيسەن ، ئەقىل ئىشلەتمەي نۇرغۇن ئېنېرگىيە ئىقتىساد قىلىۋاتسەن ، شۇنداقمۇ ؟

ھاشىر قاقاقلاپ كۈلدى ـ دە ، مېنىڭ قوللىرىمنى مۇجۇپ قويدى :

— سەن مېنى تەييارتاپ ، لايغەزەل بولۇۋاپتۇ دەۋاتسەن ـ ھە ! خاتا چۈشىنىۋاتسەن . مەن بۇرۇنقىدىن كۆپ تىرىشچان ، ھەتتا دۆلەت ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلغان ۋاقىتلىرىمىزغا قارىغاندىمۇ ئالدىراش ۋە جىددىي . مەن : «كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈزۈۋاتسەن ؟» دېگەن سوئالغا ھەر كۈنى ئۆزۈم رازى بولغۇدەك

جاۋاب بېرىپ تۇرىمەن . مەن ساڭا ئىككىلا ئىشنى دەپ بېرەي . بۇلتۇر 9 ـ سىنىپنىڭ سىنىپ تەربىيىچىسى ئىدىم ، سىنىپىمدا ياخشى ئوقۇۋاتقان ئىدراكلىق بىر قىز بىر ھەپتە دەرسكە كەلمىدى . مەن ئۇ قىزنىڭ ئوقۇشتىن قېلىشىنى خالايمەنمۇ ؟ ئۇ پۇتۇن پەنلەردە ئەلاچى ، ئەخلاقلىق ، تىرىشچان قىز ئىدى ، ئۇ قىزنىڭ جەمئىيەتكە يارىملىق بىر خادىم بولۇپ چىقىشىغا كۆزۈم يېتەتتى . شۇنداق قىلىپ ، مەن ئىزدەپ ـ سوراپ ، ئۇ قىزنىڭ ئۆيىگە پىيادە بىر كۇن ، ئۇلاغ بىلەن يېرىم كۇن مېڭىپ تېپىپ باردىم . يالغۇز ھويلا ئىكەن ، ئۆينىڭ ئەتراپى باغ ، نېرىسى قۇملۇق ئىكەن . بارسام ، قىزمۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كېۋەزگە ئىشلەۋېتىپتۇ . قىز مېنى كۆردى ـ دە ، ئانىسىغا پىچىرلاپ قويۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى . مەن سالام قىلدىم ، ئۇلار سالىمىنىمۇ ئىلىك ئالمىدى . مەن مەقسىتىمنى ئاددىيلا قىلىپ ئېيتىپ :

— قۇتىگۇلنى ئېلىپ كەتمەكچىمەن ، — دېدىم .

ئەر ـ ئايال ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى ـ دە ، ئاتىسى قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ :

— يول قويسىلىكەن ، سىلىدىن سورىۋالساق ، قىزىمىز ئەمدى بىزگە قاراشسا ! — دېدى .

مەن قىزنىڭ ياخشى ئوقۇۋاتقىنىنى ، قىزدا چوڭ ئۇمىد بارلىقىنى ئېيتتىم . ئۇ ئادەم يەرنى تاتىلاپ تۇرۇپ دېدى :

— بىزلىگە ئوقۇشنىڭ نېنى بۇيرۇلمىغان ، كەتمەننىڭ نېنى يېگىلى قويسىلا !

مەن ياخشى گەپ قىلىپ ھاردىم . تەمىنات ئېلىپ بېرىشكە ، ھەتتا ئۆز پۇلۇمدىن يارەم قىلىشقىمۇ ۋەدە بەردىم ، لېكىن ئۇلار زادىلا ئەيۇەشكە كەلمىدى . مەن ئۇ قىزنى نېمىلا قىلىپ بولمىسۇن ئېلىپ كېتىشنى نىيەت قىلىپ ، ئاخىر ئاچچىقلاشقا باشلىدىم :

— سىز قانداق كەمبەغەل دېھقانسىز ؟ ماۋجۇشى ، پارتىيە

قەددىمىزنى كۆتۈردى ، مۇشۇ ئۆي - جاي ، باغلارنى بەردى . بىزنى پاراۋان ياشىسۇن دەپ سوتسىيالىزم قۇرۇپ بەردى . سىز ھازىر خەلق گۈزەللىكى ئەزاسى !...

— خوش ، نېمە دەيلا ئۆزى ؟ — قىزنىڭ دادىسى ماڭا قاتتىق سوئال قويدى .

— نېمە دەيتتىم ، بالىنى مەكتەپكە بېرىڭ !

— سىلى ئۆيلەنگەنمۇ ؟ — ئۇ پۈتۈنلەيلا مۇناسىۋەتسىز سوئال سورىدى .

— ياق ، — دېدىم ھەيران بولۇپ .

— ئاندىق بولسا ، قىزىم بۇ يىل ئون ئالتىدە ، چوڭ بولۇپ قالدى ، بەكمۇ چىڭ تۇرۇۋالالا ، قىزغا كۆڭۈللىرى چۈشكەن بولسا ، تويىنى قىلىپ ئەكەتسىلە !

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدىم . ئويلىنا ، خەلقىمىزنىڭ ئېڭى تېخى مۇشۇ ھالەتتە تۇرسا ، بىز قانداقمۇ ئۇلارنى ئويلىماي تۇرالايمىز . بىزنىڭ ھەرقانداق غايىمىز ئاشۇ خەلقىمىزنى ئىلىم - پەن بىلەن تەربىيىلەش ئۈچۈن جان - دىل بىلەن خىزمەت قىلىشقا بويسۇنمامدۇ ؟

— شۇنداق قىلىپ ، قىزنى قانداق قىلدىڭ ؟ — مەن كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدىم .

— قانداق قىلاتتىم ،— دېدى ھاشىر موخورکا ئورنىدىن ،— دۇيجاڭغا ئېيتتىم . دۇيجاڭ بىرلا ژارقىراپ ئۇنى ئەيىبلەشكە كەلتۈردى . جان كۆيەر ئوقۇتقۇچىنىڭ يېرىم كۈنلۈك ياخشى گېپىگە پىسەنت قىلمىغان دېھقان ، تەكەببۇر ژە بۇيرۇقۇنى كىچىك ئەمەلدارنىڭ بىر ھەيۋىسىگە قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ ھازىر جاۋاب بولدى . ئويلىنىنا ، بىزنىڭ خەلقىمىز پەن - بىلىمنىڭ ئەھمىيىتىنى ژە بىلىم ئەھلىنى تېخى تونۇمىسا ، قەدىرلىمىسە ، ئۇلار ئوقۇش ، بىلىم ئېلىشنى باشقىلارنى قۇل قىلىش ،

بوزەك قىلىشنىڭ دەسمايىسى دەپ قاراۋاتسا ، بىز قانداقمۇ خەلقىنىڭ غېمىنى يېمەستىن ئۆز غايىمىز توغرۇلۇق باش قاتۇرالايمىز . راست گەپنى ئېيتسام ، مەن ئالدىرايمەن ، پۈتۈن خەلقنى پەن - بىلىمدىن بەھرىمەن قىلىشقا ، ئۇلارنى تېزرەك دۇنيادىكى ئىلغار خەلقلەر قاتارىغا ئۆتكۈزۈشكە ئالدىرايمەن . مانا بۇ ، مېنىڭ غايەم !

— قۇتىگۇل ئوقۇۋاتامدۇ ؟

— بۇ يىل 10 - سىنىپنى تۈگىتىپ شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا ماڭدى ، — دېدى هاشىر خۇشاللىق بىلەن ، — مەن ۋەدىگە ۋاپا قىلدىم ، قىزنىڭ ئوقۇشىغا هەر تەرەپتىن ياردەم قىلدىم . مېنىڭ خاتىرىلىرىم مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن تولغان . مەن ساڭا 1958 - يىللىق خاتىرەمنى بېرەي ، مە ، ئوقۇپ كۆرگىن . خوش ، ئەمدى ئىككىنچى مىسالغا كېلەي...

— بولدى ، يېتەرلىك ،— دېدىم مەن ئۇنىڭ مۇجۇپ قويۇپ ،— قالغىنىنى مۇنۇ دەپتەردىن ئوقۇۋالالايمەن ، ئۇنىڭدىن كۆرە ، سەن شۇنى ئېيتقىنا ! ئاشۇ خىل ئىشلار سېنىڭ ئۆزۈڭ توغرىسىدا ، كەلگۈسى غايەڭ توغرىسىدا بىر قارارغا كېلىشكىگە يول قويمىدىما ؟

— مەن هەپتىسىگە يىگىرمە ئىككى سائەت دەرس بەردىم ، هەر كۈنى ئۈچ سىنىپنىڭ بىر يۈز ئون نەچچە دەپتىرىنى كۆرۈپ چىقتىم ، بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلدىم . بىلەمسەن ، بىر سىنىپتا هەر خىل مىجەز ، هەر خىل خاهىش ، هەر خىل ئىنتىلىشلىرى بار ئوتتۇز توققۇز ئوقۇغۇچى بار ، ئۇلار سېنىڭدىن هەر كۈنى ئوتتۇز توققۇز مەسىلىگە جاۋاب تەلەپ قىلىدۇ . بىرى ساڭا ئوخشاش خىيالپەرەس ، ئۇ ئۆز غايىسىگە لازىم بولغان ، لېكىن يېشەلمىگەن مەسىلىلىرىنى سېنىڭدىن سورايدۇ ، يەنە بىرى بولسا ، ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرىش ئۈچۈن سېنىڭدىن ياردەم تەلەپ قىلىدۇ ، يەنە بىرىچۇ ، تۇرمۇشىدا

ئۇچرىغان قىينىچىلىقىغا ياردەم سورايدۇ . يەنە بىرى ، رۇخسەت ، يەنە بىرى ماجىرا ؛ يەنە بىرى خۇشاللىقىنى ئېيتىدۇ ، يەنە بىرى ساڭا سوۋغا بېرىدۇ... ۋەھاكازا . قىسقىسى ، مەن مۇشۇ ئوتتۇز توققۇز ئوقۇغۇچىنىڭ ھەم ئاتىسى ، ھەم ئانىسى . ئەمدى ئويلاپ باق ، مۇشۇ ئىشلارنى قىلىشقا قانچىلىك ۋاقىت كېتىدۇ ؟ مەن يەكشەنبىنى بىلمەيمەن ، يەكشەنبە كۈنى بالىلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ھەر خىل مەسىلىلەرنى ھەل قىلىمەن . مەن مۇشۇ ئېغىر ئىش بىلەن ئۆتكەن كۈنلىرىمدىن خۇشال بولدىم . ياشلار مېنىڭ ئالدىمدا ئۆسۈپ يېتىلىپ ، ئۇۋۇسىدىن قانات قېقىپ ئۇچۇپ چىققان قۇش بالىلىرىدەك تەرەپ ـ تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا ، مەن خۇشاللىقتىن قىن ـ قىنىمغا پاتمايمەن ! ئوقۇتقۇچىنىڭ خۇشاللىقى بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى كۆرۈشتە . ئاداش ، ئەمدى ئويلا ، مەن مۇشۇ بالىلارنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى تاشلاپ قويۇپ ، قانداقمۇ ئۆزۈمنىڭ شەخسىي غايەم توغرىسىدا باش قاتۇرالايمەن ، قانداقمۇ غايەمنى ئورۇندىاش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلالايمەن !...

— شۇنداق قىلىپ ، ئۆزۈمنى جەمئىيەتكە تاپشۇردۇم دېگىن ، — دېدىم مەن جىملىقنى بۇزۇپ ،— جەمئىيەت سېنى نەمۇنىلىك ئوقۇتقۇچى ، ئىلغار پارتىيە ئەزاسى قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقتى ! سەن نەمۇنىچى بولۇشنى ، ئۈلگىلىك پارتىيە ئەزاسى بولۇشنى مەقسەت قىلىپ قويمىدىڭ ، بەلكى جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا ، خەلقنىڭ ساڭا چۈشكەن ھاجىتىگە جاۋاب بېرىش ، جاۋاب بەرگەندىمۇ ياخشى جاۋاب بېرىشنىلا ئويلىدىڭ ، شۇنىڭ ئۈچۈن جان ـ دىل بىلەن ئىشلىدىڭ ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق ،— دېدى ھاشىر ئەمدى ئالدىرىماي سۆزلەپ ،— مەن ئېنىقىنى ئېيتسام ، جەمئىيەتتىن ، خەلقتىن ، رەھبەرلىكتىن ھېچنېمىنى تەمە قىلمايمەن . مەن قانداق قىلسام بالىلارنى يېڭى

جەمئىيەتنىڭ تەلىپىگە لايىق قىلىپ تەربىيىلەپ چىقالايمەن ، ئوقۇغۇچىلارنى ئەلا دەرىجىگە كۆتۈرەلەيمەن دېگەن مەسىلىلەرنى كۆپ ئويلايمەن ، ئامال - چارە ئىزدەيمەن ، خىلمۇخىل سىناقلارنى ئۆتكۈزىمەن ، باشقىلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىمەن . قىسقىسى ، ۋاقتىمنىڭ كۆپ قىسمىدا ئوقۇغۇچىلارنى ، قالغان قىسمىدا جەمئىيەتتىكى ئومۇمىي ئىشلارنى ئويلايمەن . ئۆزۈمنى ئويلاشقا بولسا ، ۋاقىت قالمايدۇ !

مەن ھاشىرنىڭ قىزىقارلىق گەپلىرىدىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتىم . مەنمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئۇنىڭغا ئۆز ئىشلىرىمنى ، ھېسسىياتلىرىمنى سۆزلەپ بەردىم . ئۇ بېرىلىپ ئاڭلىدى .

—... قىسقىسى ، مەن ئۆزۈمنى نەۋرە كۆرگەن بوۋاي دەپ ئويلايمەن . مەن بوۋايلارنىڭ ھېسسىياتى بىلەن ھەممە ئىشقا باھا بېرىمەن ! — دېدىم . ھاشىر كۈلۈپ كەتتى .

— تەنقىداتقا بېرىلگۈچىلەردە بولىدىغان خۇسۇسىيەت ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — ئۇلار ئادەملەر بىلەن كەم ئالاقە قىلىدۇ ، جەمئىيەتكە كەم ئارىلىشىدۇ ، ئۇلاردا قېرىلىق مىجەز ئاسانلا شەكىللىنىپ قالىدۇ . بۇنىڭ سەۋەبى ، ئۇ كىتابلاردىن ئوقۇغان نەرسىلەرنى ئۆز كەچۈرمىشلىرى ھېسابلىنىۋالىدۇ - دە ، بىلىمى كۆپەيگەنسېرى ، ئۆزىنىمۇ كۆپنى كۆرگەن ، ياشانغان ھېسابلايدۇ . سەن ئەخمەق ، يوغان ئەينەك سېتىۋال ، ھەر كۈنى بىر - ئىككى قېتىم ئۆزۈڭگە قاراپ تۇرغىن ، — دەپ كۈلدى ھاشىر چاقچاق قىلىپ .

مەن دۇمبىن جىياڭشۇغا تېلېفون بېرىپ قويۇپ ، ھاشىرنىڭكىدە قونۇپ قالدىم . بىز كېچىچە مۇڭداشتۇق . ئۇ بىر قېتىممۇ مېنىڭ ئايالىم ياكى رازىيە توغرىسىدا گەپ قىلمىدى . ئاخىر مەن ئۇنىڭدىن سورىدىم :

— شۇنداق قىلىپ ، ئۆمۈر بويى بويتاق ئۆتەمسەن ؟

— ياق ، ئۆيلىنىمەن .
— لايىقىڭ بارمۇ ؟
— ھەئە .
— نەدە ؟
— نەدە بولاتتى ، غۇلجىدا بولمامدۇ ؟
— كىم ئۇ ؟
— بىلمەس بولۇۋالغىنىنى ، رازىيەچۇ ؟
— سارىڭ بولدۇڭمۇ ، رازىيەنىڭ ئېرى ۋە ئىككى بالىسى بارغۇ ؟

— ھەئە ، نېمە بوپتۇ ! — دېدى ئۇ قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ ، — ئېرىدىن ئاجرىشىدىغان بولدى ، ئۆمۈر بويى ئۇ رودۇپايغا بوزەك بولسۇنمۇ ، ئەمىسە . ئەرگە تەگكىنى — ئۇنىڭ خاتالىقى ، قوپاللىق قىلغىنىم — مېنىڭ خاتالىقىم . بۇ يىل ئۇ-رۇمچىدە ماڭارىپ ساھەسىدىكى نەمۇنچىلەر يىغىنىدىن كېيىن بىز ئىككى كۈن بىللە بولدۇق··· ھەر ئىككىمىز خاتالىقىمىزنى ئىقرار قىلدۇق . خاتادىن كېيىن بەختلىك بولساقمۇ ، كېچىكمىگەن بولـ-مىز . ھە ، ئاۋاق ، نېمىگە چەكچىيىسەن ، سەنمۇ شۇنداق قىل ، ئاجراشمايمەن دەپ خەت ياز . گۇزەلئايمۇ ۋەتىنىنى تاشلاپ كېتىش-تىن يالتىيىدۇ . شۇنچە ياخشى كۆرىسەنۇ ، سۆيگىنىڭدىن ئەيىب ئىزدەيسەن تېخى ، سېنىڭ ئەيىبىڭ يوقمىكەن ، ئادەمنىڭ ئىچىنى پۈشۈرىدىغان كىتاب خالتىسى··· ئەتىلا ياز ، تەشكىلگە قارىتىپ تېلېگرامما بەر !

— كېچىكتىم··· ئەمدى كېچىكتىم !···— دېدىم مەن يوتقان بىلەن بېشىمنى پۈركەپ . شۇنىڭ بىلەن ھاشىرنىڭ گېپى تۈگەپ ، خورىكى باشلاندى···

ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى ئۆيگە تەكلىپ قىلىپ نامەت كەلدى . ئۇ ساقلىنى پاكىز قىرىپ ، يېڭى قىسقا ، دولىسى تار

كاستۇم كىيىۋالغان ، ئاق پاكىچۇ كۆڭلىكىنىڭ بىر ياقىسى ئىچىدە ، يەنە بىرى كۇچۇكنىڭ تىلىدەك سىرتىغا چىقىپ تۇراتتى . پۇشقىقى تولىمۇ كەڭ قارا كۆك سارجا بۇرۇلكسىنىڭ ئالدى تۇگمىلىرى ئېتىلمىگەن ، بۇرۇلكسىدىن ئۆتكۇزۇلگەن تاسمىسىنىڭ يان تەرىپىگە بىر كاللەك ئاچقۇچ ، گۇللۇك غىلاپ ئېسىلغان ، تاسمىنىڭ ئۇچى ئالدى ئوچۇق كاستۇمنىڭ پېشىدىن ساڭگىلاپ تۇراتتى .

— جىاۋشۇرۇڭنى كېيىن ئايرىم چاقىرىمەن !— دېدى ئۇ مېنى تالاغا ئاچىقۇۋلىپ ، — بۇگۈن قونۇپ كەل ، هاشىرنىڭكىدە قونۇپ ، مېنىڭكىدە قونمىسالىڭ ئادىل بولماس ، ئەلا . تونۇر كاۋىپى بۇيرۇتۇپ قويدۇم . هاشىر بويتاق قانچىلىق مېهمان قىلغاندۇ ، مۇدىر بولغىنى بىلەن ئالىدىغىنى ئەللىك نەچچە كوي ، مېنىڭ كىچىك قىزىمنىڭ بىر كۇنلۇك پۇلى ئۇ . يۇر دەيمەن ، ئەلا ، قورقما ، مەن كاپىتالىست ئەمەس ، بېشىمدا قالپىقىم يوق . ئاڭلىدىم ، سەنمۇ تېخى پارتىيىگە كىرەلمەپسەن ، قۇرماش قازاق چېغىدا پارتىيىگە كىرىپ بولدى ، ئوسمان قالاقمۇ كوجاڭ بولۇۋاپتۇ تېخى . ئاغىنە بولغاندىكىن بوپتۇ دەپ ، ئوسمانغا بىر گىلەمنى ئۆز دىرىغا بېرىۋەتتىم . يۇر دەيمەن ، نېمىگە تارتىشىسەن ؟

يېرىم سائەتتىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە كوچىغا چىقتىم . مېهمانخانىدىن تۆت كوچا ئېغىزىدىكى ماگىزىنغا بارغۇچە ، ئۇ ئون نەچچە ئادەم بىلەن كۆرۈشتى ، كۆرۈشكۇچىلەرگە ئالدىغا سەل ئېگىلىپ ، ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بېرەتتى ۋە ئوڭ قولى بىلەن گەجگىسىنى سىلاپ قويۇپ ، خجالەت ۋە تەكەللۇپ بىلەن ئۇلارغا بىر خىل سۆزنى تەكرارلايتتى :

— هېلىقى ئۇيغۇر تارىخى توغرۇلۇق دوكلات بېرىپ پۈتۈن شىنجاڭ زىيالىيلىرىنى هاڭ ـ تاڭ قالدۇرغان ئەلا نۇرىيوف دېگەن ئالىم مۇشۇ كىشى بولىدۇ ، ۋاقىتلىرى بولسا ، كەچتە هەمسۆھبەت بولغىلى بارارلا !...

مەن ئۇنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىدىن خاپا بولدۇم :

— تونۇشتۇرۇشۇڭنى قوي ، يالغان تونۇشتۇرۇپ ئادەمنى خەجىل قىلما !

— بىلمەن ، ساڭا ئارزۇاق كېرەك ئەمەس ، ئەمما ماڭا كېرەك . بوپتۇ ، خاپا بولساڭ ، ئارقاڭدىن تونۇشتۇراي...

— ياق ، لازىم بولسا ، ساۋاقدىشىم ئەلا دېسەڭلا بولدى .

— ماقۇل .

بىز تۆت كوچا ئېغىزىدىن «ئۇچ بۇرجەك بازار» تەرەپكە ماڭغاندا ، نامەت سول قول دوقمۇشتىكى تېبابەتچىلىك دۇكىنى ئالدىدا توختاپ ، يولنىڭ نېرىسىدا — مەدەنىيەت يۇرتى بىناسىنىڭ پەلەمپىيىدە تۇرغان بىر توپ ئادەم ئارىسىدىكى بىر يىگىتكە ۋارقىرىدى :

— ھېلىقى مەن دېگەندەك بولسۇن ، جۇمۇ . كۇن ئولتۇرۇش بىلەن پۈتۈن سازەندە ، ناخشىچى ، ئۇسسۇلچى ، قىزىقچىلارنى باشلاپ بارغىن ، ھەممىگە ئېيىت ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ چوڭ تارىخ ئالىمى نامەتنىڭكىگە كەپتىكەن ، شۇنىڭ شەرىپىگە تاڭ ئاتار ئويۇن بولىدىكەن دېگىن...

مەن خىجىللىقتىن قاچىدىغان يەر تاپالماي قالدىم :

— ئەمدى توختات ، بۇ تېتىقسىزلىقىڭنى ! — دېدىم تېرىكىپ ، — بولمىسا ، بوسۇغاڭغا دەسسىمەسكە قەسەم ئىچىۋېتەمەن جۇمۇ !

ئۇ ھىجايدى ۋە قىزارغان كۆزلىرىنى پىرقىرىتىپ :

— ئەخمەق ، بىر داۋراڭ بىلەن ئەتىدىن باشلاپ ئالىقانغا چىقىسەن ، ئۆيمۇئۆي ، باغمۇباغ مېھمان بولىسەن ، گېزىتكە رەسىمىڭ بىلەن چىقىرىمىز تېخى . ھەممىنى ئوخشىتىدىغان پۇل . مۇنۇ گال بارلىكى ئادەم ، يالغان ئېيتماي ياشىمايدۇ .

— سەن مېنى خىلىستاكوف[1] قىلىپ مەسخىرە قىلماقچىمۇ-سەن ، بولدى ، ئۆيۈڭگە بارمايمەن !

مەن راستىنلا كەينىمگە ياندىم ، نامەتنىڭ مېنى كۆزۈمنى پارقىرىتىپ تۇرغۇزۇپ سېتىۋېتىدىغىنىغا ئىشەندىم . ئۇ مېنىڭ بىلىكىمگە ئېسىلدى - دە ، يالۋۇرۇشقا باشلىدى :

— بولدى ، بولدى ، مېنى رەسۋا قىلمىساڭچۇ ، ئەلا ، بوسۇ-غامغا دەسسەپلا قايت زادى ، مەن ھېچكىمنى چاقىرماي ، بولدى ئەمدى !

— چاقىرىپ بولدۇڭغۇ ؟

— ئۆزۈم توغرىلايمەن .

بىز ئەمدى جىم ماڭدۇق . مەن ھۆكمەت ئېيتىۋاتقان ئىككى قارىغۇ قارىمنىڭ ئالدىدا — گۆشگىرده دۇكىنىنىڭ يېنىدا توختى-دىم . شۇ چاغدا ئۇزۇن ئاق يەكتەك كىيگەن ، كەڭ ئاق خەسە ئىشتان ۋە پۇتىغا قوڭالتاق كالاچ سېپىۋالغان ، ئېڭىكىده تۆت تاللا ساقلى بار ، ئوچۇق مەيدىسىنى سېرىق تۈك باسقان ، بۇرنى بىلەن كۆزى ھەددىدىن زىيادە يوغان بىر ئادەم قارا ئېشەكتىن سەكرەپ چۈشۈپ بىزگە سالام بەردى . ئۇنىڭ ئېشىكى ئاۋۋال قوڭغۇراقلىرى-نى جاراڭلىتىپ سىلكىندى - دە ، ئاندىن قۇلىقىنى تىك قىلىپ ئىنچىقلاپ ھاڭرىدى . نەق شۇ چاغدا ، ئۇ ئادەم نامەتنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى . نامەت بىردەنلا تاتىرىپ كەتتى - دە ، مېنىڭ قۇلىقىمغا :

— ئاشۇ ياندىكى جىگدىلىك كوچىغا كىرسەڭ ، ئوڭ قولدىكى ئەنجان تاملىق ، چىتلانغان بېغى بار چوڭ قورۇ مېنىڭ . خاپا بولماي بېرىپ تۇرغىن ، مەن ھازىرلا كەينىڭدىن بارىمەن ، ئۆيده ئايالىم بار . قوش قاناتلىق ئىشىكنى ئۇچ قېتىم چەك ، ئايالىم

---

① گوگولنىڭ «رېۋىزور» دېگەن كومېدىيىسىنىڭ قەھرىمانى .

سېنى كۈتۈۋالىدۇ ، — دېدى .

مەن ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدىم .

— كىم ؟— دېگەن توم ئاۋاز ، ئاندىن ئىتنىڭ ھاۋشىغىنى ، كىمدۇر بىرنىڭ ئىتنى تىللىغىنى ، ئۇنىڭدىن كېيىن كالاچنىڭ شىپىلدىغىنى ئاڭلاندى ـ دە ، ئىشىك ئېچىلدى . مەن نامەتنىڭ ئايالىغا ھەيران بولۇپ قارىدىم : ئۇنىڭ يوغان خۇمار كۆزلىرى ئوينىپ تۇراتتى ، قاپقى كۆكۈچ ۋە پولاشقان پىششىق ئۇزۇمدەك تۇرۇم ـ تۇرۇم ، قاڭشارلىق ، ئاقپىشماق ، سېمىزلىكتىن ئىككى قوۋۇزى ساڭگىلاپ ، ئېچىغان خېمىرتۇرۇچتەك كۆپچۈگەن ، ياش-لىقنىڭ تەمىنى نۇرغۇن تېتىغان لەۋلىرى ، ئەمدى تەشنالىقتىن قۇرۇپ ، گەز باغلىغان ، ئەمما بۇ لەۋلەر ئىچىدىكى يالقۇن چېچىپ تۇرغان ئالتۇن قاپلاتقان ئۇششاق چىشلىرى ، ئۇ لەۋلەرگە قىزغۇچ ھەل بەرگەن ، ئالدىغا تاشلانغان بىلەكتەك ئىككى ئۆرۈم چېچىنىڭ يالغان ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ ، ئايال ئۇنى كوزا ـ كوزاڭ قىلىپ ئوينىتىپ تۇراتتى . ئايال ئالتۇن چىشلىرىنى يالت ـ يۇلت قىلىپ ، قۇلىقىدىكى ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىسىنى پۇلاڭلا-تىپ ، تېرىپ ئىنچىكە قىلىۋالغان سۇس قېشىنى ئاپتاپتا قالغان سازاڭدەك سەكرىتىپ گەپ قىلغاندا ، ئۇنىڭ ئەتلەس كۆڭلىكىمۇ يوشۇرۇپ قالالمىغان ھارام گۆشلىرى سەت سىلكىنەتتى··· ئۇ مېنى كۆرۈپ قاشلىرىنى ئوينىتتى ـ دە ، ئالتۇن ئۇزۈكلۈك دىقماق ، گۆشلۈك قوللىرىنى ھېيىقماستىن بىلىكىمگە سۇندى ، مەن كەي-نىمگە داجىدىم .

— ھە ، يىگىت ، — دېدى ئۇ مېنىڭ ئايىغىمدىن ـ بېشىمغىچە قارىۋېلىپ ، — گىلەم لازىمما ، خېنىملىرىغا ئەتلەس ئالاملىيا ، خېنىملىرى ئۇزدۇ ؟ خانئەتلەس دېگەنمىدى ، تىكتۇرۇپ ئېلىپ كې-تەملا ياكى ئەن پېتىمۇ ؟···

— ياق ، مەن···

— هە ، بىلدىم ماگىزىنچى ئەمەسمۇ سىز ، نېمە مال كەلدى ، نەچچە تەڭگە لازمتى ؟

— مەن...

— هە ، ئۇنتۇپ قاپتىمەن ، ساتىدىغان ئىككى بورداق قويى بار كادىر سىلىمۇيا ؟ نەچچىدىن كېلىشكەن ، قوينى ئەكېلىپ ، ئاندىن پۇلغا قول سۇنسىلا يىگىت ، جۇگۇسىلا !

ئۇ مېنى سىلىق ئىتتىرىپ قويۇپ ، ئىككى قولىنى ئىككى تېقىمىغا ئۇرۇپ قاقاقلاپ كۇلدى .

— مېنىڭ قويۇم يوق !...

— هە ، ئېسىم قۇرۇسۇن !— دېدى گېپىمنى ئۇزۇپ تاشلاپ ،— هېلىقى قارىقاش بازار ئىچىدىكى قاسساپنىڭ كادىر ئوغلى سىلىغۇ ـ هە ، كاللا ـ پاقالچاق ئەكەللىمۇ ، ئۆپكە ـ زاسۇيمۇ ؟

مەن قاقاقلاپ كۇلۇپ كەتتىم :

— سىلەرنىڭكىگە ئوقەتچىلەردىن باشقا ئادەم كەلمەمدۇ ، نېمە ؟

— ۋاي كېلىدۇ ، ۋالىيمۇ ، كادىرمۇ ، مۇئەللىم ، ئارتىس ، دوختۇرمۇ كېلىدۇ . يىگىت ، شەددىاتنىڭ جەنىتىدەك بېغىم بار ، خانىڭ ساريىيدەك ئۆيۇم بار ، ئېچىل داستىخاندەك نېمەتلىك داستىخىنىم بار ، ۋاييەي ، چۈن ھەسەلگە ياماشقاندەك ، ھەممىلا ئادەم مېنىڭ ئۆيۇمنى چۆرگىلەيدۇ . كىم كەلمەيدۇ دەيلا ، خوش يىگىت ، بۇ يەرلىك ئەمەس ئوخشىمامىلا ؟

— مەن لەنجۇدىن كەلگەن .

— ۋاي پېشانەم ! — دېدى ئۇ پېشانىسىگە شاپىلاقلاپ ، — هېلىقى نامەت دېگەن قارا دۇە ، چىرايلىق بىر يىگىت كېلىدۇ دېمەستىن ، ئاللىم كېلىدۇ دېدى ئەمەسما ، ئاللا ، ما سەتچىلىكنى ، جۇسىلە ، ئەلاجان ، ماناق دېسىلە ، ماڭسىلا ، ھويلا قاراڭغۇ ،

ئەكەلسىلە قوللىرىنى...

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مەن هويلىغا كىردىم. ئامۇت، ئانار، يا-
ڭاق، شاتۇت، مەن بىلمەيدىغان ئاللىقانداق مېۋىلىك دەرەخلەر...
قاراڭغۇ بۇلۇڭلاردىن ئىتلار كاڭشۇيدى، ئايال: «چاغ!» دەپ
قويدى؛ كالا مۆرىۋىدى، «پىچاق يەمسەن!» دېدى؛ قويلىرى مەر-
ۋىدى، «شۇنچە شاپاقنى يەپ بولاشتىڭما!» دېدى، ئېشەكلەر هاڭ-
رىۋىدى، «هېلى كېلىدۇ، نامىتەك هېلى كېلىدۇ» دېدى.

مەن تۇۋرۇك ۋە دەرەخلەرنىڭ تۇۋىدىكى ئىتلارنىڭ قورقۇنچ-
لۇق كۆزلىرىگە قاراپ مېڭىپ، ئارانلا باراڭغا تۇتاشقان كەڭ
پېشايۋانغا كېلىۋالدىم، پېشايۋان قاراڭغۇ ۋە زەي ئىدى.

— نېمىشقا باراڭ قىلمىپ، كۇن چۈشمەس قىلىۋالغانسىلەر؟

— ئېھ! — دېدى ئايال ئەمدى باشقىچىلا ناينا قلاپ مېنى يىر-
گەندۇرۇپ، — كۇن دېگەن هەممە يەردە بار. ۋاييەي، خوتەنلىكلەر
كۇندىن تويغان، پۇلغا زار، بۇ باراڭ دېگەن پۇل ئەمەسما! كۆرسە-
لە، ساپلا ئالتۇن! ئۆيگە كىرسىلە، نېمىدىن قورقىدىلا يىگىت،
كۆتۈرۈپ ئەكىرەيمۇيا؟

ئۇ قېلىن يوپۇرماقلار ئارىسىدا تۇرغان ئۇزۇملەرنى قېشى
بىلەن شەرەت قىلدى ـ دە، مېنىڭ قولۇمغا يەنە قول سوزدى.
مەن كەينىمگە داجىۋىدىم، ئۇ خىجىل بولغاندەك:

— كانقا ئولتۇرسىلا ئەمىسە، ئۇسسىغانلا، دوغ قىلايمۇ ياكى
مۇزدەك تاۋۇز ـ قوغۇن تىلايمۇ؟ توختىسىلا، ماۋۇ يېكەندازنى
سېلىپ بېرەي! — دېدى ۋە يېكەنداز سالغان بولۇپ كۆكرىكىنى
مۇرەمگە، چاچلىرىنى يۇزۇمگە تەگكۈزدى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن
غىدىقىم كېلىپ كەتتى.

— قارىسىلا، كۆزلىرى ئىلىنىپ تۇرىدۇ، بولمىسا، دوغ
ئىچىپ باقسىلا، ئاندىن تاماق پىشقۇچە بالىخانا ئۆيگە چىقىپ ئۇخ-
لىۋالسىلا. ئۆي سالقىن، قاراڭغۇ، ئانىلىرىنىڭ ئېتىكىدە ياتقان-

دەك ، ھى... ھى... ھى...

— سىلى نەلىك ؟ — دېدىم مەن گەپنى يۆتكەپ .

— نەلىك بولاتتىم ، نەدە پۇل بولسا شۇ يەرلىك ! نامىتەك بىلەن ، ئۇرۇمچىدىن كېلىۋېتىپ كۇچاردىكى سارايدا تېپىشقان . نەگە دېسەم ، خوتەنگە دېدى ، ماقۇل دەپ بىللە كەلدىم . قارىسام ، ئوقەتكە ياخشى يەر ئىكەن ، ئادەملىرى ياۋاش ، بىر يىل ئوقەت قىلىپ مۇشۇ جاينى سېتىۋالدۇق . نامەتكە پۇل تېپىشنىڭ يولىنى ئۆگەتتىم . ئىككى چىشلىق كېۋەزدەك پىسسىڭكىدە كۇلۇپ قويۇپ ، ئاسمانغا بىر ، يەرگە بىر قارىۋېدىممىكىن ، ئۇ ئېتىكىمگە مومدەك چاپلاشتى . ماقۇل ئەمىسە دەپ ، ئون نەچچە ياش چوڭ بولساممۇ تېگىۋالدىم . لېكىنزە ، بۇ ئوغرى بەك خوتۇنباز ئىكەن ، بەش ـ تۆت تەڭگە پۇلنى كۆرۈپلا ئاشنا ئويىنغىلى تۇردى . مەن بىلىدىغان ئاشنىسىلا ئوندەك بار دېسىلە . مەيلى ، ئويىنساڭ ئويىنا ، مېنىمۇ ئانام سېغىزلاپ باققان ، ئەيىب ـ خۇسرام بولمىغاندىكىن دەپ مەنمۇ ئويىنغىلى تۇردۇم... كۇننى مۇشۇنداق ئۆتكۇزۇپ كېتىۋاتىمىز ، قارىسىلا...

مەن سەسكىنىپ كەتتىم :

— سىلى نەلىك زادى ؟

— دېدىمغۇ ، غۇلجا ، ئۇرۇمچى ، كۇچار ، ئاقسۇ ، قەشقەر ، يەكەن...

— بالىلارنىڭ دادىسى نەلىك ئىدى ؟

— ۋاييەي ، تۆت بالىنىڭ دادىسى تۆت يەرلىك ! — دېدى ئۇ خۇددى ھېچ نەرسە بولمىغاندەك تەبىئىي سۆزلەپ ، — سوراپ نېمە قىلاتتىلا !...

ئۇ مېنىڭ دوغاپ ئىچىپ بولۇپ بالىخانا ئۆيگە چىقىشىمنى تەقەززالىق بىلەن كۇتۇۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرىمەن . مەن بولسام ئەتەيلەپ دوغاپنى ئاستا ئىچمەكتىمەن .

تەلىيىم ئوڭدىن كەلدى . ھويلا ئىشكى قېقىلدى ۋە بىردەم-دىن كېيىن ناخشا ئېيتقىنىچە ئەتلەس كۆڭلەك كىيگەن بىر چىرايلىق قىز كىرىپ كەلدى . ئۇ مېنى كۆرۈپ ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى ياپتى - دە ، قولىنى قويۇۋېتىپ ماڭا سىڭايان قاراپ كۈلۈم-سىرىدى . قىز ئادەمنى تاڭ قالدۇرغۇدەك چىرايلىق ئىدى . ئۇنىڭ قويۇق كىرپىكلىك كۆزلىرى ، شېئىرلاردا تەسۋىرلەنگەندەك ھەر-قانداق يۈرەكنى تىترىتەلەيتتى . مەن ئىختىيارسىز ئۇنىڭدىن كۆ-زۈمنى قاچۇرۇپ ، ئانىسىدىن سورىدىم :

— قىزلىرىمۇ ؟

— ھەئە ، ئوقۇتمىدىم ! — دېدى ئايال قىزغا زوق بىلەن قاراپ ، — چايخانا ئاچتۇق ، چاي ساتىدۇ ، ئىككى ئايالنى ئايلىق سالدۇق ، شۇلارنى ئىشلىتىدۇ ، پەرىدىگۈل بالام خوتەنلىك گۈلى دېسىلە ، دۇتار ، ئۇسسۇل ، ناخشا... ھەممىدە بار .

قىز ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كەتتى . ئايال ماڭا كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ پىچىرلىدى :

— نامىتەك دېگەن ئوغرى مۇشۇ قىزىمغىمۇ كۆز تاشلاپ يۈرۈيدۇ تېخى !...

مېنىڭ تېنىم شۇركۈندى ، نامەتنىڭ ئۆيىدىن تېزرەك كېتىش-كە ئالدىرىدىم .

لېكىن ، جانغا تېگىدىغان قوراي - چاتقاللىق ئىچىدىمۇ بەزىدە سېنى خۇش قىلىدىغان گۈللەر ئېچىلغىنىدەك ، ئادەمنى يىرگەندۇ-رىدىغان بىر خىل تۇرمۇشقىمۇ ، بىر خىل يوشۇرۇن گۈزەللىك سىڭگەنلىكىنى بايقايسەن . مەن نامەتنىڭ ئۆيىدىكى كەچكى ئولتۇ-رۇشتا ، ئەنە شۇنداق يوشۇرۇن گۈزەللىكنىڭ بارلىقىنى بىلدىم . ئۇنىڭ قىزى ئاجايىپ ئۇسسۇلى ، يۈرەكنى تىترىتىدىغان ناخشىسى بىلەن مېنى ھەيران قالدۇردى . ئۇنىڭ ئۇسسۇل ئوينىغان ۋاقتىدە-كى ئەۋرىشىم قامىتىنى ، گۈزەل ھەرىكەتلىرىنى تىل بىلەن تەس-

ۋىرلىمەك قىيىن . ئۇنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىنى مۇشۇ خوتەندە ئۆتكەن مەشھۇر شائىر نۆۋبىتىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرى بىلەنلا بايان قىلىشقا ئامال تاپتىم :

فەسلى نەۋ باھاربدا گۈل كەبى ئاچىلغان قىز ،
مىسلى كاكىلى سۇنبۇل ھەر تەرەپ ساچىلغان قىز .

بادە ئىچتىم زەۋقىدا مەيدە ئەكسىنى كۆردۇم ،
ھۆسن باغىدا تەنھا ئولتۇرۇر خىرامان قىز...

مېنىڭ ھۆرمىتىم ئۇچۇن تەرلەپ - پىشىپ غېجەك چالغان ھېلىماخۇن ئاكا ، قارا بۇرۇتلۇق ياش مۇقامچىنىڭ زەلىلى غەزەل-لىرىنى تولۇق ۋە توغرا ئېيتىشى ، ئاۋۇتەك قىزىقچىنىڭ تاجىخان ئەلنەغمىچىنى دورايمەن دەپ ، نامەتنىڭ ئايالىنى مازاق قىلىپ بىزنى كۈلدۈرۇشى ، سەنئەتخۇمار قەلبىمدىن چوڭقۇر ئورۇن ئال-دى . مەن نامەتنىڭ قىيىقىزىل گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن ياسىداق ساريىدا خۇشاللىقتىن مەست بولدۇم . ئۇنىڭ تونۇر كاۋېپى ، گۆشگىردە ، ھەر خىل سەي ، مېۋىلەر چېچىلىپ ياتقان داستىخىنى قايرىپ قويۇپ ، ئۇسسۇلخۇمارلار بىلەن بىللە ئۇسسۇل ئويناندىم ، كۈلدۇم ، ھەتتا قولۇمغا رومكا ئېلىپ زەلىلى ، نۆۋبىتىلەرنىڭ خوتەن - ئىلچى توغرىسىدا يېزىلغان گۈزەل شېئىرلىرىنى ئوقۇدۇم . ئۆيگە لىق تولغان مېھمانلاردىن بەزىلىرى خۇشاللىقتىن مېنى قۇچاقلىدى ، بەزىلىرى كۆزىگە ياش ئېلىپ ، ماڭا مۇسەللەس تۇتتى . ئۇلاردىن بەزىلىرى ئۆز يۇرتىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شائىر نۆۋبىتىنىڭ :

بۇ مېنىڭ شۇم تالەئىمدىن يار باقمايدۇ ماڭا ،
ئاي يۇزىنى ياشۇرۇپ دىلدار باقمايدۇ ماڭا .

كۆز كۆچى بىرلە باقىپ باغرىم جاراھەت ئەيلەدى ،
لەبلەرىنىڭ مەرھەمىن زىنھار ياقمايدۇ ماڭا...

دېگەن مىسرالىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ ناخشا ئېيتقىنىمنى ئاڭلاپ ، ئۇنىڭغا جاۋابەن دەل شۇ نۆۋەتتىنىڭ ، زەلىلىنىڭ ، ئەخمەتشاھ قارىقاشنىڭ شېئىرلىرىدىن ئوقۇپ مېنى ھەيران قالدۇردى .

يېرىم كېچىدە ئولتۇرۇش ئاخىرلاشتى . قارا بۇرۇت مۇقامچى مەن بىلەن خوشلىشۇېتىپ :

— يىراقتا يۇز ياشىنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان بىر ئادەم بار ، ئەگەر خالىسىڭىز مەن ئاپىرىپ كېلەي . ئۇنى كونا كىتاب ، داستان ـ غەزەللەرنىڭ پىرى دېسىمۇ بولىدۇ ، — دېدى .

مەن ئۇنىڭغا جەزمەن بارىمەن دەپ ۋەدە بەردىم .

مەن بالىخانىدىكى سارايغا ئۇخلىغىلى چىققاندا ، باش توخۇ چىللىغاندى . نامەت ۋالاقلاپ ماڭا ئارام بەرمىدى . ئۇ تېتىقسىزلىق بىلەن ماختىنىشقا باشلىدى :

— ھاشىرىنىڭ ماختانغۇدەك نېمىسى بار ؟ تۇزۇك ئاغىنىسى يوق ، مېنىلا پۇتلايدۇ تېخى ، ئەللىك نەچچە تەڭگىسى بىلەن نېمىگە ھاكاۋۇرلۇق قىلىدۇ ، ھاكاۋۇرلۇقنى مانا بىز قىلساق يارىشىدۇ . غۇلجا بانكىسىدا بەش مىڭ كوي ، ئۈرۈمچىدە تۆت مىڭ كوي ، قەشقەر ، خوتەندىچۇ تېخى ؟ ھەممىسى ھالال پۇل ، بۇنى قاملاشتۇرالىغان ئوغۇل بالا تاپالايدۇ . غۇلجىدىن قوي يۇڭىنى ئىككى كويدىن كەلتۈرىمەن ، ئىككى ئوغلۇم گىلەم توقۇپ ، ئېيىغا ئۇچ يۇز كويدىن ئوشۇق پۇل تاپىدۇ . چارىسى ، شالاڭ توقۇيمىز ، جا بويىق بىلەن بويايمىز ، تەننەرخى ئەللىك كويغىمۇ توختىمايدۇ . ھەر ئايدا

ئۇلار ئىككىسىلا ئۇچ يۇز كوي نەق پايدا كىرگۈزىدۇ . مەنچۇ تېخى ، يەكشەنبە بازارغا كىرىپ ئىككى ئورۇق كالا ياكى تۆت - بەش ئورۇق قوي ئاچىقمەن ، بىر ھەپتىلا بېقىپ ، ئىككى ھەسسە پايدىسىغا ساتىمەن ، مۇنۇ خوتوننىڭ ئۆزى ھارام ، پۇلى ھالال ، گىلەم ، ئەتلەس سودىسىدا ھېچكىم ئۇنى دوريالمايدۇ . قىسقىسى ، ئايلىق كىرىمىم مىڭ كويدىن ئاشىدۇ . ھاشىرەڭ يىگىرمىنىڭ پۇلىنى بىر ئايدا تاپىمەن !...

— قويغىنا ، نامەت !

— بوپتۇ ، قۇلىقىڭغا ياقىدىغان گەپنى قىلاي ! ئويناپسىزمۇ ؟ ھازىرلا توغرىلايمەن...

— ۋالاقلىمىساڭچۇ !

— گۈزەلئاي ھېلىقى رەقىپ شىبە بىلەن ئويناپ قويۇپتۇ - ھە ؟...

— ئاغزىڭنى يىغ - ھە !

— نېمە تېرىكسەن ، قايسىبىر چىرايلىق ئۇنداق ئىشنى قىلمايدۇ دەيسەن ؟ جاجىسى پۇل ، پۇلنىڭ ئۈچىنى كۆرسەتسەڭ ، جەننەتنىڭ ھۆر - پەرىلىرىمۇ قۇچقىنى ئاچىدۇ !

— ئەمدى ۋالاقلىساڭ ، مەن كېتىمەن !

مەن ئورنۇمدىن سەكرەپ تۇردۇم ، ئۇ جىمىپ قالدى .

كۆزۈم ئەمدىلا ئۇيقۇغا كەتكەندە ، ئۇ مېنى يەنە ئىرغىتتى :

— ئۇنداق بولسا خاتىرجەم ئۇخلا ، مەن ھېلىقى ئۈچ بۇرجەك بازاردا ئۈچراشقان كالا كۆز ئوغرى بىلەن بىر يەرگە بېرىشقا ۋەدىلىشىپ قويغان !

مەن يەنە كۆزۈمنى يۇمدۇم . قانچىلىك ئۇخلىغىنىمنى بىلمەي - مەن ، تۇيۇقسىزدىن يەنە چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم . قارىسام ، بىر گۆشلۈك قول ئېڭىكىمنى سىلاۋېتىپتۇ . مەن ئۇ قولنى سىلكىۋەتتىم - دە ، ئورنۇمدىن تۇرۇپ ، چالا - بۇلا كىيىنىپ پەلەمپەيدىن

تۆۋەنگە قاراپ چۈشۈپ كەتتىم .
يەرگە يېڭى يورۇق چۈشكەندە هاشىرنىڭ ياتقىنى چەكتىم .
— نېمە بولدۇڭ ؟ — دېدى هاشىر كۆزىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ .
— نامەتنىڭ ئۆيىدە قونغانىدىم ، ئۆندەرەپ قاپتىمەن !
«نامەتمۇ ئاشۇنى تۇرمۇش دەپ ماختىنىدىغۇ ، ئاشۇ قوللىرى سېمىز ئايالمۇ تۇرمۇشتىن لەززەت ئىزدەيدىغۇ ، ئۇ ئۆزىنى زادىلا هاياتتا ئەيىبلىك ئادەم هېسابلىمايدىغۇ ، مەن نېمىشقا ئۆز ئايالىمىدىن ، ماڭا تەقدىم قىلالمايدىغان نەرسىنى تەلەپ قىلدىم . ئەيىبسىز ئىنسان دۇنيادا يوق تۇرسا ، مەن نېمىشقا ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى كەچۈرەلمىدىم ؟ » دەپ ئويلىدىم هاشىرنىڭ يېنىدا ئۇخلاشقا يېتىۋېتىپ .

4

... ئېشەك بىلەن قۇملۇق يولدا ئۇزاق ماڭدۇق . قۇم دۆۋىلىرىنىڭ شىمالىي تەرەپلىرىدە غولى قىزغۇچ سۆكسۆك ياكى قامغاق كۆرۈنۈپ قالىدۇ ، ئۇنىڭدىن باشقا ئۆسۈملۈكمۇ يوق . قىزغۇچ قۇم ئۈپۈققا بېرىپ تۇتاشقان ، ئىسسىق شامال بەزىدە قۇم بارخانلىرى ئارقىسىدىن چىقىپ يۈزلەرگە ئۇرۇلىدۇ ۋە كىشىنىڭ تەشنالىقىنى ئاشۇرىدۇ... ئېشەكلەر خۇددى ئۆز قەدەملىرىنى ساناپ كېتىۋاتقاندەك ، باشلىرىنى ئېچىگە تىقىۋېلىشقان . ئۇچ ئېشەكنىڭ ئۈستىدىكى ئۇچ ئادەم — دۇەن جياۋشۇ ، مەن ۋە قارا بۇرۇت مۇقامچى ئەمدى پاراڭلىرىمىزنى توختىتىپ مۈگدەپ خىيالغا بېرىلدۇق . مەن نامەتنىڭ تاللىۋالغان يولى توغرىسىدا ئويلىدىم : «نە غايە ، نە ئارزۇسى يوق . ئۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلارنى شىلىش قانچىلىك راهەت . ل . تولىستوي ئۆزىنىڭ ‹تىرىلىش› دېگەن كىتابىنىڭ بېشىدىلا مۇنداق ئادەملەرنى خاراكتېرلەپ : ‹... ئۇلار تىنىمسىز

ھالدا ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالدايدۇ ، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئۈپرەتمىدۇ ، ئۇلارغا مۇقەددەس ۋە جانجان بولغان نەرسە باھارنىڭ سەھىرىمۇ ، بەندىلەرنىڭ بەختى ئۈچۈن يارىتىلغان مۇنۇ دۇنيانىڭ گۈزەللىكىمۇ ئەمەس ؛ كىشىلەرنى تىنچلىق ۋە مادارغا دەۋەت قىلغۇچى مېھىر - مۇھەببەت گۈزەللىكىمۇ ئەمەس ؛ ئۇلارغا مۇقەددەس ۋە جانجان بولغان نەرسە ، ئۇلار ئۆزلىرى ئويلاپ چىقىرىۋالغان ، باشقىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشتا ئىشقا سالىدىغان خىلمۇ-خىل چارىلەر[1]... » دەپ يازغانىدى .

باھارنىڭ سەھىرى ، دۇنيانىڭ گۈزەللىكى ، مېھىر - مۇھەببەت — گۈزەل نەرسىلەر . جاھاندا گۈزەللىك نۇرغۇن ، ئىنسانغا مۇشۇ گۈزەللىكنى تېپىش ئۈچۈن ئەقىل - پاراسەت ، كۆرۈش ئۈچۈن كۆز بېرىلگەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ئىنسان گۈزەللىكنىڭ تاپقۇچىسى ، كۆرگۈچىسى ، ئەڭ مۇھىمى ، ياراتقۇچىسى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، ھاياتنىڭ قىممىتى گۈزەللىككە ئىنتىلىشتە...

— دەرەخ ، ئەنە دەرەخ - بۇلاق بېشى ! — دەپ ۋارقىرىدى قارا بۇرۇت مۇقامچى ساتارىنى خۇرجۇندىن ئېلىپ يەرگە سەكرەپ چۈشۈۋېتىپ .

يېقىنلا يەردە خۇددى سېرىق داستىخانىنىڭ بىر تاللا يېشىل يىپىدەك سىزىق كۆرۈنمەكتە . سىزىقنىڭ بىر چېتى ئۈپۈق بىلەن تۇتاشقان ، ئۇ خۇددى چەكسىز دېڭىزدىن بىر ئۇچى قىرغاقتا چىقىپ قالغان دېڭىز كوكىتىغا ئوخشايتتى .

بىز ئېشەكلىرىمىزنى دېۋىتتۇق ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ ، سۇزۇك سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپ ، چىمەنلىكتە ياتتۇق . بۇلاق سۈيى ئىككى - ئۈچ يۈز مېتىردەك يەرگە بېرىپ قۇم ئارىسىغا سىڭىپ كېتىدىكەن . بۇلاق بېشى دۆڭلۇك ، مۇنبەت

① خەنزۇچىسىدىن تەرجىمە قىلىندى — ئاپتور .

تۇپراق . ئىككى قورام تاش بۇلاق سۈيىنى ساقلاۋاتقان قاراۋۇلدەك يېشىل قارا مۇخ باسقان بېقىنىنى سىرغىپ چىقىۋاتقان سۇغا يېقىپ تۇراتتى . كىمدۇر بىرى بۇلاق بويىغا قارىياغاچ ۋە مەجنۇنتال كۆچەتلىرىنى تىكىپ قويۇپتىكەن ، بوستان بولۇشقا باشلاپتۇ .

— كەتمەننىڭ دەردىنى قول بىلۇر ، لەززىتىنى تىل دېگەن گەپ مانا مۇشۇ ، — دېدى قارا بۇرۇت مۇقامچى دەرەخلەرنى ئەگىم قاشلىرى بىلەن شەرەت قىلىپ قويۇپ ، — كۆسىلە ، كەتمەننىڭ بىسى تەگكەن يەردىن قىزىلگۈل ئۈنمەي قالمايدۇ !

مەن ئۈنىڭ ئاغزىنى تاتىلاش ئۈچۈن ئۆمەر ھەيىمنىڭ رۇبائىسىدىن بىرنى ئوقۇدۇم :

مەي ، نەغمە ، ھۆر كەبى ئۇلپىتىڭ بولسا ،
سۇ بويى ، چىمەندە سۆھبىتىڭ بولسا ؛
ھۇزۇرلان بۇنىڭدىن ، ئويلىما دوزاخ ،
بۇنچىلىك بولغاي ئۇ جەننىتىڭ بولسا...

مۇقامچىنىڭ خۇمار كۆزلىرى ئويناپ كەتتى . ئۇ خۇددى شەربەت ئىچكەندەك لەۋلىرىنى يالاپ ، قارا بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ ، ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ـ دە ، ماڭا جاۋابەن ئۆمەر ھەييام رۇبائىيلىرىدىن يادقا ئوقۇشقا باشلىدى :

نەغمە ، مەي ، ئۇلپەتلەر بارى تەخ تۇرسا ،
مەن قانداق جىم تۇراي ، بەزمە نەخ تۇرسا .
شىشىگە مەي تولسا ، باغ دېگەنگە ساز ،
نېمە ئۇ بېھىش ، ھۆر ... بۇنداق بەخ تۇرسا !

— خەزىنە ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى دۇەن جياۋشۇ هاياجان

بىلەن ياش يىگىتتەك ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ ، — ئۇيغۇرلار ، سىلەر ئاجايىپ قالتىس بىر مىللەت . ئەپسۇسكى ، سىلەردىكى ئېسىل خۇسۇسىيەت ، ئەدەبىي ئەسەرلەردە جايىدا ئەكس ئەتتۈرۈل-مەيۋاتىدۇ . قېنى ، ئۇكام ، ساتار بىلەن بىر مۇقام خاتىرە قالدۇ-رۇڭە ، تەكلىماكان ئاۋازىڭىزدىن بىر هۇزۇرلانسۇن !

مۇقامچى كۇلۇپ قويۇپ ساتارىنىڭ بېشىنى تىزىغا قويدى . ساتار بىلەن مۇقام تەكلىماكاننى كۇلدۇردى ، نەدىندۇر ياۋا غاز ، ياۋا ئۆردەكلەر كۆتۈرۈلدى . ئۇلار كۆپكۆك ئاسماندا هۇزۇرلىنىپ پەرۋاز قىلىشتى . مەن ئۇلارغا قاراپ چىمەنلىكتە ئوڭدا ياتتىم . ئۇلار بارغانسېرى يىراقلاشماقتا ، ئەنە ئۇلار بىر دەمدىلا قارا چېكىتلەرگە ئايلىنىپ قالدى . مۇقام بېيىتلىرى مېنىڭ قەلب تارلىرىمنى چەكمەكتە ، كۆكرىكىمدە هاياجان دولقۇنلىماقتا...

... دىيارىم ئەهلى بىرلە ياردىن باشمغە يۇز مېهنەت ،
نىتاڭ باشىم ئالىپ كەتسە قويۇپ يارۇ دىيارىمنى...

دېگەن مىسرالار كىرپىكلىرىمدە نەم پەيدا قىلدى . مەن ئىچىمدە بۇ مىسرالارنى يازغان ئۇلۇغ نەۋائىنىڭ تۆۋەندىكى نەزمىسىنى ئەسلىدىم :

چەكمە يۈرەك تارىمنى ،
ئەلگە يايما زارىمنى .
چۈشۈمدە كۆرەرمەنمۇ ،
يىراقتىكى يارىمنى...

مەن ياۋا ئۆردەكلەردىن پەيدا بولغان قارا چېكىتلەرگە كۆز ئۇزمەستىن قارىدىم . چېكىتلەر ئۇپۇققا يېقىنلاشماقتا... بەختلىك

ئۆردەك سائىتىگە يەتمىش ـ سەكسەن كىلومېتىر ئۇچالايدۇ . ئۇ بىر يېرىم كۈن ئۇچسىلا ، ئىلى دەريا‌سى بويىغا يېتەلەيدۇ... مۇشۇ تۇرقىدا گۈزەلئاي نېمە قىلىۋاتىدىكىن ، ئەلچۇ ؟...

بىرئازدىن كېيىن بىز يەنە سەپىرىمىزنى باشلىدۇق .

— زەلىلىگە قايىلمەن ! — دېدى دۈەن جياۋشۇ ئىككى پۇتىنى چوم ئۇستىدە بىر ياقتا قىلىپ ئولتۇرۇۋېتىپ ، — مۇشۇ مىتىقلاپ ماڭىدىغان قاتناش قورالى بىلەن ئۇ يەركەندىن چىقىپ ، شۇنچە يولنى بېسىپ بولغان ـ ھە ! «سەپەرنامە»نىڭ نۇرغۇن مىسرالىرى ئېشەك ئۇستىدە تۇزۇلگەنلىكى ئېنىققۇ .

— بۇ توغرۇلۇق ، — دېدى قارا بۇرۇت مۇقامچى قۇملۇقتا يالاڭ ئاياغ بولۇۋالغان دۈەن جياۋشۇغا ياندىشىپ كېتىۋېتىپ ، — بىزنىڭ ئۇستام جىق بىلىدۇ ، زەلىلى ، ئىنىسى دەلىلى ، نۆۋېتى ، سەبۈرى ، تەجەللى قاتارلىق شائىر توغرىسىدا ئاجايىپ قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى بىلىدۇ . ئۇ ئادەم ئۇستا تەمبۈرچى ، ئۇنى خوتەندىكى تەمبۈرچىلەرنىڭ پىرى دېسە بولىدۇ . بىر كۈنى مەن ئۇنىڭغا ، سىلى نېمىشقا تەمبۈردىن باشقا سازنى چالمايلا دېسەم ، بوۋاينىڭ ئاچچىقى كېلىپ : «تەمبۈرنى مىڭ يىل ئەۋلى فارابى ئىجاد قىلغان ، سەككاكى ، نەۋائى ، ئامانىنساخانلارمۇ ئۇستا تەمبۈرچى ئىدى . بۇ تەمبۈر بىلەن زەخمەك شۇلاردىن قېلىلقلىق تۇرسا ، نېمىشقا چالمىغۇدەكمەنلى ! » دېگەنىدى . بىز يەنە بىر ـ ئىككى سائەتتىن كېيىن بۇ يۇز ياشلىق مۆتىۋەرنى كۆرىمىز...

بىز ئېشەك ئۇستىدە كېتىۋېتىپ مۇگدەشكە باشلىدۇق . قاپاقىتىكى بۇلاق سۇيىمۇ ئىسسىپ قاپتۇ ، قورساقمۇ پۈرىلداپ ئېچىشقا باشلىدى . لېكىن ، بىز ئۇپۇق سىزىقىدىن كۆز ئۇزمەستىن ئالغا قاراپ باراتتۇق ، نەلەردىدۇ ئاسمان بىلەن يەر ئوتتۇرىسىدا ئاقۇش كۆك تۇۋرۇك پەيدا قىلىپ قۇيۇن كۆتۇرۇلەتتى ، تۇيۇقسىزلا بارخان كەينىدىن كىچىك قۇيۇنلار پىرقىراپ چىقىپ ، بېشىمىزدىكى

سەپەرلىك ئاق شىلەپىلىرىمىزنى ئۈچۈرۈپ كېتەتتى . نەلەردىدۇ يالت ـ يۈلت قىلغان سەھرا لاۋىسى كۆتۈرۈلۈپ كۆزلەرنى ئالدايتى ، تۈرۈپلا شامالنىڭ ئۇشتەك ئاۋازى ، قۇشلارنىڭ قانىتىدىن چىققان غوڭۇلدىغان ئاۋازلار كېلەتتى...

كۈن چۈشتىن قايرىلدى . ئاندا ـ ساندا تېزەك ئۈچراپ تۇرىدىغان يول قۇملۇق ، شېخىللىق ، قامغاق ـ چاتقاللىق يەرلەردىن ئۆتۈپ ئالغا قاراپ سوزۇلۇپ بارماقتا...

... قۇملۇق بارخانلىرىدىن تالايلىرىنى كەينىمىزدە قالدۇرۇپ كېتىپ بارىمىز . سەھرا ئاپتىپى جاندىن ئۆتتى ، ئېشەكنىڭ بىر خىل قەدىمى بىزنى تېخىمۇ مۈگدەتمەكتە...

— قىزىق بىر ھېكايە ئېيتىپ بەرسىڭىز بوپتىكەن ،— دېدىم مۈقامچىغا قاراپ . ئۇ ئېشىكىدىن چۈشتى ـ دە ، كۈلۈپ قويۇپ :

— تۈگىمەي قالارمىكىن ، قارىسىلا ، يېزا كۆرۈنۈۋاتىدۇ ، — دېدى .

مەن ئۇيۇق قىرغىقىغا قاردىم : راستتىنلا يېشىل دۇخاۋا بۆككە ئوخشاش دۈپدۈگىلەك دەرەخلىك — يېزا كۆرۈندى .

— ئۇھ ! كېلىپ قاپتۇق ـ ھە !— دېدى باياتىن مۈگدەپ ئولتۇرغان دۈمن جياۋشۇ جانلىنىپ ، — ئۇيغۇر يولۇچىلىرىغا قايىلمەن ، ئۇلار مۇشۇنداق ئېشەك بىلەن چۆللەردە ئايلاپ مېڭىپمۇ چىدايدۇ ، خوتەندىن پىيادە چىقىپ ئىلى ، ئالتايلارغىمۇ كېتىدۇ !

— ئىلى ، ئالتاي يېقىنغۇ ، ناھايىتى ئايلىق يول ، — دېدى قارا بۇرۇت مۈقامچى ، — ھىندىستان ، ئەرەبىستان ، شۇئىستان (ئىراننى دېمەكچى) ، مىسىر ، ئىستانبۇللارغىمۇ پىيادە بېرىپ كەلگەنلەر كۆپ...

يېزىغا كەلدۇق ، مەھەللە كىچىك ، ئۆيلىرى شالاڭ ئىكەن . ھەممىلا يەر توپىلىق ، كوچىسىنىڭ تايىنى يوق ، بۇك ـ باراقسان

باغلار ئۆيلەرنى چۈمكەپ تۇراتتى . ئىككى قولىنى قوۋۇشتۇرۇپ ، سەل ئېگىلىپ — ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئېگىز بوي ، قارا ساقال ، خۇش چىراي ۋە قاش ـ كۆزى ناھايىتى چىرايلىق بىر ئادەم پاكار قاشالىق ھويلىدىن چىقىپ كەلدى ۋە ئۆيىنى كۆرسىتىپ :

— مەرھەمەت قىلىشسىلا ، كادىرلىرىمىز ! — دېدى . مۇقامـ چى ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى ۋە بىزنى ئۇنىڭ ھويلىسىغا باشلىدى . بىز ھويلىغا كىردۇق ۋە چوڭ ياڭاقنىڭ ئاستىدىكى سۇپىغا ئولتۇردۇق . ساھىبخانا بىزگە ئاتاپ ئۆيىدىن زىلچا ئېلىپ چىقتى ، ھەش ـ پەش دېگۈچە قوغۇن تىلدى ، نان ئوشتىدى . بىز شەربەتتەك قوغۇن بىلەن يۇمشاق نانىنى ئىشتىھا بىلەن يېدۇق .

— ئىسىملىرى نېمىكەن ؟

— مەتقۇربان ، — دېدى ئۇ ئورنىدىن سەل مىدىرلاپ قويۇپ .

— بۇ ئىككى كادىر سەيدۇللا مەخسۇمنى بىر زىيارەت قىلىپ كەلسەك دېۋىدى ، باشلاپ كەلدىم ، — دېدى مۇقامچى .

— ناھايىتى ئوبدان ، ئۇ ئادەم مېنىڭ بوۋام بولىدۇ . بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى رايونغا — پېشقەدەم دېھقانلارنىڭ مەجلىسىگە كېتىپ قېلىۋىدى ، بۇگۈن كەچ كېلىپ قالارمىكىن !...

— توقسەن بەش ياشتا تۇرۇپ ، يەنە مەجلىسلەرگە قاتـ نىشامدۇ ؟

— شۇنداق . بوۋام گۈڭشېنىڭ ھەيئىتى . ھەر كۈنى كەتمەن بىلەن يېرىم كۈن ئەمگەك قىلىدۇ . مانا بۇ قوغۇن بوۋامنىڭ پۈڭلۈق يېرىدىن ئېلىنغان !

— بىر ئەسىر كەتمەن چاپالايدىكەن ـ دە ، — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — سەككىز يېشىدا كەتمەن بىلەن ھەپىلەشسە دەيلى...

بىز بوۋاي بىلەن كۆرۈشۈشكە ئالدىرىدۇق ، لېكىن كۈتۈشكە توغرا كەلدى .

— ئۇ ئادەم ئۆمۈر بويى كەتمەن بىلەن لەززەتلىك مېۋە ياراتقان ، يەنە مېۋە بېرىش ئۈچۈن ئەجىر قىلىۋېتىپتۇ ، — دېدىم مەن دۈمن جياۋشۇغا ، — بىز نېمە ئۈچۈن ئەنە شۇنداق ئۈزاقنى كۆزلىيەلمەيمىز ـ ھە؟ ئۈرۈمچىدە تۆت ـ بەش قېتىم دوكلات بەردىم ، ئاڭلىغانلار ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ بىرنەچچە مىڭغا يېتىدۇ . ئۇلار بىزنىڭ ئېيتقانلىرىمىزغا ئىشىنىدۇ ، ئۇنى تارقىتىدۇ ، قوللىنىدۇ ، چۈنكى ئۇلار بىزنى نۇرغۇن ئىزدەنگەن ، تەنقىد قىلغان ، شۇنداق جاپالىق ئەمگەكلەر بەدىلىگە ئاشۇ بىلىملەرنى ئىگىلىگەن دەپ قارايدۇ . لېكىن ، دۈمن جياۋشۇ ، مەن خجىلمەن ، ئوق ئېتىش مۇسابىقىسىگە چۈشۈپ ئوقنى تەگكۈزەلمىگەن ئادەمدەك ياكى يازچە ئەمگەك قىلىپ مېۋە ئالالمىغان دېھقاندەك خجىل مەن . دوكلات بەردىم دەپ سۆزلىگەنلىرىم شۇنچە يۈزە ، شۇنچە چۈڭالچاقكى...

— سىز يەنە شۇ گەپكە چۈشۈڭالدىڭىز ، — دېدى دۈمن جياۋ شۇ كۈلۈپ ، — لازىم بولغان نەرسىنى يەتكۈزۈپ بېرەلمىدىم دەمسىز ؟ مەنچە ئۇنداق ئەمەس ، سىز «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا ئومۇمەن خېلى تەپسىلىي ساۋات بېرەلىدىڭىز ، لېكىن سىز قانائەت قىلمايسىز . قانائەت — كۆرەڭلىكىنىڭ باشلىنىشى ، قانائەت قىلماسلىق ، بىلىم تەشنالىقى — ئالغا ئىلگىرىلەشكە ئۇنداۋىدىغان پەزىلەت ، سىزدىكى روھى قانات !...

بىز غىزالىنۇبلىپ مەھەللىنى ئارىلاپ يۈرۈپ شۇ گەپلەرنى قىلىشتۇق . بىز چۈرۈڭلىشىۋاتقان بالىلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ سۆھبىتىمىزنى توختاتتۇق ۋە شۇ ياقتا باردۇق . ئۇلار بىر ئېغىز لىق ئۆيدە تىقما ـ تىقماق بولۇۋېلىپ ئېلىپبەنى ئوقۇۋاتقانىكەن . مەن پەنجىرىدىن قارىدىم : ئالدى ئون بەش ياش ، كەينى يەتتە ياش چامىسىدىكى ئوتتۇز ـ قىرىق بالا ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇۋېلىپ چۈرۈڭلىشاتتى . قارا تاختا ئىشىك يېنىغا ئېسىلغان .

بالىلار قوللىرىنى سۇنۇشۇپ قارا تاختىدىكى ھەرپلەرنى كۆرسىتىپ ۋارقىرىشاتتى . مانا سىنىپقا مۇئەللىم كىردى .

— قۇرماشقۇ ! — دېدىم ئۆز ـ ئۆزۈمگە ، ھاياجانلىنىپ .

بىزنىڭ ئىلى يايلىقىدا ئۆسكەن قازاق يىگىتىمىز تەكلىماكان ئىچىدىكى بۇ كىچىككىنە يېزىدا قارا كۆز ئۇيغۇر بالىلىرىغا بىلىم بەرمەكتە . قۇرماش سۆز باشلىدى :

— ئوقۇغۇچىلار ، تۇنجى زامانىۋى مەكتىپىمىزدە دەرس باشلاندى . نېمىشقا تۇنجى دەيمىز ؟ بۇ يەردە قەدىمدىن تارتىپ مەكتەپ بولۇپ باقمىغان . گۇڭشې پارتكومى بۇ يەردە بۇ يىل مەكتەپ قۇردى . ئەمدى سىلەر بىلىم ئىلىش ئۈچۈن ، ئېشەك مىنىپ بىر كۇنلۇك يەرگە بارمايسىلەر !

مەن تاقەت قىلىپ تۇرالمىدىم ـ دە ، دۇەن جياۋشۇغا :

— سىزگە پارىخىنى قىلغان قۇرماش مانا شۇ ! — دېدىم ،— يېقىندا ئۇنى ئىلمىي مۇدىرلىقتىن يۆتكەپ ، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپلەر بۆلۈمىگە مەسئۇل قىپتۇ . باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى تەكشۈرگىلى چىقىپ كەتكىنىگە ئۈچ ئاي بوپتىكەن . ناھىيىدە بىز ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدۇق ، ئىككى بالىسىنى ئەركىلەتتۇق . ئايالى خۇشخۇي ئۇيغۇر قىزى ئىكەن ، ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن . مانا قاراڭ ، ئۇنىڭ بىلەن تەكلىماكان ئىچىدىكى بۇ يېزىدا ئۇچرىشىپ قالغىنىمىزنى !

— ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىنىڭ — ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ بالىلىرى ھېچ يەرنى ئالا قويماپسىلەر ـ دە ، نەگىلا بارساق ، سىزنىڭ ساۋاقداشلىرىڭىز !

شۇ چاغدا قۇرماش بىز تەرەپكە بۇرۇلدى . مەن ئۇنلۇك ۋارقىرىدىم :

— قۇرماش !

ئۇ ھاڭ ـ تاڭ بولدى ـ دە ، سىرتقا قاراپ يۈگۈردى .

— ھوي ، ئەلا ، قايسى قۇيۇن سېنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ تاشلىدى ! — دېدى ئۇ مېنى چىڭ قۇچاقلاپ .

— بىز مۇشۇنداق توپىلىق يېزىدا ئىشلەشنى ئارزۇ قىلىشقان ئەمەسمىدۇق . سەنلا ئارزۇغا يېتىپسەن ! — دېدىم ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ ، — يايلاقتا ئۆسكەن ياش كۆچەت ، قۇملۇقتا يىلتىز تارتالامدىكەن ؟

— ھەرھالدا قامغاقتەك دۇگىلەپ يۇرمىدۇق !

— يارايسىز ! — دېدى دۇەن جياۋشۇ ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ كۆرۈشۇۋېتىپ . قۇرماش ئۆز ئىشىنى زوقلىنىپ سۆزلەپ بەردى .

ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشكە مەسئۇل ئىكەن . ئۇلار بۇ خىل مەكتەپلەرنى جىق ئېچىپتۇ . يېڭى مۇئەللىم كەلگۈچە ئۆزى ئوقۇتىدىكەن . مۇئەللىم يېتىشمىسە ، شۇ يېزىدىن بىر ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەپ چىقىدىكەن .

— يارايسەن ، قۇرماش ! — دېدىم مەنمۇ ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئۇرۇپ ، — ھەقىقىي ئىجادچى دەپ مانا سېنى ئېيتسا بولىدۇ . رۇخسەت قىلسا ، مەنمۇ بۇ يېزىدا ئۆمۈر بويى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا رازىمەن !

— قىممەت باھالىق سارجىنى بەلۋاغ قىلغىلى بولمايدۇ ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ ، — بۇ ، بىزگە لايىق ئىش !

— ئىككىمىز بىر زاۋۇتتىن چىققان ئوخشاش ماركىلىق مال ، ساڭا لايىق ئىش ، ماڭمۇ باب كېلىدۇ !

— شۇنداق قىلىپ ، ھېلىقى ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىش ھەققى قانداق بولىدۇ ؟ — دەپ سوردى دۇەن جياۋشۇ قىزىقىپ .

— بەزىلىرىگە ئىدارىدىن ، بەزىلىرىگە گۇڭشىلاردىن ھەل قىلىمىز ، — دېدى قۇرماش ، — بەزىلىرىگە ئىش ھەققى ھەل بولغۇچە شاۋدۇيدىن نومۇر بېرىدۇ .

«... مانا ھەقىقىي ماۋارىپچى ، — دەپ ئويلىدىم قۇرماش توغرىسىدا ، — بۇمۇ ھېلىقى چۆلگە كۆچەت تىككەن كەتمەنچىدەك بەختلىك ئىكەن . بىزنىڭ ئەمگىكىمىز قاچان مېۋە بېرىدۇ ؟ بەلكى ئەركەك ئۇجمىدەك يوپۇرماق بىلەن ماختىنىپ مېۋىسىزلا دۇنيادىن ئۆتەرمىز ، مېۋىسىزلىك نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق - ھە !»

كەچتە بىز مويسىپىت مۇقامچى ۋە ئەدەبىياتچى سەيدۇللا مەخسۇمنىڭ ھويلىسىغا قايتىدىن سالام قىلىپ كىردۇق . ياڭاق ئاستىدىكى سۇپىدا — كونىراق گىلەم ئۈستىدە بىر بوۋاي قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتاتتى : ئاپئاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن ، ئېگىز قەددى تېخى تولۇق پۈكۈلمىگەن ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ۋە كەڭ يەكلىك ئاق يەكتەك ، پۇشقىقى ئوشۇقىنى بېسىپ تۇرىدىغان ئازادە ئاق ئىشتان ، بېشىغا يەڭگىل ئاق خەسە دوپپا كىيگەن ، يالاڭغىداق بوۋاي كۈلۈپ سۇپىدىن يەرگە يېنىك ھەركەت بىلەن چۈشكەندە ، بىزمۇ سالام - سەھەتىمىزنى تۈگىتىپ بوۋاينىڭ يوغان ، قاتتىق قوللىرىنى تۇتۇپ كۆرۈشتۇق .

— سالامەت كېلىشتىلىمۇ ، بالىلىرىم ،— دېدى ئۇ بىزنى كۈمىلاچ تاملىق ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ ، — يولدا تازا قىينالغانسىلەر ؟

— مەنىلىك سەپەر بولدى ، — دېدى دۇەن جياۋشۇ ئۇقۇشلۇق سۆزلەپ ، — بىز سۇپىدىلا ئولتۇرايلى .

— ئۆيگە داستىخان راسلاپ قويغانىدۇق . بۇ يەرگە چۈشەك سېلىقسىز ، ھاي بالام... ئەمىسە مەشەگە !...— بوۋاي چاققان ھەركەت بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

ياڭاق ئاستىدىكى سۇپىدا تېزلا سۆھبەتكە كىرىشىپ كەتتۇق . بوۋاي دېھلىدا ئوقۇغانىكەن ، كېيىن كابۇل ، ئىسلامئابادلاردا مۇدەررىسلىك قىلغان ، كېيىن يەنە ھىندىستان مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن تۈرمىگە چۈشكەن ، ئۇ يەردىن

قايتىپ كېلىپ قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە تۇرغان...

پاراڭ ئارىلىقىدا ھويلىغا ھاسا بىلەن ئارانلا ماڭىدىغان بىر بوۋاي كىردى ـ دە ، كىمگىدۇر ئاچچىقلاندى :

— شۇمۇ ئىنساپ بولدىمۇ ، شۇنچە ئاشلىق سېتىقسىز تۇرسا...

— ۋاي ، مېھمانلار بىلەن كۆرۈش دەيمەن ! — دېدى سەيدۇللا مەخسۇم بوۋاينى يېنىك كايىپ ، — ئۆيدە مېھمان بار تۇرۇقلۇق ، نېمانداق خاماننىڭلا گېپىنى قىلىسەن !

ماڭا ئاجايىپ كۆلكىلىك تۇيۇلدى . مەخسۇم ھاسا بىلەن ئارانلا ماڭىدىغان بوۋاينى خۇددى ئون ياشلىق بالىنى جونۇغاندەك يېنىك ۋە ئامراقلىق بىلەن جونۇماقتا ئىدى . دۇمچەك بوۋاي قىزاردى ۋە قولىنى ئۇزۇن كۆڭلەكنىڭ قولتۇقىغا ئېرتىپ بولۇپ ، سۇپىغا تەستە چىقىپ بىز بىلەن كۆرۈشتى .

— مېنىڭ چوڭ ئوغلۇم ، — دېدى بوۋاي بوۋاينى تونۇشتۇرۇپ ، — مىرئابدۇللا ، بۇ يىل يەتمىش ئۈچ ياشقا كىردى . مانا ھالى مېنىڭدىن يامان ، گىلەم توقۇيمەن ، ئەتلەس توقۇيمەن دەپ دۇكانىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ دوك بولۇپ كەتتى ، بولمىسا مۇكچىدىيىدىغان ۋاقتى ئەمەس ، خالۋاپلىق ئادەمنى ماغدۇرسىز قىلىۋېتىدۇ ، يەنە شۇ كەتمەن بىلەن تەمبۇرگە يەتمەيدۇ . مەن ئەزەلدىن كەتمەن بىلەن تەمبۇرنى دوست تۇتۇپ كەلگەن ئادەم . داپ بارمۇ بالام ، بۇگۈن مېھمانلارغا ساز چېلىپ بېرەيلى ، مانا مەتياقۇپ بالاممۇ ساتارىنى ئەكەپتۇ ، سەن داپ ئۇرۇپ بەرگىن .

مىرئابدۇللا خالۋاپىنىڭ ئاقۇچ قاشلار ئاستىدىكى قارا كۆزلىرى ئويناپ ، چىشسىز ئېغىزىدا كۈلكە پەيدا بولدى .

— قالۇن ، دۇد ، ساپال چورا ، سىپىت مورا ، بالمان ، تىلۋاز ، ناغرا ـ سۇناي... ئوتتۇز يەتتە خىل چالغۇ ئەسۋابىنىڭ ھەممىسىنى ياسايدۇ ، ھەممىسىنى چالىدۇ . شۇڭا دادام ياش —

مېنىڭ ئىنىمدەك تۇرىدۇ . خۇدايىم بەرگەن ئادەم ! — دېدى ئۇ دادىسىنى زوق بىلەن ماختاپ .

— نېمە بىلىمەن ؟— دېدى بوۋاي ئوغلىغا سەل قوپالراق سۆزلەپ ،— ئوتتۇز يەتتە خىل چالغۇ ئەسۋابنىڭ ھەممىسىنى دېگىنىنى ! كۆرگەنمىدىڭ ؟ بۇمۇ بىر قۇلاق موللىسى ، ئوتتۇز يەتتە خىلنىڭ يەتتىسىنى كۆرگەندۇ ؟ ھەممىنى بىلمىغان ئادەم دۇنيادا يوق . چېغىمنى چاغلىماي ، ياش چاغلىرىمدا ئەرەبچە ، پارسچە ، ھىندىچە تىل ئۆگەندىم ، ھەممىنى بىلەيچۇ دەپ تەلۈلۈك قىلدىم . فارابى ، ئىبىن سىنالاردەك بولۇشقا بەل باغلىدىم . ئەدەبىيات ، ساز ، رەسىم ، تېبابەت ، تەقۋىمى (كالېندارچىلىق) ، تەبىئەت (تەبىئەتشۇناسلىق) ، مۇنەججىم (ئاستىرونومىيە) ، مۇھەندىس (ئىنژېنېرلىق) ، ئەلۋۇجۇت (ماددا ـ مەۋجۇدىيەت ئىلمى) ... ھەممىسىگىلا قول تىقتىم ، لېكىن فارابى ، ئىبىن سىنالار تۇرۇپ تۇرسۇن ، بىزنىڭ تەجەللىچىلىكىمۇ ئىش قىلالمىدىم . ئاتمىشقا كىرگەندە ئەقلىمنى تاپتىم ، ئەدەبىيات بىلەن سازنى تاللىدىم . ھېچبولمىسا ، ئابدۇل ھەسەن روداكىچىلىك[1] بولسىمۇ ئىش قىلاي دەپ شېئىر بىلەن تەمبۇرنى ئېلىپ قېلىپ قالغىنىنى يىغىشتۇرۇدۇم . ئەمدى بىلدىمكى ، روداكى پارس تىلىدا قەسىدە ، غەزەل ، رۇبائىي ۋە نۇتۇقلارنى قالدۇرۇپتۇ ، ساز ئىشلەپ قالدۇرۇپتۇ . مېنىڭدىن بىر سىقىم توپىدىن باشقا نەرسە قالمايدىغان ئوخشايدۇ . مۇشۇنى ئويلىساملا ، كۆڭلۈم بۇزۇلىدۇ . يېشىم توقسەندىن ئاشتى ، لېكىن خەلقتە ھېچ نەپ قالدۇرالمىدىم . مەن ھازىر كىم ؟ بىلىم ساھەسىدە بىر قەلەندەرمەن . نامى ئۇلۇغ ، سۈپرىسى قۇرۇق مەخسۇممەن . مەشرەپنىڭ بىر شېئىرى يادىمغا كېلىپ قالدى .

---

① ئابدۇل ھەسەن روداكى — 10 ـ ئەسىردە ياشىغان ئالىم . ئۇنىڭ مۇزىكا ، شېئىرلار توپلاملىرى بار .

مەن قەلەندەر شاھمە ،
ئالەم ماڭا ھەيرانىدۇر .
پايتەختىم - گۈلخېنىم ،
ئوردام قەلەندەرخانىدۇر .

لېكىن بوۋاي ئارتۇق كەمتەرلىك قىلغانىكەن ، شۇ كۈنى ئاخشىمى ، مەن بۇ بىلىم ئىگىسىگە ھۆرمەت بىلەن قايىل بولدۇم . ئۇيغۇر تارىخى ، ئەرەب تارىخى ، ھىندىستان ۋە پۈتۈن ئاسىيا تارىخى ھەققىدە ، ئەرەب - پارس ، ھىندى - ئوردۇ ، تۈركىي تىللىدا سۆزلەشكۈچى خەلقلەرنىڭ ئېغىزچە ۋە يازما ئەدەبىياتى ، تىلى توغرىسىدا بىلىمى ئاجايىپ مول ئىكەن . ئۇ بىردە ئارىستوتېل ۋە ئۇنىڭ پەلسەپىسى ، ئۇلۇغبېكنىڭ ئاسمان جىسىملىرىنى تەكشۈرۈش خىزمىتى توغرىسىدا قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى سۆزلىسە ، بىردە بابۇرنامە ۋە بابۇرخاننىڭ ھىندىستاننى بىرلىككە كەلتۈرۈشتە قوشقان تۆھپىسى ۋە ئوغلى ئەكبەرخان توغرىسىدا ھىندىستاندا تارالغان چۆچەكلەرنى سۆزلەيتتى ، بىردە داستانلاردىن پۈتۈن - پۈتۈن پارچىلارنى يادقا ئوقۇپ ، مەنىسىنى يېشەتتى ، بىردە ئۆز پىكرىنى چىرايلىق رۇبائىيلار بىلەن بايان قىلاتتى...

ئۇ مۇقام ئېيتسا ئاۋازى تىترىمەيتتى ، مۇقام ئەۋجىنى توۋلىغاندا ، گۈرەن تومۇرلىرى كۆپمەيتتى . ئۇنىڭ يوغان قولىنىڭ بارماقلىرىدا زەخمەك يېنىك ۋە شوخلۇق بىلەن ئويناياتتى . ئوغلى مىرئابدۇللا خالۋاپ داپنى جايىغا ئورنىسا ، ئالىيىپ قوياتتى . مەتياقۇپ مۇقامچىنىڭ غېجەك چېلىشىدىن زوقلىنىپ ساقاللىرىنى لەپىلدىتىپ ماقۇللايتتى ، ئۇنىڭ ھېيىتلىرى يېڭى ۋە تەسىرلىك ئىدى . ھەربىر مۇقام تۈگىگەندە ، شۇ مۇقامنى كىملەر ئىجاد قىلغان ، كىملەر قەيەرلىرىنى تولۇقلىغان ، كىملەر بۇ مۇقامنى ياخشى ئېيتقان ، يەنە كىملەر بۇ مۇقام ئۈچۈن قانداق شېئىرلارنى يازغان-

لىقى توغرىسىدا ئىزاهات بېرەتتى...

ئەتىگەنلىكى بىز مەقسىتىمىزنى ئېيتتۇق ۋە كىتاب سورىدۇق . بوۋاي ئۇزاق جىم بولۇپ كەتتى ـ دە ، خىيال سۈرۈۋالدى .

— ناۋادا ،— دېدى بوۋاي خېلى ئۇزۇندىن كېيىن ، — سىلەر دېگەندەك ، خەلققە ئىلىم قالدۇرۇش ، كىتاب تۈزۈش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتقان بولساڭلار ، قولۇم كۆكسۈمدە ، بېشىم بىلەن خىزمەت قىلىمەن . ئۇنداق بولماي ، مەندىكى كىتابلارنى پۇلغا ئىشلىتىپ ئېلىۋېلىپ ، تۆمۈر ساندۇقتا ساقلاشقا كەلگەن بولساڭلار ، مېنىڭ سىلەرگە بېرىدىغان كىتابىم يوق !

— ماڭا ئىشىنىڭ ، — دېدى قۇرماش ئاربغا كىرىپ ، — بۇ كىشىلەر ئۇ كىتابلارنى جەزمەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى تۈزۈشكە ئىشلىتىدۇ .

— بالام ، سىزگە ئىشىنىمەن ! — دېدى بوۋاي قۇرماشقا قاراپ قويۇپ ، — لەۋزىڭلارنى يەردە قويماي ، بوپتۇ ، دېگىنىڭلار بولسۇن . مەن سىلەرگە كىتاب سېتىپ بېرەي .

بىز ئۇ كىشىدىن ئاجايىپ كىتابلارنى سېتىۋالدۇق . سەيدۇللا مەخسۇم كىتابلىرى بىلەن شېئىر ئوقۇپ خوشلاشتى :

دېمىگىن قەغەزگە خالىس بىر خەتنى خۇشخۇيان كىتاب ،
پەيزى ئەسرارى ھەقىقەت نۇر ئىلە ئىمان كىتاب .
ئىزدىسەڭ بىر پىرى كامىل يا تېۋىپنى ھەر كېسەل ،
رەھبىرى دۇنيايى دۇن دۇر دەردىگا دەرمان كىتاب .
دائىما قوينۇڭدا بولسۇن گاھى قىلغىل تاجى سەر ،
قايدا بارساڭ ئەزبىرايى ئىززىتى مېھمان كىتاب .
تىل بىلەن يادئەت مىراپاقىل يۈرەكىڭ ئىچرەجا ،
ھەر نېچۈك ئادەمنى ئەيلەر بىلكى بىئەرمان كىتاب .
ئەي سارايى ھەر كىتابنى تۇتىيائى دىدە قىل ،
بولسا ھەر مۇشكۈللىرىڭنى ئەيلىگەي ئاسان كىتاب...

بوۋاينىڭ شۇنچە ناخشا ئېيتىپ تىترىمىگەن ئاۋازى ، بۇ شېئىرنى ئوقۇغاندا تىترىدى . ئۇ خۇددى بوتىسىدىن ئايرىلىۋاتقان ناردەك ، قۇلۇنىدىن ئايرىلىۋاتقان بايتالدەك ، باچكىسىدىن ئايرىلىۋاتقان كەپتەردەك زارلاندى . ئۇنىڭ كىتاب ئۈچۈن قىلغان زارى ، كىتاب ئۈچۈن ئاپئاق ساقىلىنى يۇيۇپ تۆۋەن تېمىۋاتقان ئۇنچىدەك مۆلدۈر ياشلىرى ، مېنىڭ هايات يولۇمغا چېچىلىۋاتقان چېچەكتەك تەۋەررۈك بولۇپ تۇيۇلماقتا . مەن بوۋاي قىلالمىغان ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن بىلىمنى ئىشەنچ بىلەن تېخىمۇ چىڭ باغلىدىم . چۈنكى ، مېنىڭ ئارقا تىرىكىم چىڭ...

... خوتەن ئايرودرومىنىڭ پاكار ، شالاڭ دەرەخلەر بىلەن ئورالغان قۇملۇق مەيدانى تۆۋەندە قالدى . مەن ئايروپىلان دېرىزىسىدىن تۆۋەنگە قاراپ ، ئايروپىلانغا قاراپ تۇرغان هاشىر ، قۇرماش ، نامەت ۋە مەتياقۇپ مۇقامچى قاتارلىق دوستلارنى كۆردۈم . ئۇلار بارغانسېرى كىچىكلەپ تېزلا غايىب بولدى . تۆۋەندە ئاق ـ سېرىق تەكلىماكان يېيىلىپ ياتاتتى . مەن خۇددى كۆز بىلەن ئىلغا قىلالايدىغاندەك ، بۇ پايانسىز قۇملۇق ئارىسىدىن سەيدۇللا مەخسۇمنىڭ يېزىسىنى ئىزدىدىم .

— تاپالمايسىز ، — دېدى دۇمان جياۋشۇ مېنىڭ نىيىتىمنى چۈشىنىپ ، — ئۇ بوۋاينى ئۆمرىمىزدە كۆرگىنىمىز ، مۇشۇ بىرلا قېتىم بولۇپ قالىدۇ .

— هۆكۈمىتىمىز نېمىشقا مۇشۇنداق ئادەملەرنى پەن ـ تەتقىقات ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلمايدۇ . «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك» ، «قۇتادغۇ بىلىگ» ، «ئەتەبەتۈل هەقايىق»غا ئوخشاش كىتابلارنى تەرجىمە قىلىش ، ئىزاهلاش ئىشلىرىنى باشلايدىغان ۋاقىت كەلدى . سەيدۇللا مەخسۇمدەك ئادەملەرنى چەتتىن يالىلۇالغىلىمۇ ، قايىتىدىن تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈۋالغىلىمۇ بولمايدىغۇ ، تەرجىمە ـ ئىزاهات ئىشلىرىغا قويسا ، گۈل چىقىرىۋېتىدىغۇ ؟

— راست گۈل چىقىرىۋېتىدۇ . بۇمۇ بىر ئېچىلمىغان بايلىق . بىزدە ئاجايىپ ياشلار بار . پارتىيىمىز بۇ ياشلارنى تەربىيىلەۋاتىدۇ ، لېكىن سەيدۇللا مەخسۇملارنىمۇ ئىشلىتىش ناھايىتى زۆرۈر ئىدى··· نۇرغۇن ياشلار يېنىك يول بىلەن شەرەپكە ئىنتىلىدۇ . ئۇلار كۆڭۈلدىكىدەك شان ـ شەرەپكە تېزرەك ئىگە بولۇش ئۈچۈن ، تېزرەك نام چىقىرىش ئۈچۈن ئالدىرايدۇ . نام ـ شۆھرەت — ئىنسانىنى خاراب قىلىدىغان نەرسە . قاراڭە ، مەخسۇم شۇنچە بىلىمى بىلەن توپىغا كۆمۈلۈش ئالدىدىمۇ نام توغرىسىدا ئەمەس ، خەلققە مېڭە بېرىش توغرىسىدا سۆزلىدى···

ئايروپىلاننىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايدىغان بولۇپ قالدى . دۈگىلەك دېرىزىدىن قارىسام ، يەر بېتى ناھايىتى يىراقتا ، ئۇ ئاق بۇلۇتلار ئاستىدا سېرىق ـ كۈل رەڭ بولۇپ كۆرۈندى . مەن كۆزۈمنى يۇمدۇم ـ دە ، دوستلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئۇستىدە ئويلاندىم .

مېنى مېھمانخانىغا بىر كىشى ئىزدەپ كەلدى . ئۇنىڭ بىلەن مېھمانخانا زالىدىلا كۆرۈشتۇق .

— تونۇغانسىز ، مەن بەھرام بولىمەن ، — دېدى ئۇ كىشى قولۇمنى چىڭ سىقىپ ، — ساۋۇتوف بىلەن يېقىن دوست ئىدۇق . يېقىندا بىرىنچى تۇرمىگە بېرىپ ئۇنى يوقلىدىم . سىزدىن كۆپ رازى ئىكەن ، قاراۋېتىپسىز ، خەت ، پۇللىرىڭىزنى ئېلىپ تۇرۇۋېتىپتۇ . دوكلاتىڭىزدىن خەۋەر تاپتۇق . سىزدىن بەك رازى بولدۇق··· رازىيە دائىم گېپىڭىزنى قىلىپ تۇرىدۇ !···

رازىيەنىڭ ئىسمى چىقىش بىلەن ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدىم . قاڭشارلىق ، يوغان قوي كۆزلىرى خىيالچان ، دولقۇنلۇق چاچلىرى تولىمۇ چىرايلىق ، سۇر كاستۇم ـ بۇرۇلكا ، ئاق كۆڭلەك كىيىپ ، زىغىر رەڭ گالستۇك تاقىغان ، تىلى يۇمشاق ، سىپايە ئادەم ئۆز ئايالىنىڭ ئىسمىنى تەستە ئېغىزىدىن چىقىرىپ ، خىجىللىقتىن

يەرگە قاراپ تۇراتتى .

مەن ئۇنى ياتاققا تەكلىپ قىلدىم . ئۇ ئۆزىنىڭ ھاھلىق ئىپتىپ ئوڭ قولىنى كۆكسىگە قويدى ـ دە :

— مېنىڭ سىز بىلەن ئازادىرەك سۆزلەشكۈم كېلىدۇ ، — دېدى .

— بىزنىڭ ياتاق ئازادە ، دۈەن جياۋشۇدىن باشقا ھېچكىم يوق .

— مەسىلەن ، مەن سىزگە ئاشخانىغا بارساق ، يالغۇز پاراڭلاشساق دېگەن تەكلىپنى قويسام ، قوبۇل قىلارسىزمۇ ؟

ئۇ پۈتۈنلەي كىتابىي تىل بىلەن ھەربىر جۈملىنى پىششىق تۇزۇپ ، ئالدىرىماي سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى مېنىڭ كۆزۈمدىن جاۋاب ئىزدەۋاتقاندەك مەنىلىك تىكىلەتتى ۋە ئۇنىڭ مەنىلىك تىكىلىشىدە گۇماڭخورلۇق ئالامەتلىرى سېزىلىپلا تۇراتتى .

— ئوچۇق ـ يورۇق سۆزلىشەيلى ، نېمە توغرۇلۇق سۆزلەشمەكچىسىز ؟

— ئىلىم ئەھلى مۇشۇنداق رەسمىيەتچى كېلىمىز ، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، — نېمىلا قىلساق ، ئاۋۋال ئۇنىڭغا ماۋزۇ قويۇۋېلىشنى ياخشى كۆرىمىز . ماقۇل ، ماۋزۇسىنى ئېيتىپ بېرەي : سىز بىلەن ئىلىم توغرىسىدا ئەمەس ، ئايالىم — رازىيە توغرىسىدا سۆزلەشمەكچىمەن !

ئىككىمىز قاۋاقخانىغا كىردۇق ، ئۇن ـ تىنسىز ئىككى رومـ كىدىن ئېچىشتۇق . بەھرام ئاكا يەنە بىر رومكا ئېچكەندىن كېيىن قىزاردى ۋە مېنىڭ تەلىپىمگە جاۋابەن گەپىنىڭ بولار يېرىنى ئېيتتى .

— ئاغىنىگىز ھاشىر مېنىڭ ئايالىمنى تارتىۋالماقچى ! — دېدى ئۇ ، — قانۇن ئالدىدا جاۋابقا تارتقاندىن ۋىجدان ئالدىدا جاۋابقا

تارتقىنىم دۇرۇس . سەۋەبى ، ئۇلارنىڭ قىلمىشى ۋىجدان بۇلغىنىشىغا سەۋەب بولۇۋاتىدۇ ، ئوقۇپ چىقىڭ ، مانا «ۋىجدانلىق» دوستىڭىز ھاشىرنىڭ مېنىڭ قانۇنلۇق ئايالىمغا يازغان خېتى !

ئۇ ھاشىرنىڭ پوچېركىسى بىلەن ئادرېس يېزىلغان ، پوچتا ماركىسى چاپلانغان كونۋېرتنى مېنىڭ ئالدىمغا قويدى . خەت رازىيەنىڭ نامىغا يېزىلغانىدى .

— بۇ خەت رازىيەنىڭ قولىغا تەگدىمۇ ؟

— ياق ، بۇ خەت مېنىڭ قولۇمغا تېگىپ قالدى . ھەرقانچە ئەخلاق دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن بولسامۇ ، خەتنى ئېچىپ ئوقۇدۇم ، رازىيەگە كۆرسەتمىدىم . سىزنى ئىلىم ئەھلى ھېسابلىغانلىقىم ئۈچۈن ، مەسىلىگە ئادىل قارايدۇ ۋە رازىيە بىلەن ھاشىرغا خىزمەت ئىشلەيدۇ دېگەن چۈشەنچىدىمەن . ئاۋۇال ئوقۇپ چىقىڭ ، ئاندىن يەنە بىر قېتىم ئولتۇرايلى ، ئىشىنىمەن ، ماڭا ھېسداشلىق قىلىسىز ، ئاڭلىشىمچە ، سىزمۇ ماڭا ئوخشاشراق سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىڭىزدىن كەچۈرۈپسىز ، رەقىپ دەپ بەردى ، ئۇنىڭ بىلەن بىرئاز تۇغقانچىلىقىمىز بار .

— مەن سىز دېگەن يەردىن چىقماي قالسامچۇ ؟ ئۇ چاغدا سىزنىڭ نەپرىتىڭىز ، مېنىڭ ئۈچۈن ئارتۇقچە كۆڭۈلسىزلىك بولماسمۇ ؟

— ئىشىنىمەن ، بۇ خەت سىزنى ئادىل پىكىر قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ . سىز دوستلىرىڭىزنى ھەقلىق يوسۇندا ئەيىبلىيەلەيسىز !

مەن كەچتە خەتنى ئوقۇپ چىقتىم . خەت قىسقا ، لېكىن كۆچلۈك سۆزلەر بىلەن يېزىلغانىدى :

«... رازىيە ، بۇ يىل ماڭا خۇشاللىق ئېلىپ كەلگەن يىل بولدى . مەن خۇددى ساغلام تۇغۇلغان بالىدەك ، بەختى ئېچىلغان يىگىتتەك ، مۇرادى ھاسىل بولغان ئاتىدەك خۇشال ،

بەختلىك ! گەرچە سىز باشقا بىرىنىڭ قانۇنلۇق ئايالى بولسىڭىزمۇ ‹مېنىڭ كاساپىتىمدىن بولغان ، مەن بۇ گۇناھىمنى ئاقلاشقا ۋەدە بەرگەنمەن › ، سىز مېنىڭ . چۈنكى ، ئىنسانىنىڭ روھى جىسمىدىن قىممەت ، سىزنىڭ روھىڭىز مېنىڭكى . مەن بەخت ئىچىدە قىينىلىۋاتىمەن ، چۈنكى سىزنىڭ تارتىۋاتقان روھىي ، جىسمانىي ئازابلىرىڭىز مېنى قىيناۋاتىدۇ . سىز مەنىۋى قەپەس ئىچىدە ئەركىنلىككە ئىنتىزار . بۇ قەپەسنى بىزنىڭ تۇرمۇش ئادىتىمىز پەيدا قىلغان . ئاياللار رەھىمسىز ، مۇھەببەتسىز ، مەنىۋى گادايلىقتا چېكىگە يەتكەن ئەرلىرىدىن تارتىدىغان زۇلۇمنى ھېچقانداق قانۇن مادداىرى بىلەن چەكلىگىلى بولمايدۇ . نىكاھلىق بولغان ئايالنىڭ مۇھەببەت يولىدا ئەركىنلىك ئىزدىشىنى جىنايەت دەپ قارايدىغان تۇرمۇش ئادىتىگە شۇنىڭ ئۈچۈن نەپرەت بىلەن قارايمەن . مۇھەببەت تۇپرىقىدا يىلتىز تارتمىغان ھايات گۈلىنىڭ ئېتىبارسىز سولىشىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلار ئاز . تۇرمۇشنىڭ مۇنۇ تەڭسىزلىكىنى كۆرۈڭ . ئىككى ياش بىر - بىرىنى ۋىجدان بىلەن سۆيۈشسۇن ، ئۇلارنىڭ يۈرىكى ئۇن - تىنسىز ۋە توسقۇنسىز ھالدا ئاللىقاچان بىرىككەن بولسۇن ، لېكىن ئارزۇ ۋە غايە ئۇلارنىڭ جىسمىنى بىرلەشتۈرمىسۇن ، شۇ ئارىدا ئۇلارنىڭ كۆز يېشى ، تارتقان ھىجرانلىق ئازابلىرىنى تىرنىقىغا ئالمايدىغان بىر ئادەم ، يەنى ئاچ كالا چۆپ ئىزدىگەندەك ئەتراپىنى قاساپ ، راھەت ۋە ئاسانلىقنىلا ئىزدەپ يۈرگەن بىر ئادەم ، تەلىيى ئوڭدىن كەلگەنلىكى ئۈچۈنلا ھېلىقى بىر - بىرىگە تەشنا تەنلەرنىڭ بىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالسۇن . مانا بۇ چاغدا ، قانۇن ۋە تۇرمۇش ئادىتى كىمنى قوللىشى لازىم ؟ ھازىر ھېلىقى تەلىيى ئوڭدىن كەلگۈچى قوللاشقا ئېرىشىۋاتىدۇ . مانا بۇ تەڭسىزلىك ، مانا بۇ مەنىۋى پاجىئە ! مەن ئەنە

شۇنىڭ ئۈچۈن ئازابلىنىمەن ، قىينىلىمەن ! لېكىن ، مەن ئىشىنىمەن ، سىز قەيسەرلىك بىلەن مەنىۋى قەپەسنى چېقىپ چىقالايسىز . مەن سىزنى يەنى يىگىرمە يىل كۈتۈشكە تەييار- مەن ! ئىنسانىنىڭ قىممىتى بەخت ئۈچۈن كۈرەش قىلىشتا . بۇ بەخت ، ئەلۋەتتە ، ھەربىر شەخسنىڭ بەختىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . دۇنيادا ياشاشنىڭ بىر خىللا — ئۆي تۈتۈش ، بالا بېقىش ، ھەسرەت بىلەن ئۆلۈش دەيدىغان يولى بارمىدى ؟ ھاياتنىڭ يولى كەڭ ۋە كۆپ تەرەپلىك . ئىككى يۈرەك بىر - بىرىگە بىر ئۆمۈر تەلپۈنۈپ ، تەشنالىقى قانماي ھەر- كەتتىن توختىشى مۇمكىنغۇ ؟ يەنە بەزىلەر ھاياتنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ مۇرادىغا يېتىشى مۇمكىنغۇ ؟ نېمە ئۈچۈن ھايات يولى شۇنچە كۆپ تۇرسا ، بىز بىرلا يولدا مېڭىشقا مەجبۇر بولا- مىزكەن ؟... مەن سىزدىن جاسارەت ، ئىرادە تەلەپ قىلماي- مەن ، يەنى ھازىرقى نەپرەتلىك تۇرمۇش قەپەسىڭىزنى دەر- ھال بۇزۇڭ دېمەكچىمۇ ئەمەسمەن . سىزدىن بىرلا نەرسىنى — مېنىڭ خاتالىقىمغا ئۆكۈنگەن پاك قەلبىمنى روھىي بايلىقىڭىز دەپ بىلىشىڭىزنىلا تەلەپ قىلىمەن . مەن ئاخىر سىزنىڭ ، چۈنكى مەن : ‹ئەنئەنىۋى مۇلۇكچىلىك كۆزقارىشى ، ئەنئەنىۋى ئادەت كۆزقارىشىدىن ئۆزۈل - كېسىل ئادا - جۇدا بولۇش › يولىدا تىرىشىۋاتقان ئادەملەرنىڭ بىرى . سىز چوڭقۇر ئىشىنىڭ ، بۇ ئادەملەر ھەممىنى ئۆز- گەرتىدۇ . بىزنىڭ بىر ئىزدا توختاپ تۇرۇۋاتقان ھايات قانۇ- نىيەتلىرىمىزنىمۇ ئۆزۈل - كېسىل ئۆزگەرتىدۇ !...

سىزگە ئېتىقاد ۋە ئىشەنچ تىلەيمەن : ھاشىر »

مەن خىيالدىن سەگىدىم . ئۇرۇمچىدىن كېتىش ئالدىدا بەھرام ئەپەندى بىلەن يەنە كۆرۈشتۇم .

— سىزنىڭ مەسلىھىتىڭىز مېنىڭ ئۇچۇن تولىمۇ قىممەت-لىك ،— دېدى ئۇ ئۇمىدلىك ، يوغان كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ ،— مەن ۋە ئىككى بالامنىڭ بەختى ئۇچۇن قىممەتلىك مەسلىھەت بېرد-ىڭىزگە ئىشىنىمەن !

— بەخت ھەممىلا ئادەمگە زۆرۈر !— دېدىم سالماقلىق بىلەن ،— لېكىن گەپ — بەختنى قانداق چۇشىنىشتە !

— گېپىڭىزنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىم ! — دېدى ئۇ قوللىرى تىترىگەن ھالدا موخورکا بۇراپ ، — شۇنداق قىلىپ ، مەسىلەن ، خەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن دوستلىرىڭىزدىن قانچىلىك كۆڭلىڭىز قالغانلىقىنى بولسىمۇ ئېيتىپ باقالامسىز ؟

— ئەكسىچە ، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا قاراپ ، — دوستلىرىمنى ئەيىبلىگۇدەك بىرەر نەرسە تاپالمىدىم . ئۇلارنىڭمۇ ئۆز بەختى ئۇ-چۇن كۈرەش قىلىش ھوقۇقى بار . بۇ مۇنازىرىسىز ھەقىقەت !

— شۇنداقمۇ ؟ — دېدى ئۇ ئەمدى لەۋلىرى كۆكەرگەن ھالدا ماڭا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ ، — ئۇنداق بولسا ، گۇزەلئاينىڭمۇ ئۆز بەختى ئۇچۇن كۈرەش قىلىۋاتقىنىنى قوللايدىغانسىز ؟

مېنى ئۆزىگە تەقدىرداش ھېسابلىغان ۋە شۇنىڭ ئۇچۇن مېنىڭ قوللىشىمغا ئېرىشىدىغىنىغا ئىشەنگەن مۇنۇ بەھرام ئەپەندىگە بىر-دىنلا غەزىپىم كەلدى .

— ھاياتتا يول كەڭ ، — دېدىم ھاشىرنىڭ سۆزىنى تەكىت-لەپ ، — بىر خىل ھايات يولىدا مېڭىشنى ھەممىلا ئادەمدىن تەلەپ قىلىشقا بىزنىڭ ھەققىمىز يوق . سىزنىڭ بۇ مەسىلىلەردە ، مەن بىلەن تالاش ـ تارتىش قىلماسلىقىڭىزنى ئۆتۈنىمەن !

مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشمايلا كېتىپ قالدىم ، چۇنكى ئۇنىڭ سۆزى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغانىدى . مەن كەچ كىرگۈچە گۇزەل-ئاي ۋە بالام توغرىسىدا ئويلاپ يۈردۈم...

بىرنەچچە كۈندىن بېرى مەن شەخسىي تۇرمۇشۇم توغرىسىدا

ئويلىمىغانىدىم . مانا بۇگۈن يەنە سوئاللار بېشىمدا ھەربىرىدە غو-
ڭۇلداقتا : «گۈزەلئايمۇ مېنىڭ بىلەن خاتالىشىپ توي قىلمىغان-
دۇ - ھە ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا ، ئوغلۇم ئۇنىڭ بەختىگە كاشىلا
بولىدىغۇ ، نېمە بولسىمۇ ئوغلۇمنىڭ بەدبىنىدە مېنىڭ قېنىم بارغۇ ،
مەن ئوغلۇمنى نېمىشقا ئېلىۋالمايمەن ؟... ياق ، گۈزەلئاي مېنى
چىن قەلبىدىن ياخشى كۆرگەن ، بوخەي دېڭىزىدىكى ، باڭچۇيداۋدە-
كى ، بېيجىڭ ، لەنجۇ شەھەرلىرىدىكى ئالامەتلەر ، ئۇنتۇلغۇسىز
سۆزلەر... يالغانمىدۇ - ھە ؟ شۇنچە يالغان نەرسىلەر ، ئۇنىڭغا
نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالدى ؟... »

... پويىز شەرققە قاراپ ئۇچماقتا . مېنىڭ سوئاللىرىم خۇددى
كەينىمىزدە يىلاندەك سوزۇلۇپ كېلىۋاتقان رېلىسلارغا ئوخشاش
مېنىڭ بىلەن بىللە كەلمەكتە . لېكىن ئۇلار جاۋابسىز . مەن كېلەر
يىلى 9 - ئايدىن باشلاپ ئالىي مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپلىرىغا
دەرس ئۆتىمەن ، مېنىڭ ئۆتىدىغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى»
دەرسلىكىم تېخى يېزىلمىغان ، ئۇنى تۇزۇش ئۈچۈن زېھىن ۋە
ۋاقىت كېرەك . زور ئىلمىي ئەمگەك ئۈچۈن بىر يىل دېگەن بىر
كۇنچىلىكمۇ ئەمەس . مەن ئايالىم ، بالام توغرىسىدا دەرسلىكنى
تۇزۇپ بولۇپ ئويلىساممۇ ئۇلگۇرىمەن . مەن ئىشىنىمەن : گۈزەل-
ئاي مېنى تاشلىغان بولسىمۇ ئۇنتۇيالمايدۇ ، ئۇقۇشسىز مەسىلىلەر
كېيىن يېشىلىدۇ ، بالام خورلانمايدۇ . مەن ئەمدى پۈتۈن خۇشال-
لىقنى كىتابلاردىن ئىزدىشىم كېرەك ، بەختنى ئەمگەك تەرىمىدىن
ئىزدىشىم كېرەك . مېنىڭ ئۈچۈن تەسەللى ۋە كۆڭۈل ئارامى
لەنجۇدىكى ياتىقىمدا — يېزىق ئۈستىلىمىدە .

پويىز ئالغا قاراپ ئۇچماقتا . چەكسىز چۆل - دالا ، چىلىەن-
شەن تاغ تىزمىلىرى ، خۇاڭخې دەرياسى ياقىسىدىكى شەھەر ، يېزى-
لار خۇددى ماڭا ئارام ۋە بەخت تىلىگەندەك كۈلۈپ ئۆتمەكتە .
پويىز خۇشاللىقتا — ئەمگەككە قاراپ ئۇچماقتا ، مېنىڭ قەلبىم

خۇددى ئۇچقۇر پويىزدەك ، كەلگۈسى شان ـ شەرەپنىڭ كەڭ دالـ
سىدا ئەركىن چاپماقتا...

5

قارا سوغۇق ۋە ئىزغىرىن شامالىلىق قىشنى ياتقىمدا ئۆتكۈ-
زۇۋەتتىم . كۇنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيماي قالىمەن ،
دوستلىرىمغا خەت يېزىشقىمۇ ۋاقتىم يوق . مەن بىر دۆۋە كىتاب
ۋە كارتىلار ئىچىدە كۇنىگە ئون سائەتلەپ ئولتۇرىمەن ، خىيالىمدا
تارىختا ئۆتكەن شائىرلار ، ئەدىبلەر بىلەن مۇڭدىشىمەن . ئۇلارنىڭ
چىرايى ، كىيىمى ، سەللىسى ، ھەتتا كىچىككىنە ئۇستىلى ، پەي
ياكى قومۇش قەلىمىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۇرىمەن . شائىرلارنىڭ
شېئىرلىرىدىن ھىجرىيە بىلەن يېزىلغان رەقەملەرنى تېپىپ چە-
قىپ ، ئۇنى مىلادىيىگە ئۆرۈيمەن ، شائىرنىڭ ياشىغان دەۋرىنى
بىلگەندىن كېيىن ، شۇ چاغدا جۇڭگودا ، قوشنا دۆلەتلەردە نېمىلەر
بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن تارىخىي كىتابلارنى ۋاراقلايمەن ، ۋەقە-
لەرنى سىلىشتۇرىمەن ، ئۆزۈمچە خۇلاسە چىقىرىپ دۇەن جياۋشۇ
بىلەن پىكىرلىشىمەن ، بەزىلىرىنى بولسا خەت يېزىپ فىن جياۋ-
شۇدىن ، سەيدۇللا مەخسۇمدىن ۋە شىنجاڭدىكى باشقا كىشىلەردىن
سورايمەن . كۇنلەر شۇنداق تېز ئۆتتى ! خۇددى مەن خەت يېزىپ
ئۈچ ـ تۆت كۇندىلا جاۋابى كەلگەندەك بىلىنگەن ئىشقا ، كېيىن
ھېسابلىسام يىگىرمە نەچچە كۇن ، ھەتتا بىر ئاي ئۆتۈپ كەتكەن
بولىدۇ . ئەمگەك بىلەن قىشنى ۋە باھارنىمۇ ئۇزاتتىم . ھايات
كېمىسى ئۇزمەكتە ، ياق ، ئۇ شۇنچىلىك تېز سۇرئەت بىلەن ئالغا
قاراپ ئۇچماقتا... ياشلىق ئۆمرۈمۇ تېز ئۇچماقتا...

1963 ـ يىلىنىڭ باھار ئايلىرىغا كەلگەندە ، مېنىڭ ھاياتىمدا
ئاجايىپ ئۆزگىرىش بولدى . مەن بەش يىلدىن بېرى ماڭا بىلىم

ۋە كۆڭۈللۈك هايات بەرگەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىن يۆتكىلىپ كېتىش نىيىتىگە كېلىپ ، مانا ئەرز يېزىش ئۈچۈن قولۇمغا قەغەز ئالدىم . يۆتكىلىپ كېتىش مېنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈلسىز ۋە قايغۇلۇق ئىدى ، چۈنكى مەن بۇ يەردە بەش يىلدىن بېرى ئۆزۈمنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلىق هەۋىسىمنى ئېغىر ئۆگىنىش ۋە بىلىم ئىگىلەشكە سەرپ قىلىپ كېلىۋاتىمەن . مەن كۆڭۈللۈك تاڭ بىلەن باشلىغان ئىشىمنى يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدىم . ئوقۇغان كىتابلىرىم ئۆز پەرىزىمدە كىچىكرەك بىر قىرائەتخانا بولۇشى مۇمكىن . مەن هەر كۈنى پەقەت چارچاپ هالسىرىغاندىلا ئۆخلايمەن . مېنىڭ ياشلىق هەۋىسىم ، ياشلىق كۈچ - قۇۋۋىتىم بولغاچقىلا ، بۇ ئىشقا بەرداشلىق بېرەلىدىم . مەن هەر كۈنى ئوتتۇز - قىرىق كىلومېتىر يول ماڭغان يولۇچىدەك چارچاپ كېتىمەن ، لېكىن چارچاش مېنىڭ ئادىتىمگىمۇ ئايلىنىپ قالدى ، چارچىمىسام ئۆخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدىم . ناۋادا ، كۈنىگە ئوتتۇز كىلومېتىردىن يول ماڭغان بولسام ، يەر شارىنى ئاللىقاچان بىر ئايلىنىپ چىققان ساياھەتچى بولۇپ قالاتتىم ، لېكىن مېنىڭ شۇنچە كۆپ ئەمگىكىم مۇشۇ تۆت تارتمىلىق ئۇستىلىم ئۇستىدە بولدى . مەن بۇگۈن بۇ قەدىناس ئۇستەلدىن ئايرىلىش نىيىتىگە كەلدىم . بۇ ، ئەلۋەتتە ، مېنىڭ ئۈچۈن چوڭ قايغۇ .

ئىلتىماسىمنى يېزىپ بولدۇم - دە ، فاكۇلتېت ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدىم . تەلىيىمگە يولدا تۇرتەك جۇرىن ئۇچراپ قالدى . مەن ئۇنىڭغا سالام بەردىم :

— ياخشىمۇسىز ؟

ئۇ كۈلۈمسىرىدى - دە ، توختىتىدى . ئۇنىڭ شالاڭ ئاقارغان ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن ، ئۆزى بىر ئىشقا ئالدىراپ تۇراتتى . مەن ئۇنىڭغا خەتنى سۇندۇم .

— پارتىيىگە كىرىشكىمۇ ؟

— ياق ، شىنجاڭغا قايتىپ كېتىشكە...

ئۇنىڭ چىرايى پۈرۈشتى - دە ، سەپراسى ئۆرلىدى :

— بىز سىزنى ئەمدىلا تېخى فۇجياۋشۇلۇققا كۆتۈرۈشكە ئويلىشىۋاتىمىز . شىنجاڭغا بېرىپ قىلغان دوكلاتلىرىڭىز ياخشى بوپتۇ ، بېسىپ تارقاتماقچىمىز ، سىزنى ، ئەمدىلا جەمئىيەتكە تونۇلۇش بىلەن قاچماقچى . بىز سىزنى يۆتكىۋېتىشكە ئەمەس ، ئىشلىتىشكە تەربىيىلىگەن . توققۇز قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسى سالىمىز . بىزنىڭ غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىمۇ يېقىندا جۇڭگودىكى ساگۇ[1] بولماقچى ! جۇڭگونىڭ ساگۇسىدىن قېچىپ نەگە بارماقچى ؟

— ئىمكان قالمىدى ، ئۇ كەتمىسە ، مەن كېتىمەن ! — دېدىم ئاخىر گېپىمنى ئاشكارا قىلىپ ، — ئۇ مېنى بەربىر تۇرغۇزمايدىكەن .

— رەقىپ جۇرنىمۇ ؟— دېدى قېرى جۇرن پەس ئاۋاز بىلەن ،— بىلىمەن ، بىلىمەن ، بىراق ئۇنى يۆتكىۋېتىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ . بەزىلەر ئۇنى چۇجاڭ قىلىپ ئۆستۇرمەكچى تېخى !

— ئۇنداق بولغاندىكىن...

تۇرتەك جۇرن قولىنى قىلىچتەك سىلكىدى - دە ، مېنىڭ ئەرزىمنى مىجىقلاپ تۇنقىنىچە كېتىپ قالدى ، ئۇ بىر قارارغا كېلەلمىگەنىدى .

... مەن ياتقىمدىن ئالدىراپ چىقتىم . مەن بۇگۇن يېنىكلەپ قالدىم ، بىرىنچىدىن ، تۇزگەن كانسېكىم تەستىقلاندى ؛ ئىككىنچىدىن ، رەقىپنىڭ كۆزىدىن نېرى بولىمەن — شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىمەن...

---

① ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى .

شىنجاڭغا قىلغان سەپىرىمنى پات - پات ئەسلەيمەن ، چۈنكى ئۇ كۆڭۈللۈك چاغلار ئىدى . لېكىن ، كۆڭۈللۈك كۈنلەرنىڭ كۆلەڭگىسى هامان كۆڭۈلسىز كۈنلەر ئىكەن ، مانا مەن شىنجاڭدىن قايتىپ كېلىپ نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىككە يولۇقتۇم . گۇزەلئاي نەكاهتىن ئاجرىشىش خېتىنى ، ئۆي - جابدۇقىنى تولۇق ئېلىپ ، خىزمەتتىن چېكىنىپ بىراقلا غۇلجىغا كېتىپتۇ ، ئۇنى ئەگىپ ئاپىرىپ قويۇپ كەپتۇ . مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەگىپكە نەپرەت بىلەن قارىدىم ، لېكىن بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدىم ، چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىش ماڭا كۆڭۈلسىز ۋە ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىك ئىدى . ماڭا خاتىرجەملىك — تىنچلىق كېرەك . مەن ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىپ پايدىمۇ ئالالمايمەن .

ئەگىپمۇ مېنىڭ سوغۇق مۇئامىلەمنى ياقتۇرغان ئوخشايدۇ ، ياتقىمغا دەسسىمەيدىغان ، كۆرگەن يېرىدە يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كېتىدىغان بولۇۋالدى . ئۇ مېنى كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن ، كادىرلار بۆلۈمىدىكى هېلىقى ئېگىز بۆلۈم باشلىقىدىن ، ئەڭ مۇهىمى ، خې شۇجىدىن پايدىلانماقتا . گىندىڭ جامسۇلا مېنى قوغدىماقتا ، قوللىماقتا .

بىر كۈنى ئەگىپ مېنى بۆلۈمگە چاقىرىپ سۆهبەتلەشتى .

ئۇ بۆلۈمىدە — ساپادا غادىيىپ ئولتۇراتتى . ماڭا بېشى بىلەن ئورۇندۇقنى شەرەت قىلدى ۋە مەن ئولتۇرغاندىن كېيىن قولىدىكى بىر تۇتام قەغەزنى پۇلاڭلاتتى :

— بۇ گەپلەردىن تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مەسئۇلى بولغانلىقىم ئۈچۈنلا خەۋىرىم بار ، لېكىن بۇ يەردە مېنىڭ قولۇم يوق !

— يالغان ! — دېدىم مەن ئۇنىڭغا گۆلىيىپ ، — مەن ئېنىق بىلدىم . سېنىڭ بەهرام ئەپەندىنى قانداق ئىشقا سېلىۋاتقىنىڭنى ئېنىق بىلدىم .

— تۆھمەت !— دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ ،— مەن بەھرام - پەھرام دېگەننى تونۇمايمەن !

— تونۇيسەن ، سەن ئۇنىڭ تۇغقىنى ، ھەممىڭلار قىساسخور-لار ! شۇنداقلار بىلەن مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئويدۇرما توقۇپ تۇرۇپ ، يەنە بىلمىگەن بولۇۋېلىشۋاتىسەن !

— بۇ سېنىڭ گۇمانىڭ ! — دېدى رەقىپ قارىداپ كەتكەن چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، — ئېيتتىمغۇ ، مەن بەھرام - پەھرام دېگەنلىرىڭنى تونۇمايمەن . ئەمما سېنىڭ ھېلىقى ساۋۇتوفقا ، تۇر-مىدىن چىققان ئۇستازىڭغا نۇرغۇن تارىخىي ماتېرىياللارنى بەرگە-نىڭنى مەن ئەمەس ، ئىنقىلابىي ئامما پاش قىلىپ يازدى ! مېنىڭ سېنى چاقىرتىشتىكى مەقسىتىم ، يەنىلا ساڭا يارەدەم قىلىش ، سەن شىنجاڭدا ، بولۇپمۇ ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزگەن مەسىلىلىرىڭنى يېزىپ تاپشۇرغىن ، بولۇپمۇ «ساۋۇتوف جىتۇەنى» بىلەن بولغان ئالاقەڭنى يېزىپ تاپشۇرغىن . مەن ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى ، ساڭا يەنىلا كەڭچە-لىك قىلىمىز ، بۇرۇنقىدەك ئىلىم - پەن بىلەن شۇغۇللىنىۋېرە-شىڭگە ئىمكان بېرىمىز !

مەن ئۇنىڭغا قاراپ ئاچچىق كۈلدۈم :

— مەن سېنىڭدىن ياخشىلىق تەلەپ قىلىش كويىدا ئەمەس-مەن ، مۇنداق بىر شېئىر بار :

ھەر كىشى مەقسىتىنى مەخلۇقتىن قىلسا تەمە ،

ئوت ئىچىدىن سۇ تەمە ، قىلغاي ئۆكۈزدىن سۈت تەمە !

ئۇ تېخىمۇ قارىداپ كەتتى - دە :

— سۆزمەنلىك بىلەن بۇ قېتىمقى سىياسىي مەسىلىدىن قۇتۇ-لالمايسەن ، زەھەرلىك گەپلىرىڭ ساڭا يارەدەم بېرەلمەيدۇ . ئەڭ

ياخشىسى ، سەممىي ـ سادىقلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن مەسىلىلىرىڭ-نى يازا !

مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدىم :

— خۇشاللىقىڭنى يوشۇرۇپ نېمە قىلىسەن؟ رەقىپ ، ماڭا تېرىقتەك زىيان يەتسە ، سەن مۇشتۇمدەك خۇشاللىق تاپسەن ، يەنە نېمىگە يالغاندىن قاپاق تۇرىسەن؟ «كەلىلە ۋە دىمنە» دە مۇنداق بىر شېئىر بار ئىكەن :

بى خىرەتكىم ئۆزگىلەرنىڭ رەنجى بىرلەن شاد ئىرۇر ،
ئىستىمە ئاندىن ۋاپا ئۇ بارچىدىن ئازاد ئىرۇر !

— ماڭا ئوخشاشلارنىڭ نەپرىتىگە يولۇققىنىمغا ئاجايىپ خۇ-شالمەن ، مېنى راستىنلا رازى قىلاي دېسەڭ ، ماڭا قىلماقچى بولغان رەزىللىكىڭنى ۋايىغا يەتكۈز ، خەلق سېنى تېزرەك بىلسۇن !

مەن ئىشىكنى قاتتىق يېپىپ چىقىپ كەتتىم . مانا ئۇچ ئاي بولدى ، ئۇ يەردە ھېلىمۇ قىساس داۋام قىلماقتا... شۇنىڭ ئۈچۈن ، مەن كەلگۈسىدە بۇ يەردە خاتىرجەم بولالماسلىقىمنى بىلدىم ، شۇي شۇجى بولغان بولسا ، مېنى سۈيىقەست ۋە يامان كۆزلەردىن ساقلاپ قالالايتتى ، ھازىر بولسا ، مەن يوشۇرۇن سۈيىقەست ئالدىدا كۈچ-سىز ۋە ئامالسىز .

... بۇگۈن يەكشەنبە ، ئۇزۇندىن بېرى كۆرمىگەن يەر-لەرنى — خۇاڭخې دەرياسىنى ، يەنتەن ئارىلىنى ۋە ۋۇچۇەنشەن باغچىسىنى ئاخىرقى قېتىم سەيلە قىلىش ئۈچۈن ، لى لاۋشىلار بىلەن كوچىغا چىقتىم . مەن ھەمراھلىرىمنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن تۇنجى قېتىم كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيدىم ، گالستۇك تاقىدىم ، ھەقىقىي «زىيالىي» قىياپىتىگە كىردىم . لى لاۋشى مېنى قولتۇق-لىۋالدى ـ دە :

— مانا ئەمدى راھىبلىقتىن قۇتۇلۇپسىز ، شۇنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن سىزنى ئۆزۈم سۈرەتكە ئالىمەن ، مانا ئاپپاراتىم !

قىزنىڭ بوينىدا راستتىنلا ئاپپاراتى بار ئىدى . مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدىم :

— دادىڭىز قايتىدىن مۇھىم خىزمەتكە ئولتۇرۇش بىلەن سىزمۇ غەم ـ غۇسسىدىن قۇتۇلدىڭىز . مەن سىزنىڭ خۇشال كۈنـ ـڭىزنىڭ يالدامىسى ئۈچۈن ، سىزنى ئۆزۈم سۈرەتكە تارتىپ قويماي ، تېخنىكام تۆۋەن ، مايماق چۈشۈپ قالسىڭىز ، رەنجىمەڭ !

— سىزلا سۈرەتكە تارتسىڭىز ، مايماق بولسىمۇ ئەتىۋارلاپ ئۆيۈمگە ئېسىپ قويىمەن ، چۈنكى ياخشى نىيەت بىلەن تارتقان رەسىم ، مايماق بولسىمۇ ياخشى كۆرۈندۇ !

ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى . مەن ئۇنىڭ ئاپئاق مەڭزىدىكى زىننخلـ ـرىغا قارىدىم ، ئۇ ھەقىقەتەن چىرايلىق ئىدى ، مېنىڭ تىكىلىپ قارىشىمدىن خۇدۇكسىرىگەن قىز :

— مەن بۇنداق تىكىلىپ قاراشنى يامان كۆرىمەن ، سىز بۇ خۇينى نەدىن ئۆگەندىڭىز ؟— دېدى .

— نەدىن بولاتتى ، بۇتخانىدىن !— دېدىم مەن كۈلۈپ ،— بىر يىلىدىن بېرى قىزلارغا تىكىلىپ قارىغىنىم مۇشۇ ، رەنجىـ ـمەيسىز ـ دە !

ئۇ مېنى پەپىلەپ ئۇرۇپ قويدى ۋە قاپاقلىرىنى سۈزۈپ :

— ئەسكى ئادەت ، ئەسكى ئادەت ! بىلىپ قويۇڭ ، مەن سىزـ ـنىڭ مۇئەللىمىڭىز ، ئۆزىنىڭ مۇئەللىمىگە بۇنداق قاراشقا بولمايدۇ !

— يات بىرىگە بۇنداق قاراشقا بولمايدۇ دېسىڭىز تۈزۈك بولار ، يېقىن ئادەملىرىگە ھەرقانداق قارىسىمۇ بولىۋېرىدۇ !...

قىزنىڭ شادلانغان چىرايىدىن بىر خىل نارازىلىقنىڭ شولىسى غىل ـ پال ئۆتكەندەك بىلىندى .

دۇەن جياۋشۇمۇ بالىلىرى ۋە ئايالىنى باشلاپ يېتىپ كەلدى . ئۇ كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن ۋە گالستۇك تاقىغان ، چوققىسى تاقىرلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ ، شالاڭ چېچىنى مايلاپ تارىۋالغان . ئۇ مېنىڭ كۆزۈمگە خېلىلا ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈندى .

— مەن بۇگۈن بايرام قىلدىم ،— دېدى دۇەن جياۋشۇ كۇلۇپ ،— بۇگۈن تاماشىنىڭ پۈتۈن چىقىمى مەندىن . شىنجاڭدىن قايتىپ كەلگەندىن بېرىقى تۇنجى تاماشىمىز بۇ ، بىر يىلدەك كىتابلار ئىچىگە كىرىپ كەتتۇق . ئەلانىڭ ئۇلۇغ ئەمگىكىنى تەبرىكلەيدىغان كۈن كەلدى . بىر ئايدىن كېيىن بىز يەنە ئالدىراش بولۇپ كېتىمىز . بۇ يىل دەرسلەر كۆپ ، يېڭى ئوقۇغۇچىلارمۇ كۆپ . ھەي ئىسىت ، ما جۇرىنىڭ يۆتكىلىپ كېتىپ قالغىنى ! بۇگۈن راسا بىر تاماشا قىلىۋالايلى .

دۇەن جياۋشۇ راستىنلا جانلانغان ۋە روھلانغاندى .

— ئۇنداق بولسا ، دۇەن جياۋشۇ ، بىز كىچىك ماشىنا يالالايمىز ، چىدامسىز بولدى ؟— لى لاۋشى ئۇنىڭدىن سورىدى .

— مەن بۇگۈن يۇز يۇەن دەسمايە سالدىم . ئالىي دەرىجىلىك ئاشخانا ، باغ سەيلىسى ، كىچىك ماشىنا — ھەممىسىگە يېتىدۇ !

دۇەن جياۋشۇنىڭ ئايالى — سەل چىشاڭراق ، قىزىل مەڭزلىك زىلۋا ئايال ئۆز نۆۋىتىدە سۆز قىستۇردى :

— قورقماڭلار ، لاۋ دۇەننىڭ يېقىندىلا بىر ماقالىسى ئېلان قىلىندى . يەتتە يۇز نەچچە يۇەن قەلەم ھەققى ئالدى . يۇز يۇەنگە ئالدانمايلى ، ئىككى يۇز يۇەن خەجلىسۇن !

— مانا خەزىنىڭ ئاچقۇچىنى ئەمدى تاپتۇق ،— دېدىم مەن ،— ئەڭ ياخشىسى ، ئېھتىياجغا قاراپ تەمىنلىنەيلى ، قېنى ، دۇەن جياۋشۇ نېمە دەركىن ؟

— بولىدۇ ، ئەمما كىيىم ـ كېچەك ، قول سائىتى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ !

— بۇ ئارتۇقچە ئەسكەرتىش ، ھازىر قورساق توق ، ئاۋۋال كىنو كۆرىمىز . «خەلق» كىنوخانىسىدا «ۋاسكىرىسىنا» ئىكەن ،— دېدى دۇەن جياۋشۇنىڭ ئايالى رۇس تىلى مۇئەللىمى بولغىنى ئۈچۈن كىنونىڭ ئىسمىنى رۇسچە ئېيتىپ ،— كىنودىن چىقىپ ، ئېھتىياج ئۈستىدە پاراڭلىشىمىز تېخى !

بىز ھەممىمىز كۈلۈشتۇق .

— قانداق كىنو ، ئاپا ؟— دەپ سورىدى دۇەن جياۋشۇنىڭ قىزى .

— «تىرىلىش» ، ئاتاقلىق رۇس يازغۇچىسى ل . تولىستوينىڭ ئەسىرىگە ئاساسەن ئىشلەنگەن كىنو ،— دېدى قىزىغا دۇەن جياۋشۇنىڭ ئايالى .

مەن «تىرىلىش»نى ئوقۇغان ۋە خاتىرىمۇ يازغان . شۇڭا كىنوسىنى كۆرۈشكە راستىنلا ئالدىرىدىم :

— ياخشى تەكلىپ ، بىز شۇ تاپتا كىنوخانىغا بارايلى .

مەن خىيالىمدىكى ماسلۇۋانى ئېكراندا ھەقىقىي ئادەم سۈپىتىدە كۆرۈشنى خالايتتىم .

شۇنداق قىلىپ ، بىز كىنو كۆردۇق .

بەختسىز ماسلۇۋاغا ئىچىم بەك ئاغرىدى . كەچ كىرگۈچە — پۈتۈن تاماشا جەريانىدا ئۇنىڭ ئوبرازى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى . مەن قىزنى كاردىن چىقارغان نىخلىيۇدوفنى يامان كۆرمىدىم ، چۈنكى ھايات ئۇنىڭغىمۇ پاجىئە ئېلىپ كەلگەن . ماڭا نىخلىيۇدوف جەمئىيەتتە ھايات ياشاۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى .

كەچتە مەن ئۇ كىنونى يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكە لى لاۋشىنى تەكلىپ قىلدىم . لى لاۋشى :

— ماقۇل ، كۆرەيلى ، لېكىن كىنودىن چىقىپ ئۆيگە كېتىمەن ، مەكتەپكە قايتىمايمەن !— دېدى . مەن ئۇنىڭغا رازى بولدۇم . كىنوغا بارغۇچە لى لاۋشى چاقچاق قىلىپ ماڭدى :

— سىز يىگىرمە ئالتە ياشقا كىردىڭىز ، مەن بۇ يىل يىگىرمە يەتتە ياشتا ، سىز جياڭشى[1] ، مەن تېخىلا جۇجياۋ[2] ،— دېدى ئۇ گەپ بىلەن چاققان بولۇپ ،— ئارىمىزدا ھازىر پەرق چوڭ ئەمەس ، سىز ئۇزۇنغا قالماي فۇجياۋشۇ بولىسىز ، مەن يەنىلا جۇجياۋ بولۇپ قېلىۋېرىمەن . شۇ چاغدا سىز ماڭا كىنوغا بىللە بېرىڭ ، دەپ تەكلىپ قويارسىزمۇ ؟

— ئاخىرقى تەكلىپىم ،— دېدىم مەن خېلى جىم ماڭغاندىن كېيىن ،— مەن پات ئارىدا يۆتكىلىپ كەتمەكچىمەن !

— يۆتكىلىپ ؟ !— لى لاۋشى ماڭا چۆچۈپ قارىدى ،— نېمە دەۋاتىسىز ؟ ئايالىڭىزنى ئۇنتۇڭ ، بالىڭىز بولسا چوڭ بولىدۇ ، قايتۇرۇپ كېلىڭ ، ئۆزىمىز باقمىز .

مەن جىم بولۇپ قالدىم ، مۇئەللىمىمنىڭ مېنى قولتۇقلىۋالغان قولى ئاستا تىترىمەكتە ئىدى .

— سىز مېنىڭ ئۇستازىم ، يېقىن دوستۇم ،— دېدىم مەن ئۇنى قولتۇقلاپ كېتىۋېتىپ ،— مەن ئىقرار ، تۇنجى مۇھەببەتتىن زەربە يېدىم ، ئايالىمدىن ئۇزۇل ـ كېسىل ئۇمىد ئۇزدۇم . مەن ئۇنىڭ يېنىغا ھەرگىز بارمايمەن . مەن باشقا سەۋەب بىلەن كەتمەكچى .

— قانداق سەۋەب بىلەن ؟

— بۇ مېنىڭ خىيالىم ،— دېدىم يازغان ئىلتىماسىمنى ۋە رەقىبىنىڭ تەييارلاۋاتقان سۈيقەستلىك ھەرىكىتىنى ئۇنىڭغا ئېيىتىپ بولۇپ ،— ناھايىتى ئېنىق ، ئۇ بار يەردە ماڭا ياخشى كۈن يوق !

لى لاۋشى جىم بولۇپ قالدى . خېلى ماڭغاندىن كېيىن :

---

① جياڭشى — لېكتور — ت .

② جۇجياۋ — ئاسىستېنت — ت .

— بىز يۇقىرىغا ، ئەڭ ياخشىسى ، شۇي شۇجىنىڭ ئۆزىگە خەت يازايلى . ئۇ كىشى بۇ ئەھۋالنى ھەل قىلىدۇ ،— دېدى .

كىنو تۈگىگۈچە لى لاۋشىدىن بىر يېڭى گەپ ئاڭلىمىدىم . ئۇ كىنودىن روھسىزلانغان ھالدا چىقتى ۋە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ :

— ماسلۇۋالغا ئىچىم ئاغرىيدۇ ، بىگۇناھ سۈرگۈن قىلىندى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇھەببەت پاجىئەسىچۇ ؟ تۇرمىدە ماسلۇۋا نىخلىيۇدوفنىڭ سۆزى بىلەن ھاراقنى تاشلىدى ، دوختۇرخانىغا قارا خىزمەتچى بولۇپ كىردى . ئۇ كۆڭلىدە ئاشۇ ئۆزىگە ۋاپاسىزلىق قىلغان نىخلىيۇدوفنى يەنە ياخشى كۆرىدۇ ، لېكىن يەنە شۇ نىخلىيۇدوفنىڭ ئابرۇيىنى دەپ ، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇردى . سىمىيۇننى ياخشى كۆرمىسىمۇ ، ئۇنىڭغا خوتۇن بولۇشقا رازى بولدى . مۇھەببەتنى يوشۇرۇش قانداق دەھشەت !...

— مېنىڭ نىخلىيۇدوفقا ئىچىم ئاغرىيدۇ ،— دېدىم ئۇنىڭغا ئۇلاشتۇرۇپ ،— پۈتۈن زېھنى ، ئىرادىسى ۋە بايلىقىنى تۆۋە قىلىشقا سەرپ قىلدى ، لېكىن ماسلۇۋانىڭ ، يەنى ئۆز ۋاقتىدا ئۆزىنى ياخشى كۆرگەن ، ھېلىمۇ ياخشى كۆرىدىغان بىر ئايالنىڭ ئەپۇسىغا ، نىكاھلىنىش تەلىپىنى قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشەلمىدى . ئۇنىڭ ھاياتىدا يەنە نېمە لەززەت قالدى دەيسىز ؟ ھەي ، پاجىئە — ئىنسان روھىغا چۈشكەن ھال كېسەل !

مەن بۇ سۆزلەرنى خۇددى ئۆزۈمگە ئېيتقاندەك ئەلەم بىلەن ئۇھ تارتتىم .

— خەير ئەمىسە ، كېلەر يەكشەنبىگىچە خوشلىشايلى ،— دېدى لى لاۋشى نازۇك قولىنى ماڭا سۇنۇپ ،— شۇنىڭغىچە كېلەلمەيمەن ، ئۆيدە ئىشلەيدىغان بىر ھەپتىلىك ئىشىم بار . سىز «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخي تېزىسلىرى»نى قاچان باسمىغا تاپشۇرىسىز ؟

— كېلەر ھەپتە ،— دېدىم ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ

سىقىپ ،— خەير ئەمىسە ، تەرجىمە قىلىدىغان نۇرغۇن شېئىرلار بار ، كېلەر يەكشەنبە سىزنى ياتقىمدا كۈتىمەن .

قىز كۈلۈپ قويۇپ خوشلاشتى .

مەن بىردە يورۇق ، بىردە قاراڭغۇ كوچىلار بىلەن كېلىۋاتقان مەن . كاترىنا ماسلۇۋا يېنىمدا بىللە كېلىۋاتقاندەك ، ھازىرلا ئۇ مېنى قولتۇقلىۋېلىپ : «نىخلىيۇدوفنى ھەيدىۋەت ! » دەۋېتىدىغاندەك بىلىنىشكە باشلىدى··· مەن كاۋاپ دۈكىنىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئىككى زىخ كاۋاپ بىلەن بىر رومكا ھاراق ئېچكۈم كەلدى .

مەن كاۋاپخانىغا كىردىم ، ئاق بۆك كىيگەن خۇيزۇ ئاشپەز خۇش چىراي كۈتۈۋالدى . ئۇ ماڭا پەردىنىڭ ئارقىسىنى شەرەت قىلدى ، مەن پەردىنى قايرىدىم . ئۇ يەردە ئۇستەلگە بېشىنى قويۇپ ، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان بىر ئايال دۈم ياتاتتى . ئۇنىڭ چاچلىرى ئارىسىدىن چىقىپ تۇرغان چىرايلىق قۇلىقىدىكى ئالتۇن ھالقىسى ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى . مەن كاۋاپچىغا قارىدىم .

— ئۆزى يالغۇز ، خېلى جىق ئىچتى ، ئەمدى كېتەلمەيدىغان ئوخشايدۇ ، سەن ياخشى ئۇچرىدىڭ !— دېدى كاۋاپچى . مەن ئىكىلەندىم . كېچىدە قىز بالىنى سۆرەشتۈرۈپ يۈرۈشمۇ ، تاشلاپ قويۇشمۇ قۇلايسىز . نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇنى ئويغىتىش ، ئىسسىق چاي ئىچكۈزۈپ سەگىتىش ، ماڭغۇزۇپ ئەكېتىش كېرەك دېگەن يەرگە كەلدىم ـ دە ، ئۇنى ئاستا نوقۇدۇم :

— تۇرۇڭ ، سىز كىم ؟

— سىزنىڭ··· سىزنىڭ···— ئايال بېشىنى كۆتۈردى . مەن ھەيران قالدىم :

— ئادىلە !

ئادىلە مېنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى ـ دە ، قولىنى سۇندى :

— ئاپىرىپ قويۇڭ ، مەن سىزگە دۇشمەن ئەمەسمەن ، ماڭا

بىر ياخشىلىق قىلىڭ . ھا... ھا... ھا !

مەن بۇ قىزنى كۆرمىگىلى ئۇزۇن بولغان ، شىنجاڭغا كەتكەن بولسا كېرەك ، دەپ ئويلىغانىدىم .

— بۇ نېمە بولغىنىڭىز ؟

— ئولتۇرۇڭ ، ئىچىمىز ،— دېدى قىز قوللىرىمدىن تۇتۇپ تارتىپ ،— ئولتۇرۇڭ ، مانا ئوڭشالدىم ، مەن يەنە ئىچەلەيمەن !

— ئوڭشالغان بولسىڭىز ، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ ، مەن سىزنى ياتقىڭىزغا ئاپىرىپ قويىمەن !

مەن قىزنى يۆلىدىم ، قىز ماڭا بىردىنلا تاشلاندى ـ دە ، قوللىرىمغا چاپلىشۋالدى :

— سىزگە ئېيتىدىغان يېڭىلىقلار كۆپ . مەن سىزنى قويۇپ بەرمەيمەن ، يامان بولسىڭىز ، قوللىرىمنى كېسىپ تاشلاپ قۇتۇلۇڭ !

كاۋاپچى ئارىغا كىرىدى :

— مەن سىزگىلا قاراپ قالدىم ، دۇكاننى تاقايدىغان ۋاخ بولغىلى نىكەم !

بىز مېڭىڭ بىر تەسلىكتە ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزدۇق . مەن ئۇنىڭ چاچلىرىنى تۈزىدىم ، تۇگمىلىرىنى ئەتتىم . ئۇنىڭ كۆزلىرى ، چىرايلىق يۈزى قىزارغان ، ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرىتىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى . بىز كوچىغا چىقىش ھىلەن دۇكانچى ئىشىككە كىلتاڭ سالدى . دېمەك ، ئەمدى قىزنى ياتقىغا ئاپىرىپ قويماي ئىلاج يوق ئىدى .

مەن ئۇنى قولتۇقلاپ ئارقا كوچا ىلەن ئېلىپ ماڭدىم .

— سىز نېمىشقا ئىچىسىز ، ئادىلە ؟— يالغۇز كوچىغا كەلگەندە ، مەن ئۇنىڭدىن خاپا بولۇپ سورىدىم ،— قىز بالىنىڭ قىلىدىغان ئىشمۇ بۇ !

— چىدىمىدىم !— دېدى قىز بېشىنى كۆكسۈمگە قويۇپ ھۆر-

كىرەپ يىغلاپ ،— مېنى ئىچىشكە ئۆگەتكەنمۇ ، مېنى كاردىن چىقارغانمۇ ، ئاشۇ رەقىپ ! جېنىم ئەلا ، مەن ھازىر خوتۇن ، ۋنجدا-نى بۇلغانغان خوتۇنمەن . توي قىلايلى دېسەم ، سەن خائىننىڭ قىزى ، ئاتا ـ ئاناڭ ۋەتەن خائىنى دەيدۇ تېخى ! مېنى مەجبۇرلاپ دېگۈدەك خىزمەتتىن بوشاتماقچى !

ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مېنىڭ بىلەكلىرىمنى ، ھەتتا كىيىمىم-نى ھۆل قىلدى . ئۇ ماڭا مەھكەم چاپلىشىپ ، قوللىرى بىلەن بوينۇمغا گىرە سېلىپ يىغلايتتى ، بىردە قاقاقلاپ كۈلەتتى ، يەنە قىزىشىپ سۆزلەيتتى .

— قايسى يۈزۈم بىلەن تەشكىلگە دەيمەن ، ئۇنىڭ بىلەن يۈر-گىن دەپ تەشكىل ماڭا تاپشۇرغانمىدى ؟ ئۆزۈم ئۇنى ياخشى كۆر-گەن ، نېمىسى ياراپ قېلىۋىدىكىنتاڭ ، ئۇ پەۋاز قاپاقنىڭ ! ئەس ـ ھوشۇمنى يوقىتىپ ياخشى كۆرۈپتىمەن ، ھەرقانچە ئەسكە-لىك قىلسىمۇ كەچۈرۈپتىمەن . ھەممىنى قىلغان ئۇنىڭ پۈلى . ئۇنىڭغا شۇنچە پۈلنى مىراس قالدۇرغان دادىسىغا مىڭ لەنەت . پۈل مېنى ئازدۇردى . ئابدۇللا توقاي نېمە دېۋىدا : «يالتىراپ كۆزلەرنى چېقىپ توغرا يولدىن ئازدۇرار»[1] دېگەنمىدى ، مېنى پۈل ئازدۇر-دى ، ھەۋەس بۇزدى ، كاردىن چىقاردى ، ئەمدى ئۆلتۈرىدىغان ئوخ-شايدۇ !

مەن نەق ھايات ماسلۇۋانى يۆلەپ تۇرماقتىمەن . نەپرەتلىنەي-مۇ ، ھېسداشلىق قىلايمۇ ؟ ئۇنىڭغا پاناھ بولسام ، بىرەر كاساپىتى تېگەرمۇ ؟ نېمە بولسا بولار دەپ تاشلاپ كېتىپ قالسام ، رەھىمسىز-لىك قىلغان بولمايمەنمۇ ؟

مەن خېلى ئويلاندىم ، خېلى ئارىسالدى بولۇشلاردىن كېيىن ، ئۇنى يەنە قولتۇقلاپ ئېلىپ مېڭىشقا قارار قىلدىم .

---

① «ئالتۇن» ناملىق شېئىرنىڭ بىر مىسراسى .

— يۇرۇڭ !— مەن ئۇنى مېڭىشقا دەۋەت قىلدىم . ئۇ ماڭا ئۆزىنى تاشلىدى ، تۇزۇك ماڭالمايتتى .

— قانداق قىلىمىز ؟ مۇشۇ يەردە قونامسىز ، بىر ئامال قىلىپ مېڭىڭ !

— سىز مېنى يۆلەپ مېڭىڭ ،— دېدى ئۇ ئارانلا قۇلىقىمغا پىچىرلاپ . مەن ئۇنى يۆلەپ ماڭدىم . بىز قاراڭغۇ ، تار كوچىغا كەلدۇق . جىمجىت ، ھېچكىم يوق ئىدى . ئۇ ماڭا بارغانسېرى چىڭ چاپلاشتى . مەن ئۆزۈمنى قاچۇرۇشقا ئامالسىز قالدىم . ئۇ بىردىنلا بوينۇمغا گىرە سالدى ـ دە ، مەڭزىم ، بوينۇم ، كۆزلىرىمگە سۆيۈشكە باشلىدى . مەن خۇددى يۇزۈمنى مۇشۇك يالىۋالغاندەك سەسكىنىپ كەتتىم . چۈنكى ، بۇ سۆيۈش ئىنتىقام ئۈچۈن ئىدى . ئۇ خىيالىدا ، رەقىپىمۇ سېنىڭ ئايالىڭ بىلەن چېقىشقان ، مەنمۇ گۈزەلئاينىڭ ئېرىنى سۆيەلەيمەن ، شۇنىڭ بىلەن ۋىجدانەن ئىنتىقام ئالىمەن ، دەپ ئويلايتتى .

— نېمىشقا مەن سېنى ياخشى كۆرمەي··· جېنىم··· مۇلايىم قوزىنەك··· ھەم چىرايلىق···

ئۇ بىلجىرلاشقا باشلىدى . مەن بىرلا سىلكىندىم ـ دە ، ئۇنىڭ قولىدىن بوشۇالدىم . ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ يەنە يىغلاشقا باشلىدى .

تاشلاپ كېتەي دەپ ئون قەدەمچە ماڭدىم ، لېكىن بۇ نامەردلىك . مەن ئۇنىڭ يېنىغا كەلدىم ـ دە ، ئۇنىڭ بېشىنى تىزىمغا ئېلىپ چاچلىرىنى سىلىدىم . ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى :

— ئادىلە ، بەختسىز بىچارە ، ئىككىمىزنىڭ بەختىگە ئولتۇرغان ئادەم ھازىر غالىب قەھرىمانەك گىدەيمەكتە ، لېكىن بىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالالايمىز .

— يالغان !— دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ،— سىز ھەرگىز رەقىپىتىن ئىنتىقام ئالالمايسىز . ئۇ ئەمدى گۈزەلنى بەختسىز قىلارمۇ ؟ ياق ، گۈزەل ئۇنى يامان كۆرىدۇ . گۈزەل ساپ . ئۇ

سىزنى ھېلىمۇ ياخشى كۆرىدۇ . سىز نېمىشقا ئۇنىڭدىن ئايرىلدى-ڭىز ؟ سىز ئايرىلمىغان بولسىڭىز ، ماڭا مۇشۇ خورلۇق يوق ئىدى . ئۇ··· ئۇ گۈزەلدىن تېخىچىلا ئۈمىد ئۈزمىدى ، لېكىن گۈزەل-لىك يۈرىكى سىزنىلا ياخشى كۆرىدۇ . سىز يۈلتۈزدەك يورۇق ، شەبنەمدەك تازا . بۇگۈن مېنىڭ بىلەن بىللە بولامسىز ؟

ئۇ ئەمدى مېنىڭ قوللىرىمغا تاپىنىپ دادىل ماڭدى .

— سىزنىڭ بەدىنىڭىزدە گۈزەللىكىڭىز پۈرىقى بار ، كېچىچە دوستۇمنىڭ ھىدىنى پۇراپ ياتاي ، ماقۇل دەمسىز ، ئەلا ؟

مەن قۇتۇلۇشقا كۆزۈم يەتمىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا ماقۇل بولدۇم :

— بولىدۇ ، سىزگە ھەمراھ بولاي···

— ئۇنتۇلماس خاتىرە ···— دېدى ئۇ ماغدۇرسىز ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ .

پالاكەتكە يولۇققان بىرەر سەپدىشىڭ ئۈچۈن ئانچە ـ مۇنچە غەمخورلۇق قىلىپ قويۇش قانچىلىك چوڭ ئىش ؟ لېكىن ئادىلەگە ياخشىلىق قىلىشنىلا ئويلاپ ، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان غەلىتە ئاقۇۋەتكە دۇچار بولۇشنى ئويلىماپتىكەنمەن . ئۇ ئۇچ قەۋەت بىنا-نىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە يالغۇز ياتاقتا تۇرىدىكەن . مەن ئۇنى يۆلەشتۇرۇپ ياتقىغا ئەكىردىم ـ دە ، ئارقامغا ياندىم ، لېكىن قىز قوللىرىمغا ئېسىلىۋالدى :

— ۋەدىڭىزدە تۇرىسىز ، بۇگۈن مۇشۇ يەردە قونىسىز . ئۇنى-مىسىڭىز ، ۋاز كېچىرايمەن !

ئۇ بىرلا ۋاز كېچىرىسا ئىشىنىڭ پۈتكىنى ، ئەتراپتىكى قوشنىلار كىرىشىدۇ ، ئادىلە نېمىلا دېسە گېپى ئاقىدۇ . مەن ئادىلەدىن گۇمانلىنىشقا باشلىدىم : ئۇ ئەتەيلا مېنى يەرگە قاراتماقچى بولۇۋا-تامدۇ ـ قانداق ؟··· ئۇنىڭ كوچىدا يېتىپ قېلىشى بىلەن ماڭا بىرەر جاۋابكارلىق چۈشمىگەندىكىن نېمىشقا رەھىم قىلدىم . مانا

ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟... لېكىن ، مەن ئويلا ـ ئويلا مۇنداق خۇلاسىگە كەلدىم : مەن پاكىمەن ، ئەيىبسىزمەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتقا ساختا كۆز بىلەن قاراشنىڭ ھاجىتى يوق ، ئادىلەگە ساپ دىل بىلەن مۇئامىلە قىلىشىم لازىم . ئۆز ۋىجدانىم ئالدىدا تىلسىم تۇتۇلۇپ قالىدىغانلا ئىش قىلمىسام ، باشقىلارنىڭ تۆھمەت ، ھاقارەتلىرىدىن قورقمايمەن ، چۈنكى ھاياتنىڭ ئۆزى ئادىل ھۆكۈمچى . ۋاقىت ئۆتۈش بىلەن كىشىلەر ھامان يالغان بىلەن راستنى ئىلغا قىلالايدۇ . پەقەت بۇ ئىلغا قىلىشنىڭ بۇگۈنى ۋە ئەتىسى ، ئالدى ۋە كەينىلا مەۋجۇت ، خالاس !

مەن ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم ـ دە ، خۇشخۇيلۇق بىلەن :

— ئادىلە ، مەن ۋەدەمدە تۇرۇپ ، بۇ يەردە قونايى ، بىراق بىر شەرتىمگە ماقۇل دەيسىز ،— دېدىم . ئادىلە ماڭا يالتاق قىلىپ قارىدى .

— شەرتىم شۇ : بىللە ياتمىسىز ، لېكىن سىز مېنى ئەلا ئەمەس ، گۈزەلئاي دەپ چۈشىنىۋېرىڭ . مەن سىزگە ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن .

ئادىلە قاقاقلاپ كۈلدى ـ دە ، قوللىرىمنى ئۆزىگە تارتتى .

ئاياللار رەھىمدىل كېلىدۇ ، ئۇ مېنىڭ شەرتىمگە كۆندى ، كارىۋىتىدا تورۇسقا قاراپ ئوڭدىسىغا ياتتى . مەن ئۇنىڭغا كۆز قۇيرۇقۇمدا قارىدىم : ئۇنىڭ كۆتۈرۈلگەن كۆكرەكلىرى ، قويۇق چاچلىرى ، چىرايلىق ۋە تولۇق يۈزى ئەينى «تىرىلىش» تىكى ماسلۇۋا ئىدى . ئۇنى نىخلىيودوف — رەقىپ كاردىن چەقارغان... يۈرىكىمنىڭ تېگى ـ تېگىدىن رەقىپكە غەزىپىم كۈچەيىشكە باشلىدى . سەن مېنى مۇھەببەتتىن مەھرۇم قىلدىڭ ! بۇگۈن يەنە ئۆزىنىڭ ساپ مۇھەببىتىنى ساڭا بېغىشلىغان بىر قىزنى ئاياغ ئاستى قىلىپ ، مانا ئەمدى ئۆزىنى ياخشى كۆرمەيدىغان بىر يىگىت ئارقىلىق ئىنتىقام ئالىدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدۇڭ !

هازىرمۇ مۇشۇ يەردە بولغىنىڭدا ئىدى ، مەن ساڭا ئەرلىك ئار - نومۇسۇم بىلەن جازا بەرگەن ، چىشلىرىڭنى تۆكۈپ تاشلىغان بولاتتىم ، لېكىن سەن بۇ يەردە يوق . كىم بىلىدۇ ، سەن بىز بىلمەيدىغان ئەسكىلىكلەردىن يەنە قانچىسىنى قىلدىڭ ؟ كىم بىلىدۇ ، سەن شۇ تاپتا يەنە بىر مەسۇم قىزنى ئالداپ ، ئۇنىڭ ساپ مۇھەببىتىگە نائىل بولۇۋېلىپ ، قانداق قىلسام ئاسان ۋە گەپ - سۆزسىز قۇتۇلىمەن دېگەن نەرسىنى ئويلاۋاتامسەن تېخى !... سەن هاياتقا ساختا كۆز بىلەن قاراشقا ئادەتلەنگەن ، شۇڭا سەن دۇنيادا پاكىز نەرسىلەرنىڭ نۇرغۇن ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيسەن . «بۇلغانمايدىغان نەرسە يوق ، تەمە قىلمايدىغان ئادەم يوق ! » . بۇ ، سېنىڭ هاياتتىن چىقارغان خۇلاسەڭ . سەن شۇنىڭ ئۈچۈن ، ياخشى نەرسىلەرنى مەن بۇلغىمىسام ، باشقىلار بۇلغايدۇ دەپ قارايسەن - دە ، هەسەتخور-لۇق بىلەن ئېپلاس قولۇڭنى بىرده ئۇنىڭغا ، بىرده بۇنىڭغا سوزىسەن !...

— ئۇ پۇلدىن ئايرىلسا ، بىر ئېپلاس ، ياۋا توڭگۇز...

ئادىلەنىڭ ئۇيقۇسىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى . مەن ئۇنىڭغا قاراپ مېهرىبانلىق بىلەن بېشىمنى ئىرغىتىپ قويدۇم . بايىقى خىياللار-دىن كېيىن بىردىنلا ئۇنىڭغا هېسداشلىق قىلغۇم كېلىپ قالدى . چۈنكى ، ئىككىمىز تەقدىرداش ، هەر ئىككىلىمىزدىكى ساپ نەرسە-نى — مۇھەببەت هېسسىياتىنى بىر ئېپلاس قول بۇلغىغانىدى...

مەن هېكايە ئېيتمىدىم ، ئادىلەنىڭ يېنىدا ئوڭدا ياتتىم . بىز-نىڭ بەدەنلىرىمىز بىر - بىرىگە تېگىپ تۇرىدۇ . مانا ئۇ ماڭا پۈتلىرىنى ئارتتى ، لېكىن مەندە ئەرلىك هېسسىيات ئۇلگەن . خۇددى مېنىڭ يېنىمدا بىر ئەر كىشى ياتقاندەك ، نېرۋىلىرىمدا قىلچىمۇ ئويغىنىش بولمىدى... بۇ ئۇلگەن كۆڭۈلنىڭ يەنە بىر ئۇلگەن كۆڭۈلگە بەرگەن جاۋابى ئىدى . ئادىلە بىر سائەت ياتتى ، مېنى ئاستا قۇچاقلىدى ، يۈزىنى ياقتى . مەن بۇتتەك ياتقاندىن

كېيىن ، ئۇ تامغا بۇرۇلدى ـ دە ، بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى . مەن ئورنۇمدىن ئاستا تۇرۇپ ، چىراغنى ئۆچۈرۈپ ، ئۇنىڭ ياتقىدىن چىقتىم .

مەن ئىشكتىن چىقىشىمغىلا ، ئۇنىڭ قوشنىسىمۇ ئۆيىدىن چىقىپ قالسا بولىدۇ . ئۇ ماڭا ئالدىيىپ قاراپ قويدى ۋە كەينىمدىن :

— تاڭ ئالدىدا چىقىپ كەتسەم ، ھېچكىم تۇيمايدۇ دەپتىكەنسەن ـ دە !— دەپ قالدى .

«ئەمدى سۆز ـ چۆچەككە قالمىغان بولدۇم» دەپ ئويلىدىم . ياتقىمغا كېلىپ نېمىشقىدۇر يۇزۇمنى يۇدۇم . بايا ئادىلەنىڭ لەۋلىرى تەگكەن يەرلەرنى تازىلاش ئۈچۈن شۇنداق قىلغان بولسام كېرەك . كارىۋىتىمغا ياتتىم ـ دە ، قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتىم .

ئەتىسىدىن باشلاپ مەن ئادىلە توغرىسىدىكى ئىشنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇدۇم .

... مېنىڭ كۇنلىرىم يەنە كىتابلار بىلەن ئۆتۈشكە باشلىدى . كۇنلەر ، ھەپتىلەر شۇنچىلىك تېز ئۆتمەكتە ، مەن كۇنلەرنىڭ تېز ئۆتكەنلىكىنى تەبىئەتتىكى ئۆزگىرىشلەردىن بىلىمەن : لەنجۇ شەھىرىنىڭ سېرىق چاڭ بىلەن قاپلىنىدىغان كۇنلىرى كەلدى . دېمەك ، ياز . ياز كۇنلىرى سىرتقا چىقىپ سەيلە قىلغىلى بولاتتىغۇ ؟ لېكىن ، مەن ئەمدى يەكشەنبىلەرنىمۇ ئىشقا سەرپ قىلىدىغان بولۇۋالدىم .

6

تۇن ، ئىيۇن كېچىسى...

شەرققە قارىغان دېرىزەمدىن ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مەيىن شامال كىرىدۇ ، ئۇ ئۇستەل ئۇستىدىكى قەغەزلىرىمنى شىلدىرلىتىپ قو-

يۇپ ، ئارامبەخش قوللىرى بىلەن يۇزلىرىمنى سىيپايدۇ . مەن ھۇزۇرلىنىمەن ـ دە ، ئىشتىن باش كۆتۈرۈپ دېرىزىدىن قارايمەن . مەن ئېگىزدە ، شەھەر تۆۋەندە . شەھەر يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا ئوخشايدۇ ، نۇرلۇق چىراغلار خۇددى يۇلتۇزدەك كۆپ ، يالت ـ يۇلت ، پار ـ پۇر قىلغان نۇرلار ھېلىدىن ـ ھېلىغا پەيدا بولۇپ ، يوقىلىپ تۇرىدۇ... بىرلا قارىغان كىشى ، بۇ گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈك ئاسمان تېگىدىكى شادىمان شەھەردە زادىلا خاپىلىق يوق بولسا كېرەك ، دەپ ئويلىشى مۇمكىن . لېكىن ، مۇنۇ نۇرلۇق چىراغلار بىلەن سەھنىگە چىقىدىغان ئارتىس قىزدەك ياسانغان شەھەرنىڭ خۇشاللىقىغا نۇرغۇن غەملەر يانداشقان . ئەگەر سىز ئاشۇ ئۇيقۇدىكى ياكى ھەربكەتتىكى ئادەملەر بىلەن بىرمۇبىر پاراڭلىشىپ چىقالمىسىڭىز ، ئۇ چاغدا ھەسرىتى بار ، غەم ـ قايغۇسى بار ، ئارمىنى بار ، ئاغرىقى ـ ۋەھىمىسى بار ، دەھشىتى ـ قورقۇنچىسى بار... خىلمۇخىل ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى ، ئەنە شۇلارمۇ مۇنۇ گۈزەل كۆرۈنۈشنىڭ زىننەت بۇيۇمى قاتارىدا تۇرۇۋاتقىنىنى بىلەتتىڭىز... مەن ئەنە شۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرى...

قىزىل سىياھقا چىلانغان قەلەمنى تۇتقىنىمچە ئاشۇلارنى ئويلاپ ، تۆۋەندىكى شەھەرگە قاراپ بىرپەس تۇرۇۋالدىم ۋە ئارزۇ-دىن قۇرۇغان ئېڭىكىمنى سول ئالقىنىمغا قويدۇم ، ئېڭىكىم يېرىك تۇيۇلدى . شۇ چاغدا ئەينەككە قارىدىم ـ دە ، كۆلۈپ كەتتىم . ساقال ـ بۇرۇتۇم ئۆسكەن ، كۆزلىرىم ئولتۇرۇشقان ، ياڭاق-لىرىم ئورۇقلۇقۇمدىن تومپىيىپ چىقىپ قالغان ، پىشانە ۋە چېكە-لىرىمدە ئىنچىكە سىزىقلار كۆپەيگەن جۇدەڭگۈ چىرايىمدىن مەيۇس-لەندىم ، ھازىر مېنىڭ تېخى چىرايىمغا قېرىلىق بەلگىلىرى قوندۇرىدىغان چاغلىرىم ئەمەسقۇ؟ بۇ يىل — 1963 ـ يىلى ياز — مېنىڭ لەنجۇغا كەلگىنىمگە ئالتە يىل بولدى . مەن ھازىر يىگىرمە ئالتە ياشقا كىرگەن يىگىتمەن ، بېشىمدا غەم تۇرمايدىغان

چاغلىرىم بۇ . لېكىن ، بەزىدە ئۆزۈمنى نەۋرىلىرى بىلەن ئىناق ياشاۋاتقان بەختلىك ، لېكىن غەملىك بوۋايغا ئوخشاش ئاخىرەت ۋەھىمىسى ئىچىدە سېزىمەن . بۇ نېمە ؟ چۈشكۈنلۈكمۇ ياكى ئېغىر ئەمگەكنىڭ ئۈپرىتىشىمۇ ؟ بىلمەيمەن . لېكىن ، مەن شۇنى بىلىمەن ، مەنمۇ تەنها جېنىمنى رەقىپتەك ئوبدان كۈتەلەيمەن ، يېنىك ئىش قىلىپ ، راھەت تۇرمۇش كەچۈرۈشۈمگە ماڭا ھېچ توسالغۇ يوق . ئۆزۈمنىڭ بىلىمىم ، ئىش ھەققىم بىلەن كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كەچۈرەلەيمەنغۇ ؟ ئايالسىزمۇ راھەت ياشاشقا بولىدىغۇ ! كۆزنى يۇمۇپ ـ دە ، بۇ يىل مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان قىزلاردىن بىرى بىلەن تۇرمۇش قۇرىمەن ، مېنىڭ ئائىلەمدىمۇ كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەر ، شېرىن سىردىشىش — مۇھەببەت پەيدا بولىدۇ ، ۋاقتىمنىڭ كۆپ قىسمى ھازىرقىدەك جىمجىتلىق ، خاپىلىق ۋە خاپىلىقنى ئۇنتۇش ئۈچۈن ئېغىر ئەمگەك قىلىش بىلەن ئۆتمەيدىغان بولىدۇ ... لېكىن ، ئۇ چاغدا ئۆز غايەمگە ئىنتىلىۋاتقان ئىرادەمنى يوقاتمىمەن . راھەت ـ پاراغەت مېنىڭ ئىرادەمنىڭ ئوزۇقى ئەمەس ، مەن ئۆز غايىسىگە ئىنتىلمىگەن ئادەملەرنى ھاياتلىق ئۈچۈن قىدىرىپ يۈرىدىغان ياۋايىلار تەبىقىسىنىڭ دوستلىرى دەپ كۆپ ئېيتاتتىم ، دېمەك ئالغا ئىنتىلىش ئىرادەم ھەقىقىي ئىنسانىي بەلگىلىرىمنىڭ بىرى . مەيلى مەن قانچىلىك خورسىنىشلارغا ئۇچرىسام-مۇ ، ئۆزۈمنىڭ ھەقىقىي ئىنسان ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلايمەن .

مەن شۇنداق ئىرادىگە كەلگەندىن كېيىن ئەينەكنى تاشلاپ قويدۇم . ئۆزۈمچىلا كۈلۈمسىرەپ : «قېرىسام نېمە بوپتۇ ، قىزلارغا چىرايلىق كۆرۈنۈش مېنىڭ غايەم بولمىغاندىكىن ، بۇنىڭغا مەيۇسلىنىشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟» دەپ پىچىرلىدىم .

مەن ئالدىمدىكى كۆزۈلۈپ بولمىغان دەپتەرلەرنى سانىدىم . ئون يەتتە دەپتەر بار ئىكەن . بۇ مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈش ماقالىلىرى ، بۇنى ئۇلار ئۆزلىرى ئىز-

دىنىپ يۈرۈپ ، ئىككى ئايدەك ئەمگەك قىلىپ يېزىپ چىققان . بۇ ماقالىلەرنى كۆرۈپ بولۇپ ، ھەربىرىگە ئۆز پىكرىمنى يېزىپ چەقەمەن . بىرنەچچە مۇئەللىمنىڭ پىكىرلىرى قوشۇلۇپ ، ئوقۇغۇچى ئۇستىدىن بىر پۈتۈن باھا بولىدۇ . دېمەك ، مەن ئوقۇغۇچىنىڭ تۆت يىللىق ئەمگەك مېۋىسىگە باھا بەرگۈچىمەن . تۆت يىل كۆيۈپ - پىشىپ ئەمگەك قىلغان ، ئىككى ئايدىن بېرى ئىزدىنىپ يۈرۈپ مەلۇم مەسىلىدە ئۆزىنىڭ ئىلمىي كۆزقارىشىنى ئىسپاتلاپ چىققان يىگىرمە نەچچە ياشلىق تەلەپچان ياش ، ھازىر مېنىڭ توغرا ۋە ھەققانىي باھايىمنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتمەكتە . بىر سىنىپتەكى ئوتتۇز ئالتە ئوقۇغۇچى مېنىڭ باھايىمنى كۈتمەكتە . مەن ئوتتۇز ئالتە ئوقۇغۇچىنىڭ ماقالىسىگە ئوتتۇز ئالتە خىل پىكىر يازمەن . مەن ھەربىر ماقالىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىنىڭ ئىلمىي قىممىتى ، ئۇنى قانچىلىك ھەل قىلغانلىقى ، نۇقتىئىنەزەر ، ئاساس ، ئىسپاتلىرىنىڭ جايى - جايىغا چۈشكەن - چۈشمەگەنلىكى ، ماقالىنىڭ ھەربىر بۆلەكلىرى ئارىسىدىكى مەنتىقلىق باغلىنىش ، نەقىللەر بىلەن پاكىتلارنىڭ ئورۇنلۇقلۇقى ، ھەتتا ئىملاسىنىڭ توغرا - خاتالىقى... قاتارلىق مەسىلىلەرگە بىرمۇبىر باھا بېرىپ چىقىشىم لازىم . ئوقۇغۇچىلار ھازىرچە ئۆز ماقالىلىرىدىن رازى ، ئۇلارچە ، ماقالىلىرىدە زادىلا نۇقسان يوق . بەزىلىرىنىڭ ئويىدا ، ئۇلارنىڭ ماقالىلىرى پات يېقىندا جەمئىيەتكە چىقىدۇ ، چوڭ تەسىر قوزغايدۇ ، شۇ ماقالىسى بىلەن ئۇ جەمئىيەتكە تونۇلىدۇ ، ئىلىم - مەرىپەت ئەھلى ئارىسىدىن ئورۇن ئالىدۇ . مېنىڭ ئۇ ماقالىلەرگە بەرگەن باھالىرىم ئۇلارغا ھە دېگەندە ياخشى تۇيۇلىدۇ ، چۈنكى مەن ھە دېگەندە ماقالىنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى ئادىللىق بىلەن بىرمۇبىر ئوتتۇرىغا قويىمەن . بارا - بارا ئۇلار مېنىڭ باھايىمدىن نارازى بولۇشىدۇ ، چۈنكى مەن ئىچكىرىلەپ بارمەن - دە ، ماقالىلەرنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى بىرمۇبىر كۆر-

ستىشكە باشلايمەن . بەزىلىرىنى بولسا پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋېتىد-
مەن ۋە كېرەكسىز قەغەزلەر دۆۋىسىگە تاشلاشقا ھۆكۈم قىلىمەن .
ئۇنداق ئوقۇغۇچى ماقالىسىنى مىجىقلاپ تۇتىدۇ ، لېكىن پۈتۈن
زېھنى بىلەن يازغان ئون نەچچە بەتلىك ماقالىسىنى يىرتىپ تاشلاش-
قا قولى بارماي ، ئۇنى مۇئەللىم بىلەن مۇنازىرىلىشىشكە قالدۇرۇپ
قويىدۇ . دېمەك ، مەن ماقالىلەرگە توغرا باھا بېرىش بىلەن بىللە ،
ئوتتۇز ئالتە ئوقۇغۇچىنى بىرمۇبىر سۆھبەتلىشىپ قانائەتلەندۇ-
رۇش ئۈچۈنمۇ تولۇق تەييارلىق قىلىپ قويۇشۇم كېرەك . باھالاپ
بولغاندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى خۇشال بولىدۇ ، مۇ-
ئەللىمنى چىن دىلىدىن تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ ، مۇئەللىمگە
قايىل بولىدۇ ، مۇئەللىمدەك بىلىملىك بولۇشقا ئۆز - ئۆزىگە
ۋەدە بېرىدۇ ، ئۆزىنىڭ : «مۇئەللىم بىلەن تەڭلىشىپ قالدىم»
دەيدىغان چۇشەنچىسىنىڭ نامۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى سېزىدۇ ، جەمئى-
يەتكە چىققاندىن كېيىنمۇ ئۆز ئۇستازىدىن ئۆگىنىشنى ئۆزىگە بىر
مەقسەت قىلىپ قويىدۇ . بەزىلىرى بولسا ، ئۇنداق ئەمەس . مۇئەل-
لىمنىڭ كۇچلۇك ئىسپاتلىرىغا قارشىلىق كۆرسىتەلمەيدۇيۇ ،
ئىچ - ئىچىدىن جىلى بولىدۇ ، كۆڭلىدە ئۆزىنىمۇ ، مۇئەللىمنىمۇ
تىللايدۇ ، مۇئەللىمدىن «رەھىمسىز» دەپ ئاغرىنىدۇ . مۇئەلل-
مىنىڭ تەلەپچانلىقىنى «ئۆزىنى كۆرستىش» دەپ چۈشىنىدۇ ،
ئورۇنسىز ۋە خاتا ھالدا : «خەپ ، جەمئىيەتكە چىققاندا بىر ئېپىنى
كەلتۈرۈپ جاجاڭنى بەرمىسەم» دەپ مۇئەللىمگە قارىتا كۆڭلىدە
غۇم ساقلايدۇ . ئومۇمەن ئېيتقاندا ، بەزىلىرى خۇشال ، بەزىلىرى
خاپا بولىدۇ ، ھەتتا بىرنەچچە كۈنگىچە گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدۇ ،
ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ ، روھسىزلىنىدۇ ، خالىي يەرلەردە يىغلاپمۇ ئا-
لىدۇ... دېمەك ، مېنىڭ باھالىرىم ، ئوقۇغۇچىلار ھاياتىدا ئاشۇنچە-
لىك زور تەسىر قوزغايدۇ .

مەن قالغان ئون يەتتە دەپتەرگە باھا يېزىپ چىقىش ئۈچۈن

ئولتۇردۇم . شىر ـ شىر قىلغان قەلەم ئاۋازى بىلەن چىك ـ چاك ، چىك ـ چاك قىلغان سائەت ئاۋازىدىن باشقا ئاۋاز يوق . مەن پۈتۈن زېھنىم ، مۇھەببىتىم بىلەن دەپتەر كۆرمەكتىمەن ، چۈنكى بۇ ئو-قۇغۇچىلار مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادەملىرىم . بىلىمەن ، ئوقۇغۇچىلار مېنىڭ دەرس ئۆتۈشتىن توختاپ قالغىنىمغا نارازى . ئۇلار نەچچە قېتىم مېنىڭ دەرس ئۆتۈشۈمنى تەلەپ قىلىپ فاكۇلتېت ئىشخانا-سىغا خەتمۇ يازدى ، بۇنداق خەتلەر ئۇزۇلمىدى . ئۇلار ئېغىزچىمۇ تەلەپ قويۇشتى . تەلەپنامىسىدە : «ئوقۇتقۇچىمىز ئەلا بىزگە ھەقە-قىي بىلىم بېرىدىغان ، كۆيۈنىدىغان ، تەلەپچان ، بىلىملىك ئوقۇتۇ-قۇچى . بىز ئەلا مۇئەللىمنىڭ دەرس بېرىشىنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز !» دېيىشكەن . مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ تەلىپىنى ئۇقۇپ ھاياجانلانغانىدىم . رەقىپىنىڭ يېنىغا كىردىم :

— جىنايەت ئۇچۇن بۇنىڭدىن باشقا چارە تېپىلماسمىدى ؟— دېدىم .

رەقىپ غەزەپلىنىپ ئاچچىق كۇلۇپ قويدى ۋە :

— مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ ، سېنى ئۆستۇرۇشمۇ ، چۆك-تۇرۇشمۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس . سېنىڭ مەسىلەڭ تەكشۇرۇلۇۋا-تىدۇ ، ئېنىقلانغاندىن كېيىن دەرس بېرەرسەن ،— دېدى .

— ئېنىقلىمايلا مېنى شىنجاڭغا قايتۇرۇۋېتىڭلار ، ئەمەلىيەت كۆرسەتسۇن . يا مەن ھېلىقى خەتەرلىكلەر بىلەن بىللە قوزغىلاڭ كۆتۇرەرمەن ، يا بولمىسا كاساڭ قورايچىلىك بولسىمۇ دان قالدۇ-رۇپ ئۆتەرمەن !

— پىكرىڭنى يوللاشقا ۋەدە بېرىمەن . لېكىن ، مېنىڭدەك بىر كىچىك ئەمەلدارنىڭ قولىدىن جەمئىيەتكە تونۇلغان بىر ئىلىم ئەھلىنى يۆتكەۋېتىش قانداق كېلىدۇ !— دېدى ئۇ تەنە بىلەن .

شۇنىڭدىن بېرى ، مەن نېمىشقا دەرستىن توختاپ قالغىنىمنى سۇرۇشتۇرمىدىم . ئۇنى سۇرۇشتۇرۇشكە كەتكەن ۋاقىت ئىچىدە

خېلى كىتاب ئوقۇۋالىمەن ، دەپ قارىدىم . مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەپتەرلىرىنى كۆرۈۋېتىپ ، بەزىدە خۇشال بولۇپ ۋارقىراپ كېتىمەن . بۇنداق ۋاقىتتا مەن ئوقۇغۇچىنىڭ دەپتىرىدە بىر يېڭى پىكىر ياكى بىر چىرايلىق جۈملە ، بىر كۆچلۈك پاكىت كۆرۈپ قالغان بولسام بەزىدە بولسا ، ئۆزۈمچىلا تۇتۇلۇپ خاپا بولۇپ كېتىمەن . بۇ چاغدا ئوقۇغۇچىنىڭ دەپتىرىدە بىر چوڭ نۇقسان كۆرۈپ قالغان بولسام ، مۇنۇ ماقالىنىڭ ماۋزۇسى ئاجايىپ ياخشى قويۇلغان - ھە ! «رابىيە - سەئدىن — ساپ دىللارنىڭ كۆز يېشى !» مەن ماقالىنى ئوقۇۋاتىمەن . خىيالىم بىردىنلا گۈزەل رابىيە بىلەن ساپ دىل يېگىت سەئدىننىڭ كەچۈرمىشلىرىگە كەتتى . مېنىڭ يۈرىكىمدە ، ئۆز غايىسى يولىدا كۈچلىرىنى سەرپ قىلىشنىمۇ بىلەلمىگەن بىر جۈپ ياشقا ئېچىنىش ، خەيرخاھلىق ھېسسى پەيدا بولدى... مەن خىيالدىن ماقالىگە قايتتىم . ئوقۇغۇچى رابىيە بىلەن سەئدىن ئوبرازلىرىنى بەك كۆتۈرۈۋەتكەن ، ئۇلارنى ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئۇلگىلىرى قىلىپ كۆرسەتكەن . «بۇ باھا بەك يۇقىرى... ئۇلار فېئودالىلىق جەمئىيەتتىكى ۋەھشىي كۈچلەرگە قارشى ئىسيانكارلار ، لېكىن ئۇلار بىچارىلەر ، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئىلاجسىز ۋە ئاجىز ھېسابلىغۇچىلار ، ئۇلار تەقدىر جادۇسىغا ئۆز بوينىنى ئۇندىمەيلا تۇتۇپ بەرگۈچىلەر ! ياق ، ئۇلارنىڭ تۇنقان يولى خاتا ! ئۆز غايىسىگە ئىنتىلگۈچىلەر ، ئۆلۈملىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ساپلىقىنى ئىسپاتلىغۇچىلار قارا كۈچلەر ئالدىدا ئۇنداق مۇلايىم بولماسلىقى كېرەك ئىدى !» مەن شۇنداق سۆزلەرنى ھېلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ ئاشۇرۇۋەتكەن باھالىرى ئارىسىغا قىزىل قەلەم بىلەن ئۇششاق قىلىپ يېزىپ قويدۇم .

مەن ھەربىر دەپتەرنى كۆرۈۋاتقىنىمدا ، خىيالىمدا ئاشۇ ئوقۇغۇچى بىلەن سۆزلىشىمەن . گويا ئوقۇغۇچى ئۇستەلنىڭ بىر چېتىدە ئولتۇرغاندەك بەزىدە ئۇنى ماختايمەن : «ياخشى ئىزدەنگەنسىز ،

مانا مۇشۇنداق يىگىرمە يىل ئىزدەنسەڭىز ، خېلى چوڭ مەسىلىلەر-نى ھەل قىلالايسىز !» ، بەزىدە ئوقۇغۇچىغا كايىپ قويىمەن : «سىزگە بۇ ئاددىي مەسىلە بۇنىڭدىن ئۇچ يىل بۇرۇن ئۆتۈلگەنغۇ ؟» ، «سىز ھۇرۇنلۇق قىلىپ تارىخ كىتابلىرىنى ئوقۇپ-مۇ قويماپسىز ، بىلىپ قويۇڭ ، ھۇرۇنلۇق — ئىلىم ئەھلىنىڭ كۇشەندىسى !» ، بەزىلىرىگە بولسا ئاچچىق قىلىمەن : «سىز ئىملا ھەم تېنىش بەلگىلىرىگە نېمىشقا دىققەت قىلمايسىز ؟ يادىڭىزدا بولسۇن ، خاتا ۋە قالايمىقان خەت يېزىشمۇ يېرىم ساۋاتسىزلىق !»...

مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەپتەرلىرىگە قاراپ ئولتۇرسام ، دائىم ئۆزۈمنى كۆڭۈللۈك ئەمەك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بالىدەك ياكى پايدىسى نەق ئوقەت بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان سودىگەردەك سېزى-مەن - دە ، ئارام ئېلىش ، تاماق يەۋېلىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالىمەن... بىرەر قۇرنىمۇ ئېتىبارسىز ۋە چالا - بۇلا ئۆتكۈزۈۋەتمەيمەن . ناۋادا ، بىرەر نەرسىگە بەرگەن باھايىمدىن ئۆزۈم قانائەت قىلمى-سام ، كۆرۈۋاتقان دەپتىرىمنى قويۇپ قويىمەن - دە ، شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىقىمەن ، بەزىدە ھەتتا باشقا ئوقۇتقۇچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىمەن . بۇ ئىشلار مېنىڭ ئالىي مەكتەپ پائالىيەتلىرىمدە ئۆزلەشكەن ئادەتلىرىم . بۇ ئادەتنى خۇددى مەسئۇلىيەتچان دېھقانىنىڭ دۆڭلەرگە ئالا تارتقىنىغا ، جانباز باغۋەن-نىڭ ھەربىر كۆچىتىنىڭ ھارام نوتىلىرىنى چاتىغىنىغا ، ئىشچان مالچىنىڭ قوزىلارنى ئۆز بەدىنى بىلەن ئىسسىتقىنىغا ئوخ-شىتىمەن...

مەن قاتتىق چارچاشتىن ئۇخلاپ قاپتىمەن . ئىشكىمنى بىرى قاتتىق چەكتى ، مەن ئويغىنىپ كەتتىم . سىرتتىن بوۋاقنىڭ تېلە-قىپ يىغلىغان ئاۋازى كەلدى . بىر ئايال ئۇنى بەزلەيتتى . مەن ھاڭ - تاڭ بولۇپ ئىشكىنى ئاچتىم . ئوبدان زاكىلانغان بىر

بوۋاقنى تۇتۇپ قوشنا ئۆيدىكى موماي تۇراتتى . موماي كۆزلىرىنى چىملدىتىپ ماڭا كايىدى :

— توي قىلىۋالساڭ بولمامدۇ ؟ قارا ، بالا يىغلىغىلى ئىككى سائەتتەك بولدى . قورسىقى ئاچ ، بىر نەرسە يېگۈزگىن !

مەن ھېچ نەرسە چۈشەنمىدىم ، ھاڭ ـ تاڭ بولغىنىمچە موماي سۇنغان زاكىلاقلىق بالىنى قولۇمغا ئالدىم . ئاپئاق زاكا ئىچىدە ئاق يۇزلۇك ، قارا چاچلىرى پارقىراپ تۇرغان بالا يىغلاۋاتاتتى . مەن بالىنى كۆتۈرۈپ ياتقىمغا كىردىم . موماي تېخىچىلا ماڭا كايىماقتا :

— چىقمىغان بولسام ، بالا ئۆلۈپ قالاتتى ، نىكەم يىغلىغىلى ، يۇمشاق چاپىناپ نان يېگۈزۈپ قويدۇم . يەنە بىرئازدىن كېيىن سۇت سانقۇچىلار كېلىدۇ ، سۇت بىلەن باققىن ، بىرىگە بېرىۋەتمە يەنە ! مەن ئاشخانىنىڭ دېرىزىسىدىن ئانىسىنى غىل ـ پال كۆرۈپ قالـدىم . يۇزىنى تۇتقىنىچە يىغلاپ ، چوڭ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى . قارىغاندا ، ئۇ يا ئۆلگىلى ماڭدى ، يا بولمىسا ئۆز يۇرتىغا قاچتى ! ھەي ، سەن يىگىت گۇناھقا پاتتىڭ ! توي قىلساڭلار مۇشۇنداق يۇز كېتىدىغان ئىشلار بولمايتتى !

مەن مومانىڭ كايىشلىرىدىن ئەھۋالنى ئاز ـ تولا چۈشەندىم .

— سېنىڭ بالاڭ بولدى ، ئەمدى بېقىشقا بەل باغلـاغىن ،— دېدى ئۇ بالىنىڭ يۆگەكلىرىنى باشقىدىن يۆگەش ئۈچۈن يېشىپ ،— قىز ئىكەن ، ماۋۇ قەغەز نېمىسى ، مە ، ئوقۇغىن . ئالتۇن ئۈزۈك ، ھالقىلارمۇ بار ئىكەن ، مۇنۇ كىيىملەرنى تېخى ! ھەي بېچارە ئانا ، ھەي بېچارە ئانا !... ئاستى ھۆل ئىكەن ، ھو... ھو... قوزام يىغلىما ! مەن ھازىرلا سېنىڭ قورسىقىڭنى تويغۇزىمەن ، قەنت ـ پېچىنە بارمۇ ؟

مەن مومانىڭ دېگەنلىرىنى تەييارلاپ بەردىم ـ دە ، ھېلىقى قەغەزنى ئاچتىم . ئۇنىڭ ئىچىدە خەت بار ئىدى . مەن خەتنى

ئوقۇشقا تۇتۇنغاندا بوۋاق يىغىدىن توختىغان ، مومای ئۇنىڭغا بىر نېمىلەرنى يېگۈزمەكتە ئىدى .
خەت مۇنداق يېزىلغان :

«ئەلا ، بۇ بىچارە بەختسىز قىزىمنى سىزگە قالدۇردۇم . قىز سىزنىڭ ، ھەرقانچە بالا ـ ئاپەت كەلسىمۇ ، قىزغا ئىگە بولۇڭ . ھېلىقى كېچىسى سىز ماڭا مۇشۇنداق قىلىشنى مەسلىھەت بەرگەن . مەن ئاتا ـ ئانامنىڭ كەينىدىن چەت ئەلگە كېتىمەنمۇ ؟ بۇنى بىلمەيمەن ، ئەمما شىنجاڭغا كەتتىم ، مانا ھازىرلا ماڭىمەن ، مەڭگۈلۈككە خوش !...

مەن بىر خۇسۇسىي دوختۇرنىڭكىدە بوشاندىم . «ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ» . بالىنى ئېلىپ كېتىش مۇمكىن بولمىغاچقا ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ، سىزنىڭمۇ بالىڭىز مۇشۇ بالىدەك تىرىك يېتىم بولغاچقا ، كۆڭلىڭىز يارا ، ئۆزىڭىز مېھرىبان ئادەم بولغاچقا ، بالامنى سىزگە تاپشۇردۇم . گۇناھسىز ، پاك بولسىڭىزمۇ ، بالا ئۈچۈن قۇربان بېرىشتىن ئۆزىڭىزنى تارتمايسىز ، خۇدايىم سىزگە بەخت ۋە ئۆمۈر بەرسۇن ! ئىشىنىمەن ، دۇشمەنلىرىڭىز چوقۇم يەرگە قارايدۇ... ! سىز مېھرىبان ، بالىنى ساقلاپ قالالايسىز . مەن سىزگە نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك ، نۇرغۇن ئازاب ۋە نۇرغۇن ئوڭۇشسىزلىقلارنى قالدۇردۇم . سىز ماڭا غەزەپلەنمەك ، مېنىڭ قالدۇرغان غەم ـ غۇسسىلىرىم تۈپەيلىدىن ناھەسىدىنى يامان كۆرمەك !

ئۇمىدىم : گۇناھسىز ناھەسىدە قىزىم مېنىڭ ئورنۇمدا چوڭ بولسۇن . قىزىمنىڭ ئىسمىنى دىلئارا قويۇڭ ! يۈرىكىمنىڭ پارىسىنى سىزگە ئىنئام قىلىپ قالدۇردۇم . خەير ! بالامغا ياخشى ئاتا بولۇش ئۈچۈن ، ئۆزۈن ئۆمۈر

كۆرۈڭ !...
ئادىلە . 1963 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى»

مەسىلە چۈشىنىشلىك ئىدى . مېنىڭ دۈشمىنىمنىڭ بالىسى ھازىر مېنىڭدىن ئاتىلىق مېھىر ـ شەپقەت تىلىمەكتە . مەن ئادىلە قالدۇرۇپ كەتكەن بىر جۈپ ئۇزۇك بىلەن ھالقىنى ئالىقىنىمغا ئېلىپ تۇرۇپ ئويلاندىم : بالىنى مۇشۇ خەت بىلەنلا ئەتە گىنىڭ جامسۇغا بېرىمەن ـ دە ، مەسىلە ئاشكارا بولىدۇ . مەن بالا ـ قازادىن قۇتۇلمەن . لېكىن ، ئادىلە يوق ، رەقىپ تەن ئالمىسچۇ ؟ تۆھمەت دەپ قارىسچۇ ؟ ئۇ ، جەزمەن شۇنداق قىلىدۇ . ئۇ چاغدا مۇنۇ بالىغا كىم ئىگە بولىدۇ ؟

مەن كارىۋاتتا ئۇخلاۋاتقان نارەسىدىگە قارىدىم . ئاقپىشماق ، قاشقارلىق ، كۆزلىرى يوغان قىز لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ئۇخلاۋا-تاتتى...

— ئەجەب چىرايلىق ـ ھە !— دېدى مومای بالىنىڭ يۈزىنى ئالىقىنى بىلەن سىلاپ ،— ئانىسى چىرايلىق ئەمەسمۇ ـ ھە ؟ ساڭا ئوخشىمايدۇ . ھەي بالا ، مەن سېنى ياۋاش ، بىلىملىك دەپ يۈرەت-تىم . نېمىشقا بۇنداق قىلدىڭ ؟

مەن جاۋاب بەرمىدىم . مومای بىر ئەسنەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . مومای چىقىپ كېتىش بىلەن بالا بىر تۇرۇلدى ـ دە ، يەنە قىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى . مەن ئۇنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ پەپلە-دىم ، لېكىن بالا تېخىمۇ قاتتىقراق يىغلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ لەۋلىرىگە يۈزۈمنى تەككۈزدۈم . ئۇ ئىللىق پۇراقلىق ئاغزى بىلەن يۈزلىرىمنى يالاپ ئۆزىگە تاماق ئىزدەيتتى . مەن ئوبدان بالا باقىدى-غان بىر جاينى تېپىپ ، قانچىلىك راسخوت كەتسىمۇ ، ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلىشنى ئويلىدىم ، لېكىن مەن باشقىلارغا نېمىدەپ چۈشەن-دۈرىمەن ؟ ئەسكىلىك قىلدىم دەيمەنمۇ ؟ مېنى ھۆرمەتلەيدىغان

دوستلىرىم ، خىزمەتداشلىرىم ، ئوقۇغۇچىلىرىم بۇ ئىشنى بىلسە نېمە دېيىشىدۇ ؟ ياق ، مېنىڭ بالام ئەمەس دەپ ، ھەقىقىي ئەھۋالنى تەشكىلگە ئېيتسامچۇ ؟ ئۇ چاغدا رەقىپ : «مېنى يېقىتىش ئۈچۈن مۇشۇ بەتنامنى چاپلىدى ، سىياسىي كۆرەشتە ئۆزىنى ئاقلاشقا ئىلاجسىز قالغانلىقتىن ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇ بەتنامنى ئويلاپ تاپتى » دېيىشى مۇمكىن ، ياكى بولمىسا : «ئادىلە بالىنى نېمىشقا رەقىپكە قويماي ساڭا قويدى ؟ بالىنى قويغىنى راست ، خەت ياسالما » دېيىشى مۇمكىنغۇ ؟ !

بالا تېلىقىپ يىغلايتتى . مەن قانداق قىلىمەن دېگەن مەسىلىنى ئويلاپ گاڭگىرىماقتىمەن . بالا راست مېنىڭ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادىلە ماڭا قالىدۇرغان دېسەملا ئىش پۈتىدىغۇ ! باشقىلارنىڭ تاپا ـ تەنىسى ، يېقىنلارنىڭ نەپرەتلىرى ، دۈشمەنلىرىنىڭ ئىغۋا ـ لىرىغا پىسەنت قىلمىسامىلا ، بىر ـ ئىككى ئايىنى پەرۋاسىز ئۆتكۈزسەملا ئىش تۈگىگەن بولىدىغۇ... ! لېكىن ، بۇنداق قىلىشقا بولمايتتى . بۇ مەردانىلىك بەدىلىگە ، مەن نۇرغۇن نەرسىدىن — ئۆگىنىش ۋە خىزمەت قىلىشنىڭ ياخشى ئىمكانىيەتلىرىدىن مەھرۇم قېلىشىم مۇمكىن . مەن ئەڭ ياخشىسى ، بالىنى ۋە خەتنى گىنىڭ جامسۇغا بېرىمەن . مەن ھازىرلا ، مۇشۇ تاپتىلا ئۇنى بۇ يەرگە باشلاپ كېلىمەن...

بالا تېلىقىپ يىغلايتتى . مەن باش ـ ئۇچى يوق خىياللار بىلەن گاڭگىرىماقتا ئىدىم . تەلىيىمگە موماي كىردى ـ دە ، يەنە كايىشقا باشلىدى :

— سەن بالا ، بۇ قىزنى قىيناپ قويىسەن ، مەن شىاۋلىزى بىلەن سۆزلەشتىم ، ياخشىراق جاي تاپقۇچە بالىغا مەن قاراپ بېرەي . ئەكەلگىن بالىنى ، ھەي سېنىڭ بولۇمسىزلىقىڭ ، قارا بالا تۇتۇشۇڭنى ! بەسەي ئەمەس بۇ ، بولۇشىغا كۆتۈرىدىغان !...

گىنىڭ جامسۇنىڭ ئىشىكىنى چەكتىم . ئۆي يورۇدى ـ دە ،

ئىشىك ئېچىلدى ، گىندىكى چۇجاقى مېنى كۆرۈپ ھەيران قالدى :
— ئاغرىدىڭىزمۇ ، قاپاقلىرىڭىز ئىششىپ كېتىپتىغۇ ؟ قېنى ئۆيگە !

مەن تاماكىغا قول ئۇزاتتىم ۋە بالا توغرىسىدا قىسقىچىلا ئېيتىپ بېرىپ :

— شۇنداق ، مەن ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزدۈم . خاتالىقىم ئۇ-چۇن قانچىلىك جازا كەلسە رازىمەن !— دېدىم .

گىندىكى جامىسۇ مېنىكى كۆزۈمگە ئۇزاق قارىدى :

— مەن ھېسابلىدىم ،— دېدى ئۇ ئۇزاق جىمجىلىقتىن كېيىن ،— بالا سىزنىكى ئەمەس ، ئادىلە بۇ بالىغا ھامىلدار بولغان-دا ، سىز بۇ يەردە يوق !

— بالىنىكى ئانىسى مېنىكى ئاتا بولۇشۇمنى تەلەپ قىلغاندا-كىن ، ئۇنىكى ئۇستىگە مەن ئۆزۈم بالىنى ئۆز بالام دەپ ئېتىراپ قىلغاندىكىن ، مېنىكى قانۇنغا تاقىلىدىغان ياكى ئەخلاق - پەزىلەتكە تاقىلىدىغان خاتالىقىم ئۇستىدىلا ئويلىشىڭىزنى ئۇمىد قىلىمەن !

— بىلىمەن ، سىزنىكى نېمىشقا بالىنى ئۆز ئىختىيارىڭىزغا ئالماقچى بولۇۋاتقىنىڭىزنى ياخشى بىلىمەن ، مېنىڭچە ، ئىشىنىكى ئەينى قانداق بولسا ، شۇ بويىچە ھەل قىلىش كېرەك . بالا رەقىپ-لىكى ، جازا كەلسە شۇنىڭغا كېلىشى لازىم . بۇ ئىشنىكى ئاۋارىچىلى-كىدىن سىز قورققان بىلەن ، بىز قورقمايمىز !

— سىزدىن ئۆتۈنىمەن !— دېدىم مەن تىترەپ تۇرغان قوللا-رىم بىلەن ئۇنىكى قولىنى تۇتۇپ ،— مېنىكى خاھىشىمچە بولسۇن . بالا مېنىكى ، بالا مېنىكى ، مېنىكى بالىنى بېقىپ چوڭ قىلىشقا كۆزۈم يېتىدۇ . ئۇنىكى ئۇستىگە ، مېنىكى ئىنسانىي بۇرچۇم بالىنى رەقىپكە ئىتتىرىشكە يول قويمايدۇ !

گىندىكى جامىسۇ جىم بولۇپ قالدى . ئۇ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇزاق ئولتۇردى - دە ، ماڭا قاراپ :

— ئويلاپ كۆرەيلى ، لېكىن بەزىلەر سىزنىڭ بۇ مەردانىلىكىڭىزدىن پايدىلىنىدۇ . سىزنىڭ پاكلىقىڭىزنى چوڭ ئەيىبىڭىز قىلىپ كۆتۈرۈپ چىقىپ ، سىزگە ئارتۇقچە كۆڭۈل ئاغرىتى تېپىپ بېرىدۇ ،— دېدى .

— مەيلى ، مېنىڭ كۆڭۈل ئاغرىقىم ھېسابىغا بىر نارەسىدە بەختلىك بولىدىغانلا بولسا ، مەن بۇ كۆڭۈل ئاغرىقلىرىنى خۇشال-لىق بىلەن قوبۇل قىلىمەن . مەن خېلى پىشتىم ، كۆڭۈل ئاغرىقى-مۇ بىر پارچە قارا بۇلۇتقا ئوخشايدۇ ، شار ـ شۇر قىلىپ تۆكىدىغىنىنى تۆكىدۇ ـ دە ، ئۆتۈپ كېتىدۇ . بىز تاغدىكى قارا تاشتەك يەنە چىمەنلەر ئارىسىدا تۇرىۋېرىمىز !

— راست ، ئۆتۈپ كېتىدۇ ،— دېدى گىنىڭ جامىسۇ كۇلۇپ كېتىپ ،— لېكىن ئەلا ، مېنىڭ سىزنى ئۇپراتقۇم كەلمەيدۇ . ھارۋىمۇ سۇنمايدىغان ، ئۆكۈزمۇ ئۆلمەيدىغان بىر چارە چىقىپ قالار !

ئەمدى مېنىڭ كۇندىلىك مەشغۇلاتىمغا يېڭى بىر ئىش قوشۇل-دى . مەن ھەر كۇنى بېرىلىپ خىزمەت ئىشلىگەندىن سىرت ، چۇشلۇكى ۋە كەچقۇرۇن بالا كۆتۈرىدىغان بولدۇم . قىزچاق ھازىر كالا سۇتى ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن كۇتۇلگەچكە ، خېلى جىق ئۇخلايدىغان ، ئاز يىغلايدىغان بولۇپ قالدى . گىنىڭ جامىسۇ-دىن ئۇچ ـ تۆت كۇندىن بېرى خەۋەر يوق ، خۇددى ھېچقانداق ئىش بولمىغاندەك . مېنى شۇنچە گاڭگىرىتقان بۇ ئىش باشقىلار ئۈچۈن ئەرزىمەس بىر ئىش بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى . ھەيران-مەن ، بەش ـ ئالتە كۇندىن كېيىنلا مەن بوۋاقنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم . ئۇنىڭ ئۇخلاۋېتىپ كۇلۇمسىرەشلىرىنى ، چىرايىنى تۇ-رۇپ ئەسىنەشلىرىنى ، قاپقارا چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن تەلمۇرۇپ قاراشلىرىنى سېغىنىدىغان ، بالىنى قولۇمغا ئېلىپ ، ھېچكىم يوق يەردە : «قىزىم ، قىزىم» دەپ ئەركىلىتىدىغان بولۇپ قالدىم .

دېمەك ، بالا مېنىڭ ئۇچۇن قىممەتلىك ئادەمگە ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى . مەن ئېرىنمەي ، يىرگەنمەي ئۇنىڭ يۆگەكلىرىنى يۇيات-تىم ، ئاستىنى قۇرۇقدايتتىم ، ئۇنىڭغا تاماق يېگۈزەتتىم . لى موماي ماڭا :

— ماڭ ، بېرەپ نوپۇس دەپتىرىگە ئالدۇرۇپ كەل-گىن !— دېدى . مەن كۆلۈپ قويدۇم . موماي ئەمدى ماڭا تاپا - تەنە قىلمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ خودىدى ئۆز نەۋرىسىگە كۆيۈنگەن-دەك ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولاتتى . مەن ئويلايتتىم : كاشكى گۈزەلئايدىن قالغان بالا بولسىمىغۇ ، بۇنىڭ ئاتىسى ماڭا دۇشمەن ، ئانىسىمۇ ماڭا يات ، لېكىن مۇنۇ گۈناھسىز قىزچاق مەيلىمنى تارتىدۇ...

ئالتىنچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتتى . مەن كادىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىغا قارىمۇقارشى ئولتۇردۇم . ئۇنىڭ چىرايى سۈرلۈك ، قاپىقى تۇرۇلگەن ، گويا جىنايەتچىگە مۇئامىلە قىلغاندەك ماڭا قوپال ۋارقىرىدى :

— ساڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ ؟ نېمىشقا ۋاقتىدا مەلۇم قىلمايسەن ؟ تەكشۈرۈش ياز . ئىتتىپاق ئىچىدە ئۆزۈڭنى تەكشۈرگىن ، ئاندىن كېيىن تەشكىلىي چارە توغرىسىدا ئويلىشىمىز . ساڭا بۇگۈن ئۇقتۇرىدىغان ئىش شۇ ، خىزمەتتىن توختايسەن . بۇگۈنلا ئەمگەك بۆلۈمىگە بارغىن !

— بارمايمەن ! مەن ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىدىم ،— دېدىم ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ ،— سېنىڭ ماڭا ۋارقىرايدىغان ھەققىڭ يوق !

— قىزلار بىلەن قالايمىقان مۇناسىۋەتتە بولىسەن ، ھارامدىن بالا تاپىسەن ، يەنە ۋارقىرايسەنغۇ ؟ ئېيتىپ قويای ، سېنىڭ تېخى سىياسىي مەسىلەڭمۇ ئېغىر !

ئۇمۇ ئۇستەلىنى ئۇردى ، مەن ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىقراق

ۋارقىرىدىم :

— سەن ھېچ نەرسە بىلمەيسەن ، ئاۋۇال بىل ، ئاندىن خۇلاسە قىل ، بىلىپ قوي ، ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن ، سەن مېنىڭدىن ئەپۇ سورايسەن تېخى !

— بىز تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ دوكلاتىنى كۆردۇق . ئۇلار تەكشۈرگەن ، ئېنىقلاپ خۇلاسە چىقارغان . سەن ئادىلە بىلەن بۇرۇندىنلا نامۇۋاپىق ئالاقىدە بولغانسەن . قىزغا ھاراق ئىچكۈزۈپ مەست قىلغان ، ياتقىدا قونغان ، بۇنىڭغا سەنئەت ئۆمىكىدىنمۇ گۇۋاھچىلار بار . گەپ تۈگىدى . سەن ئەمگەك قىلىسەن ، ئەمگەك قىلمىساڭ ، ئۇستىلەپ خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولىسەن ، بىز ساڭا قاتتىق چارە كۆرىمىز !

مەن ئاچچىق كۈلۈمسىرىدىم ـ دە ، ئۆز ـ ئۆزۈمگە ئىشەنگەن ھالدا :

— ئەمگەك قىلىمەن ، بۇ ، بىر نارەسىدە ئۇچۇن قىلغان ئەجـرىم ، نارەسىدە ئۇچۇن ھەرقانداق چارىگە تەييارمەن !

مۇئاۋىن باشلىق بوشاپ قالدى :

— كادىرلار بۆلۈمىنىڭ قارارى . بىلىپ قوي ، بۇ قارارغا خې فۇشۇجى قوشۇلغان !

— سىز ، ئەلا ، چىقىپ تۇرۇڭ ، بىردەم چىقىپ تۇرۇڭ !— بىر مېھرىبان ئاۋاز قۇلىقىمىنىڭ تۈۋىدىلا ئاڭلاندى . مەن قايرىلىپ قارىدىم . پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ، كادىرـلار بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى ساۋ ئانا كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى . ساۋ ئانا پېشقەدەم كادىر ، شۇي شۇجىلار بىلەن ئۇزۇن يىل بىللە ئىشلـگەن . ئۇ شۇي شۇجىنىڭ يېقىن ئادىمى ۋە قوللىغۇچىسى ئىدى . مەن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كادىرلار بۆلۈمىدىن چىقىپ كەتتىم .

مەن غالىلداپ تىترىدىم . ئىچىمدە بىر ئوت يانىتتى : ماڭا ئوخشاش ئاق كۆڭۈل ، خالىس ئادەمنىڭ قارىلىنىۋاتقىنىغا ، باشقـ

لارنىڭ ياخشى نىيەتلىرى يېنىدىن شۇمبۇيا بولۇپ باش كۆتۈرۈپ چىققان رەقىپتەك ئادەملەرنىڭ ئاقلىنىۋاتقانلىقىغا ، كادىرلار بۆلۈ-مىنىڭ مۇنۇ بىر مەسئۇلىيىتىنىڭ رەقىپتەك ئالا كۆڭۈلگە يان بېسىۋاتقىنىغا غەزەپلىنەتتىم . ناۋادا ، شۇي شۇجىدەك ، گىندىڭ جامەسۇدەك ، ما جۇرنىدەك ، ساۋ ئانىدەك ئادەملەر — مۇشۇنداق پارتىيە خادىملىرى بولمىغان بولسا ، رەقىپ-تەكلەر پارتىيىمىزنى قانچىلىك ئاياغ ئاستى قىلغان بولار ئىدى ، قانچىلىگەن ماڭا ئوخشاش ئاق نىيەتلىك ئادەملەر ئازار يېگەن ، زىيان تارتقان بولار ئىدى - ھە ؟ !

مېنى خىزمەتتىن توختىتىپ ئەمگەككە سالدى . ئەسكى كىيىم ، پايپاقسىز خەي كىيىۋېلىپ ، ھەر كۈنى سەككىز سائەت كۆكتاتلىققا تۇڭلار بىلەن ئوغۇت توشۇيدىغان ، ھارۋا بىلەن ئىسكەلاتتىن ئۇستەل - ئورۇندۇق يۆتكەيدىغان ، بەزىدە مەكتەپ ئالدىدىكى ياغاچچىخانىغا بېرىپ ئوتۇن كەسلەيدىغان ، كۆمۈر كۆمىلاچلايدىغان بولدۇم . بىر كۈنى ، كۆكتاتلىقتا ئوغۇت ئاقىدىغان ئېرىقنى تازىلاۋېتىپ ، سۈنئىي تاغ قاپتىلىدىكى بۇك - باراقسان سېرىنكۈل ئارىسىدا رەقىپنىڭ بىر قىز بىلەن سۆزلىشىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم :

— ماشىنا يالىلايمىز - دە ، شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كېتەيلى !— دېدى رەقىپ ھاسىراپ تۇرۇپ .

— قورقمەن ، سىزدىن قورقمەن !— دېدى قىز ئۇزۇپ - ئۇزۇپ سۆزلەپ ،— مېنىمۇ ئادىلەنى تاشلىغاندەك تاشلىسىڭىز...

— ياق ، ئۇ دېگەن ئۇ ، كۆڭلىنى ئاياپلا يۇرۇپ قويغانىدىم ، سىز دېگەن مېنىڭ جېنىم !...

مەن تىترەپ كەتتىم ، مۇشتۇملىرىم ئۆزلۈكىدىن تۈگۈلدى . شۇ كۈنى كەچقۇرۇن بازارغا چىقىپ راسا ھاراق ئىچتىم ، رەقىپنىڭ ياتقىغا قانداق كىرىپ قالغىنىمنى ئۆزۈممۇ تۈيماي قالدىم .

ئۇ مېنى كۆرۈپ ، ئوقۇۋاتقان خەتنى يانچۇقىغا پۈكلەپ تىقتى - دە ، ماڭا قاراپ ھەجايدى .

مەن گەپمۇ قىلماي غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ئىشكنى ئېچىدىن ئىلدىم . ئۇ مېنىڭ ئىشكنى ئىلىۋاتقىنىمنى كۆردى - دە ، ۋەھىمە ئېچىدە ناله قىلىشقا باشلىدى :

— ئويلاشقىن ، ئەلا ، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن !

— ئادىله ئىنتىقام ئېلىشنى قىزىغا تاپشۇرۇپتۇ . خەتنى كۆرگەنسەن ! مەن قىز ئۇچۇن ، ئادىله ئۇچۇن ، زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان ماڭا ئوخشاشلار ئۇچۇن ، سېنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمەن !

مەن ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ كانىيىدىن ئالدىم . ئۇ سېمىز ۋە يوغان ئىدى ، مەن بولسام ئورۇق ، كۈچسىز ئىدىم ، لېكىن غەزەپ ماڭا كۈچ - غەيرەت بولغانىدى . مەن ئۇنىڭ قىزىلئۆڭگىچىدىن غەزەپ بىلەن بوغدۇم . ئۇ بىر چەتتىن ۋاركىرايتتى ، بىر چەتتىن تېپىرلاپ مېنىڭ بىلەن ئېلىشاتتى . مەن كىچىك ۋاقتىمدا خېلى مۇشتلىشىپ كۆرگەن ، مۇشتلىشىشقا كەلگەندە ئانچە ساۋاتسىز ئەمەس ئىدىم . بالا ۋاقتىمدا ، ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم ئېلىشىپ قېلىپ ئەدىپىنى بەرگەنلىكىم ھېلىمۇ ئېسىمدە . مەن ئۇنىڭ چىرماپ تۇتۇۋالغان قاۋۇل قوللىرىدىن تەستە يۇلقۇنۇپ چىقتىم - دە ، سول مۇشت بىلەن چېكىسىگە بىرنى سالدىم . مۇشت ئۇنى گاڭگىراتتى . ئۇمۇ مۇشت ئاتتى ، لېكىن تەگمىدى . مەن ئىشكىكە كەينىمنى قىلىپ تۇرۇۋېلىپ ، كەينى - كەينىدىن بىرنەچچە مۇشت ئۇرۇۋەتتىم . ئۇ ئورۇندۇقنى ماڭا ئاتتى . مەن ئولتۇرۇۋالدىم - دە ، چاچراپ تۇرۇپ تۇمشۇقىغا باش بىلەن بىرنى سالدىم . ئۇ ۋاركىرغىنىچە ئوڭدىسىغا ئۆچۈپ كەتتى . مەن ئۇنىڭ قورسىقىغا بىرنەچچىنى دەسسەۋەتتىم... ئىشكىنىڭ ئىلغۇچى كۇچلۇك زەربىدىن يۇلۇنۇپ كەتتى . ئۆيگە كۈموش چىشلىق ھېلىقى مۇئاۋىن باشلىق بىلەن بىرنەچچە كادىر كىرىپ كەلدى ، ئۇلاردىن بىرسى

مېنى قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى ، يەنە بىرسى رەقىپنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى . ئۇنىڭ بۇرنىدىن ئاققان قان كىيىملىرىنى بويىاپ ، دەھشەتلىك ھالغا كەلتۈرگەنىدى . كىرگۈچىلەر مېنى نوقۇشلاشقا باشلىدى .

— قوغداشقا... قوغداشقا !— رەقىپ ئۇلارغا خىرقىراپ تۇرۇپ ، تالانى ئىشارە قىلدى . قوغداش بۆلۈمىدىكىلەر مېنى ئېلىپ كەتتى . بىرنەچچە كۈندىن بېرى مېنى سوراق قىلماقتا . ئۇلار مېنى : «سەن جۇرىننى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى قەستلىگەن ، بۇ نەق جىنايىتىڭنى ئىقرار قىل !» دەپ قىستىماقتا . مەن لام ـ جىم دېمەي تۇرىۋەردىم . ئاخىردىن يەنە ئون كۈندەك ۋاقىت ئۆتتى . ئۇقسام ، رەقىپ تېخىچە دوختۇرخانىدا يېتىپتۇ .

مەن كېيىنچە پۇشايمان قىلدىم ، رەقىپنىڭ ئوڭ يانپىشىغا چىقىپ بەرگىنىمنى چۈشەندىم . ئۇ ئەمدى مېنىڭ بۇ خاتالىقىمدىن پايدىلىنىدۇ . ناۋادا ، رەھبەرلىك بەزىلەرنىڭ خاھىشى بىلەن خۇلاسە چىقارغان بولسا ، مېنى قاتىللىق نىيىتى بار دەپ قاتتىق جازالاۋەتكەن بولار ئىدى ، لېكىن پارتكوم مەسىلىگە ئەتراپلىق قارىدى ، بالا توغرىسىدا بولسا تېخى ھېچ گەپ بولۇنمىدى .

مەن بىر كۈنى گىندىڭ جامسۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىردىم . ئۇ ئوخشاشلا مۇلايىملىق بىلەن مېنى كۈتۈۋالدى . مەن ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەندە ، ئۇ ھەرقانچە مۇھىم ئىشى بولسىمۇ توختىتىپ قويۇپ ، مېنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشەتتى ، كونا قەدىناس دوستىدەك راستىن يېقىنچىلىق قىلاتتى .

— مەن ئۆز كىتابلىرىم ، تەتقىقات ئىشلىرىم بىلەنلا دۇنيادىن ئۆتىمەن دەپ خاتا ئويلاپتىكەنمەن ،— دېدىم مەن ئەپسۇسلانغان ھالدا ،— جەمجىتىلىق مېنىڭ خاھىشىم ئىدى ، ئەمما ئەمەلىيەت شەخسىنىڭ خاھىشىغا باقمايدىكەن ! ماجىرا ، بالا ، ھازىرقى كۆڭۈلسىزلىكلەر ، مەن ھەرگىز ئويلىمىغان ئىشلار ئىدى . يەنە مەن كۈتمىگەن قانداق ئىشلار بار تېخى ، ئۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ . سەن

ھېچكىمگە قارشى تۇرمايمەن دېگىنىڭ بىلەن ، باشقىلار بەربىر ساڭا چېقىلىۋېرىدىكەن . شامالنىڭ چىقىشى ، سېنىڭ چىللىشىڭ بىلەن بولمىغاندەكلا بىر ئىش ئىكەن !

گىندىڭ جامسۇ كۈلدى ـ دە ، ماڭا تاماكا سۇندى :

— چېكىڭ ، تاماكىغا ئۆگىنىۋاتىسىز ! بۇمۇ ئۆز خاھىشىڭىز ئەمەس ، يولداش ئەلا . ئەيىب مېنىڭدە ، مەن سىز توغرۇلۇق مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئالدىم . سەۋەبى ، شۇي شۇجى ، ما جۇرىن-لار بار چاغدا سىزگە ھېچكىم چېقىلالمىغان . نېمىشقا ؟ ئۇلار سىزنى شۇنچىلىك ئاسرىغانكى ، سىز تۇرغان كەپىگە قۇزغۇن تۈ-گۈل چۈشمۇ قونالمىغاندى . ھازىرچۇ ؟ نېمىلەر بولمىدى دەيسىز ؟ پارتىيىمىزنىڭ زىيالىيلار سىياسىتى بۇرمىلانماقتا ، بولۇپ-مۇ پارتكومنىڭ ئىقتىدارلىق ئادەملەرنى يېتىشتۇرۇش ئۈچۈن قول-لانغان ئۇنۇملۇك تەدبىرلىرى بىكار قىلىنماقتا . سىزنى ياخشى ئاسراش ، تەربىيىلەش ، بولۇپمۇ ، بىھۇدە زەربىلەردىن قوغداش ، سىزنىڭمۇ خاتالىقلارنى ئاز ئۆتكۈزۈشىڭىزگە يارەم قىلىش ، مې-نىڭ مۇھىم بىر بۇرچۇم ئىدى . مەن بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم . مەن ناھايىتى خىجىللىق ھېس قىلىۋاتىمەن . بىرنەچچە كۈندىن بېرى مەن ئازابلىنىۋاتىمەن . بەزىلىرى سىزنى قاتتىق جازالاشنى ، ھەتتا قانۇنىي جازاغا تارتىشنى تەلەپ قىلماقتا . ناۋادا ، ئۇلار راست-تىنلا مەقسىتىگە يېتىدىغان بولسا ، پارتكومنىڭ سىزنى تەربىيە-لەش ئۈچۈن كۆپ يىلدىن بېرى قىلغان ئەجرى توپىدەك توزۇغان بولمامدۇ ؟ ! ناۋادا ، راستتىنلا جازالاشقا توغرا كەلسە ، مەن جازانى ئۆز ئۈستۈمگە ئالىمەن !

نېمىشقا تېخىچە خۇلاسە چىقىرىلمايۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى مەن ئەمدى بىلدىم . مەن ئۈچۈن ياقا يىرتىپ ئوتتۇرىغا چىقىۋاتقان گىندىڭ جامسۇدەك ئادەملەر بولمىغان بولسا ، خۇلاسە چىققانمۇ بولاتتىكەن . مەن ھاياجانلاندىم ، يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە

جانجان پارتىيەمىزگە ، پارتىيەمىزنىڭ جان كۆيەر كادىرلىرىغا بولغان مۇھەببەت ھېسسى چوغ بولۇپ يانغاندەك بولدى .

— رەھمەت ، پارتىيەگە رەھمەت ، مېنىڭ قايغۇلىرىمغا ئورتاق بولغان سىزدەك رەھبەرلەرگە رەھمەت !— دەۋەتتىم گىن جۇجاڭ-نىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ .

مەن بۇ سۆھبەتتىن كېيىن غەم ـ غۇسسىدىن خېلىلا خالىي بولۇپ قالدىم . لى موماي قىزىمنى ياتاقتا كۆتۈرۈپ كىردى ، ئۇنىڭ مەڭزلىرى قىزىرىپ ، كۆزلىرى روشەنلىشىپ ، تەنلىرى ئەت ئېلىپ قالغانىدى .

— ئاڭلىساق ، بالىنى بىرسىگە بېرىۋېتىمەن دېگۈدەك-سەن ،— دېدى لى موماي تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ،— مەن بىر خەنزۇ ئايال ، بۇ بىر ئۇيغۇر قىزى ، لېكىن مەن بۇ قىزنى يۈرەك ـ باغرىمنى يېرىپ چىققاندەك ياخشى كۆرىمەن . ئاڭلىسام ، بەزىلەر بۇ قىز خائىننىڭ قىزى ، ئۇنى ئەلادىن تارتىۋېلىپ يېتىم بالىلار يەسلىسىگە ، ئاپىرىپ بېرىش كېرەك دېگۈدەك . مۇشۇ ناره-سىدىنى شۇنداق دېيىشكە قانداقمۇ تىلى بارغاندۇ ؟ ھېلىغۇ بۇ بىچاره بالا گەنسۇدا تۇغۇلۇپتۇ ، چەت ئەلدە تۇغۇلسىمۇ ، ھەتتا زالىم خان ئوردىسىدا تۇغۇلسىمۇ گۇناھسىزغۇ ! قايسىبىر بالا ئۆزىنىڭ قەيەر-دە ، قانداق ئاتا ـ ئانىدىن تۇغۇلىدىغانلىقىنى بەلگىلىۋالالايدىكەن ! بالام ، ماڭا بەرگىن ، ئۇنداق غوۋغا قىلمايلا ماڭا بەرگىن ، مەن جان دەپ باقىمەن !

مەن قىزىمنى قولۇمغا ئالدىم ـ دە ، ئۇنىڭغا قاراپ :

— ھېچكىمگە بەرمەيمەن ، ئۇمچەيمە ، قارا كۆز قىزىم ، سېنىڭ ئاتاڭمۇ مەن ، ئاناڭمۇ مەن . سەن توغرۇلۇق ھېچكىم دەۋا قىلالمايدۇ . مەيلى ، باشقىلار نېمە دېسە دېسۇن ، مېنى ئەخلاقسىز ئىكەن ، ئۇياتسىز ئىكەن دېسىمۇ مەيلى ، مەن ھاقارەتلەرگە ، تەنە-لەرگە ، ھەتتا زەربىلەرگە چىدايمەن . مەن بۇنىڭدىن كېيىن ۋاپا

قىلمىغان ئادىلەنمۇ ، ماڭا تېغ بىلەپ يۈرگەن رەقىپىنىمۇ كۆڭلۈم-دىن چىقىرىۋېتىمەن . سەنمۇ ، مەنمۇ ئوخشاشلا بىر بەتنىيەتتىن زەربە يەۋاتىمىز ، بىزنىڭ نەپرىتىمىز ئورتاق ، ئۇمچەيمە قىزىم ، ئۇمچەيمە ئومىقىم ! مەن سېنى جەزمەن بېقىپ چوڭ قىلىمەن ، قاتارغا قوشىمەن . مەن ساڭا شۇنداق قىلىشقا ۋەدە بېرەلەيمەن !

قىزىم ئۇمچەيدى ـ دە ، يىغلىۋەتتى . موماي بالىنى قولۇمدىن يۇلۇۋالدى ۋە خاپا بولۇپ :

— نېمىدەپ قاتتىق گەپ قىلىسەن بۇنىڭغا . ئەكەلگىن ، بۇ-نىڭ دىلى سۇنۇق ، بۇنىڭغا قوپال گەپ قىلما !— دېدى .

مەن قىزىمنى كۇندىن ـ كۇنگە ياخشى كۆرۈشكە باشلىدىم . ئۇنىڭ ئۇچۇن ئېغىر ئەمگەك قىلىشقا ، ھەتتا جازالىنىشقا ئۆزۈمنى تەييارلاپمۇ قويدۇم . يەنە ئازار بېرىشمىسىلا ، قىزىم بىلەن خاتىر-جەم بولالايمەن...

كۇنلەر ئۆتمەكتە . مەن خاپىلىقنى خېلى يىراقتا قالدۇردۇم . غەشىپ ناخشا ئېيتىدىغان ، قىزىم بىلەن تەڭ كۇلىدىغان ، ھەتتا رادىئومۇ تىڭشايدىغان بولۇپ قالدىم .

مەن پۇتۇن يازنى ئەمگەك ، ئۆگىنىش ، بالا بېقىش بىلەن ئۆتكۇزۇۋەتتىم . قىزىم ئۇچ ئايلىق بولۇپ قالدى . مەن كەچقۇرۇن-لىرى ئۇنى كۆتۇرۇپ كۆللەرنى ، گۇللۇك باغلارنى ، بۇك ـ باراق-سان قارىغاي ـ ئارچىلار بىلەن پۇركەنگەن سۇنئىي تاغلارنى ئارىلاي-مەن . قىزىمغا كېپىنەكلەرنى ، گۇللەرنى كۆرسىتىمەن . شۇنىڭ بىلەن ئۆزۇمچە سۆزلىشىمەن . ئۇ ئوماق كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ ۋىلىقلاپ كۇلىدۇ . مەن ئەمدى باشقىلارنىڭ تەنىلىرىگە ، چاقچاقلا-رىغا پىسەنت قىلمايدىغان ، ھەتتا لايىقىدا چاقچاق قىلىدىغان بولۇپ قالدىم . باشقىلار قىزىمنى ئەركىلەتسە ، مەن ئۇنى پۇراپ ، ئوماق قوللىرىغا سۆيۈپ قويىمەن . قىزىمنىڭ يىغىسى ئاز ، ئۇيقۇسى كۆپ ، تېنى ساق ، ئۆزى ئويۇنچى . مەن ئۇنى ھازىر ھېلىدىن ـ

ھېلىغا كۆرۈپ تۇرمىسام چىدىمايمەن .

بىر كۈنى كەچقۇرۇن بالامنى كۆتۈرۈپ سۈنئىي كۆل بويىغا باردىم ، شىپاڭدا ئولتۇرۇشقانلار ئارىسىدىن بىرسى ماڭا ۋاقىرىدى . مەن ناچار ئۇستۇبۇشىمدىن قورۇنۇپ تەستە باردىم :

— دادا ، ھېلىقى بىز گېپىنى قىلغان ئەلا مانا مۇشۇ يىگىت ،— دېدى لى لاۋشى مېنى ياشانغان ، باشلىقسىمان بىر كىشىگە تونۇشتۇرۇپ . ئۇ كىشى ئېگىز بوي ، قاۋشارلىق ، ئاق چاچ ئادەم ئىدى . ئۇ ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ۋە مېنىڭ قولۇمنى تۇتتى ـ دە ، قىزىمنى ئەركىلەتتى .

— لى بۇجاڭنى تونۇمسىز ، ئەلا ؟— دېدى دۇەن جياۋشۇ ئۇ كىشىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ ،— ئۆلكىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى .

— سىز ھازىرمۇ ئەمگەك قىلىۋاتامسىز ؟— دېدى لى بۇجاڭ كۈلۈپ تۇرۇپ ،— تېخىچىلا سىزگە دەرس بەرمىدىمۇ ؟

— ئەمگەككە ئۆگىنىپ قالدىم ، لى بۇجاڭ ،— دېدىم قىزىمنى لى لاۋشىغا سۇنۇۋېتىپ ،— تۆۋەن ياخشى ئىكەن ، باشقىلارنىڭ ئەزىرىدىن يىراق بولىدىكەن ئادەم !

لى بۇجاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە ، مېنىڭ مۇرەمگە قولىنى قويدى :

— ھەممىنى ئۇقتۇم ، ئۇلار توغرا قىلمىغان ، مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەشنى ماڭا تاپشۇردى ، پارتكومغا ، رەھبەرلىككە ۋاكالىتەن سىزدىن ئەپۇ سورايمەن . سىز ئەتىدىن باشلاپ كافېدراغا چىقىڭ !

— رەھمەت بۇجاڭ ، سىزگە رەھمەت ، لېكىن مەن خېلى بولدى ، شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىشكە ئىلتىماس يازغان . مەن ھېلىھەم بولسىمۇ ، شۇ ئىلتىماسىمنىڭ جاۋابىنى كۈتىمەن .

— نېمىشقا بۇ يەردە ئىشلەشنى خالىمايسىز ؟

مەن ئۆز پىكرىمنى ئوچۇق قىلىپ ئېيتتىم :

— رەقىپ بار يەردە مەن ئىشلىيەلمەيمەن ، ناۋادا ئۇنى يۆتكەۋەتسە ، ئاندىن مەن بۇ يەردە خاتىرجەم ئىشلەيمەن .

— رەقىپ ؟— دېدى لى بۇجاڭ دۈەن جىياۋشۇغا قاراپ قويۇپ ،— يېڭىدىن ئوقۇتۇش ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ، ئىلمىي باشقارمىغا يۆتكەلگەن يولداشمۇ ؟

رەقىپنىڭ ئۆسكەنلىكىنى ئەمدى ئاڭلىدىم . دۈەن جياۋشۇ ئەسكەرتىش بەردى :

— گىندىڭ جامىسۇ چۇجاڭنىڭ ئورنىغا ئۆسۈپتۇ . گىندىڭ چۇجاڭ ئوبلاستقا شۇجى بولۇپ بارغۇدەك .

مەن ئەتىسىدىن باشلاپ ئەمگەكتىن قۇتۇلدۇم ، لېكىن شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىش توغرىسىدا ئارقا - ئارقىدىن ئىلتىماس يېزىۋەردىم .

بىر كۈنى لى لاۋشى مېنى كىنوغا تەكلىپ قىلدى . كىنودىن كېلىۋېتىپ ئۇ ماڭا :

— رەقىپنىڭ ئۇستىدىن ماتېرىيال يېزىپ بېرىڭ ، بىز ئۇنى جازالىتىمىز ، ھېچبولمىسا يۆتكىۋېتىمىز !— دېدى .

— ھاجىتى يوق ، لى لاۋشى . مېنى بۇنداق ئىشقا ئارىلاشتۇرماڭلار !

ئۇ تېرىكتى - دە ، قوشۇمىسىنى تۈرۈپ :

— مەن سىزگە ئېيتتىمغۇ ، سىزمۇ ھۇجۇم قىلىشنى ئۆگىنىڭ ! غەزىپىڭىز ئىچىڭىزگە پاتمىغاندا مۇشت ئىشلىتىش ھۇجۇم ئەمەس ، بەلكى چېكىنىش ھېسابلىنىدۇ . چۈنكى ، سىز ئۇنىڭ بەدىلىگە باشقىلاردىن تېخىمۇ قاتتىق زەربە يەيسىز ! — دېدى .

— مەن بۇ نەرسىلەرنى تەنقىق قىلىپ باقمىغان - دە ،— دېدىم كۈلۈپ ،— ئومۇمەن ماڭا كېرىكى يوق نەرسە دەپ قارايتىم .

تىم . ئەمدىلەتتىن بىلىۋاتىمەن . ئىنسان ھەممىدىن قىيىن ياشايدىكەن . كېيىنكى بىر مىنۇتمۇ خاتىرجەم ئوتتۇرىالمايدۇ ، چۈنكى ئۇنى يۇزلىگەن ئوۋچى ئوقلىرى چەنگە ئېلىپ تۇرۇشىدۇ . خۇددى شۇنداقلا ، ئادەممۇ خاتىرجەم ياشايمەن دېيەلمەيدىكەن ، چۈنكى ئۇنىمۇ چەنگە ئېلىپ تۇرغانلار بولىدىكەن...

بىز قاراڭغۇ چۈشكەندە خوشلاشتۇق .

1964 ـ يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرى . قىزىم بىر ياشقا تولدى ، ئۇ ھازىر ماڭالايدۇ ، ئۈيغۇرچە ، خەنزۇچە بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەيەلەيدۇ . ئۇ مېنىڭ ھەمراھىم ، سىردىشىم . دىلئارا راستىنلا مېنىڭ دىلئارامىم بولۇپ قالدى ، لېكىن تۇرمۇش مېنىڭ ھاياتىمغا يېڭى مەزمۇن ئېلىپ كىردى .

بىر كۈنى لى لاۋشى ياتقىمغا كىرىپ :

— سىزنىڭ «ئۈيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» ڭىزنى خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىپ بولدۇق ،— دېدى مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ،— ئەمدى فۇجياۋشۇ بولىسىز ، دادام سىزنى قويۇپ بەرمەيمىز دەۋاتىدۇ . ئەمدى كېتىمەن دېگەن گەپلەرنى قىلماڭ ، دىلئارانى ئاپام بېقىپ بەرسۇن...

ئۇ چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن ئۈيلىپ تۇرۇپ ماڭا قارىدى .

— مەن شىنجاڭغا قايتىمەن ،— دېدىم پەس ئاۋاز بىلەن ،— سىزگە رەھمەت ، ياخشىلىقىڭىزنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن !...

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئەلانۇر ياتقىمغا كىرىپ كەلدى . ئۇ چەت ئەلگە ۋالىبول مۇسابىقىسىگە قاتنىشىشقا چىقىپ قايتقانىكەن . ئۇ ھازىر ھېلىقى ئۈياتچان ، ساددا قىز ئەمەس ، ئۇستىخانلىق ، مۇسكۇل ۋە پىكىرلىرىمۇ يېتىلگەن قىز ئىدى . ئۇ ماڭا گۈزەلئاي ، ئوغلۇم توغرۇلۇق ، رازىيەنىڭ بەھرام ئەپەندىدىن ئاجراشقانلىقى توغرۇلۇق سۆزلەپ :

— توۋا ،— دېدى كۈلۈپ ،— ھەممىگلاردىلا بىردىن بالا .

رازىيەگىمۇ بىر بالىسى قاپتۇ . گۇزەلئايلارنىڭ چەت ئەلگە كېتىشى ناتايىن . ئەجەب تالانتلىق ئارتىس ئىدى ، ئىسىت ، بىكارلا ئىشسىز بولۇپ قالدى . سىزمۇ شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىڭ ، ھېلىقى رەقىپ دېگەن ئادەم سىزگە بەربىر كۇن بەرمەيدۇ .

— قىزىمنى ئېلىپ كېتىڭ ،— دېدىم مەن ئەلانۇرغا ،— مەن سىزگە غۇلجا شەھىرىدىكى كىچىك ئاپامنىڭ ئادىرىسىنى ۋە بالىغا لازىملىق نەرسىلەر ئۇچۇن پۇل ۋە باشقا نەرسىلەرنى بېرىمەن .

— شۇنداق قىلىڭ ،— دېدى ئەلانۇر مېنىڭ بىلەن خوشلىشىۋېتىپ ،— دېگىنىڭىزنى قىلىمەن . دىلئارا ئۇچۇن غۇلجىغا بارىمەن ، قىزىڭىزنى ساق ـ سالامەت كىچىك ئاپىڭىزغا تاپشۇرىمەن !...

مەن ئەتىگەنلىكى قىزىم دىلئارانى كۆتۇرۇپ پويىز ئىستانسىسىغا چىقتىم . ئەلانۇر مېنى ساقلاپ تۇرغانىكەن ، مەن ئۇلارنى — ئەلانۇر بىلەن سۆيۇملۇك قىزىم دىلئارانى ئۇزىتىپ قويدۇم .

شۇ كۇندىن باشلاپ مېنى كۆڭۈلسىزلىك شۇنچىلىك چىرمىۋالدىكى ، مەن كۇنلەرنى كىتابنى يار ، تەتقىقاتنى ئاشنا تۇتۇپ ئۇتكۇزمىگەن بولسام ، بىر مىنۇتمۇ ياشىيالمىغان بولاتتىم...

مەن قەتئىي كېتىش قارارىغا كەلدىم . تەشكىلگە شىنجاڭغا كېتىش توغرىسىدا يەنە ئىلتىماس يازدىم... 1964 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى يېتىپ كەلدى . مېنىڭ «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» نامىلىق كىتابىم خەنزۇچە نەشر قىلىنىدىغان بولدى . مەن ئەمدى قىسقا ـ قىسقا ماقالىلەرنى يېزىشقا باشلىدىم . مەن كۆڭۈلسىز شەخسىي تۇرمۇشۇمنى ، ئۆز ئەمگىكىم بىلەن خۇشاللىقتا ئايلاندۇرالىدىم .

1965 ـ يىلىنىڭ بېشى ، مېنى كادىرلار بۆلۈمىدىن چاقىرتتى ـ دە ، مېنىڭ شىنجاڭغا يۆتكىلىش تەلىپىم توساتتىنلا تەستىقلانغانلىقىنى ئوقتۇردى .

ئۆلكىگە يېغىنغا كەلگەن ئوبلاست شۇجىسى گىندىك جامسۇ ، مەكتەپتىن دۇەن جياۋشۇ ، شياۋلى ، رەقىپ ۋە شىنجاڭلىق كادىر-لار مېنى پويىز ئىستانسىسىغا ئۇزىتىپ چىقتى .

— خەير ،— دېدى گىندىك جامسۇ قوللىرىمنى چىڭ سىقىپ ،— سىزگە شان - شەرەپ تىلەيمەن . شان - شەرەپنىڭ چوققىسىغا تۇز يول بىلەنلا چىققىلى بولاتتى ، سىزنى ئەتەي دېگۇ-دەك ئەگرى يولغا باشلاپ قويدۇق . يول ئەگرى بولسا پەللىمۇ يىراقلىشىدۇ ، لېكىن ئىرادىلىك ئادەم ئۇچۇن يەتكىلى بولمايدىغان پەللە يوق··· پەخەس بولۇڭ ، ئالتۇن بىلەن چالمىنى پەرق قىلالماي-دىغان باشلىقلار هەممىلا جايدا تېپىلىدۇ . بىز جۇڭگولۇقلار زىيان تارتساق ، مۇشۇنداقلارنىڭ كاساپىتىدىن زىيان تارتىمىز !

پويىز سىگنال بەردى .

خەير ، ماڭا سەككىز يىل بىلىم ۋە ئەقىل ئۆگەتكەن سۆيۈم-لۇك ماكان !

1978 — 1981 - يىللار غۇلجا — بېيجىڭدا يېزىلدى .
1982 - يىلى ئۈرۈمچى — تۇرپاندا تۇزىتىلدى .

ئىزدىنىش (1)
— قىران چاغلار

ئاپتورى : زوردۇن سابىر
مەسئۇل مۇھەررىرى : پاتىگۈل مىجىت
مەسئۇل كوررېكتورى : سەنەۋەر ، زەمىرە
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى : مەمەت نەۋبەت
ئاپتور رەسىمىنى تەسىنلىگۈچى : ئادىل ئىسمائىل
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى : ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - نومۇر
تېلېفون : 0991—2827472
پوچتا نومۇرى : 830001
سانقۇچى : شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
باسقۇچى : شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى : 1230×880 مىللىمېتىر ، 1/32
باسما تاۋىقى : 17.5
قىستۇرما ۋاراقى : 2
نەشرى : 2006 - يىلى 3 - ئاي 2 - نەشرى
باسمىسى : 2009 - يىلى 3 - ئاي 3 - باسمىسى
تىراژى : 6000—3001
كىتاب نومۇرى : ISBN 978—7—228—09934—4
باھاسى : 36.00 يۈەن